Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଓଡ଼ିଆ ବିଶ୍ୱକୋଷ ଦର୍ପଣ

ବିଶ୍ୱକୋଷ ଫାଉଣ୍ଡେସନ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

"Forwarded free of cost and with the compliments of the Department of Education, Government of India, New Delhi."

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବିଶ୍ୱକୋଷ ଫାଉଣ୍ଡେସନ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଓଡ଼ିଆ
ବିଶ୍ୱକୋଷ ଦର୍ପଣ

ଦ୍ୱିତୀୟ ଖଣ୍ଡ

(ଅଙ୍ଗ୍‌ଗଜ୍-ଅଠୌର)

DONATION
7930

ମୁଖ୍ୟ ସଙ୍କଳକ
ଦୀନବନ୍ଧୁ ବିଶ୍ୱାଳ

ସଂକଳକ
କୃପାସିନ୍ଧୁ ବିଶ୍ୱାଳ

पुस्तकालय
पुस्तकालय
विश्वविद्यालय

ବିଶ୍ୱକୋଷ ଫାଉଣ୍ଡେସନ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପ୍ରକାଶକ-

ଶ୍ରୀ ପୀତବାସ ବିଶ୍ୱାଳ
ବିଶ୍ୱକୋଷ ଫାଉଣ୍ଡେସନ
ଗ୍ରା-ଲେଙ୍କାପାଳ ଭାୟା-ବାଜପୁର
ଜି-ପୁରୀ (ଓଡ଼ିଶା) ୭୫୨୦୭୦

ପ୍ରଥମ ମୁଦ୍ରଣ-ଅକ୍ଷୟ ତୃତୀୟା, ୧୯୮୭
ମୂଲ୍ୟ-ପଚିଶ ଟଙ୍କା ମାତ୍ର

ମୁଦ୍ରାକର-
ଶ୍ରୀନିବାସ ବିଶ୍ୱାଳ
ଶ୍ରୀନିବାସ ପ୍ରିଣ୍ଟର୍ସ, ଖୋର୍ଦ୍ଧା
ଜି-ପୁରୀ-୭୫୨୦୫୫

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଆବିର୍ଭାବ- ତା ୨୧ । ୧୧ । ୧୮୯୯ ତିରୋଧାନ—ତା ୨ । ୧ । ୧୯୮୭

ଭାରତର ବରିଷ୍ଠ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମୀ, ଓଡ଼ିଶାର ଭୂତପୂର୍ବ ପ୍ରଧାନ ମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ, ଅବିଭକ୍ତ ବମ୍ବେ ରାଜ୍ୟର ଭୂତପୂର୍ବ ରାଜ୍ୟପାଳ, ଦୈନିକ ଓଡ଼ିଆ ଖବରକାଗଜ ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର, ଝଙ୍କାର, ମୀନାବଜାର ଓ ବିଷୁବ ମଣ୍ଡପର ପ୍ରାଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଏବଂ ଯେଉଁ ମହାନ୍ ପୁରୁଷଙ୍କ ଚେଷ୍ଟା ଓ ନିଷ୍ଠା ଯୋଗୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଅଭୂତ ପୂର୍ବ ସାଫଲ୍ୟ ଲାଭ କଲା, ଅଗଣିତ କବି, ଲେଖକ, ପ୍ରାବନ୍ଧିକ, ସମାଲୋଚକ ସୃଷ୍ଟି ହେଲେ, ସେହି ଯୁଗସ୍ରଷ୍ଟା ମହାପୁରୁଷ ସ୍ୱର୍ଗତ ଡକ୍ଟର ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବଙ୍କ ସ୍ମୃତି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ "ଓଡ଼ିଆ ବିଶ୍ୱକୋଷ ଦର୍ପଣ".ର ଦ୍ୱିତୀୟ ଖଣ୍ଡ ଉତ୍ସର୍ଗ କରାଗଲା ।

ସଙ୍କଳକ ବୃନ୍ଦ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଆମ କଥା

ବହୁଶ୍ରମ ଓ ଆର୍ଥିକ ଅନାଟନ ମଧ୍ୟରେ ଗତ ୧୯୮୬ ମସିହା ଅଗଷ୍ଟ ମାସ ୧୫ ତାରିଖରେ "ଓଡ଼ିଆ ବିଶ୍ୱକୋଷ ଦର୍ପଣ"ର ପ୍ରଥମଖଣ୍ଡ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଥିଲା । ଏହି ଅବସର ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡର ଛପାକାର୍ଯ୍ୟ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ମଧ୍ୟ କଭର ଡିଜାଇନ୍, ବ୍ଲକ୍ ତିଆରି ଓ କଭର ଛାପିବା ଇତ୍ୟାଦି କାର୍ଯ୍ୟମାନ ଏପରି ଭାବେ ଡେରିହେଲା, ଯାହାଫଳରେ କି ବହିଟି ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ସମୟର ମାଷମାସ ଡେରିରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ଏଥିପାଇଁ ଆମର ଅର୍ଥାଭାବ ଓ ଛାପାଖାନାର ଅବହେଳା ମୁଖ୍ୟତଃ ଦାୟୀ । "ଏକସ୍ୟ ଦୁଃଖସ୍ୟ ନ ଯାବଦନ୍ତଂ ଗଚ୍ଛାମ୍ୟହଂ ପାରମିବାର୍ଣ୍ଣବସ୍ୟ, ତାବଦ୍ ଦ୍ୱିତୀୟଂ ସମୁପସ୍ଥିତଂ ମେ ଛିଦ୍ରେଷ୍ୱନର୍ଥା ବହୁଳୀ ଭବନ୍ତି ।" ସବୁ ଛପାଛପି ସରିବା ପରେ ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡର ଫର୍ମାଗୁଡ଼ିକ ବନ୍ଧେଇ କରିବା ନିମନ୍ତେ କଟକ ନଗରୀର ବହୁ ବହିବନ୍ଧାଳୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରସ୍ଥ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଜୁଲାଇମାସ, ଶିକ୍ଷାବର୍ଷ ଆରମ୍ଭ ହେଉ-ଥିବାରୁ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକମାନ ବନ୍ଧେଇ ନିମନ୍ତେ ଅପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ପରିମାଣର ସେମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଗଦାହୋଇ ରହିଥାଏ । ସେମାନେ କଟକର ସମସ୍ତ ପ୍ରକାଶନ ସଂସ୍ଥାମାନଙ୍କର ଧରାବନ୍ଧା ଭାବେ ରହିଥିବାରୁ ଆମେ ଫର୍ମାଗୁଡ଼ିକ ବନ୍ଧାଇ କରି ବହିଟି ପାଠକ ମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚାଇବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇପାରିଲୁ ନାହିଁ । ବେଶୀ ରେଟ ଦରରେ ଫର୍ମା-ଗୁଡ଼ିକ ବନ୍ଧେଇ କରି ବହି ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟହେଲୁ । ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡ ପ୍ରକାଶପାଇଲା । ଏଣିକି ଏହା କିପରି ପାଠକମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିବ, ତା'ର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ଅନୁଭବ କଲୁ, ବହିଟିକୁ ଯେଉଁମାନେ ଦେଖିଲେ ସେମାନେ ଆଗ୍ରହର ସହିତ କ୍ରୟ କଲେ । ଫଳରେ ଆମେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଖଣ୍ଡ ପ୍ରକାଶ କରିବାରେ ଉତ୍ସାହିତ ହେଲୁ ।

ଆଜିକାଲିର ବିଜ୍ଞାପନ ଯୁଗରେ ଖବର କାଗଜ ମାଧ୍ୟମରେ ଦୁଇ ତିନୋଟି ବିଜ୍ଞାପନ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲେ ବହିଟିର କାଟତି ନିଶ୍ଚୟ ଅଧିକ ହୋଇଥାନ୍ତା । ମାତ୍ର ତାହା ସମ୍ବଳ ଅଭାବ ଯୋଗୁ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । ବହୁ ଡେରିରେ କଟକରୁ ପ୍ରକାଶିତ ଦୈନିକ ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର ଓ ଭୁବନେଶ୍ୱରରୁ ପ୍ରକାଶିତ ଦୈନିକ ଧରିତ୍ରୀ ଖବରକାଗଜ ଦୁଇଟିରେ ଏହାର ସମୀକ୍ଷା ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ଯୋଗୁ ମନରେ ଶାନ୍ତ୍ୱନା ଲଭିକଲୁ । ଏଥିପାଇଁ ଆମେ ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର ଓ ଧରିତ୍ରୀର ସଂପାଦକଙ୍କ ନିକଟରେ ଚିର ଋଣୀ ।

ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡର ପ୍ରକାଶ ପରେ ଆମେ ଅଭାବରୁ ଅଭାବ ଭିତରକୁ ଟାଣି ହୋଇଗଲୁ । ଦ୍ୱିତୀୟଖଣ୍ଡ କିପରି ଛପାହେବ, ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ସରକାର କିମ୍ବା କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶେଷଙ୍କଠାରୁ ସାମାନ୍ୟ ସାହାଯ୍ୟ ମିଳିବା ସମ୍ଭବ ହେଲାନି । କରଜରେ ବୁଡ଼ିରହି ପୁନର୍ବାର କରଜ କରି ଦ୍ୱିତୀୟ ଖଣ୍ଡର ଛପାକାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରେସକୁ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଦେଲୁ । ଆଶା କରିଥିଲୁ ୧୯୮୭ ଜାନୁୟାରୀ ମାସ ଶେଷ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରକାଶ ପାଇଯିବ । ତାହା ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । ଏତେ ଡେରିରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ଏଥିପାଇଁ ଆମେ ଦୁଃଖିତ ।

ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡର ପାଠକମାନେ ପାଠକରି ବହିରେ ଥିବା କେତେକ ତ୍ରୁଟି ଆମକୁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବେ ପତ୍ରଲେଖି ଜଣାଇଥିଲେ । ପାଠକ ମାନଙ୍କର ଏହି ଅମୂଲ୍ୟ ପରାମର୍ଶକୁ ସାଦରେ ଗ୍ରହଣକରି ଦ୍ୱିତୀୟ ଖଣ୍ଡରେ ସେ ତ୍ରୁଟି ସବୁକୁ ସୁଧାରି ନେଇଛୁ । ତଥାପି ଦ୍ୱିତୀୟ ଖଣ୍ଡରେ କୌଣସି ତ୍ରୁଟି ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଲେ ପାଠକମାନେ ଜଣାଇଲେ ଆମେ ତୃତୀୟ ଖଣ୍ଡ ପ୍ରକାଶ କଲାବେଳେ ଯତ୍ନ ସହକାରେ ସଂଶୋଧନ କରିନେବୁ । ପୂର୍ବଖଣ୍ଡ ଅପେକ୍ଷା ଏଥରକ ଦିଆଯାଇଛି ଭଲ କାଗଜ ଓ ଛପା ମଧ୍ୟ ଯଥା ସମ୍ଭବ ନିର୍ଭୁଲ ଓ ସୁନ୍ଦର କରିବାକୁ ପ୍ରେସ୍‌ର କର୍ମଚାରୀମାନେ ଉଦ୍ୟମ କରିଛନ୍ତି ।

ବହି ପ୍ରିୟ ପାଠକ ମାନଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ସ୍ପୃହା ଥିବାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସେଟଟି ପ୍ରକାଶ ପାଇବାରେ ବିଶେଷ ଡେରି ହେବନାହିଁ । ଯଥାଶୀଘ୍ର ପାଠକମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚାଇ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ୟମ ଅବ୍ୟାହତ ରଖିଛୁ । ଏଥିପାଇଁ ସରକାର, ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ, ପାଠକ ଓ ଅନୁଷ୍ଠାନ ମାନଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଏହି ବହି ସେଟ୍‌ଟି ସମ୍ପାଦନା କରିବା ଆମପକ୍ଷେ ଏକୁଟିଆ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଏଥିପାଇଁ ବହୁ ଲୋକଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ ନିହାତି ଆବଶ୍ୟକ । 'ଓଡ଼ିଆ ବିଶ୍ୱକୋଷ ଦର୍ପଣ' ସେଟ୍‌ଟି ପ୍ରକାଶ କରି ଲାଭ ପାଇବା ଆଶାରେ ଆମେ ଏତେ ବଡ଼ ଗୁରୁଦାୟିତ୍ୱକୁ ଆବୋରି ନେଇନାହୁଁ । ଆମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଏପରି ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶ ପାଉ ଯାହାଦ୍ୱାରାକି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ସମୃଦ୍ଧ ହୋଇପାରିବ ଏବଂ ଅନ୍ୟଭାଷାର ପୁସ୍ତକ ତୁଳନାରେ କୌଣସି ଗୁଣରେ ନ୍ୟୁନ ହେବନାହିଁ । ବହୁ ଶବ୍ଦ ଓ ବହୁ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଇ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ସନ୍ନିବେଶିତ କରାଯାଉଛି । କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଶାର ସାହିତ୍ୟିକ, ଦେଶପ୍ରେମୀ, କଳାକାର, ସମାଜ-ସେବୀ, ପଣ୍ଡିତ, କବି ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ କୃତିତ୍ୱ ଅର୍ଜନ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ଜୀବନୀ ସଂଗ୍ରହ କରିବାରେ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ହେଉଥିବା ଅସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ଏହି ଦିଗରେ ସମସ୍ତେ ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତୁ ବୋଲି ବିନୀତ ନିବେଦନ । ଯେଉଁମାନେ ଅକୁଣ୍ଠ ଚିତ୍ତରେ ଆମକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବେ, ସେମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଆମେ ଚିରସ୍ଥାୟୀ କୃତଜ୍ଞ ରହିବୁ ।

ପ୍ରଥମଖଣ୍ଡର 'ଆମ କଥା'ରେ ଆମେ ଲେଖିଥିଲୁ ତୃତୀୟ ଖଣ୍ଡଠାରୁ ସଚିତ୍ର କରାଯାଇ ପ୍ରକାଶ କରାଯିବ । ତାହାହିଁ କରାଯିବା ପାଇଁ ସମସ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଛି । ଯଥାଶୀଘ୍ର ତୃତୀୟ ଖଣ୍ଡ ପାଠକମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚାଇ ଦେବାର ଚେଷ୍ଟା କରୁଛୁ ।

ପ୍ରଥମଖଣ୍ଡ ପ୍ରକାଶ ସମୟରେ ଯେଉଁ ବନ୍ଧୁମାନେ ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଯେଉଁ ପାଠକମାନେ ବହିଟିର ଗ୍ରାହକ ହୋଇ ଆମକୁ ଉତ୍ସାହିତ କରାଇଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଆମେ ଋଣୀ ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଗଭୀର କୃତଜ୍ଞତା ଜଣାଉଛୁ ।

କାଳି, କାଗଜ ଓ ଛପା ଖର୍ଚ୍ଚର ମୂଲ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି ଘଟିଥିବାରୁ ଦ୍ୱିତୀୟ ଖଣ୍ଡର ମୂଲ୍ୟ ପଚିଶ ଟଙ୍କା ରଖିବାକୁ ବାଧ ହେଉଛୁ । ଆଶାକରୁ ଗ୍ରାହକମାନେ ଏହି ଅନିଚ୍ଛାକୃତ ମୂଲ୍ୟବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ଆମକୁ କ୍ଷମାଦେବେ ।

ଭାରତର ବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମୀ, ପ୍ରବୀଣ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ, ଓଡ଼ିଶାର ପୂର୍ବତନ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ, ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ, କେନ୍ଦ୍ରମନ୍ତ୍ରୀ, ଅବିଭକ୍ତ ବମ୍ବେରାଜ୍ୟର ରାଜ୍ୟପାଳ, ଦୈନିକ ଖବର କାଗଜ ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର, ମାସିକ ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକା ଝଙ୍କାର ଓ ମୀନାବଜାରର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସ୍ରଷ୍ଟା, ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଶାର ନିର୍ମାତା ଉତ୍କଳ କେଶରୀ ଡକ୍ଟର ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ୍ ଆଉ ଇହଜଗତରେ ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କରି ପ୍ରେରଣାରେହିଁ 'ଓଡ଼ିଆ ବିଶ୍ୱକୋଷ ଦର୍ପଣ'ର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରାଯାଇ ପ୍ରଥମଖଣ୍ଡ ପ୍ରକାଶ କରାଗଲା । କିନ୍ତୁ ଦ୍ୱିତୀୟ ଖଣ୍ଡକ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା ବେଳକୁ ସେହି ମହାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତି ଆମମାନଙ୍କ ନିକଟରୁ ଚାଲିଗଲେ । ତାଙ୍କରି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ 'ଓଡ଼ିଆ ବିଶ୍ୱକୋଷ ଦର୍ପଣ'ର ଦ୍ୱିତୀୟଖଣ୍ଡ ଉତ୍ସର୍ଗ କରି ସ୍ୱର୍ଗତ ଆତ୍ମାପ୍ରତି ଭକ୍ତିପୂତ ଶ୍ରଦ୍ଧାଞ୍ଜଳି ଅର୍ପଣ କରୁଛୁ ।

—o—

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଓଡ଼ିଆ
ବିଶ୍ୱକୋଷ ଦର୍ପଣ

୬ଷ୍ଠ ଖଣ୍ଡ 7930

ଅଙ୍ଗ୍ରେଜ୍—ଗ୍ରା. ବି. ଓ ବିଣ. (ପ୍ରାଚୀନ, ଇଂ *Angle* ଆଙ୍ଗ୍ଲ ଇଂ. *English*, ଇଙ୍ଗ୍ଲିଶ୍, ଫ୍ରେ. *Anglaise*, ଅଙ୍ଗ୍ଲେ)—ଇଂରାଜ (ଦେଖ) ।

ଅଙ୍ଗ୍ରେଜି—ବୈଦେ. ବି. ଓ ବିଣ.—ଇଙ୍ଗ୍ରେଜ(ଦେଖ)

ଅଙ୍ଗ୍ଲାଇବା—ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର) କ୍ରି. (ଲୁଗାକୁ) ହଲାଇବା, ଧୋଇବା ।

ଅଙ୍ଗ୍ଲତ୍ର-ସଂ ବି. (ସଂ. ଅଙ୍ଗୁଳି)--ଅଙ୍ଗୁଳିକୁ ଛୁଞ୍ଚିମୁନର ଆଘାତରୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ଦରଜୀମାନେ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବା ଧାତୁ ନିର୍ମିତ ଓସାରିଆ ଗୋଲକାର ପଦାର୍ଥ । (ଅଙ୍ଗୁଳିତ୍ର-ଦେଖ) ।

ଅଙ୍ଗ୍ଲେଇବା-ଗ୍ରା.କ୍ରି. (ସଂ. ଅଙ୍ଗୁଳି)-ଅଙ୍ଗୁଳେଇବା (ଦେଖ) ।

ଅଙ୍ଗ୍ଶା-ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର) ବି. (ସଂ. ଅଙ୍କୁଶ)-ଆଙ୍କୁଡ଼ି, ଅଙ୍କୁଶାଗ୍ର ବିଶିଷ୍ଟ ବଡ଼ ବାଉଁଶଦଣ୍ଡ, ଅଗରେ ହୁକ ବା ଅଙ୍କୁଶ ଲାଗିଥିବା ଲଗି ।

ଅଙ୍ଗ୍(ଧାତୁ)-ସଂ.(ଅନ୍‌ଗ ଧାତୁ) ପାଇବା, ପ୍ରାପ୍ତ ହେବା, ନେବା, ଗ୍ରହଣ କରିବା, ଯିବା, ଗମନ କରିବା, ଚହଲି ହେବା ।

ଅଙ୍ଗ-ସଂ.ବି. (ଅଙ୍ଗ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. ଅ, ଯାହା ଗତି କରେ) -ଦେହ, ଗାତ୍ର, ଶରୀର, ଶରୀରର ଅବୟବ, ଦେହର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅଂଶ (ଯଥା-ହସ୍ତ, ପଦ, ମୁଖ), କୌଣସି ପଦାର୍ଥର ଅଂଶ ବିଶେଷ, କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ବା ଅନୁଷ୍ଠାନର ଅଂଶ, ଅଂଶ, ଉପକରଣ, ଉପାଦାନ, ମନ, ଆକୃତି, ବିଦ୍ୟା ବା ବିଜ୍ଞାନର ବିଭାଗ, ପୁସ୍ତକର ଅଂଶ ବା ଭାଗ, ବିଭାଗ ବା ବିଭକ୍ତ ଅଂଶ, ଦେଶାଂଶ, ସ୍ଥାନ, ରାଜ୍ୟର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଉପାଦାନ (ଯଥା-ସ୍ୱାମୀ, ଅମାତ୍ୟ, ସୁହୃଦ୍, କୋଷ, ରାଜ୍ୟ, ଦୁର୍ଗ, ସେନା, ପ୍ରଜା ଓ ପୁରୋହିତ), ବେଦର ମନ୍ତ୍ର ବିଶେଷ, ମନ୍ତ୍ର ବା ଉପଦେଶର ପାଞ୍ଚ ଅଂଶ ମଧ୍ୟରୁ ଏକ (ଯଥା-କର୍ମାରମ୍ଭୋପାୟ, ପୁରୁଷ ଦ୍ରବ୍ୟ ସମ୍ପଦ, ଦେଶକାଳ ବିଭାଗ, ବିପତ୍ତି ପ୍ରତିକାର, କାର୍ଯ୍ୟସିଦ୍ଧି), ବେଦାଙ୍ଗ, ବେଦର ଅବୟବ ଗ୍ରନ୍ଥ (ଯଥା-ଶିକ୍ଷା, କଳ୍ପ, ବ୍ୟାକରଣ, ନିରୁକ୍ତ, ଜ୍ୟୋତିଷ ଓ ଛନ୍ଦ) ଗ୍ରନ୍ଥୋକ୍ତ ବିଷୟ ବୁଝାଇବା ପାଇଁ ବ୍ୟବହୃତ ଉଦାହରଣ, ଜୈନମାନଙ୍କର ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ବିଶେଷ. ନିଜେ, ସ୍ୱୟଂ (ଯଥା-ଅଙ୍ଗୀକାର), ଅପ୍ରଧାନ ବିଷୟ । ସଂ. ବିଣ.-ଗୌଣ, ଅପ୍ରଧାନ । ସଂ.ଅ. (ସମ୍ବୋଧନରେ ବ୍ୟବହୃତ)-ହେ !

ଅଙ୍ଗ ଭାରତର ପ୍ରାଚୀନ ରାଜ୍ୟ । ଆଧୁନିକ ବିହାର ପ୍ରଦେଶର ଭାଗଲପୁର ଏବଂ ମୁଙ୍ଗେର ଜିଲାର ବୃହତ୍ତମ ଅଂଶ ଓ ସାନ୍ତାଳ ପ୍ରଗଣାର କେତେକାଞ୍ଚଳକୁ ନେଇ ଏହା ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଅଙ୍ଗ ରାଜ୍ୟର ନାମ ଥିଲା 'ଚମ୍ପା' ଶକ୍ତି ସଙ୍ଗମତନ୍ତ୍ର ମତରେ ଅଙ୍ଗ ରାଜ୍ୟ ବୈଦ୍ୟନାଥ ଠାରୁ ଭୁବନେଶ୍ୱର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ଥିଲା । ଅଙ୍ଗ, ବଙ୍ଗ ଓ କଳିଙ୍ଗ ଏହି ତିନିଗୋଟି ରାଜ୍ୟ ସନ୍ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଥିଲେ । ଏହି ରାଜ୍ୟରେ ବହୁଳ ପରିମାଣରେ ଅନାର୍ଯ୍ୟମାନେ ବାସ କରିଥିବାରୁ ଯେଉଁ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ଏଠାକୁ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରୀ ଭାବେ ଆସନ୍ତି, ସେମାନେ ନିଜ ଦେଶକୁ ଫେରିଯାଇ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରୁଥିଲେ । ବୌଦ୍ଧ ଯୁଗରେ ଖ୍ୟାତ ଷୋଡ଼ଶ ଜନପଦ ଏହା ଏକତମ । ରାମାୟଣ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଲୋମପାଦ ଏହି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଏହି ରାଜ୍ୟର ରାଜା ଥିଲେ । ମହାଭାରତରେ ଅଛି ଯେ, ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ କର୍ଣ୍ଣଙ୍କୁ ଏହି ରାଜ୍ୟର ରାଜପଦରେ ଅଭିଷିକ୍ତ କରିଥିଲେ ।

ଖାରବେଳ (ଖ୍ରୀ: ପୂ: ୪୨୩-୩୦୦) ତାଙ୍କ ରାଜତ୍ୱର ଦ୍ୱାଦଶ ବର୍ଷରେ ଅଙ୍ଗ ରାଜ୍ୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯୁଦ୍ଧଯାତ୍ରା କରି; ତତ୍କାଳୀନ ଅଙ୍ଗ ରାଜ୍ୟର ସୁଙ୍ଗ ବଂଶୀୟ ରାଜା ବୃହସ୍ପତି ମିତ୍ରଙ୍କୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ଜୟ କରି ତାଙ୍କୁ ନିଜର ପଦାନତ କରିଥିଲେ । ଖ୍ରୀ: ପୂ: ଷଷ୍ଠ ଶତାବ୍ଦୀରେ ବୈଶାଳୀ ରାଜବଂଶର ଚେଟକ ନାମକ ରାଜାଙ୍କର ଦ୍ୱିତୀୟ କନ୍ୟା ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ସହିତ ଅଙ୍ଗଦେଶର ରାଜା ଦଧିବାହନଙ୍କର ବିବାହ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ରାଣୀ ପଦ୍ମାବତୀ ଓ ରାଜା ଦଧିବାହନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ 'ଭରତେଶ୍ୱର' ନାମକ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଚୀନ ଜୈନ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ବିଷୟଟି ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

ଥରେ ରାଜା ଦଧିବାହନ, ରାଣୀ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ସହ ଗୋଟିଏ ହାତୀ ପିଠିରେ ବସିକରି ପାରିଧି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଯାତ୍ରା କରନ୍ତି । ପାରିଧିକୁ ଯିବା ସମୟକୁ ରାଣୀ ଗର୍ଭବତୀ ଥିଲେ । ବନ ମଧ୍ୟରେ ଭ୍ରମଣ କରୁ କରୁ ସହସା ସାମୟିକ ଭାବେ ହାତୀର ମସ୍ତିଷ୍କ ବିକୃତ ଘଟିଲା, ତେଣୁ ସେ ଅତିବ୍ୟଗ୍ରରେ ଏଣେତେଣେ ପଳାଇବାକୁ ଲାଗିଲା । ରାଜା ନିଜର ପ୍ରାଣରକ୍ଷା କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଉଚ୍ଚ ବୃକ୍ଷର ଶାଖାକୁ ଧରିପକାଇ ହାତୀ ପିଠିରୁ ଅପସାରିତ ହୋଇଗଲେ । କିନ୍ତୁ ରାଣୀଙ୍କର ଏପରି କରିବା ପାଇଁ ସାହସ ପାଇଲା ନାହିଁ । ବିଶେଷତଃ ଗର୍ଭାବସ୍ଥାରେ ଥିବାରୁ ଏପରି ଦୁଃସାହସ କରିବା ରାଣୀଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ତେଣୁ କୌଣସି ମତେ ହାତୀ ପିଠିରେ ସମ୍ଭାଳି ହୋଇ ସେ ବସି ରହିଲେ । ରାଣୀଙ୍କୁ ପିଠିରେ ବହନ କରି ହାତୀ ବହୁ ଦୂରକୁ ବନ ମଧ୍ୟରେ ଗତି କଲା । ଏଣେ ରାଜା ଦଧିବାହନ ଅତି ଦୁଃଖିତ ମନରେ ରାଣୀଙ୍କୁ ହରାଇ ଏକାକୀ ସ୍ୱରାଜ୍ୟକୁ ଫେରିଗଲେ ।

ହାତୀର ମସ୍ତିଷ୍କ ବିକୃତି ଭଲ ହୋଇଯିବାରୁ, ସେ କୌଣସି ଏକ ସ୍ଥାନରେ ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହିଲା । ପୁଣି ରାଣୀଙ୍କୁ ପିଠି ଉପରୁ ନିଜପଦରେ ଓହ୍ଲାଇଦେଲା । ସେହି ଅଜଣା ସ୍ଥାନରେ ରାଣୀ ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ର ସନ୍ତାନ ଜାତ କଲେ । ସେହି ପୁତ୍ରର ନାମ ରଖାଗଲା କର୍କଣ୍ଡୁ ।

ଯେଉଁଠାରେ ରାଣୀପୁତ୍ର ଜନ୍ମକଲେ, ସେଠାରୁ ଅନତି ଦୂରରେ କେତେକ ଜୈନ ଶ୍ରମଣଙ୍କ ଏକ ଆଶ୍ରମ ଥିଲା । ରାଣୀଙ୍କୁ ନିଃସହାୟ ଅବସ୍ଥାରେ ଦେଖିପାରି ଶ୍ରମଣ-ମାନେ ତାଙ୍କୁ ସେଠା ଆଶ୍ରମରେ ରଖି ଶିଶୁପୁତ୍ରର ଲାଳନ ପାଳନ କଲେ । କାଳକ୍ରମେ ଶିଶୁପୁତ୍ର ତାଙ୍କଠାରୁ ଅସ୍ତ୍ରଚାଳନ ଓ ଯୁଦ୍ଧ ବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷା କରିବା ପରେ ସେହି ସ୍ଥାନରେ କିଛି କାଳ ପରେ ଗୋଟିଏ ରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କଲା ।

କର୍କଣ୍ଡୁଙ୍କର ପ୍ରତିଭା ଓ ଶକ୍ତି ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ବୃଦ୍ଧି ଲାଭ କଲା । ପାର୍ଶ୍ୱବର୍ତ୍ତୀ ସାମନ୍ତ ରାଜାମାନେ ତାଙ୍କର ବଶ୍ୟତା ସ୍ୱୀକାର କଲେ । ଯେତେବେଳେ ସେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୌବନ ଲାଭ କଲେ ସେତେବେଳେ ଅଙ୍ଗରାଜ୍ୟ ଜୟ କରିବା ଇଚ୍ଛାରେ ସେ ଦଣ୍ଡ ଯାତ୍ରା କଲେ । କାରଣ ମାତାଙ୍କ ଠାରୁ ତାଙ୍କ ଜନ୍ମବୃତ୍ତାନ୍ତ ଅବଗତ ହୋଇ ସେ ଜାଣିପାରିଥିଲେ ଯେ, ଅଙ୍ଗ ଦେଶର ବୃଦ୍ଧ ରାଜା ହିଁ ତାଙ୍କର ପିତା । ଯଥା ସମୟରେ ସେ ସେହି ରାଜ୍ୟ ଅବରୋଧ କରିବାରୁ ପିତାପୁତ୍ରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭୀଷଣ ଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ରାଣୀ ପଦ୍ମାବତୀ ଏଥିରେ ମର୍ମାହତ ହୋଇ ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶାନ୍ତି ସ୍ଥାପନ କଲେ । ଏ ଘଟଣାର ଅବ୍ୟବହିତ ପରେ ରାଜା ଦଧିବାହନ ପୁତ୍ର ହସ୍ତରେ ରାଜ୍ୟଭାର ଅର୍ପଣ କରିଦେଇ ନିଜେ ସନ୍ନ୍ୟାସ ବ୍ରତ ଅବଲମ୍ବନ କଲେ ।

ପୌରାଣିକ ଆଖ୍ୟାନମାନଙ୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି, ଜନ୍ମାନ୍ଧ ଋଷି ଦୀର୍ଘତମାଙ୍କ ଔରସରେ ବଳି ରାଜ ମହିଷୀ ସୁଦେଷ୍ଣାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ସମ୍ଭୂତ । ଏହାଙ୍କର ଆଉ ଚାରିଜଣ ଭାଇ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ନାମ ବଙ୍ଗ, କଳିଙ୍ଗ, ପୁଣ୍ଡ୍ର ଓ ସୁହ୍ମ । ଗଙ୍ଗା ଓ ସରଯୂ ନଦୀର ସଙ୍ଗମସ୍ଥଳ ଅଙ୍ଗ ଦେଶ ନାମରେ ନାମିତ ଥିଲା । ତ୍ରେତୟା ଯୁଗରେ ଏହା ତାଡ଼କାବନରେ ନାମିତ ଥିଲା । ତା ସହିତ ଲାଗି ରହିଥିଲା ସିଦ୍ଧବନ, ବିପୁଳ ବନ । ମହାଭାରତ ସମୟରେ ଏହି ଜଙ୍ଗଲ ରାଜ୍ୟ ଅଙ୍ଗ ନାମରେ ଅଭିହିତ ଥିଲା । ସୁଦେଷ୍ଣାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ସମ୍ଭୂତ ପୁତ୍ରମାନେ ଯେଉଁ ଦେଶମାନଙ୍କରେ ରାଜତ୍ୱ କଲେ, ତାହା ସେହି ପୁତ୍ରଙ୍କ ନାମରେ ନାମିତ ହେଲା । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ 'ଭାଗବତ ପୁରାଣ'ରେ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଶ୍ଲୋକ ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ—

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଙ୍ଗ ବଙ୍ଗ କଳିଙ୍ଗାଦ୍ୟାଃ ସୁହ୍ମ ପୁଣ୍ଡ୍ରାନ୍ଧ୍ର ସଙ୍ଜ୍ଞିତାଃ
ଜଜ୍ଞିରେ ଦୀର୍ଘତମସୋ ବଲେଃ କ୍ଷେତ୍ରେ ମହୀକ୍ଷିତଃ ।
(ଭାଗବତ ପୁରାଣ-୯ମ ସ୍କନ୍ଧ-୨୩,୫)

ଅଙ୍ଗ ମହାନଦୀର ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରଧାନ ଉପନଦୀ । କଳାହାଣ୍ଡି ଜିଲ୍ଲାର ନୂଆପଡ଼ା ସବ୍‌ଡିଭିଜନରୁ ବାହାରି କୁହିଲ ଗଡରେ ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲାରେ ପ୍ରବେଶ କରିଛି । ପୂର୍ବତନ ବୋଡାସମ୍ବର ଜମିଦାରୀ ଅଞ୍ଚଳ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ବାଟ ଯାଇ ନଦୀଟି ବଲାଙ୍ଗୀର ପାଟଣା ଜିଲ୍ଲାର ଉତ୍ତରାଞ୍ଚଳରେ ପ୍ରବେଶ କରି ମହାନଦୀରେ ମିଳିତ ହୋଇଛି ।

ଅଙ୍ଗକ-ସଂ.ବି. (ଅଙ୍ଗ + କ) - ଦେହ, ଶରୀର, ଗାତ୍ର, ଅବୟବ ।

ଅଙ୍ଗକର୍ମ-ସଂ. ବି. (ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍) - ଦୈହିକ ପରିଚର୍ଯ୍ୟା, ଅଙ୍ଗ ସେବା, ହସ୍ତପଦାଦି ମର୍ଦ୍ଦନ (କର୍ମଧାରୟ), ପ୍ରଧାନ ଯଜ୍ଞର ଅଙ୍ଗୀଭୂତ ଗୌଣ କର୍ମ ।

ଅଙ୍ଗକଷାୟ-ସଂ.ବି. (ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍)-ପୁରୁଷ ବୀର୍ଯ୍ୟ ।

ଅଙ୍ଗଗ୍ରହ-ସଂ.ବି. (ଅଙ୍ଗ + ଗ୍ରହ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ.ଅ; ଯାହା ଅଙ୍ଗକୁ ଆକ୍ରମଣ କରେ) - ଶରୀରର ବେଦନା, ଧନୁଷ୍ଟଙ୍କାର ରୋଗ, ଗ୍ରନ୍ଥି ବେଦନା ।

ଅଙ୍ଗଗ୍ଲାନି-ସଂ ବି. (ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍)-ଶରୀରର କ୍ଳାନ୍ତି ବା ଅବସନ୍ନତା, ଅବସାଦ, ଦେହର କଷ୍ଟ ।

ଅଙ୍ଗ ଗ୍ରନ୍ଥି-ସଂ ବି.-ଅଙ୍ଗୁଠିର ଗଣ୍ଠି ।

ଅଙ୍ଗଘଷା-ଦେ.ବିଣ. (ସଂ. ଅଙ୍ଗ ଓ ଘର୍ଷଣ, ଯେ ସେବା କଲାବେଳେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଅଙ୍ଗରେ ନିଜ ଅଙ୍ଗକୁ ଘଷେ ବା ଲଗାଏ ।)-ଅଙ୍ଗଲଗା, ଯେଉଁ ଭୃତ୍ୟ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଅଙ୍ଗ ସେବା କର୍ମ କରେ, ଯେଉଁ ଦାସୀ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ସହ ବାସ କରେ, ଦେହ ଘଷିବା ବା ସମ୍ବାହନ କରିବା ବ୍ୟକ୍ତି, ଦେହଘଷା, ଯେଉଁ ପାଳିତ ଜୀବ (ଯଥା - ବିରାଡି, କୁକୁର) ମନୁଷ୍ୟର ଦେହରେ ଘଷି ହେବାକୁ ବା ସର୍ବଦା ମନୁଷ୍ୟ ପାଖରେ ରହିବାକୁ ସୁଖପାଏ, ଅତି ଘନିଷ୍ଠ, ଅତିପ୍ରିୟ ।

ଅଙ୍ଗଚାଳନ-ସଂ.ବି (ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍)-ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗୀ (ଦେଖ) । ଦେହର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅଙ୍ଗକୁ ଏଣେ ତେଣେ ଚଳାଇବା, ବ୍ୟାୟାମ, ହସ୍ତପଦାଦିର ସଞ୍ଚାଳନ ।

ଅଙ୍ଗଚାଳନା—ସଂ.ବି. (ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍) - ଅଙ୍ଗଚାଳନ (ଦେଖ) ।

ଅଙ୍ଗଛଦ-ସଂ.ବି. - (ଅଙ୍ଗ + ଛଦ ଧାତୁ = ଘୋଡ଼ାଇବା + କର୍ତ୍ତୃ. ଅ; ଯାହା ଦେହକୁ ଘୋଡ଼ାଏ, ସନ୍ଧି ଯୋଗୁଁ 'ଛ' ସ୍ଥାନରେ 'ଚ୍ଛ') - ପୋଷାକ ।

ଅଙ୍ଗଚ୍ଛି-ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର)ବି.-ଗାମୁଛା, ଗାତ୍ରମାର୍ଜନୀ ।

ଅଙ୍ଗଚ୍ଛେଦ-ସଂ.ବି. (ଷଷ୍ଠୀ. ତତ୍; ଅଙ୍ଗ + ଛେଦ; ସନ୍ଧି ଦ୍ୱାରା 'ଛ' ସ୍ଥାନରେ 'ଚ୍ଛ' ଆଦେଶ)-ଦେହର ଅଙ୍ଗ ବିଶେଷର କର୍ତ୍ତନ, ଅଙ୍ଗୀଭୂତ ଅଂଶର ବିଚ୍ଛେଦ ।

ଅଙ୍ଗଚ୍ଛେଦନ-ସଂ.ବି. (ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଙ୍ଗ + ଛେଦନ)- ଅଙ୍ଗଚ୍ଛେଦ (ଦେଖ) ।

ଅଙ୍ଗଛୁଆଁ-ଦେ.ବିଣ. (ପୁଂ. ଓ ସ୍ତ୍ରୀ.)-ଅଙ୍ଗଲଗା (ଦେଖ) ଦେ.ବି.-ଅଙ୍ଗସ୍ପର୍ଶକରଣ ।

ଅଙ୍ଗଛୁଇଁବା-ଦେ. କ୍ରି. - କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିର ଅଙ୍ଗସ୍ପର୍ଶ କରିବା, ଦେହସ୍ପର୍ଶକରି ଶପଥ କରିବା, ଦେହ ଛୁଇଁବା, ରମଣ କରିବା ।

ଅଙ୍ଗଜ-ସଂ.ବିଣ. - (ଅଙ୍ଗ + ଜନ୍ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. ଅ) - ଅଙ୍ଗରୁ ଜାତ; ସଂ. ବି. - ପୁତ୍ର, ପୁଅ, ମଉଡା, ନିଶା, ରକ୍ତ, ମୁଣ୍ଡରୁ ବାଳ, କାମ, ମଦନ, ରୋଗ, ଲୋମ, ଆତ୍ମଜ ।

ଅଙ୍ଗଜଜନନ (*Vegitative Reproduction*)- ସଂ.ବି. (ବୈଜ୍ଞାନିକ ପରିଭାଷା) - ସାଧାରଣତଃ ଉଦ୍ଭିଦମାନଙ୍କର ବୀଜ ଏବଂ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ପ୍ରଜନନ ଓ ଅଣ୍ଡା ଇତ୍ୟାଦି ଦ୍ୱାରା ବଂଶବୃଦ୍ଧି ହୋଇଥାଏ । କେତେକ ଉଦ୍ଭିଦ ଅଛନ୍ତି ଯେଉଁମାନଙ୍କର ବୀଜ ନ ଥାଏ କିମ୍ବା ଉଭୟ ଲିଙ୍ଗୀ (*Bi-Sexual*) ହୋଇଥିବାରୁ ଫୁଲରୁ ବୀଜ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ନାହିଁ । ସେହି ପ୍ରକାର ଉଦ୍ଭିଦର କାଣ୍ଡ, ପତ୍ର, ମୂଳ, ପୁଆ ଇତ୍ୟାଦି ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରି ମାଟିରେ ପୋତିଲେ ସେଥିରୁ ନୂତନ ଗଛ କିମ୍ବା ଲତା ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ଯେଉଁ ଗଛରୁ କାଣ୍ଡ, ମୂଳ ଓ ପତ୍ର କଟା ହୋଇ ଆସେ ତାକୁ ମା' ଗଛ (*Mother plant*) କହନ୍ତି । ଗଛର ଅଙ୍ଗରୁ ନୂତନ ଗଛ ସୃଷ୍ଟି ହେଉ ଥିବାରୁ ଏହାକୁ ଅଙ୍ଗଜ ଜନନ କହନ୍ତି । ଯେଉଁ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଦ୍ୱାରା ଏହା କରାଯାଏ, ତାକୁ ଅଙ୍ଗଜ ଜନନ ପ୍ରଣାଳୀ କୁହାଯାଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ - ମଲ୍ଲୀ, ଚମ୍ପା, ଗେଣ୍ଡୁ, ମନ୍ଦାର, ଅମରପୋଇ, ଧାନ, ପିଆଜ, ରସୁଣ, ଦ୍ରାକ୍ଷାଲତା, ଦୁବ, କୁନ୍ଦୁରି, ଶାରୁ, ଓଲୁଅ,

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଖମୀରଅଲଗି ଇତ୍ୟାଦି । କେତେକ ଏକକୋଷୀ ପ୍ରାଣୀ ଅଛନ୍ତି ଯେଉଁମାନଙ୍କର ପ୍ରଜନନ କ୍ରିୟା ନ ଥାଏ । ଏକ ପରପକ୍ୱ ଏକକୋଷୀ ପ୍ରାଣୀ କିମ୍ବା ବୀଜାଣୁର କୋଷ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଂଶ ନ୍ୟଷ୍ଟି (*Nucleus*) ପ୍ରାୟ ପ୍ରତି ୩୦ ମିନିଟରେ ଦୁଇଭାଗ ହୋଇଯାଏ । ଏହି ଦ୍ୱିଭାଗ ନ୍ୟଷ୍ଟି ପୁନର୍ବାର ଦୁଇଟି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନ୍ୟଷ୍ଟିରେ ପରିଣତ ହୋଇ ଦୁଇଟି ବୀଜାଣୁରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ଦୁଇରୁ ଚାରି, ଚାରିରୁ ଆଠ, ଆଠରୁ ଷୋଳ ଏହିପରି ୨୪ ଘଣ୍ଟାରେ ଗୋଟିଏ ବୀଜାଣୁରୁ ଅସଂଖ୍ୟ ବୀଜାଣୁ ସୃଷ୍ଟି ହୁଅନ୍ତି । ଏହି ବୀଜାଣୁଗୁଡ଼ିକ ହେଲେ- ଯକ୍ଷ୍ମା, ଟିଟାନସ, ଟାଇଫଏଡ଼, ଡିପଥେରିଆ, ଷ୍ଟ୍ରେପ୍‌ଟୋକକସ୍, ଷ୍ଟେଫାଇଲୋକକସ, ସ୍ପାଇରୋକେଟ ଇତ୍ୟାଦି ।

ଅଙ୍ଗଜଜନନ ଦୁଇ ପ୍ରକାର । (୧) ପ୍ରାକୃତିକ ଅଙ୍ଗଜଜନନ (୨) କୃତ୍ରିମ ଅଙ୍ଗଜଜନନ । ପ୍ରାକୃତିକ ଉପାୟରେ ଗଛରୁ ପୁଆ, ବାଡ଼ରି ଏବଂ ଡ଼ାଳ ବାହାରିଥାଏ । ଏହି ପୁଆ, ବାଡ଼ରି ଏବଂ ଡାଳକୁ ଲଗାଇ ନୂଆ ଗଛ ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଏ । ଯଥା-କଦଳୀ, ସପୁରି ଇତ୍ୟାଦି । ଏହି ପ୍ରଣାଳୀକୁ 'ପୃଥକକରଣ' (*Division*) କୁହାଯାଏ । କେତେକ ଗଛର ଡାଳ,ପତ୍ର ଏବଂ ଚେର କାଟି ଲଗାଇଲେ ତହିଁରୁ ଚେର ଓ ଡ଼ାଳପତ୍ର ବାହାରି ନୂଆ ଗଛ ହୁଏ । ଯଥା-ଗୋଲାପ, ଅମରପୋଇ ଏବଂ ବେଲ । ଏହି ପ୍ରଣାଳୀକୁ ଚେର ଉଠେଇବା (*Rootage*) କୁହାଯାଏ । କେତେକ ଗଛର ଡ଼ାଳ ସେହି ଜାତି ଗଛ କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ ଜାତି ଗଛର ଡ଼ାଳ ସହିତ ଯୋଡି କିମ୍ବା ଗୋଟାଏ ଗଛରୁ ଆଖିନେଇ ଅନ୍ୟଗଛ ବକଲ ଭିତରେ ତାକୁ ରଖି ନୂଆ ଗଛ ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଏ । ଯଥା-ଆମ୍ବ ଏବଂ କମଳା । ଏହାକୁ (*Grafting*) କୁହାଯାଏ ।

ଫଳ ଗଛର ବର୍ଷକର ପୁରୁଣାଡାଳ କାଟି କଲମି କରାଯାଏ । ଏହାକୁ ଡାଳକଟା (*Cutting*) କହନ୍ତି । ସାଧାରଣତଃ ଶୀତକାଳରେ ଗଛ ସୁପ୍ତଥାଏ । ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ଡ଼ାଳ କଟାଯାଏ । ଡାଳଗୁଡିକ ଏକଫୁଟରୁ ପନ୍ଦର ଇଞ୍ଚ ଲମ୍ବା ହେବା ଦରକାର । ଡାଳରେ ୫ରୁ ୭ଟି ପତ୍ର ଏବଂ ପତ୍ରର ସନ୍ଧି ଗୁଡ଼ିକରେ ମୁକୁଳ ଥିବା ନିହାତି ଆବଶ୍ୟକ । କଳି କାଗେଜି ଲେମ୍ବୁ ଓ ଗୋଲାପକୁ ବର୍ଷର ଯେ କୌଣସି ଋତୁରେ କଲମି କରାଯାଇପାରେ ।

ଡାଳଗୁଡ଼ିକ ପେନ୍‌ସିଲ୍‌ର ମୋଟାଠାରୁ ଅଧିକ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଡାଳକୁ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରି କାଟି ବାଲି ବା କରତ ଗୁଣ୍ଡରେ ପୋତି ପାଣିଦେବା ଭଲ । ବାଲିଆ କିମ୍ବା ଦୋରସା ମାଟିରେ ଶେଯ ତିଆରି କରି ସେହି ଶେଯରେ ଡାଳଗୁଡ଼ିକ ସାମାନ୍ୟ ଅଣେଇ କରି ପୋତି ଡାଳର ଅଗ୍ରଭାଗ ଯେପରି ଶୁଖି ନଯିବ ସେଥିଲାଗି ଗୋବର ପିଣ୍ଡୁଳା ପିନ୍ଧାଇଦେବ ।

ବୈଜ୍ଞାନିକ ପ୍ରଣାଳୀରେ 'ବୃଦ୍ଧି ଓ ବିକାଶ ଉଦ୍ରେକ କରୁଥିବା ରାସାୟନିକ ପଦାର୍ଥ' ଦେଇ ଡାଳରୁ ଶୀଘ୍ର ଚେର ବାହାର କରାଯାଇପାରୁଛି । ଏହି ରାସାୟନିକ ପଦାର୍ଥକୁ ହର୍ମୋନ (*Hormone*) ବା 'ବୃଦ୍ଧି ନିୟନ୍ତ୍ରଣକାରୀ' ପଦାର୍ଥ କୁହାଯାଏ । ଇଣ୍ଡୋଲ ଆସେଟିକ, ଇଣ୍ଡୋଲ ପ୍ରୋପିଅନିକ, ଇଣ୍ଡୋଲ ବିଉଟିରିକ, ନାପଥାଲିନ ଆସେଟିକ ଏବଂ ଥାୟାମିନ୍(*Vitamin-B*) ଏହି ଶ୍ରେଣୀର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ଶହେଭାଗ ପାଣିରେ ଏହି ରାସାୟନିକ ପଦାର୍ଥରୁ ଭାଗେ ମିଶାଇ ଡାଳର ଗୋଟାଏ ପାଖ ବୁଡ଼ାଇ ରଖିବ । କିଛିସମୟ ପରେ ଡ଼ାଳକୁ ଲଗାଇବ । ଡ଼ାଳି ଲଗାଇ ଏହି ରାସାୟନିକ ପଦାର୍ଥକୁ ପାଣିରେ ମିଶାଇଦେଲେ ମଧ୍ୟ ଶୀଘ୍ର ଚେରହୁଏ । କମଳା ଲିଚୁ,ସପେଟା ଏବଂ ଟିଜୁଳିଡ଼ାଳରୁ ଏହି ରାସାୟନିକ ପଦାର୍ଥ ସାହାଯ୍ୟରେ କଲମ କରାଯାଇପାରେ । ମାଟିରେ ଭଲରୂପେ ପଚି ଗୁଣ୍ଡ ହୋଇଥିବା ପତ୍ରର ଖତ ଦେଇ ଡ଼ାଳ ଲଗାଇଲେ ଶୀଘ୍ର ଚେର ହୁଏ । ପତ୍ରର ଖତରେ ଥାୟାମିନ (*Vitamin-B*) ଥାଏ ।

ଡାଳକୁ ମା ଗଛରୁ କାଟିନେବା ପୂର୍ବରୁ ଡାଳର ଗଣ୍ଠିରୁ ଚେର କରେଇ ନେବାକୁ ଦାବା କଲମୀ (*Layering*) କହନ୍ତି । ବର୍ଷକର ପୁରୁଣା ଡାଳକୁ ତଳକୁ ନୁଆଁଇ ଆଣି, ଡାଳର ଗଣ୍ଠି (*Node*) ଦେଖି ତଳପାଖରେ ଇଞ୍ଚେ ଲମ୍ବାରେ ତେର୍ଛା ଭାବରେ ଛୁରୀରେ ଚିରି ମେଲା କରିଦେବା ପରେ ଡାଳରୁ ଇଞ୍ଚେ ଦୁଇ ଇଞ୍ଚ ଚଉଡ଼ାରେ ଚୋପା ଛଡ଼ାଇ ସେହି ଜାଗାକୁ ଖତ ବାଲି ମିଶା ମାଟିରେ ପୋତିଦେବାକୁ ହୁଏ । ଡ଼ାଳ ପୋତିହୋଇ ରହିବାଲାଗି ଖଣ୍ଡେ ଇଟା ବା ପଥର ଡ଼ାଳ ଉପରେ ଲଦି ଦେବାକୁହୁଏ । ମାଟିକୁ ସଦାବେଳେ ଓଦା ରଖିବା ଉଚିତ । ଡାଳ ଯେପରି ନ ଦୋହଲେ ସେଥିଲାଗି ଖୁଣ୍ଟି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଯୋଡ଼, ଖୁର୍ଣ୍ଣି ସହିତ ଡାଳକୁ ବାନ୍ଧି ଦିଆଯାଏ । ଡାଳ ତଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅର୍ଥାତ୍ ଭୂଇଁକୁ ସ୍ପର୍ଶ ନକଲେ ଗୋଟିଏ କୁଣ୍ଡ ବା କୋଡ଼ୁଆରେ ବାଲିଆମାଟି ଭର୍ତ୍ତିକରି ସେହି କୁଣ୍ଡକୁ ଡାଳ ପାଖରେ ରଖି ପୂର୍ବ ପ୍ରଣାଳୀ ଅନୁଯାୟୀ କଲମି କରାଯିବ । କରମଙ୍ଗା, ଅଙ୍ଗୁର, ଡିମିରି, ପଣସ ଏବଂ ଗୋଲାପ ଜାମୁ ଏହିପରି କଲମି କରାଯାଏ । ଆଷାଢ଼ ମାସରେ ଏହି କଲମି କଲେ କାର୍ତ୍ତିକ ମାସକୁ ଚେର ବାହାରିପଡ଼େ । ଚେର ବାହାରି ପଡ଼ିବା ପରେ ଡାଳକୁ ମା' ଗଛଠାରୁ ଅଲଗା କରାଯାଏ ।

ଡାଳକୁ ମାଟିରେ ନ ଦବାଇ ଡାଳର ଗଣ୍ଠିରେ ଚେର ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପ୍ରଣାଳୀକୁ ଗୁଟି କଲମି (*Gooty*) କହନ୍ତି । ଗୁଟି କଲମି ପ୍ରଣାଳୀରେ ଡାଳର ଗଣ୍ଠି ଜାଗାରୁ କଚ୍ଛ କାଟି, ଏହି କଟା ଜାଗାରେ ମାଟି ପିଣ୍ଡୁଳା ବାନ୍ଧି ଦିଆଯାଏ । ଏଥିରେ ଯେଉଁ ମାଟି ବନ୍ଧାଯାଏ ସେଥିରେ ତିନୋଟି ଗୁଣଥିବା ଦରକାର । (୧) ମାଟି ହାଲୁକା ଥିବ (୨) ଚେର ବାହାରିବା ପରେ ଏହି ମାଟିରୁ ପୁଷ୍ଟିକାରକ ଖାଦ୍ୟ ପାଇବା ଭଳି ବିଭିନ୍ନ ମୃତ୍ତିକା ଉପାଦାନ ଥିବା ଦରକାର (୩) ଏହି ମାଟିର ଜଳଧାରଣ ଶକ୍ତିଥିବ ଏବଂ ଜଳ ଯେପରି ଶୀଘ୍ର ଶୁଖି ଯାଉନଥିବ । ତେଣୁ ଏଥିପାଇଁ ନିମ୍ନମତେ ମୃତ୍ତିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ବୈଶାଖମାସ ଶେଷବେଳକୁ ବାଡ଼ି ବା ବଗିଚାରେ ଗୋଟିଏ ଖାତ ଖୋଳି ସେଥିରେ ଏକଭାଗ ଦୋରସାମାଟି କିମ୍ବା ଘରଛପର ନଡ଼ାଗୁଣ୍ଡି, ଦୁଇଭାଗ ଉଇହୁଙ୍କା ମାଟି, ଏକଭାଗ ମଲ୍ଲ ପୁରୁଣା ଖତ ଓ ଏକ ଭାଗ ଗଛତଳୁ ପତ୍ର ପଚୁରିଖତ । ଏଗୁଡ଼ିକୁ ଏକାଠି କରି ତହିଁରେ ୪।୫ ଟି ଚୁଣ୍ଡା ଅଖା ଏବଂ ଦଶ ବୋଝ ମାଟିରେ ଦୁଇ କି.ଗ୍ରା: ହାଡ଼ଗୁଣ୍ଡ ମିଶାଇ ପାଣି ଦିଆଯିବ । ଜ୍ୟେଷ୍ଠମାସ ଶେଷ ବେଳକୁ ଏହି ମାଟି ବାହାରକରି ଚକଟି କାଦୁଅ ପେଣ୍ଡୁଳା କରି ଗୁଟି ବନ୍ଧାଯିବ । ପିଜୁଳି, ଗୋଲାପ ଜାମୁ, ଜାମୁରୋଳ, ଡାଳିମ୍ବ, ମିଠାଲେମ୍ବୁ ଓ ଲିଚୁକୁ ଗୋଟି କଲମି କରାଯାଏ । ଗୁଟି ବାନ୍ଧିବାର ୧୦।୧୫ ଦିନ ଆଗରୁ ଡାଳର ଅଗ୍ରଭାଗରୁ ଏକହାତ ଦୂରରେ ଇଞ୍ଚେ ଚଉଡ଼ାରେ ଚୁଟରେ ଚୋପା ଛଡ଼ାଇ ସେହି କ୍ଷତ ସ୍ଥାନରେ କଦଳୀ ପଟୁକା ଗୁଡ଼ାଇ ଦିଆଯାଏ । ଗଛର ଚୋପାତଳେ ବର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଣୁ କୋଷଥାଏ । ଖଣ୍ଡିଆ ହୋଇଗଲେ ସେହି କୋଷଗୁଡ଼ିକ ବଢ଼େ । ତେଣୁ କ୍ଷତ ସ୍ଥାନ ଶୁଖି ଆସି ଟିକି ଟିକି ହୋଇ ଜଳିଯାଏ । ଏହିକଟା ସ୍ଥାନ ଚାରିକଡ଼ରେ ୨୫୦ ଗ୍ରାମ ଓଜନର ମାଟି ପିଣ୍ଡୁଳା ରଖି ଚୁଣ୍ଡା ଅଖା ଦରେଟ୍ ଯାଳଗୁଡ଼ାଇ ରସି ଭିଡ଼ି ଦିଆଯାଏ । ପିଜୁଳି ଜାତୀୟ ଗଛ ଗୁଟି କଲମି କରିବାବେଳେ ୧୦।୧୫ ଦିନ ଆଗରୁ ଡାଳରୁ ଚୋପା ଛଡ଼ାଇବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ମାତ୍ର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗଛ ଗୁଟି କଲମି କରିବାବେଳେ ଚୋପା ଛଡ଼ାଇ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ମାଟି ଦେଇ ବନ୍ଧାଯାଏ । ଗୁଟି ମାଟି ସଦାବେଳେ ଓଦା ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ । ତେଣୁ ଆଷାଢ଼ ମାସରେ ଗୁଟି ବାନ୍ଧିଲେ ସୁବିଧା ହୋଇଥାଏ । କାରଣ ଆଷାଢ଼ ମାସରେ ବର୍ଷା ଲାଗି ରହିଥିବାରୁ ଗୁଟିରେ ପାଣି ଦେବାକୁ ପଡ଼େନାହିଁ । ଯଦି ମାଟି ଶୁଖିଯାଏ ତେବେ ଗୁଟିରେ ପାଣି ଦେଇ ଓଦା କରିବାକୁ ପଡ଼େ କିମ୍ବା ଗୁଟି ଯେଉଁ ଡାଳରେ ହୋଇଥାଏ, ସେହି ଡାଳରେ ଘଡ଼ି ବା ମାଟିପାତ୍ର ଶିକାକରି ଝୁଲାଇ ଦିଆଯାଏ । ଏହି ପାତ୍ରର ତଳପଟେ ଏକ ଛିଦ୍ରକରି, ନଡ଼ା କିମ୍ବା ପାଳ ଦେଇ, ପାତ୍ରଟି ଜଳପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ରଖାଯାଏ । ଏହି ଛିଦ୍ର ମଧ୍ୟ ଦେଇ ନଡ଼ାବାଟେ ଟୋପା ଟୋପା ପାଣି ମାଟି ପାତ୍ରରୁ ଗୁଟି ଉପରେ ପଡ଼ି ଗୁଟିକୁ ଓଦା ରଖେ । ଗୁଟିରେ ଚେର କମ ହୋଇଥିବାର ମନେହେଲେ ଗୁଟି ଉପରେ ଆଉଥରେ ଅଳ୍ପ ମାଟି ଦେଇ ଦଉଡ଼ି କିମ୍ବା ପାଳ (କୁଟା) ଗୋଡ଼ାଇ ବାନ୍ଧିବାକୁ ହୁଏ । ଏହି ବନ୍ଧା ବାହାରକୁ ଚେର ବାହାରିଲେ ମା' ଗଛରୁ କଲମି ଗଛଟିକୁ କାଟିଦେବାକୁ ହୁଏ । ମେଘୁଆ ପାଗ ଦେଖି ଗୁଟି କାଟି କୁଣ୍ଡରେ ଲଗାଇବା ଭଲ । କୁଣ୍ଡ ତଳେ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ଛିଦ୍ର ରହିବା ଦରକାର । ପ୍ରଥମେ ଛୋଟ ଛୋଟ ଖପରା ବା ଗୋଡ଼ି କିଛି କଣା ପାଖରେ ରଖିବାକୁ ହୁଏ । କଲମିଟିକୁ କୁଣ୍ଡରେ ରଖି ଦୋରସା ମାଟି ଦେବାକୁ ପଡ଼େ । ଏହି କଲମି ଗଛରୁ ପ୍ରଥମେ ପତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଝଡ଼ିପଡ଼େ ଏବଂ ପନ୍ଦର ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ନୂଆ ପତ୍ର କଅଁଳ ଶାଖା ପ୍ରଶାଖା ବାହାରେ ।

ଗୋଟିଏ ଜାତି ଗଛର ସେହି ଜାତି ସହିତ କିମ୍ବା ଦୁଇଟି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଜାତି ଗଛର ସଂଯୋଗରେ ଆଉ ଏକ ପ୍ରକାର କଲମି କରାଯାଏ । ତାହାକୁ ଯୋଡ଼ କଲମି (*Enarching*) କହନ୍ତି । ଦ୍ୱିବୀଜପତ୍ର ଉଦ୍ଭିଦର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କେବଳ ଡାଳର ଅଗ୍ରଭାଗରେ ବର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଣୁ କୋଷ ନଥାଏ । ଚୋପା ବା ବକଳତଳେ ନରେଇ ଡାଳ ମଞ୍ଜ ଓ ପଲଖା ମଝିରେ ବର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଣୁ କୋଷ ସ୍ତରଟିଏ ଥାଏ । ଏହି ବର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଣୁ କୋଷସ୍ତରକୁ କାମ୍ବିୟମ (*Cambium*)ସ୍ତର କୁହାଯାଏ । ଯୋଡ଼ କଲମି କଲାବେଳେ ଏହି କାମ୍ବିୟମ ସ୍ତର ଦୁଇଟିର ମିଳନ ହେବା ଦରକାର । ଦୁଇଟି ବିଭିନ୍ନ ଗଛ ମଧ୍ୟରେ ଯୋଡ଼ କଲମି ହୁଏ । ଯେଉଁ ଗଛର କାଣ୍ଡ ଉପରେ କଲମି ହୁଏ, ସେ ଗଛକୁ 'ମୂଳଗଛ' ବା ଷ୍ଟକ (*Stock*)କୁହାଯାଏ ଯେଉଁ ଗଛର ଅଙ୍ଗ ଅଣାଯାଇ 'ମୂଳଗଛ' ଉପରେ କଲମି କରାଯାଏ ସେ ଗଛକୁ 'ଉପଜାତ' ବା ସିଆନ (*Scion*) କୁହାଯାଏ । ମୂଳଗଛ ମଞ୍ଜି ବା ଟାକୁଆରୁ ଗଛ ହେବା ଦରକାର । କିନ୍ତୁ ଉପଜାତ ବା 'ସିଆନ' ଗଛ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଗଛର ଅଙ୍ଗ ହେବା ଉଚିତ । ମଞ୍ଜି ବା ଟାକୁଆରୁ ସୃଷ୍ଟ ଗଛ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଅଙ୍ଗକୁ ପୋଷିଥାଏ ।

ମା' ଗଛର ବର୍ଷିକିଆ ଡ଼ାଳ ବାଛିବାକୁ ହୁଏ । ଡ଼ାଳ ଉପରକୁ ଥିଲେ ଭଡ଼ାକରି ଟାକୁଆ ବା ମଞ୍ଜିଗଛ କୁଣ୍ଡ ରଖିବାକୁ ପଡ଼େ । ମଞ୍ଜିଗଛ ଏବଂ ମା' ଗଛ ଡ଼ାଳକୁ ନୁଆଇଁ ଯୋଡ଼ କରିବା ସ୍ଥାନକୁ ଚିହ୍ନଟ କରାଯାଏ । ଏହି ଯୋଡ଼ ସ୍ଥାନ ଅନ୍ତତଃ ଦୁଇ ଇଞ୍ଚ ଲମ୍ବା ହେବା ଦରକାର । ମଞ୍ଜି ଗଛର ଚିହ୍ନିତ ଅଙ୍ଗକୁ ଦାଢ଼ୁଆ କଲମି ଛୁରୀରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ମଞ୍ଜଯାଏ ଛେଲି ଦିଆଯାଏ । ଆମ୍ବ, ସପେଟା ଓ ଲେମ୍ବୁ ଗଛରେ ପ୍ରଥମେ ଚୋପା, ତା'ପରେ ପଲଖ କାଠ ପ୍ରସ୍ଥ ଯିବାପରେ ମଞ୍ଜ ପାଖକୁ ଏକ ହଳଦିଆ ଗାର ଦେଖାଯାଏ । ତାହାକୁ 'ବର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଣୁ କୋଷ' ସ୍ତର କୁହାଯାଏ । ମା' ଗଛ ଡାଳର ଚିହ୍ନିତ ସ୍ଥାନକୁ ସେହିପରି ଧୀରେ ଧୀରେ ମଞ୍ଜ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଞ୍ଛିବାକୁ ହୁଏ । ମଞ୍ଜି ଗଛ ଓ ମା' ଗଛର ଡାଳ ଚାଞ୍ଛା ଅଂଶକୁ ମିଳାଇ 'ରଫିଆପଟ'ରେ ଟାଣ କରି ବାନ୍ଧିଦିଆଯାଏ । ଯେପରି ଦୁଇଗଛର ଦୁଇ ଅଙ୍ଗ ଏକାଠି ମିଶିଗଲା ପରି ହେବ । ଦୁଇ ଅଙ୍ଗ ମଧ୍ୟରେ ଯେପରି ଫାଙ୍କ ନରହେ ସେଥିପ୍ରତି ନଜର ରଖିବା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ତିନିମାସ ପରେ ମଞ୍ଜି ଗଛ ଅଗକୁ ଏବଂ ମା'ଗଛ ଡ଼ାଳର ତଳପଟୁ କାଟିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରାଯାଏ । ପ୍ରତି ସପ୍ତାହ ଅନ୍ତରରେ ଏକ ତୃତୀୟାଂଶ କାଟି ଦାଗ ଦିଆହୁଏ । ଅବଶେଷରେ ମଞ୍ଜିଗଛକୁ ଯୋଡ଼ ସ୍ଥାନର ଏକ ଇଞ୍ଚ ଉପରକୁ ଏବଂ ମା'ଡାଳର ଏକ ଇଞ୍ଚ ତଳୁ କାଟି ଅଲଗା କରିଦିଆଯାଏ । କଲମି ଗଛ କାଟି ସ୍ଥିର ସ୍ଥାନରେ ତିନିମାସ ରଖିଦେବାକୁ ପଡ଼େ ଭଲ ଯୋଡ ହୋଇ ନଥିବା ଗଛ ମରିଯାଏ ଏବଂ ଯୋଡ ହୋଇଥିବା ଗଛ ଭଲରୂପେ ଯୋଡ ହୋଇଯାଏ । ଆମ୍ବ, ସପେଟା, ମିଠା ଲେମ୍ବୁ ଓ ମୋକାମ୍ବି କମଳା ଯୋଡ କଲମି କରାଯାଏ ।

ଦ୍ୱିବୀଜପତ୍ରି ଉଦ୍ଭିଦର ଡାଳର ଗଣ୍ଠି ବା ପତ୍ର ସନ୍ଧିରେ ଗୋଟିଏ ମୁକୁଳ ବା ଆଖିଥାଏ । ଏହାକୁ କକ୍ଷ ମୁକୁଳ (*Axillary bud*) କୁହନ୍ତି । କେତେକ 'କଳି' ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି । ଏହି ଆଖିକୁ ନେଇ ଅନ୍ୟ ଗଛରେ ଯୋଡ଼ି ଏକ ପ୍ରକାର କଲମି କରାଯାଏ । ଏହାକୁ ଆଖି କଲମି (*Budding*) କହନ୍ତି । ଆଖି କଲମିରେ ମା' ଗଛର ଡାଳରୁ ଗୋଟିଏ ଆଖି ବା ଅବିକଶିତ ମୁକୁଳ ଆଣି ସେହି ଜାତୀୟ ମଞ୍ଜି ଗଛ ଦେହରେ ଯୋଡି ଦିଆଯାଏ । କମଳା, ଲେମ୍ବୁ ଓ ଗୋଲାପ ଗଛର ଏହି ଆଖି କଲମି ଦ୍ୱାରା ବଂଶବୃଦ୍ଧି କରାଯାଏ । ମୁକୁଳ ଆଣିବା ସମୟରେ ପତ୍ରକୁ କାଟିଦେଇ କେବଳ ଡେମ୍ଫଟିକୁ ରଖିବାକୁ ହୁଏ । ଆଖି କଲମି ଲାଗି ଏକପ୍ରକାର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଛୁରୀ ମଧ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ । ଏହି ଛୁରୀର ଅଗ୍ରାଂଶ ଅତି ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଓ ପତଳା ଏବଂ ବେଣ୍ଟ ପଟରେ ଗୋଟିଏ ପତଳା ଏବଂ ଗୋଲାକାର ଅଙ୍ଗ ରହିଥାଏ । ଏହାକୁ (*Budding Knife*) କହନ୍ତି ।

ତିନିପ୍ରକାର ପ୍ରଣାଳୀରେ ଆଖି କଲମି କରାଯାଏ । (୧) ଢାଲ ବା *T*-'ଟ' କଲମି (*Shield Budding*) (୨) ପଟି କଲମି (*Patch Budding*) (୩) ଅଙ୍ଗଲି କଲମି (*Ring Budding.*)

ଢାଲ କଲମି–ମା'ଗଛ ଡାଳରୁ ମୁକୁଳ ସ୍ଥିର କରିବା ପରେ କଲମି ଛୁରୀରେ ମୁକୁଳକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ଅଧଇଞ୍ଚରୁ ଏକ ଇଞ୍ଚ ଲମ୍ବର ବକଳ ଅଣ୍ଡା ଆକାରରେ କାଟି ଅଣାଯାଏ । ବକଳ ସହିତ ସାମାନ୍ୟ ପରିମାଣର କାଠ ଛେଲି ଆଣିବା ଭଲ । ଏହା ଦ୍ୱାରା ମୁକୁଳ ବାଧା ପାଏ ନାହିଁ । ଅନେକ ମାଳି ଏହି କଲମି କଲାବେଳେ ମୁକୁଳକୁ ବାହାର କରିନେଇ ପାଟିରେ ଧରି ରଖନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରଣାଳୀ ଭଲନୁହେଁ । କାରଣ ମୁକୁଳ ଧରିଥିବା ବକଳ ଦେହରୁ ଅଠାଳିଆ ରସ ପାଟିର ଲାଳରେ ଧୋଇ ହୋଇଯାଏ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମଞ୍ଜି ଗଛର ମୂଳରୁ ହାତେ ଉଚ୍ଚ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ଶାଖା ଓ ପତ୍ର କାଟି ସଫା କରିବାକୁ ହୁଏ । ଗଛକୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ନୁଆଁଇ ବକଲକୁ ଧୋକଡ଼ା କରିଆଣି ମାଟିରୁ ଫୁଟେ ଉଚ୍ଚରେ ଗଛର ଦୁଇଗଣ୍ଠି ମଝି ଜାଗାରେ କଲମି ଛୁରି ଅଗରେ ଟି (*T*) ପରି ଦାଗ ଦିଆଯାଏ । ଦାଗଦେଇ କଟା ସ୍ଥାନରୁ ଗଛ ନୁଆଁଇ ଧରି ଚେପାକୁ ଦୁଇପାଖକୁ ମେଲାଇ ଦିଆଯାଏ । ଏହି ଫାଙ୍କ ଭିତରେ ମୁକୁଳ ଅଙ୍ଗକୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ରଖିଦେଇ ମୁକୁଳ ଓ ମଞ୍ଜି ଗଛ ଚେପାକୁ ରଫିଆ-ପଟ ବା କଦଳୀ ପଟୁକାରେ ଗୁଡ଼ାଇବାକୁ ହୁଏ । ମୁକୁଳ ଅଗଟି ମୁକୁଳା ରଖାଯାଏ । ମୁକୁଳକୁ ରଖିବାବେଳେ ଦେଖିବାକୁ ହେବ ଯେ ତାହାର ମୁହଁଟି ତଳକୁ ନରହି ଉପରକୁ ରହିବ । ମାସକ ପରେ ମୁକୁଳ ବିକଶିତ ହୋଇ ପତ୍ର ବାହାରିବ । ନୂଆ ଡାଳଟି ଦୁଇ ତିନି ଅଙ୍ଗୁଳ ଲମ୍ବା ହେଲେ ମଞ୍ଜିଗଛର ଅଗ କାଟିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରାଯାଏ । କଲମି ସ୍ଥାନର ଆଙ୍ଗୁଳେ ଦୁଇ ଆଙ୍ଗୁଳ ଉପରକୁ ସାମାନ୍ୟ ଦାଗ ଦେବାକୁ ହୋଇଥାଏ । ଦୁଇ ତିନିଥର ଦାଗ ଦେବା ପରେ ଦେଢ଼ମାସ ମଧ୍ୟରେ ଅଗ କଟାଯାଏ । ଯେଉଁ ମୁକୁଳ ମରିଯାଏ ତାହା ପ୍ରାୟ ସାତ ଆଠ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ କଳା ପଡିଯାଏ ।

ପଟି କଲମି (*Patch Budding*) ମୁକୁଳକୁ ଅଣ୍ଡା ଆକାରରେ ନ କାଟି ଆୟତାକାର କ୍ଷେତ୍ର ପରି କଟାଯାଏ । ମଞ୍ଜି ଗଛରୁ ସେହି କ୍ଷେତ୍ରଫଳର ସମାନ ବକଲ କାଢିନେଇ ମୁକୁଳ ଚେପାକୁ ତାହା ସ୍ଥାନରେ ଲଗାଇ ଦେବା ପରେ ରଫିଆପଟ ବା କଦଳୀ ପଟରେ ମୁକୁଳକୁ ବନ୍ଧାଯାଏ । ଇଣ୍ଡୋନେସିଆରେ ପଟିକଲମକୁ 'ଫରକେଟ ପନ୍ଥା' (*Forket method*) କହିଥାନ୍ତି । ଫରକେଟ ପନ୍ଥାର ବିଶେଷତ୍ୱ ହେଲା, ମୁକୁଳ ପଟିଟି ଇଞ୍ଚେ ଲମ୍ବା, ଇଞ୍ଚକର ତିନିଭାଗରୁ ଭାଗେ ଚଉଡ଼ା ରଖାଯାଏ । ପଟି ତଳକୁ ଲଙ୍ଗୁଳପରି ଖଣ୍ଡେ ଚେପା ଲାଗି ରହିଥାଏ ।

ଅଙ୍ଗୁରି କଲମି (*Ring Budding*) ଏହିପ୍ରକାର କଲମି କରାଯାଇଥାଏ ବରକୋଳି ଗଛରେ । ଏହି କଲମି କଲବେଳେ ଡାଳର ଅଗ୍ରଭାଗକୁ ଖୁଣ୍ଟି ଦିଆଯାଏ । ଖୁଣ୍ଟା ମୁଣ୍ଡରୁ ଅଧଇଞ୍ଚ ଗୋଲେଇରେ ଚେପାକୁ କାଟି ବାହାରକୁ ବାହାରକରି ଦେବାକୁ ହୁଏ ଏବଂ ମଝି ମଞ୍ଜକାଠ ସେହିପରି ବାହାରିଥାଏ । ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଜାତୀୟ ବରକୋଳି ଡାଳରୁ ମୁକୁଳ ଧରିଥିବା ବକଲକୁ ସେହି ଖୁଣ୍ଟା ମୁଣ୍ଡ ମାପ ଅନୁସାରେ କାଟି ମୁକୁଟ ପିନ୍ଧାଇବା ପରି ପିନ୍ଧାଇ ଦିଆଯାଏ ।

ଉପରୋକ୍ତ ଭାବେ କଲମି କରାଯିବାର ପ୍ରଣାଳୀ ବ୍ୟତୀତ ନିମ୍ନଲିଖିତ ପ୍ରଣାଳୀରେ କଲମି କରାଯାଇଥାଏ । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା – (୧) ଜିଭ କଲମି (*Tongue grafting*) (୨)ଗୋଜ କଲମି (*Wedge grafting*) (୩) ଗଦି କଲମି (*Saddle grafting*) (୪) ଚାବୁକ କଲମି (*Whip grafting*) (୫) ନଳ କଲମି (*Tube grafting*) (୬) ପାର୍ଶ୍ୱ କଲମି (*Side grafting*) (୭) ଶୀର୍ଷ କଲମି (*Crown grafting*)

ଜିଭ କଲମି (*Tongue grafting*) ଜିଭକଲମି ଯୋଡ଼ କଲମିର ରୂପାନ୍ତର । ଠାକୁଆ ବା ମଞ୍ଜିଗଛ ଏବଂ କଲମି ଡାଳର ଯୋଡ଼ ସ୍ଥାନକୁ ପରସ୍ପର ବିପରୀତ ଏବଂ ବଙ୍ଗଳା 'ଦ' ଅକ୍ଷର ଆକୃତି ବିଶିଷ୍ଟ ଖାଞ୍ଜକରି କଟାଯାଏ । ଏହି ଖାଞ୍ଜକୁ ଖାଞ୍ଜ ମିଳାଇ ଯୋଡ଼ କଲମି ଅନୁରୂପ ବାନ୍ଧିଦେବାକୁ ହୁଏ ।

ଗୋଜ କଲମି (*Wedge grafting*)–ମଞ୍ଜି ଗଛକୁ କୁଣ୍ଡରୁ ଫୁଟେ ଉପରୁ ଅଗ କାଟି, ଅଗକୁ ଦୁଇ ପାଖରୁ ଚୂଞ୍ଚି ଦେଇ କୁରାଢ଼ି ଅଗ ପରି (Λ) କରିବାକୁ ହୁଏ । କଲମି କରାଯିବା ଗଛ ଡାଳର ତଳ ପାଖରେ ସମାନ ମାପରେ ଇଂରାଜୀ ବର୍ଣ୍ଣମାଳାର V ପରି ଓଲଟ କରି Λ କଟାଯାଏ । ମଞ୍ଜି ଗଛର କୁରାଢ଼ି ମୁନ ପରି ଅଙ୍ଗକୁ କଲମି ଡାଳର Λ ଅଙ୍ଗ ମଧ୍ୟରେ ଖଞ୍ଜି $\overset{W}{\Lambda}$ ବନ୍ଧାଯାଏ ଏବଂ କଲମି ମହମରେ କନା ଗୁଡ଼ାଇ ଗୁଡ଼ାଇ ଦିଆଯାଏ । ଯୋଡ଼ କଲମିରେ ଦୁଇ ପାର୍ଶ୍ୱ ଯୋଡ଼ ହୁଏ, ମାତ୍ର ଗୋଜ କଲମିରେ ଦୁଇ ପାର୍ଶ୍ୱ ଓ ତଳ ଅଙ୍ଗ ଯୋଡ଼ା ହୁଏ ।

ଗଦି କଲମି (*Saddle grafting*) – ଏହା ରୋଡ଼ୋଡେଣ୍ଡ୍ରନ ଏବଂ ଲିଲକ କଲମି କରିବାରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ଏହା ଗୋଜ କଲମିର ଅନୁରୂପ ମାତ୍ର ।

ଚାବୁକ କଲମି (*Whip grafting*) – ଶୋଭା ବର୍ଦ୍ଧନ ଗୁଳ୍ମ ଓ ଫଳ ଗଛର ଚେର କଲମି ଲାଗି ଏହାର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଆଶ୍ରୟ ନିଆଯାଏ । ମାତୃ ବୃକ୍ଷର ଚେର ବା ଡାଳ କାଟି ନିଆଯାଏ । ତାହାକୁ କଲମର ପିଠା ନଳ୍ ଭଳି ଲମ୍ବରେ ଛେଲି ଦିଆଯାଏ । ମଞ୍ଜି ଗଛର ଚେର ବା ଡାଳକୁ ସେହି ନଳ୍ ପରି ଛେଲି ଖାଞ୍ଜ କରାଯାଏ । ଦୁଇ ଖାଞ୍ଜକୁ ଏକାଠି ମିଳାଇ ବାନ୍ଧି ଦେବାକୁ ହୁଏ ।

ନଳ କଲମି (*Tube grafting*)- ଏହା ଏକ ପ୍ରକାର ଆଖି କଲମି । ମଞ୍ଜିଗଛର ଅଗ କାଟିଦେବାକୁ ହୁଏ । ସେହି ଖୁଣ୍ଟାର ମୁଣ୍ଡରୁ ତଳ ଦୁଇ ଇଞ୍ଚ ମାପି ଦାନ୍ତୁଆ ଛୁରିରେ ଗୋଲକରି ଦାଗ ଦିଆଯାଏ । ଗୋଟିଏ ଠିଆ ଦାଗ ଦେଇ ମହିଁକାଠ ଦେହରୁ ଛୁରି ମୁନ ଦ୍ୱାରା ଧୀରେ ଧୀରେ ବକଲ କାଢ଼ି ନିଆଯାଏ । ଏହା ଫଳରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଲେଇ ନଳ ବାହାରି ଆସେ । ମଞ୍ଜି ଗଛର ଠିକ୍ ସମ ପରିମାଣ ବ୍ୟାସ ବିଶିଷ୍ଟ ଶାଖାରୁ ଗୋଟିଏ ବା ଦୁଇଟି ଆଖି ଯୁକ୍ତ ଦୁଇ ଇଞ୍ଚ ଲମ୍ବ ପରିମାଣର ବଲ୍କଲ ଉପର ଲିଖିତ ପ୍ରଣାଳୀରେ ବାହାର କରିବାକୁ ହୁଏ । ବଲ୍କଲ ବାହାର କରିବା ବେଳେ ବଲ୍କଲରେ ଥିବା ଆଖିଗୁଡ଼ିକ ଯେପରି କ୍ଷତ ବିକ୍ଷତ ନ ହୁଏ, ସେଥିପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେବା ଉଚିତ । ଏହି ବଲ୍କଲ ନଳଟିକୁ ନେଇ ମଞ୍ଜି-ଗଛରୁ ନଳବାହାରିଥିବା ସ୍ଥାନରେ ପିନ୍ଧେଇ ଦିଆଯାଏ । କଲମି ମହମରେ ମୁକୁଳ ଥିବା ସ୍ଥାନଟିକୁ ଘୋଡ଼ି ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ କନା ଗୁଡ଼ାଇ ବାନ୍ଧିଦିଆ ଯାଏ ।

ପାର୍ଶ୍ୱ କଲମି (*Side grafting*)- ସମୁଦ୍ର କୂଳବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ପାର୍ଶ୍ୱ କଲମି ପ୍ରଥା ପ୍ରଚଳିତ । ଏହି ସବୁ ସ୍ଥାନରେ ପାର୍ଶ୍ୱ କଲମି ଦ୍ୱାରା ଆମ୍ବଗଛର ଉତ୍କର୍ଷ ସାଧିତ ହୋଇଥାଏ । ଗୋଟିଏ ବୃକ୍ଷର କାଣ୍ଡରେ ସେହି ଜାତୀୟ ଅନ୍ୟବୃକ୍ଷର ପ୍ରଶାଖା ସଂଯୁକ୍ତ କରି ଏହି କଲମି କରାଯାଏ । ବୁଢ଼ା ଗଛ ଗଣ୍ଡିରେ ମାଟିଉପରୁ ହାତେ ଛାଡ଼ି ବଲ୍କଲ ଦେହରେ ହାତେ ଲମ୍ବରେ ଗୋଟିଏ ଗାର ପକାଇବାକୁ ହୁଏ । ଏହି ଗାରର ଦୁଇମୁଣ୍ଡରେ ବଲ୍କଲ ଫୁଟାଇ ତ୍ରିଭୁଜାକୃତିର ଖାଞ୍ଜ ଖୋଲାଯାଏ । ଗଣ୍ଡି ଚାରି-ପାଖରେ ଚାରିସ୍ଥାନରେ ଏହିପରି ଦାଗ ଓ ଖାଞ୍ଜ ଖୋଲା-ଯାଇପାରେ । ମା'ଗଛରୁ ହାତେ ଲମ୍ବର କଅଁଳଡାଳ କଟା ଡାଳର ଦୁଇମୁଣ୍ଡ ଗୋଜିଆ କରାଯାଏ । ଡାଳକୁ ସାମାନ୍ୟ ବଙ୍କାକରି ଧନୁ ଆକାରରେ ରଖି ଗଣ୍ଡି ଦେହରେ ଖୋଲିଥିବା ଖାଞ୍ଜରେ ବସାଇ ଦିଆଯାଏ । ଖୋଲା ଯାଇଥିବା ସ୍ଥାନରେ କଲମି ମହମ ଦେଇ କନା ବନ୍ଧାଯାଏ । ଧନୁ ଆକାରରେ ରଖାଯାଇଥିବା ଡାଳ ପବନ ଆଘାତରେ ଛିଡ଼ିକ ନଯିବା ଲାଗି ରସି ବା ସୁତୁଲିରେ ମଝିରୁ ବାନ୍ଧି ବୁଢ଼ାଗଛ ଗଣ୍ଡିରେ ଗୁଡ଼ାଇ ରଖାଯାଏ । ନଚେତ୍ ଫିରିକ କଣ୍ଟା ବାଡ଼େଇ ଯଥା ସ୍ଥାନରେ ଧରାଇ ରଖାଯାଏ । ଏହାକୁ 'ସେତୁ କଲମି' (*Bridge grafting*) କୁହାଯାଏ ।

ଶୀର୍ଷ କଲମି (*Crown grafting*) - ବୁଢ଼ା ଆମ୍ବ ଗଛ, ପଣସ ଗଛ, ବେଲ ଗଛ ବା ଅନ୍ୟ ଦରକାରି ଗଛକୁ ମାଟିରୁ ଦୁଇ ହାତ ଉପରୁ କରତ ଦ୍ୱାରା ଗୋଲେଇ କରି କାଟି ଦିଆଯାଏ । କଟା ସ୍ଥାନରୁ ୩ ଇଞ୍ଚ ଲମ୍ବରେ ଗୋଲ କରି ବଲ୍କଲ ଛଡ଼େଇ ମା' ଗଛର କଅଁଳ ଡାଳ ବସାଯାଏ । ବୁଢ଼ା ଆଙ୍ଗୁଠି ମୋଟର କଅଁଳ ଡାଳ ହାତେ ଲମ୍ବରେ କାଟି, ଏହି ଡାଳର ମୋଟା ଅଂଶକୁ ଛେଲିଦେଇ କଲାପରି କରିବାକୁ ହୁଏ । ଏହି କଲା ଅଂଶକୁ ବୁଢ଼ାଗଛ ଗଣ୍ଡି ଦେହରେ ବସାଇ ଦିଆଯାଏ । ଗୋଟିଏ ଗଣ୍ଡିରେ ଗଣ୍ଡିର ଗୋଲେଇକୁ ଦୃଷ୍ଟି ଚାରି ଛଅଟା ଡାଳ ବସାଇ ଦିଆଯାଇ ପାରେ । ଡାଳ ବସାଇ ସାରିବା ପରେ ମହମବୁଡ଼ା କନା ଗୁଡ଼ାଇ ଦିଆଯାଏ । ଡାଳଗୁଡ଼ିକ ଯଥା ସ୍ଥାନରେ ରହି ପଡ଼ି ନ ଯିବା ଲାଗି ଡିରା ଦେଇ ରଖାଯାଏ ।

ରାସାୟନିକ ପଦାର୍ଥ ବ୍ୟବହାର ଓ ପ୍ରୟୋଗ ଦ୍ୱାରା କଟା ଡାଳରେ ଚେର ଜନ୍ମାଇବା ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ । ସାଢ଼େ ସାତ ଗ୍ୟାଲେନ ପାଣିରେ ଏକ ଆଉନ୍ସ 'ପଟାସ ପରମାଙ୍ଗାନେଟ' ଭିଜାଇ, ସେହି ପାଣିରେ କଟା ଡାଳର କଟା ଅଂଶକୁ ବାର ଘଣ୍ଟା ବୁଡ଼ାଇ ରଖିଲେ ଶୀଘ୍ର ଚେର ବାହାରେ । ସଂଶ୍ଳେଷିକ ରାସାୟନିକ ପଦାର୍ଥ କଟାଡାଳରୁ ଚେର ସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ାଇ ଥାଏ । ଡାଳକାଟି ପୋତିଦେଲେ ଯେତିକିଟି ଚେର ବାହାରିଥାନ୍ତା, ସଂଶ୍ଳେଷିକ ପଦାର୍ଥ ପ୍ରୟୋଗ ହେତୁ ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ଚେର ବାହାରେ । ତେଣୁ କଟା ଡାଳ ଖଣ୍ଡ ଶୀଘ୍ର ପତ୍ର ଓ ଶାଖା ମେଲେଇ ବଢ଼େ । ସେହି ସାଂଶ୍ଳେଷିକ ବୃଦ୍ଧି ହେତୁ ରାସାୟନିକ ପଦାର୍ଥକୁ 'ହର୍ମୋନ' (*Hormone*) 'ଦେହ ଦ୍ରବଣୀ' ବା 'ଅନ୍ତଃ ଧାତୁ' କୁହାଯାଏ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

୧୮୮୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ବିଖ୍ୟାତ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଶାକ୍ସ (*Sachs*) ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ, ଯେ କୌଣସି ଅଙ୍ଗ କ୍ଷତ ବିକ୍ଷତ ହେଲେ ଶାଖା ଅଗ୍ରରୁ ଏକ ପ୍ରକାର ପଦାର୍ଥ ଜନ୍ମି ସେହି କ୍ଷତ ଅଙ୍ଗକୁ ଯାଏ । ସେହି ପଦାର୍ଥ ସ୍ଥୂଳୀଭୂତ ହେଲେ କ୍ଷତ ସ୍ଥାନରୁ ଚେର ବାହାରେ । ଏହି ପଦାର୍ଥକୁ 'ଅକସିନ୍' (*Auxin*) କୁହାଯାଏ । ମନୁଷ୍ୟ ଓ ପ୍ରାଣୀର ଗ୍ରନ୍ଥିରୁ ଉଦ୍ଭୂତ ହର୍ମୋନର କାର୍ଯ୍ୟପରି ଏହାର କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହାକୁ ଉଦ୍ଭିଦଜ-ହର୍ମୋନ କୁହାଯାଏ । ୧୯୩୧ ମସିହାରେ ବୈଜ୍ଞାନିକ କୋଗଲ (*Kogl*) ଏହି ହର୍ମୋନକୁ ଜୀବଜନ୍ତୁଙ୍କ ଶରୀରରୁ ପୃଥକ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଏଗୁଡ଼ିକର ରାସାୟନିକ ଗଠନ ତଥ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମତରେ ଜୈବ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଏଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ପତ୍ତି । ଅଙ୍ଗାରକ, ଉଦ୍ଜାନ ଓ ଅମ୍ଳଜାନ ଏମାନଙ୍କର ମୂଳପିଣ୍ଡ । ଅକ୍ସିନ୍ ଏ ($C_{18}H_{32}O_5$) ଅକ୍ସିନ୍ ବି ($C_{18}H_{32}O_4$) ଏବଂ ହେଟେରୋ ଅକ୍ସିନ୍ ($G_{18}H_9O_2N$) ନାମକରଣ କରିଥିଲେ । ୧୯୩୭ ମସିହାରେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଥିମାନ୍ ଏହି ଅକ୍ସିନ୍ ପ୍ରୟୋଗ କରି କଟା ଡାଳରୁ ଚେର, ମୁକୁଳ ଓ ପତ୍ର ବିକଶିତ ହେବାର ପରୀକ୍ଷାମାନ ଚଳାଇ ଉପକୃତ ହୋଇଥିଲେ ।

କଲମି କରିବା ସମୟରେ ଗଛର ଅଙ୍ଗ କ୍ଷତବିକ୍ଷତ ହୁଏ । କ୍ଷତ ସ୍ଥାନକୁ ଖୋଲା ରଖିଲେ ନାନାବିଧ ବୀଜାଣୁ ଆକ୍ରମଣ କରନ୍ତି । କ୍ଷତ ମୁଖେ ଜାଡ଼ି, ପଚି ସଢ଼ି ଯାଏ, ତେଣୁ କ୍ଷତ ଅଙ୍ଗକୁ ସୁସ୍ଥ ରଖିବା ପାଇଁ ଔଷଧ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ । କଲମି କରିବାବେଳେ କଟାକଟି କରିବା ହେତୁ କ୍ଷତ ସ୍ଥାନରେ ମହମ ଦେଇ ଅଙ୍ଗକୁ ସୁସ୍ଥ ରଖାଯାଏ । ଏହି ମହମକୁ କଲମି ମହମ (*Grafting wax*) କୁହାଯାଏ । ମହମ ପାଞ୍ଚ ପ୍ରକାର, ଯଥା:- ହାତ ମହମ, ବ୍ରଶ ମହମ, ଆଲକୋହଲ ମହମ, ପାରଫିନ୍ ମହମ, କଲମି ମହମ ।

ହାତମହମ-ଏହାକୁ ମଧ୍ୟ 'ନରମ ମହମ' କୁହାଯାଏ । ଝୁଣା ୨ କି:ଗ୍ରା: + ମହୁ ମହମ ୧କି:ଗ୍ରା: + ଚର୍ବି (*Tallow*) ୭୫୦ ଗ୍ରାମ = ହାତ ମହମ । ସାମାନ୍ୟ ଉତ୍ତାପରେ ଗୋଟିଏ କଡ଼େଇରେ ଏଗୁଡ଼ିକ ତରଳେଇ ଦିଆଯାଏ । ସବୁ ତରଳିଗଲେ ଘାଣ୍ଟି ଦେଇ ଥଣ୍ଡା ପାଣି କୁଣ୍ଡରେ ଢାଳି ଦିଆଯାଏ । ଥଣ୍ଡା ହେବାମାତ୍ରେ ପାଣି ଢାଳିଦେଇ ଖଜା କରିବା ଭଳି ଚକଟି ଦିଆଯାଏ । ତରଳାଇବା ବେଳେ ଦେଢ଼ପାଉଣ୍ଡ ଫେଶି ତେଲ ମିଶାଇ ଦେଲେ ମହମ ନରମ ଧରେ, ଝୁଣା ଭାଗ ଅଧିକ ହେଲେ କାଠୁଆ ଧରିଯାଏ ।

ବ୍ରଶ ମହମ-ଝୁଣା ଅଢ଼େଇ କି:ଗ୍ରା: + ମହୁ ମହମ ଏକ କିଗ୍ରା + ଅଙ୍ଗାରଗୁଣ୍ଡ ଅଢ଼େଇଶହ ଗ୍ରାମ + ଫେଶି ତେଲ ଅଢ଼େଇଶହ ଗ୍ରାମର ସମ୍ମିଶ୍ରଣରେ ବ୍ରଶ ମହମ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଏ । ଝୁଣାକୁ ନିଆଁରେ ତରଳାଇ ମହୁ ମହମ ମିଶାଇ ଦିଆଯାଏ । ମହୁ ମହମ ତରଳିଗଲେ ଫେଶିତେଲ ଢଳାଯାଏ । ଫେଣ୍ଟିବାବେଳେ ଅଳ୍ପ ଅଳ୍ପ ଅଙ୍ଗାରଗୁଣ୍ଡ ପକାଇବାକୁ ହୁଏ । ଏହି ମହମକୁ ତରଳାଇ ବ୍ରଶ ଦ୍ୱାରା କଲମି ଜାଗାରେ ବୋଳି ଦିଆଯାଏ । ଏହା ତରଳିଥିବାରୁ ଫାଟ ମାନଙ୍କରେ ପଶିଯାଏ ।

ଆଲକୋହଲ ମହମ-ଝୁଣାଗୁଣ୍ଡ ୨ କିଗ୍ରା + ଚର୍ବି ପାଞ୍ଚ ଶହ ଗ୍ରାମ + ସ୍ପିରିଟ୍ ଏକ ଲିଟର ସମ୍ମିଶ୍ରଣରେ ଆଲକୋହଲ ମହମ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଏ । ପ୍ରଥମେ ଚର୍ବିକୁ ତରଳାଯାଏ, ଚର୍ବି ତରଳିଗଲେ ଝୁଣାଗୁଣ୍ଡ ମିଶାଇ ଦିଆଯାଏ ଏବଂ ମିଶ୍ରଣ ସବୁ ପାଣିପରି ତରଳ ହେବାଯାଏ ଗରମ କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ତରଳାଇବା ପାତ୍ର ଚୁଲିରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆଣି ଘାଣ୍ଟି ଥଣ୍ଡା କରାଯାଏ ଏବଂ ଅଠାକାଳି ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପିରିଟ୍ ଢାଳି ଫେଣ୍ଟାଯାଏ । ଏହି ଅଠାକାଳିକୁ ମୁଦା ବୋତଲ ବା ଟିଣରେ ରଖିବାକୁ ହୁଏ । କଲମି କରିସାରିବା ପରେ ଏହି ମିଶ୍ରଣକୁ ବ୍ରଶ ଦ୍ୱାରା କ୍ଷତ ଅଙ୍ଗକୁ ପୋଛି ଦିଆଯାଏ ।

ପାରାଫିନ୍ ମହମ-ଝୁଣା ପାଞ୍ଚଶହ ଗ୍ରାମ, ଫେଶିତେଲ ଦେଢ଼ଶହ ଗ୍ରାମ ଓ ପାରାଫିନ ଦୁଇଶହ ଗ୍ରାମର ସମ୍ମିଶ୍ରଣରେ ପାରାଫିନ ମହମ ହୋଇଥାଏ । ଏହାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାବେଳେ ଫେଶିତେଲ ଓ ଝୁଣାକୁ ଏକତ୍ର ତରଳାଯାଏ । ପାରାଫିନ୍‌କୁ ଅନ୍ୟ ଏକ ପାତ୍ରରେ ତରଳାଯାଏ । ଦୁଇ ପାତ୍ରର ତରଳ ଦ୍ରବ୍ୟକୁ ଏକତ୍ର ମିଶାଇ ଥଣ୍ଡା କରାଯାଏ । ତେଲ ଦିଆ କାଗଜ ଉପରେ ଢାଳି ସାବୁନ ପରି ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରି କାଟି ରଖାଯାଏ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କଲମ୍ବି ମଲମ—ଏହି ମଲମ ଏକଭାଗ ଚୂର୍ଣ୍ଣ, ମଜୁଫେଣା ମଲମ ଏକଭାଗ ଓ ପାରାଫିନ୍ ଏକ ଭାଗ ଏକତ୍ର କରି ଗୋଟିଏ ପାତ୍ରରେ ଭରିଲାଇ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଏ ।

ଅଙ୍ଗଜନୁ—ସଂ.ବି. (ଅଙ୍ଗ + ଜନୁ) (ବହୁବ୍ରୀହି)-ସନ୍ତାନ, ପୁତ୍ର ବା କନ୍ୟା ।

ଅଙ୍ଗଜଳ-ସଂ ବି.- ଘର୍ମ, ଶ୍ରମବାରି, ସ୍ୱେଦ, ନିଦାଘ, ରୌଦ୍ର, ଝାଳ ।

ଅଙ୍ଗଜା-ସଂ.ବିଣ.ସ୍ତ୍ରୀ.(ଅଙ୍ଗଜ + ସ୍ତ୍ରୀ. ଆ) - ଅଙ୍ଗଜଶବ୍ଦର ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ । ସଂ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ.- କନ୍ୟା, ଝିଅ ।

ଅଙ୍ଗଜ୍ୱର-ସଂ. ବି. (୬ଷ୍ଠୀ. ତତ୍) - ରାଜଯକ୍ଷ୍ମା ରୋଗ । (ଦେଖ-ଯକ୍ଷ୍ମା) ।

ଅଙ୍ଗଟ୍-ଦେ.ବି.- ଅଙ୍ଗୋଟ (ଦେଖ)

ଅଙ୍ଗଠି-ଦେ. ବି. (ସଂ. ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠ) - ଅଙ୍ଗୁଳି. ମୁଦି । (ସଂ. ଅଙ୍ଗଦ)-ନିଆଁଁ ଗଦା, ଧୂନି ।

ଅଙ୍ଗଣ-ସଂ. ବି. (ଅଙ୍ଗ + ପ୍ରଶସ୍ତାର୍ଥେ. ନ, ଯାହାର ପ୍ରଶସ୍ତ ଅଙ୍ଗ ଅଛି କିମ୍ବା ଅଙ୍ଗ ଧାତୁ + ଅଧିକରଣ. ଅନ) ଅଙ୍ଗନ, ଅଗଣା, ଗୃହ ଚତ୍ୱର ।

ଅଙ୍ଗଣା-ସଂ.ବି. (ସଂ. ଅଙ୍ଗନ + ଆ)-ଅଙ୍ଗନ, ଅଙ୍ଗଣା, ଗୃହଚତ୍ୱର ।

ଅଙ୍ଗତି-ସଂ.ବି. - (ଅଙ୍ଗ ଧାତୁ + ଅତି) - ଅଗ୍ନି, ବିଷ୍ଣୁ । ଅଗ୍ନିହୋତ୍ର, ବ୍ରହ୍ମା, ଯାନ, ବାହନ । (ଅଙ୍ଗତୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଙ୍ଗତ୍ର-ସଂ.ବି. (ଅଙ୍ଗ + ତୈ ଧାତୁ; ରକ୍ଷା କରିବା + କର୍ତ୍ତୃ ଅ; = ଅଙ୍ଗକୁ ଯାହା ରକ୍ଷା କରେ) - ଅଙ୍ଗ ରକ୍ଷକ, ବର୍ମ, ସାଞ୍ଜୁ, ଅଙ୍ଗରଖା, କୁରୁତା ।

ଅଙ୍ଗତ୍ରାଣ-ସଂ.ବି. (ଅଙ୍ଗ + ତୈ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. ଅନ) - ଅଙ୍ଗତ୍ର (ଦେଖ) ।

ଅଙ୍ଗଦ-ସଂ. ବି. (ଅଙ୍ଗ + ଦେ. ଧାତୁ = ଶୋଭା କରିବା + କର୍ତ୍ତୃ. ଅ)- ବାଜୁ, ତାଡ଼, ବାହୁଭୂଷଣ, ଗାମୁଛା, ଗାତ୍ର ମାର୍ଜନୀ । ସଂ.ବିଣ. (ଭଙ୍ଗୀମୂ ବ୍ୟବହାର) - ଅଙ୍ଗଚ୍ଛେଦ ଯୋଗ୍ୟ ମୃତ ।

ବୋଲେ ଲଙ୍କେଶ ଏ ପଦ
ବଳମ୍ବେ ହେବୁ ଅଙ୍ଗଦରେ
(ଭଞ୍ଜ-ବୈ.ବି.-୪୧।୨୧)

(୧) ହରିବଂଶ ପୁରାଣ ମତରେ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କର ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପୁତ୍ରଙ୍କ ନାମ ଅଙ୍ଗଦ । ହିମାଳୟ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ 'ଅଙ୍ଗଦି' ତାଙ୍କର ରାଜଧାନୀ ଥିଲା ।

(୨) ଜଣେ ଶିଖ୍‌ଗୁରୁ । ସେ ପୁରୀକୁ ଆସିଥିଲେ ଓ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ମଣି ଉପହାର ଦେଇଥିଲେ ।

(୩) ଗଦଙ୍କର ପୁତ୍ର । ଏହି ଗଦ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଭାଇ । ତେଣୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ 'ଗଦାଗ୍ରଜ' କୁହାଯାଏ ।

(୪) ରାମାୟଣ ବର୍ଣ୍ଣିତ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ବାନର ସେନା । ବାନରରାଜ କିଷ୍କିନ୍ଧ୍ୟାଧିପତି ବାଳୀଙ୍କ ପ୍ରଥମ ପୁତ୍ର । ଅଙ୍ଗଦ ବାଳୀଙ୍କ ଔରସ ଓ ବେଙ୍ଗବତୀ ଅଙ୍ଗରୁ ସମ୍ଭୂତ । ଅଙ୍ଗରୁ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ନାମ ଅଙ୍ଗଦ । ବେଙ୍ଗବତୀଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ ନାମ ମନ୍ଦୋଦରୀ । ବାଳୀଙ୍କ ପାଟ ମହିଷୀ ତାରାଙ୍କର ପାଳିତ ପୁତ୍ର ।

ରାମାୟଣ ବର୍ଣ୍ଣନାନୁସାରେ ଅଙ୍ଗଦଙ୍କର ଜନ୍ମବୃତ୍ତାନ୍ତ ବଡ଼ କୌତୁକପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏକଦା ମଧୁଉଦର ନାମକ ଜନୈକ ଋଷି ବଣରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ସେ ଅତି ଯତ୍ନ ସହକାରେ କାମଧେନୁଟିଏ ପାଳିଥିଲେ । ପ୍ରତିଦିନ ଦୁଗ୍ଧ ଦୋହନ କରି ଆଶ୍ରମରେ ରଖି ଋଷି ତପସ୍ୟାକୁ ଯାଆନ୍ତି । ଦିନେ ଦୁଗ୍ଧ ରଖି ଋଷି ତପସ୍ୟାରତ ଥିବା ବେଳେ ଏକ ବିଷଧର ସର୍ପ ଆସି ଉକ୍ତ ଦୁଗ୍ଧ ଭାଣ୍ଡରେ ଗରଳ ଉଦ୍‌ଗାର ଥିଲା । ଗୋଟିଏ ବେଙ୍ଗ ଏହା ଦେଖି ଋଷିଙ୍କର ଜୀବନ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରତିଜ୍ଞାବଦ୍ଧ ହୋଇ ଗରଳ ମିଶ୍ରିତ ଦୁଗ୍ଧ ଭାଣ୍ଡରେ ଡେଇଁପଡ଼ି ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ କଲା । ମୁନି ତପସ୍ୟାରୁ ଫେରି ଦୁଗ୍ଧ ଭାଣ୍ଡରେ ମୃତ ବେଙ୍ଗକୁ ଦେଖି ଅଭିଶାପ ଦେଇ କହିଲେ—'ଯଦି ହିତ ସାଧନ ପାଇଁ ତୁ ମରିଥାଉ, ତେବେ ପରମାସୁନ୍ଦରୀ କୁମାରୀ ରୂପ ଲଭ କର ଏବଂ ଅହିତ ପାଇଁ ମରିଥିଲେ କୀଟ ରୂପ ଲଭ କର ।' ଏହା କହିବାମାତ୍ରେ ମୃତ ବେଙ୍ଗଟି ଏକ ସୁନ୍ଦରୀ କନ୍ୟା ରୂପ ଧାରଣ କରି ଋଷିଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ବୃତ୍ତାନ୍ତ କହିଗଲା । ଅତି ସ୍ନେହରେ ଉକ୍ତ ପରମାସୁନ୍ଦରୀ କନ୍ୟାକୁ ଋଷି ଆଶ୍ରମରେ ରଖିଲେ ଏବଂ ବେଙ୍ଗରୁ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଥିବାରୁ ବେଙ୍ଗବତୀ ନାମ ଦେଲେ । ଆଶ୍ରମରେ ଦିନେ ବାନର ପତି ବାଳୀ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ବେଙ୍ଗବତୀଙ୍କୁ ବିବାହ ପାଇଁ ଋଷିଙ୍କୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲା । ଶୁଭଲଗ୍ନ ନ ଥିବାରୁ ଗାନ୍ଧର୍ବ ମତରେ ବିବାହ କରିବା ପାଇଁ ମୁନି ପରାମର୍ଶ ଦେଲେ । ବାଳୀ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଏବଂ ବେଙ୍ଗବତୀ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଣୟ ପ୍ରୀତି ବଢିଲା । ପରିଣତିରେ ବାଳିଙ୍କ ଔରସରୁ ବେଙ୍ଗବତୀ ଗର୍ଭବତୀ ହେଲା ।

ଲଙ୍କାର ରାଜା ରାବଣ ଦିନେ ଉକ୍ତ ଋଷିଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ବେଙ୍ଗବତୀର ପ୍ରଣୟ ସୁଖ ଲାଭ କରିବା ପାଇଁ ମୁନିଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲା । ମାତ୍ର ମୁନି ବାଳୀ ସହିତ ବିବାହ ହେବା ସ୍ଥିର ହୋଇଥିବା ପ୍ରକାଶ କରିବାରୁ ରାବଣ ନୀରବ ରହି ବୈଦିକମତେ ବାଳୀ ସହିତ ବେଙ୍ଗବତୀର କେଉଁଦିନ ଶୁଭପରିଣୟ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେବ ତାହା ବୁଝିଥିଲା । ଯେଉଁଦିନ ବେଙ୍ଗବତୀ ସହିତ ବାଳୀର ବିଭାଘର ହେବ, ସେଦିନ ରାବଣ ବାଳୀରୂପ ଧାରଣ କରି ଆଶ୍ରମରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ଋଷି ଛଦ୍ମବେଶୀ ଲଙ୍କାଧିପତି ରାବଣ ଜାଣି ନପାରି ବେଙ୍ଗବତୀକୁ ପ୍ରଦାନକଲେ ।

କନ୍ୟାକୁ ପାଇ ରାବଣ ଲଙ୍କାକୁ ଫେରନ୍ତେ,
ପଛେ ବାଳୀ ତହିଁ ବୁଝି ଓଗାଳିଲା ପଥେ
କନ୍ୟା ଦୁଇହସ୍ତ ଧରି
ଦୁଇ ମହାବୀର ହେଲେ ଓଟରି ଓଟରୀ ।

(ଛୟାଳିଶ ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର ପଟଳ)

ବେଙ୍ଗବତୀକୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ରାବଣ ଲଙ୍କାକୁ ଫେରିବା ପଥରେ ବାଳୀ ଜାଣିପାରି ପଥରୋଧ କଲା ଏବଂ ଦୁଇ ମହାବୀର ବେଙ୍ଗବତୀକୁ ଦୁଇଆଡ଼େ ଓଟାରିବାରୁ ସେ କନ୍ୟା ଦୁଇଫାଳ ହୋଇଗଲା । ବେଙ୍ଗବତୀର ଗର୍ଭରେ ଥିବା ଶିଶୁଟି ବାହାରି ଆସିଲା । ଏହି ଶିଶୁଟି ପୁତ୍ର ଥିଲା । ବାଳୀ ଏହି ପୁତ୍ରକୁ ନେଇ ତାରାକୁ ପାଳିବାକୁ ଦେଲା ଏବଂ ଅଙ୍ଗରୁ ଜନ୍ମିଥିବାରୁ ଅଙ୍ଗଦ ନାମ ଦେଲା । ବେଙ୍ଗବତୀ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ରାବଣର କୋପରେ ଦେବତାମାନେ ବେଙ୍ଗବତୀକୁ ଜୀବନ ଦେଲେ । ପୁନର୍ଜନ୍ମ ଲାଭ କରିବା କନ୍ୟାଟିର ନାମ ହେଲା ମନ୍ଦୋଦରୀ । (ମନ୍ଦୋଦରୀ-ଦେଖ)

କିଷ୍କିନ୍ଧ୍ୟା ନଗରରେ ବାନରଙ୍କ ଗହଣରେ ଅଙ୍ଗଦ ବଢିବାକୁ ଲାଗିଲା । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ପଞ୍ଚବଟୀରେ ସୀତାଙ୍କୁ ହରାଇ ସୁଗ୍ରୀବ ସହିତ ମିତ୍ରତା ସ୍ଥାପନ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ସୁଗ୍ରୀବଙ୍କ ଭ୍ରାତା ତଥା ଶତ୍ରୁ ବାଳୀକୁ ବଧ କରିବା ପରେ କିଷ୍କିନ୍ଧ୍ୟା ରାଜ୍ୟର ରାଜା ରୂପେ ସୁଗ୍ରୀବଙ୍କୁ ଅଧିଷ୍ଠିତ କଲେ ଏବଂ ଅଙ୍ଗଦ ଯୁବରାଜ ପଦରେ ଅଭିଷିକ୍ତ ହେଲା । ସୁଗ୍ରୀବର ମର୍କଟ ବାହିନୀରେ ଅଙ୍ଗଦ ଥିଲା ଜଣେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସେନାପତି । ସୀତାଙ୍କୁ ହନୁ ଲଙ୍କାରେ ଠାବ କରି ଆସିବା ପରେ ଆନନ୍ଦରେ ବାନର ବୀରମାନେ ଅଙ୍ଗଦଙ୍କ ଆଦେଶରେ ସୁଗ୍ରୀବଙ୍କର ମଧୁବନ ତୁହାରଖାର କରି ବନରକ୍ଷକ ତାଙ୍କର ମାତୁଳ ଦଧିମୁଖକୁ କଠିନ ମାଡ଼ ଦେଇଥିଲେ ।

ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଦୂତରୂପେ ପତ୍ର ନେଇ ରାକ୍ଷସରାଜ ରାବଣର ରାଜସଭାକୁ ଅଙ୍ଗଦ ବିନା ଆଜ୍ଞାରେ ପ୍ରବେଶକରି ଲାଙ୍ଗୁଳରେ ଏକ ଜଗତି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ରାବଣ ଆଗରେ ବସି ଧିକ୍କାର କଲା । ଦୁଇଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯୁକ୍ତିତର୍କ ଲାଗିବାରୁ ପିଲାଦିନେ ଅଙ୍ଗଦ ରାବଣକୁ ଦଉଡ଼ିରେ ବାନ୍ଧି ଖେଳାଉଥିବା କଥା ଇତ୍ୟାଦି ତାଚ୍ଛଲ୍ୟରେ କହି ବିଦ୍ରୂପ କରିଥିଲେ । ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ପତ୍ର ଏବଂ ସମ୍ବାଦ ଦେଇଥିଲା । ଅଙ୍ଗଦକୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବା ପାଇଁ ରାବଣ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଥିଲା । ମାତ୍ର ସେମାନେ ଅଙ୍ଗଦ ହାତରୁ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରିଥିଲେ । ଅଙ୍ଗଦ ରାବଣର ଜଗତି ଗୃହ ଭାଙ୍ଗିଦେଲା ଏବଂ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ମୁକୁଟ ରାବଣଠାରୁ ଆଣିବାବେଳେ ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଧସ୍ତାଧସ୍ତି ହୋଇଥିଲା । ରାବଣକୁ ପଦାଘାତ କରି କୌଶଳରେ ତା'ର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ମୁକୁଟ ଆଣି ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଲଙ୍କା ପ୍ରବେଶ ସନ୍ତକ ରୂପେ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲା । ରାବଣର ଭାଇ କୁମ୍ଭକର୍ଣ୍ଣ ସହିତ ଅଙ୍ଗଦର ଯୁଦ୍ଧ ରାମାୟଣରେ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ନାଟକ । ଲଙ୍କାରେ ଅସୁରଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧକରି ପ୍ରଜଙ୍ଘ ଓ କମ୍ପନ ଅସୁରକୁ ବଧ କରିଥିଲା । ଶୋଣିତାକ୍ଷ ଅସୁର ଅଙ୍ଗଦ ହସ୍ତେ ନିଧନ ହୋଇ ବିଧାତାଙ୍କର ପୂର୍ବ ବରପ୍ରାପ୍ତିରୁ ପୁନଃଜୀବନ ଲାଭ କରିଥିଲା ଏବଂ ଦ୍ୱିବିଦ ବାନର ଦ୍ୱାରା ମରିଥିଲା । ରାମାୟଣ ଯୁଦ୍ଧରେ ହନୁମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଦେଲେ ଅଙ୍ଗଦ ହେଉଛି ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କପିସେନାଙ୍କ ପ୍ରଧାନ ସେନାପତି ଏବଂ ମହାନ୍ ଯୋଦ୍ଧା । ମହାବୀର ଇନ୍ଦ୍ରଜିତକୁ ସେ ଥରେ ଯୁଦ୍ଧରେ ପରାସ୍ତ କରିଥିଲା । ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ଲଙ୍କାରେ ରାବଣ ବଂଶ ଧ୍ୱଂସ କରି ଅଯୋଧ୍ୟାକୁ ଫେରିବା ପରେ ଅଙ୍ଗଦକୁ ଦୁଇଟି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ବଳୟ ଉପହାର ଦେଇଥିଲେ । ମିତ୍ର ସୁଗ୍ରୀବର କଥାରେ ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ବାଳୀକୁ ବଧ କରିଥିବାରୁ ପରେ ବହୁ ଅନୁତାପ କରିଥିଲେ । ବିନା ଦୋଷରେ ବାଳୀକୁ ମାରିଥିବାରୁ ବାଳୀର ସ୍ତ୍ରୀ ତାରା ଏବଂ ପୁତ୍ର ଅଙ୍ଗଦକୁ ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ଅଭୟବର ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ପରଜନ୍ମରେ ତାରା ହେଲେ ସୁଭଦ୍ରା । ବାଳୀକୁ ମାରିଥିବାରୁ ପିତୃ ଋଣ ଶୁଝିବାପାଇଁ ପରଜନ୍ମରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ନାରାୟଣବର ରୂପେ ଜନ୍ମଲାଭକରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଲୀଳା ଶେଷରେ ଶିଆଳୀ ଲତାତଳେ ଶରବିଦ୍ଧ କରିବା ବର ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଫଳରେ ତାହାହିଁ ଘଟିଥିଲା ।

ଅଙ୍ଗଦନର୍ଯ୍ୟୁହ - ସଂ ବି (ଅଙ୍ଗଦ + ନର୍ + ଯା + ଉ + ବହ + ଅ)-କେୟୁର, ଚୂଡ଼ା ।

ଅଙ୍ଗଦା-ସଂ. ବି. ସ୍ତ୍ରୀ. (ଅଙ୍ଗଦ + ଆ)-ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗର ହସ୍ତିନୀର ନାମ, ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗଗଜର ସ୍ତ୍ରୀ ।

ଅଙ୍ଗଦ୍ଧ-ସଂ.ବି.-ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ଜ୍ୟେଷ୍ଠପୁତ୍ର ଅଙ୍ଗଦଙ୍କ ରାଜଧାନୀ । ଏହା ହିମାଳୟ ନିକଟରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥିଲା ।

ଅଙ୍ଗଦ୍ୟହ୍ଵା - ସଂ. ବି. (ନାମ) । ପ୍ରାଚୀନ କୋଶଳ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଏକ ଜିଲ୍ଲାର ନାମ ।

ଅଙ୍ଗଦେଶ-ସଂ. ବି.-ଅଙ୍ଗ ନାମକ ରାଜ୍ୟ । ଶରୀର, ଦେହ । ଅଙ୍ଗ (ଦେଖ) ।

ଅଙ୍ଗନ-ସଂ.ବି. (ଅଙ୍ଗ + ପ୍ରଶସ୍ତାର୍ଥେନ, ଯାହାର ପ୍ରଶସ୍ତ ଅଙ୍ଗ ଅଛି, ଅଙ୍ଗ ଧାତୁ + ଅଧିକରଣେ ଅନ)- ଅଗଣା, ଗୃହ ଚତ୍ଵର, କ୍ଷେତ୍ର । (ଅଙ୍ଗଧାତୁ + ଭାବ ଅନ)- ଭ୍ରମଣ ।

ଅଙ୍ଗନ ବାଡ଼ି-ପ୍ରାଦେ.ବି.- ଶିଶୁ ଓ ଗର୍ଭବତୀ ମାନଙ୍କ ମାନସିକ ଓ ଶାରୀରିକ ଦକ୍ଷତା ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କ ସହାୟତାରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଯାଉଥିବା ଶିଶୁକଲ୍ୟାଣ କେନ୍ଦ୍ର । ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ମୁଖରେ ଅଙ୍ଗନବାଡି ନାମରେ ପରିଚିତ । କେହି କେହିବି ଏହାକୁ ଅଙ୍ଗନାବାଡ଼ି ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି । ଏହି ଅଙ୍ଗନ-ବାଡି ବା ଶିଶୁ କଲ୍ୟାଣ କେନ୍ଦ୍ରର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ଛଅ ବର୍ଷରୁ କମ ବୟସର ଶିଶୁ ଓ ଗର୍ଭବତୀ ମହିଳା ତଥା ସ୍ତନଦାୟିନୀ ମା' ମାନଙ୍କର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରକ୍ଷା, ପୁଷ୍ଟି-ସାଧନ ତଥା ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଆବଶ୍ୟକତା ପୂରଣ କରିବା । ଏହି କେନ୍ଦ୍ରରେ ୩ ବର୍ଷରୁ ୬ ବର୍ଷଯାଏ ପିଲମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ ଦିଆଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗୀତ, ଖେଳ, ନାଚ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରାଯାଏ । ଏହି କେନ୍ଦ୍ରଦ୍ୱାରା ଶିଶୁ, ଗଭବତୀ ଓ ପ୍ରସୂତୀମାନେ ଉପକୃତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଅଙ୍ଗନବାଡ଼ିରେ ଯେଉଁ ପରିଚାଳିକା ଦାୟିତ୍ୱରେ ରହିଥାନ୍ତି, ସେମାନେ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଅବସ୍ଥାରେ (ଗର୍ଭବତୀ ଓ ସ୍ତନଦାୟିନୀ ମା') ମନ୍ଦ ପୁଷ୍ଟି ଚିହ୍ନଟ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ପରିପୂରକ ପୁଷ୍ଟି ଯୋଗାଇବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରନ୍ତି । ମାଆ ଓ ଶିଶୁର ଅସୁସ୍ଥତା ତଥା ଶିଶୁ ବିକାଶର ଅଭାବ ନିର୍ଣ୍ଣୟକରି ସେଥିପ୍ରତି ଯତ୍ନ ନିଆଯାଏ । ଏଥିପାଇଁ ସ୍ଥାନୀୟ ବ୍ଲକ୍ ତରଫରୁ ପ୍ଲେଟ, ଖଡ଼ି, ଭାରତୀୟ ପ୍ରାକ୍ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା ସଂଘ ତରଫରୁ ଗପ, ଗୀତ, ଅଭିନୟ ନାଚ ପ୍ରଭୃତି ପାଇଁ ପୁସ୍ତକ ଓ ସ୍ଥାନୀୟ ଡାକ୍ତରଖାନା ତରଫରୁ ଔଷଧ ଓ ଇଞ୍ଜେକ୍ସନ ଯୋଗାଇ ଦିଆଯାଏ । ଅଙ୍ଗନବାଡ଼ି ଏଣି ଶିଶୁକଲ୍ୟାଣ କେନ୍ଦ୍ର ଭାରତବର୍ଷର ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଜ୍ୟର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ଲକ୍‌ରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇନଥାଏ । ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ସୁପାରିଶ କ୍ରମେ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବ୍ଲକ୍‌ରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଅନୁମୋଦନ କରିଥାନ୍ତି ।

ଅଙ୍ଗନା-ସଂ ବି.ସ୍ତ୍ରୀ.(ଅଙ୍ଗ + ପ୍ରଶଂସାର୍ଥେ. ନ + ସ୍ତ୍ରୀ. ଆ)- ସ୍ତ୍ରୀ, ନାରୀ, ସୁନ୍ଦର ଅଙ୍ଗ-ବିଶିଷ୍ଟା ସ୍ତ୍ରୀ, ଉତ୍ତର ଦିଗର ହସ୍ତିନି, (ଜ୍ୟୋତିଷ) କନ୍ୟାରାଶି ।

ଅଙ୍ଗନାପ୍ରିୟ-ସଂ. ବି. (୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍, ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଜଳା ପିନ୍ଧିଥିବା ଗୋଡ଼ରେ ଗୋଇଠା ମାଇଲେ ଅଶୋକ ବୃକ୍ଷ ଫୁଲ ଫୁଟିବାର କବି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଥିବାରୁ) - ଅଶୋକ ବୃକ୍ଷ ।

ଅଙ୍ଗନିଗ୍ରହ-ସଂ. ବି. ପୁଂ. (୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍.) - ଉପବାସ ଓ ତପସ୍ୟାଦି ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଶରୀରକୁ କ୍ଳେଶ ପ୍ରଦାନ ।

ଅଙ୍ଗନ୍ୟାସ-ସଂ. ବି. ପୁଂ. (୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍.) - ଦେବ ପୂଜା ଉପଲକ୍ଷରେ ବୀଜ ବା ମନ୍ତ୍ରାଂଶ ଉଚ୍ଚାରଣ ପୂର୍ବକ ଦେହର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅଙ୍ଗକୁ ଛୁଇଁବା କ୍ରିୟା ।

ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ରାନୁସାରେ ଯେଉଁ ଅଙ୍ଗନ୍ୟାସ କରାଯାଏ, ତାହା ହେଲା-"ଓଁ ଭୂଃ ହୃଦୟାୟ ନମଃ, ଓଁ ଭୁବଃ ଶିର ସେ ସ୍ୱାହା, ଓଁ ସ୍ୱଃ ଶିଖାୟୈ ବଷଟ୍, ଓଁ ତତ୍ସବିତୁର୍ବରେଣ୍ୟଂ କବଚାୟ ହୁମ୍, ଓଁ ଭର୍ଗୋ-ଦେବସ୍ୟ ଧୀମହି ଧିୟୋ ଯୋ ନଃ ପ୍ରଚୋଦୟାତ୍ କରତଳ କରପୃଷ୍ଠାଭ୍ୟାଂ ଅସ୍ତ୍ରାୟ ଫଟ୍" ଏହିପରି ସବୁ ମନ୍ତ୍ରର ଅଂଶ ଉଚ୍ଚାରଣ ପୂର୍ବକ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅଙ୍ଗ ସ୍ପର୍ଶ କରିବାର ବିଧି ରହିଛି ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଙ୍ଗପାଳକ-ସଂ. ବି. ପୁଂ.-ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଅନ୍ୟ ଦେହର ଲାଳନ ପାଳନର ଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କରିଥାଏ ।

ଅଙ୍ଗପାଳି-ସଂ.ବି.ପୁଂ (ଅଙ୍ଗ + ପାଳ ଧାତୁ + ଭାବ. ଇ)- ଅଙ୍କପାଳି, ଆଲିଙ୍ଗନ, କୁଣ୍ଢାଇବା ।

ଅଙ୍ଗପାଳିକା-ସଂ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ.-ଦେହପାଳନ କର୍ତ୍ତ୍ରୀ ଧାଈ ମା (ଅଙ୍ଗପାଳକ-ପୁଂ.) ।

ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ-ସଂ. ବି. (ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ, ଅଙ୍ଗ + ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ) - ଅଙ୍ଗ ଓ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ, ଦେହର ଅଙ୍ଗ ଓ ଅଙ୍ଗଶାଖାଗଣ, ସର୍ବାଙ୍ଗ, ଶରୀରର ସମସ୍ତ ଅଂଶ ।

ଶରୀରର ହସ୍ତପଦାଦିକୁ ଅଙ୍ଗ ଓ ଅଙ୍ଗର ଶାଖାକୁ (ଯଥା-ଅଙ୍ଗୁଳି) ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ କୁହାଯାଏ ।

ଅଙ୍ଗ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ-ସଂ. ବି. କ୍ଳୀ. (ମଧ୍ୟପଦଲୋପୀ, ଅଙ୍ଗ ଶୁଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ)· ଶରୀରର ଅଙ୍ଗକୁ ଶୁଦ୍ଧ ବା ପାପମୁକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ଅନୁଷ୍ଠିତ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କର୍ମ, ମୃତ୍ତିକା ଶୌଚଦ୍ୱାରା ଅଶୁଦ୍ଧ ଦେହର ଶୋଧନ, ଦାନ ବିଶେଷ ।

ଅଙ୍ଗବ-ସଂ.ବି.କ୍ଳୀ. (ଅଙ୍ଗ + ବା + ଅ)-ଶୁଷ୍କଫଳ ।

ଅଙ୍ଗ ବଙ୍ଗ କଳିଙ୍ଗ-ସଂ. ବି. (ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ, ଅଙ୍ଗ + ବଙ୍ଗ + କଳିଙ୍ଗ)-ବଙ୍ଗ, ବିହାର ଓ ଉତ୍କଳ । ଏହା ତିନୋଟି ଇତିହାସ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପ୍ରାଚୀନ ପ୍ରଦେଶ । ଏହି ପ୍ରଦେଶ ତିନୋଟିର ଅବସ୍ଥିତି ପରସ୍ପରର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଧୁନିକ ନାମାନୁସାରେ ଅଙ୍ଗ-ବିହାର, ବଙ୍ଗ-ବଙ୍ଗଳା ଏବଂ କଳିଙ୍ଗ-ଓଡ଼ିଶା ଓ ଗଞ୍ଜାମ ନାମରେ ପରିଚିତ ।

ଅଙ୍ଗବଳ-ସଂ. ବି (ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଙ୍ଗ + ବଳ) - ଅଙ୍ଗ ରାଜାଙ୍କ ସୈନ୍ୟ, ଅଙ୍ଗଦେଶୀୟ ସେନା, ଶରୀରରେ ନିହିତ ଥିବା ଶକ୍ତି ।

ଅଙ୍ଗବିକଳ-ସଂ.ବିଣ.ପୁଂ.(ବହୁବ୍ରୀହି)-ଅଙ୍ଗବିକୃତି,ଖ୍ରୋଣ୍ଟା, ଖଞ୍ଜା, କେମ୍ପା, ଶରୀର ବିକଳତା ଯୁକ୍ତ ।

ଅଙ୍ଗବିକାର-ସଂ.ବି. (ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଙ୍ଗ + ବିକାର)- ରୋଗାଦି ଦ୍ୱାରା ଅଙ୍ଗମାନଙ୍କର କଦାକାର ଅବସ୍ଥା, ବିକଳାଙ୍ଗତା, ଅଙ୍ଗହାନି, ଦେହର କୌଣସି ଅଙ୍ଗ କଟିଯିବା ଅବସ୍ଥା, ରୋଗ, ମୂର୍ଚ୍ଛା, ଅପସ୍ମାର, ମୃଗୀରୋଗ ।

ଅଙ୍ଗବିକୃତି-ସଂ.ବି. (ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଙ୍ଗ + ବିକୃତି)-ଅଙ୍ଗ ବିକାର (ଦେଖ), ଦେହଚାଳନା ଦ୍ୱାରା ସଙ୍କେତ ଇସାରା ।

ଅଙ୍ଗବିକ୍ଷେପ-ସଂ.ବି. (ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଙ୍ଗ + ବିକ୍ଷେପ)- ଆଳସ୍ୟ ବା ରୋଗରୁ ଦେହ ମୋଡି ଭିଡ଼ି ହେବା ଜମ୍ଭା ଗୋଡ଼ହାତ ଛାଟିପିଟି ହେବା, ନୃତ୍ୟାଦିରେ କଳାଯୁକ୍ତ ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗୀ ।

ଅଙ୍ଗବିଜ୍ଞାନ-ସଂ.ବି. (ମଧ୍ୟପଦଲୋପୀ, ଅଙ୍ଗ + ବିଜ୍ଞାନ; ଅଙ୍ଗ ବିଷୟକ ବିଜ୍ଞାନ)-ଶରୀର ବିଜ୍ଞାନ, ଦେହ ବିଜ୍ଞାନ, ସାମୁଦ୍ରିକ ବିଦ୍ୟା, ହାତ ଦେଖି ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରକୃତି ଓ ଭାଗ୍ୟ ଗଣନା ବିଦ୍ୟା, ଦେହରେ ଥିବା ଚିହ୍ନ ଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରକୃତି ଓ ଭାଗ୍ୟଗଣନା ବିଦ୍ୟା, ବ୍ୟାକରଣ ଶାସ୍ତ୍ର ।

ଅଙ୍ଗବିଦ୍ୟା-ସଂ.ବି. (ମଧ୍ୟପଦଲୋପୀ, କର୍ମଧା., ଅଙ୍ଗ + ବିଦ୍ୟା)-ଅଙ୍ଗବିଜ୍ଞାନ (ଦେଖ) ।

ଅଙ୍ଗବିଧି-ସଂ.ବି.ପୁଂ. (ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍)-କାର୍ଯ୍ୟର ଅଙ୍ଗଭୂତ ଅପ୍ରଧାନ ବିଧି ।

ଅଙ୍ଗବିନିଶ୍ଚୟ-ସଂ.ବି. (ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍; ଅଙ୍ଗ + ବିନିଶ୍ଚୟ)- ହୋରା ଶାସ୍ତ୍ର (ଦେଖ) ।

ଅଙ୍ଗବୈକଲ୍ୟ-ସଂବି. (ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍; ଅଙ୍ଗ + ବୈକଲ୍ୟ)- ବିକଳାଙ୍ଗତା, ରୋଗ ବା କଟିଯିବା ଯୋଗୁ ଦେହରେ କୌଣସି ଅଙ୍ଗର ହାନି ।

ଅଙ୍ଗବୈକୃତ-ସଂ.ବି.(ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍,ଅଙ୍ଗ + ବିକୃତ + ଅ) -(ଦେଖ-ଅଙ୍ଗ ବିକାର, ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗୀ) ।

ଅଙ୍ଗବୈକ୍ଳବ୍ୟ-ସଂ.ବି.(ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଙ୍ଗ + ବୈକ୍ଳବ୍ୟ) -ଅଙ୍ଗବୈକୃତ (ଦେଖ) ।

ଅଙ୍ଗବୈଗୁଣ୍ୟ-ସଂ.ବି.(ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଙ୍ଗ + ବୈଗୁଣ୍ୟ)- ଅଙ୍ଗବିଶେଷର ହାନି, ଅଙ୍ଗବିଶେଷର ରୋଗ ।

ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗ-ସଂ.ବି (ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍)-ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗୀ (ଦେଖ)

ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗି-ସଂ.ବି. (ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍)-ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗୀ (ଦେଖ)

ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗିମା-ସଂ.ବି. (ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍)-ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗୀ (ଦେଖ)

ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗୀ-ସଂ.ବି. (ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍; ଅଙ୍ଗ + ଭଙ୍ଗୀ)-ନୃତ୍ୟ ସମୟରେ ଅଙ୍ଗବିଶେଷର କଳାଯୁକ୍ତ ଚାଳନ, ହାବ, ଅଙ୍ଗଚାଳନା ଦ୍ୱାରା ମନୋଭାବର ପ୍ରକାଶ, ପ୍ରଣୟ ଉଦ୍ରେକାର୍ଥ ପ୍ରଣୟୀ ପ୍ରଣୟିନୀଙ୍କର କାମ ଚେଷ୍ଟା ବା ପ୍ରେମସୂଚକ ଅଙ୍ଗଚାଳନା ।

ଅଙ୍ଗଭୂ-ସଂ.ବି.ପୁଂ. (ଅଙ୍ଗ + ଭୂ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. କ୍ୱିପ୍, ଅଙ୍ଗରୁ ଜାତ)-ପୁତ୍ର, କାମ, କନ୍ଦର୍ପ, ଅଙ୍ଗଜାତ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଙ୍ଗଭେଟ ତୃତୀୟା-ଦେ.ବି. - ଭାଦ୍ରବ ମାସ କୃଷ୍ଣପକ୍ଷ ତୃତୀୟା ତିଥି ।

ଅଙ୍ଗମର୍ଦ୍ଦ-ସଂ.ବି.ପୁଂ. (ଅଙ୍ଗ + ମୃଦ ଧାତୁ = ଘଷିବା + କର୍ତ୍ତୃ.ଅ) - ଅଙ୍ଗମର୍ଦ୍ଦନକାରୀ ଭୃତ୍ୟ ବିଶେଷ, ଯେଉଁ ଚାକର ପ୍ରଭୁର ଗୋଡ଼ହାତ ଘଷିଦିଏ, ଆମବାତ । (ଅଙ୍ଗମର୍ଦ୍ଦା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଙ୍ଗମର୍ଦ୍ଦକ-ସଂ.ବି.ପୁଂ.(ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଙ୍ଗ + ମର୍ଦ୍ଦକ)- ଅଙ୍ଗମର୍ଦ୍ଦ (ଦେଖ) (ଅଙ୍ଗମର୍ଦ୍ଦିକା-ସ୍ତ୍ରୀ) ଗୋଡ଼ଘଷା ଚାକର ।

ଅଙ୍ଗମର୍ଦ୍ଦୀ-ସଂ.ବି.ପୁଂ. - ଅଙ୍ଗମର୍ଦ୍ଦନକାରକ, ଗୋଡ଼ ଘଷା ଚାକର । (ମର୍ଦ୍ଦିନୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଙ୍ଗମାର୍ଜ୍ଜନ-ସଂ.ବି. (ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଙ୍ଗ + ମାର୍ଜ୍ଜନ)- ଅଙ୍ଗ + ସଂସ୍କାର, ଦେହକୁ ସଫା କରିବା ପାଇଁ ଗାମୁଛା ପ୍ରଭୃତି ଦ୍ଵାରା ଘଷିବା ମାଜିବା, ଶରୀରକୁ ପରିଷ୍କାର ପରିଚ୍ଛନ୍ନ କରିବା କ୍ରିୟା, ମାଜଣା, ଗାଧୁଆ, ମନ୍ତ୍ରୋଚ୍ଚାରଣ ପୂର୍ବକ ଜଳବିନ୍ଦୁ ସେଚନଦ୍ଵାରା ଶରୀରକୁ ଶୁଦ୍ଧକରଣ ।

ଅଙ୍ଗମାର୍ଜ୍ଜନୀ-ସଂ. ବି. (ଅଙ୍ଗମାଜନ + ଈ)- ଗାମୁଛା ।

ଅଙ୍ଗଯଜ୍ଞ-ସଂ. ବି. ପୁଂ.-ଅପ୍ରଧାନ ଯଜ୍ଞ, ଗ୍ରହଯାଗାଦି ।

ଅଙ୍ଗଯଷ୍ଟି-ସଂ. ବି. (ରୂପକ, ଅଙ୍ଗ + ଯଷ୍ଟି)- ସମସ୍ତ ଅବୟବ ଯୁକ୍ତ ଶରୀର ।

ଅଙ୍ଗରକ୍ତ-ସଂ. ବି. ପୁଂ.-(ଅଙ୍ଗ + ରଞ୍ଜ + ତ)- ଗୁଣ୍ଡରୋଚନୀ, କମଳାଗୁଣ୍ଡି, ପିକାକ୍ଷ, ଚନ୍ଦ୍ର, କାର୍ମ୍ମିଲକ, ରକ୍ତାଙ୍ଗ ।

ଅଙ୍ଗରକ୍ଷକ-ସଂ. ବି. ପୁଂ. (ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଙ୍ଗ + ରକ୍ଷକ)- ଅଙ୍ଗରଖା, କୁରୁତା, କବଚ, ସାଞ୍ଜୁ, ରାଜାଙ୍କ ଶରୀରକୁ ଜଗିବାଭୃତ୍ୟ ବା ସିପାହୀ । ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ.-ଯେ ରାଜା ଆଦିଙ୍କ ଶରୀରକୁ ଆକ୍ରମଣାଦିରୁ ରକ୍ଷା କରେ । (ଅଙ୍ଗରକ୍ଷିକା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଙ୍ଗରକ୍ଷଣୀ-ସଂ. ବି. ସ୍ତ୍ରୀ-ଅଙ୍ଗରକ୍ଷିଣୀ, ସାଞ୍ଜୁ, କୁରୁତା, ବର୍ମ ଇତ୍ୟାଦି ।

ଅଙ୍ଗରକ୍ଷୀ-ସଂ. ବି. ପୁଂ. (ଅଙ୍ଗ + ରକ୍ଷ ଧାତୁ + ଇନ୍ ୧ମା. ୧ବ.) - ଅଙ୍ଗରକ୍ଷକ (ଦେଖ) (ଅଙ୍ଗରକ୍ଷଣୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଙ୍ଗରଖା-ଦେ ବି.ପୁଂ.(ସଂ. ଅଙ୍ଗରକ୍ଷକ)- କୁରୁତା, ହାତ ନଥିବା ଓ ଅଣ୍ଠା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲମ୍ବିଥିବା କୁରୁତା, ୱେଷ୍ଟ ଜାକେଟ୍ ।

ଅଙ୍ଗରଖୀ-ଦେ.ବି. (ସଂ. ଅଙ୍ଗରକ୍ଷକ)-ଅଙ୍ଗରଖା (ଦେଖ)

ଅଙ୍ଗରଞ୍ଜନ-ସଂ. ବି.କ୍ଲୀ. (ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଙ୍ଗ + ରଞ୍ଜନ)- ପ୍ରସାଧାନ, ଦେହ ସଜ୍ଜା, ବେଶ ହେବା, ଦେହର ଶୋଭାବୃଦ୍ଧି କରିବାପାଇଁ ଦେହରେ କୁଙ୍କୁମ, ହଳଦୀ, ପାଉଡର, ସିନ୍ଦୁର, କଜ୍ଜ୍ଵଳ ଆଦି ଲଗାଇବା, (ବହୁବ୍ରୀହି) ଦେହସଜ୍ଜାର ଉପକରଣ (ଯଥା-ହଳଦୀ, ଚନ୍ଦନ, କୁଙ୍କୁମ, ପାଉଡ଼ର), ଅଙ୍ଗରାଗ ।

ଅଙ୍ଗରମତା-ଗ୍ରା. ବି. ଓ ବିଣ.-ନିଶାଖାଇଲା ପରି ଉନ୍ମତ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି, କାମୋନ୍ମତ୍ତ, ଅତିଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ, ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତପଣ ।

ଅଙ୍ଗରା-ଗ୍ରା. ଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର) ବି. (ସଂ. ଅଙ୍ଗାର)- ଜଳନ୍ତା ଅଙ୍ଗାର ।

ଅଙ୍ଗରାଗ-(*Cosmetic*)ସଂ.ବି. (ଅଙ୍ଗ + ରଞ୍ଜ ଧାତୁ + ଭାବ.ଅ)-ଅଙ୍ଗରଞ୍ଜନ (ଦେଖ) ଶରୀରର ଶୋଭାବର୍ଦ୍ଧନକାରୀ ଦ୍ରବ୍ୟ ବିଶେଷ ।

ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗରୁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ସୁଗନ୍ଧିତ ତୈଳ, ସୁଗନ୍ଧଦ୍ରବ୍ୟ, ରଞ୍ଜନଦ୍ରବ୍ୟ, ଅଞ୍ଜନ ଇତ୍ୟାଦି ମାନବସମାଜରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇ ଆସୁଅଛି । ଏହି ଦ୍ରବ୍ୟ ଗୁଡିକର ବ୍ୟବହାର ଦ୍ଵାରା ଅଙ୍ଗର ଶୋଭା ବୃଦ୍ଧି ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମାନସିକ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲତାର ବୃଦ୍ଧି ହୁଏ ଏବଂ ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟ ଭିତ୍ତିକ ଉନ୍ନତି ଘଟେ । ଏହି ଦ୍ରବ୍ୟଗୁଡିକ ଅଙ୍ଗରେ ଶୋଭା ଓ ଉତ୍କର୍ଷତା ବୃଦ୍ଧି କରୁଥିବାରୁ ଏହାକୁ ଅଙ୍ଗରାଗ କୁହାଯାଏ ।

ସ୍ନାନ ସାରି ଦିବ୍ୟ ବସନ ସେ ପିନ୍ଧିଲେ
ଅଙ୍ଗ ଦେଲେ ଅଙ୍ଗରାଗକୁ ବୋଲି ହେଲେ ।
(କୃଷ୍ଣସିଂହ ମହାଭାରତ-ଆଦିପର୍ବ)

ଅଙ୍ଗରାଗ ବିଲେପନ ଦ୍ଵାରା ଶରୀରର କାନ୍ତି ବୃଦ୍ଧି ଯୋଗୁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉପରେ ବିଶେଷ ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିବା ବିଭିନ୍ନ ପୁରାତନ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟ ଓ କବିତାଦି ଶାସ୍ତ୍ରରେ ବହୁ.କବି ଅଙ୍ଗ ସୌଷ୍ଠବ ବର୍ଦ୍ଧନ ନିମିତ୍ତ ଉପରୋକ୍ତ ଦ୍ରବ୍ୟ ଶରୀରର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ବିଲେପନ କରିବାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ।

କର୍ପୂର କସ୍ତୁରୀ ଚୂଆ ଚନ୍ଦନ ଆବିର
ସୁବାସ ଅତର ତୁଲେ ଅତର ପମର ।।
ଚଉଦିଗେ ଚହଟିଣ ଅମୋଦୁଛି ବାସ ।
(ଶିବ ପୁରାଣ-୬ଷ୍ଠ ଖଣ୍ଡ)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବିଶେଷତଃ ନବଯୌବନା କନ୍ୟାମାନେ ଏହି ଅଙ୍ଗରାଗର ବ୍ୟବହାର କରିବା ଫଳରେ ପୁରୁଷମାନେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ ।

ବିଳେପି ଅଳପ ତରଳ ଶାମଳି
ବାରଣ ଦଣ୍ଡ ପ୍ରସାଧନି ଗୃହି
× × ×
ବିଧାୟକ ଚନ୍ଦ ଭାଲ ପଟରେ
ବର୍ତ୍ତିକ ଛଳେ କସ୍ତୁରୀ ସିନ୍ଦୂରେ ।

(ବୈଦେହୀଶ ବିଳାସ-ଭଞ୍ଜ)

ବିବାହ, ଯାନିଯାତ୍ରା, ଉତ୍ସବାଦି ଦିନମାନଙ୍କରେ ଯୌବନପ୍ରାପ୍ତ ଯୁବକ ଏବଂ ଯୁବତୀମାନେ ଅଙ୍ଗରାଗ ଶରୀରରେ ବିଲେପନ କରି ମାନସିକ ଶାନ୍ତି ପାଇଥାନ୍ତି । ଚନ୍ଦନ ଅଗୁରୁ ପ୍ରଭୃତି ସୁଗନ୍ଧିତ ମିଶ୍ରିତ ଜଳରେ ସ୍ନାନକଲେ ଚର୍ମ ଚିକ୍କଣ ଓ ସୁଶ୍ରୀହୁଏ । ଚୂଆ ବିଲେପନ ଦ୍ୱାରା ଚର୍ମରୋଗ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏତଦ୍‌ଭିନ୍ନ ସୁଗନ୍ଧିତ ତୈଳ ମନ ଆକର୍ଷଣ କରେ । କେଶରାଶିର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି ହୁଏ । ଏହିଦ୍ରବ୍ୟ ଗୁଡିକ ସମସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ବ୍ୟବହାର କରିବାର ସୁଯୋଗ ପାଉ ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ରାଜା ମହାରାଜା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ରାଣୀମାନେ ବ୍ୟବହାର କରିଥିବା ବିଭିନ୍ନ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦେହରେ ମାତା ଯଶୋଦା ଅଙ୍ଗରାଗ (ଚତୁଃସମ-ଅଗୁରୁ, ଚନ୍ଦନ, କସ୍ତୁରୀ, କୁଙ୍କୁମ) ବିଲେପନ କରି ପରମ ସନ୍ତୋଷ ଲଭ କରୁଥିଲେ ।

କାହା ଅଙ୍ଗେ ଚତୁଃସମ ଲେପିବ କରି ସୁଷମ
× × ×
କାହା ନିଲଟରେ ଦେବ ଚିତା
× × ×
କାହାକୁ ଅଞ୍ଜନ ଦେବ ।

(ଯଶୋଦା ବିଳାପ-ଭକ୍ତଚରଣ)

ବେଦ ତଥା ବିଭିନ୍ନ ପୁରାଣ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ବେଶ କରିବାବେଳେ ଅଙ୍ଗରାଗର ବ୍ୟବହାର ହୋଇଥିବା କଥା ପ୍ରାଚୀନ ଓ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ କବିମାନେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଅଙ୍ଗରାଗ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବସ୍ତୁମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ଓ ସଙ୍କେତ ପୁରାତନ ତଥା ଆଧୁନିକ କାବ୍ୟ କବିତାରେ ଦେଖାଯାଏ । ପ୍ରାଚୀନ ସଂସ୍କୃତ ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କରେ ଉଦ୍‌ବର୍ତ୍ତନ, ବିଲେପ, ଚୂର୍ଣ୍ଣ, ପରାଗ, ତୈଳ, ବର୍ତ୍ତୀ, ଧୂପ, ଗନ୍ଧୋଦକ, ମୁଖବାସ, ଅଞ୍ଜନ, କେଶବଲ୍ୟ, ବିଲେମକ, ନଖ ପ୍ରମାର୍ଜକ ପ୍ରଭୃତି ଦ୍ରବ୍ୟର ନିର୍ମାଣ ପ୍ରଣାଳୀ ଓ ବ୍ୟବହାର ବିଧି ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ଚନ୍ଦନ, ଅଗୁରୁ, କସ୍ତୁରୀ, କୁଙ୍କୁମ, ଅତର, ହଳଦୀ, କଜ୍ଜଳ, ସିନ୍ଦୁର ଓ କେତେକ ଗଛର ରସ ଓ ତେଲ ଇତ୍ୟାଦି ଏହାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ।

ପ୍ରାଚୀନ ସଭ୍ୟତାରେ ଅଙ୍ଗରାଗର ଯେପରି ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା, ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତାରେ ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଅଙ୍ଗରାଗର ପ୍ରଚଳନ ହେଉଅଛି । ବିଭିନ୍ନ ସୁଗନ୍ଧିତ ତୈଳ, କେଶବର୍ଦ୍ଧକ ଓ କେଶ ଶୋଭନ ସୁଗନ୍ଧି ରାସାୟନିକ ଦ୍ରବ୍ୟ, ନେଲପଲିସ, ଲିପଷ୍ଟିକ୍, କ୍ରିମ୍, ଫେସ ପାଉଡ଼ର, ସାବୁନ ପ୍ରଭୃତି ଅଙ୍ଗରାଗର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ଏହାର ବହୁଳ ବ୍ୟବହାର ଯୋଗୁ ଏ ଗୁଡିକର ପ୍ରସ୍ତୁତି ପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେଶରେ ବଡ଼ ବଡ଼ କାରଖାନାମାନ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଅଛି ଓ ଦ୍ରବ୍ୟମାନଙ୍କର ବ୍ୟବସାୟରେ କୋଟି କୋଟି ଟଙ୍କା ବିନିଯୋଗ କରି ବିପୁଳ ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜନ କରାଯାଉଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଜ୍ଞାନ ଯୁଗରେ ସଭ୍ୟତାର ସଙ୍କେତ ସ୍ୱରୂପ ବ୍ୟବହୃତ କେତେକ ଅଙ୍ଗରାଗ ଶରୀର ଉପରେ କୁପ୍ରଭାବ ପକାଉଥିବାର ବୈଜ୍ଞାନିକମାନେ ପ୍ରମାଣ କରିଛନ୍ତି । ସଭ୍ୟତା ସ୍ପର୍ଶ କରି ନଥିବା ନରନାରୀ-ମାନେ ସେମାନଙ୍କ ରୁଚି, ସମ୍ବଳ ତଥା ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଥିବା ଅଙ୍ଗରାଗ ଦ୍ୱାରା ନିଜର ଅଙ୍ଗକୁ ସୁଶ୍ରୀ କରିଥାନ୍ତି । ଅଙ୍ଗରାଗ ବ୍ୟବହାର କରିବା ମାନବ ଜାତିର ଏକ ସହଜାତ ପ୍ରବୃତ୍ତି ।

ଚକ୍ଷୁରେ ଅଞ୍ଜନ, ସୁର୍ମା ଓ କଳା ଇତ୍ୟାଦି ଲଗାଇଲେ ଚକ୍ଷୁର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବଢ଼ାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆଖିକୁ କେତେକ ସାଧାରଣ ରୋଗରୁ ରକ୍ଷାକରେ । ଶିଶୁମାନଙ୍କ ଆଖିରେ ମା'ମାନେ କଳା ଲଗାଇବା ପ୍ରଥା ବହୁ ପୁରାତନ ଯୁଗରୁ ଚାଲି ଆସୁଛି । ହଳଦୀ ଲଗାଇବା ଦ୍ୱାରା ଚର୍ମ ସୁଶ୍ରୀ ରହେ । କେତେକ ଚର୍ମ ରୋଗର ପ୍ରତିଷେଧକ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟକରେ । ଦେହ ଥଣ୍ଡା ରଖେ । ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ହଳଦୀ ଲଗାଇବା ପ୍ରଥା ବହୁ କାଳରୁ ଚାଲି ଆସୁଛି ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ବଜାରରେ ବିକ୍ରି ହେଉଥିବା ସୁଗନ୍ଧିତ ତୈଳମାନ ଅଙ୍ଗରାଗ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର ହେଉଥିଲେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମଧ୍ୟ ଏହାର ଅପକାରିତା ଯଥେଷ୍ଟ ଉପଲବ୍ଧି କରାଯାଇପାରୁଛି । ସୁଗନ୍ଧିତ ତୈଳର ସୁବାସ ଆକର୍ଷଣୀୟ ହେଲେହେଁ ଏହାର ଶୁଷ୍କତା ଅଭାବରୁ ଅକାଳରେ କେଶରାଜି ପାଚି ଝୋଟପରି ଦେଖାଯାଏ । ବାଳକୁ ବଢାଇବା, କଳା ଏବଂ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟବାନ କରିବା ପାଇଁ ବଜାରରେ ଆକର୍ଷଣୀୟ ଲେବୁଲ ମରାଯାଇଥିବା ଯେଉଁ ସୁଗନ୍ଧିତ ତେଲ ବିକ୍ରି ହୁଏ, ତାହା ବିଶୁଦ୍ଧ ନ ଥିବାରୁ ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ଆଧୁନିକ ରାସାୟନିକ ପଦାର୍ଥର ସମିଶ୍ରଣରେ ତିଆରି ହୋଇଥିବାରୁ ଓଲଟା କାମ କରେ । ସେ ତେଲକୁ ଲଗାଇବାସମୟରେ ବାଳ ସତେଜ ଏବଂ କଳା ରହେ । କିଛିଦିନ ସେ ତେଲର ଅଭାବ ଘଟିଲେ ବାଳଗୁଡିକ ଝୋଟ ପରି ପାଚିଲା ପଡିଯାଏ । ତେଣୁ ସେସବୁ ତେଲ ବର୍ଜନୀୟ । ବାଳର ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି ଲାଗି କଞ୍ଚା ରାଶିତେଲ କିମ୍ବା ତା ସହିତ ବ୍ରାହ୍ମୀ ଏବଂ ଭୃଙ୍ଗରାଜ ଲତାର ରସ ମିଶ୍ରିତ କରି ଲଗାଇଲେ ଭଲ ।

ସ୍ତ୍ରୀ ବା ବାଳିକାମାନେ ନଖର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବର୍ଦ୍ଧନ ନିମିତ୍ତ ଅଙ୍ଗରାଗ ରୂପେ ନେଲପଲିସ ଲଗାନ୍ତି । ଫଳରେ ଅଧିକାଂଶଙ୍କର ନଖ ମରିବା ଦେଖାଯାଏ । ନେଲପଲିସରେ ମିଶ୍ରିତ ରାସାୟନିକ ପଦାର୍ଥ ଚର୍ବି ଅଂଶ ଶୋଷଣ କରୁଥିବାରୁ ନଖ ମରିଯାଏ । ନେଲପଲିସ ଲଗାଇବା ଫଳରେ ନଖ ମରିଯାଉଥିଲେ ତାହା ଲଗାଇବା ବନ୍ଦ କରି ଦୈନିକ ଅନୁମୋଦିତ ହାରରେ କ୍ୟାଲସିୟମ ବଟିକା ଖାଇବ ଏବଂ ରାତିରେ ଶୋଇବା ପୂର୍ବରୁ ନଖ ଗୁଡ଼ିକ ଉଷୁମ ପାଣିରେ ଧୋଇ ଅଳିଭ ତେଲ ଲଗାଇବ । ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଅଙ୍ଗରାଗ ପ୍ରତି ଏ ଯୁଗରେ ସାବଧାନ ରହିବା ଉଚିତ ।

ଅଙ୍ଗରାଜ-ସଂ.ବି.-ଅଙ୍ଗ ଦେଶର ପ୍ରଥମ ନରପତି । ଏହି ନରପତିଙ୍କ ନାମରେ ରାଜ୍ୟର ନାମ 'ଅଙ୍ଗ' ନାମରେ ନାମିତ କରାଯାଇଥିଲା । (ଦେଖ-ଅଂଗ)

ଅଙ୍ଗରିଜି-ଗ୍ରା.ବି. ଓ ବିଣ-ଇଂରାଜ (ଦେଖ)

ଅଙ୍ଗରୁହ-ସଂ. ବି କ୍ଲୀ. (ଅଙ୍ଗ+ ରୁହ ଧାତୁ = ଜାତ ହେବା + କର୍ତ୍ତୃ.ଅ, ଯାହା ଅଙ୍ଗରୁ ଜନ୍ମେ)-କେଶ,ବାଳ ଲୋମ, ପଶମ, ପକ୍ଷ ।

ଅଙ୍ଗରେଜ-ଗ୍ରା. ବି. ଓ ବିଣ-ଇଂରାଜ (ଦେଖ)

ଅଙ୍ଗରେଜି-ଗ୍ରା. ବି. ଓ ବିଣ.-ଇଂରାଜ (ଦେଖ)

ଅଙ୍ଗରେ ନିଭେଇବା-ଦେ.କ୍ରି.-ଅଙ୍ଗେ ନିଭେଇବା (ଦେଖ)

ଅଙ୍ଗଲଗା-ଦେ. ବିଣ. ପୁଂ. ଓ ସ୍ତ୍ରୀ. (ଅଙ୍ଗ + ଲଗ୍ନ)-ଅଙ୍ଗ ସେବାକାରୀ (ଦାସଦାସୀ), ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ଖଟଣୀ (ସେବକ), (ସ୍ତ୍ରୀ) ରାଜା ଯେଉଁ ଦାସୀ ସଙ୍ଗେ ସହବାସ କରନ୍ତି ।

ଅଙ୍ଗଲଗାଦାସୀ-ଦେ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ.-ରାଜା ବା ରାଣୀଙ୍କ ବେଶ କରିବା ଓ ମର୍ଦ୍ଦନ କରିବା କର୍ମରେ ନିଯୁକ୍ତା ଦାସୀ, ରାଜାଙ୍କ ରକ୍ଷିତା ଦାସୀ, ରାଜାଙ୍କ ଅଙ୍ଗ ସଙ୍ଗ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ମାନିତା ଦାସୀ, ପୋଇଲୀ ।

ଘନିଷ୍ଠତାର ଅଳ୍ପତା ବା ଆଧିକ୍ୟ ଅନୁସାରେ ଏ ଅଙ୍ଗଲଗା ଦାସୀ ମାନଙ୍କର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ନାମକରଣ ହୋଇଥାଏ । ଯଥା-ଗ୍ରାମୁଆ, ଫୁଲବାଈ ଖଟବାଇ, ଝିରା, ଫୁଲମଣ୍ଡା ।

ଅଙ୍ଗଲତା-ସଂ. ବି. (ରୂପକକର୍ମଧା, ଅଙ୍ଗ + ଲତା, ଲତାପରି ସରୁ ଓ ସୁନ୍ଦର ଅଙ୍ଗ)-ସୁକୁମାର ବା କମନୀୟ ଶରୀର ।

ଅଙ୍ଗଲାଗି-ଦେ. ବି. (ଦେବତା ଓ ରାଜାଙ୍କ ଲାଗି ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ, ଅଙ୍ଗ + ଲଗ୍ ଧାତୁ)-ରାଜା ବା ଦେବତାଙ୍କ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗରେ ଲାଗିବା ବା ବ୍ୟବହୃତ ହେବା । ଦେ. ବିଣ.-ଦେବତା ବା ରାଜା-ରାଣୀଙ୍କ ପରିହିତ ବା ବ୍ୟବହୃତ ।

ଅଙ୍ଗଲେପ-ସଂ. ବି. ପୁଂ. (୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଙ୍ଗ + ଲିପ୍ + ଅ)-ଅଙ୍ଗ-ରାଗ ଦ୍ରବ୍ୟବିଶେଷ, କୁଙ୍କୁମ ଚନ୍ଦନାଦି ।

ଅଙ୍ଗଲେତ୍ୟ-ସଂ. ବି. ପୁଂ.-ଏକପ୍ରକାର ଶାକ, ଚାଁଟିକ ତୃଣ, ଆର୍ଦ୍ରକ, ଅଦା ।

ଅଙ୍ଗଶୁଦ୍ଧି-ସଂ. ବି. ସ୍ତ୍ରୀ. (୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଙ୍ଗ + ଶୁଦ୍ଧି)-ଅଙ୍ଗମାର୍ଜନ, ହଳଦୀ, ସାବୁନ, ଇତ୍ୟାଦି ଦ୍ୱାରା ଦେହକୁ ସଫା କରିବା ।

ଅଙ୍ଗଶୋଧନ-ସଂ.ବି. (୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଙ୍ଗ + ଶୋଧନ)-ଅଙ୍ଗମାର୍ଜ୍ଜନ (ଦେଖ)

ଅଙ୍ଗଶୋଷ-(*Atrophy*)-ସଂ. ବି.-ଶରୀରର ପେଶୀ ଏବଂ ସ୍ନାୟୁ ଗୁଡ଼ିକର ଶିଥିଳତା ଅଥବା କ୍ଷୟପ୍ରାପ୍ତ ଜନିତ ରୋଗ । ଅଙ୍ଗ-ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗର ଅଚଳ କରିଦେବା ଏହାର ପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷଣ । ଆଘାତ ଅଥବା ଦୁର୍ଘଟଣାରେ ହାଡ଼ଭାଙ୍ଗିଗଲେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଅଙ୍ଗ ଅଚଳ ହୋଇଯାଏ । ସ୍ନାୟୁ (*Nerve*) ଗୁଡ଼ିକ କୌଣସି କାରଣରୁ ନଷ୍ଟ ହେଲେ କିମ୍ବା ଅତ୍ୟନ୍ତ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଦୁର୍ବଳ ହେଲେ ଏହି ରୋଗ ହୁଏ । ସୁଷୁମ୍ନା କାଣ୍ଡ (*Spinal Cord*)ରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ରୋଗ ହେଲେ ମୁକୁଳ ମାର୍ଗ (*Pyramidal Tract*)ର ଅଧିକ ବିକୃତି ଘଟିବା ଫଳରେ ପେଶୀ ଗୁଡିକର କ୍ଷୟ ହୁଏ । ଅନ୍ତିମ ଅବସ୍ଥାରେ ପେଶୀ ଗୁଡିକ ଶିଥିଳ ହୋଇଯାଏ । ମେରୁ-ଦଣ୍ଡରେ ଥିବା ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଏବଂ ପାର୍ଶ୍ୱୀୟ କଶେରୁକାର ଅଧିକ ବିକୃତି ଘଟିବା ଫଳରେ ହାତ ଗୋଡ଼ର ପେଶୀଗୁଡିକ ଶିଥିଳ ହୋଇଯାଏ । କେତେକସ୍ଥଳେ ରୋଗାକ୍ରାନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ଅଙ୍ଗୁଳିରେ ଝାଡ଼ା ଓ ପରିସ୍ରା ହୋଇଯାଏ । ମାନସିକ ବିକୃତି, ହାତଗୋଡ଼ରେ ଶୋଥ, ଦୃଷ୍ଟିବାହୀ ସ୍ନାୟୁର କ୍ଷୟ ବା ଅଙ୍ଗଶୋଷ ଲକ୍ଷଣ ପ୍ରକାଶ ପାଏ । ଦୃଷ୍ଟିବାହୀ ସ୍ନାୟୁର ବିକୃତି ଘଟିଲେ ଆଖିର ଉପର ପତା ପଡ଼ି ରହିଲା ପରି ଜଣାଯାଏ । ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁ ରୋଗୀକୁ ଦୁଇଟି ପରି ଦେଖାଯାଏ ।

ଯକୃତ ସତ୍ତ୍ୱ (*Lever Extract*), ଖାଦ୍ୟପ୍ରାଣ ଖ ୧୨- (*Vitamin* B_{12}) ଓ ଲୌହ ଘଟିତ ଔଷଧ ଦୀର୍ଘକାଳ ବ୍ୟବହାର କଲେ, ଏହି ଲକ୍ଷଣ ଗୁଡ଼ିକ ଉପଶମ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ଥାଏ ।

ବର୍ଦ୍ଧନଶୀଳ ପେଶୀ କ୍ଷୟ (*Progressive Muscular Atrophy*) ଏହି ରୋଗର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ଉକ୍ତ ରୋଗରେ ପୂର୍ବ ଶୃଙ୍ଗୀୟ କୋଷ (*Anterior Horn Cells*)ରେ ଅପଜନନଶୀଳ (*Degenerative*) ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ । ମଧ୍ୟମ ବୟସ୍କ ତଥା ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୟସର ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଏ ପ୍ରକାର ରୋଗ ଆକ୍ରମଣ କରେ । ଶରୀରର ଏକ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ବିକୃତ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଅନ୍ୟ ପାର୍ଶ୍ୱକୁ ଆକ୍ରମଣ କରିଥାଏ । ଅଧୋଚେଷ୍ଟାବହ ନାଡ଼ୀ କେନ୍ଦ୍ରରୁ (*Lower Motor Neurone*)ରୁ ଅଙ୍ଗ ଘାତ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ବିକୃତ ପେଶୀଗୁଡ଼ିକରେ କମ୍ପନ ହୁଏ, ହାତର ପେଶୀଗୁଡ଼ିକ ଦୁର୍ବଳ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିକୃତ ସ୍ଥାନରେ ରୋଗୀ ପୀଡ଼ା ଅନୁଭବ କରେ । କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ଅଙ୍ଗଘାତ ବା ପକ୍ଷାଘାତ (*Paralysis*) ହୋଇଯାଏ । ଖାଦ୍ୟପ୍ରାଣ-ଙ (*Vitamin-E*) କିମ୍ବା *Tocopherol* ସେବନ କଲେ ଏ ପ୍ରକାର ରୋଗରୁ କେତେକାଂଶରେ ମୁକ୍ତି ମିଳିଥାଏ ।

ଅପୁଷ୍ଟ ପେଶୀଗୁଡ଼ିକର ଅଙ୍ଗଶୋଷ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ରୋଗରେ ପେଶୀଗୁଡ଼ିକ ଶୀର୍ଣ୍ଣ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ *Pyramidal tract*ରେ ବିକୃତି ଘଟିବା ଫଳରେ ହାତ ଗୋଡ଼ ଅଚଳ ହୋଇଯାଏ । ଏହି ରୋଗ ହାତକୁ ବିଶେଷ ଆକ୍ରମଣ କରିଥାଏ ।

କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ଅଙ୍ଗଘାତ (*Bulbar Paralysis*) ଏହି ରୋଗର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ମଧ୍ୟ ଅବସ୍ଥା ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୟସର ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଏ ରୋଗହୁଏ । ଶିଶୁର ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଏ ରୋଗ ହେଲେ ଶିଶୁ ଅକର୍ମଣ୍ୟ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ମୃତ୍ୟୁ ମୁଖରେ ପଡ଼େ । ଚେଷ୍ଟାବହ ଶୀର୍ଷକ ବାତନାଡ଼ୀର (*Motor Cranial Nerve*) ନ୍ୟଷ୍ଟି (*Nuclei*)ର ଅପଜନନକାରୀ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେବା ଯୋଗୁ (*L.R.N.*) ପ୍ରକାରର ଅଙ୍ଗଶୋଷ ହୁଏ । ରୋଗ ସ୍ଥାୟୀ ହେଲେ ତାଳୁ, ଓଷ୍ଠ, ସ୍ୱରତନ୍ତ୍ର ତଥା ମୁଖ ଗହ୍ୱରର କମ୍ପପେଶୀ ଗୁଡିକର ବିକୃତି ଘଟେ । ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ପେଶୀଗୁଡିକ କ୍ଷୀଣ ହୋଇ ପତଳା ବା ଶୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଏ । କଥା ଅସ୍ପଷ୍ଟ ହୁଏ । ଜିହ୍ୱା ଗ୍ରେସ୍ତ ହେବା ଫଳରେ ସେଥିରେ କମ୍ପନ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ମୁଖ ଗହ୍ୱରରୁ ଲାଳସ୍ରାବ, ପାଣି ପିଇବା ସମୟରେ ନାକ ମଧ୍ୟ ଦେଇ ବାହାରକୁ ବାହାରି ଆସିବା, ଛେପ ଢୋକିବା ବେଳେ କଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରିବା ଲକ୍ଷଣ ଦେଖାଯାଏ ।

ସାଧାରଣ ଅଙ୍ଗଶୋଷ (*Simple atrophy*) ତିନି ବର୍ଷରୁ ଦଶବର୍ଷ ବୟସ୍କ ପିଲମାନଙ୍କୁ ହୋଇଥାଏ । ହିମୋଫିଲିଆ (*Haemophilia*) ପରି ଏହି ରୋଗ ମାଆମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ହୋଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ମାଆଠାରେ ଏ ରୋଗ ଥିବାର କୌଣସି ଲକ୍ଷଣ ପ୍ରକାଶ ପାଏନା । ନିତମ୍ବ ପେଶୀ, ଅଂଶ ଚ୍ଛଦା (*Deltoid*), କଟି ପାର୍ଶ୍ୱଚ୍ଛଦା (*Latissimus Dorsi*), ଉରଚ୍ଛଦା (*Pectoralis*) ପ୍ରଭୃତି ପେଶୀଗୁଡିକ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ-ଯାଏ । ରୋଗୀର ଚେହେରାରେ ବିକୃତି ଘଟେ ।

ଅପୌଷ୍ଟିକ ଅଙ୍ଗଶୋଷ କ୍ୱଚିତ ଦେଖାଯାଏ । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପରିବାରର ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଯୌବନ ଅବସ୍ଥାରେ ଏ ରୋଗ ଆକ୍ରମଣ କରିଥାଏ । ପେଶୀଗୁଡ଼ିକର ଅପୁଷ୍ଟି, ଦୌର୍ବଲ୍ୟ ତଥା ହ୍ରାସ ଘଟେ । ଫଳରେ ପେଶୀଗୁଡ଼ିକରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଉଦ୍ବେଷ୍ଟନ (*Spasm*) ହୋଇଥାଏ । ଏ ରୋଗରେ ବାଳ ଉପୁଡିବା, ଆଖିରେ ମୋଟଆ ବନ୍ଦ, ବୃଷଣ ଗ୍ରନ୍ଥି (*Testes*)ର ଅପୁଷ୍ଟି ତଥା ମାନସିକ ବିକୃତ ଘଟିଥାଏ । ଅପୌଷ୍ଟିକ ପେଶୀ ଉଦ୍ବେଷ୍ଟନ (*Spasm*) ଉପଶମ ପାଇଁ କୁଇନାଇନ ଏବଂ ପ୍ରୋ-କେନାମାଇଡ (*Pro-Cainamide*) ଦିଆଯାଇପାରେ ।

କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ହାତ ଓ ମୁଣ୍ଡରେ ଥିବା ପେଶୀ କିମ୍ବା ସ୍ନାୟୁଗୁଡିକର ଦୁର୍ବଳତା ହେଲେ ଅଙ୍ଗଶୋଷ ହୋଇଥାଏ । ହାତ ଓ ଅଙ୍ଗୁଳିରେ ଅଙ୍ଗଶୋଷ ଘଟିଲେ ହାତ ସବୁବେଳେ ଥରେ, କଲମ କିମ୍ବା ପେନ୍‌ସିଲ୍ ଧରି ଲେଖିଲେ ଏ ଥରିବା ଲକ୍ଷଣ ବିଶେଷ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶ ପାଏ । ମୁଣ୍ଡରେ ଅଙ୍ଗଶୋଷ ଘଟିଲେ ରୋଗୀର ମୁଣ୍ଡ ସର୍ବଦା 'ନାହିଁ - ନାହିଁ' ସଙ୍କେତ ପରି ସ୍ୱାଏଁ ସ୍ୱାଏଁ ଦୋହଲୁଥାଏ । କେତେକ ସ୍ଥଳେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରୋଗ ହେତୁ ରକ୍ତ ପ୍ରବାହ ବ୍ୟାହତ ଘଟିଲେ ଏହି ରୋଗ ହୋଇଥାଏ । ବିଭିନ୍ନ ହୃଦରୋଗରେ ହୃତପିଣ୍ଡ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହେଲେ ହୃଦପେଶୀ (*Myo Cardium*) ମୋଟା ହୋଇଯାଏ । ଫଳରେ ହୃତ୍‌ପିଣ୍ଡର ଓଜନ ବଢେ, ହୃଦସ୍ପନ୍ଦନରେ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଘଟେ ଏବଂ ରକ୍ତ ପ୍ରବାହ ବ୍ୟାହତ ହୁଏ । ଫଳରେ ହୃତପିଣ୍ଡରେ ଅଙ୍ଗଶୋଷ ହୁଏ ।

ବେଳେବେଳେ ମସ୍ତିଷ୍କରେ ଅର୍ବୁଦ (*Tumour*) ହେଲେ ମସ୍ତିଷ୍କ ଠିକ୍ କାମ କରେ ନାହିଁ । ସ୍ନାୟୁ କେନ୍ଦ୍ର ଗୁଡ଼ିକ ଶିଥିଳ କ୍ଷୟ ଏବଂ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଯାଏ । ଏହା ମଧ୍ୟ ମସ୍ତିଷ୍କ ଅଙ୍ଗଶୋଷର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ।

ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଅଙ୍ଗଘାତ ରୋଗରେ (ପାରାଲାଇସିସ୍ କିମ୍ବା ପୋଲିଓ) କିମ୍ବା ସ୍ନାୟୁର ଆଘାତରେ ଯେଉଁ ଅଙ୍ଗଶୋଷ ଘଟେ, ତାହା ପ୍ରାୟ ସ୍ଥାୟୀ । ଏହା ପିଲାଦିନରୁ ବୁଢ଼ା ହେଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଢ଼ି ଚାଲିଥାଏ । ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଅବସ୍ଥାରେ ଶରୀରର ବିଭିନ୍ନ ପେଶୀ, ଚର୍ମ ଏବଂ ଜନନେନ୍ଦ୍ରିୟ ପ୍ରଭୃତିର ଦୁର୍ବଳତା ଘଟି ଅଙ୍ଗଶୋଷ ହୋଇଥାଏ ।

ଅଙ୍ଗସ୍-ସଂ. ବି. କ୍ଲି. (ଅନ୍‌ଜ + ଅସ୍)-ପକ୍ଷୀ ।

ଅଙ୍ଗ ସଂବାହକ-ସଂ.ବିଣ.ପୁଂ.-(୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଙ୍ଗ + ସମ୍ବାହକ) ଗୋଡ଼ଘଷା ଚାକର (ଅଙ୍ଗ ସମ୍ବାହିକା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଙ୍ଗ ସଂବାହନ-ସଂ ବି. କ୍ଲି. (୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଙ୍ଗ + ସଂବାହନ)- ଅନ୍ୟର ଗୋଡ଼ ହାତକୁ ଘଷିବା, ଆଉଁଷିବା ।

ଅଙ୍ଗ ସଂସ୍କାର-ସଂ.ବି.ପୁଂ.(୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଙ୍ଗ + ସଂସ୍କାର) ଅଙ୍ଗମାର୍ଜ୍ଜନ (ଦେଖ)

ଅଙ୍ଗସଙ୍ଗ-ସଂ. ବି. (୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଙ୍ଗ + ସଙ୍ଗ)-ଜଣକ ଦେହରେ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଦେହ ବାଜିବା ବା ଲାଗିବା, ଦୁଇ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ମିଳନ, ସହବାସ, ସ୍ତ୍ରୀସଙ୍ଗ, ସଙ୍ଗମ, ମୈଥୁନ ।

ସେହି ନବୀନା ଅଙ୍ଗସଙ୍ଗ ସୁଖ ପାଇ
ପାଶୋରିଲେ ଚିନ୍ତା ଆସିବା ଚାରିଭାଇ ।
(କୃଷ୍ଣସିଂହ ମହାଭାରତ-ଆଦି)

ଅଙ୍ଗସଙ୍ଗୀ-ସଂ.ବିଣ.ପୁଂ.(ଅଙ୍ଗସଙ୍ଗ + ଇନ୍, ୧ମା. ୧ବ.) ସହବାସକାରୀ, କୌଣସି ସ୍ତ୍ରୀ ସହିତ ମୈଥୁନକାରୀ । ଦେ. ବି. (ପୁଂ. ଓ ସ୍ତ୍ରୀ)-ଘନିଷ୍ଠ ସଙ୍ଗୀ, ଦୋସ୍ତ୍ । (ଅଙ୍ଗସଙ୍ଗିନୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଙ୍ଗ ସଂଚାଳନ-ସଂ. ବି. କ୍ଲି. (୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଙ୍ଗ + ସଞ୍ଚାଳନ)-ଅଙ୍ଗଚାଳନା, ବ୍ୟାୟାମ ।

ଅଙ୍ଗ ସେବକ-ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ. (୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଙ୍ଗ + ସେବକ)-ଅଙ୍ଗଲଗା (ଦେଖ) ପ୍ରାଦେ. (ପୁରୀ) ବି.ପୁ:- ପୁରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗକୁ ଛୁଇଁ ସେବା କରିବା ସେବକ ବିଶେଷ,ପଶ୍ଚିମାଳିକ ସେବକ । (ଅଙ୍ଗସେବିକା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଙ୍ଗ ସେବା-ସଂ.ବି. (୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଙ୍ଗ + ସେବା)- ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ଛୁଇଁ ଯେଉଁ ସେବା କରାଯାଏ, ଶରୀରର ପରିପାଟ୍ୟ ବିଧାନ, କୁଙ୍କୁମାଦି ଦ୍ୱାରା ଦେହର ଶୋଭା ସମ୍ପାଦନ ।

ଅଙ୍ଗସୌଷ୍ଠବ-ସଂ ବି. (୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଙ୍ଗ + ସୌଷ୍ଠବ) ଦେହର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ଦେହର ସୁନ୍ଦର ଓ ସମାନ ଗଠନ, ଅଙ୍ଗର ସଂଘଟନରେ ତ୍ରୁଟିହୀନତା ।

ଅଙ୍ଗସ୍ତନା-ପ୍ରାଦେ. (କଟକ) ବି. (ମୁସଲମାନଙ୍କର ବ୍ୟବହୃତ ଶବ୍ଦ, ସଂ. ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠ, ବିବାହ ଉପଲକ୍ଷରେ ବରକନ୍ୟାଙ୍କୁ ଉପହାର ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରଦତ୍ତ)- ହାତର ବୁଢ଼ା ଆଙ୍ଗୁଠିରେ ପିନ୍ଧାଯିବା ମୁଦି ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଙ୍ଗ ସ୍ପର୍ଶ-ସଂ. ବି. ପୁଂ. (ଅଙ୍ଗ + ସ୍ପୃଶ + ଅ)- ଦେହ ଛୁଇଁବା ।

ଅଙ୍ଗ ହାନି-ସଂ. ବି. (ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଙ୍ଗ + ହାନି)- ଦେହର କୌଣସି ଅଙ୍ଗ କଟିଯିବା, ଅଙ୍ଗହୀନତା, କୌଣସି ଅଙ୍ଗର ଅଭାବ, କାର୍ଯ୍ୟର କୌଣସି ଅଂଶର ଅସମ୍ପାଦନ, ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣତା ।

ଅଙ୍ଗହାର-ସଂ. ବି. ପୁଂ. (ଷଷ୍ଠୀତତ୍,ଅଙ୍ଗ + ହାର = ଚାଳକ)-ଅଙ୍ଗୁଳି ହସ୍ତପଦାଦିର ଭାବଭଙ୍ଗୀ କରଣ । ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗୀ (ଦେଖ)

ଅଙ୍ଗହୀନ-ସଂ.ବିଣ. (ଅନ୍ୟ ତତ୍, ଅଙ୍ଗହୀନ)-(ପୁଂ.) ବିକଳାଙ୍ଗ, ଛିନ୍ନାବୟବ, ଖଣ୍ଡିଆ, ଯାହାର କୌଣସି ବିଶିଷ୍ଟ ଅଙ୍ଗ ନଥାଏ, ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ (କାର୍ଯ୍ୟ ବା ଅନୁଷ୍ଠାନ), ଅଶରୀର, ଅନଙ୍ଗ, ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଖଇଚ୍ଛ ରହିଯାଏ, ଯେଉଁ ବସ୍ତୁରେ ପ୍ରଧାନ ଉପକରଣ ବା ଅଂଶର ଅଭାବ ଥାଏ । ସଂ. ବି.-କାମଦେବ ।

(ଅଙ୍ଗହୀନା - ସ୍ତ୍ରୀ) (ଅଙ୍ଗହୀନତା-ବି.)

ଅଙ୍ଗା-ଦେ. ବି. (ସଂ. ଅଙ୍ଗିକା)-ଅଙ୍ଗରଖା, କୁରୁତା । (ସଂ. ଅଙ୍ଗ)-ଦେହ, ଦେହର ଅଂଶ, ଅବୟବ । ଭାର ଯଷ୍ଟି ବା ବାହୁଙ୍ଗୀରେ ବୁହାଯିବା ଭାରର ଗୋଟିଏ ମୁଣ୍ଡରେ ଝୁଲୁଥିବା ବୋଝ, ବାହୁଙ୍ଗି ଦ୍ୱାରା ବୁହାହେବା ଭାରର ଅର୍ଦ୍ଧେ ପରିମିତ ବସ୍ତୁ, ଏକବୋଝ, ମଞ୍ଜ କଦଳୀ ପତ୍ରର ପୃଷ୍ଠ ଦଣ୍ଡର ଦୁଇପାଖରେ ଥିବା ପତ୍ରର ଏକ ଫାଳ ।

ଭାରୁଆ ଭାରବୋହିବାବେଳେ ଗୋଟିଏ କାଠ ବା ବାଉଁଶର ଯଷ୍ଟିକୁ କାନ୍ଧରେ ତା'ର ମଧ୍ୟଭାଗକୁ ବହନ କରିଥାଏ । ଏହି ଯଷ୍ଟିକୁ 'ବାହୁଙ୍ଗି' ବୋଲି କହନ୍ତି । ବାହୁଙ୍ଗିର ଦୁଇମୁଣ୍ଡରେ ଦୁଇଟି ଶିକା ଝୁଲୁଥାଏ । ଏହି ଦୁଇଟିଯାକ ଶିକାରେ ଦୁଇଟି ବୋଝ ରଖାଯାଇଥାଏ । ବାହୁଙ୍ଗିର ଦୁଇ ପାଖରେ ଓହଳଥିବା ଶିକାରେ ଯେଉଁ ବୋଝ ଦୁଇଟି ରଖାଯାଇଥାଏ, ସେ ବୋଝକୁ 'ଅଙ୍ଗା' ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଦୁଇ ବୋଝ ବା ଅଙ୍ଗାକୁ ଏକ ଭାର ଭାବେ ସାଧାରଣ ଲୋକେ ହିସାବ କରିଥାନ୍ତି ।

ଅଙ୍ଗାଙ୍ଗି-ସଂ.ଅ. (ଅଙ୍ଗ୍ + ଅଙ୍ଗ + ଇ)-ଅଙ୍ଗ ସହିତ ଅଙ୍ଗୀ ବା ଦେହର ଯେଉଁ ସମ୍ପର୍କ ସେହି ସମ୍ପର୍କରେ ଅନ୍ୟୋନ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରୂପେ, ସ୍ୱ ସ୍ୱ ପକ୍ଷୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପ୍ରତି ପକ୍ଷପାତ, ଏକ ଅଙ୍ଗ ବା ପକ୍ଷ ସହିତ ଅନ୍ୟ ଅଙ୍ଗର ଥିବା ସମ୍ପର୍କ, ଅଙ୍ଗେ ଅଙ୍ଗ ପ୍ରବୃତ୍ତ ଯୁଦ୍ଧ ।

ଅଙ୍ଗାଙ୍ଗିତା-ସଂ. ବି. (ଅଙ୍ଗ + ଅଙ୍ଗିନ୍ + ତା)-ଅଙ୍ଗ ସଙ୍ଗେ ଅଙ୍ଗୀର ସମ୍ପର୍କ, ଅବୟବ ସହିତ ଦେହୀର ସମ୍ପର୍କ, ଅଂଶ ସଙ୍ଗେ ପୂର୍ଣ୍ଣବସ୍ତୁର ସମ୍ପର୍କ । (ଅଙ୍ଗ + ଅଙ୍ଗ + ଇ + ତା)- ଶରୀରର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅବୟବ ସଙ୍ଗେ ପରସ୍ପର ସମ୍ବନ୍ଧ ।

ଅଙ୍ଗାଙ୍ଗିଭାବ-ସଂ. ବି. ପୁଂ. (ଅଙ୍ଗାଙ୍ଗି + ଭାବ)- ଅଙ୍ଗାଙ୍ଗିତା (ଦେଖ) ଆତ୍ମୀୟତା, ଘନିଷ୍ଠତା, (ନ୍ୟାୟଶାସ୍ତ୍ର) ଗୌଣ ବା ମୁଖ୍ୟ ଭାବ, ବସ୍ତୁର ପ୍ରଧାନ ଓ ଅପ୍ରଧାନ ଅଙ୍ଗମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପରସ୍ପର ସମ୍ପର୍କ ।

ଅଙ୍ଗାଧିପ-ସଂ. ବି. ପୁଂ. (ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍)-ଅଙ୍ଗରାଜ, କର୍ଣ୍ଣ, ଲଗ୍ନାଧିପ ।

ଅଙ୍ଗା ବରଣ-ସଂ ବି.କ୍ଲୀ.(ଷଷ୍ଠୀତତ୍, ଅଙ୍ଗ + ଆବରଣ) ଅଙ୍ଗରାଣ, ସାର୍ଟ୍, ପୋଷାକ, ଦେହ ଘୋଡ଼ାଇବା ଚାଦର ।

ଅଙ୍ଗାଭରଣ-ସଂ.ବି. (ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଙ୍ଗ + ଆଭରଣ)- ଶରୀରର ଶୋଭା ବୃଦ୍ଧ୍ୟର୍ଥ ବ୍ୟବହୃତ ଅଳଙ୍କାର ।

ଅଙ୍ଗମଡ଼ାଇବା-ଦେ.କ୍ରି.-କୁଟୁଆ ଚିହ୍ନିବା ।

ଅଙ୍ଗାମୀନାଗା-ଦେ.ବି.-ପର୍ବତ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନାଗାଲ୍ୟାଣ୍ଡରେ ବାସକରୁଥିବା ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କୁ ନାଗ କୁହାଯାଏ ଏହି । ନାଗାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାୟ କୋଡ଼ିଏଟି ସଂପ୍ରଦାୟ ଅଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଙ୍ଗାମୀ, କୋନ୍ୟାକ, ଆଓ, ସେମା, ଚଖେ ସାଙ୍ଗ ଲୋଥା, ଫୋମ୍, ଖିମୁନଗାମ, ରେଙ୍ଗ, ସାମ୍ପ୍ୟଙ୍ଗମାଙ୍ଗ, ଇତର, ଚୁଙ୍ଗର, ଜିଆଙ୍ଗ ଓ ରେଙ୍ଗମା ପ୍ରଧାନ । ଏମାନେ ଭାରତୀୟ ଓ ମଙ୍ଗୋଲୀୟ ମାନଙ୍କରେ ବଂଶଧର । ବର୍ମା ଓ ତିବ୍ବତୀୟ ଭାଷାର ମିଶ୍ରଣରୁ ଏମାନଙ୍କର ଭାଷାର ଉଦ୍ଭବ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂପ୍ରଦାୟର ଭାଷା ପୃଥକ୍ । ପ୍ରତ୍ୟେକେ ରୋମାନ୍ ଅକ୍ଷରରେ ଲେଖନ୍ତି ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସେମାନେ ନିଜର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାଷା 'ନାଗାମିଜ୍'ରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କଲେଣି । ନାଗା ଗ୍ରାମ ଗୁଡ଼ିକ ପାହାଡ଼ର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସ୍ଥାନରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଘରଗୁଡ଼ିକ ଖୁବ୍ ପ୍ରଶସ୍ତ, ଆଲୋକ ଓ ପବନ ଯାତାୟତର ବିଧିବଦ୍ଧ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗ୍ରାମରେ 'ମୋରାଙ୍ଗ' ନାମରେ ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ ଗୃହ ଥାଏ । ମୋରାଙ୍ଗ ଗୁଡ଼ିକ ଦୁର୍ଗମ ପାହାଡ଼ ଉପରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଯୁବକମାନେ ଏହି ସ୍ଥାନରେ ଭବିଷ୍ୟତ ଜୀବନ ଗଠନ ନିମନ୍ତେ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରନ୍ତି । ଘରଗୁଡ଼ିକ କାଠ ଓ ବାଉଁଶରେ ନିର୍ମିତ । ଉପରେ ଛଣର ଛପର ।

ମୃତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରାମରେ ସମାଧି ଦିଆଯାଏ । ମୃତ୍ୟୁ ପୂର୍ବରୁ କେହି ଗ୍ରାମ ବାହାରେ ସମାଧି ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ ତା'ର ଇଚ୍ଛା ଅନୁସାରେ ବାହାରେ ସମାଧି କରାଯାଏ । ସମାଜର ମୁଖ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ନିମନ୍ତେ କୌଣସି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥା ନଥାଏ । ସମାଧି ଉପରେ ଖଣ୍ଡିଏ ପଥର ରଖି ଦିଆଯାଏ । ଏମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ପରବର୍ତ୍ତୀ କୃଷିବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୃତବ୍ୟକ୍ତିର ଆତ୍ମା ଗ୍ରାମ ଭିତରେ ରହେ । ପରଗତ ଲୋକ ଆତ୍ମାଭିତରୁ କେତେକ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଯାଆନ୍ତି । ଅନ୍ୟମାନେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେଥିବା ପ୍ରେତାଳୟରେ ରୁହନ୍ତି ।

ଭୂମି ଉର୍ବର ହେଲେହେଁ କୃଷି ଜମିର ପରିମାଣ ଲୋକବସତି ଅନୁସାରୀ କମ୍ । ଅଧିକ ଲୋକ କୃଷି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରନ୍ତି । ଧାନ ପ୍ରଧାନ ଶସ୍ୟ । ପଶୁପାଳନ ଏମାନଙ୍କର ବ୍ୟବସାୟ । ଶିକାରବେଳେ ଏମାନଙ୍କୁ କୁକୁର ସାହାଯ୍ୟକରେ । ଅଙ୍ଗାମୀମାନେ କୁକୁର ମାଂସ ଭକ୍ଷଣ କରନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପରିବାର ଘୁଷୁରି ଓ କୁକୁଡ଼ା ପାଳନ କରନ୍ତି । ଆଗରୁ କ୍ଷୀର ଓ ଅଣ୍ଡା ଖାଉନଥିଲେ, ଏବେ ଏହା ଖାଇବା ଜାଣିଲେଣି । ରାସ୍ତା ବଗିଚାରେ ଏମାନେ ଦିନ ମଜୁରିଆ ଭାବେ କାମ କରି ଅର୍ଥ ରୋଜଗାର କରନ୍ତି । ଉତ୍ପାଦନ କରୁଥିବା ଜିନିଷକୁ ହାଟ ଓ ବଜାରରେ ବିକ୍ରିକରି ତା' ବଦଳରେ ଲୁଣ, କିରାସିନି, ତମାଖୁ ଓ ଲୁଗା କିଣନ୍ତି ।

ନାଗା ମାନଙ୍କର ବାଉଁଶ ତିଆରି କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ଘରଗୁଡ଼ିକ ବାଉଁଶରେ ତିଆରି ସୁନ୍ଦର କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ବାଉଁଶରେ ସୁନ୍ଦର ବାସନ ମଧ୍ୟ ତିଆରିକରନ୍ତି । ବାଉଁଶ ତିଆରି ବଂଶୀ ସଙ୍ଗୀତର ମୂର୍ଚ୍ଛନାରେ ତାଳଦିଏ । ଦକ୍ଷିଣ ଅଞ୍ଚଳର ନାଗାମାନଙ୍କର ସଙ୍ଗୀତ ଓ ନୃତ୍ୟ ଉନ୍ନତ । ସାମାଜିକ ଉତ୍ସବରେ ପୁରୁଷମାନେ ସୁନ୍ଦର ପୋଷାକ ଓ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ହାତୀଦାନ୍ତ ନିର୍ମିତ ଅଳଙ୍କାର ପିନ୍ଧି ସଂଗୀତ ଓ ନୃତ୍ୟ ପରିବେଷଣ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ଉତ୍ସବରେ ଯୁବକ ଯୁବତୀମାନେ ଅବାଧରେ ଏକାଠି ହୋଇପାରନ୍ତି ଓ ମନ ଇଚ୍ଛା ପରସ୍ପରକୁ ଭଲପାଇ ବସନ୍ତି । ବୟସ୍କ ବ୍ୟକ୍ତି-ମାନେ ସୁରାପାନ କରି ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ଉତ୍ସବ ମାନଙ୍କରେ ବହୁ ବିବାହ ପ୍ରସ୍ତାବ ସ୍ଥିର ହୋଇଯାଏ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଧର୍ମର ପ୍ରସାର ପରେ ଏ ପ୍ରକାର ପରମ୍ପରା କ୍ରମଶଃ ଲୋପ ପାଇଯାଉଛି । ପୂର୍ବେ ଏହି ଜାତି ବର୍ଚ୍ଛା ଓ ଧନୁଶରର ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ କିନ୍ତୁ ସେସବୁ ଆଜି ବିରଳ ।

ଅଙ୍ଗାମୀ ନାଗାମାନଙ୍କ ଭିତରେ ବେଶ୍ୟାବୃତ୍ତି ନାହିଁ । ବିବାହ ପୂର୍ବରୁ ବାଳିକା ପକ୍ଷରେ ଚରିତ୍ର ସ୍ଖଳନ ଅପରାଧ ନୁହେଁ । ଚାଉଳରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ମଦ ଏମାନଙ୍କର ଜାତୀୟ ପାନୀୟ । ମାତ୍ର ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତାର ପ୍ରଭାବରେ ଏମାନେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ସୁରାପାନ କରିବାରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହେଲେଣି । ନାଗା ରମଣୀମାନଙ୍କର ଗୃହକାର୍ଯ୍ୟରେ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ, ଶୃଙ୍ଖଳାଜ୍ଞାନ ଓ ମିତବ୍ୟୟିତା ପ୍ରଶଂସନୀୟ । ଆଜିକାଲି କେତେକ ବଙ୍ଗାଳୀ ଓ ଆସାମୀମାନେ ନାଗା ବାଳିକା-ମାନଙ୍କୁ ବିବାହ କଲେଣି । ନାଗାମାନଙ୍କର ଜାତୀୟ ପୋଷାକ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ପକ୍ଷରେ କ୍ଷତିକାରକ, କାରଣ ଓଦା ହେଲେ ଏହା ଭଲରୂପେ ଶୁଖି ନପାରି ବିଭିନ୍ନ ରୋଗ ଜାତର କାରଣ ହୋଇଥାଏ । ବର୍ତ୍ତମାନ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପୋଷାକ ପରିଧାନ ନାଗାମାନଙ୍କର ଅଭ୍ୟାସରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲଣି । ଏମାନେ କାନେ କାଗାବୁଣି ପିନ୍ଧନ୍ତି ଓ ନାନାପ୍ରକାର ପକ୍ଷୀଙ୍କ ପର ଦେହରେ ଟିପନ୍ତି । ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଦେହରେ ହାଡ଼ କାଚ ଓ ପଥର ମାଳ ଗୋଛା ଗୋଛା ପିନ୍ଧନ୍ତି ।

ଅଙ୍ଗାର-ସଂ ବି. (ଅଙ୍ଗ ଧାତୁ + ସଜ୍ଞାର୍ଥେ. ଆର)-କାଠର କୋଇଲା, କାଠ ପୋଡ଼ିଯାଇ ପାଉଁଶ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥା ଧାରଣ କରେ, ମଙ୍ଗଳଗ୍ରହ, ଦରପୋଡ଼ା କାଠ, ଜଳନ୍ତା କାଠ, ହିତାବଳୀଚୁଲି, ହରିବଂଶ ବର୍ଣ୍ଣିତ ମରୁତ ମାନଙ୍କର କୁମାର ବିଶେଷ, (ଲକ୍ଷଣାର୍ଥ) ନଷ୍ଟ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ହୋଇଥିବା କୌଣସି ପଦାର୍ଥ, ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ, (ଲକ୍ଷଣାର୍ଥ) ନିନ୍ଦିତ, ହୀନ ବା କଳଙ୍କିତ ବ୍ୟକ୍ତି । ସଂ. ବିଣ.-ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ବିଶିଷ୍ଟ ।

ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ଦଗ୍ଧ ହୋଇଥିବା କାଷ୍ଠରୁ ଯେଉଁ ଅବଶିଷ୍ଟ, ଛିଦ୍ରାଳ ଓ କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣର ପଦାର୍ଥ ରହିଯାଏ, ତାକୁ ଅଙ୍ଗାର ବା କାଠ କୋଇଲା (*Charcoal*) କହନ୍ତି । ଏହି ଅଙ୍ଗାରକୁ ପୂର୍ବକାଳରେ ଲୁହା, ସୁନା, ରୂପା ଇତ୍ୟାଦିକୁ ତରଲାଇବା ପାଇଁ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଥିଲା । ବଣିଆ, କଂସାରି, କୁମ୍ଭାର ଓ କମାରମାନେ ଏହାକୁ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ସୁନାରି ଓ କଂସାରିମାନେ ସୁନା, ରୂପା ଓ କଂସା କାମ ପାଇଁ ଦରକାର କରୁଛନ୍ତି । ସେପରି କାର୍ଯ୍ୟରେ କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ଏହା ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ଅଙ୍ଗାର ଗୁଣ୍ଡରୁ ବାୟୁ-ନାଶକ ଔଷଧ ପ୍ରସ୍ତୁତହୁଏ । ତରକାରିରେ ଅଧିକମାତ୍ରାରେ ଲୁଣ ପଡ଼ିଗଲେ କାଠ ଅଙ୍ଗାର ପକାଇ କେବେ କେବେ ତରକାରିକୁ ଖାଇବା ଉପଯୋଗୀ କରିବାର ଦେଖାଯାଏ । କାଠ କୋଇଲାରୁ ବାରୁଦ ପ୍ରସ୍ତୁତହୁଏ । ଏହା ଜଳଛଣା ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ବା ମାଠିଆର ଶଯ୍ୟାରେ ବିଛାଇ ଜଳକୁ ପରିଷ୍କାର କରାଯାଏ । ଧାତୁ ନିଷ୍କାସନ ପ୍ରଣାଳୀର ପ୍ରତିପ୍ରେରକ (*Reducing agent*) ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ । ପ୍ରାଣୀ-ଅଙ୍ଗାର ଚିନିକୁ ସଫା କରିବା ବା ରଙ୍ଗବିହୀନ କରିବା, ହାତୀ ଦାନ୍ତର ଅଙ୍ଗାର (*Ivory Black*) ରଞ୍ଜକ ହିସାବରେ, ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଶୀଳ ଅଙ୍ଗାର (*Activated Charcoal*) ବିଷାକ୍ତ ବାଷ୍ପର ନିବାରକ ମୁଖା ଏବଂ ଚିନି ଓ ତେଲକୁ ସଫା କରିବାରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ଏହି କାଠକୋଇଲା ସାଧାରଣତଃ ଜଙ୍ଗଲ ପୋଡ଼ି, କାଠ ଜଳା ହୋଇ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିବା ସ୍ଥାନ ଏବଂ ଘର ମାନଙ୍କରେ ଯେଉଁଠି ବେଶି କାଠ ଜଳେ, ସେଠାରୁ ମିଳିଥାଏ । ପଥର କୋଇଲା ଅପେକ୍ଷା କାଠ କୋଇଲା ଜାଳି ରନ୍ଧାଯିବା ଖାଦ୍ୟ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ପକ୍ଷେ ଉପକାରୀ । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ପୃଥିବୀ ପୃଷ୍ଠରୁ ଜଙ୍ଗଲ ସମ୍ପଦର ହ୍ରାସ ଘଟୁଥିବାରୁ ଆଉ କେତେଦିନ ପରେ କାଠକୋଇଲା ସ୍ୱପ୍ନ ହୋଇଯିବ । ତେଣୁ କାଠର ବ୍ୟବହାର ଉପରେ ମିତ ବ୍ୟୟିତା ଅବଲମ୍ବନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଙ୍ଗାର ବିଭିନ୍ନ ଶିଳ୍ପରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଛି । କାଠର ଅଭାବ ଯୋଗୁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜୈବିକ ଅଂଶକୁ ଦଗ୍ଧ କରି ତହିଁରୁ ଅଙ୍ଗାର ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଉଛି ।

ଅଙ୍ଗାର (*Carbon*) ଗୋଟିଏ ମୌଳିକ ଉପାଦାନ । ଏହାର ଆଣବିକ ସଂଖ୍ୟା ୬ ଓ ଆଣବିକ ଓଜନ ୧୨. ୦୧ । ଅଙ୍ଗାର ବିନା ଏ ଜୀବ ଜଗତ ତିଷ୍ଠି ରହିବା ଅସମ୍ଭବ । ସୃଷ୍ଟିର ଏହି ଅଦ୍ଭୁତ ପଦାର୍ଥଟି ଜୀବନର ମୂଳାଧାର କହିଲେ ଚଳେ । ଜୀବ ମାତ୍ରକେ ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରାଣୀ ଏବଂ ଉଦ୍ଭିଦ, ସମସ୍ତେ ଅଙ୍ଗାର ଆବଶ୍ୟକ କରନ୍ତି । ଇଂରାଜୀରେ ଅଙ୍ଗାରକୁ କାର୍ବନ (*Carbon*) କୁହାଯାଏ ଏବଂ ଏହାର ସିମ୍ବଲ ବା ପ୍ରତୀକ ହେଉଛି '*C*' । '*C*' କହିଲେ ଆମେ ବୁଝୁ ପୃଥିବୀରେ ଯେଉଁସବୁ ମୌଳିକ ଉପାଦାନ ମାନ ରହିଛି, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଏହା ହେଉଛି କାର୍ବନ (*Carbon*) ବା ଅଙ୍ଗାର ।

ପ୍ରାଣୀ ଓ ଉଦ୍ଭିଦର ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ଯେଉଁସବୁ ଉପାଦାନରେ ଗଢ଼ା ହୋଇଛି, ସେ ସବୁ ଉପାଦାନ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଙ୍ଗାର ଅନ୍ୟତମ । ଅଙ୍ଗାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗୋଟିଏ ରୂପରେ ରହିନଥାଏ । ସେ କେତେବେଳେ ଘନଅବସ୍ଥାରେ ଥାଏ ତ କେତେବେଳେ ବାଷ୍ପ ଅବସ୍ଥାରେ ଥାଏ । ଆମେ ନିତିଦିନ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବା ବହୁ ପଦାର୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ଅଙ୍ଗାରର ଉପାଦାନ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଏହା ତେଲରେ ୭୭ ଭାଗ, ଚିନିରେ ୪୪.୫ ଭାଗ, ଆଖୁ-ଚିନିରେ ୧୨ ଭାଗ, ଶ୍ୱେତସାରରେ ୬ ଭାଗ, ଗ୍ଲୁକୋଜରେ ୬ଭାଗ, ଗ୍ଲାଇକୋଜେନ୍‌ରେ ୬ଭାଗ, କରୋସିନ୍‌ରେ ୧୦ଭାଗ ଓ ପେଟ୍ରୋଲରେ ୬ଭାଗ ରହିଥାଏ । ଜଣେ ବୟସ୍କ ଲୋକର ଶରୀରରେ ୩୫ ରୁ ୪୨ ଭାଗ ନିଦା ବା କାଠୁଆ ପଦାର୍ଥ ଥାଏ । ଏହି ନିଦା ବା କାଠୁଆ ପଦାର୍ଥରେ ୪୩ ରୁ ୪୯ ଭାଗ ଅଙ୍ଗାର ରହିଥାଏ ।

ହୀରା ଗୋଟିଏ ବହୁ ମୂଲ୍ୟବାନ ଏବଂ କଠିନ ପଦାର୍ଥ । ଏହା ହେଉଛି ବିଶୁଦ୍ଧ ଅଙ୍ଗାର । ଗ୍ରାଫାଇଟ୍ ଅତି ନରମ ହେଲେହେଁ ବିଶୁଦ୍ଧ ଅଙ୍ଗାର । ଅଙ୍ଗାରର ବିଶୁଦ୍ଧ ରୂପ ମଧ୍ୟ କୋଇଲା । କାର୍ବନ ବା ଅଙ୍ଗାର ବାୟୁରେ ବାଷ୍ପ ରୂପରେ ରହିଛି । ବାୟୁରେ ଏହା ଏକା ଏକା ନରହି ଅମ୍ଳଜାନ ସହିତ ମିଶି ରହିଥିବାରୁ ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ନାମରେ ପରିଚିତ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଆମର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଖାଦ୍ୟରେ ଥିବା ଅଙ୍ଗାରର ଦହନ ଦ୍ୱାରା ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ଜାତ ହୁଏ ଏବଂ ଏତଦ୍ୱାରା ଆମ ଦେହରେ ଶକ୍ତି ଆସେ ।

ଅଙ୍ଗାର ଆତ୍ମୀକରଣ-(*Carbon-Assimilation*) - ସ. ବି. (ବିଜ୍ଞାନ ପରିଭାଷା) - ସୂର୍ଯ୍ୟ କିରଣର ଉପସ୍ଥିତିରେ ଉଦ୍ଭିଦର ସବୁଜ ଅଂଶରେ ଥିବା ସବୁଜ କଣା (*Chlorophyll*) ଦ୍ୱାରା ଶ୍ୱେତସାର ବା ଚିନି ଜାତୀୟ ଖାଦ୍ୟର ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରଣାଳୀ ଏବଂ ଅମ୍ଳଜାନର ତ୍ୟାଗକୁ ଅଙ୍ଗାର ଆତ୍ମୀକରଣ କୁହାଯାଏ ।

ଯେପରି ଜୀବନ୍ତ ପ୍ରାଣୀମାନେ ପ୍ରଶ୍ୱାସ ବାୟୁରେ ଅମ୍ଳଜାନ ଗ୍ରହଣ କରି ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ତ୍ୟାଗ କରନ୍ତି, ସେହିପରି ସୂର୍ଯ୍ୟାଲୋକ ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ଉଦ୍ଭିଦମାନେ ଅମ୍ଳଜାନ ଗ୍ରହଣ କରି ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ଛାଡନ୍ତି । ପ୍ରାଣୀ ଓ ଉଦ୍ଭିଦ ଉଭୟେ ଅମ୍ଳଜାନ ଗ୍ରହଣ କରି ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବା ଫଳରେ ପୃଥିବୀ ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ବାଷ୍ପରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥାନ୍ତା ଏବଂ ଏହାର ବିଷମୟତା ହେତୁ ଉଦ୍ଭିଦ ଓ ପ୍ରାଣୀ ପୃଥିବୀ ପୃଷ୍ଠରୁ ଲୋପପାଇ ସାରନ୍ତେଣି । ମାତ୍ର ଏପରି ଘଟୁନାହିଁ । କାରଣ ଅଙ୍ଗାର ଆତ୍ମୀକରଣ (*Carbon-Assimilation*) ବା କିରଣ-ସଂଶ୍ଳେଷଣ (*Photo-Synthesis*) ପ୍ରକ୍ରିୟା ଦ୍ୱାରା ଉଦ୍ଭିଦ ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ଗ୍ରହଣ କରି ଅମ୍ଳଜାନ ତ୍ୟାଗ କରୁଥିବାରୁ ବାୟୁ ମଣ୍ଡଳରେ ଅମ୍ଳଜାନର ଭାରସାମ୍ୟ ରହିଛି । ଉଦ୍ଭିଦର ଶରୀରରେ ଥିବା ସବୁଜ କଣା, ସୂର୍ଯ୍ୟାଲୋକ, ଜଳ, ବାୟୁରେ ମିଶ୍ରିତ ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ଏବଂ ଧାତବ ଲବଣର ଏକତ୍ରୀକରଣରେ ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟା ଘଟିତ ହୁଏ ଏବଂ ଉଦ୍ଭିଦ ପତ୍ର-ଛିଦ୍ର (*Stomata*) ମଧ୍ୟ ଦେଇ ଯେତିକି ପରିମାଣରେ ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ଗ୍ରହଣ କରେ, ଅଙ୍ଗାର-ଆତ୍ମୀକରଣ ପରେ ସେତିକି ପରିମାଣର ଅମ୍ଳଜାନ ତ୍ୟାଗକରେ ବୋଲି ବୈଜ୍ଞାନିକମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ଗବେଷଣା ଓ ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖା-ଯାଇଛି ଯେ- ବୃକ୍ଷଲତାର ସବୁଜ ଜୀବକୋଷରେ ଯେଉଁ ସବୁଜକଣା ଥାଏ, ତାହାର ପାଖେ ପାଖେ ଜଳକଣା ଥାଏ ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟ କିରଣ ସବୁଜ କଣା ଉପରେ ପଡ଼ିଲେ ପ୍ରକାଶ-ରାସାୟନିକ - ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ (*Photo - Chemical-Process*) ଜଳରୁ ଉଦ୍‌ଜାନ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ହୋଇଯାଏ ଓ ଅମ୍ଳଜାନ ନିର୍ଗତ ହୁଏ । ଜଳ, ଉଦ୍‌ଜାନ ଓ ଅମ୍ଳଜାନ ମିଶ୍ରିତ ଏକ ଯୌଗିକ ତରଳ ବସ୍ତୁ । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ହୋଇଥିବା ଉଦ୍‌ଜାନ କେତେକ ଅଣୁଘଟକ (*Catalyst*) ସାହାଯ୍ୟରେ ବହୁ ଅଜ୍ଞାତ ରାସାୟନିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଦ୍ୱାରା, ବୃକ୍ଷର ଶ୍ୱାସକ୍ରିୟାରେ ନିର୍ଗତ ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ସହ ରାସାୟନିକ ଯୌଗିକ ଉପାଦାନ ସୃଷ୍ଟି କରେ । ଉଦ୍ଭିଦର ସବୁଜ ଅଂଶରୁ ନିର୍ଗତ ହେଉଥିବା ଅମ୍ଳଜାନ ଜଳର ଗୋଟିଏ ମୌଳିକ ଉପାଦାନ ।

ଉଦ୍‌ଜାନ ଓ ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳର ରାସାୟନିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ଯୌଗିକ ପଦାର୍ଥ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ, ତାହା ହେଉଛି ଶ୍ୱେତସାର ବା ଚିନି ଜାତୀୟ (*Carbohydrate*) ଖାଦ୍ୟ । ଉଦ୍ଭିଦ ଏହାର ଦେହରୁ ଚର୍ବି ଜାତୀୟ, ଛେନା ଜାତୀୟ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଖାଦ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରେ । ଅଙ୍ଗାର ଆତ୍ମୀକରଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା ବେଳେ ବୃକ୍ଷ ଦେହରେ କେତେକ ପରିମାଣରେ ତାପଶକ୍ତି ସଞ୍ଚିତ ହୋଇଥାଏ । ଫଳରେ ଉଦ୍ଭିଦରୁ ସୃଷ୍ଟିହେଉଥିବା କୋଇଲା ଏବଂ କାଠ ପ୍ରଭୃତି ଜାଳେଣୀରେ ଏହି ତାପଶକ୍ତି ଥାଏ । ସେହି ତାପଶକ୍ତି ଯୋଗୁ ହିଁ କୋଇଲା, କାଠ, ନଡ଼ା, ପାଲ ଏବଂ ଉଦ୍ଭିଦର ବିଭିନ୍ନ ଅଂଶ ଯଥା-କାଣ୍ଡ, ମୂଳ, ପତ୍ର ଇତ୍ୟାଦି ଜଳେ ଏବଂ ତାପଶକ୍ତି ଯୋଗାଇଥାଏ । ପୃଥିବୀର ଅଧିକାଂଶ ଯନ୍ତ୍ର, ଉଦ୍ଭିଦରେ ସଞ୍ଚିତ ହୋଇଥିବା ତାପଶକ୍ତି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । କୋଇଲା ଓ କାଠ ପ୍ରଭୃତି ଜାଳେଣୀ ଦ୍ୱାରା ଚାଲୁଥିବା ଶିଳ୍ପ, କଳ, କାରଖାନା ଏହି ତାପଶକ୍ତି ଯୋଗୁ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ । ଉଦ୍ଭିଦର ଅଙ୍ଗାର ଆତ୍ମୀ-କରଣ ଫଳରେ କେବଳଯେ ଆମେ ଅମ୍ଳଜାନ ପାଉଛୁ ତାହା ନୁହେଁ, ପୃଥିବୀର ପ୍ରାୟ ଅଧିକାଂଶ ଯାନ୍ତ୍ରିକ ଅଗ୍ରଗତିର ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟା ପ୍ରଧାନ କାରଣ ହୋଇଛି ଏବଂ କାଠ ଓ କୋଇଲାକୁ ଆମେ ଜାଳେଣି ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ପାରୁ ।

ଅଙ୍ଗାରକ (*Carbon*) - ସଂ. ବିଣ. (ଅଙ୍ଗାର + ଜାତାର୍ଥେ. କ)-ଅଙ୍ଗାରରୁ ଜାତ ଅଙ୍ଗାର (ଦେଖ) ।
ସଂ.ବି. (ଅଙ୍ଗାର + କ)-ଭୃଙ୍ଗରାଜ (ଦେଖ)
ମଙ୍ଗଳଗ୍ରହ, ଭୃଙ୍ଗରାଜ, କେଶ ଦୁଦୁରା, ପ୍ରବାଳ, ପୋହଳା, ଅଙ୍ଗାର, କୋଇଲା, ମଙ୍ଗଳବାର, ସୌବୀର ଦେଶର ରାଜା ବିଶେଷ, ରୁଦ୍ର ବିଶେଷ, କଥା ସରିତ୍

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସାଗରେ଼କ୍ତ ଗନ୍ଧସ ବିଶେଷ, ଗୁଳ୍ମ ବିଶେଷ, ଅଗ୍ନି ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗ, ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ବାଷ୍ପ, ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ଜ୍ୱରଘ୍ନ ତୈଳ ବିଶେଷ ।

ଅଙ୍ଗାରକ ତୈଳ-ସଂ.ବି.-ପୁରାତନ ଜ୍ୱରରେ ବ୍ୟବହୃତ ତୈଳ ବିଶେଷ ।

ଅଙ୍ଗାରକ ମଣି-ସଂ.ବି.ପୁଂ. (ମଧ୍ୟପଦଲୋପୀ, କର୍ମଧା. ଅଙ୍ଗାରକାଭ ମଣି କିମ୍ବା ଅଙ୍ଗାରକ + ମଣି)-ପ୍ରବାଳ, ପୋହଳା ।

ଅଙ୍ଗାର କର୍କଟୀ-ସଂ. ବି. (ଅଙ୍ଗାର = ଜଳନ୍ତାନିଆଁ + କର୍କଟୀ = କାକୁଡ଼ି, ଏହା ଆକୃତିରେ ମୁଣ୍ଡିକାକୁଡ଼ି ପରି ଥିବାରୁ ଓ ଜଳନ୍ତା ଅଙ୍ଗାରରେ ପୋଡାଯାଇ ସିଦ୍ଧ ହେଉଥିବାରୁ) - ବାଟି, ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମାଞ୍ଚଳ-ବାସୀମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଖାଦ୍ୟ ପିଠା ବିଶେଷ ।

ଏହି ପିଠାର ତିଆରି ପ୍ରଣାଳୀ ହେଲା, ଅଟାକୁ ପାଣିରେ ବହୁ ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବତୁରାଇ ତାକୁ ଚକଟି ନାନାମାନ ବା ମୁଣ୍ଡି କାକୁଡି ପରି ଗୋଲାମାନ ତିଆରି କଲା ପରେ, ତିଆରି ହୋଇଥିବା ଗୋଲା-ମାନଙ୍କୁ ତାତିଲା ଅଙ୍ଗାର ଗଦା ଭିତରେ ପୋତି ରଖି ପୋଡ଼ାଯାଏ । ନିଆଁରେ ପଡ଼ି ସିଦ୍ଧ ହୋଇଥିବା ଗୋଲାମାନଙ୍କୁ ଅଙ୍ଗାର ମଧ୍ୟରୁ କାଢ଼ିଆଣି ଗୋଲା ଦେହରେ ଲାଗି ରହିଥିବା ପାଉଁଶ ସବୁ ଝାଡ଼ି ଘିଅ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପାତ୍ରରେ ବୁଡ଼ାଇ ରଖିବାକୁ ପଡ଼େ । କିଛି କ୍ଷଣ ପରେ ଏ ଗୋଲା ମଧ୍ୟରେ ଘିଅ ଭେଦିଯାଏ । ଏହି ପିଠାକୁ ମାରୱାଡ଼ିମାନେ ବାଟି ବୋଲି କହନ୍ତି । କାରଣ ଏହି ପିଠାର ଆକାର ବାଟିପରି ହୋଇଥାଏ । ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରାନୁସାରେ ଏହା ଶ୍ଳେଷ୍ମ ଜନକ, ପୁଷ୍ଟିକର, ଶୁକ୍ର ବର୍ଦ୍ଧକ ଏବଂ ଅଗ୍ନି ଉଦ୍ଦୀପକ । ଏହା ପୀନସ, କାଶ ଓ ଶ୍ୱାସ ରୋଗୀ ପକ୍ଷରେ ହିତକାରକ ।

ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ-(*Carbon-dioxide*)-ସଂ.ବି.(ବିଜ୍ଞାନ ପରିଭାଷା, ଅଙ୍ଗାରକ + ଅମ୍ଳ)-ଅଙ୍ଗାର ଓ ଅମ୍ଳଜାନର ରାସାୟନିକ ସଂଯୋଗରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ବାଷ୍ପ ବିଶେଷ । ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ବାଷ୍ପର ଗନ୍ଧ ନାହିଁ କି ବର୍ଣ୍ଣ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଏହା ଗନ୍ଧହୀନ ଓ ବର୍ଣ୍ଣହୀନ ବାଷ୍ପ । ବୈଜ୍ଞାନିକମାନେ ଏହାକୁ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଭାଷାରେ କୁହନ୍ତି, କାର୍ବନ ଡାଇଅକ୍ସାଇଡ଼ (*Carbon-dioxdide*) । ଏହାର ପ୍ରତୀକ ସ୍ୱରୂପ CO_2 ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ । ଏହି ପ୍ରତୀକରୁ ଆମେ ଜାଣୁ C (କାର୍ବନ) ଅଙ୍ଗାରକ ପାଇଁ ଓ O (ଅକ୍ସିଜେନ) ବା ଅମ୍ଳଜାନ । CO_2 କହିଲେ ଆମେ ବୁଝୁ ପ୍ରତି ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ଅଣୁରେ ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗାରକ ପରମାଣୁ ଓ ଦୁଇଟି ଅମ୍ଳଜାନ ପରମାଣୁ ରହିଅଛି ।

ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ବାଷ୍ପ ଉଦ୍‌ଜାନ ବାଷ୍ପ ଠାରୁ ୨୨ ଗୁଣ ଓ ବାୟୁ ଠାରୁ ଦେଢ଼ଗୁଣ ଓଜନ । ବାୟୁରେ ଏହି ବାଷ୍ପ ଦଶ ହଜାର ଭାଗରୁ ତିନ ଭାଗ ଅନୁପାତରେ ଥାଏ । ବାୟୁର ଓଜନ ଅପେକ୍ଷା ଏହାର ଓଜନ ଅଧିକ ହୋଇ ଥିବାରୁ ଏହା ବରାବର ତଳମୁହାଁ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ବାୟୁର ତଳସ୍ତରରେ ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳର ସ୍ଥିତି ଜଣାପଡ଼ି ଥାଏ । ଏହି ଗୁଣ ଯୋଗୁ ଗଭୀର କୂଅ, ବଡ଼ଗୁମ୍ଫା-ମାନଙ୍କରେ ଏହାର ସ୍ଥିତି ଥାଏ, ଫଳରେ ଏହି ସ୍ଥାନକୁ ମଣିଷ ଯିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନ ଥାଏ । ଖଣ୍ଡିଆ କୂଅ ଅର୍ଥାତ ଅବ୍ୟବହୃତ କୂଅମାନଙ୍କରେ ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ବାଷ୍ପ ଭରପୂର ହୋଇ ରହିଥାଏ ।

ଅଙ୍ଗାର ମୌଳିକ ଉପାଦାନ ହୋଇ ଥିବାରୁ ଅନ୍ୟ ମୌଳିକ ଉପାଦାନ ସହିତ ମିଶିଯିବା ଫଳରେ ରାସାୟନିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟି ଆଉ ଗୋଟିଏ ଯୌଗିକ ଉପାଦାନ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଯାଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ କୁହାଯାଇପାରେ, ଅମ୍ଳଜାନ ସହିତ ଯଦି ଆଉ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଉପାଦାନର ସଂଯୋଗ ହୁଏ ତେବେ ତାକୁ କୁହାଯାଏ ଅକ୍ସାଇଡ଼ (*Oxide*), କିନ୍ତୁ ଡାଇ (*Di*)ର ଅର୍ଥ ଦୁଇ ହୋଇ ଥିବାରୁ ଦୁଇଟି ଅମ୍ଳଜାନ ପରମାଣୁ ସହିତ ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗାର ପରମାଣୁ ମିଶିଯିବାରୁ ଯେଉଁ ନୂତନ ଯୌଗିକ ଉପାଦାନର ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ତା'ର ନାମ ହେଲା 'କାର୍ବନ ଡାଇ ଅକ୍ସାଇଡ଼' (*Carbon - Di - Oxide*) । ସେହିପରି ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗାର ପରମାଣୁ ସହିତ ଗୋଟିଏ ଅମ୍ଳଜାନ ପରମାଣୁର ସଂଯୋଗ ଘଟି କାର୍ବନ ମନୋକ୍-ସାଇଡ଼ (*Carbon Monoxide*) ନାମରେ ନୂଆ ଯୌଗିକ ଉପାଦାନଟିଏ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ।

ପ୍ରାଣୀ ଏବଂ ଉଦ୍ଭିଦଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ବାଷ୍ପ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରେ । ଯାହାକି ଅଙ୍ଗାର ଆତ୍ମୀକରଣ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ମନୁଷ୍ୟ ଓ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅନ୍ୟ ପ୍ରାଣୀମାନେ ବାୟୁରୁ ଅମ୍ଳଜାନ ଗ୍ରହଣକରି ନିଶ୍ୱାସରେ ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ତ୍ୟାଗ କରନ୍ତି । ଶ୍ୱାସକ୍ରିୟା ଓ 'ଦହନ' ଫଳରେ ଶୀଘ୍ର ବାୟୁରୁ ସମସ୍ତ ଅମ୍ଳଜାନ ସରିଯାଆନ୍ତା, ମାତ୍ର ଉଦ୍ଭିଦମାନେ ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ଗ୍ରହଣ କରି ଅମ୍ଳଜାନ ତ୍ୟାଗ କରୁଥିବାରୁ ବାୟୁରେ ଏହାର ସମତା ରକ୍ଷା ହୋଇଥାଏ । ଜଣେ ମଣିଷ ଚବିଶ ଘଣ୍ଟାରେ ଯେଉଁ ପରିମାଣର ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ବାଷ୍ପ ଶରୀର ମଧ୍ୟରୁ ତ୍ୟାଗକରେ, ବୈଜ୍ଞାନିକମାନେ ପରୀକ୍ଷାକରି ଜଣାଇ ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ ଏହାର ଓଜନ ପ୍ରାୟ ୧ କିଲୋଗ୍ରାମ ୨୨୨ ଗ୍ରାମ ।

ଗଛର କାଠ ପକ୍ଷରେ ଅଙ୍ଗାର ରହିଥାଏ । କାଠକୁ ଯେତେବେଳେ ଦହନ କରିଯାଏ, କାଠରେ ଥିବା ଅଙ୍ଗାର ବାୟୁରେ ଥିବା ଅମ୍ଳଜାନ ସହିତ ମିଶିଯାଇ ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ବାଷ୍ପରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ । କିରୋସିନ୍, ପେଟ୍ରୋଲ ଓ କୋଇଲା ଜଳିଲେ ଏହିପରି ଭାବେ ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ବାୟୁରେ ମିଶିଥାଏ । ଏହି ବାଷ୍ପ ଜୋରରେ ଚାପ ପାଇଲେ ଜଳରେ ଗୋଳି ହୋଇଯାଏ । ଆମେ ପେଟ ଗୋଳମାଳ ହେଲେ ଯେଉଁ ସୋଡ଼ା ପାଣି ପିଉ, ତାହା ସୋଡ଼ାପାଣି ନୁହେଁ । ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ବାଷ୍ପ ଜଳରେ ଚାପ ପାଇ ରହିଥାଏ, ତାକୁହିଁ ଆମେ ସୋଡ଼ାପାଣି ଭାବେ ପିଉ । ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ଜଳରେ ମିଶିଗଲେ 'କାର୍ବୋନିକ ଏସିଡ଼' (H_2Co_3)ରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ ।

ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ବାଷ୍ପ ପ୍ରୟୋଗ କରିଯାଇ ନିଆଁ ଲିଭାଯାଏ । କାରଣ ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ବାଷ୍ପ ଦହନର ସହାୟକ ନୁହେଁ । ସିନେମା ହଲ ଓ ବ୍ୟାଙ୍କ ମାନଙ୍କରେ ଯେଉଁ "ନିଆଁ ଲିଭା" ବା 'ଫାୟାର ଏକସ୍‌ଟିଙ୍ଗୁଇସର' ଥାଏ, ତା'ଭିତରେ'ସୋଡିଅମ କାର୍ବୋନେଟ୍' ଓ ଗୋଳାହୋଇ 'ସଲଫ୍ୟୁରିକ ଏସିଡ଼' ରହିଥାଏ । ଅଗ୍ନିକାଣ୍ଡ ସମୟରେ ଟିଉବ୍‌ଟି ଭାଙ୍ଗିଦେଇ ଦୁଇଟିଯାକ ଏକାଠି ମିଶାଇଦେଲେ ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ବାଷ୍ପ ବାହାରିପଡେ ଓ ନିଆଁ ଲିଭିଯାଏ । ସଫା ଚୂନପାଣି ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିଲେ ଦୁଧିଆ ରଙ୍ଗ ହୋଇଯାଏ । କାରଣ କାଲସିୟମ୍ ହାଇଡ୍ରୋକସାଇଡ଼' ହେଉଛି ଚୂନପାଣି । ତେଣୁ 'କାଲସିୟମ୍ ହାଇଡ୍ରୋକସାଇଡ଼' ସହିତ କାର୍ବନ 'ଡ଼ାଇ ଅକ୍‌ସାଇଡ଼' ମିଶିଯିବାରୁ ରାସାୟନିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟି କାଲସିୟମ କାର୍ବୋନେଟ୍ + ପାଣିର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଗଲା । ଯାହାକୁ କି ଆମେ କହିଲୁ ସଫା ଚୂନପାଣି ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ଆସିବାରୁ ଚୂନପାଣି ଦୁଧିଆ ରଙ୍ଗ ହୋଇଗଲା ।

ବର୍ଗଇଞ୍ଚକୁ ୪୫୦ ପାଉଣ୍ଡ ଚାପ ଓ ଶୂନ ତଳକୁ ୫ ଡ଼ିଗ୍ରୀ (ଏଫ୍) ତାପ ବଳରେ ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ବାଷ୍ପକୁ ତରଳ କରିଯାଏ । ଘନ-ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ବାଷ୍ପର ତାପ ଶୂନ ତଳେ ୧୧୪.୫ ଡ଼ିଗ୍ରୀ (ଏଫ୍) । ଆମୋନିଆ ସହିତ ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ହେଲେ ଆମୋନିୟମ କାର୍ବୋନେଟ୍ ($NH_2Co_2NH_4$) ବାହାରେ । ଇଉରିଆ ମଧ୍ୟ ଏଥିରୁ ତିଆରିହୁଏ । ପାଉଁରୁଟି ତିଆରି ପାଇଁ ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ଆବଶ୍ୟକତା ପଡ଼ିଥାଏ । ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ବାଷ୍ପ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପାଣିକୁ ବରଫ ପରି କଠିନ ଆକାର କରିଯାଇପାରେ । ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳର ଏହି କଠିନ ଆକାରକୁ 'ଶୁଷ୍କ ବରଫ' କହନ୍ତି । ସାଧାରଣ ବରଫଠାରୁ ଏହା ଅଧିକ ଥଣ୍ଡା, ମାତ୍ର ଯେଉଁ ଜିନିଷରେ ଏହା ରହେ ତାକୁ ଆର୍ଦ୍ର କରିଦିଏନାହିଁ । ତେଣୁ ଖାଦ୍ୟବସ୍ତୁକୁ ତାଜା ରଖିବା ପାଇଁ ଏପରି ବରଫ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥାଏ ।

ଅଙ୍ଗାର କୁଷ୍ଟକ-ସଂ.ବି.ପୁଂ (ଅଙ୍ଗାର + କୁଷ୍ଟ + କ)- ହରିତାବଳୀ ନାମକ ଔଷଧ ଗୁଳ୍ମ ବିଶେଷ ।

(ହରିତାବଳୀ-ଦେଖ)

ଅଙ୍ଗାର ଚକ୍ର (*Carbon Cycle*)-ସଂ.ବି.-ଅଙ୍ଗାର ଆତ୍ମୀକରଣ (ଦେଖ)

ଉଦ୍ଭିଦ ପ୍ରାଣୀକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଅମ୍ଳଜାନ ପ୍ରଦାନ କରେ ଏବଂ ପ୍ରାଣୀ ଉଦ୍ଭିଦକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ପ୍ରଦାନକରେ । ଯାହାଫଳରେ ଦୁହେଁ ପରସ୍ପରକୁ ସୀତମତ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି । ଉଦ୍ଭିଦର ଅମ୍ଳଜାନ ପ୍ରାଣୀ ବ୍ୟବହାର କରି ଜୀବନ ଧାରଣ କରି ରହିଛି ଏବ ପ୍ରାଣୀର ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ବ୍ୟବହାର କରି ଉଦ୍ଭିଦ ବଞ୍ଚି ରହିଛି । ଉଭୟେ ଉଭୟଙ୍କ ଏହି ବିନିମୟ କ୍ରିୟାର ନାମ ଅଙ୍ଗାର ଚକ୍ର ।

ଅଙ୍ଗାରଧାନିକା-ସଂ. ବି. ସ୍ତ୍ରୀ. (ଅଙ୍ଗାର + ଧା ଧାତୁ ଧାରଣ କରିବା + କର୍ତ୍ତୃ. ଅନ + କ + ସ୍ତ୍ରୀ. ଆ, ଯାହା ଅଙ୍ଗାରକୁ ଧାରଣ କରେ)- ଉହ୍ନେଇ (ଦେଖ) ଅଗ୍ନି ପାତ୍ର ।

ଅଙ୍ଗାର ଧାନୀ-ସଂ. ବି. ସ୍ତ୍ରୀ. (ଅଙ୍ଗାର + ଧା ଧାତୁ + ଅନ + ଈ)-ଅଙ୍ଗାରଧାନିକା, ଉହ୍ନେଇ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଙ୍ଗାର ପନ୍ନଗ-ସ.ବି.ପୁଂ.(ନାମ)(ଅଙ୍ଗାର + ପନ୍ନଗ)- ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପୁତ୍ର । ଅଙ୍ଗାର ପନ୍ନଗଙ୍କର ଅନ୍ୟ ନାମ ଚିତ୍ରରଥ । ସେ ଗନ୍ଧର୍ବ ମାନଙ୍କର ରାଜା ଥିଲେ । (ଚିତ୍ରରଥ-ଦେଖ)

ଅଙ୍ଗାରପର୍ଣ୍ଣ-ସ.ବି.ପୁଂ.-ଚିତ୍ରରଥ ଗନ୍ଧର୍ବଙ୍କ ଉଦ୍ୟାନ, ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଅଙ୍ଗାର ପରି ବାହନ ଯାହାଙ୍କର, ଚିତ୍ରରଥ, ଗନ୍ଧର୍ବ ରାଜ ।

ଅଙ୍ଗାରପର୍ଣ୍ଣୀ-ସ.ବି. (ଅଙ୍ଗାର + ପର୍ଣ୍ଣ + ଈ) ଅଙ୍ଗାର-ବଲ୍ଲୀ (ଦେଖ) (ସ୍ତ୍ରୀ.ବି.)-ଭାର୍ଗୀ, ବ୍ରାହ୍ମଣୟଷ୍ଟି ।

ଅଙ୍ଗାର ପୁଷ୍ପ-ସ.ବି. (ବହୁବ୍ରୀହି,ଅଙ୍ଗାର = ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ + ପୁଷ୍ପ ଯାହାର)- ଇଙ୍ଗୁଦୀ ବୃକ୍ଷ, ଜିଆପୁତା, ପୋଇ-ଗୁନ୍ଦିଆ ଗଛ ।

ଅଙ୍ଗାର ପୋଡ଼ିବା-ଦେ.କ୍ରି-କମାର ଓ ବଣିଆମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଶାଳରେ ଅଙ୍ଗାର ବ୍ୟବହାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ଅଙ୍ଗାର ଯୋଗାଡ଼ କରିଥାନ୍ତି । ସବୁଦିନ ଅଙ୍ଗାର ଯୋଗାଡ଼ କରିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇନଥାଏ । ତେଣୁ ସେମାନେ ଗଛର ଗଣ୍ଡି ଓ ପତ୍ରହୀନ ଶାଖା-ମାନଙ୍କୁ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରି କାଟି ଗୋଟିଏ ଖାତରେ ଭର୍ତ୍ତିକରି ଗାତର ମୁହଁକୁ ଘାସଚେକା ଆଦିରେ ଘୋଡ଼ାଇ ଦେଇ, ସେହି କାଠରେ ନିଆଁ ଲଗାଇ ଜଳାଇ ସେଥିରୁ ତାଙ୍କର ବ୍ୟବହାର୍ଯ୍ୟ ଅଙ୍ଗାର ପ୍ରସ୍ତୁତ କରନ୍ତି । ଗାତରେ ଥିବା କାଠଗଡ଼ରେ ନିଆଁ ଲାଗିଯିବା ପରେ ଗାତ ମୁହଁକୁ ବନ୍ଦକରି ଦିଆଯାଏ । କାରଣ ଗାତ ଭିତରେ ବାୟୁ ପଶିଲେ ନିଆଁ ବାୟୁରେ ଥିବା ଅମ୍ଳଜାନ ବାଷ୍ପ ସ୍ପର୍ଶରେ ଆସି ଅଙ୍ଗାରତକ ପୋଡ଼ି ପାଉଁଶ କରିଦେବ । ଅମ୍ଳଜାନ ବାଷ୍ପ ଦହନର ସହାୟକ ହୋଇଥିବାରୁ ନିଆଁ ଅବାଧରେ ଜଳିଉଠିବ । ଗାତ ମୁହଁକୁ ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ, କାଠ ଜଳିଗଲା ପରେ ଗାତଭିତରେ ବାୟୁ ପ୍ରବେଶ କରୁ ନଥିବାରୁ ନିଆଁ ମନକୁ ମନ ଲିଭିଯାଏ ଓ ଅଙ୍ଗାର ରହିଯାଏ କିମ୍ବା ନିଆଁରେ ପାଣି ଛିଞ୍ଚି ନିଭେଇବାକୁ ପଡ଼େ । କଞ୍ଚା କାଠର ନିଆଁ ଅପେକ୍ଷା ଅଙ୍ଗାରର ନିଆଁରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଉତ୍ତାପ ମିଳିଥାଏ । ଏହି ଉତ୍ତାପରେ ଧାତୁ ଇତ୍ୟାଦି ତରଳାଇବା କାର୍ଯ୍ୟ ସୁବିଧାରେ ହୋଇଥାଏ ।

ଅଙ୍ଗାରବର୍ଣ୍ଣୀ-ସ. ବି. (ବହୁବ୍ରୀହି; ଅଙ୍ଗାର + ବର୍ଣ୍ଣ + ଇନ୍)-ଭାର୍ଗୀ (ଦେଖ).

ଅଙ୍ଗାର ବଲ୍ଲରୀ-ସ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଙ୍ଗାର ପରି ରକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣ ବଲ୍ଲରୀ = ମଞ୍ଜରୀ ଯାହାର)-(ଦେଖ-ନାଟି କରଞ୍ଜ,ଗୁଞ୍ଜା, ଭାର୍ଗୀ, ଲଟାକରଞ୍ଜ, ଗିଲ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ୟଷ୍ଟି।)

ଅଙ୍ଗାରବଲ୍ଲୀ-ସ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଙ୍ଗାର + ବଲ୍ଲୀ) ଅଙ୍ଗାର ବଲ୍ଲରୀ (ଦେଖ)

ଅଙ୍ଗାରବେଣ୍ଟ-ସ.ବି.ପୁଂ.-ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ବାଉଁଶ ।

ଅଙ୍ଗାର ମଞ୍ଜରୀ-ସ. ବି. ସ୍ତ୍ରୀ. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଙ୍ଗାର + ମଞ୍ଜରୀ)-ଲଟାକରଞ୍ଜ, ଗିଲ ।

ଅଙ୍ଗାରମଞ୍ଜୀ-ସ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଙ୍ଗାର + ମଞ୍ଜ + ଈ)-ଅଙ୍ଗାରମଞ୍ଜରୀ (ଦେଖ)

ଅଙ୍ଗାର ମଳିନ-ସ.ବିଣ. (ଅଙ୍ଗାର + ମଳିନ)- ଅଙ୍ଗାର ପରି ଘୋର କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ ବିଶିଷ୍ଟ, ଗାଢ଼ କଳା, କଜଳ କାଳିଆ । (ଅଙ୍ଗାର ମଳିନା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଙ୍ଗାର ଶକ୍‌ଟୀ-ସ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ. (ମଧ୍ୟପଦଲୋପୀ, ଅଙ୍ଗାର-ବାହିନୀ ଶକଟୀ)-ଅଙ୍ଗାର ଧାନିକା, ନିଆଁ ଉହ୍ନେଇ ।

ଅଙ୍ଗାର ଶତ ଧୌତେନ-ଦେ ନ୍ୟାୟ-ଅଙ୍ଗାରର ବର୍ଣ୍ଣ କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ । ତାକୁ ଶହେବାର ଜଳରେ ଧୋଇଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ବର୍ଣ୍ଣରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେବା ସମ୍ଭବନୁହେଁ, ସେହିଭଳି ବାରମ୍ବାର ଶହେବାର ଚେଷ୍ଟା କଲେହେଁ ଦୁଷ୍ଟ ଲୋକର ପ୍ରକୃତି ବଦଳେ ନାହିଁ । ଏହି ଅଭିପ୍ରାୟରେ 'ଅଙ୍ଗାର ଶତ ଧୌତେନ ମଳିନତ୍ୱଂ ନ ମୁଞ୍ଚତି' ଉକ୍ତିଟି ପ୍ରଯୁକ୍ତ ହୋଇଥାଏ ।

ଅଙ୍ଗାର ସେତୁ-ସ.ବି.ପୁ. (ନାମ)- ଗାନ୍ଧାରଙ୍କ ପିତା ଏବଂ ଜଣେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ରାଜା ।

ଅଙ୍ଗାରାମ୍ଳ-ସ.ବି. (ବିଜ୍ଞାନ ପରିଭାଷା)-ଅଙ୍ଗାରକ ଅମ୍ଳ । ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ (ଦେଖ)

ଅଙ୍ଗାରି-ଦେ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ-ଅଙ୍ଗାରଧାନୀ, ଉହ୍ନେଇ ।

ଅଙ୍ଗାରି ଶବ୍ଦ ସଂସ୍କୃତ ଅଙ୍ଗାର ଶବ୍ଦରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ । ଅଙ୍ଗାରି ଶବ୍ଦ ପାନବରଜ ମାନଙ୍କରେ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳେ । ଏହା ପାନ ଲତାର ରୋଗ ବିଶେଷ । ପାନଲତା ମୂଳରେ ସାରରୂପେ ଦିଆଯିବା ପିଡ଼ିଆ ଓ ମାଟି ଦୋଷରୁ ପାନ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଲତାରେ ଏ ରୋଗ ପଡ଼ିଥାଏ । ପାନଲତାରେ ଏହି ରୋଗ ଲଗିଲେ ପାନଲତାର ପତ୍ରମାନ କଳା ପଡ଼ି ଫୋପଡ଼ା ହୋଇଯାଏ ।

ଅଙ୍ଗାରିକା-ସଂ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ. (ଅଙ୍ଗାର + ଇକ + ଆ)- ଅଙ୍ଗାର ଧାନିକା, ନିଆଁ ଉହ୍ମେଇ, ଆଖୁଗଛ, ପଳାଶ, କିଂଶୁକ ପୁଷ୍ପ ।

ଅଙ୍ଗାରିଣୀ-ସଂ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ. (ଅଙ୍ଗାର + ଇନ୍ + ଈ)-ନିଆଁ ଉହ୍ମେଇ, ଅଙ୍ଗାରଧାନିକା, ଏକ ଲତା ବିଶେଷ ଯେଉଁ ଅଞ୍ଚଳରୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ କିଛିକ୍ଷଣ ପୂର୍ବରୁ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇ-ଅଛନ୍ତି, ସୂର୍ଯ୍ୟ ତ୍ୟକ୍ତ ଦିଗ୍ । ସଂ.ବିଣ.ସ୍ତ୍ରୀ-(ଅଙ୍ଗାରିତ + ଆ)-ଅଙ୍ଗାରିତର ସ୍ତ୍ରୀ ଲିଙ୍ଗ ।

ଅଙ୍ଗାରିତ-ସଂ.ବିଣ. (ଅଙ୍ଗାର + ଇତ, ତୁଲ-ତାରକିତ, କଣ୍ଟକିତ)- ଦଗ୍ଧପ୍ରାୟ, ପୋଡ଼ା ଅଙ୍ଗାରରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିବା, ସଂ ବି.-ପଳାସ କଳିକୋଦ୍ଗମ, ପଳାଶର ନୂଆକଢ଼, ଜୈନ ସନ୍ୟାସୀ ମାନଙ୍କର ନିଷିଦ୍ଧ ଖାଦ୍ୟ କୌଣସି ପଦାର୍ଥର ପୋଡ଼ା ।

ଅଙ୍ଗାରିତା-ସଂ.ବିଣ.ସ୍ତ୍ରୀ.-(ଅଙ୍ଗାରିତ + ଆ)- ଅଙ୍ଗାରିତର ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ । ସଂ.ବି -ନିଆଁ ଉହ୍ମେଇ, ଉଠାଚୂଲି, କଢ଼, ଲତାବିଶେଷ, ନଦୀବିଶେଷ ।

ଅଙ୍ଗାରୀ-ସଂ. ବିଣ. (ଅଙ୍ଗାର + ଇନ୍, ୧ମା. ୧ବ.) (ଜ୍ୟୋତିଷ, ବରାହ ମିହିର ବୃହଜ୍ଜାତକ)-ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣ ଦ୍ୱାରା ଉତ୍ତପ୍ତ କିନ୍ତୁ ଯହିଁରେ ଆଉ ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣ ପଡ଼ୁନାହିଁ । (ଅଙ୍ଗାରିଣୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଙ୍ଗାରୁଆ-ଦେ.ବି.-ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ରୋଷେଇ ଚୂଲିରୁ ପାଉଁଶ କାଢିବା ନିଯୋଗ ।

ଅଙ୍ଗାର୍ଯ୍ୟ-ସଂ.ବି. (ଅଙ୍ଗାର + ଯ)-ଅଙ୍ଗାର ଗଦା ।

ଅଙ୍ଗା ଲଗେଇବା ଦେ.କ୍ରି-ଅଙ୍ଗା ମଡ଼ାଇବା (ଦେଖ)

ଅଙ୍ଗି-ଦେ. ବି. (ସଂ. ଅଙ୍ଗିକା, ବ.-ଅଙ୍ଗରଖା, ହି.-ଅଙ୍ଗିଆ)- କାଞ୍ଚଲ, ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନଙ୍କର ଅଧାହାତିଆ ଜାକେଟ ।

ଅଙ୍ଗିଆ-ଦେ.ବି. (ସଂ. ଅଙ୍ଗିକା)-ଅଙ୍ଗି (ଦେଖ)

ଅଙ୍ଗିକା-ସଂ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ (ଅଙ୍ଗ + କ + ସ୍ତ୍ରୀ. ଆ)-ଅଧାହାତିଆ କୁରୁତା, ଫତେଇ, କାଞ୍ଚଲ, ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନଙ୍କର ଅଧାହାତିଆ ଜାମା ।

ଅଙ୍ଗିତା-ପ୍ରାଦେ. (ବାଲେଶ୍ୱର) ବିଣ. (ସଂ ଅଙ୍ଗ)-ନିଜ ଅମଳର, ସ୍ୱକୀୟ, ନିଜକୃତ ।

ଅଙ୍ଗିନୀ-ସଂ ବିଣ.ସ୍ତ୍ରୀ (ଅଙ୍ଗିନ୍ + ଈ) ଅଙ୍ଗୀର ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ।

ଅଙ୍ଗିର-ଦେ.ବି. (ସଂ. ଅଙ୍ଗିରସ୍)- ଅଙ୍ଗିରସ୍ (ଦେଖ) (ସଂ. ଅଗ୍ନି)- ଅଗ୍ନି, ନିଆଁ । (ସଂ. ଅଗ୍ନି, ଅଗ୍ନିପରି ତେଜୋମୟ ଥିବାରୁ) ବିଦ୍ୟୁତ୍, ବିଜୁଳି ।

ପରିଧାନ ପୀତବସନ ଘନେ ଅଙ୍ଗିର ପରି ।

(ଭକ୍ତଦାସ-ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ)

ଅଙ୍ଗିରସ୍-ସଂ.ବି.ପୁଂ: (ନାମ) (ଅଙ୍ଗ = ଜ୍ଞାନ + ଇରସ, ଯାହାଙ୍କର ଜ୍ଞାନଅଛି—ଅଙ୍ଗିରସ୍ ଶବ୍ଦର ୧ମା.୧ବ. = ଅଙ୍ଗିରା)-ସପ୍ତର୍ଷି ମଣ୍ଡଳର ଗୋଟିଏ ନକ୍ଷତ୍ର । ସପ୍ତର୍ଷି-ମଣ୍ଡଳର ଲାଞ୍ଜଆଡ଼ୁ ଗଣିଲେ ଏହି ନକ୍ଷତ୍ରର ଅବସ୍ଥାନ ତୃତୀୟରେ । (ଜ୍ୟୋତିଷ) ବୃହସ୍ପତି ଗ୍ରହ ।

ଅଗ୍ନିର ଆବିଷ୍କାରକ । ଭାରତୀୟ ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟରୁ ଜଣାଯାଏ, ଭୃଗୁ, ଅଥର୍ବ ଓ ଅଙ୍ଗିରା ଋଷି ତିନିହେଁ ପ୍ରଥମେ ଅଗ୍ନିର ଆବିଷ୍କାର କରିଥିଲେ । ଏହି ଅଙ୍ଗିରା ଋଷି ପ୍ରଥମ କାଷ୍ଠଦ୍ୱୟର ଘର୍ଷଣରୁ ଅଗ୍ନିର ଉତ୍ପତ୍ତି ସମ୍ପର୍କରେ ଜଗତବାସୀଙ୍କୁ ଧାରଣା ଦେଇଥିଲେ । ଋଗବେଦରେ (୫,୧,୬) ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି, ଦେବତାମାନଙ୍କର ଯଜ୍ଞ-ଭାଗ ବହନକାରୀ ଅଗ୍ନିଙ୍କୁ ଭବ-ପୁତ୍ର ବା ଦେବପୁତ୍ର ଅଙ୍ଗିରା ଅରଣି ମଧ୍ୟରେ ଆବିଷ୍କାର କରିଥିଲେ । ଦେବତା ଓ ପକ୍ଷୀ ଏବଂ ଦେବାସୁର ଯୁଦ୍ଧରେ ଅଙ୍ଗିରା ଓ ତାଙ୍କର ପୁତ୍ରମାନେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସହାୟତା କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ଦେବଗୁରୁ ନାମରେ ପରିଚିତ । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ମୁଖରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇ-ଥିବାରୁ, ସେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ମାନସ ପୁତ୍ର । ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଓ ମତ୍ସ୍ୟ ପୁରାଣରେ ଲିଖିତ ଅଛି, ଅଗ୍ନିଙ୍କ କନ୍ୟା (ଆଗ୍ନେୟୀ)ଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଋଷିଷମନୁଙ୍କ ପୁତ୍ର ଉରୁଙ୍କ ଔରସରେ ଅଙ୍ଗିରା ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । କର୍ଦ୍ଦମ ଋଷିଙ୍କ କନ୍ୟା ଶୁଭା ବା ଶ୍ରଦ୍ଧା ଏହାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ । ଅନ୍ୟ କେତେକ ପୁରାଣରୁ ଜଣାଯାଏ, ଦକ୍ଷଙ୍କ ତିନିକନ୍ୟା ସ୍ମୃତି, ସ୍ୱଧା ଓ ସତୀ ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ଥିଲେ । ଉତଥ୍ୟ, ବୃହସ୍ପତି ଓ ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ଏହାଙ୍କର ପୁତ୍ରଗଣ । ଅଙ୍ଗିରା ଜଣେ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ମହର୍ଷି । ସେ ଗୋଟିଏ ସଂହିତା ଓ ଗୋଟିଏ ଜ୍ୟୋତିଷ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରିଥିଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଙ୍ଗିରସ-ଦେ.ବି. (ସଂ. ଅଙ୍ଗିରସ୍)-ଅଙ୍ଗିରସ୍ (ଦେଖ) ସଂ.ବି. (ଅଙ୍ଗିରସ୍ + ଅ)- ପରଶୁରାମ ଅବତାରରେ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଶବ୍ଦ ।

ଅଙ୍ଗିରସ୍ୱତ୍-ସଂ.ବି.ପୁଂ. (ଅଙ୍ଗିରସ + ବତ୍)-ବାୟୁ ।

ଅଙ୍ଗିରା-ସଂ.ବି.ପୁଂ. (ନାମ) (ଅଙ୍ଗିରସ୍ ଶବ୍ଦ ୧ମା.୧ବ.) ଅଙ୍ଗିରସ୍ (ଦେଖ)

ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ପୁଅତ ଅଙ୍ଗିରା ହୋଇଲେ,
ଶୁଭ ନାମେ ଭାରଜା ଗୋଟିଏ ସେ କଲେ ।
(କୃଷ୍ଣସିଂହ ମହାଭାରତ-ବନ)

ଅଙ୍ଗିରି-ଦେ.ବି. (ନାମ)- ମନ୍ତୃଦାନବ ପୁର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ବତ ବିଶେଷ ।

ଅଙ୍ଗିରିଜି-ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ-ଇଙ୍ଗ୍ରାଜ୍ (ଦେଖ)

ଅଙ୍ଗିରେଜି-ଦେ ବି. ଓ ବିଣ-ଇଙ୍ଗ୍ରାଜୀ (ଦେଖ)

ଅଙ୍ଗିର୍ଜି--ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ-ଇଙ୍ଗ୍ରାଜ୍ (ଦେଖ)

ଅଙ୍ଗିଲା-ଗ୍ରା.ବିଣ (ସଂ. ଅଲଗ୍ନ)-ଅଲଗା, ପୃଥକ, ସ୍ୱକୀୟ, ଯେଉଁ ବସ୍ତୁରେ ଅନ୍ୟର ଅଧିକାର ନାହିଁ ।

ଅଙ୍ଗୀ-ସଂ.ବିଣ.ପୁଂ: (ଅଙ୍ଗ + ଅସ୍ତ୍ୟର୍ଥରେ, ଇନ୍. ୧ମା ୧ବ.)-ଅଙ୍ଗବିଶିଷ୍ଟ, ଯାହାର ଅବୟବ ଅଛି, ଶରୀରୀ, ଦେହୀ, ବହୁ ଉପାଦାନରେ ଗଠିତ, ପ୍ରଧାନ, ମୁଖ୍ୟ । ସଂ.ବି.-ବହୁ ଉପାଦାନରେ ଗଠିତବସ୍ତୁ, ଯୌଗିକବସ୍ତୁ, ଯେଉଁ ବସ୍ତୁ ବା ଜୀବର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅଙ୍ଗ ଅଛି । (ଅଙ୍ଗିନୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଙ୍ଗୀକରଣ-ସଂ. ବି. କ୍ଳୀ. (ଅଙ୍ଗ + ଅଭୂତ ତଦ୍ଭାବେ ଈ + କରଣ, ଯାହା ପୂର୍ବେ ଆପଣାର ଅଙ୍ଗ ନଥିଲା, ତାକୁ ଅଙ୍ଗରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବା)-ଅଙ୍ଗୀକାର, କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାପାଇଁ ଜବାବ ଦେବା, ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି, ସ୍ୱୀକରଣ, ରାଜିହେବା, ଗ୍ରହଣ, ମଞ୍ଜୁର ।

ଅଙ୍ଗୀ କରିବା-(ପ୍ରାଚୀନ ପଦ୍ୟ) କ୍ରି. (ଅଙ୍ଗୀ + କୃ ଧାତୁ + ଭାବ. ଅ)-ଅଙ୍ଗୀକାର କରିବା ।

ଗୋବିନ୍ଦ ଆଜ୍ଞା ଶିରେ ଧରି,
ଉଭୟ ରୂପ ଅଙ୍ଗୀକରି ।
(ଜଗନ୍ନାଥ ଭାଗବତ-୮ମ)

ଅଙ୍ଗୀକାର-ସଂ. ବି. ପୁଂ. (ଅଙ୍ଗ + ଅଭୂତ ତଦ୍ଭାବେ. ଈ + କୃ ଧାତୁ + ଭାବ. ଅ)-ଜବାବ, ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି, ସ୍ୱୀକାର ସମ୍ମତି, ରାଜି ।

ଶିଷ୍ଟପଅଙ୍ଗୀ ଅଙ୍ଗୀକାର କାରରେ ।
(କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ସଙ୍ଗୀତ)

ପ୍ରତିଜ୍ଞା, ଚୁକ୍ତି, ଗ୍ରହଣ ମଞ୍ଜୁର ।
କର ଅଙ୍ଗୀକାର ଅର୍ଜୁନ କହୁଥାଇ ।
(ସାରଳା. ମହାଭାରତ-ଭୀଷ୍ମ)

ଅଙ୍ଗୀକାର ପତ୍ର-ସଂ.ବି. (କଚିରିଆ ଭାଷା)-ଏଗ୍ରିମେଣ୍ଟ, ଯେଉଁ ଦଲିଲ୍‌ଦ୍ୱାରା କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ସ୍ୱୀକାରିବା ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରେ, ଚୁକ୍ତିପତ୍ର, କୌଣସି ବସ୍ତୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ ନିଦର୍ଶନ ପତ୍ର, ରସିଦ ।

ଅଙ୍ଗୀ କୃ-(ଧାତୁ)- ସଂ. (ଅଙ୍ଗ + ଅଭୂତ ତଦ୍ଭାବେ. ଈ + କୃ)-ସ୍ୱୀକାର କରିବା, ଜବାବ ଦେବା, ରାଜିହେବା ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିବା, ଗ୍ରହଣ କରିବା ।

ଅଙ୍ଗୀକୃତ-ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ. (ଅଙ୍ଗୀ କୃ + କର୍ମଣି ତ)-ଯାହା ସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇଅଛି, ଗୃହୀତ, ମଞ୍ଜୁର କରାଯାଇଥିବା । (ଅଙ୍ଗୀ କୃ + କର୍ତ୍ତରି. ତ)-ଯେ ସ୍ୱୀକାର କରିଅଛି, ଯେ ରାଜି ହୋଇଅଛି ।

ଅଙ୍ଗୀଭୂତ-ସଂ.ବିଣ. (ଅଙ୍ଗୀ + ଅଭୂତ ତଦ୍ଭାବେ. ଈ + ଭୂ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତରି. ତ) = ଅଙ୍ଗରୂପେ ଗୃହୀତ, ଅଂଶ ରୂପେ ଗୃହୀତ, ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ।

ଅଙ୍ଗୁ-ସଂ.ବି.ପୁଂ. (ଅଙ୍ଗ + ଉ)-ହସ୍ତ, ଅଙ୍ଗ ।

ଅଙ୍ଗୁଛା-ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର) ବି. (ସଂ. ଅଙ୍ଗୋଞ୍ଛ)- ଗାମୁଛା, ଗାଧ ମାର୍ଜନା ।

ଅଙ୍ଗୁଛି-ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର) ବି. (ଅଙ୍ଗୁଛା + କ୍ଷୁଦ୍ରାର୍ଥେ. ଇ)-ଛୋଟ ଗାମୁଛା, ଝାଡଣ, ପୋଛା ।

ଅଙ୍ଗୁଟ୍-ପ୍ରାଦେ. (କଟକ,ପୁରୀ)ବି. (ଅନ୍ୟରୂପ ଅଙ୍ଗୋଟ୍) ବିରାଗ, ବିରକ୍ତି । ପ୍ରାଦେ. ବିଣ.-ବିରକ୍ତ, ଚିଡ଼ିଲ, ଚିଡ଼ଚିଡିଆ ।

ଅଙ୍ଗୁଟ୍ ପାଇବା-ପ୍ରାଦେ. (କଟକ, ପୁରୀ) କ୍ରି-ବିରକ୍ତ ହେବା, ବକ୍ତାର ଭଲ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟକୁ ମନ୍ଦ ବୁଝି ବିରକ୍ତ ହେବା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଙ୍ଗୁଟ୍ ଲୁଟିବା-ପ୍ରାଦେ. (କଟକ, ପୁରୀ) କ୍ରି-ବକ୍ତାର ଭଲ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟକୁ ନବୁଝି ବିରକ୍ତ ହେବା ।

ଅଙ୍ଗୁଟିଆ-ପ୍ରାଦେ. (କଟକ, ପୁରୀ) ବିଣ. ପୁଂ-ଚଡ଼ଲ, ଚଡ଼ଚଡ଼ା, ଅବଗୁଣିଆ, ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଭଲ କଥାକୁ ମନ୍ଦ ବୁଝି ବିରକ୍ତ ହୁଏ; ଅବୁଝାମଣା । ଦେ.ବି.-ବୃକ୍ଷବିଶେଷ ।

(ବଣିଆ ଘଣ୍ଟା-ଦେଖ)

(ଅଙ୍ଗୁଟୀ, ଅଙ୍ଗୁଟେଇ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଙ୍ଗୁର-(*Vitis Vinifera*)-ବୈଦେ. ବି. (ଫା. ଅଙ୍ଗୁର, ସଂ. ଦ୍ରାକ୍ଷା, ତା-ଦ୍ରାକ୍ଷା, ଆ-ଅଇନାବ୍, ଗୁଜ. ଦ୍ରାଖ୍, ତେ-ଦ୍ରାକ୍ଷାପାଣ୍ଡୁ, ଗୋସ୍ତନପାଣ୍ଡୁ ଇଂ. ଗ୍ରେପ୍, ହି. ଅଙ୍ଗୁର, ଦ୍ରାଖ)-ସୁମିଷ୍ଟ କୋଳି ବିଶେଷ । ସଂସ୍କୃତରେ ଏହାର ନାମ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଯଥା:-ମୃଦ୍ୱୀକା, ଗୋସ୍ତନୀ, ସ୍ୱାଦ୍ୱୀ, ମଧୁରସା, ଚାରୁଫଳା, କୃଷ୍ଣା, ପ୍ରିୟାଳା, ତାପସପ୍ରିୟା, ଗୁଚ୍ଛଫଳା, ରସାଳ ଓ ଅମୃତଫଳା । ଏହି ଫଳର ଉପର ଆବରଣର ରଙ୍ଗ ଶାଗୁଆ, ହଳଦିଆ, ଲାଲ, ନେଳିଆସିଆ, କାଳିଆ । ଅଙ୍ଗୁର ବଡ଼, ସାନ ଏପରି ଦୁଇ ଆକାରର । 'କରିନ୍ଥ' ବୋଲି ଏକ ପ୍ରକାରର ଅଙ୍ଗୁର ଅଛି, ଯାହାର ବ୍ୟାସ ଇଞ୍ଚକର ଚାରିଭାଗରୁ ଭାଗେ । 'ଭିନଫେଗ୍ର' ଜାତୀୟ ଅଙ୍ଗୁରର ବ୍ୟାସ ଏକ ଇଞ୍ଚ । ଅର୍ଥାତ୍ 'ଭିନଫେଗ୍ର' 'କରିନ୍ଥ' ଜାତୀୟ ଅଙ୍ଗୁରଠାରୁ ଆକାରରେ ଚାରିଗୁଣ । ଫଳଗୁଡ଼ିକ ଲେନ୍ଥି ଲେନ୍ଥି ହୋଇ ଫଳିଥାଏ । ଗୋଟିଏ ଲେନ୍ଥାରେ ପ୍ରାୟ ଶହେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଙ୍ଗୁର ରହିଥାଏ । କେତେକ ଅଙ୍ଗୁର ଭିତରେ ମଞ୍ଜି ନଥାଏ । ଆଉ କେତେକ ଅଙ୍ଗୁର ଭିତରେ ଦୁଇଚାରିଟା ମଞ୍ଜି ରହିଥାଏ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା କେତେପ୍ରକାର ଅଙ୍ଗୁର ପୃଥିବୀରେ ଅଛି, ତା'ର ବିବରଣୀ ସଠିକଭାବେ ଜଣାପଡ଼ିନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଅନୁମାନ କରାଯାଏ, ଏହା ତିନି ଚାରିହଜାର ପ୍ରକାରର ହେବ । ଆମେରିକାରେ ହଜାରେ ପ୍ରକାର, ଇଉରୋପରେ ଦୁଇଶହ ପ୍ରକାର ଓ ଏସିଆ, ଇଉରୋପ, ଆଫ୍ରିକା, ଅଷ୍ଟ୍ରେଲିଆ ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଆମେରିକାରେ ଦୁଇହଜାର ପ୍ରକାରର ଅଙ୍ଗୁର ଦେଖାଯାଏ । ସ୍ପେନୀୟ ମିଶନାରୀ ବା ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟାନ ଧର୍ମପ୍ରଚାରକମାନେ ୧୭୭୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଆମେରିକାରେ ପ୍ରଥମ କରି ଅଙ୍ଗୁରଚାଷ ଆରମ୍ଭକରିଥିଲେ ।

ଅଙ୍ଗୁର ମଞ୍ଜିରୁ ବଣୁଆ ଭାବେ ଅଙ୍ଗୁର ଲତା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ କଲମିକରି ଅଙ୍ଗୁରଲତା ଉଠାଇଲେ ଅଙ୍ଗୁର ଚାଷ ଲାଭଜନକ ହୁଏ । ବସନ୍ତ ଋତୁରେ ଅଙ୍ଗୁର ଡାଳ ପକାଯାଏ । ବସନ୍ତ ଋତୁରେ ଯେଉଁ ମଞ୍ଜି ତଳେ ପକାଯାଏ, ସେ ମଞ୍ଜି ଶୀତଦିନେ ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଇ ଓଦା ବାଲି ଭିତରେ ରଖାଯାଇଥାଏ । ଜମିରେ ତିଆର କରାଯାଇ ଫୁଟେ ଲେଖାଏ ଛଡ଼ାଛଡ଼ିରେ ଇଞ୍ଚେ ଗାତରେ ଇଞ୍ଚେ ଗାତରେ ମଞ୍ଜି ପୋତିବାକୁ ହୁଏ । ଡାଳ ଉଠିଗଲା ପରେ ଦହଲା ଡାଳ ଓପଡ଼ା ହୋଇ ଛ ଇଞ୍ଚ ଅନ୍ତରରେ ଲଗାଇ ଦିଆଯାଏ । ଏହି ଡାଳ ବଢ଼ି ବଢ଼ି ଯେତେବେଳେ ବଡ଼ ହୋଇ ତିନି ଫୁଟ ଲମ୍ବର ହୋଇଯାଏ, ସେତେବେଳେ ଲତାର ମୂଳରୁ ଛ' ଇଞ୍ଚ ଛାଡ଼ି ଅବଶିଷ୍ଟ ଅଂଶ କାଟିବାକୁ ପଡ଼େ । ଦ୍ୱିତୀୟବର୍ଷ ବେଳକୁ ଏହି ଲତା ବଢ଼ି ବଡ଼ ହେଲେ, ମୂଳରୁ ଏକଫୁଟ ଛାଡ଼ି କାଟିବାକୁ ହୁଏ । ତାପରେ ସେଇଠି କଲମି ହୋଇଯାଏ । କିଛିଦିନ ପରେ 'ଅଙ୍ଗୁର କ୍ଷେତରେ ନେଇ ଲଗାଯାଏ । ଅଙ୍ଗୁର କ୍ଷେତ'କୁ 'ଅଙ୍ଗୁରବଗିଚା' ବୋଲି କହନ୍ତି ।

ପାନବରଜରେ ପାନମାଡ଼ିଲା ପରି, ଅଙ୍ଗୁର ଲତା ବରଜରେ ସେହିପରି ମାଡ଼ିଥାଏ । ଏହାର ପତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ବେଶ୍ ବଡ଼ ବଡ଼ ଓ ଓସାରିଆ । ଫୁଲଗୁଡ଼ିମାନ ଛୋଟ ଛୋଟ ଓ ରଙ୍ଗ ଶାଗୁଆବର୍ଣ୍ଣ ।

ଅଙ୍ଗୁର ଚାଷ ପାଇଁ ସାମାନ୍ୟ ବର୍ଷା ଓ ଚଳନ୍ତି ପବନ ଆବଶ୍ୟକ । ସ୍ଥିର ବାୟୁ, କୁହୁଡ଼ି ଓ କାକର ଅଙ୍ଗୁର ଚାଷ ପକ୍ଷେ କ୍ଷତିକାରକ । ଅଙ୍ଗୁର ଲତାରେ ପୋକ ଲାଗିଥିଲେ, ପ୍ରବଳ ପବନ ବୋହିଲେ ତାହା ଛାଡ଼ିଯାଏ । ଫଳ ପାଚିବା ସମୟରେ ଖରା ନହେଲେ ଫଳ ଭଲଭାବେ ପାଚେନାହିଁ, ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ।

ହ୍ରଦ ଓ ନଦୀକୂଳିଆ ଜମିରେ ଅଙ୍ଗୁର ଚାଷ ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ । ଗୋଡ଼ମିଶା ବା ପଥୁରିଆ ମୃତ୍ତିକାରେ ଏହି ଚାଷ ପାଇଁ ଭଲ । ନରିଗଡ଼ା ଦୋରସା ମୃତ୍ତିକା ନ ହୋଇଥିଲେ ଅଙ୍ଗୁର ଫଳ ଭଲ ହୁଏନାହିଁ । ଚାଷ ଜମି ଓଦା ରହିଲେ କିମ୍ବା ଗଡ଼ାଣିଆ ହେଲେ ସେଥିରେ ଅଙ୍ଗୁର ଗଛ ଉଠାଏ ନାହିଁ । ଅଙ୍ଗୁର ଲତାର ଧ୍ୱଂସକାରୀ ହେଉଛି ଫାଇଲୋକସେରା (*Phylloxera*) ପୋକ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଙ୍ଗୁର ଚାଷ ପାଇଁ ଭୂମଧ୍ୟ ସାଗରୀୟ ଉପକୂଳ ଅଞ୍ଚଳ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ଫ୍ରାନସ୍, ସ୍ପେନ, ହଙ୍ଗେରୀ, ତୁର୍କୀ, ରୁଷ, ଆଲ୍‌ଜେରିଆ, ଗ୍ରୀସ୍, ପର୍ତ୍ତୁଗାଲ, ରୁମାନିଆ, ଯୁଗୋ-ସ୍ଲାଭିଆ, ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକା, ଆର୍ଜେଣ୍ଟାଇନା, ଦକ୍ଷିଣ-ଆଫ୍ରିକା ଓ ଭାରତର କାଶ୍ମୀର, ପଞ୍ଜାବ, ହିମାଚଳପ୍ରଦେଶ, ମହୀଶୂର ଓ ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶରେ ଏହି ଚାଷ କରାଯାଏ । ଇଉରୋପ ଓ ଉତ୍ତର ଆମେରିକା, ଇଂଲଣ୍ଡ ଓ ଆଇସଲାଣ୍ଡ ପ୍ରଭୃତି ଦେଶରୁ ମିଳୁଥିବା ଅଙ୍ଗୁରର ପତ୍ର ଓ ମଞ୍ଜିର ଫସିଲକୁ ପରୀକ୍ଷା କରି କୁହାଯାଇଛି, ମନୁଷ୍ୟର ସୃଷ୍ଟି କାଳରୁ ଅଙ୍ଗୁର ଲତାର ସୃଷ୍ଟି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ଅଙ୍ଗୁର ମିଳୁଛି, ମିଳୁଥିବା ଫସିଲ ସହିତ ବହୁ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଦେଖା ଯାଉଛି । ଉଦ୍ଭିଦ ବିଜ୍ଞାନୀମାନେ ବହୁ ପରୀକ୍ଷା ନିରୀକ୍ଷା ପରେ କହିଛନ୍ତି, ଅଙ୍ଗୁରର ଜନ୍ମ ପ୍ରଥମେ କାସ୍ପିୟାନ ହ୍ରଦ କୂଳରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । କାସ୍ପିୟାନ ହ୍ରଦ କୂଳରୁ ଏସିଆ-ମାଇନର, ଗ୍ରୀସ୍ ଓ ସିସିଲି ବାଟେ ପଶ୍ଚିମ ମୁହାଁ ହୋଇ ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଭାରତକୁ ଆସିଥିଲା । ଅଙ୍ଗୁର ଚାଷ ଫ୍ରାନସରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ପୂର୍ବ ୬୦୦ ଶତାବ୍ଦୀରେ । ବହୁକାଳ ପୂର୍ବେ ରୋମାନମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରାଇନ ନଦୀ କୂଳରେ ଏହି ଚାଷ କରାଯାଉଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ ।

ଅଙ୍ଗୁର ଚାଷରେ ଯେତିକି ଖର୍ଚ୍ଚ ହୁଏ, ତା'ର ପ୍ରାୟ ଅଧା ମୂଲ୍ୟ ଲାଗିଯାଏ ଭଲ ଚାରା ଗଛ କିଣିବାରେ । ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗୁର ଗଛରୁ ପ୍ରତିବର୍ଷ ତିନିଶହ କିଲୋଗ୍ରାମ ଅଙ୍ଗୁର ଆମଦାନୀ ହେବାର ଜଣାପଡ଼ିଛି । ଚାରା ଲଗିବା ଠାରୁ ଚାରିବର୍ଷ ପରେ ଅଙ୍ଗୁର ଗଛରେ ଅଙ୍ଗୁର ଫଳେ ।

ଜାତି ଗୁଣାନୁସାରେ ଅଙ୍ଗୁରକୁ ପାଞ୍ଚ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଛି । (୧) ମଦ ଅଙ୍ଗୁର (୨) କିସ୍‌ମିସ୍ ଅଙ୍ଗୁର (୩) ଖାଇବା ଅଙ୍ଗୁର (୪) ମିଠା ରସ ଖିଆ ଅଙ୍ଗୁର (୫) ଟିଣ ଅଙ୍ଗୁର ।

ସବୁ ଅଙ୍ଗୁରରୁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାରର ମଦ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଏନାହିଁ । ଅଙ୍ଗୁରର ପ୍ରକାର ଭେଦକୁ ନେଇ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ମଦ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇଥାଏ । ଯେଉଁ ଅଙ୍ଗୁରରେ ଚିନି ଅଂଶ ବେଶୀ ଥାଏ ସେଥିରୁ ମିଠା ମଦ ଓ ଯେଉଁଥିରେ କମ୍ ଚିନି ଅଂଶ ଥାଏ ସେଥିରୁ ଶୁଖିଲା ମଦ ତିଆରି ହୁଏ । ମଞ୍ଜି ନ ଥିବା ଏବଂ ନରମ ହୋଇଥିବା ଅଙ୍ଗୁର ହୁଏ କିସ୍‌ମିସ୍ । ଭଲ ରଙ୍ଗ ଓ ଭଲ ମିଠା ଅଙ୍ଗୁରକୁ ଖିଆଯାଏ । ସ୍ୱାଦୁ ଓ ସୁଗନ୍ଧଯୁକ୍ତ ଅଙ୍ଗୁରକୁ ବିଦେଶକୁ ଟିଣରେ ଭର୍ତ୍ତି କରି ବ୍ୟବହାର୍ଯ୍ୟ କମନ୍ତେ ଦେଶ ବିଦେଶକୁ ପଠାଯାଉଥିବାରୁ ତାକୁ କୁହାଯାଏ ଟିଣ ଅଙ୍ଗୁର ।

ଅଙ୍ଗୁର ଫଳ ମଣିଷ ଶରୀର ପାଇଁ ଖୁବ୍ ଶକ୍ତି ଦାୟକ । ଏହି ଫଳରୁ ଅନ୍ୟ ଫଳ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଶକ୍ତି ମିଳିଥାଏ । ଏହାର କଲୋରୀ ପରିମାଣ ଆମ୍ବ, କଦଳୀ, ଲିଚୁ, ବେଲ, ନାସପାତି, ବେଦନା, ସେଓ, କମଳା, ଡାଳିମ୍ବ ଓ ସପୁରୀ ଫଳ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ । ଅଙ୍ଗୁରରୁ ୦.୧୬ ଭାଗ ପ୍ରୋଟିନ୍, ୬.୮ ଭାଗ ଶ୍ୱେତସାର ଓ ୦.୨୭ ଭାଗ ସ୍ନେହସାର ମିଳିଥାଏ । ଅଙ୍ଗୁରରେ କ୍ୟାଲୋରୀର ପରିମାଣ ଶତକଡ଼ା ୨୭ ଭାଗ ।

ଆୟୁର୍ବେଦ ମତରେ ଅଙ୍ଗୁରର ଗୁଣ ସମ୍ପର୍କରେ କୁହାଯାଇଛି—

ତୃଷ୍ଣାଦାହ ଜ୍ୱରଶ୍ୱାସ ରକ୍ତପିତ୍ତ କ୍ଷତକ୍ଷୟାନ୍ ।
ବାତପିତ୍ତ ମୁଦାବର୍ତ୍ତଂ ସ୍ୱରଭେଦଂ ମଦାତ୍ୟୟମ୍ ॥
ତିକ୍ତାସ୍ୟତା ମାସ୍ୟଶୋଷଂ କାସଂ ଚାଶୁବ୍ୟପୋହତି ।
ମୃଦ୍ୱୀକା ବୃଂହଣୀ ବୃଷ୍ୟା ମଧୁରା ସ୍ନିଗ୍ଧ ଶୀତଳା ॥
ଅମ୍ଳା ସ୍ୱଳ୍ପଗୁଣା ଗୁର୍ବୀ ସୈବାମ୍ଳା ରକ୍ତପିତ୍ତକୃତ୍ ।
ଅଶୀକାନ୍ୟା ସ୍ୱଳ୍ପତରା ଗୋସ୍ତନୀ ସଦୃଶୀଗୁଣୈଃ ॥

ଅର୍ଥାତ୍ ଏହା ମଧୁର ରସ, ଶୀତବୀର୍ଯ୍ୟ, ସ୍ନିଗ୍ଧ ବୃଂହଣ, ବୃଷ୍ୟ ଏବଂ ତୃଷ୍ଣା, ଦାହ, ଜ୍ୱର, ଶ୍ୱାସ, ରକ୍ତ ପିତ୍ତ, କ୍ଷତରୋଗ, କ୍ଷୟରୋଗ, ବାୟୁ, ପିତ୍ତ, ଉଦାବର୍ତ୍ତ, ସ୍ୱରଭେଦ, ମୁଖର ତିକ୍ତତା, ମୁଖଶୋଷ ଓ କାଶ ପ୍ରଭୃତି ରୋଗ ନାଶକରେ । କଞ୍ଚା ଅଙ୍ଗୁର ପାଚିଲା ଅଙ୍ଗୁର ଅପେକ୍ଷା କିଛି ପରିମାଣରେ ହୀନଗୁଣଯୁକ୍ତ ଏବଂ ଗୁରୁପାକ ।

ଅଙ୍ଗୁର-ସଂ. ବି. ସ୍ତ୍ରୀ. (ଅଙ୍ଗ ଧାତୁ+ସଜ୍ଞାର୍ଥେ. ଉର)- ଅଙ୍ଗୁଳି ଭୂଷଣ, ଗୋଡ଼ ଓ ହାତର ଆଙ୍ଗୁଠିରେ ପିନ୍ଧାହେବା ମୁଦି, ମୁଦ୍ରିକା, ଗୋଡ଼ର ଚୁଡ଼ା ଅଙ୍ଗୁଠି ।

ଅଙ୍ଗୁରୀ-ସଂ. ବି. ସ୍ତ୍ରୀ. (ଅଙ୍ଗ ଧାତୁ+ସଜ୍ଞାର୍ଥେ. ଉରୀ)- ଅଙ୍ଗୁରି (ଦେଖ) ।

ଅଙ୍ଗୁରୀୟ - ସଂ. ବି. ପୁଂ. କ୍ଲୀ. (ଅଙ୍ଗୁଳି + ଈୟ, ଅଙ୍ଗୁଳିର ଏହା) - ଅଙ୍ଗୁରି, ଅଙ୍ଗୁଳି ଭୂଷଣ, ମୁଦି ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

(ଆଧୁନିକ ବିଜ୍ଞାନ ପରିଭାଷା) - ଶନି ଗ୍ରହକୁ ବେଢ଼ି ରହିଥିବା ବଳୟ ।

ଅଙ୍ଗୁରୀୟକ-ସଂ.ବି.ପୁଂ.କ୍ଲୀ. (ଅଙ୍ଗୁରୀୟ + ସ୍ୱାର୍ଥେ.କ)- ଅଙ୍ଗୁରୀୟ (ଦେଖ) ।

ଅଙ୍ଗୁରୀୟମାଳ (*Annelida*) - ସଂ. ବି. (ବିଜ୍ଞାନ ପରିଭାଷା) - ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀ ଜଗତ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ । ମେରୁଦଣ୍ଡୀ ଓ ଅମେରୁଦଣ୍ଡୀ । ଯେଉଁ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ମେରୁଦଣ୍ଡ ନ ଥାଏ ତାକୁ ଅମେରୁଦଣ୍ଡୀ ପ୍ରାଣୀ କହନ୍ତି । ଏହି ଅମେରୁଦଣ୍ଡୀ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ କେତୋଟି ପ୍ରଧାନ ବିଭାଗରେ ଜୀବବିଜ୍ଞାନୀମାନେ ବିଭକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ସେହି ବିଭାଗ ମଧ୍ୟରୁ ଅଙ୍ଗୁରୀୟମାଳ ଗୋଟିଏ । ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ମୁଦିକୁ ଏକାଠି ପଛକୁ ପଛ ସଜାଇ ଦେଲେ ଯେପରି ଦେଖାଯିବ, ଏହି ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଶରୀର ସେହିପରି ଦେଖାଯାଏ । ଜିଆ ଓ ଜୋକ ଏହି ବିଭାଗର ଅନ୍ତର୍ଗତ ।

ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତର ଭେଷଜବିତ୍ ସୁଶ୍ରୁତ ଅଙ୍ଗୁରୀୟମାଳ ପ୍ରାଣୀ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସବିଶେଷ ବିବରଣୀ ଦେଇ ଜଳୌକା ବା ଜୋକ ବିଷୟରେ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଜୋକ ଦୁଇ ପ୍ରକାର । ଯଥା-ସବିଷ ଓ ନିର୍ବିଷ । ଏହି ଦୁଇ ପ୍ରକାର ଜୋକକୁ ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରି ସେମାନଙ୍କର ଶରୀର ଗଠନ ଓ ଉପଯୋଗିତା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ।

(କ) ସବିଷ - (୧) କୃଷ୍ଣା - ଅଞ୍ଜନ ବା କଜ୍ଜ୍ୱଳ ପରି କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ ଓ ସ୍ଥୂଳ ମସ୍ତକ ବିଶିଷ୍ଟ ।

(୨) କର୍ବୁରା-ବର୍ମି ମତ୍ସ୍ୟ ପରି ଆୟତାକାର ଜୋକ ।

(୩) ଅଲର୍ଗଦା - ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଦେହରେ ଲୋମ ଅଛି, ପାର୍ଶ୍ୱଦେଶ ବୃହତ ଓ ମୁଖକଳା ।

(୪) ଇନ୍ଦ୍ରାୟୁଧା - ଯାହାର ଦେହ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ପରି ବିଚିତ୍ର ଏବଂ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଦେଶ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ରେଖାଦ୍ୱାରା ଚିହ୍ନିତ ।

(୫) ସାମୁଦ୍ରିକା - ଈଷତ୍‌କୃଷ୍ଣ, ପୀତବର୍ଣ୍ଣ ବିଶିଷ୍ଟ ଓ ବିଚିତ୍ର ପୁଷ୍ପାକୃତି ଦ୍ୱାରା ଚିହ୍ନିତ ।

(୬) ଗୋଚନ୍ଦନା-ଯାହାର ଶରୀର ବୃଷର ଅଣ୍ଡକୋଷ ପରି ଅଧୋଭାଗରେ ଦ୍ୱିଧା ବିଭକ୍ତ ଓ ମୁଖ କ୍ଷୁଦ୍ର ।

(ଖ) ନିର୍ବିଷ - (୧) କପିଳା-ଏମାନଙ୍କର ଦୁଇପାଖ ରଞ୍ଜିତ ଓ ପୃଷ୍ଠ ଦେଶ ସ୍ନିଗ୍ଧ ବର୍ଣ୍ଣ ବିଶିଷ୍ଟ ।

(୨) ପିଙ୍ଗଳା-ଅଳ୍ପ ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ବିଶିଷ୍ଟ, ଗୋଲାକାର, ପିଙ୍ଗଳବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଶୀଘ୍ର ଗାମିନୀ ।

(୩) ଶଙ୍କୁମୁଖୀ - ଯେଉଁମାନେ ଯକୃତ ପରି ନୀଳ ଲୋହିତ ବର୍ଣ୍ଣ ବିଶିଷ୍ଟ, ଶୀଘ୍ର ରକ୍ତପାୟୀ, ମୁଖଦୀର୍ଘ ଓ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ।

(୪) ମୂଷିକା-ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଆକୃତି ଓ ବର୍ଣ୍ଣ ମୂଷିକ ପରି ଓ ଦୁର୍ଗନ୍ଧଯୁକ୍ତ ।

(୫) ପୁଣ୍ଡରୀକମୁଖୀ-ଯେଉଁମାନେ ମୁଗପରି ବର୍ଣ୍ଣ ବିଶିଷ୍ଟ ଓ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ପଦ୍ମପରି ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ।

(୬) ସାଗଜୋ - ଯେଉଁମାନେ ପଦ୍ମପତ୍ର ପରି ସ୍ନିଗ୍ଧ ବର୍ଣ୍ଣ ବିଶିଷ୍ଟ ଓ ଦଶ ଆଙ୍ଗୁଳ ପ୍ରମାଣ ଦୀର୍ଘ ।

ଏହି ଜୋକମାନଙ୍କର ଭୌଗୋଳିକ ବିସ୍ତାର, ସେମାନଙ୍କୁ କିପରି ସଂଗ୍ରହ ଓ ପାଳନ କରିବାକୁ ହେବ ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ବିସ୍ତୃତ ବିବରଣୀ ସୁଶ୍ରୁତ ଲିପିବଦ୍ଧ କରି ଅଛନ୍ତି । ଏହାର କାରଣ ଏହି ଯେ, ସେ କାଳରେ ରକ୍ତଚାପ ଅଧିକ ଥିବା ରୋଗୀମାନଙ୍କର ଚିକିତ୍ସାପାଇଁ ସେମାନଙ୍କ ଦେହରେ ନିର୍ବିଷ ଜୋକ ଲଗାଇ ଅଧିକ ରକ୍ତ କାଢ଼ି ଦିଆଯାଉଥିଲା ।

ଅଙ୍ଗୁଳ - ସଂ. ବି. (ଅଙ୍ଗ ଧାତୁ + ସଂଜ୍ଞାର୍ଥେ. ଉଳ, ବି-ଆଙ୍ଗୁଳ, ହି-ଅଙ୍ଗୁଲ) - କର ଓ ପଦର ଶାଖା, ଆଙ୍ଗୁଳି, ଆଙ୍ଗୁଠି, ହାତ ଆଙ୍ଗୁଠି, ଗୋଡ଼ ଆଙ୍ଗୁଠି, ହାତୀ ଶୁଣ୍ଢର ସରୁଆ ଅଗ୍ରଭାଗ (ଏହାକୁ ହାତୀ ଆଙ୍ଗୁଠି ପରି ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବାରୁ), ଆଠଗୋଟି ଯବଧାନ ଚଉଡ଼ା ବାଟରେ ପରସ୍ପରକୁ ଲଗାଇ ରଖିଲେ, ତଦ୍ୱାରା ଆବୃତ ସ୍ଥାନର ପରିମାଣ, ମନୁଷ୍ୟର ମଝି ଆଙ୍ଗୁଠିର ଚଉଡ଼ା ବାଗର ପରିମାଣ, କାମସୂତ୍ର ପ୍ରଣେତା ବାତ୍ସାୟନ ମୁନି, ହାତୀ ଶୁଣ୍ଢ଼ା ଗଛ ।

ଅଙ୍ଗୁଳକ ପତ୍ତନ - ସଂ.ବି.(ନାମ) ଢେଙ୍କାନାଳ ଜିଲ୍ଲା ଅନ୍ତର୍ଗତ ଆଧୁନିକ ଅନୁଗୁଳର ପ୍ରାଚୀନ ନାମ । ଭଞ୍ଜ ବଂଶୀୟ ରାଜାମାନେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ଅଷ୍ଟମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଏହି ସ୍ଥାନର ଶାସକ ଥିଲେ । ତା' ପରେ ସ୍ତମ୍ଭ (ସୁଲ୍‌କି) ବଂଶୀୟ ରାଜାମାନେ ଭଞ୍ଜମାନଙ୍କୁ ବିତାଡ଼ିତ କରି ୮ମ ଓ ୯ମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଏହି ସ୍ଥାନର ଶାସକ ହେଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

୮ମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ବୌଦରୁ ମିଳିଥିବା ନେତ ଭଞ୍ଜଙ୍କର ଏକ ତାମ୍ର ଶାସନରେ ଅଙ୍ଗୁଳକ ପତ୍ତନର ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି । ବୋଧହୁଏ ଭଞ୍ଜମାନେ ସୁଲ୍କି ମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିତାଡ଼ିତ ହୋଇ ବୌଦରେ ଯାଇ ରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କଲେ । ସୁଲ୍କିମାନେ ଅଙ୍ଗୁଳକ ପତ୍ତନ ଶାସକ ହେଲେ ।

(ଦେଖ-ଅନୁଗୁଳ)

ଅଙ୍ଗୁଳା-ଦେ.ବି. (ସ. ଅଙ୍ଗୁଳି)-ଅଙ୍ଗୁଳାଇବା କର୍ମ ।

ଅଙ୍ଗୁଳାଇବା-ଦେ. କ୍ରି. (ସ. ଅଙ୍ଗୁଳି)- କୌଣସି ବସ୍ତୁ ବା ଛିଦ୍ର ମଧ୍ୟରେ ଅଙ୍ଗୁଳିକୁ ପ୍ରବିଷ୍ଟ କରିବା, ଅଙ୍ଗୁଳି ଚାଳନ କରି କୌଣସି ପଦାର୍ଥକୁ ବୋଧ କରିବା, କୌଣସି କର୍ମ ପାଇଁ ଅଙ୍ଗୁଳି ବ୍ୟବହାର କରିବା, ପୁସ୍ତକ ପଢ଼ିବା ସମୟରେ ଅଙ୍ଗୁଳିଦ୍ୱାରା ପୁସ୍ତକର ପତ୍ରକୁ ଧରିବା, ଗୁହ୍ୟା-ଭ୍ୟନ୍ତରସ୍ଥ ଅଂଶକୁ ପରୀକ୍ଷା କରିବାପାଇଁ ବା ବହିଃ-ଶୋଧନାର୍ଥ ଗୁହ୍ୟଦ୍ୱାର ଭିତରକୁ ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗୁଳି ପ୍ରବେଶ କରାଇବା ।

ଅଙ୍ଗୁଳି-ସ. ବି. ସ୍ତ୍ରୀ. (ଅଙ୍ଗଧାତୁ=ଗମନ କରିବା+ ସଂଜ୍ଞାର୍ଥେ. ଉଲି, ଯାହା ବସ୍ତୁଚୟ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଗମନ କରେ ବା ଚାଳିତ ହୁଏ)-ହସ୍ତପଦର ଶାଖା, ଆଙ୍ଗୁଳି, ଆଙ୍ଗୁଠି, ହାତୀ ଶୁଣ୍ଢର ଅଗ୍ରଭାଗ, ହାତୀଶୁଣ୍ଢୀ ଗଛ, ଗଜ-କର୍ଣ୍ଣିକା ବୃକ୍ଷ ।

ମଣିଷର ହାତ ଓ ପାଦରେ ଦଶଟି ଲେଖାଏ ଅଙ୍ଗୁଳି ରହିଛି । ଏହି ଅଙ୍ଗୁଳି ଗୁଡ଼ିକ ନ ଥିଲେ ମଣିଷ ହାତରେ କିଛି କରିପାରନ୍ତା ନାହିଁ କି ପାଦରେ ସୁବିଧାରେ ଯାଇପାରନ୍ତା ନାହିଁ । ମଣିଷ ପରି ଗରିଲା, ସିମ୍ପାଞ୍ଜି, ଓରାଂଉଟାଙ୍ଗ୍, ଗିବନ, ରେସସ୍ ମାଙ୍କଡ଼ ଓ ବାବୁନ ଇତ୍ୟାଦିଙ୍କର ହାତ ଓ ପାଦରେ ଅଙ୍ଗୁଳି ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଅଙ୍ଗୁଳି ମଣିଷର ଅଙ୍ଗୁଳି ପରି ନୁହେଁ । ଗଠନ ମଧ୍ୟ ଭିନ୍ନ ଧରଣର । ଆମେ ଯେପରି ଆମ ହାତର ବୁଢ଼ା ଅଙ୍ଗୁଳି ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଚାରୋଟି ଯାକ ଅଙ୍ଗୁଳି ପାପୁଲି ଭିତରେ ରଖି, ସେ ଅଙ୍ଗୁଳି ମାନଙ୍କୁ ବୁଢ଼ା ଅଙ୍ଗୁଳିରେ ଚିପିରଖି ମୁଠା କରି ପାରୁଛୁ, ସେମାନେ ସେପରି କରିପାରିବେ ନାହିଁ । କାରଣ ସେମାନଙ୍କର ପାପୁଲି ଏବଂ ଅଙ୍ଗୁଳିର ଗଠନ ପ୍ରଣାଳୀ ଭିନ୍ନ ଧରଣର । ମଣିଷ ପାପୁଲିରୁ ଯଦି ବୁଢ଼ା ଅଙ୍ଗୁଳିଟିକୁ ଅଲଗା କରିଦେବା, ତେବେ ହାତରେ ମଣିଷ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ମଣିଷ ହାତର ବାହାଦୁରୀ କେବଳ ବୁଢ଼ା ଅଙ୍ଗୁଳି ଯୋଗୁ । ଗୋଟିଏ ପକ୍ଷୀର ଡେଣା ଛିଡ଼ିଗଲେ ଯାହା, ମଣିଷର ହାତରୁ ବୁଢ଼ା ଅଙ୍ଗୁଳି କଟିଗଲେ ତାହା ।

ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିରେ ମଣିଷର ଅଙ୍ଗୁଳି ସୃଷ୍ଟି ଏକ ବିଚିତ୍ର । ମଣିବନ୍ଧ ବା କରଟିଠାରୁ ଅଙ୍ଗୁଳିର ଶେଷମୁଣ୍ଡ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଣିଷ ହାତ ତିଆରି ହୋଇଛି ୨୭ ଖଣ୍ଡ ହାଡ଼ରେ କେବଳ କଚଟିରେ ଖଞ୍ଜାହୋଇଛି ଛୋଟ ଛୋଟ ହାଡ଼ ଆଠଖଣ୍ଡ ।

ହାତରେ ଥିବା ପାଞ୍ଚଟିଯାକ ଅଙ୍ଗୁଳିକୁ ଅଙ୍ଗୁଳି-ପଞ୍ଚକ, ନଖକୁ ଅଙ୍ଗୁଳିସମ୍ଭୂତ, ଅଙ୍ଗୁଳିର ଅଗ୍ରଭାଗକୁ ଅଙ୍ଗୁଳିମୁଖ, ଅଙ୍ଗୁଳିର ଗଣ୍ଠିମାନଙ୍କୁ ଅଙ୍ଗୁଳି ପର୍ବ ବା 'ଅଙ୍ଗୁଗ୍ରନ୍ଥି' ଅଙ୍ଗୁଳି ଫୁଟିବାକୁ 'ଅଙ୍ଗୁଳି ମୋଟନ' ବା 'ଅଙ୍ଗୁଳି ସ୍ଫୋଟନ', ବୁଢ଼ା ଅଙ୍ଗୁଳିକୁ 'ବୃଦ୍ଧାଙ୍ଗୁଳି', ବଣି-ଅଙ୍ଗୁଳିକୁ 'ତର୍ଜନୀ', ମଝି ଅଙ୍ଗୁଳିକୁ 'ମଧ୍ୟମା', ପର-ଅଙ୍ଗୁଳିକୁ ଅନାମିକା, କାଣି ଅଙ୍ଗୁଳିକୁ 'କନିଷ୍ଠା' ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଇଂରାଜୀରେ ଅଙ୍ଗୁଳିର ନାମ ଫିଙ୍ଗର (*Finger*) । କିନ୍ତୁ ଇଂରାଜୀରେ ବୁଢ଼ାଅଙ୍ଗୁଳି ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଚାରୋଟି ଅଙ୍ଗୁଳିକୁ କୁହାଯାଏ ଫିଙ୍ଗର । ବୁଢ଼ା ଅଙ୍ଗୁଳିକୁ କୁହାଯାଏ 'ଥମ୍' (*Thumb*) .

ହାତ ପରି ଗୋଡ଼ରେ ମଧ୍ୟ ଅଙ୍ଗୁଳି ରହିଛି । ଏହାର ଯେପରି ଅଙ୍ଗୁଳି ଗୁଡ଼ିକର ନାମକରଣ କରାଯାଇଛି, ଗୋଡ଼ ଅଙ୍ଗୁଳି ଗୁଡ଼ିକର ନାମ ସେହିପରି ରଖାଯାଇଛି ବୁଢ଼ା, ବଣି, ମଝି, ପର ଓ କାଣି ବା ବୃଦ୍ଧା, ତର୍ଜନୀ, ମଧ୍ୟମା, ଅନାମିକା ଓ କନିଷ୍ଠା । ହାତ ଓ ପାଦର ଅଙ୍ଗୁଳି ମଧ୍ୟରେ ବହୁ ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହିଛି । ପାପୁଲିର ପାଞ୍ଚଖଣ୍ଡ ହାଡ଼ରେ ହାତ ପାଞ୍ଚ ଅଙ୍ଗୁଳିର ଯୋଡ଼େଇ ମଣିବନ୍ଧ ସହିତ ହୋଇଥିବା ପରି ପାଦର ପାଞ୍ଚଖଣ୍ଡ ହାଡ଼ରେ ବି ଗୋଡ଼ର ପାଞ୍ଚ ଅଙ୍ଗୁଳିର ଯୋଡ଼େଇ ହୋଇଛି ବଳାଗଣ୍ଠି ସହିତ । ମଣିବନ୍ଧ ତିଆରି ହେବାରେ ଲାଗିଛି ଆଠ ଖଣ୍ଡ ହାଡ଼ । ପାଦମୂଳ ସାତଖଣ୍ଡ ହାଡ଼ରେ ଗଢ଼ାଯାଇଛି । ହାତର ମଣିବନ୍ଧଠାରୁ ଅଙ୍ଗୁଳିର ଅଗ୍ରଭାଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେଉଁପରି ଖଞ୍ଜାଯାଇଛି ଗୋଡ଼ର ବଳାଗଣ୍ଠି ତଳୁ ଗୋଇଠି ପାଖରୁ ପାଦଅଙ୍ଗୁଳି ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେହିପରି ଖଞ୍ଜା-ଯାଇଛି । ହାତ ଓ ଗୋଡ଼ର ପାଞ୍ଚଅଙ୍ଗୁଳି ସମାନ ସଂଖ୍ୟକ ହାଡ଼ରେ ଗଢ଼ାଯାଇଛି । ହାତର ପାପୁଲି ହାଡ଼ଗୁଡ଼ିକ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସିଧା ବା ଶୋଇଲା ପରି ଖଞ୍ଜାଯାଇଥିବା ସ୍ଥଳେ ପାଦର ହାଡ଼ଗୁଡ଼ିକ କୋଠାଘରର ଝିଲଣି ପରି ଖଞ୍ଜାଯାଇଛି ।

ପୂର୍ବରୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ଅଙ୍ଗୁଳି ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବୃଦ୍ଧାଙ୍ଗୁଳିର ଭୂମିକା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ସେହିପରି ହସ୍ତରେଖା ବିଜ୍ଞାନ ଅନୁସାରେ ଏହାର ଭୂମିକା କମ୍ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ଆମେ ବର୍ତ୍ତମାନ ବୃଦ୍ଧାଙ୍ଗୁଳି ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରି ଅନ୍ୟ ଚାରୋଟି ଅଙ୍ଗୁଳି ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିବା । ବୃଦ୍ଧାଙ୍ଗୁଳି ସମ୍ପର୍କରେ ସବିଶେଷ ଆଲୋଚନା କରାଯିବ ବୁଢ଼ାଆଙ୍ଗୁଠି ଅଧ୍ୟାୟରେ ।

ପାଞ୍ଚୋଟି ଅଙ୍ଗୁଳି ମଧ୍ୟରୁ ବୃଦ୍ଧାଙ୍ଗୁଳିକୁ ବାଦ୍‌ଦେଲେ ଆଉ ରହିଲା ଚାରୋଟି ଅଙ୍ଗୁଳି । ଜ୍ୟୋତିଷ ଶାସ୍ତ୍ରର ହସ୍ତରେଖା ବିଜ୍ଞାନ ମତରେ ପ୍ରତି ଅଙ୍ଗୁଳି ମୂଳରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଗ୍ରହ ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି । ପ୍ରଥମ ଅଙ୍ଗୁଳି ବା ତର୍ଜନୀଅଙ୍ଗୁଳି ମୂଳରେ ବୃହସ୍ପତି, ମଧ୍ୟମା ଅଙ୍ଗୁଳି ମୂଳରେ ଶନି, ମୁଦ୍ରିକା ବା ଅନାମିକା ଅଙ୍ଗୁଳି ମୂଳରେ ରବି,କନିଷ୍ଠ ଅଙ୍ଗୁଳି ମୂଳରେ ବୁଧ ଗ୍ରହ ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି । ଗ୍ରହର ସ୍ୱଭାବ, ଶକ୍ତି ଓ ଅବସ୍ଥା ଅନୁସାରେ ଅଙ୍ଗୁଳିଗୁଡ଼ିକର ଆକାର ପ୍ରକାରରେ ପ୍ରଭେଦ ଦେଖାଯାଏ । ହାତରେ ଥିବା ଅଙ୍ଗୁଳି ଗୁଡ଼ିକ ଲମ୍ବା ବା ଛୋଟ ହୋଇ-ପାରେ, ସାବଲୀଳ ବା ଗଣ୍ଠି ଗଣ୍ଠିଆ ହୋଇପାରେ । ସବୁ ଅଙ୍ଗୁଳି ଯେ ଏକ ପ୍ରକାର ହେବ, ତାହାର କିଛି ଅର୍ଥ ନାହିଁ । ବିଭିନ୍ନ ଅଙ୍ଗୁଳି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ହୋଇପାରେ । ତେଣୁ ପ୍ରତି ଅଙ୍ଗୁଳି ସମ୍ପର୍କରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆଲୋଚନା ଆବଶ୍ୟକ ।

ସବୁ ଅଙ୍ଗୁଳି ଯେ ସମାନ ଏହା ନୁହେଁ, କେତେକ ଅଙ୍ଗୁଳି ବଙ୍କା ହୋଇଥାଏ ଓ କେତେକ ସିଧା ହୋଇଥାଏ । ହାତଟିକୁ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ରଖିଲେ ଜାଣି ହୋଇଯିବ କେଉଁ ଅଙ୍ଗୁଳିଟି ବଙ୍କା ବା ସିଧା । ଅଙ୍ଗୁଳିର ଏହି ବଙ୍କା ଓ ସିଧାରୁ ଜାଣିହୁଏ ବିଭିନ୍ନ ଗ୍ରହର ଆପେକ୍ଷିକ ଶକ୍ତି । ଯେଉଁ ଗ୍ରହ ବଳୁଆ ପଡ଼େ ବା ଆପେକ୍ଷିକ ଶକ୍ତି ଅଧିକ ହୋଇଥାଏ, ସେହି ଗ୍ରହ ଅନ୍ୟ ଗ୍ରହ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିବା ଅଙ୍ଗୁଳି ନିଜର ପ୍ରଭାବରେ ନିଜଆଡ଼କୁ ଟାଣି ଆଣିଥାଏ । ଯାହା ଦ୍ୱାରା ନିକୃଷ୍ଟ ଶକ୍ତି ସମ୍ପନ୍ନ ଗ୍ରହ ଅବସ୍ଥାନ ଅଙ୍ଗୁଳିଟି ବଙ୍କା ହୋଇଥାଏ । ପ୍ରତି ଗ୍ରହର ସ୍ପଷ୍ଟ ବାହାର କଲେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ଜଣାପଡ଼େ, ବଳୁଆ ଗ୍ରହର ପ୍ରଭାବର କାରାମତି ।

ଗ୍ରହର ବଳ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଉପାୟରେ ଜଣାପଡ଼େ । ତାହା ହେଲା, ପ୍ରତି ଅଙ୍ଗୁଳିର ମୂଳକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକଲେ ଜଣା-ପଡ଼ିବ ଯେ, ସେ ଅଙ୍ଗୁଳି ପ୍ରକୃତ ସ୍ଥାନରେ ଅଛି, ନା ତଳକୁ ଅଛି ବା ଉପରକୁ ଅଛି । ଯେଉଁ ଅଙ୍ଗୁଳି ତା'ର ପ୍ରକୃତ ସ୍ଥାନର ତଳକୁ ଥାଏ, ସେ ଗ୍ରହର ବଳ କମିଯାଏ । କାରଣ ଗ୍ରହର କ୍ଷେତ୍ର ସଙ୍କୁଚିତ ହୋଇଥାଏ । ହାତରେ ସାଧାରଣତଃ ଦେଖାଯାଏ, ମଝି ଅଙ୍ଗୁଳିଟି ସବୁଠାରୁ ଲମ୍ବା, କାରଣ ଶନି ସବୁଠାରୁ ବଳବାନ ଗ୍ରହ ଓ ଯେ କୌଣସି ମଣିଷ ଜୀବନରେ ଶନିର ଶୁଭ ବା ଅଶୁଭ ଫଳ ତା'ର ଜୀବନକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିଥାଏ, ତେଣୁ ଏହି ଶନି ଗ୍ରହ ବିଶିଷ୍ଟ ଅଙ୍ଗୁଳିଟି ସମସ୍ତଙ୍କଠାରୁ ଲମ୍ବା ହୋଇଥାଏ । ତର୍ଜନୀ ଅଙ୍ଗୁଳିରେ ବୃହସ୍ପତି, ମୁଦ୍ରିକା ଅଙ୍ଗୁଳିରେ ରବି ଓ କନିଷ୍ଠ ଅଙ୍ଗୁଳିରେ ବୁଧଗ୍ରହଙ୍କ ଅବସ୍ଥାନ । କ୍ରମାନ୍ୱୟରେ ତର୍ଜନୀ ଅଙ୍ଗୁଳି, ମୁଦ୍ରିକା ଅଙ୍ଗୁଳି ଓ କନିଷ୍ଠ ଅଙ୍ଗୁଳି ସାନ ହୋଇଥିବାରୁ ଗ୍ରହମାନଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ସେହି ଅନୁସାରେ ବିଚାର କରାଯାଇଥାଏ ।

ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଅଙ୍ଗୁଳି ଲମ୍ବା, ସେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଷୟରେ ତନ୍ନ ତନ୍ନ କରି ବୁଝିବିଚାରି କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି । କୌଣସି ବିଷୟକୁ ମୋଟାମୋଟି ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ସେମାନେ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତିନାହିଁ । ସେମାନେ ସତର୍କତାର ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସନ୍ଦେହୀ ପ୍ରକୃତିର । ଉତ୍ତମ ବ୍ୟବହାର ଓ ମଧୁର ଆଳାପରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେଲେ ଭୀଷଣ କ୍ଷୁବ୍ଧ ହୁଅନ୍ତି । ଏମାନ-ଙ୍କର ସ୍ମୃତିଶକ୍ତି ଖୁବ୍ ପ୍ରଖର । କେବେ କେବେ ଏପରି ଛୋଟ ଛୋଟ କଥାରେ ମଥା ଘୂରାଇ ଦିଅନ୍ତି ଯେ, ସାମାନ୍ୟ କଥାଟାର ସମାଧାନ ପାଇଁ ବହୁ ସମୟ ବିତେଇ ଦିଅନ୍ତି । ଧୈର୍ଯ୍ୟଶୀଳୀ, ଚିନ୍ତାଶୀଳ ହୁଅନ୍ତି । ଘର ସଜାଇବାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଗୀତ ଗାଇବା, ଚିତ୍ର ଆଙ୍କିବା ଯେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ହାତକୁ ନିଅନ୍ତି, ଗୋଡ଼ରୁ ଶିର କାଢ଼ିଲା ପରି ସବୁ ବିଷୟ ଠିକ ରଖି ଚିନ୍ତା କରି କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ଅଙ୍ଗୁଳି ଯଦି ଗଣ୍ଠି ଗଣ୍ଠିକିଆ ହୋଇଥାଏ, ଏହି ଗୁଣ ଆହୁରି କ୍ରିୟାଶୀଳ ହୋଇଥାଏ । ଅପର ପକ୍ଷରେ ଏହି ଲକ୍ଷଣର ଦୁର୍ବଳତା ହେଉଛି, ଏମାନେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ଶୀଘ୍ର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ଏତେ ବିଚାର କରି କାମ କରନ୍ତି ଯେ, ଅଧିକାଂଶ ସମୟ ବିରକ୍ତିକର ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସନ୍ଦେହ କରୁଥିବା ହେତୁ ନିଜେ ଆତ୍ମ-କୈନ୍ଦ୍ରୀକ ଓ ସ୍ୱାର୍ଥପର ହୋଇଥାଏ । ଫଳରେ ସେମାନେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଉଦାର, ସହାନଭୂତିଶୀଳ ହୋଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ନିର୍ଭୀକ ଓ ଦୃଢ଼ ହେବା ସେମାନଙ୍କ ଭାଗ୍ୟରେ ଯୁଟେନି । ଯଦି ଅଙ୍ଗୁଳି ଗୁଡିକ ବଙ୍କା ବଙ୍କା ହୋଇଥାଏ, ଏହି ଗୁଣ ବେଶୀ ଜଣାପଡ଼େ । ଏପରି ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରକୃତ ବନ୍ଧୁ ହୋଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ପରଶ୍ରୀକାତର, ଈର୍ଷାପରାୟଣ ଓ ଶଠ ପ୍ରକୃତିର ହୁଅନ୍ତି । ଲମ୍ବ ଅଙ୍ଗୁଳିର ବିଚାର କରିବା ବେଳେ ଅଙ୍ଗୁଳିର ଟିପକୁ ପରୀକ୍ଷା କରି ବିଚାର କରାଯାଇଥାଏ । କାରଣ ଟିପ ଯଦି ବର୍ଗାକାର ହୋଇଥାଏ, ତାହାହେଲେ ଲୋକର ଭଲ ବା ଖରାପ ଗୁଣ ଗୁଡିକ ବ୍ୟବସାୟ, ବାଣିଜ୍ୟ, ଘର ସଂସାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଲାଗୁହୁଏ । ଯଦି ଟିପ ବର୍ତ୍ତୁଳାକାର ହୋଇଥାଏ, ତାହାହେଲେ କୌଣସି ପଦାର୍ଥ ଆବିଷ୍କାର ବିଷୟରେ, ଯଦି ଟିପ ଆଦର୍ଶବାଦୀ ହୋଇଥାଏ, ତାହାହେଲେ କଳା ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଆହରଣ ଦିଗରେ ଭଲ ବା ଖରାପ ଫଳ ଦେଇଥାଏ ।

ଅଙ୍ଗୁଳି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହେଲେ ବ୍ୟକ୍ତି ଚଞ୍ଚଳମନା ହୁଏ । ପ୍ରକୃତ କଥା ବା ଘଟଣା ପୂରା ଶୁଣି ନ ଶୁଣି ମନେ ମନେ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ହୋଇଯାଏ । ଘଟଣାର ଠିକ୍‌ନିଖି ସବୁ ବିଷୟ ଜାଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରେନାହିଁ । ତେଣୁ ବୁଝି ବିଚାରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାରେ ସେ ପକ୍ଷପାତୀ ନୁହେଁ । ଯେଉଁ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ସେ ହଠାତ୍ ଉପନୀତ ହୁଏ, ତାହାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରେ । ଏହାଫଳରେ ବେଳେ ବେଳେ ସେ ନାନା ଭ୍ରାନ୍ତି ଓ ବିଭ୍ରାଟର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୁଏ ଓ ପଛରେ ମନସ୍ତାପ କରେ । କିନ୍ତୁ କୌଣସି ବିଷୟରେ ଅପେକ୍ଷାକରି ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ତାହାର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ରହେନାହିଁ । ତେଣୁ ଏପରି ବ୍ୟକ୍ତିସହ କାରବାର କରିବା ବେଳେ ବେଳେ ଦୁରୂହ ବ୍ୟାପାର ହୋଇପଡ଼େ । ଏହି ଲକ୍ଷଣର ବ୍ୟକ୍ତି ଏତେ ଶୀଘ୍ର ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ପହଞ୍ଚିଯାଆନ୍ତି ଯେ, ବେଳେ ବେଳେ ଭୁଲ୍ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ପହଞ୍ଚି କାର୍ଯ୍ୟ କରିଯାଆନ୍ତି, ଫଳରେ ଅକୃତକାର୍ଯ୍ୟ, ନୈରାଶ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ କାଳାତିପାତ କରନ୍ତି । ସେମାନେ ସଦାବେଳେ ବଡ଼ବଡ଼ କଥାରେ ବା ଯୋଜନାରେ ସମୟ କଟାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଯୋଜନାକୁ ପରୀକ୍ଷା କରି ତାହାର ଭଲ ମନ୍ଦ ବିଚାର କରିବାକୁ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ନଥାଏ । ଏମାନେ କାହାକୁ ଅବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଫଳରେ ସେମାନେ ବନ୍ଧୁପ୍ରିୟ ଓ ଉଦାର ହୁଅନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ସରଳତାର ସୁଯୋଗ ନେଇ ବେଳେ ବେଳେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର କୁମନ୍ତ୍ରଣାର ଶୀକାର ହୁଅନ୍ତି । ସେମାନେ ବେଶି କଥାବାର୍ତ୍ତା ବା ଚିଠି ଲେଖାଲେଖି କରିବାକୁ ଭଲ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ ।

କିନ୍ତୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅଙ୍ଗୁଳିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ଦୋଷ ବା ଗୁଣ ଗୁଡ଼ିକୁ ଅଙ୍ଗୁଳି ଟିପର ଆକାର ଓ ପ୍ରକାର ଅନେକ ସମୟରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥାଏ । ଏହି ଫଳାଫଳ ନିର୍ଭର କରେ ବୁଢ଼ା ଅଙ୍ଗୁଳି ଉପରେ । ଯଦି ବୁଢାଅଙ୍ଗୁଳି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହୋଇଥାଏ, ତାହାହେଲେ ପାଶବିକ ବୃତ୍ତିଗୁଡିକ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇଉଠେ । ଯଦି ବୁଢ଼ାଅଙ୍ଗୁଳି ପତଳା ହୋଇ ଓସାରିଆ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ବ୍ୟକ୍ତି ଭୟାତୁର ହୋଇ ଖରାପ ଗୁଣ ଗୁଡ଼ିକ ହ୍ରାସ କରେ । ବୁଢ଼ାଅଙ୍ଗୁଳି ଭଲଭାବରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଥିବ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ପଦ ଲମ୍ବ ହୋଇଥିବ, ବ୍ୟକ୍ତି ତର୍କଜ୍ଞାନ ଉପରେ ଦକ୍ଷତା ହାସଲ କରେ ଏବଂ ଚଞ୍ଚଳ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ନ ହୋଇ ଭଲ ମନ୍ଦ ବିଚାରକରି କାମ କରେ । ଫଳରେ ତଦ୍‌ଜନିତ ଦୋଷ ଓ ଦୁର୍ବଳତା ଦୂରହୁଏ ।

ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅଙ୍ଗୁଳି ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ଆଉ ଗୋଟିଏ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସହକାରୀ ହେଉଛି ମସ୍ତିଷ୍କରେଖା । ଯଦି ବ୍ୟକ୍ତିର ମସ୍ତିଷ୍କରେଖା ସ୍ପଷ୍ଟ ଓ ପୁଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ, ତାହାହେଲେ ସେ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ହେଲାବେଳକୁ ଭଲଭାବରେ ଚିନ୍ତାକରି ମସ୍ତିଷ୍କ ଖେଳାଇ କାମକରିବା ଫଳରେ ତଦ୍‌ଜନିତ ଦୋଷାଦୋଷ ଦୂରହୁଏ ।

ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅଙ୍ଗୁଳି ଲକ୍ଷଣଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଦୁର୍ବଳତା ହେଲା, କୌଣସି କଥା ଭଲଭାବରେ ନବୁଝି, ବିଚାର ନ କରି, ହଠାତ୍ କୌଣସି ଗୋଟାଏ କଥାର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେଇଯାଏ ଫଳରେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କଲାବେଳକୁ ସେ ବହୁ ଘାତ ପ୍ରତିଘାତର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥାଏ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମସୃଣ ଅଙ୍ଗୁଳି ବ୍ୟକ୍ତି ଭାବପ୍ରବଣ ଓ ଉତ୍ସାହୀ ହୋଇଥାଏ । କୌଣସି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ସେ ଯେକୌଣସି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥାଏ । ଅତି ଶ୍ରେଷ୍ଠ କଥାରେ ମୁଣ୍ଡ ଭର୍ତ୍ତି କରିବାକୁ ସେ ପସନ୍ଦ କରେନାହିଁ । ଅଧିକ ପସନ୍ଦ କରନ୍ତି କଳା ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ । ତାଙ୍କର ଜୀବନକୁ ସୌଖୀନ ଏବଂ ରସପ୍ରିୟ କରିବାକୁ ଭଲପାଆନ୍ତି । ଜୀବନକୁ ନିଜ ଭୁଜର ବାହୁ ମଧ୍ୟରେ ବାନ୍ଧି ରଖିବାକୁ ସେମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ହୁଏନାହିଁ । ଅଳସୁଆ ଏବଂ କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ ହେଳା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରନ୍ତି । ଆଜି କରିବା କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଆସନ୍ତା କାଲିକୁ ଗଡ଼େଇ ଦିଅନ୍ତି । ଆସନ୍ତାକାଲି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ, ପୁଣି ଆସନ୍ତା କାଲିକୁ ଗଡ଼େଇ ଦିଅନ୍ତି । ଯଦି ଏହି ବ୍ୟକ୍ତିର ବୁଢ଼ାଅଙ୍ଗୁଳି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହୋଇଥାଏ, ତାହାହେଲେ ଏ ବ୍ୟକ୍ତି କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଦୃଢ଼ତା ପ୍ରକାଶ କରେ ନାହିଁ । କୌଣସି ବିଷୟରେ ହଠାତ୍ ଚିନ୍ତାକରି ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ପହଞ୍ଚେ । ସେମାନେ ସାଧାରଣତଃ ହୃଦୟ ଦ୍ୱାରା ଜୀବନକୁ ମାପିଥାନ୍ତି, ସ୍ନେହଶୀଳ, ସହାନୁଭୂତିପୂର୍ଣ୍ଣ, ପରୋପକାରୀ ହୁଅନ୍ତି । ଦୁଃଖୀ ରଙ୍କୀ ଦେଖିଲେ ହୃଦୟ ତରଳିଯାଏ ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଉତ୍ସାହପୂର୍ଣ୍ଣ ଜଣାପଡ଼େ । କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କଲାବେଳେ, ସେ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ତା'ର ଫଳାଫଳ ଭଲ ହେବ କି ମନ୍ଦ ହେବ କିଛି ବିଚାର ନକରି ହଠାତ୍ କରି ବସନ୍ତି । ବେଳେ ବେଳେ ଖରାପ କାର୍ଯ୍ୟରେ ହାତଦେଇ ଦୁର୍ନାମର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୁଅନ୍ତି । ଏପରି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ କଳା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ-ପାରେନାହିଁ, କିନ୍ତୁ କଳାପ୍ରିୟ । ଆମୋଦ ପ୍ରମୋଦ ମଧ୍ୟରେ ଦିନ ବିତାଇ ଭଲ ଖାଇବା, ଭଲ ପିନ୍ଧିବା ଓ ଘରଦ୍ୱାର ଭଲ ସାଜସଜ୍ଜା କରିବାରେ ଆନନ୍ଦ ଉପଲବ୍ଧି କରନ୍ତି । ଧର୍ମ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେମାନେ 'ବିଶ୍ୱାସେ ମିଳଇ କୃଷ୍ଣ ତର୍କେ ବହୁଦୂର' ନୀତି ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ଯୁକ୍ତି ତର୍କର ବହୁ-ଦୂରରେ ରହନ୍ତି । ଅନ୍ୟର ଦୋଷ, ଦୁର୍ଗୁଣ ଦେଖିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବନ୍ଧୁଭାବେ ସ୍ନେହ ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧାକରନ୍ତି । ପରିସ୍ଥିତି ସହ ଖାପଖୁଆଇ ମିଳିମିଶି ଚଳିବାକୁ ଭଲ-ପାଆନ୍ତି । ପ୍ରକୃତିର ଉପାସକ ହୁଅନ୍ତି । କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କ ଭାଷାରେ 'ସୁନ୍ଦର ତୃପ୍ତିର ଅବସାଦ ନାହିଁ, ଯେତେ ଦେଖୁଥିଲେ ନୂଆ ଦିଶୁଥାଇ, ଅବଶ୍ୟ ଏହି ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଉଚ୍ଚ ମାନସିକ ବୃତ୍ତିର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ-ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ତଥାପି ଏମାନେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଉପାସକ । ଗବେଷଣା ପ୍ରିୟନୁହଁନ୍ତି । କୌଣସି କଥାକୁ ଭଲଭାବରେ ବିଚାର କରିବାକୁ ଉଚିତ ମଣନ୍ତି ନାହିଁ । ଉତ୍ସାହ ପ୍ରବଣ ହୋଇ ଯେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟକରି ପରେ ଭୁଲ ବାଟରେ ଯାଇଛନ୍ତି ଭାବି ମନକୁ ମନ ନିଜର ଦୋଷ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ହାତରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ମସ୍ତିଷ୍କ ରେଖା ଥିଲେ, ଏ ପ୍ରକାର ତ୍ରୁଟି ବହୁପରିମାଣରେ ଦୂର ହୋଇଥାଏ । କଳାକାର ଭାବେ ଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜନ କରି ଦର୍ଶକ ମାନଙ୍କର ଅନ୍ତରକୁ ଚହଲାଇ ଦିଅନ୍ତି । ଜୀବନରେ ଯେ କୌଣସି ଘଟଣା ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆସିଲେ ସେମାନେ କଳା ମାଧ୍ୟମରେ ତାକୁ ଫୁଟାଇ ଲୋକଲୋଚନକୁ ଆଣିପାରନ୍ତି । ସଂଗୀତ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସୁଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜନ କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଏହି ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ବ୍ୟବସାୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଲାଭବାନ ହୁଅନ୍ତି । ମୁକ୍ତ ଜୀବନଯାପନ କରିବା ସହିତ ବନ୍ଧୁପ୍ରିୟ ଓ ସହାନୁଭୂତିଶୀଳ ହୋଇଥାନ୍ତି । କୌଣସି ଘଟଣା ପ୍ରତି ଏମାନଙ୍କର ଖାତିରି ନଥାଏ । ଏହି ବ୍ୟକ୍ତିର କହିବା ଶକ୍ତି ସେତେ ଭଲ ନ ହେଲେ ବି ଖରାପ ହୁଏନି । ତଥାପି ତାଙ୍କର କହିବାର ଶୈଳୀ, ଶବ୍ଦର ଉଚ୍ଚାରଣର ଲହରୀ ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କୁ ବିମୁଗ୍ଧ କରିଥାଏ ।

ସାଧାରଣତଃ ଦେଖାଯାଏ ଯୁବକ ଅବସ୍ଥାରେ ଅଙ୍ଗୁଳି ଗୁଡ଼ିକ ସାବଲୀଳ ଓ ମସୃଣ ଥାଏ । କିନ୍ତୁ ବୟସ୍କ ହୋଇଥିଲେ ଅଙ୍ଗୁଳି ଗୁଡ଼ିକ ଗଣ୍ଠିଗଣ୍ଠିଆ ହୋଇଯାଏ । ଅଙ୍ଗୁଳିର ପ୍ରଥମ ଗଣ୍ଠିରୁ ତା'ର ମାନସିକ ଶକ୍ତି, ମାନସିକ ଉର୍ବରତା ବା ଉତ୍କର୍ଷତା ଜଣାପଡ଼େ । ଦ୍ୱିତୀୟ ଗଣ୍ଠିରୁ ଆର୍ଥିକ ଶକ୍ତି, ଘରସଂସାର ବୃଦ୍ଧି ଇତ୍ୟାଦି ସୂଚନା ମିଳେ । ଯଦି ଅଙ୍ଗୁଳିର ପ୍ରଥମ ଗଣ୍ଠି ଗଣ୍ଠିଗଣ୍ଠିଆ ହୋଇଥାଏ, କିନ୍ତୁ ଦ୍ୱିତୀୟଗଣ୍ଠି ମସୃଣ ହୋଇଥାଏ, ତାହାହେଲେ ତାହାର ମାନସିକ ଚିନ୍ତାଧାରା ଉଚ୍ଚକୋଟିର ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାକୁ ଶୀଘ୍ର କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିହେବ ନାହିଁ, କାର୍ଯ୍ୟରେ ବିଳମ୍ବ ଦେଖାଯିବ ।

ଅଙ୍ଗୁଳି ଗଣ୍ଠିଗଣ୍ଠିଆ ହେଲେ ବ୍ୟକ୍ତିର ତର୍ଜମା କରିବା ଶକ୍ତି, ଗବେଷଣା କରିବା ଶକ୍ତି, ଠିକ ଠିକ ବିଷୟରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କରି ଚିନ୍ତା କରିବା ଶକ୍ତି ଅଧିକ ହୁଏ । କେବେ-କେବେ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ଜଣାପଡ଼େ । ଯେ କୌଣସି ବିଷୟରେ ପ୍ରଥମେ ମନ ଦେଇ ଶୁଣନ୍ତି, ଚିନ୍ତାକରନ୍ତି ଓ ଶେଷରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମନେ ମନେ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରନ୍ତି । ଭାବପ୍ରବଣ ହୋଇ ହଠାତ୍ କିଛି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏମାନେ ଦାର୍ଶନିକ ହୁଅନ୍ତି ଓ ସତ୍ୟ ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ବ୍ରତୀ ହୁଅନ୍ତି । ବିଶ୍ଳେଷଣବାଦୀ ହୋଇଥିବାରୁ ସାଧାରଣତଃ ମସ୍ତିଷ୍କ ଦ୍ୱାରା ଚାଳିତ ହୁଅନ୍ତି ଓ ହୃଦୟ ଦ୍ୱାରା ଚାଳିତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ପ୍ରତିକଥାରେ ହଠାତ୍ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ପହଞ୍ଚି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ବୈଜ୍ଞାନିକ ଓ ଐତିହାସିକ ହେବା ଭାଗ୍ୟରେ ଯୁଟିଥାଏ । ସର୍ବଦା ଗବେଷଣା ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥାନ୍ତି ଓ ପ୍ରକୃତ ତଥ୍ୟ ଆହରଣ କରି ହୃଦବୋଧ ହେଲେ ଠିକ୍ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ପହଞ୍ଚିଥାନ୍ତି । ଥରେ କୌଣସି କଥା ସ୍ଥିର କରିସାରିଲେ ଆଉ ମତ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ବିଶ୍ଳେଷଣକାରୀ ହୋଇଥିବାରୁ ସନ୍ଦେହୀ ହୁଅନ୍ତି । ପର କଥାରେ ପ୍ରଲୁବ୍ଧ ହେବାକୁ ନାପସନ୍ଦ କରନ୍ତି । କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ବା ପ୍ରଗତିକୁ ହଠାତ୍ ଗ୍ରହଣ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସରଳ ଜୀବନ ଯାପନ କରନ୍ତି । ଭଲ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧିବାକୁ ଭଲପାଆନ୍ତି ।

ଅଙ୍ଗୁଳି ଗଣ୍ଠି ଗଣ୍ଠିଆ ହୋଇଥିଲେ ଅଙ୍ଗୁଳି ଟିପକୁ ମଧ୍ୟ ଭଲଭାବରେ ବିଚାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ଯଦି ଟିପ ବର୍ଗାକାର ହୋଇଥାଏ, ବ୍ୟକ୍ତି କଠିନ ପରିଶ୍ରମ ଦ୍ୱାରା ବାସ୍ତବ ଜୀବନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଚିନ୍ତାଧାରାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରେ । ସୁଶୃଙ୍ଖଳ ପ୍ରିୟ ହୁଏ । ପ୍ରତି ବିଷୟରେ ସେ ଆର୍ଥିକ ଦିଗପ୍ରତି ଧ୍ୟାନଦିଏ । ନିୟମରେ କେହି ବ୍ୟତିକ୍ରମ କଲେ ତା' ପ୍ରତି ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଭାବ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରେ । ଯଦି ଅଙ୍ଗୁଳିର ଟିପ ମୁନିଆ ହୋଇଥାଏ ବ୍ୟକ୍ତି ଆଦର୍ଶବାଦୀ ହୋଇ ଦାର୍ଶନିକ, ଚିନ୍ତାଶୀଳ, ଧର୍ମପ୍ରାଣ ହୁଏ । ଗଣ୍ଠି ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସଂପ୍ରସାରଣ ମନୋଭାବ ହୋଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ସାଧାରଣତଃ ସନ୍ଦେହୀ ହୋଇଥିବାରୁ ଓ ଯେ କୌଣସି କଥାକୁ ହଠାତ୍ ଗ୍ରହଣକରି ପାରୁନଥିବାରୁ ଉଦାର, ସହନଶୀଳ, ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରିୟ ହୋଇ ପାରନ୍ତି-ନାହିଁ ।

ହାତର ବିଭିନ୍ନ ଅଙ୍ଗୁଳି ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଦୂରତାକୁ ନେଇ ବିଚାର କଲେ ଜଣାଯାଏ, ବୁଢ଼ା ଅଙ୍ଗୁଳି ଓ ହାତ ପାଖ ଯଦି ବହୁତ ଓସାରିଆ ହୁଏ, ତା' ହେଲେ ବ୍ୟକ୍ତି ଉଦାର, ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରିୟ ହୁଏ । କାହାରି ବାଧାବିଘ୍ନ ମାନିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନ ଥାଏ । ବଟି ଅଙ୍ଗୁଳି ଓ ମଧ୍ୟମା ଅଙ୍ଗୁଳି ମଧ୍ୟରେ ବେଶି ଫାଙ୍କ ଥିଲେ, ବ୍ୟକ୍ତିର ଚିନ୍ତାଧାରାରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଥାଏ । ଅନ୍ୟ କାହାରି ମତ ତା' ଉପରେ ଲଦାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ, ସେ ନିଜ ମତ ଉପରେ ଅଟଳ ରହେ । ମୁଦ୍ରିକା ଅଙ୍ଗୁଳି ଓ ମଧ୍ୟମା ଅଙ୍ଗୁଳି ମଧ୍ୟରେ ବେଶି ଫାଙ୍କ ଥିଲେ, ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜ ଭବିଷ୍ୟତ ଉପରେ ବେଖାତିର ମନୋଭାବ ପୋଷଣ କରେ । ତା'ର ବ୍ୟବହାରରେ ସୁଶୃଙ୍ଖଳତା ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ମଧ୍ୟମା ଓ ମୁଦ୍ରିକା ଅଙ୍ଗୁଳି ଲଗାଲଗି ହୋଇ ରହିଥିଲେ, ଏ ପ୍ରକାର ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଭବିଷ୍ୟତ ସମ୍ପର୍କରେ ସଚେତନ ରହେ । ବ୍ୟବହାରରେ ସଞ୍ଜମୀ ଓ ଭଦ୍ର ହୁଏ । ମୁଦ୍ରିକା ଅଙ୍ଗୁଳି ଓ କନିଷ୍ଠା ଅଙ୍ଗୁଳି ମଧ୍ୟରେ ବେଶୀ ଫାଙ୍କଥିଲେ, ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଭଲ ପାଏ । ଅନ୍ୟ କାହାର ମତାମତକୁ ଅପେକ୍ଷା କରେ ନାହିଁ । କାହାରି ସମାଲୋଚନାକୁ ଖାତିର ନକରି ନିଜ ମତ ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟକରେ । ହାତର ସବୁ ଅଙ୍ଗୁଳି-ଗୁଡ଼ିକ ପରସ୍ପରଠାରୁ ବେଶି ଛଡ଼ାଛଡ଼ି ହୋଇ ରହିଥିଲେ ଏ ଲକ୍ଷଣଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ଚିନ୍ତାରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରକାଶ କରେ, ବ୍ୟବହାରରେ ସାଧାରଣତଃ ଭଦ୍ରତା ନ ଥାଏ । ନିଜକୁ ଧରାବନ୍ଧା ନିୟମ ମଧ୍ୟରେ ରଖିବାକୁ ସେ ଭଲ ପାଏ ନାହିଁ । ଯେ କୌଣସି ଲୋକ ତା' ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିପାରେ । ମେଳାପୀ ହୁଏ । ଅଙ୍ଗୁଳିଗୁଡ଼ିକ ପରସ୍ପର ଲଗାଲଗି ହୋଇ ରହିଥିଲେ, କଥା ଓ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଜର ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରକାଶ କରିପାରେ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ମତଗତ ନିୟମ କାନୁନ୍ ବାହାରେ କିଛି କରିବାକୁ ଭଲ ପାଏ ନାହିଁ । କେହି ବ୍ୟକ୍ତି ତାକୁ ଦେଖା କରିବାକୁ ଗଲେ, ଭଲ ଭାବରେ ଭଦ୍ରାମି ସହକାରେ ଯିବା ଦରକାର । ନଚେତ୍ ସେ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୁଏ । ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଓ ନିଜ ପରିବାରକୁ ସଂସାର ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ସଂସାର ତାଙ୍କ ପାଖରେ ସଙ୍କୁଚିତ ଓ ସୀମିତ ହୋଇଥାଏ । ନିଜର ସୁଖ ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟକୁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦିଅନ୍ତି ।

ବଟି ଅଙ୍ଗୁଳି ବେଶୀ ଲମ୍ବା ହୋଇଥିଲେ, ବ୍ୟକ୍ତି ଗର୍ବୀ ହୁଏ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଶାସନ କରି ଆଧିପତ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସୀ ହୁଏ । ସାଧାରଣତଃ ଧର୍ମଯାଜକ, ପୁରୋହିତ, ରାଜନୀତିଜ୍ଞମାନଙ୍କ ହାତରେ ଏହା ଦେଖା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଯାଏ। ବିଶି ଅଙ୍ଗୁଳି ଲମ୍ବ ହୋଇ ଯଦି ମଧ୍ୟମା ଅଙ୍ଗୁଳିର ଲମ୍ବ ସହିତ ପ୍ରାୟ ସମାନ ହେବା ପରି ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜ ଅଙ୍ଗୁଳି ଅଗରେ ସାରା ପୃଥିବୀକୁ ନଚାଏ ଓ ଅତ୍ୟଧିକ କ୍ଷମତା ଲିପ୍ସୁ ହୁଏ। ଏହିପରି ଅଙ୍ଗୁଳିର ଲକ୍ଷଣ ଦେଖାଯାଇଥିଲା ଫ୍ରାନ୍ସର ନେପୋଲିୟନ୍‌ଙ୍କ ହାତରେ। ମୁଦ୍ରିକା ଅଙ୍ଗୁଳି ବିଶି ଅଙ୍ଗୁଳି ଲମ୍ବା ହୋଇଥିଲେ, ବ୍ୟକ୍ତିର ହୃଦୟରେ ଧନପ୍ରତି ଅତ୍ୟଧିକ ଲାଳସା ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ। କଳା ଓ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ କୃତିତ୍ୱ ଅର୍ଜନ କରେ। ନିଜର ଗୌରବ ଯଶ ପାଇଁ ପ୍ରୟାସୀ ହୁଏ। ଯଦି ମୁଦ୍ରିକା ଅଙ୍ଗୁଳି ବିଶି ଅଙ୍ଗୁଳି ଠାରୁ ବଡ଼ ହୋଇ ମଧ୍ୟମା ଅଙ୍ଗୁଳି ପାଖାପାଖି ହୋଇଥାଏ, ବ୍ୟକ୍ତି ଅତ୍ୟଧିକ ଉଚ୍ଚାଭିଳାଷୀ ହୁଏ। ଯେ କୌଣସି ମତେ ଧନୀ ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରେ। ଦରକାର ପଡ଼ିଲେ ଅସତ୍ ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ପଛାଏ ନାହିଁ। ବ୍ୟକ୍ତିର କଳା ଓ ସାହିତ୍ୟ ଦିଗରେ ଅତ୍ୟଧିକ ଆଗ୍ରହ ରହେ। ଅତି ବିଚକ୍ଷଣ ବୁଦ୍ଧିଯୁକ୍ତ ହୁଏ। ମୁଦ୍ରିକା ଅଙ୍ଗୁଳିର ଟିପ ବର୍ତ୍ତୁଳାକାର ହୋଇଥିଲେ, ବ୍ୟକ୍ତି ଭଲ କଳାକାର, ବାଗ୍ମୀ ବା ଧର୍ମ ପ୍ରଚାରକ ହୁଏ, ନାଟକରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରେ। ଉପରୋକ୍ତ ଗୁଣର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରେ, ଗୌରବ ଅର୍ଜନ କରେ। ଭୂୟସୀ ପ୍ରଶଂସା ପାଏ। କନିଷ୍ଠ ଅଙ୍ଗୁଳି ଲମ୍ବ ଲକ୍ଷଣ ଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରି ପାରନ୍ତି। ବୁଢ଼ା ଅଙ୍ଗୁଳିର ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତା ଥିଲେ ଲମ୍ବ କନିଷ୍ଠ ଅଙ୍ଗୁଳି ସେହି ଦୋଷଗୁଡ଼ିକୁ କେତେକ ଅଂଶରେ ଦୂର କରିଥାଏ। କନିଷ୍ଠ ଅଙ୍ଗୁଳି ଲମ୍ବ ହୋଇ ମୁଦ୍ରିକା ଅଙ୍ଗୁଳିର ପ୍ରଥମ ଗଣ୍ଠି ଡେଇଁ ଟିପ ପାଖକୁ ଲାଗିଥିଲେ ବ୍ୟକ୍ତି ଉତ୍ତମ ଲେଖକ ହୁଏ, ଭଲ ବକ୍ତୃତା ଦେଇପାରେ। କହିବାର ବା ଲେଖିବାର ଶୈଳୀ ସୁନ୍ଦର ହୁଏ। କୌଣସି ବିଷୟରେ ଉତ୍ତମ ଜ୍ଞାନ ଥିବା ପରି ବକ୍ତୃତା ଦେଇପାରେ। ସାଧାରଣତଃ ଧର୍ମ ପ୍ରଚାରକ ବା ରାଜନୀତିଜ୍ଞମାନେ ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟଭୁକ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି।

ବୁଢ଼ା ଅଙ୍ଗୁଳି ବ୍ୟତୀତ ହାତର ଅନ୍ୟମାନଙ୍କରେ ସର୍ବମୋଟ ବାରଟି ପବ ରହିଥାଏ। ଏହି ପବମାନଙ୍କରେ ବାରଟି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଗାମୀ ରେଖା ଥିଲେ ବ୍ୟକ୍ତି ଧନୀ, ତେରଟି ରେଖା ଥିଲେ ନିର୍ଦ୍ଧନ, ଚଉଦଟି ରେଖାଥିଲେ ଜ୍ଞାନୀ, ପନ୍ଦରଟିରେ ଚୋର, ଷୋହଳଟିରେ ଶଠ ଓ ଦଗାବାଜ, ସତରଟିରେ ପାପକର୍ମ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ, ଅଠରଟିରେ ଭଦ୍ର ବ୍ୟବହାର, ଉଣେଇଶଟିରେ ପ୍ରଶଂସାର ପାତ୍ର, କୋଡ଼ିଏଟିରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରିୟ ଓ ଏକୋଇଶଟିରେ ମର୍ଯ୍ୟାଦାବନ୍ତ ହୋଇଥାଏ।

ଅଙ୍ଗୁଳି ଟିପରେ ଥିବା ସରୁ ସରୁ ରେଖା ବା ଟିପର ଚିହ୍ନ ଅନୁଲୋମ ବିଲୋମ ପ୍ରକାରର ହୋଇଥିଲେ ବ୍ୟକ୍ତି ବାସ୍ତବବାଦୀ ହୁଏ। ଜଡ଼ ଜଗତ ସହିତ ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରେ। ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସମାଲୋଚନା କରିବା ସହିତ ସେମାନଙ୍କୁ ଘୃଣା କରେ। ଶରୀର ଚର୍ବି ବହୁଳ ଓ ମାନସିକ ରୋଗୀ ହୋଇଥାଏ। ଟିପର ଚିହ୍ନ ଶମ୍ବୁକ ପରି ହୋଇଥିଲେ ବ୍ୟକ୍ତି ଆଦର୍ଶବାଦୀ, ସୂକ୍ଷ୍ମ କଳାପ୍ରିୟ, ଅତ୍ୟଧିକ ଭାବ ପ୍ରବଣ, ପର ଦୁଃଖସୁଖରେ ନିଜକୁ ସାମିଲ କରିବା ପ୍ରଭୃତି ଗୁଣରେ ଅଧିକାରୀ ହୁଏ। ସେ ଭୟାଳୁ ଓ ସ୍ନାୟବିକ ଦୁର୍ବଳ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା। ଟିପର ଚିହ୍ନ ତମ୍ବୂପରି ହୋଇଥିଲେ ସେ ନିଜର ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିବାରେ କୁଣ୍ଠା ପ୍ରକାଶ କରେ। ନିଜର ଭାବକୁ ମନେ ମନେ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ପ୍ରକାଶ କରିପାରେ ନାହିଁ। ସନ୍ଦେହୀ ହୁଏ। ତାର ପାକନଳୀରେ ଦୁର୍ବଳତା ଯୋଗୁ ପେଟ ରୋଗ ହୁଏ। ଚିକିତ୍ସା ଅଭାବରୁ କର୍କଟ ରୋଗ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ଦେଖାଦିଏ। ଟିପର ଚିହ୍ନ ଚକ୍ରାକାର ହୋଇଥିଲେ ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱାଧୀନଚେତା, ବ୍ୟକ୍ତି-କୈନ୍ଦ୍ରିକ ହୁଏ। ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଚିନ୍ତାଧାରାକୁ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବାକୁ କୁଣ୍ଠାବୋଧ କରେ। ପରିବର୍ତ୍ତିତ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଖାପ୍ ଖୁଆଇ ପାରେ ନାହିଁ। ଅଜୀର୍ଣ୍ଣ ରୋଗ, ହୃଦୟ ସ୍ପନ୍ଦନ, କ୍ଷୀଣ ଓ ନାନା ପ୍ରକାର ହୃଦରୋଗ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା। ଟିପର ଚିହ୍ନ ଟୋପି ପରି ହୋଇଥିଲେ ବ୍ୟକ୍ତିର ମାନସିକ ଶକ୍ତି ପ୍ରଖର ହୁଏ। ସେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ପରିସ୍ଥିତି ସହିତ ଖାପ ଖୁଆଇ ଚଳିପାରେ। ଭାବର ଆଦାନ ପ୍ରଦାନରେ ଗଭୀର ବିଶ୍ୱାସ କରେ। କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଭାବ ପ୍ରବଣ ହୋଇଥିବାରୁ ଦୁର୍ବଳମନା, ଅସ୍ଥିର ଚିତ୍ତ ପ୍ରକୃତିର ହୋଇଥିବାର ଦେଖାଯାଏ। ପାକଯନ୍ତ୍ରରେ ଦୁର୍ବଳତା ଜନିତ ରୋଗ ଦେଖାଦିଏ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଙ୍ଗୁଳିରେ ତିନୋଟି ଲେଖାଏ ପବ ଥାଏ। ଏହି ପବମାନଙ୍କରେ ଥିବା ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଗାମୀ ରେଖାର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସ୍ଥିତକୁ ନେଇ ମଣିଷର ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତି, ବୁଦ୍ଧିର ଶକ୍ତି, ମନ ଅଭିମାନ, ପଦମର୍ଯ୍ୟାଦା ଓ ଶାରୀରିକ ବଳ, ମାନସିକ ବଳ, ଭକ୍ତି, ଆକର୍ଷଣ, ତୀର୍ଥ ଭ୍ରମଣ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଓ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ, ବୁଦ୍ଧିଶକ୍ତି, ସାଧାରଣ ଶକ୍ତି, ସାହସ ଓ ମନୋବଳ, ରାଜମନ୍ତ୍ରିତ୍ୱ ଏବଂ ମାନସିକ ତେଜ ସମ୍ପର୍କରେ ବିଚାର କରାଯାଇଥାଏ ।

ଅଙ୍ଗୁଳଗ-ସଂ.ବିଣ. ପୁଂ. - (ଅଙ୍ଗୁଳି + ଗମ୍ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. ଅ)-ଯେଉଁ ଜୀବମାନେ ଆଙ୍ଗୁଠିରେ ଭରାଦେଇ ଚାଲନ୍ତି ।

ଅଙ୍ଗୁଳି ଗ୍ରନ୍ଥି-ସଂ.ବି. (ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଙ୍ଗୁଳି + ଗ୍ରନ୍ଥି)-ହାତ ଗୋଡ଼ର ଅଙ୍ଗୁଠିର ଦୁଇ ପବର ମଝି ସ୍ଥାନ, ଆଙ୍ଗୁଠିର ଗଣ୍ଠି ।

ଅଙ୍ଗୁଳି ଚାଳନ-ସଂ.ବି.କ୍ଲୀ.- (ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଙ୍ଗୁଳି + ଚାଳନ)-ହାତର ଆଙ୍ଗୁଠି ଦ୍ୱାରା ଠାରିବା ବା ସଙ୍କେତ କରିବା, ମନୋଭାବ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ଆଙ୍ଗୁଠିକୁ ଚଳାଇବା ।

ଅଙ୍ଗୁଳି ଠାର-ଦେ ବି -ମନୋଭାବ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ଅଙ୍ଗୁଳିର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରେ ଚାଳନ, ସଙ୍କେତ, ଏକ ପ୍ରକାର ଠାର, ଅଙ୍ଗୁଳିମାନ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରେ ଚାଳନ କରି ଦୁଇଜଣଙ୍କର ଭାବ ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ କରିବା ପ୍ରକ୍ରିୟା ।

ଅଙ୍ଗୁଳି ତୋରଣ-ସଂ.ବି.କ୍ଲୀ. (ମଧ୍ୟପଦଲୋପୀ କର୍ମଧା., ଅଙ୍ଗୁଳି ଦ୍ୱାରା ଅଙ୍କିତ ତୋରଣ) - ଚନ୍ଦନାଦି ଦ୍ୱାରା ଅଙ୍ଗୁଳି ସାହାଯ୍ୟରେ ଲଲାଟରେ ରଚିତ ଅର୍ଦ୍ଧଚନ୍ଦ୍ରାକୃତି ତିଳକ । ଏହି ତିଳକ ଶାକ୍ତମାନେ ଲଲାଟରେ ଅଙ୍କନ କରନ୍ତି ।

ଅଙ୍ଗୁଳିତ୍ର-ସଂ.ବି.କ୍ଲୀ.- (ଅଙ୍ଗୁଳି + ତ୍ରୈ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. ଅ, ଯାହା ଅଙ୍ଗୁଳିକୁ ଆଘାତରୁ ରକ୍ଷା କରେ) - ଅଙ୍ଗୁଳିକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ବ୍ୟବହୃତ ଆବରଣ ଦସ୍ତାନା, ଅଙ୍ଗୁସ୍ତାନା, ଦରଜୀମାନେ ସିଲେଇ କଲାବେଳେ ଛୁଞ୍ଚିର ମୂଳକୁ ଠେଲିବା ପାଇଁ ମଝି ଆଙ୍ଗୁଠିର ଅଗରେ ପିନ୍ଧାଯାଉଥିବା ଧାତୁର ଟୋପି ଧନୁ ମାରିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ଆଙ୍ଗୁଠିକୁ ଧନୁର୍ଗୁଣରୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ଆଙ୍ଗୁଠିରେ ପିନ୍ଧାଯିବା ଚମଡ଼ାର ଟୋପି ଅଙ୍ଗୁଳି ଆବରକ ।

ଅଙ୍ଗୁଳିତ୍ରାଣ- ସଂ. ବି. କ୍ଲୀ. (ଅଙ୍ଗୁଳି + ତ୍ରୈ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. ଅନ) - ଅଙ୍ଗୁଳିତ୍ର (ଦେଖ) ।

ଅଙ୍ଗୁଳି ପଞ୍ଚକ-ସଂ.ବି.(ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଙ୍ଗୁଳି + ପଞ୍ଚକ) -ହାତର ପାଞ୍ଚଗୋଟି ଆଙ୍ଗୁଠି ଓ ପାଦର ପାଞ୍ଚଗୋଟି ଆଙ୍ଗୁଠି ।

ଅଙ୍ଗୁଳିପର୍ବ - ସଂ.ବି. (ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଙ୍ଗୁଳି + ପର୍ବନ, ୧ମା. ୧ବ.)-ଆଙ୍ଗୁଠିର ଗଣ୍ଠି ମଝିରେ ଥିବା ସରଳ ଅଂଶ, ଅଙ୍ଗୁଳି ଗ୍ରନ୍ଥି ।

ଅଙ୍ଗୁଳି ପାଟିକା-ସଂ.ବି. ନାମ-ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଶାର ଏକ ସ୍ଥାନର ନାମ । ହିନ୍ଦୋଳର ଭୂତପୂର୍ବ ରାଜାଙ୍କ ଗୃହରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ଏକ ତାମ୍ର ଶାସନରୁ ଜଣାପଡ଼େ, ଗୁରୁଦେବ ପାଟକସ୍ଥ ଜୟସ୍କନ୍ଧାବାରରେ ନିବାସ କରୁଥିବା ଭୌମ ବଂଶୀୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ପ୍ରଭୃତି ନୃପତିମାନେ ସ୍ୱର୍ଗଗାମୀ ହେବା ପରେ ବଂଶରେ ପରମ ସୌଗତ ଶୁଭାକର ରାଜତ୍ୱ କଲେ । ତାଙ୍କ ପୁଅ ଶାନ୍ତିକର ଦେବ କୁବେର (ଦ୍ରବିଣାଧିପ)ଙ୍କ ପରି ସତ୍କୀର୍ତ୍ତି ମାଳାରେ ପ୍ରଖ୍ୟାତିଲାଭ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ରାଣୀ (ନାଗ) ଗୋଦ୍ଭବାକୁଳ ସଞ୍ଜାତ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟର ନଗୋଦ୍ଭବ କୁଳରେ ଜଣେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ରାଜା ରାଜମଲ୍ଲଙ୍କର କନ୍ୟା ତ୍ରିଭୁବନ ମହା ଦେବୀଙ୍କ ଗର୍ଭସମ୍ଭୂତ ପରମ ଭଟ୍ଟାରକ ମହାରାଜାଧିରାଜ ପରମେଶ୍ୱର ଉପାଧିଧାରୀ ଶ୍ରୀଶୁଭାକର ଦେବ ଉତ୍ତର ତୋଷଳୀର ରାଜକର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ବାଙ୍କଟରା ବିଷୟସ୍ଥ ନୋଡ଼ଲୋ ଗ୍ରାମ ତତ୍ସ୍ଥ ତନ୍ତ୍ରୀ, ଗୋପାଳ, ଶୁଣ୍ଡି ପ୍ରଭୃତି ପାଟକ ଜାତି ସମେତ ସମସ୍ତ କର ପୀଡ଼ାରୁ ମୁକ୍ତକରି ପୁଲିନ୍ଦରାଜଙ୍କ ଅନୁରୋଧ କ୍ରମେ ଅଙ୍ଗୁଳି ପାଟିକାରେ ବୈଦ୍ୟନାଥ ଭଟ୍ଟାରକ (ଶିବ)ଙ୍କର ଭୋଗରାଗ ପ୍ରଭୃତି ନିତ୍ୟ-ନୈମିତ୍ତିକ ପୂଜା ଅର୍ଚ୍ଚନା ନିମନ୍ତେ ସେହି ଗ୍ରାମର ଅର୍ଦ୍ଧେକ ଆୟ ପୁଣି ଅପର ଅର୍ଦ୍ଧଭାଗ ଆୟରୁ ପ୍ରତ୍ୟହ ୪ଟି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପଣ (‘ପଣ’ ଏକ ପ୍ରକାର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଦ୍ରାର ନାମ । ଏହା ପୂର୍ବେ ଭାରତର ବହୁ ଅଞ୍ଚଳରେ ପ୍ରଚଳିତ ହେଉଥିଲା) ମୁଦ୍ରାରେ ଛ'ଜଣ ଶୈବ ତପସ୍ୱୀଙ୍କ ପାଇଁ ସେଠାରେ ଗ୍ରାସାଚ୍ଛାଦାନ ପ୍ରଭୃତି ବ୍ୟୟ ନିର୍ବାହ ପାଇଁ ୧୫୦ ସମ୍ବତ୍ ଶ୍ରାବଣ ଶୁକ୍ଳ ସପ୍ତମୀ ତିଥିରେ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଙ୍ଗୁଳ ପ୍ରବେଶାତ୍ ବାହୁପ୍ରବେଶଃ-ଦେ.ନ୍ୟାୟ-କୌଣସି ଅବରୁଦ୍ଧ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥାନରେ ପ୍ରଥମେ ଅଙ୍ଗୁଳି ପ୍ରବେଶ କରାଇ ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ବାହୁ ପ୍ରବେଶ କରାଯାଇପାରେ । ସେହିପରି କାହାରିକୁ ସାମାନ୍ୟ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦେଲେ ସେ କ୍ରମେ ପ୍ରତିପତ୍ତି ବିସ୍ତାର କରେ । ଏହି ଅର୍ଥରେ 'ଅଙ୍ଗୁଳି ପ୍ରବେଶାତ୍ ବାହୁ ପ୍ରବେଶଃ' ନ୍ୟାୟ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ ।

ଅଙ୍ଗୁଳ ଫୁଟାଇବା-ଦେ.କ୍ରି.(ସଂ. ଅଙ୍ଗୁଳି+ସ୍ଫୋଟନ ବ.-ଅଙ୍ଗୁଳମଟକାନ୍, ଅଙ୍ଗୁଳ ଫୋଟାନ୍)- ଆଙ୍ଗୁଠିର ଗଣ୍ଠିକୁ ମୋଡ଼ି ଶବ୍ଦ ଉତ୍ପାଦନକରିବା, ମଝିଆଙ୍ଗୁଠିରେ ବୁଢ଼ା ଆଙ୍ଗୁଠିର ଅଗକୁ ପରସ୍ପର ସଂଲଗ୍ନ କରି ପରେ ଜୋରରେ ଖସାଇନେବା ଦ୍ୱାରା ଫୁଟ୍‌କି ଶବ୍ଦ ଉତ୍ପାଦନ କରିବା ।

ଅଙ୍ଗୁଳିମାଳ-ସ.ବି. (ନାମ)-ଏକ ବିଖ୍ୟାତ ଦସ୍ୟୁ । ଏହାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ବୌଦ୍ଧ ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମିଟକ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି-ଏହି ଦସ୍ୟୁ ଏକହଜାର ବ୍ରାହ୍ମଣ ସନ୍ତାନ ମାରିବାକୁ ପ୍ରତିଜ୍ଞାବଦ୍ଧ ହୋଇ ଦସ୍ୟୁବୃତ୍ତି କରୁଥିଲେ । ସେ ଯାହାକୁ ମାରୁଥିଲେ ତାହାର ଅଙ୍ଗୁଳକାଟି ମାଳାକରି ପିନ୍ଧୁଥିଲେ । ଏହି କାରଣରୁ ଏହାଙ୍କୁ 'ଅଙ୍ଗୁଳିମାଳ' ନାମରେ ଡାକୁଥିଲେ । ଶେଷକୁ ସେ ଦସ୍ୟୁବୃତ୍ତିରେ ଲିପ୍ତ ଥିବାବେଳେ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିବାରୁ ତାଙ୍କର ଜୀବନଗତି ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେଲା । ସେ ଆଉ ଦସ୍ୟୁବୃତ୍ତି କଲେନାହିଁ । ଅବଶିଷ୍ଟ ଜୀବନ ତାଙ୍କର କଟିଥିଲା ବୌଦ୍ଧ ଭିକ୍ଷୁ ଭାବେ ।

ଅଙ୍ଗୁଳିମୁଖ-ସ.ବି. (୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଙ୍ଗୁଳି+ମୁଖ)-ଅଙ୍ଗୁଠିର ଅଗ ।

ଅଙ୍ଗୁଳିମୁଦ୍ରା-ସ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ (୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଙ୍ଗୁଳି+ମୁଦ୍ରା) ନାମାଙ୍କିତ ମୁଦି, ଦେବାରାଧନା କାଳରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ଅଙ୍ଗୁଳିର ଏକ ଏକ ପ୍ରକାର ଭଙ୍ଗୀ, ଆଙ୍ଗୁଠିରେ ପିନ୍ଧା ଯିବା ମୁଦି ।

ଅଙ୍ଗୁଳିମୁଦ୍ରା-ସ. ବି. ସ୍ତ୍ରୀ (ମଧ୍ୟପଦଲୋପୀ କର୍ମଧା, ଅଙ୍ଗୁଳି+ମୁଦ୍ରା)- ଅଙ୍ଗୁଳିମୁଦା (ଦେଖ)

ଅଙ୍ଗୁଳିମୁଦ୍ରିକା-ସ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ. (ମଧ୍ୟପଦଲୋପୀ କର୍ମଧା., ଅଙ୍ଗୁଳି+ମୁଦ୍ରିକା)-ଅଙ୍ଗୁଳିମୁଦା (ଦେଖ)

ଅଙ୍ଗୁଳିମୋଟନ-ସ.ବି.କ୍ଳୀ. (୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଙ୍ଗୁଳି+ମୋଟନ)-ଅଙ୍ଗୁଳି ଫୁଟାଇବା କର୍ମ, ଅଙ୍ଗୁଳିସ୍ଫୋଟନ ।

ଅଙ୍ଗୁଳିବେଷ୍ଟନ-ସ.ବି.ପୁଂ.କ୍ଳୀ-ଅଙ୍ଗୁରୀୟ (ଦେଖ)

ଅଙ୍ଗୁଳିସଙ୍କେତ-ସ.ବି. (୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍)-ଅଙ୍ଗୁଳିଠାର (ଦେଖ)

ଅଙ୍ଗୁଳିସଂଜ୍ଞା-ସ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ. (୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍)-ଅଙ୍ଗୁଳିଠାର (ଦେଖ)

ଅଙ୍ଗୁଳିସନ୍ଦେଶ-ସ.ବି.ପୁଂ. (ମଧ୍ୟପଦଲୋପୀ କର୍ମଧା, ଅଙ୍ଗୁଳି ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ବା ପ୍ରକାଶିତ ସନ୍ଦେଶ)-ଅଙ୍ଗୁଳି ଦ୍ୱାରା ସଂଜ୍ଞାଦାନ, ଅଙ୍ଗୁଳିଠାର ।

ଅଙ୍ଗୁଳିସନ୍ଧି-ସ.ବି. (୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍. ଅଙ୍ଗୁଳି+ସନ୍ଧି)-ଦୁଇ ଆଙ୍ଗୁଠିର ମଝି ସ୍ଥାନ, ଆଙ୍ଗୁଠି ସନ୍ଧା ।

ଅଙ୍ଗୁଳିସମ୍ଭୂତ-ସ ବି.ପୁଂ. (୫ମୀ ତତ୍.)- ଅଙ୍ଗୁଳିରୁ ଜାତ ନଖ ।

ଅଙ୍ଗୁଳିସ୍ଫୋଟନ-ସ.ବି.କ୍ଳୀ (୬ଷ୍ଠୀତତ୍, ଅଙ୍ଗୁଳି+ସ୍ଫୋଟନ)-ଅଙ୍ଗୁଳି ଫୁଟାଇବା କର୍ମ ।

ଅଙ୍ଗୁଳୀ-ସ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ.(ଅଙ୍ଗୁଳି+ଈ)-ଆଙ୍ଗୁଳି ।

ଅଙ୍ଗୁଳୀକ-ସ ବି (ଅଙ୍ଗୁଳି+ଇକ)-ମୁଦି,ଅଙ୍ଗୁରୀୟ ।

ଅଙ୍ଗୁଳୀୟ-ସ. ବି. କ୍ଳୀ. (ଅଙ୍ଗୁଳି+ଈୟ)-ଅଙ୍ଗୁଳି ଭୂଷଣ, ମୁଦି ।

ଅଙ୍ଗୁଳୀୟକ-ସ. ବି. କ୍ଳୀ. (ଅଙ୍ଗୁଳି+ଈୟ+କ)-ଅଙ୍ଗୁଳୀୟ (ଦେଖ)

ଅଙ୍ଗୁଳେଇବା-ଦେ.କ୍ରି.(ସଂ. ଅଙ୍ଗୁଳି)-ଅଙ୍ଗୁଳାଇବା (ଦେଖ)

ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଟାନା-ଦେ.ବି.-ଅଙ୍ଗୁସ୍ତନା (ଦେଖ)

ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠ-ସ. ବି. ପୁଂ. (ଅଙ୍ଗ ଧାତୁ+ସଂଜ୍ଞାର୍ଥ. ଉଷ୍ଠ)-ହାତର ବୁଢ଼ା ଅଙ୍ଗୁଠି, ଗୋଡ଼ର ବୁଢ଼ା ଆଙ୍ଗୁଠି, ବୁଢ଼ା ଆଙ୍ଗୁଠିର ଚଉଡ଼ା ବାଗର ପରିସର ।

ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠା-ସ.ବି. (ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠ+ଆ)-ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠ (ଦେଖ)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠାନା-ଦେ.ବି.-ଅଙ୍ଗୁସ୍ତନା (ଦେଖ) ।

ଅଙ୍ଗୁସ୍ତନା-ଦେ.ବି.(ସଂ. ଅଙ୍ଗୁଳିତ୍ରାଣ, ବ.-ଅଙ୍ଗୁସ୍ତାନା ହି. ଅଙ୍ଗୁସ୍ତନା) - ସିଲେଇ କଲାବେଳେ ଛୁଞ୍ଚିର ମୂଳ ପାଖକୁ ଲୁଗା ମଧ୍ୟକୁ ଠେଲିବା ପାଇଁ ଦରଜିମାନେ ମଝି ଆଙ୍ଗୁଠି ଅଗରେ ଯେଉଁ ଧାତୁମୟ ଟୋପି ପିନ୍ଧନ୍ତି ।

ଅଙ୍ଗୁସ୍ତାନା-ଦେ. ବି. (ସଂ. ଅଙ୍ଗୁଳିତ୍ରାଣ)- ଅଙ୍ଗୁସ୍ତନା (ଦେଖ) ।

ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠାନା-ଦେ.ବି.-ଅଙ୍ଗୁସ୍ତନା (ଦେଖ) ।

ଅଙ୍ଗୁତ୍ତର ନିକାୟ- ସଂ. ବି. - ବୌଦ୍ଧମାନଙ୍କର ଶାସ୍ତ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥ । ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଉପଦେଶାତ୍ମକ ସୂତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଏହି ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଏକ, ଦୁଇ, ତିନି, ଚାରି ଇତ୍ୟାଦି କ୍ରମରେ ସଗ୍ରଥିତ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହାକୁ 'ଏକୁତ୍ତର' ବା 'ଅଙ୍ଗୁତର' କୁହାଯାଏ । 'ନିକାୟ'ର ଅର୍ଥ 'ସମୂହ' । ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ସମସ୍ତ ସୂତ୍ର ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଏକତ୍ର ଭାବେ ରହିଥିବାରୁ ଏହାର ନାମ 'ଅଙ୍ଗୁତ୍ତର ନିକାୟ' । ବୌଦ୍ଧ ଭିକ୍ଷୁଗଣ କିପରି ସନ୍ତ୍ରମ ପରାୟଣ ହୋଇ ନିର୍ବାଣ ଲାଭ କରିବେ ତା'ର ସମସ୍ତ ବିବରଣୀ ବିଶଦ ଭାବରେ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ସୂତ୍ର-ପିଟକର ଚତୁର୍ଥ ଗ୍ରନ୍ଥ ଭାବେ ଏହା ପରିଚିତ । ସୂତ୍ରପିଟକ ପାଞ୍ଚଗୋଟି ନିକାୟରେ ବିଭକ୍ତ । ଏହି ପଞ୍ଚ ନିକାୟର ବିଭାଗ ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ଦ୍ୱିତୀୟ ବା ତୃତୀୟ ଶତାବ୍ଦୀରୁ ଆରବ୍ଧ ହୋଇଅଛି ବୋଲି ଗୋଟିଏ ବହୁ ସମ୍ମତ ମତବାଦ ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି । ଏଥିରେ ଏଗାରଟି ନିପାତ ବା ବିଭାଗ ରହିଅଛି । ୨୩୦୮ଟି ସୂତ୍ର ଏଥିରେ ରହିଅଛି । କିନ୍ତୁ ପଣ୍ଡିତମାନେ ୨୩୦୦ଟି ସୂତ୍ର କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲଗାଇଥାନ୍ତି । ଅବଶିଷ୍ଟ ସୂତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ସନ୍ନିବେଶିତ ହୋଇଥିବାରୁ ଏଗୁଡ଼ିକ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ ନାହିଁ । ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତର ବିଚାର ଓ ଦଣ୍ଡର କଠୋରତା ସମ୍ପର୍କରେ ଏଥିରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ଏହା ଅଙ୍ଗୁତ୍ତର ନିକାୟର ଦୁଇ (୨ୟ) ନିପାତରୁ ଜଣାଯାଏ । (ଦେଖ-ତ୍ରିପିଟକ) ।

ଅଙ୍ଗୁଷ-ସଂ. ବି. ପୁଂ. (ଅଙ୍ଗ୍ ଧାତୁ+ସଂଜ୍ଞାର୍ଥେ. ଉଷ) - ଯାହା ଦ୍ରୁତଗତି କରେ, ନେଉଳ, ଶର, ବାଣ ।

ଅଙ୍ଗେଇତ - ପ୍ରାଦେ. (ଗଞ୍ଜାମ) ବି. - ଇସ୍ପାତ, କାନ୍ତ ଲୌହ, ଭଲ ଲୁହା ।

ଅଙ୍ଗେଠା-ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର) ବି. (ସଂ. ଅଗ୍ନିଷ୍ଠ, ତୁଳ. ହି. ଅଙ୍ଗିଠା)-ନିଆଁ ଉହ୍ନେଇ ।

ଅଙ୍ଗେ ନିଭେଇବା-ଦେ.କ୍ରି. (ସଂ. ଅଙ୍ଗ+ନିବାହ)- ନିଜେ ଅନୁଭବ କରିବା ।

ଦୁଃଖ କହିବି କି ସୁଖ କହିବି ?
ଯାହା ଅଙ୍ଗେ ନିଭେଇଛି ତାହା କହିବି ?(ଡଗ) ।

ଦେ.ବି.-ନିଜର ଅନୁଭବ ।

ଦେ.ବିଣ.-ନିଜେ ଅନୁଭବ କରିଥିବା ।

ଅଙ୍ଗୋଞ୍ଛ-ସଂ. ବି. (ଅଙ୍ଗ+ଉଞ୍ଛ ଧାତୁ+କରଣେ. ଅ, ଯାହାଦ୍ୱାରା ଦେହ ପୋଛାଯାଏ)-ଗାମୁଛା ।

ଅଙ୍ଗୋଞ୍ଛନ - ସଂ. ବି. (ଅଙ୍ଗ+ଉଞ୍ଛ ଧାତୁ+କରଣେ. ଅନ) - ଗାମୁଛା ।

ଅଙ୍ଗୋଟ୍-ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଙ୍ଗୁଟ (ଦେଖ)

ଅଙ୍ଗୋଟିଆ - ଦେ. ବିଣ. ପୁଂ. - ଅଙ୍ଗୁଟିଆ (ଦେଖ) (ଅଙ୍ଗୋଟୀ, ଅଙ୍ଗୋଟେଇ -ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଙ୍ଗୋଠ୍-ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଙ୍ଗୁଠ୍ (ଦେଖ)

ଅଙ୍ଗୋଠିଆ - ଦେ. ବିଣ. ପୁଂ. - ଅଙ୍ଗୋଟିଆ (ଦେଖ) (ଅଙ୍ଗୋଠୀ, ଅଙ୍ଗୋଠେଇ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଙ୍ଗ୍ରମୈନ୍ୟୁ-ସଂ ବି.-ପାର୍ଶିମାନଙ୍କର ପାପର ଦେବତା । ଏହାର ବର୍ତ୍ତମାନର ପ୍ରଚଳିତ ନାମ ଅହ୍ରିମନ । ପାର୍ଶି ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ଏହି ଦେବତାଙ୍କ ଯୋଗୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ପାପ, ରୋଗ, ମୃତ୍ୟୁ ଓ ନାନା ପ୍ରକାର ବିଶୃଙ୍ଖଳା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ । ଅଙ୍ଗ୍ରମୈନ୍ୟୁର ବୌଦ୍ଧପିଟକ ବର୍ଣ୍ଣିତ ମାର ଓ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ଗ୍ରନ୍ଥ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଶଇତାନ ସହ ସାଦୃଶ୍ୟ ରହିଛି ।

ଅଙ୍ଗ୍ରେଜି-ଦେ. ବି. ଓ ବିଣ.-ଇଂରେଜ୍ (ଦେଖ)

ଅଂଗ୍ରୀୟ - ଦେ. ବି. (ନାମ) - ଜନୈକ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ସେନାପତି । ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଏହି ସେନାପତିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଇଂରେଜ, ଫରାସୀ ଓ ପୋର୍ତ୍ତୁଗୀଜମାନଙ୍କୁ ପରାଜିତ କରି ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ଜୟ କରିଥିଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କର ବାଣିଜ୍ୟ ପୋତ ସବୁ ଲୁଣ୍ଠନ କରିଥିଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଘ (ଧାତୁ)-ସଂ. - ଅଧୋଗତ କରିବା, ଗତି କରିବା, ଆରମ୍ଭ କରିବା, ଯାତ୍ରା କରିବା, ନିନ୍ଦା କରିବା, କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟକୁ ତରବର କରି କରିବା, ଆଗପଛ ନ ବିଚାରି ହଠାତ୍ କରିବା ।

ଅଘ-ସଂ. ବି. (ଅଘ ଧାତୁ + କରଣେ. ଅ, ଯାହାଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟ ଅଧୋଗତ କରେ)-ପାପ, ମନ୍ଦ, ଅଶୁଭ ।

ଅଘଃ-ସଂ.ବି. (ଅଘଧାତୁ + କରଣେ, ଅସ୍)- ନୈତିକ ଅବନତି, ପାପ, ମନ୍ଦ, ଅଶୁଭ ।

ଅଙ୍ଘି-ସଂ. ବି. ପୁଂ. (ଅଙ୍ଘ + ଇ)-ବୃକ୍ଷମୂଳ, ଅଙ୍ଘ୍ରି, ପାଦ ।

ଅଙ୍ଘ୍ରି-ସଂ.ବି.ପୁଂ.(ଅଙ୍ଘ ଧାତୁ + କରଣେ.ରି, ଯାହାଦ୍ୱାରା ଗତି କରାଯାଏ)-ପାଦ, ଚରଣ, ଗୋଡ଼, ବୃକ୍ଷର ମୂଳ, ଗଛର ଚେର, ଶ୍ଳୋକର ଚରଣ ବା ପାଦ, ଶ୍ଳୋକର ଏକ ଚତୁର୍ଥାଂଶ, ପୀଢ଼ାର ବଇଠି ।

> ଅଘାରି ଅଙ୍ଘ୍ରିକି ଅମ୍ବୁଜ କରି
> ଛବି ବର୍ଣ୍ଣିବାର କବି ଚାତୁରୀ ।
> (ପ୍ରବନ୍ଧ-ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର-ଯଦୁମଣି)

ଅଙ୍ଘ୍ରିପ-ସଂ. ବି. (ଅଙ୍ଘ୍ରି + ପା ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. ଅ, ଯେ ପାଦଦ୍ୱାରା ପିଏ)-ପାଦପ, ବୃକ୍ଷ, ଗଛଲତା ।

ଅଙ୍ଘ୍ରିପର୍ଣ୍ଣୀ-ସଂ.ବି. ସ୍ତ୍ରୀ.-(ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଙ୍ଘ୍ରି + ପର୍ଣ୍ଣ + ଈ, ଯାହାର ପାଦରେ ବା ମୂଳରେ ପତ୍ର ଥାଏ)- ପୃଶ୍ନିପର୍ଣ୍ଣୀ (ଦେଖ)

ଅଙ୍ଘ୍ରିବଲ୍ଲୀ-ସଂ. ବି.- (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଙ୍ଘ୍ରି + ବଲ୍ଲି)- ଅଙ୍ଘ୍ରିପର୍ଣ୍ଣୀ (ଦେଖ)

ଅଙ୍ଘ୍ରିବଲ୍ଲୀକା-ସଂ.ବି. (ଅଙ୍ଘ୍ରି + ବଲ୍ଲି + କ + ଆ)- ଅଙ୍ଘ୍ରିପର୍ଣ୍ଣୀ (ଦେଖ)

ଅଚ୍ (ଧାତୁ)-ସଂ. ଗତିକରିବା, ମାନ୍ୟ କରିବା, ଗୋଲ କରିବା, ବଙ୍କାଇବା, ଅନୁରୋଧ କରିବା ।

ଅଚ୍-ସଂ ବି. (ସଂ. ବ୍ୟାକରଣ)-ସ୍ୱରବର୍ଣ୍ଣମାନ ।

ଅଚ୍କନ୍-ଦେ.ବି. (ସଂ. କଞ୍ଚୁକ, ପ୍ରା. ଅଞ୍ଚୁକ)-ସମ୍ମୁଖ ଭାଗରେ ଗ୍ରୀବା ଉପରେ ମଝିରେ ବୋତାମ ଲଗିଥିବା ଚପକନ ବା ଲମ୍ବ କୁରୁତା ।

ଅଚ୍କାଇବା-ଦେ କ୍ରି.-ଅଚ୍କିବା କ୍ରିୟାର ଣିଜନ୍ତରୂପ ।

ଅଚ୍କିବା-ଦେ. କ୍ରି.-ଦୋହଲିବା ଝୁଲିବା ।

ଅଚ୍କାର-ଦେ.ବି. (ସଂ. ସତ୍ୟକାର, ପ୍ରା. ସଚ୍ଚକାର)- ବନ୍ଧନା, କିଣାଯିବା ପଦାର୍ଥର ଆଗତୁରା ଦିଆଯିବା ମୂଲ୍ୟାଂଶ, କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି, ଅଙ୍ଗୀକାର ।

ଅଚକିତ-ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ. (ଅ + ଚକିତ)-ଅତ୍ରସ୍ତ, ଯେ ଚମକି ପଡ଼େନାହିଁ, ସ୍ଥିର, ଅବିଚଳିତ ।
(ଅଚକିତା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଚକ୍ଷୁଃ-ସଂ.ବିଣ.ପୁଂ. ଓ ସ୍ତ୍ରୀ. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅ + ଚକ୍ଷୁସ୍) ନେତ୍ରହୀନ, ଅନ୍ଧ, ଯେଉଁ ଜୀବମାନଙ୍କୁ ଈଶ୍ୱର ଦୃଷ୍ଟିଶକ୍ତି ଦେଇନାହାନ୍ତି । ସଂ.ବି. (ନଞ୍ ତତ୍, ଅ + ଚକ୍ଷୁ)- କୁତ୍ସିତ ଚକ୍ଷୁ, ଅନ୍ଧ, ମନ୍ଦନେତ୍ର ।
(ଅଚକ୍ଷୁତ୍ୱ-ବି)

ଅଚକ୍ଷୁର୍ବିଷୟ-ସଂ.ବିଣ. (ଅ + ଚକ୍ଷୁର୍ବିଷୟ)-ଅଗୋଚର, ଯାହା ଆଖିରେ ଦେଖାଯାଉ ନାହିଁ ।

ଅଚକ୍ଷୁଷ୍କ-ସଂ.ବିଣ.ପୁଂ. (ଅ + ଚକ୍ଷୁସ୍ + କ)-ଚକ୍ଷୁହୀନ, ଅନ୍ଧ । (ଅଚକ୍ଷୁଷ୍କା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଚଞ୍ଚଳ-ସଂ ବିଣ. ପୁଂ. (ଅ + ଚଞ୍ଚଳ) - ସ୍ଥିର, ଦୃଢ଼, ଅଚପଳ । (ଅଚଞ୍ଚଳା-ସ୍ତ୍ରୀ), (ଅଚଞ୍ଚଳତା-ବି) ।

ଅଚଞ୍ଚା-ଦେ.ବିଣ. - ଅତଞ୍ଚା, ଯାହା ଚଞ୍ଚା ହୋଇ ନାହିଁ (ଯଥା-ଭୂମିବାଡ଼ି), ଅସାଣ୍ଟୁଆ (ଲୋକ) ।

ଅଚଣ୍ଡ-ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ. (ଅ + ଚଣ୍ଡ)- ଯେ ରାଗୀ ନୁହେଁ, ଶାନ୍ତ ସ୍ୱଭାବ । (ଅଚଣ୍ଡା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଚଣ୍ଡୀ-ସଂ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ.(ଅଚଣ୍ଡ + ଈ)-ସୁଶୀଳା ଗାଈ, ସୁଧାର ଗାଈ, ଅକୋପନା ସ୍ତ୍ରୀ ।

ଅଚତୁର-ସଂ.ବିଣ.ପୁଂ.(ଅ + ଚତୁର)-ଯେ ଚାଲାକ୍ ନୁହେଁ, ନିର୍ବୋଧ । (ଅଚତୁରା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଚତୁରୀ-ଦେ.ବିଣ.ସ୍ତ୍ରୀ (ସଂ. ଅଚତୁରା)-ଅଚତୁରା, ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀ ଚତୁରପଣ ଜାଣେ ନାହିଁ ।

ଅଚତୁରେଇ-ଦେ.ବିଣ. ସ୍ତ୍ରୀ. (ସଂ. ଅଚତୁରା) - ଅଚତୁରୀ (ଦେଖ) ।

ଅଚର-ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ. (ଅ + ଚର୍ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. ଅ) - ଯେ ଗତିଶୀଳ ନୁହେଁ, ସ୍ଥାବର, ସ୍ଥିତିଶୀଳ, ଚପଳଶୂନ୍ୟ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସଂ. ବି.-ସ୍ଥାବର ବସ୍ତୁ (ଯଥା-ପର୍ବତ)
(ଅଚରା-ସ୍ତ୍ରୀ)
(ଅଚରତା-ବି)

ଅଚରର୍ଚ୍ଚ-ଗ୍ରା. ବି. ଓ ବିଣ. (ସଂ. ଅ + ଚର୍ଚ୍ଚା)-ଅଚର୍ଚ୍ଚା (ଦେଖ)

ଅଚର୍ଚ୍ଚା-ସଂ ବି (ଅ + ଚର୍ଚ୍ଚା)-ପୂଜାର ଅଭାବ, ଉପଯୁକ୍ତ ସମ୍ମାନର ଅଭାବ, ଉପଯୁକ୍ତ ଆତିଥେୟତାର ଅଭାବ, ସମ୍ୟକ୍ ଆଲୋଚନାର ଅଭାବ, ଦେ. ବିଣ (ସଂ. ଅ + ଚର୍ଚ୍ଚିତ)- ଅପୂଜିତ, ଅସମ୍ମାନିତ, ଅନାଦୃତ ।

ଅଚଲ୍-ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର) ବିଣ. (ସଂ. ଅଚଳ)- ଅଚଳ (ଦେଖ)

ଅଚଳ-ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ. (ଅ + ଚଳ)-ଗତିରହିତ, ଚଳତ୍ ଶକ୍ତି ହୀନ, ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳିତ ହୋଇନପାରେ, ଅକ୍ଷମ, ଅସମର୍ଥ, ଅଚଳନ୍ତ, ଅପ୍ରଚଳିତ, ଦୋଷଯୁକ୍ତ । ସଂ.ବି.-ପୃଥିବୀ, ପର୍ବତ, ବୃକ୍ଷ, ଶିବ, ବ୍ରହ୍ମ, ଆତ୍ମା, କୀଳ, ଶଙ୍କୁ । ଦେ.ବି.-କାର୍ଯ୍ୟ ନ ଚଳିବା ଅବସ୍ଥା, ଅଭାବ । ଦେ. ବିଣ.-ଯେ ସମାଜରେ ଚଳେନାହିଁ, ସମାଜଚ୍ୟୁତ, ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ, ଅଛୁଆଁ (ଜାତି) ।
(ଅଚଳା-ସ୍ତ୍ରୀ)
(ଅଚଳତା-ବି)
(ଚଳ, ସଚଳ-ବିପରୀତ)

ଅଚଳ କନ୍ୟା-ସଂ.ବି. ସ୍ତ୍ରୀ. (ଷଷ୍ଠୀତତ୍)-ପର୍ବତକନ୍ୟା, ପାର୍ବତୀ ।

ଅଚଳ କୀଳା-ସଂ.ବି. ସ୍ତ୍ରୀ. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଚଳ = ପର୍ବତ ଅଟେ କୀଳ ଯାହାର)-ପୃଥିବୀ ।

ଅଚଳଚଳ-ଦେ ବି. (ସଂ. ଅଚଳ + ଚଳ)-କାର୍ଯ୍ୟ ନ ଚଳିବା ଅବସ୍ଥା ଓ ଚଳିବା ଅବସ୍ଥା, ଅସମସ୍ୟ ସମସ୍ୟ, ଅଭାବ ଓ ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ।

ଅଚଳଜା-ସଂ.ବି. ସ୍ତ୍ରୀ. (ଅଚଳ + ଜନ୍ + କ.ଅ + ଆ)- ପାର୍ବତୀ, ଦୁର୍ଗା ।

ଅଚଳ ଜାତି-ଦେ ବି (ସଂ. ଅଚଳ + ଜାତି)- ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ଜାତି, ପାଣି ଅଛୁଆଁ ଜାତି, ଯେଉଁ ନୀଚ ଜାତୀୟ ଲୋକଙ୍କ ଛୁଆଁ ପାଣିକୁ ବ୍ରାହ୍ମଣାଦି ଉଚ୍ଚ ଜାତିମାନେ ବ୍ୟବହାର କରିବା ନିଷିଦ୍ଧ ।

ଅଚଳତଡ଼ିତ୍-ସଂ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ. (କର୍ମ. ଧା)-ସ୍ଥିର ସୌଦାମିନୀ ।

ଅଚଳତ୍ୱିଟ୍-ସଂ.ବି.ପୁଂ.-କୋକିଳ । ସଂ.ବିଣ.-ସ୍ଥିରକାନ୍ତି ଯୁକ୍ତ ।

ଅଚପ୍ରଦ୍ୱିଟ୍-ସଂ.ବି.ପୁଂ. (ଷଷ୍ଠୀତତ୍)-ପର୍ବତଶତ୍ରୁ, ଇନ୍ଦ୍ର ।

ଅଚଳଧୃତି-ସଂ.ବି.-ସଂସ୍କୃତ ଛନ୍ଦୋବିଶେଷ ।

ଅଚଲନ-ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର) ବି. (ସଂ. ଅଚଳନ)- ଅନୀତି, ଅନିଷ୍ଠା, ଅସଦାଚାର ।

ଅଚଳନ-ସଂ.ବି. (ନଞ୍ଚ ତତ୍, ଅ + ଚଳନ)-ଗତିରହିତ୍ୟ, ଅସଦାଚାର, ଅନିଷ୍ଠା, ଚଳନର ଅଭାବ ।

ଅଚଳନାରୀ-ସଂ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ.-ମେନକା, ହିମାଳୟର ସ୍ତ୍ରୀ ।

ଅଚଳନୀୟ-ସଂ.ବିଣ. (ନଞ୍ଚ ତତ୍)-ଯାହା ପ୍ରଚଳନର ଅସମ୍ଭବ, ଚାଲିବାର ଅଯୋଗ୍ୟ । (ଅଚଳନୀୟା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଚଳନ୍ତ-ଦେ.ବିଣ. (ସଂ ଅଚଳ, ଅଚଳତ୍)-ଅଚଳ, ଯାହା ସ୍ଥାନାନ୍ତରକୁ ଚାଳିତ ହୋଇନପାରେ, (ଯଥା- ଅଚଳନ୍ତ ପ୍ରତିମା), ସ୍ଥାବର, ଯାହା ବ୍ୟବସାୟରେ ଚଳି ନପାରେ (ଯଥା-ଅଚଳନ୍ତ ଟଙ୍କା)
(ଚଳନ୍ତ-ବିପରୀତ)

ଅଚଳନ୍ତ ପ୍ରତିମା-ଦେ.ବି (ସଂ.ଅଚଳ + ପ୍ରତିମା)-ଯେଉଁ ଦେବ ବିଗ୍ରହ ବା ପ୍ରତିମା ଅତି ବଡ଼ ଓ ଭାରିଥିବାରୁ ଯାତ୍ରାଦି ଉପଲକ୍ଷରେ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଯଥା-ଶିବଲିଙ୍ଗ, ସତ୍ୟବାଦୀ ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ବିଗ୍ରହ ।

ଅଚଳନ୍ତ ପ୍ରତିମା ମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ଚଳନ୍ତି ପ୍ରତିମା ଥାଆନ୍ତି । ଯାନଯାତ୍ରା ସମୟରେ ସେହି ଚଳନ୍ତି ପ୍ରତିମାମାନେ ଅଚଳନ୍ତ ପ୍ରତିମାଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧିରୂପେ ସ୍ଥାନାନ୍ତରକୁ ନିଆଯାଇ କରାଯାନ୍ତି ।

ଅଚଳନ୍ତ ସମ୍ପତ୍ତି-ଦେ. ବି. (ସଂ.ଅଚଳ + ସମ୍ପତ୍ତି)- ସ୍ଥାବର ସମ୍ପତ୍ତି, ଭୂ ସମ୍ପତ୍ତି, ଜମିବାଡ଼ି ।

ଅଚଳପତ୍ର-ଦେ.ବି (ନାମ) (ସଂ. ଅଚଳ + ପତ୍ର)-କବି ରବିସିଂ ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ପାଦିତ ମାସିକ ସମାଲୋଚନା- ମୂଳକ ଓଡ଼ିଆ ପତ୍ରିକା । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହା ପ୍ରକାଶ ପାଉନାହିଁ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଚଳପକ୍ଷ-ଦେ.ବି. (ସଂ. ଅଚଳ + ପକ୍ଷ)-ଚଳନ୍ତି ଶକ୍ତି ରହିତ ଅବସ୍ଥା, ସାଂସାରିକ କର୍ମ ଚଳାଇବା ଶକ୍ତି ରହିତ ଅବସ୍ଥା, ଅତି ଗରିବ ଅବସ୍ଥା, ନିରାଶ୍ରୟ ଅବସ୍ଥା ।

ଅଚଳପତି-ସଂ.ବି.ପୁଂ. (୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍.)-ହିମାଳୟ ପର୍ବତ, ପର୍ବତ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ।

ଅଚଳଭ୍ରାତା-ସଂ.ବି.ପୁଂ.-ବୌଦ୍ଧ ବିଶେଷ, ଜୈନାଗ୍ରୃଣୀଙ୍କର ଏକାଦଶ ଶିଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ।

ଅଚଳମାନସିଂହ-ଦେ.ବି.(ନାମ)ଓଡ଼ିଶାର ଢେଙ୍କାନାଳ ଜିଲ୍ଲା ଅନ୍ତର୍ଗତ ଅନୁଗୁଳର ଶାସକ । ବ୍ରିଟିଶ୍ ଓଡ଼ିଶା ଅଧିକାର କରିବା ବର୍ଷ ଖ୍ରୀ: ୧୮୦୩ ରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଜଗଦେବଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ଅଚଳ ମାନସିଂହ ଢେଙ୍କାନାଳର ଅନୁଗୁଳ ରାଜଗାଦିରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ଦୁଇବର୍ଷ ମାତ୍ର ଶାସନ କରିଥିଲେ । ଖ୍ରୀ: ୧୮୦୩ ରେ ମରହଟ୍ଟା ମାନେ ଅନୁଗୁଳକୁ ବ୍ରିଟିଶ୍‌ମାନଙ୍କୁ ହସ୍ତାନ୍ତର କରିଦେଇଥିଲେ । ଅଚଳ ମାନସିଂହଙ୍କ ଜ୍ୟେଷ୍ଠପୁତ୍ର ଜରଓ୍ବାର ସିଂହ ଅଚଳଙ୍କର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ଅଳ୍ପକାଳ ମଧ୍ୟେ ଖ୍ରୀ: ୧୮୦୯ ରେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ଜରଓ୍ବାର ସିଂହଙ୍କ ପରେ ତାଙ୍କର ବୈମାତ୍ରେୟ ଭ୍ରାତୃ ଅଚଳ ସିଂହଙ୍କ ପ୍ରଥମ ସ୍ତ୍ରୀର ସନ୍ତାନ ଜୟସିଂହ ଓ ଗୋପୀନାଥ ସିଂହ ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍ତ୍ରୀର ସନ୍ତାନ ପୃଥ୍ୱୀ ସିଂହ, ବିଶ୍ୱନାଥ ସିଂହ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ସିଂହଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭ୍ରାତୃହତ୍ୟା ବିବାଦ ଘନେଇ ଉଠିଲା । ଜୟସିଂହ ଜରଓ୍ବାର ସିଂହଙ୍କ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ହେଲେ । ରାଜତ୍ୱ କରିବାର ୩।୪ମାସ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ୩ ପୁତ୍ର, ଗୋଟିଏ ଝିଅର ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଭାବେ ହତ୍ୟା କରାଯାଇଥିଲା । ତାଙ୍କ ହତ୍ୟାପରେ ପୃଥ୍ୱୀସିଂହ ବଳାତ୍କାରେ ଶାସନଗାଦୀ ଅଧିକାର କରିଥିବାରୁ ସନ୍ଦେହକରାଯାଏ ଯେ-'ଏହି ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡ ପୃଥ୍ୱୀସିଂହଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହୋଇଥାଇପାରେ" । ଜୟସିଂହଙ୍କ ଚିତାଗ୍ନିରେ ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ସହଗମନ ପ୍ରଥାନୁଯାୟୀ ଝାସ ଦେଲାବେଳେ ଯେଉଁ ଲୁଗା ପିନ୍ଧିଥିଲେ ସେଥିରୁ କିଛି ଅଂଶ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ଭଣ୍ଡାର ଘରେ ସଂରକ୍ଷିତ ହୋଇଥିବାର କଥିତ ଅଛି । ପୃଥ୍ୱୀ ସିଂହ ଅଧିକ କାଳ ଶାସନରେ ରହିପାରିଲେ ନାହିଁ । କଟକ ସେଟେଲମେଣ୍ଟ କମିଶନର ମିଃ ଜେ. ରିଗୃଜସନ ଏବଂ କଲେକ୍ଟର ମିଃ. ଜେ.ଡବ୍ଲ୍ୟୁ. ସେଲଙ୍କୁ ଖ୍ରୀ: ୧୮୧୩ ରେ ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଜେନେରାଲ ଅନୁଗୁଳ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ । ଜୟସିଂହ ଓ ତାଙ୍କର ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ପୃଥ୍ୱୀସିଂହ ହତ୍ୟା କରିଥିବାର ଅଫିସରମାନେ ଦୃଢ଼ଭାବେ ସନ୍ଦେହ କରିଥିଲେ ଏବଂ କୌଣସି ଆଇନଗତ ଅଧିକାର ନ ଥାଇ ଅନ୍ୟାୟଭାବେ ଗାଦି ଅଧିକାର କରିଥିବାର ରିପୋର୍ଟ ଦେଇଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ପୃଥ୍ୱୀ ସିଂହଙ୍କୁ ସିଂହାସନ ଚ୍ୟୁତ କରି ବନ୍ଦୀ କଲେ । ଅନୁଗୁଳର ଗାଦି ଅଚଳ ମାନସିଂହଙ୍କ ପ୍ରଥମ ସ୍ତ୍ରୀର କନିଷ୍ଠପୁତ୍ର ଗୋପୀନାଥ ସିଂହଙ୍କ ପୁତ୍ର ସୋମନାଥ ସିଂହ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ସୋମନାଥ ସିଂହ ଏବଂ ତାଙ୍କର ମାତା ପୃଥ୍ୱୀ ସିଂହଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପୂର୍ବରୁ ବନ୍ଦୀ ଥିଲେ । ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରାଜଗାଦୀର ଅଧିକାରୀ ଭାବେ ସାବ୍ୟସ୍ତ ହେବାପରେ ସୋମନାଥ ବନ୍ଦୀରୁ ମୁକ୍ତିଲାଭ କରିଥିଲେ ।

ଅଚଳରାଜ-ସଂ ବି.ପୁଂ.-ହିମାଳୟ ପର୍ବତ ।

ଅଚଳଶିରୀ-ଗ୍ରା ପଦ୍ୟ.ବି. (ସଂ. ଅଚଳା + ଶ୍ରୀ)-ଅସୀମ ସମ୍ପତ୍ତି, ଅକ୍ଷୟ ସୌଭାଗ୍ୟ, (ଅଚଳ = ପର୍ବତ + ଶ୍ରୀ = ଭାଗ୍ୟ)-ପର୍ବତରେ ଲୁଚିବାର ଭାଗ୍ୟ ।

ଅଚଳସିଂହ ଦେବ-ଦେ ବି. (ନାମ) ମଦନ ଗୋପାଳ ସିଂହଦେବଙ୍କ ବଂଶ ସମ୍ଭୂତ ପ୍ରାଚୀନ ସୋନପୁର ରାଜ୍ୟର ପଞ୍ଚମ ନରପତି । ଏହାଙ୍କ ରାଜତ୍ୱକାଳ ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀ ବୋଲି ଅନୁମାନ କରାଯାଏ ।
(ଦେଖ-ସୋନପୁର)

ଅଚଳା-ସଂ ବିଣ.ସ୍ତ୍ରୀ.-(ଅଚଳ + ଆ)-ଅଚଳର ସ୍ତ୍ରୀ ଲିଙ୍ଗ । ସଂ. ବି ସ୍ତ୍ରୀ-ପୃଥ୍ୱୀ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ସ୍ଥିର, ଅଟଳା, ଗନ୍ଧଶକ୍ତି କସ୍ତୁରୀ ।

ଅଚଳାଚଳ-ଦେ. ବିଣ. (ସଂ. ଅଚଳ)-ବହୁ ପ୍ରଭୂତ, ଅଗଣିତ ।

ଅଚଳାଧିପ-ସଂ. ବି. ପୁଂ. (୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍)-ପର୍ବତ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହିମାଳୟ ।

ଅଚଳାଚଳ ଲକ୍ଷ୍ମୀ-ଦେ. ବି. (ସଂ. ଅଚଳା ଲକ୍ଷ୍ମୀ)-ପ୍ରଭୂତ ସମ୍ପତ୍ତି ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଚଳାଚଳ ସମ୍ପତ୍ତି- ଦେ. ବି. (ସଂ ଅଚଳା ସମ୍ପତ୍ତି- ପ୍ରଭୂତ ସମ୍ପତ୍ତି ।

ଅଚଳାଲକ୍ଷ୍ମୀ-ସଂ.ବି (ଅଚଳା + ଲକ୍ଷ୍ମୀ)- ଅକ୍ଷୟ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ଯେଉଁ ସମ୍ପଦ କେବେ କମିଯାଏ ନାହିଁ । ଦେ. ବି. ବହୁଧନ ।

ଅଚଳା-ସପ୍ତମୀ-ସଂ.ବି. (ନାମ)- ଭବିଷ୍ୟପୁରାଣ ଗ୍ରନ୍ଥର ଭାଗ ବିଶେଷ ।

ଅଚଳାସମ୍ପତ୍ତି - ସଂ. ବି. (ଅଚଳା ସମ୍ପତ୍ତି) - ପ୍ରଭୂତ ସମ୍ପତ୍ତି ।

ଅଗ୍ର-ଦେ.ବି.-କୃଷକର ସୁବିଧା ପାଇଁ ଲଙ୍ଗଳ ଦ୍ୱାରା ଚିହ୍ନିତ ଅଂଶ, ଅଳ୍ପ ପରିମିତ ଭୂଖଣ୍ଡ ।

ଅଗ୍ରଇବା-ଦେ.କ୍ରି. ହଳ ଦ୍ୱାରା ସର୍ବ ପ୍ରଥମେ କ୍ଷେତ୍ରର କୂଳ ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ବୃତ୍ତାକାର ରେଖା ଅଙ୍କିତ କରିବା ।

ଅଗ୍ରକରିବା-ଦେ.କ୍ରି.-ଅଗ୍ରଇବା (ଦେଖ)

ଅଗ୍ରକାଟିବା-ଦେ. କ୍ରି.-ଅଗ୍ରଇବା (ଦେଖ)

ଅଗ୍ରଦେବା-ଦେ. କ୍ରି.-ଅଗ୍ରଇବା (ଦେଖ)

ଅଗ୍ରଧରିବା-ଦେ. କ୍ରି.-କିଆରିରେ ପ୍ରଥମେ ହଳଦ୍ୱାରା ଅଙ୍କିତ ହୋଇଥିବା ବୃତ୍ତାକାର ରେଖା ବା ଅଗ୍ର ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଭୂମିକୁ କୃଷ କରିବା ।

ଅଗ୍ରନକ୍
ଅଗ୍ରନକ } ବୈଦେ.କ୍ରି.ବିଣ. (ଆ. ଅଗ୍ରନକ୍)- ଅକସ୍ମାତ୍ ହଠାତ୍, ହଁକରି, ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ରୂପେ, ପ୍ରଚୁର ରୂପେ, ବହୁତ । ଦେ.ବିଣ.-ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ, ଆକସ୍ମିକ । ଦେ ବି. (ହଠାତ୍ ଉପସ୍ଥିତ ବିପଦ ଏବଂ ଆଶ୍ରୟଚ୍ୟୁତ)- ମହାମାରି, ଓଳଉଠା, ବିସୂଚିକା, ଦେଶବ୍ୟାପୀ କୌଣସି ସଂକ୍ରାମକ ବ୍ୟାଧି, ହଠାତ୍ ଉପସ୍ଥିତ ବିପଦ ।

ଅଗ୍ରନକା-ଦେ.ବି.(ଆ. ଅଗ୍ରନକ୍ = ହଠାତ୍)-ଓଳଉଠା, ବିସୂଚିକା ହଇଜା ।

ଅଗ୍ର ନ ଛାଡ଼ିବା-ଦେ.କ୍ରି.-ଅଗ୍ର ରେଖା ଦ୍ୱାରା ସୀମାବଦ୍ଧ ସ୍ଥାନକୁ ନ ଟପି ହଳ ବୁଲାଇବା । (ଲକ୍ଷଣାର୍ଥ)- ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସୀମାର ବାହାରକୁ ନ ଯିବା । (ଲକ୍ଷଣାର୍ଥ)- ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ନିୟମକୁ ଜଗି ଜଗି କାମ କରିବା । (ଲକ୍ଷଣାର୍ଥ) କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟରେ ସିଦ୍ଧହସ୍ତତା ଦେଖାଇବା ।

କୌଣସି କିଆରିଯୋକ ହଳ ଦ୍ୱାରା ଚଷିବା ପୂର୍ବରୁ କିଆରି ସାନ ହୋଇଥିଲେ କିଆରିର କୂଳ ପାଖକୁ ଘେରାଇ କୃଷୀ ପ୍ରଥମେ ଗୋଟିଏ ବୃତ୍ତ ବା ଅଣ୍ଡାକାର ଅଗ୍ର କାଟିଦିଏ ଓ କିଆରି ବଡ଼ ହୋଇଥିଲେ, ସେଥିରେ ଗୋଟିଏ ପାଖ ବା ଅଂଶରେ ଅଗ୍ର କାଟେ । ତତ୍ପରେ ସେହି ଅଗ୍ରର ପରିଧି ଦ୍ୱାରା ସୀମାବଦ୍ଧ ଜମିକୁ ହଳ ବୁଲାଇ ଚଷେ । ଗୋଟିଏ ଅଗ୍ର ଭିତରର ଭୂମିକୁ ହଳ ବୁଲାଇ ସାରିବା ପରେ ଅନ୍ୟ କିଆରିକୁ ବା ବଡ଼ କିଆରିର ଆଉ ଗୋଟିଏ ଅଂଶକୁ ଯାଇ ସେଠାରେ ପୁଣି ଅଗ୍ରକାଟେ ଏବଂ ଉକ୍ତ ଅଗ୍ର ଭିତରର ଜମିକୁ ଚଷେ । ସିଦ୍ଧହସ୍ତ କୃଷକ ପ୍ରଥମେ କାଟିଥିବା ଅଗ୍ରରେଖାର ସୀମାକୁ ଜଗି ହଳ କରେ, ଅର୍ଥାତ୍ ଅଗ୍ର ଛାଡ଼େ ନାହିଁ । ଯେଉଁ କୃଷକ ହଳ କରିବାରେ ସିଦ୍ଧହସ୍ତ ନୁହେଁ, ସେ ଅଗ୍ର ବୃତ୍ତର ସୀମାରୁ ଏପାଖ ସେପାଖ ମାଡ଼ିଯାଏ ।

ଅଗ୍ରନକ - ଦେ. କ୍ରି. ବିଣ., ବିଣ. ଓ ବି. - ଅଗ୍ରନକ୍ (ଦେଖ)

ଅଗ୍ରନକା - ଦେ. କ୍ରି. ବିଣ., ବିଣ. ଓ ବି. - ଅଗ୍ରନକ୍ (ଦେଖ) ।

ଅଗ୍ରନକା ଝାଡ଼ା-ଦେ.ବି.-ଓଳଉଠା, ହଇଜା ।

ଅଗ୍ରନକ୍କ-ଦେ.ବି.-ଅଗ୍ରନକା ଝାଡ଼ା. ଓଳଉଠା ।

ଅଗ୍ରନକଆ-ଦେ.ବି.-ଓଳଉଠା, ହଇଜା ।

ଅଗ୍ରବୁଆ-ଦେ. ବି. (ଯେଉଁକୃଷୀ ଅନିପୁଣ ଥିବାରୁ ଅଗ୍ର ରେଖାର ସୀମା ମଧ୍ୟରେ ହଳବୁଲାଇ ନ ପାରି, ଅଗ୍ର ଛାଡ଼ିଯାଏ ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁ କୃଷୀ ଅଗ୍ର ନ ଧରି ଭୁଆଁ ବୁଲେ) - ଅନିପୁଣ, ଲକ୍ଷ୍ୟଭ୍ରଷ୍ଟ, କିଂକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବିମୂଢ଼ ତ୍ରସ୍ତ, ବ୍ୟସ୍ତ, ଆଚମ୍ବିତ, ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ।

ସବୁ ପାଠ ପଢ଼େ ଶୁଆ
ଝାଲେଇ ଦେଖିଲେ ଅଗ୍ରବୁଆ (ଢଗ)

ଅଗ୍ରବୁହା-ଦେ. ବିଣ.-ଅଗ୍ରବୁଆ (ଦେଖ)

ଅଗ୍ରର-ବୈଦେ. ବି.-ଆଗ୍ରର ।

ଅଗ୍ରର୍ଗଳ-ଦେ.ବିଣ. (ସଂ. ଅନର୍ଗଳ)-ଅନର୍ଗଳ, ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ, ଅଜେୟ ।

ଅଗ୍ରର୍ଗଳା-ଦେ. ବିଣ.-ଅଗ୍ରର୍ଗଳ (ଦେଖ)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଚାଳ-ଦେ.ବି.-ଚାଳ ଛପର ହୋଇ ନ ଥିବା ଗୃହ ।

ଅଚାଲ-ଦେ. ବି. (ସଂ. ଅ + ଚଳ ଧାତୁ) - ବେଚାଲ, ସମାଜ ବିଗର୍ହିତ ଆଚରଣ, ଅନିୟମ, ବେଧାରା । ଦେ. ବିଣ.-ଅପ୍ରଚଳିତ ।

ଅଚାଲତ୍-ଦେ.କ୍ରି.ବିଣ.-ବିଶେଷ ପରିମାଣରେ ।

ଅଚାହୂତା-ଦେ. ବି. ଓ ବିଣ. - ଅଭାହୂତ (ଦେଖ) । ଦେ.ବିଣ.(ସଂ. ଅଭ୍ୟାହୂତ, ପ୍ରା. ଅଚାହୂଦା-ଅପ୍ରୀତିକର, ଅଲୋଡ଼ା । ଦେ.ବି.-ଅପ୍ରୀତିକରତ୍ୱ ।

ଅଚିକିଚ୍ଛା-ଗ୍ରା.ବି. (ସଂ. ଅଚିକିତ୍ସାର ଅଶୁଦ୍ଧ ଉଚ୍ଚାରଣ)- ଅଚିକିତ୍ସା (ଦେଖ) ।

ଅଚିକିତ୍ସକ-ସଂ. ବି. (ଅ=ନିକୃଷ୍ଟ, ହୀନ+ଚିକିତ୍ସକ)- ଅନାଡ଼ି ବୈଦ୍ୟ, ଅଜ୍ଞ ବୈଦ୍ୟ, ନିକୃଷ୍ଟ ଚିକିତ୍ସକ ।

ଅଚିକିତ୍ସନୀୟ-ସଂ. ବିଣ. (ଅ+ଚିକିତ୍ସନୀୟ)-ଅଚିକିତ୍ସ୍ୟ (ଦେଖ) ।

ଅଚିକିତ୍ସା-ସଂ. ବି. (ଅ+ଚିକିତ୍ସା) - ଚିକିତ୍ସାର ଅଭାବ, ଉପଯୁକ୍ତ ଚିକିତ୍ସାର ଅଭାବ ।

ଅଚିକିତ୍ସ୍ୟ-ସଂ.ବିଣ (ଅ+ଚିକିତ୍ସ୍ୟ) - ଯାହାର ଚିକିତ୍ସା ହୋଇ ନ ପାରେ, ଯାହା ଚିକିତ୍ସା ଦ୍ୱାରା ଉପଶାନ୍ତ ହୋଇ ନ ପାରେ, ଦୁରାରୋଗ୍ୟ ।

ଅଚିକୀର୍ଷୁ-ସଂ.ବିଣ.(ନଞ୍ ତତ୍.)-ଅନଭିଳାଷୀ, କରିବାକୁ ଅନିଚ୍ଛୁକ ।

ଅଚିକ୍କଣ-ସଂ.ବିଣ.-ଖସଖସିଆ, ଖାଦଡ଼ିଆ, ଖଦଖଦିଆ, ଆବଡ଼ା ଖାବଡ଼ା, ଅସୁନ୍ଦର, ଯାହା ସୁନ୍ଦର ନୁହେଁ, ରୁକ୍ଷ ।

ଅଚିଣ୍ଡି-ଦେ.ବି.-ଅଚୁଣ୍ଡି (ଦେଖ)

ଅଚିତ୍-ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ. (ବହୁବ୍ରୀହି, ନାହିଁ+ଚିତ୍=ଜ୍ଞାନ ଯାହାର ନାହିଁ) - ଅଜ୍ଞାନ, ମୂର୍ଖ । ଦେ. ବି. - ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଗୋଚର ଯାବତୀୟ ଜଡ଼ ବସ୍ତୁ ।

ରାମାନୁଜ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ପଦାର୍ଥମାନଙ୍କୁ ତିନି ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭକ୍ତ କରିଅଛନ୍ତି, ଯଥା- (୧) ଚିତ୍—ନିତ୍ୟ ଚେତନ ସ୍ୱରୂପ ଥିବାରୁ ଜୀବାତ୍ମା, (୨) ଅଚିତ୍—ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଗୋଚର ଜଡ଼ାତ୍ମକ ପଦାର୍ଥ, ଈଶ୍ୱର—ଜଗତ୍‌ସ୍ରଷ୍ଟା, ଅଚିତ୍ ବା ଜଡ଼ବସ୍ତୁ ପୁଣି ତିନି ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭକ୍ତ । (କ) ଅନ୍ନଜଳାଦି ଭୋଜ୍ୟବସ୍ତୁ, (ଖ) ଭୋଜନ ପାତ୍ରାଦି ଭୋଗୋପକରଣ ଓ (ଗ) ଶରୀରାଦି ଭୋଗାୟତନ ।

ଅଚିତା ପହଣ୍ଡି-ପ୍ରାଦେ. ଗ୍ରାମ୍ୟ. (ପୁରୀ) ବି. - ଅଚିନ୍ତା ପହଣ୍ଡି (ଦେଖ)

ଅଚିନ୍-ଦେ.ବି. (ନାମ)-ଅଚୀନ୍ (ଦେଖ)

ଅଚିନ୍‌ଲେକ୍ (*Sir Claude Auchinleck*)- ବୈଦେ.ବି. (ନାମ) - ୧୮୮୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଏହାଙ୍କର ଜନ୍ମ । ଅଚିନ୍‌ଲେକ୍ ଜଣେ ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ସେନାପତି ଥିଲେ । ୧୯୪୧-୪୨ ମସିହାରେ ହୋଇଥିବା ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ ବେଳେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାଚ୍ୟରେ ସେନାପତି ଥାଇ ରୋମେଲଙ୍କ ପରିଚାଳିତ ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ଜର୍ମାନୀ ସୈନ୍ୟବାହିନୀଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରିଥିଲେ । ଭାରତର ପ୍ରଧାନ ସେନାପତି ଭାବେ ୧୯୪୩ ରୁ ୧୯୪୭ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅବସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲେ ।

ଅଚିନରା-ଗ୍ରା.ବିଣ.-ଅଚିହ୍ନରା (ଦେଖ)

ଅଚିନା-ଗ୍ରା.ବିଣ. (ସଂ. ଅଚିହ୍ନିତ)- ଅପରିଚିତ, ଅଜ୍ଞାତ, ଅଜ୍ଞେୟ, ଯେଉଁ ରୋଗକୁ କେହି ଚିହ୍ନି ପାରେ ନାହିଁ, ଯେଉଁ ଲୋକ ଅନ୍ୟକୁ ଚିହ୍ନି ନ ପାରେ । ଗ୍ରା.ବି.- ଅଚିନା ବ୍ୟାଧି (ଦେଖ) ।

ଅଚିନା ବ୍ୟାଧି-ଗ୍ରା. ବିଣ. (ସଂ ଅଚିହ୍ନିତ ଓ ବ୍ୟାଧି)- ଯେଉଁ ରୋଗକୁ ଚିକିତ୍ସକ ଲକ୍ଷଣାଦିଦ୍ୱାରା ଚିହ୍ନି ପାରେ ନାହିଁ, ଯେଉଁ ରୋଗର (ଯଥା-ବାତୁଳତା) ଫଳରେ ରୋଗୀ ପରିଚିତ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଚିହ୍ନି ପାରେ ନାହିଁ ।

ଅଚିନ୍ତନୀୟ-ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ. (ଅ+ଚିନ୍ତନୀୟ) - ଯାହା ଚିନ୍ତା କରାଯାଇ ନ ପାରେ, ଚିନ୍ତାତୀତ, ଚିନ୍ତାର ଦୁରଧିଗମ୍ୟ, ଅଭାବନୀୟ, କଳ୍ପନାତୀତ, ଅବୋଧ ।

ଅଚିନ୍ତା-ସଂ.ବି (ଅ+ଚିନ୍ତା)-ଚିନ୍ତାଶୂନ୍ୟତା, ନିଶ୍ଚିନ୍ତତା, ଦାୟିତ୍ୱଜ୍ଞାନ ଶୂନ୍ୟତା, ଦେ.ବିଣ.- ନିଶ୍ଚିନ୍ତ, ଚିନ୍ତାରହିତ, ଚିନ୍ତାକରିବାକୁ ଯାହାର କୌଣସି ବିଷୟ ନ ଥାଏ ।

ପୂର୍ବରୁ ଖାଇ ମାତା ପିତା
ଏବେ ସେ ହୋଇଛୁ ଅଚିନ୍ତା ।

ରାମଦାସ-ଦାର୍ଢ୍ୟତାଭକ୍ତି ।

ଅଚିନ୍ତାପହଣ୍ଡି- ପ୍ରାଦେ. (ପୁରୀ) ବି. - ଯେଉଁ ଆବୃତ ଗଳି ରାସ୍ତାବାଟେ ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ଭୋଗଘରୁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଭୋଗ ମଣ୍ଡପକୁ ରନ୍ଧା ହୋଇଥିବା ଅହ୍ଲଣିଆ ଅନ୍ନ ବ୍ୟଞ୍ଜନାଦି ବୁହାହୁଏ ।

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ନାଟ ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଏକ ସ୍ଥାନକୁ ଅଚିନ୍ତା ପହଣ୍ଡ କୁହାଯାଏ । ଏହି ସ୍ଥାନରେ ବସି ଭକ୍ତମାନେ ଭଜନ ଓ ସ୍ତୁତି ପାଠ କରନ୍ତି । ଏଠାରେ ବସି ସ୍ତବପାଠାଦି କଲେ ସଂସାରର କୌଣସି ଚିନ୍ତା ମନ ମଧ୍ୟକୁ ଆସେ ନାହିଁ ବୋଲି, ଏହି ସ୍ଥାନର ନାମକରଣ ଏପରି କରାଯାଇଛି ।

ଅଚିନ୍ତିତ- ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ. (ଅ + ଚିନ୍ତିତ) - ଅକଳ୍ପିତ, ଅତର୍କିତ, ଚିନ୍ତିତ ହୋଇ ନ ଥିବା ।

ଅଚିନ୍ତିତ ପୂର୍ବ-ସଂ.ବିଣ. (ପୂର୍ବେ ଚିନ୍ତିତ = ଚିନ୍ତିତ ପୂର୍ବ, ବହୁବ୍ରୀହି, ନ + ଚିନ୍ତିତ ପୂର୍ବ, ନଞ୍ ତତ୍.)-ଯେଉଁ ବିଷୟ ପୂର୍ବରୁ ଚିନ୍ତିତ ହୋଇ ନଥାଏ ବା ଚିନ୍ତା କରାଯାଇ ନ ଥାଏ ।

ଅଚିନ୍ତ୍ୟ-ସଂ. ବିଣ. (ଅ + ଚିନ୍ତ୍ୟ)-ଅଚିନ୍ତନୀୟ (ଦେଖ)

ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଭେଦାଭେଦ-ସଂ.ବି.-ଏକ ବୈଷ୍ଣବୀୟ ମତବାଦ । ବଙ୍ଗୀୟ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ଏହି ମତବାଦ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଏହି ମତବାଦର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ଥିଲେ । ଅଚିନ୍ତ୍ୟ, ଭେଦ ଓ ଅଭେଦ ଏହି ତିନି ପଦର ସମାସ ବଳରେ ଅଚିନ୍ତ୍ୟ-ଭେଦାଭେଦ ଶବ୍ଦଟିର ସୃଷ୍ଟି । ଭାସ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲେ ଅଚିନ୍ତ୍ୟ-ଭେଦାଭେଦର ପ୍ରଥମ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ । ସେ ବ୍ରହ୍ମସୂତ୍ରର ଭାଷ୍ୟରେ ଅଦ୍ୱୈତବାଦର ଖଣ୍ଡନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଭେଦାଭେଦବାଦର ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ । ଭାସ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଏହି ମତବାଦର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ଭାବେ କୁହନ୍ତି, ବ୍ରହ୍ମ ଓ ଜୀବ ମଧ୍ୟରେ ଭେଦ ଓ ଅଭେଦ ଉଭୟ ବିଦ୍ୟମାନ । ବ୍ରହ୍ମ କାରଣ ରୂପରେ ଅଭିନ୍ନ ହେଲେ ହେଁ କାର୍ଯ୍ୟରୂପେ ପରିଦୃଶ୍ୟମାନ ଜଗତ୍‌ଠାରୁ ଭିନ୍ନ । ତଥାପି ଜୀବ ଓ ଓ ବ୍ରହ୍ମର ଭେଦ ଔପାଧିକ ବା ଅନିତ୍ୟ । ଏହି ମତବାଦ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ପରେ ଯେଉଁ ବୈଷ୍ଣବ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ସୃଷ୍ଟି ହେଲେ, ସେମାନେ ଏହି ମତବାଦକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହା ସମ୍ପର୍କରେ ମତ ଦେଇ କହନ୍ତି, ଏକ-ଆଧାରରେ ଭିନ୍ନତା ଓ ଅଭିନ୍ନତାରୂପକ ଦୁଇଟି ବିରୁଦ୍ଧ ଗୁଣର ଅବସ୍ଥିତି ସତ୍ତ୍ୱେ ଉଭୟର ସତ୍ତା ଅନୁଭୂତ ହେଉଥିବାରୁ ଏ ପ୍ରକାର ଭେଦାଭେଦ ଜ୍ଞାନ, ଚିନ୍ତାର ସୀମାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଯାଏ । ତେଣୁ ଏହା ଅଚିନ୍ତ୍ୟ । ଏହାହିଁ ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଭେଦାଭେଦ ।

ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ସେନଗୁପ୍ତ-ପୁଂ.ବି.(ନାମ)-ପଶ୍ଚିମବଙ୍ଗଳାର ଜନୈକ ବଙ୍ଗୀୟ ଲେଖକ । ୧୯୦୩ ଖ୍ରୀ:ରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେ ଜଣେ ଖ୍ୟାତନାମା ବଙ୍ଗୀୟ ସାହିତ୍ୟିକ ଭାବେ ସୁନାମ ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟିକ କୃତି ଯୋଗୁ ସେ ପାଠକମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଭାଜନ ହୋଇ ପାରିଥିଲେ । ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ଉପନ୍ୟାସ ପୁସ୍ତକ 'ବିବାହେର ଚେୟେ ବଡ଼ୋ,' 'ପ୍ରାଚୀର ଓ ପ୍ରାନ୍ତର' ଆଦି ରସାତ୍ମକ ବୋଲି ନିଷିଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲା । ସାହିତ୍ୟିକ କୃତି ମଧ୍ୟରୁ 'ବିବାହେର ଚେୟେ ବଡ଼ୋ' ଉପନ୍ୟାସ ଥିଲା ସର୍ବପ୍ରଥମ ସୃଷ୍ଟି । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ସେ 'ଅମାବାସ୍ୟା', 'ପ୍ରିୟା ଓ ପୃଥ୍ୱୀ', 'ଇନ୍ଦ୍ରାଣୀ' ଓ 'ସଙ୍କେତମୟୀ' ପୁସ୍ତକମାନ ରଚନା କରିଥିଲେ । ଏହି ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକ ମାର୍କସ୍‌ବାଦ ଛାୟାରେ ରଚନା କରାଯାଇଥିଲା ।

ଅଚିର-ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ. କ୍ଲୀ. (ଅ + ଚିର) - କ୍ଷଣିକ, ଅଳ୍ପ କାଳସ୍ଥାୟୀ । (ଅଚିରା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଚିରକାଳ-ସଂ. ବି. ପୁଂ. (କର୍ମଧା.) - ସ୍ୱଳ୍ପକାଳ, କିଛି ସମୟ ।

ଅଚିରକ୍ରିୟ-ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ. (ନଞ୍ ତତ୍) - ଅଦୀର୍ଘ ସୂତ୍ର, କ୍ଷିପ୍ରକାରୀ, ଚଟପଟିଆ ।

ଅଚିରଚିରା-ଦେ. ବିଣ. ପୁଂ. ଓ ସ୍ତ୍ରୀ.-ଅଚିର୍ଛିଆଁ, ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି କୌଣସି ଭୟଙ୍କର ଘଟଣା ଦେଖିଲେ କିଂକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବିମୂଢ଼ ହୋଇ ଚିରିଚିରାଏ ବା ଚିତ୍କାର କରି ଉଠେ । (ଅଚିରଚିରେଇ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଚିରତ୍ୱିଷ-ସଂ. ବି. ସ୍ତ୍ରୀ. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଚିର + ତ୍ୱିଷ, ଯାହାର ତେଜ କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ)-ବିଦ୍ୟୁତ୍, ବିଜୁଳି, କ୍ଷଣପ୍ରଭା, ଅଚିରଦ୍ୟୁତି, ଅଚିରାଂଶୁ, ଅଚିରାଭା, ଅଚିରରୋଚିଷ୍ ।

ଅଚିରଦ୍ୟୁତି-ସଂ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଚିର + ଦ୍ୟୁତି)- ବିଦ୍ୟୁତ୍, ବିଜୁଳି ।

ଅଚିରପ୍ରଭା-ସଂ. ବି. ସ୍ତ୍ରୀ. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଚିର + ପ୍ରଭା)- ବିଦ୍ୟୁତ୍, ବିଜୁଳି ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଚିରରେ-ଦେ. ପଦ୍ୟ (ସଂ. ଅଚିର, ଅଚିରାତ୍) - ଅତି ଶୀଘ୍ର, ତତ୍କ୍ଷଣାତ୍ ।

ଅଚିରରୋଚିଃ- ସଂ. ବି. ସ୍ତ୍ରୀ. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଚିର + ରୋଚିସ୍)-ବିଦ୍ୟୁତ୍, ବିଜୁଳି ।

ଅଚିରସ୍ଥାୟୀ-ସଂ.ବିଣ. (ଅଚିରସ୍ଥାୟିନ୍, ୧ମା. ୧ବ.)- କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ, କ୍ଷଣଭଙ୍ଗୁର । (ଅଚିରସ୍ଥାୟିନୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଚିରାଂଶୁ-ସଂ.ବି. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଚିର + ଅଂଶୁ)-ବିଦ୍ୟୁତ୍, ବିଜୁଳି ।

ଅଚିରାଂଶୀ-ଦେ.ବି. (ସଂ. ଅଚିରାଂଶୁ)-ବିଦ୍ୟୁତ୍, ବିଜୁଳି ।

ଅଚିରାତ୍-ସଂ. ଅ. - ଅବିଲମ୍ବେ, ଅଚିରେ, ଅତିଶୀଘ୍ର, ହଠାତ୍, ତତ୍କ୍ଷଣାତ୍ ।

ଅଚିରାଭା-ସଂ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ.(ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଚିର + ଆଭା)-ବିଦ୍ୟୁତ୍, ବିଜୁଳି ।

ଅଚିରେ-ଦେ.ଅ. (ସଂ. ଅଚିର)-ଅଚିରାତ୍ (ଦେଖ)

ଅଚିଋଚିରା-ଦେ.ବିଣ.ପୁଂ ଓ ସ୍ତ୍ରୀ.- ଅଚିରଚିରା (ଦେଖ) (ଅଚିରଚିରେଇ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଚିଲ-ଗ୍ରା.ବି.-ଛଳ, ଉପଲକ୍ଷ୍ୟ ।

ଅଚିବଳ - ସଂ. ବି. - କାଶ୍ମୀରର ଗୋଟିଏ ଜଳୋସ୍ର ଝରଣା ।

ଅଚିଷ୍ଣୁ-ସଂ.ବିଣ.ପୁ. (ଅଞ୍ଚ + ଇଷ୍ଣୁ) - ଗତିଶୀଳ ।

ଅଚିହ୍ନରା-ଦେ. ବିଣ. ପୁଂ. ଓ ସ୍ତ୍ରୀ. (ସଂ. ଅ + ଚିହ୍ନ) - ଅଗ୍ରାହକ (ବ୍ୟକ୍ତି), ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଅନ୍ୟର ଗୁଣ ଚିହ୍ନି ପାରେ ନାହିଁ, ଅଯୋଗ୍ୟ, ଯେଉଁ ବଣିଆ ସୁନା ଇତ୍ୟାଦି ଧାତୁ ଦ୍ରବ୍ୟ ପରଖ କରିବାରେ ବିଚକ୍ଷଣ ନୁହେଁ । (ଚିହ୍ନରା-ବିପରୀତ)

ଅଚିହ୍ନା - ଦେ. ବିଣ (ସଂ. ଅ + ଚିହ୍ନିତ) - ଅଚିନା (ଦେଖ) ।

ଅଚିହ୍ନାର୍ - ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର) ବିଣ - ଅଚିନା (ଦେଖ) ।

ଅଚିହ୍ନିତ-ସଂ.ବିଣ. (ଅ + ଚିହ୍ନିତ)-ଯହିଁରେ କୌଣସି ଚିହ୍ନ ନ ଥାଏ, ଅପରିଚିତ, ଯାହାକୁ କେହି ଚିହ୍ନେ ନାହିଁ ।

ଅଚିହ୍ନିରା-ଦେ.ବିଣ.-ଅଚିହ୍ନରା (ଦେଖ)

ଅଚିନ-ଦେ.ବି.(ନାମ)-ସୁମାତ୍ରା ଦ୍ୱୀପର ଉତ୍ତର ଭାଗରେ ଥିବା ପ୍ରତାପଶାଳୀ ସ୍ୱାଧୀନ ରାଜ୍ୟ ଓ ନଗର । ଏହି ବନ୍ଦରରୁ ପୂର୍ବେ ରେଶମ ରପ୍ତାନି ହେଉଥିଲା । ୧୮୭୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଓଲନ୍ଦାଜମାନେ ଏହାକୁ ଅଧିକାର କରିଥିଲେ ।

ଅଚୁତ-ଦେ.ବିଣ.-ଅଚ୍ୟୁତ (ଦେଖ)

ଅଚୁତନାୟକ-ଦେ.ବି.ପ୍ର.(ନାମ)-ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର କବି । ସେ 'ଭ୍ରମରରତ୍ନାବଳୀ' କାବ୍ୟ ରଚନା କରିଥିଲେ ।

ଅଚୁତା-ଦେ.ବି. (ନାମ)-ଅଚ୍ୟୁତର ଅପଭ୍ରଂଶ ନାମ ।

ଅଚୁତା ପହଣ୍ଡ-ପ୍ରାଦେ. (ପୁରୀ) ବି.-ଅଚନ୍ତା ପହଣ୍ଡ (ଦେଖ)

ଅଚୁତି-ଦେ.ବି. (ନାମ)-ଅଚ୍ୟୁତର ଅପଭ୍ରଂଶ ନାମ ।

ଅଚ୍ୟୁତ-ସଂ.ବିଣ.(ଅ + ଚ୍ୟୁତ)-ଯାହା ଲଗ୍ନ ହୋଇଥିବା ବସ୍ତୁରୁ ଚ୍ୟୁତ ବା ଭିନ୍ନ ହୋଇନାହିଁ, ଅପତିତ, ବିନାଶରହିତ, ଅବିନାଶୀ, ସ୍ଥିର, ଚିରସ୍ଥାୟୀ । ସଂ.ବି.-ବିଷ୍ଣୁ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ । ଦେ ବି.ପୁଂ.-ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ନାମ ବିଶେଷ, ପଞ୍ଚ-ସଖାଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଏକତମ ସଖା ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କର ଡାକ ନାମ, ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ସମସାମୟିକ ଅଦ୍ୱୈତ ପଣ୍ଡିତଙ୍କର ଏକ ପୁତ୍ର । (ଅଚ୍ୟୁତା-ସ୍ତ୍ରୀ)

୧-ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍ତର ତୋଷଳୀ ବା ଦଣ୍ଡଭୁକ୍ତିର ସାମନ୍ତରାଜା । ରାଜା ଅଚ୍ୟୁତଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ଗୋଟିଏ ତାମ୍ରଶାସନ ୧୯୬୦ ମସିହାରେ ଓଡ଼ିଶାର ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲା ଭୋଗରାଇ ଥାନା ଜୟରାମପୁର ଗ୍ରାମରୁ ଆବିଷ୍କୃତ ହୋଇଛି । ଏହି ରାଜା ବୌଦ୍ଧଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ଥିଲେ । ପୂର୍ବ ଭାରତର ଗୁପ୍ତ ଅଧିକୃତ ସମୁଦାୟ ରାଜ୍ୟ ଅଧିକୃତ କରିଥିବା ମହାରାଜାଧିରାଜ ଗୋପଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଅଧୀନତା ସ୍ୱୀକାର କରି, ରାଜା ଅଚ୍ୟୁତ ତାଙ୍କ ଅନୁମତିରେ ବୋଧିପଦ୍ରକ ଗ୍ରାମରେ ଏକ ମହାବିହାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ସେଥିରେ ଅବଲୋକିତେଶ୍ୱରଙ୍କ ଆରାଧନା ହକାଶେ ଦଣ୍ଡଭୁକ୍ତିରେ ଥିବା ଶ୍ୱେତବାଳିକା ନାମ ବୀଥି (ଗ୍ରାମ)ଟି କେତେକ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କଠାରୁ କ୍ରୟକରି ମହାଯାନ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବୌଦ୍ଧ ସଂପ୍ରଦାୟ ଭିକ୍ଷୁ ସଂଘକୁ ତାହା ଦାନ କରିଥିଲେ । ଆଉ ମଧ୍ୟ ସେ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ ଯେ, ପ୍ରତିବର୍ଷ 'ଅଶପିଣ୍ଡିକ' ନାମକ ଏକଶତ 'ଚୂର୍ଣ୍ଣି' (ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଦ୍ରା) ସେହି ଗ୍ରାମରୁ କର ସ୍ୱରୂପ ଆଦାୟ କରାଯିବ । ଶ୍ରୀଖରେ ଲଙ୍ଗଲା ଖାଥି (ଗ୍ରାମ)ର ପୁସ୍ତପାଳ (ଲେଖକ ବା *Record Keeper*) ଚନ୍ଦ୍ର ବର୍ମା, କରଣିକ ଜାତାଢ଼୍ୟ ଏବଂ ସ୍ଥାନପାଳ ଖଗା ନାମକ ବ୍ୟକ୍ତି ଶ୍ରୀ ଅବଲୋକିତେଶ୍ୱରଙ୍କ ସେବାବିଧି ସେ ଧନରେ ଚଳାଇବେ ।

୨-ଚନ୍ଦ୍ର ବଂଶୀୟ ଦେବତାଙ୍କ ନାମ ଅଚ୍ୟୁତ । ଚନ୍ଦ୍ରବଂଶର ରାଜା ହର୍ଷଗୁପ୍ତ ସର୍ବଦା ଏହି ଦେବତାଙ୍କ ଆରାଧନା କରୁଥିଲେ । ରାଜା ହର୍ଷଗୁପ୍ତଙ୍କ ବିୟୋଗ-ପରେ ତାଙ୍କର ପତ୍ନୀ 'ବାସଟା' ଅଚ୍ୟୁତଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ବିଶାଳ ପ୍ରସାଦ ନିର୍ମାଣ କରି ପତିଙ୍କ ଶେଷ ଇଚ୍ଛା ପୂରଣ କରିଥିଲେ ।

ଅଚ୍ୟୁତ ଗଙ୍ଗା-ଦେ.ବି. (ନାମ)-ଅଚ୍ୟୁତ ବଳୀୟାର ସିଂହ ମହାପାତ୍ର (ଦେଖ)

ଅଚ୍ୟୁତ ଗୋକୁଳ ନାୟକ-ଦେ. ବି. (ନାମ)-ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଜଣେ ପ୍ରାଚୀନ କବି । ଏହି କବି 'ଛ ପୋଇ' ଖଣ୍ଡ କାବ୍ୟ ରଚନା କରିଥିଲେ । ଏହି ଖଣ୍ଡ କାବ୍ୟର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପୋଇର ଆରମ୍ଭ ଓ ଶେଷରେ 'ଟୀକ' ଥିବାର ଦେଖ ଯାଏ । ଏହା ରାଧାକୃଷ୍ଣ ପ୍ରେମ ମୂଳକ ରଚନା ଓ ବିପ୍ର କଣ୍ଠ ଦାସଙ୍କ 'ନ' ପୋଇ କାବ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ।

ଅଚ୍ୟୁତ ଘଟକ-ଦେ. ବି. (ନାମ) ଅବିଭକ୍ତ ବଙ୍ଗ ପ୍ରଦେଶର ଜନୈକ ବିପ୍ଳବୀ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମ । ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମରେ ଝାସ ଦେଇ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଦ୍ୱୀପାନ୍ତର ଦଣ୍ଡରେ ଦଣ୍ଡିତ ହୋଇଥିଲେ । ଆଣ୍ଡାମାନ ଦ୍ୱୀପରେ ଥିବା ସେଲୁଲର ଜେଲର କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ତାଙ୍କୁ ୧୯୩୨ରୁ ୧୯୩୮ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେଲ କକ୍ଷରେ ରଖି କଠିନ ଶାସ୍ତି ଦେଇ ହାଇରାଣ ହରକତ କରାଇଥିଲେ । (ଦେଖ-କଳାପାଣି)

ଅଚ୍ୟୁତ ଦେବ ରାୟ-ଦେ. ବି. (ନାମ)-ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ବିଜୟ ନଗରର ରାଜା । ବିଜୟ ନଗରର ରାଜା କୃଷ୍ଣଦେବ ରାୟଙ୍କ କନିଷ୍ଠଭ୍ରାତା । ରାଜ କୃଷ୍ଣଦେବ ରାୟ ୧୫୨୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଶେଷ ଭାଗକୁ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କଲା ପରେ ଅଚ୍ୟୁତ ଦେବରାୟ ତାଙ୍କର ଉତ୍ତରାଧି ଭାବେ ବିଜୟନଗରର ରାଜସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କରିଥିଲେ । ସେ ଓଡ଼ିଶାର ଗଜପତି ରାଜାଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ପରାସ୍ତ କରି-ଥିବାରୁ 'ସୁରତ୍ରାଣ' ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ ହୋଇଥିଲେ ।

ଅଚ୍ୟୁତ ପଟ୍ଟବର୍ଦ୍ଧନ-ଦେ.ବି. (ନାମ)- ଜନ୍ମ ୧୯୦୫-ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ବନାରସ ହିନ୍ଦୁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅଧ୍ୟୟନ ସାରି ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଇଉରୋପ ଯାଇଥିଲେ । ଇଉରୋପରୁ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ଶେଷକରି ଫେରିବା ପରେ ଅର୍ଥନୀତି ଅଧ୍ୟାପକ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟନିର୍ବାହ କରିଥିଲେ । ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ସହଯୋଗ କରିବାକୁ ଯାଇ ୧୯୩୨ ଖ୍ରୀ.ରେ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗଦେଇଥିଲେ । ପରେ କଂଗ୍ରେସ ସମାଜବାଦୀ ଦଳ ଗଠନ କରିବାରେ ଏ ଥିଲେ ପ୍ରଧାନ ପୁରୋଧା । ଅଗଷ୍ଟ ବିପ୍ଳବରେ ଯୋଗ ଦେଇ ୧୯୪୨-୪୬ ଖ୍ରୀ: ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆତ୍ମଗୋପନ କରିଥିଲେ ।

ଅଚ୍ୟୁତ ବଳୀୟାର ସିଂହ ମହାପାତ୍ର-ଦେ. ବି. (ନାମ)-ଶ୍ରୀଜଙ୍ଗ ରାଜ୍ୟର ଜମିଦାର । ଏହାଙ୍କ ନାମରେ ଓଡ଼ିଶାର ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାରେ ଏକ ପୋଖରୀ ଖୋଳା ଯାଇଥିଲା ଏହି ପୋଖରୀର ନାମ 'ଅଚ୍ୟୁତଗଙ୍ଗା' । ଏହି ପୋଖରୀ ତେଲିଙ୍ଗା ମୁକୁନ୍ଦ ଦେବଙ୍କ ପତନ ଓ ମୋଗଲ ଶାସନର ୩୦ ବର୍ଷ ପରେ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୫୬୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଖୋଳାଯାଇଥିଲା । ଏହାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଶ୍ରୀଜଙ୍ଗ ଶିଳାଲିପି ଖୋଦିତ କରାଯାଇଥିଲା ।

ଅଚ୍ୟୁତ ସାନ୍ତରା-ଦେ.ବି. (ନାମ)-ପୁରୀଜିଲ୍ଲା ବାଣପୁର ନିକଟସ୍ଥ ଭାଟପଡ଼ା ଦଳବେହେରା ବନବନ୍ଧୁ ସାମନ୍ତ-ରାୟଙ୍କ ପାଇକ ସରଦାର । ୧୮୧୭ ମସିହାରେ ସଂଘଠିତ ହୋଇଥିବା ପାଇକ ମେଳିର ଜଣେ ପାଇକ ମାନଙ୍କର ମେଳିଆ ଭାବେ ପରିଚିତ । ଦୀର୍ଘଦିନ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଢ଼ିବା ପରେ ୧୮୧୮

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମସିହା ନଭେମ୍ବର ମାସ ୬ ତାରିଖ ଦିନ ଇଂରେଜ କ୍ୟାପଟେନ ଜେ. ଏନ୍. ଓ୍ୱାଟସନଙ୍କ ନିକଟରେ ଛିଟପଡ଼ା କ୍ୟାମ୍ପରେ ଆତ୍ମ ସମର୍ପଣ କରି ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ ରହିବେ ବୋଲି ଶପଥ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

ଅଚ୍ୟୁତସିଂହ-ଦେ.ବି.(ନାମ)-ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ହିନ୍ଦୋଳର ଶାସକ । ମହାରାଜା ନରହରି ସିଂହଙ୍କର ଖ୍ରୀ.୧୬୯୧ରେ ମୃତ୍ୟୁ ହେବାରୁ ଅଚ୍ୟୁତ ସିଂହ ନରେନ୍ଦ୍ର ଖ୍ରୀ: ୧୭୦୧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହିନ୍ଦୋଳରେ ରାଜତ୍ୱ କରିଥିଲେ ।

ଅଚ୍ୟୁତ ସିଂହ-ଦେ.ବି. (ନାମ)-ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲା ଅନ୍ତର୍ଗତ ରଣପୁର ଗଡ଼ଜାତ ରାଜ୍ୟର ୫୦ ତମ ଓ ୮୧ ତମ ନରପତି । (ଦେଖନ୍ତୁ-ରଣପୁର)

ଅଚ୍ୟୁତାଗ୍ରଜ-ସଂ ବି.ପୁଂ. (ଷଷ୍ଠୀତତ୍.)- ବଳରାମଙ୍କର ଅନ୍ୟନାମ, ଇନ୍ଦ୍ର ।

ଅଚ୍ୟୁତାଙ୍ଗଜ ସଂ. ବି. ପୁଂ.- କାମ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପୁତ୍ର, ଅଚ୍ୟୁତାତ୍ମଜ, ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ।

ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ-ସଂ. ବି. ପୁଂ. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଚ୍ୟୁତ= ଚିରସ୍ଥାୟୀ ଅଟେ ଆନନ୍ଦ ଯାହାର)-ବିଷ୍ଣୁ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ । ଦେ.ବି.ପୁଂ.-ମନୁଷ୍ୟର ଡାକ ନାମ ବିଶେଷ ।

ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ କର-ଦେ. ବି. (ନାମ)-କଟକ ଜିଲ୍ଲା କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ା ସବ୍‌ଡିଭିଜନ ଡେରାବିଶ ବ୍ଲକ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣପୁର ଡାକଘର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଭରଜଙ୍ଗା ଗ୍ରାମରେ ୧୯୩୩ ମସିହା ଅକ୍ଟୋବର ମାସ ୩ ତାରିଖ ପବିତ୍ର କୁମାର ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ତିଥିରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ପିତାଙ୍କ ନାମ କଣ୍ଟୁରି ଚରଣ କର ଓ ମାତାଙ୍କ ନାମ ମରୁଆ ଦେବୀ । ଫକୀରାବାଦ ମଧ୍ୟ ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ନିମ୍ନ ମାଧ୍ୟମିକ ପାଶ୍ କରିସାରି ଡେରାବିଶ ବ୍ଲକ୍ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଗୁଣ୍ଟରି ଗ୍ରାମରେ ଖୋଲାଯାଇଥିବା ସଂସ୍କୃତ ଟୋଲରୁ ସଂସ୍କୃତ ଅଧ୍ୟୟନ ଶେଷକଲେ । ସାଲେପୁର ହାଇ ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ମାଟ୍ରିକ ପାଶ୍‌ପରେ କଲିକତା ବଙ୍ଗବାସୀ କଲେଜରୁ ଆଇ. କମ୍. ପାଶ୍ କଲେ । ଅଧ୍ୟୟନ ପରେ ଦେବଜ୍ୟୋତି ବର୍ମନଙ୍କ ସମ୍ପାଦନାରେ କଲିକତାରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିବା 'ଯୁଗବାଣୀ'ରେ କିଛିଦିନ ରହି ସମ୍ପାଦକଙ୍କୁ ସମ୍ପାଦନା କାର୍ଯ୍ୟରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଏଥିରେ କିଛିଦିନ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପରେ ସେଠାରୁ ଫେରିଆସି ଶ୍ରୀଚରଣ ବରାଲଙ୍କ ସମ୍ପାଦନାରେ କଲିକତାରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିବା ସାପ୍ତାହିକ ପତ୍ରିକା 'ପ୍ରତିଧ୍ୱନି' ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ଏହିପରି କେତେକାଳ କଲିକତାରେ ନିଜର ଜୀବନକାଳ କଟାଇବା ପରେ କଟକ ଆସି,୧୯୭୦ ମସିହାରେ କଟକରୁ ସମାଲୋଚନା ମୂଳକ ମାସିକ ପତ୍ରିକା 'ଦୁର୍ମୁଖ' ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ କର ବିଭିନ୍ନ ଆଡେ଼ ଘୂରିବୁଲିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ସାଧନାର ମୂଳଦୁଆ ପଡ଼ିଥିଲା ୧୯୫୬ ମସିହାରେ । ସେହିଦିନଠାରୁ ସେ ଲେଖନୀ ଚାଳନା କରି ବହୁ ସୃଷ୍ଟିର ସ୍ରଷ୍ଟା ଭାବେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଜଗତରେ ପରିଚିତ । ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶିତ ଉପନ୍ୟାସ 'ବିପ୍ଳବିଣୀର ଇତିକଥା' ଖ୍ରୀଷ୍ଟ କଲେଜର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ପଠାଣି ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ମୁଖବନ୍ଧ ସହ ୧୯୭୧ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ଏତଦ୍‌ଭିନ୍ନ ସେହିବର୍ଷ 'ଇଟା ସିମେଣ୍ଟର ପୁଞ୍ଜିବାଦ' (ଉପନ୍ୟାସ), ୧୯୭୮ ମସିହାରେ 'ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଧର୍ମ', ୧୯୭୫ ମସିହା ଜରୁରୀକାଳୀନ ପରିସ୍ଥିତି ସମୟରେ 'ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଅରଣ୍ୟକ' ଛଦ୍ମନାମରେ 'ବିସ୍ଫୋରଣ' (ଗଳ୍ପ) ୧୯୮୦ ମସିହାରେ 'ଡାକେ ଦୁର୍ମୁଖ' (କବିତା) ଗ୍ରନ୍ଥମାନ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ଏହାଙ୍କ ଜୀବନର ଅନେକ ସମୟ ବିତିଯାଇଛି ଯାତ୍ରା ଓ ନାଟକ ଦେଖିବାରେ । ବେଦ ବେଦାନ୍ତ, ଦର୍ଶନ ଓ ପୁରାଣ ଉପରେ ଜଣେ ଖ୍ୟାତି ସମ୍ପନ୍ନ ପ୍ରବଚକ ।

ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଗୋସାଇଁ-ଦେ. ବି. ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଦେବଙ୍କ ସମସାମୟିକ ଓଡ଼ିଆ ମହାପୁରୁଷ ଓ ଭକ୍ତକବି । (ଦେଖ-ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦାସ)

ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦତ୍ତ-ଦେ.ବି. (ନାମ)-ମୈଥିଳୀ ଭାଷାର ଜନୈକ ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ଲେଖକ । ଉତ୍ତର ବିହାର ତାଙ୍କର ଜନ୍ମସ୍ଥାନ । ମୈଥିଳୀ ଭାଷାରେ ମହାଭାରତର ଗଳ୍ପ ଏବଂ କାଳିଦାସଙ୍କ କବିତା ଅନୁବାଦ କରିଛନ୍ତି । ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଲେଖକ ଓ ସାହିତ୍ୟିକ ଭାବେ ଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜନ କରି ଅଳ୍ପ ବୟସରେ ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିଅଛି ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦାସ-ଦେ. ବି. (ନାମ)- ସାଗରର ବେଳାଭୂମି ଉପରକୁ ଗୋଟିଏ ଲହଡ଼ି ମାଡ଼ିଆସି ବାଲି ଶଯ୍ୟା ମଧ୍ୟରେ ସର୍ତ୍ତି ହୋଇଯିବା ପୂର୍ବରୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଲହଡ଼ି ଉଠିଆସେ ବାଲିଶଯ୍ୟା ଉପରକୁ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସାଗରର ବେଳାଭୂମିରେ ଓଡ଼ିଆ ମହାଭାରତର କୁଶଳୀ ସ୍ରଷ୍ଟା ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ଚିନ୍ତା ମହଲଣ ପଡ଼ି ଆସିବା ବେଳକୁ ସନ୍ଥଦାସ ଅଚ୍ୟୁତ, ବଳରାମ, ଜଗନ୍ନାଥ, ଯଶୋବନ୍ତ ଓ ଶିଶୁ ଅନନ୍ତଙ୍କୁ ନେଇ ପଞ୍ଚସଖା ସାହିତ୍ୟର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ହୋଇ ସାରିଥିଲା । ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜନୈତିକ ଅସ୍ଥିରତା ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଆଗମନ ଓ ତତ୍ଜନିତ ଧର୍ମଧାରା ପରିବର୍ତ୍ତନର ପ୍ରଭାବ ପଞ୍ଚସଖା ସାହିତ୍ୟକୁ ବହୁଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା । ପ୍ରାଚୀନ ପଞ୍ଚସଖା ଯୁଗର ବହୁ ପ୍ରଶଂସିତ କବିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଥିଲେ ଜଣେ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ସଚେତନ ସିଦ୍ଧ ମହାପୁରୁଷ । ତାଙ୍କ ରଚିତ ଗୌରୀଶିଯନ୍ତ୍ର, ବର୍ଣ୍ଣଟୀକା, ମଣିବରଣ ଗୀତା, ନିର୍ବିଧ-ଯନ୍ତ୍ର ଓ ଗୁରୁଭକ୍ତି ଗୀତାରେ ତାଙ୍କର ପିତା ଦୀନବନ୍ଧୁ ଖୁଣ୍ଟିଆ, ମାତା ପଦ୍ମାବତୀ ପିତାମହ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି ବୋଲି ସେ ନିଜେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ।

(କ) "ଖୁଣ୍ଟିଆ ଦୀନବନ୍ଧୁ ମୋର ତାତ
ଅହୋକୁଳରେ ଯେ ତାହାଙ୍କ ଜାତ ।
ମୋହର ମାତା ନାମ ପଦ୍ମାବତୀ
ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗ ନୃପତି ସନ୍ତତି ।
ମୁଁ ତାଙ୍କ କୁମର ହେଲେ କି ହେବ
ତାଙ୍କ କୁଳଗୋତ୍ର ନାହିଁ ମୋ ଠାବ ।"

(ବର୍ଣ୍ଣଟୀକା)

(ଖ) "ପିତାମେ ଦୀନବନ୍ଧୁଷ୍ଟ-
ଜାତଂମେ ଅହୋକୁଳଯେ । ୨୦ ।

× × × ×

ପିତାମହ ଗୋପୀନାଥଦାସେ ବ୍ରାତ୍ୟୋ ନ ସଂଶୟଃ
ତସ୍ୟ ପୁତ୍ରୋ ଦୀନବନ୍ଧୁଃ ଖୁଣ୍ଟିଆ ପଦସଂସ୍ଥିତଃ
ରାଜ୍ଞା ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରେଣ ଦେଣ୍ଟା ତତ୍ପଦ କୌତୁକାତ୍
ପଦ୍ମବତୀ ଚ ମେ ମାତା ନୃପକନ୍ୟାବଧୀୟତେ । ୨୧ ।"

(ବର୍ଣ୍ଣଟୀକା)

(ଗ) "ଦୀନବନ୍ଧୁ ପିତାଙ୍କର ତହିଁରେ ଯେ ଆଳ,
ପଦ୍ମନାମେ ମାତାମୋର ସେ ସ୍ଥାନରେ ଘର ।"

(ମଣିବରଣ ଗୀତା)

(ଘ) "ଦୀନବନ୍ଧୁ ମହାନ୍ତିଙ୍କର ଘରେ
ଜନମ ଲଭିଲି ରାତ୍ର ନିଶାରେ ।"

(ଗୌରୀଶି ଯନ୍ତ୍ର)

(ଙ) "ଆଜ୍ଞା ହେଲାକୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ଜନ୍ମ
ଦୀନବନ୍ଧୁ ଘରେ ମୋର ଜନମ ।"

(ନିର୍ବିଧ ଯନ୍ତ୍ର) =

(ଚ) "ଦୀନବନ୍ଧୁ ଖୁଣ୍ଟିଆ ଯେ ମୋର ପିଅର
ପଦ୍ମବନ ନେମ୍ବାଳ ଯେ ତହିଁ ମୋର ଆଳ ।"

(ଗୁରୁଭକ୍ତି ଗୀତା)

ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କର ପିତାମହ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି ଥିଲେ ଗଜପତି ରାଜାଙ୍କର ରାମୁକରଣ । ରାଜା ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ସ୍ଥାନ ପୂରଣ ନିମନ୍ତେ ଅଚ୍ୟୁତା-ନନ୍ଦଙ୍କ ପିତା ଦୀନବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ଡକାଇନେଇ କହିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଦୀନବନ୍ଧୁ ରାମୁକରଣ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାପାଇଁ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ ନ କରିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଟହଲିଆ କର୍ମରେ ନିଯୁକ୍ତ କରି ଖୁଣ୍ଟିଆ ଉପାଧି ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ସେଣୁ ସେ ସାଧାରଣରେ ଦୀନବନ୍ଧୁ ଖୁଣ୍ଟିଆ ନାମରେ ପରିଚିତ । ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କ ପତ୍ନୀଙ୍କ ନାମ ଚମ୍ପାବତୀ । ଚମ୍ପାବତୀ ଥିଲେ ରଘୁରାମ ଚମ୍ପତିଙ୍କ କନ୍ୟା । ତାଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ତାଙ୍କର ଦୁଇଗୋଟି ଭାଇ ଓ ଗୋଟିଏ ଭଉଣୀ ଥିଲେ । ବ୍ରଜଗଦାଧର ନାମରେ ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ର ଥିଲା ।

ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ କଟକଜିଲ୍ଲା ଅନ୍ତର୍ଗତ ସୁଅଙ୍ଗ ପ୍ରଗଣାସ୍ଥ ତିଲକଣା (ନିପୁର) ଗ୍ରାମରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଉକ୍ତି ଅନୁସାରେ—

(କ) "ତିଲକଣାରେ ମୁଁ ଜନମ ଲଭିଛି
କେହି ନ ଚିହ୍ନିଲେ ମୋରେ'
ଅଗଣିତ ବୋଲି ମାତା ଡାକୁଥାନ୍ତି
ଅନ୍ନ ନ ମିଳଇ ଘରେ ।"

(ଖ) "ଶୁଣ ବାବୁ ତୁମ୍ଭେ ବିପ୍ରକୁମର
ମୋର ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ଅଟେ ନିପୁର ।"

(ବର୍ଣ୍ଣଟୀକା)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

(ଗ) "ନେମାଳ ଛଡ଼ଆ ଘୁମୁସର କ୍ୱଆ ବାରପଣ ସିଂହଦେଶ
ଢଳକଣା "କମଳ ଲୋଚନପୁର ବାଲିପାଟଣା ପ୍ରକାଶ"
(ପଦ୍ମକଳ୍ପ)

କେହି କେହି ମତଦିଅନ୍ତି, ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ରଣପୁର । ଗୋପାଳଙ୍କ ଓଗାଳ ଓ ହରିବଂଶରେ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ରଣପୁର ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ।

(କ) "ରଣପୁର ମଝି ମୁଁ ଅଖଣ୍ଡାଚଳେ ବସିକରି ଥାଇ,
ପଦ୍ମନାଭ ନରେନ୍ଦ୍ର ମୋତେ ଅନ୍ନ ଦେଇ ପୋଷଇ ।"
(ହରିବଂଶ)

(ଖ) "ମୁଁ ଥିବି ମଣିନାଗକୁ ଯୋଜନେ ଅନ୍ତର ।"
(ଅନନ୍ତ ଗୋଇ)

(ଗ) "ରଣପୁର ମଝି ସୀମାରେ ଖଣ୍ଡ ଗ୍ରାମରେ
ମୋହର ଘର ଅଟଇ ତହିଁର ମଧ୍ୟରେ ।"
(ହରିବଂଶ)

ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ନିଜର ଦେଶ-ଭ୍ରମଣ ସମୟରେ ପୁରୀଜିଲ୍ଲା ରଣପୁର ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଆଖଣ୍ଡାଚଳ ଗ୍ରାମରେ କିଛିକାଳ ଅବସ୍ଥାନ କରିଥିଲେ ଓ ରାଜା ପଦ୍ମନାଭ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତାରେ ରହି ତାଙ୍କର ଯଶଗାନ କରିବାକୁ ଭୁଲି ନଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଭ୍ରମଣ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣିତ ମାଳିକାରେ ଲେଖାଅଛି ଯେ ରଣପୁର ରାଜାଙ୍କର କୌଣସି ସନ୍ତାନ ସନ୍ତତି ନଥିବାରୁ ସେ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କ ସେବାରେ ନିମଗ୍ନ ରହିବାରୁ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଆଖଣ୍ଡଳ ଗ୍ରାମରେ ରହି ହରିବଂଶ ଲେଖିଥିଲେ ଓ ହରିବଂଶ ଶ୍ରବଣ ପରେ ରାଜାଙ୍କର ପୁତ୍ର ସନ୍ତାନ ଲାଭ ହୋଇଥିଲା ।

ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ସମ୍ପର୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଲେଖିଛନ୍ତି, ମୋ ଗ୍ରାମର ନାମ ଝିପୁର, କିନ୍ତୁ ଝିପୁର ଏକ ଗ୍ରାମର ନାମ ନୁହେଁ, ଏହା ଏକ ଧର୍ମଗତ ନାମ । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ବାଇଶି ପାହାଚର ନାମ ତ୍ରିପୁର । ଦୀକ୍ଷା ନେବା ପରେ ଜନ୍ମସ୍ଥାନର ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବାର ପଦ୍ଧତି ଅଛି । ସେ ସ୍ୱକୃତ ବର୍ଣ୍ଣଟୀକା ପୁରାଣରେ ତ୍ରିପୁର ନାମ ବିଷୟ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ଲେଖିଛନ୍ତି ।

"ନିତ୍ୟ ନୀଳାଚଳ ପୂର୍ବ ଦ୍ୱାରରେ
ସ୍ତମ୍ଭ ଗୋଟିଏ ଅରୁଣ ନାମରେ ।
ସେଠାରେ ବଂଶ ପାବଚ୍ଛ ଅନ୍ତେନ
ଝିପୁର ଗ୍ରାମ ସୀମା ସନ୍ନିଧାନ ।"

ସେ ଦୀକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିସାରିବା ପରେ ସାଧନାର ସ୍ଥାନ ସ୍ୱରୂପ ନେମ୍ବାଳକୁ ପ୍ରଧାନ ପୀଠ ରୂପେ ବାଛିନେଇଥିଲେ । ଜୀବନର ଶେଷଭାଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଏହିଠାରେହିଁ କଟାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଆବାସସ୍ଥଳୀ ସାଧନା ପୀଠକୁ ନିଜର ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ଭାବରେ ତାଙ୍କର ରଚନାମାନଙ୍କରେ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି--

(କ) "ଚିତ୍ରୋତ୍ପଳା କୂଳେ ନେମ୍ବାଳପୁର
ଅଚ୍ୟୁତ ଦାସର ଅଟଇ ଘର ।"
(କଇଟ-ଯନ୍ତ୍ର)

(ଖ) "ଚିତ୍ରୋତ୍ପଳା କୂଳେ ନେମାଳପୁର
ସମାଧିବଟ ମୋ ତହିଁ ବେହାର ।"
(ବିଚାର ଯନ୍ତ୍ର)

(ଗ) "ସୂଆଙ୍ଗ ବଟେ ଚିତ୍ରୋତ୍ପଳା ସ୍ଥାନ
ନେମାଳ ଗ୍ରାମରେ ମୋର ଆଶ୍ରମ ।"
(ନିତ୍ୟ ବିଚାର ଯନ୍ତ୍ର)

(ଘ) "ମୁହିଁତ ଶୂଦ୍ରକୁଳେ ଜନ୍ମ ହୋଇ
ନେମାଳ ବଟ ଚିତ୍ରୋତ୍ପଳା ରହି,
ନଦୀକୂଳରେ ମୋ ବାସ ହୋଇଲା
ଅଚ୍ୟୁତ ରଙ୍ଗାଚରଣ ସେବିଲା ।"
(ବିଚାର ଯନ୍ତ୍ର)

(ଙ) "ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଯେ ନାମ ମୋହର
ନେମ୍ବାଳ ଗ୍ରାମରେ ଘର,
ଶୂଦ୍ରକୁଳରେ ମୁଁ ଜନମ ଲଭିଛି
ଆଜ୍ଞା ଘେନି ପ୍ରଭୁଙ୍କର ।"
(ଶୂନ୍ୟ ସଂହିତା)

(ଚ) "ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଯେ ନାମ ମୋହର
ମୋ ଠାରୁ ଦୁଃଖୀ ନାହିଁ,
ଚିତ୍ରୋତ୍ପଳା ନଦୀକୂଳରେ ଯେ
ଗ୍ରାମ ନେମ୍ବାଳ ଅଟଇ ।"
(ଗରୁଡ଼ ଗୀତା)

(ଛ) "ସୂଆଙ୍ଗ ବଟେ ନେମ୍ବାଳ ଗ୍ରାମ
ସେହି ଠାବରେ ମୋହର ବିଶ୍ରାମ"
× × ×
ମୁହିଁତ ହେଲି ଶୂଦ୍ରକୁଳେ ଜାତ
ଚିତ୍ରୋତ୍ପଳା ନେମ୍ବାଳ ବଟସ୍ଥିତ ।"
(ଝିବଧ ଯନ୍ତ୍ର)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

(ଜ) "ଲୁଚକା ସରିତୋର୍ମଧ୍ୟେ ନକାର ଗ୍ରାମ ନାମକମ୍
ତସ୍ମିନ୍ ସ୍ଥାନେ ନିବାସଂ ଚ"
(କ୍ଷେତ୍ର ମହାତ୍ମ୍ୟ)

ଅର୍ଥାତ୍ 'ଲୁ' ଅର୍ଥ ଲୁଣାନଦୀ, 'ଚ' ଅର୍ଥ ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା, 'ସରିତୋଃ ମଧ୍ୟେ' ଦୁଇଟି ନଦୀ ମଧ୍ୟସ୍ଥ, 'ନ'କାର-ନେମ୍ପାଲ ଗ୍ରାମ ନାମ ସେଠାରେ ମୋର ବାସସ୍ଥାନ ଅଛି ।

ପ୍ରଚଳିତ ପ୍ରବାଦରୁ ଜଣାଯାଏ, ତାଙ୍କ ପିତାମାତା-ସନ୍ତାନ ନ ହେବାରୁ ସେମାନେ ପୁତ୍ର ଯାଗ ଗରୁଡ଼ ସ୍ତମ୍ଭ ପଛପଟରେ ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ର ସନ୍ତାନ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ । ସେମାନେ ଭାବିଲେ ଯେ ଭଗବାନ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ର ସନ୍ତାନ ଦାନ କଲେ । ତା'ପରେ ସେମାନେ ଘରକୁ ଫେରିଆସି ପୁତ୍ର ସନ୍ତାନ ଲାଭ କଲେ । ସେଥିଯୋଗୁଁ ସେମାନେ ପୁତ୍ରର ନାମ ଦେଲେ ଅଗଣି । ଶୈଶବ କାଳରେ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କର ଅନେକ ନାମକରଣ କରାଯାଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ମାତା ଆବାଲ୍ୟରୁ ଡାକୁଥିବା ନାମ ଅଚ୍ୟୁତ୍ ଥିବାରୁ ସେହି ନାମହିଁ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ନାମ ହୋଇ ରହିଲା ।

ଈଶ୍ୱରଦାସଙ୍କ ଚୈତନ୍ୟ ଭାଗବତରେ ଲେଖାଯାଇଛି ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଥିଲେ ଜାତିରେ କରଣ । ଏହି ମତକୁ ସ୍ୱର୍ଗତ ଅଧ୍ୟାପକ ଆର୍ତ୍ତବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ବେଳେ, ଆଉ ଗୋଟିଏ କିମ୍ବଦନ୍ତୀରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ସେ ଜାତିରେ ଗୋପାଳଥିଲେ । ପୁଣି, ଭାବନାବର ଗ୍ରନ୍ଥରେ ସେ କମାର ଥିଲେ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ତାଙ୍କ ସ୍ୱରଚିତ କେତେକ ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ସେ ଅଗ୍ନିହୋତ୍ରୀ କରଣ କୁଳରେ ଜନ୍ମହୋଇଥିବା କଥା ଲେଖାଯାଇଛି ।

ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କ ଜନ୍ମ ସମ୍ପର୍କରେ ଉତ୍କଳୀୟ ପଣ୍ଡିତବର୍ଗ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ-ବାରିଧି-ମନ୍ଥନକାରୀ ପଣ୍ଡିତ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କର ଜନ୍ମ ଖ୍ରୀ୧୪୬୦ ପୂର୍ବରୁ ବୋଲି କହନ୍ତି । ସ୍ୱର୍ଗତ ଅଧ୍ୟାପକ ଆର୍ତ୍ତବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି ଖ୍ରୀ ୧୫୧୧-୧୫୧୨ ମଧ୍ୟରେ ବୋଲି ମତଦିଅନ୍ତି । ପଣ୍ଡିତ ବିନାୟକ ମିଶ୍ରଙ୍କ ମତରେ ୧୪୯୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ପଣ୍ଡିତ ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ମତ ଦିଅନ୍ତି ଯେ ଉଦୟକାହାଣୀ ମତାନୁସାରେ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ ୧୪୮୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ । ଅନ୍ୟତମ ଗବେଷକ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ ପଣ୍ଡିତ ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣଙ୍କ ମତକୁ ସମର୍ଥନ କରିଛନ୍ତି । ଗବେଷକ ତାରିଣୀଚରଣ ରଥ ମତ ଦିଅନ୍ତି ଯେ ଖ୍ରୀ:୧୫୦୪ରୁ ୧୫୩୨ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଜତ୍ୱକାଳରେ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଥିଲେ । ଅଧ୍ୟାପକ ଡକ୍ଟର ଦେବେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତିଙ୍କ ମତରେ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମକାଳ ଖ୍ରୀ: ୧୫୦୨ । ଉଦୟ କାହାଣୀକୁ ମୂଳ କରି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ ତ୍ରୟମାସିକ ପତ୍ରିକା କୋଣାର୍କର ପଞ୍ଚସଖା ବିଶେଷାଙ୍କ 'ମହାପୁରୁଷ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ' ଶୀର୍ଷକ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଶ୍ରୀକୁଞ୍ଜମଣି ପାଠୀଶର୍ମା ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କର ଜନ୍ମକାଳ ୧୪୮୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ସ୍ଥିର କରିଥିବାବେଳେ, ସେହି 'ଉଦୟକାହାଣୀ'କୁ ମୂଳ କରି ଅଧ୍ୟାପକ ଦେବେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି, ସ୍ଥିର କରିଛନ୍ତି ଖ୍ରୀ: ୧୪୮୨ । କିନ୍ତୁ ଏହି ସବୁ ମତାମତକୁ ସିଦ୍ଧାନ୍ତଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ।

ଐତିହାସିକ ମାନଙ୍କ ମତରେ ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଙ୍କ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ ସମୟ ୧୪୯୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଓ ସେ ୧୫୩୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଜୁତି କରିଥିଲେ । ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ୪୧ ବର୍ଷ ରାଜତ୍ୱ କରିଥିଲେ । ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ନିଜେ ରାଜା ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଙ୍କୁ 'ଶୂନ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମ' ସଂହିତାର ପ୍ରଥମ ଖାନରେ ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ପ୍ରଶଂସା କରିଛନ୍ତି ଓ ସେତେବେଳକୁ ୧୫୧୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ମାତ୍ର ।

ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କ ଭାଷାରେ—

"ସୂର୍ଯ୍ୟ ବଂଶରେ ମହୀପତି ସାର
କପିଳ ଇନ୍ଦ୍ରକୁଳେ ଅବତାର ॥
ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ନୃପତି-ତନୁଜ
ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବ ମହାରାଜ ॥
କେବଣ ଗୁଣ କହିବା ତାହାର
ଯାଗ ଯୋଗ ଯଜ୍ଞରୁ ଯେ ବାହାର ॥
ବିନ୍ଦେ ଅକଳଙ୍କ କୁଳପବିତ୍ର ।
କୋଟି କ୍ରତୁ ଫଳ ଆସ୍ଥ ଯା ପାତ୍ର ॥
ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷେ ଈଶ୍ୱର ସମାନ ଦେହୀ
ଭୁକତି ମୁକତି ପାଇବ ସେହି ॥
ରଣେ ପଶିଯାଏ ବିଷମ ଯୁଦ୍ଧେ ।
ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ କଲେ ନବଖଣ୍ଡ ସାଧେ ॥
ସେ ମହାରାଜା ପଞ୍ଚବିଂଶ ଅଙ୍କେ
ଶୂନ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମସଂହିତା ମୁଁ କଲି ଜଣଙ୍କେ ॥

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସିଦ୍ଧ ସଙ୍କେତ ପଟାନ୍ତର ନାହିଁ
ଯୋନି ଜନମ ବିବର୍ଜିତ ତହିଁ ॥

(ଶବ୍ଦବ୍ରହ୍ମ ସଂହିତା-୧ମ ଖାନ)

ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଏ ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଙ୍କ ପଞ୍ଚବିଂଶ ଅଙ୍କ ବେଳକୁ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଜଣେ ଯୁବକ ହୋଇଥିଲେ । ତା' ନ ହେଲେ ରାଜ ପ୍ରଶସ୍ତି ଏପରି ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନଥାନ୍ତା । ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନ୍ୟତମ ସଖା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ରଚିତ ଅନ୍ୟ ଏକ ପୋଥିରୁ ପ୍ରମାଣ ମିଳେ, ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ନବମ ଅଙ୍କଠାରୁ ଭକ୍ତମାନେ ଜନ୍ମ ନେଇଛନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ଜନ୍ମ :—

"ସେହି ରାଧା ଅଂଶ ମୁହିଁ କୃଷ୍ଣ ଅଂଶ
ଯୁଗତେ ହୋଇବ ମେଳ
ନୀଳାଚଳେ ରାଜା ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ସେ
କ୍ଷେତ୍ରାଧିପ ମହୀପାଳ ।
ଏହାଙ୍କ ନବମ ଅଙ୍କେ ଭକ୍ତ ଯେ ଜନ୍ମିବେ
ପଦ୍ମବନ ଛସକରି
ଏ କଥା କହିଲୁ ଶୁଣ ହେ ଉଦ୍ଧବ
ମନେ ବୁଦ୍ଧି ହେତୁ ଧରି ।"

(ଭକ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରିକା-୧ମ ଅଧ୍ୟାୟ)

ତା'ପରେ ପରେ କ୍ରମଶଃ ସମଙ୍ଗାରେ ବଳରାମ, ଆଳପଡ଼ାରେ ଅନନ୍ତ ଶିଶୁ, ଅଡ଼ଙ୍ଗରେ ଯଶୋବନ୍ତ, ନେମ୍ପାଳରେ ଅଚ୍ୟୁତ୍ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଏଣୁକରି ଏହା ସହଜରେ ଅନୁମେୟ ଯେ ୧୫୦୫-୧୫୦୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣକରିଥିବା ସମ୍ଭବ ।

ଭାବନାବରରେ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କର ବାଲ୍ୟକାଳର ବିବରଣୀ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି । ତାଙ୍କର ବାଲ୍ୟକାଳ ସେତେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳମୟ ଜଣାଯାଏ ନାହିଁ । ସେ ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ବୟସରେ ବିଦ୍ୟାରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ପିଲାବେଳେ ତାଙ୍କର ପାଠପଢ଼ାରେ ଆଦୌ ମନ ନଥାଏ । ସର୍ବଦା ଅନ୍ୟମନସ୍କ ହୋଇରହନ୍ତି । ପାଠ ନ ପଢ଼ି ଏଣେ ତେଣେ ବୁଲୁଥିବାରୁ ପିତାମାତା ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କ ଠାରୁ ତାଙ୍କୁ ବହୁ ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ସହିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କ ନିକଟରେ ଏକ ଅଲୌକିକ ଚିନ୍ତାଧାରାର ସ୍ରୋତ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥିଲା, ସେ କଥା କେହି ଜାଣିପାରି ନଥିଲେ । ଯାହାର ଫଳ ସ୍ୱରୂପ ସେ ଏଗାରବର୍ଷ ବୟସରେ ଧ୍ୟାନ, ଜ୍ଞାନାଦି ବିଷୟରେ ମନୋନିବେଶ କରିଥିଲେ । ଗୀତା, ଭାଗବତ, ମନ୍ତ୍ର, ଯନ୍ତ୍ରରେ ବିଶେଷ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କଲେ । ବିଧିର ବିଧାନ ବିଚିତ୍ର । ହଠାତ୍ ଦିନେ କଷାୟକୌପୀନ ବସନଧାରୀ କମଣ୍ଡଳୁ ହସ୍ତ ଜନୈକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସନ୍ୟାସୀ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କୁ ମନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦାନକଲେ । ମନ୍ତ୍ର ଓ ଦୀକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ ପରେ ତାଙ୍କର ପିତା ଦୀନବନ୍ଧୁ ପଚାରିଲେ ପ୍ରଭୁ ତୁମେ କିଏ ? ଯେଉଁଠାରେ ଆପଣଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ ମିଳିବ ? ସନ୍ୟାସୀ କହିଲେ ପୁରୀ ଗଲେ ଆମକୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବେ । ଏ ଆମର ଭକ୍ତ ହେତୁ ଶିଷ୍ୟ କରିବାପାଇଁ ଆସିଥିଲୁ ।

ଦୀକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ ହେଲା । ଦୀକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରିଥିବା ସନ୍ୟାସୀ ଚାଲିଗଲେ । ଦୀକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ ପରେ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କର ମନ ବିଶେଷ ଭାବରେ ବିଚଳିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ତାଙ୍କର ଏଣେ ତେଣେ ବୁଲିବା ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା ସତ, କିନ୍ତୁ ସର୍ବଦା ନୀରବ ରହିବା ହିଁ ଦେଖାଗଲା । ଏହା ଦେଖି ତାଙ୍କର ପିତାମାତା ବିଶେଷ ଚିନ୍ତିତ ହୋଇ-ପଡ଼ିଲେ । ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କ ଭାଷାରେ—

"ପାଞ୍ଚ ବରଷକୁ ବିଦ୍ୟାରମ୍ଭ କରି
ବିଦ୍ୟାପଠନକୁ ମତେ,
ତଜନା କରିଣ ବିଦ୍ୟା ପଢ଼ିବାକୁ
ପିତା ବୋଲୁଥାନ୍ତି କେତେ ।
ବିଦ୍ୟା ହିଁ ପଠନ କଷ୍ଟ ହିନେ ପୁଣି
ଖେଳରେ ମନ ଜଡ଼ିଲା,
କର୍ମର ବାସନା ପୂର୍ବର ଲିଖନ
ଘରରୁ ମନ ଛାଡ଼ିଲା ।"

(ଶୂନ୍ୟ ସଂହିତା)

ବାରବର୍ଷ ବୟସ ବେଳକୁ ପିତା ଦୀନବନ୍ଧୁ, ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କର ଆଚରଣ ଦେଖି ଚିନ୍ତାରେ ବ୍ୟସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ଆଉ ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନପାଇ ଦୀନବନ୍ଧୁ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି ନୀଳାଚଳ ଧାମକୁ ଗମନ କଲେ । ସେଠାରେ ସେ ଚୈତନ୍ୟ ମଣ୍ଡଳୀ ଥିବାର ଦେଖିଲେ । ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଚୈତନ୍ୟମଣ୍ଡଳୀରେ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତେ ତାଙ୍କ ମନରେ ଭାବାନ୍ତର ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ତା'ପରେ ଚୈତନ୍ୟ ମହାପ୍ରଭୁ ସନାତନ ଗୋସ୍ୱାମୀଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ ତାଙ୍କୁ ଦୀକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କଲେ । ସେହିଠାରୁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମାଳା ତିଳକ ଓ ହରିନାମ ପ୍ରେମରେ ପୁଲକିତ ଦେହ ତାଙ୍କର ଜାଗ୍ରତ ହେଲା । ସେ ମଧ୍ୟ ଖୋଳ କରତାଳ ଧରି କୀର୍ତ୍ତନରତ ହେଲେ । ସେ ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ଗାଇ ପାରୁଥିଲେ ଓ ନାଚି ପାରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ବେଶ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋରମ ଥିଲା । ତାହା ବ୍ରହ୍ମଗୋପାଳ ବେଶ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ।

"ବୀଣାବାଦ୍ୟବିନୋଦେନ ମୋହିତଂ କୃଷ୍ଣ ମାନସଂ
ନାନାକୌତୁକବିଦ୍ୟେନ ତ୍ୱଂ ମେ ପାତୁ ମହାପ୍ରଭୋ !
ପତାକାଚ୍ଛତ୍ର କାହାଳୀ ବେଣୁ ବେଦବିନୋଦକମ୍
ସିଙ୍ଗିକା ମୁରଲୀଶ୍ଚୈବ ତ୍ୱଂମେ ପାତୁ ମହାପ୍ରଭୋ !
(ସ୍ତୁତି ଚିନ୍ତାମଣି)

ଦୀକ୍ଷାଦାନ ପରେ ଗୁରୁ ସନାତନ ସ୍ୱାମୀ କହିଲେ ଜଗନ୍ନାଥହିଁ କୃଷ୍ଣ,କୃଷ୍ଣହିଁ ଜଗନ୍ନାଥ । ଯେ କୃଷ୍ଣ ସେ ଚୈତନ୍ୟ ଏଣୁ ଏହାର କୌଣସି ବିଭେଦ କରିବନାହିଁ । ଜଗନ୍ନାଥ ନିରାକାର ଓ ଚୈତନ୍ୟ ସାକାର ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର କଥା । ତୁମ୍ଭେ 'ଅ' ଅର୍ଥ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଠାରୁ ଚ୍ୟୁତ ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ଖଳିତ ହେତୁ ତୁମ୍ଭର ନାମ ଅଚ୍ୟୁତ ହୋଇଅଛି । ମୁଁ ଅନେକ-ଦିନୁ ତୁମକୁ ଖୋଜୁଥିଲି । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋର କାମ ଶେଷ ହେଲା । ତୁମେ ମୋର ଏକମାତ୍ର ଶିଷ୍ୟ ଓ ଅନ୍ୟ ଶିଷ୍ୟ ମୋର କେହି ନାହାନ୍ତି । ତୁମ୍ଭେ କେବଳ ଗୋଟିଏ ଶିଷ୍ୟ କରି ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ ପ୍ରଚାର କରି ପାପ-ତାପ ଅନ୍ଧ-କାରରୁ ମାନବକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବ । ଗୁରୁଙ୍କ ବାକ୍ୟାନୁ-ସାରେ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଏକମାତ୍ର ଶିଷ୍ୟ ରାମଦାସଙ୍କୁ ଦୀକ୍ଷା ଦେଇଥିଲେ ଓ ରାମଦାସ ୧୬ ହଜାର ଶିଷ୍ୟଙ୍କୁ ଦୀକ୍ଷା ଦେଇଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ ।

ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କର ଗୁରୁ ଓ ଦୀକ୍ଷା ନେଇ ମତ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ । ତାଙ୍କର ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀରେ ତିନିଜଣଙ୍କର ନାମ ଜାଣିବାକୁ ମିଳେ । ସେମାନେ ହେଲେ (୧)ସନାତନ (୨) ଶ୍ରୀଚରଣ ଓ (୩) ନନ୍ଦକିଶୋର । ତିନିଜଣ ଗୁରୁ ଥିବାର ପ୍ରମାଣ ତାଙ୍କ ଗୁରୁଭକ୍ତି ଗୀତା ଓ ଶୂନ୍ୟସଂହିତାରେ ସେ ନିଜେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ।

(କ) "ଶିଷ୍ୟ ସନାତନ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଗୃହିଣ
ଆଜ୍ଞାଦେଲେ ସଚୀସୁତ
ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କୁ ତୁମ୍ଭେ ଉପଦେଶ
କର ହେ ଯାଇ ତୁରିତ ।"
(ଶୂନ୍ୟ ସଂହିତା)

(ଖ) "ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ଶିଶ୍ରୀଚରଣ ଗୋସାଇଁ
ଶିଶ୍ରୀଚରଣ ଗୋସାଇଁ ଶିଷ୍ୟଅଚ୍ୟୁତ ମୁହିଁ ।"
(ଗୁରୁଭକ୍ତି ଗୀତା)

(ଗ) "ନନ୍ଦକିଶୋର କର୍ଣ୍ଣମୂଳେ ।
ରାମକୃଷ୍ଣ ଯେ ଗୁରୁ ଦେଲେ ।।
ସନାତନ ଯେ ଦାସକହିଁ ।
ନନ୍ଦକିଶୋର ଦେଲେ କହି ।।
ମୁଁ ଅଟେ ଅଚ୍ୟୁତ ଯେ ଦେଖି ।
ସନାତନ ଯେ କୃପା ବହି ।।"
(ଗୁରୁଭକ୍ତି ଗୀତା)

ସନାତନଙ୍କ ନାମ ନେଇ ଦୁଇଗୋଟି ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି । ଯାହାଙ୍କ ଦୋଳ ଗ୍ରାମରେ ସେ ବାସ କରୁଥିଲେ ବୋଲି ଗୁରୁଭକ୍ତି ଗୀତାରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ।

"ଦୋଳଗ୍ରାମେ ତାଙ୍କ ବାସ ବୈରାଗୀର ବେଶ
ଏକ ଶିଷ୍ୟ ମୁହିଁ ତାଙ୍କ ଅନ୍ୟ ଶିଷ୍ୟ ନାହିଁ ।"

ଶୂନ୍ୟ ସଂହିତାରେ ଯେଉଁ ସନାତନଙ୍କର ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି, ସେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ସହିତ ଆସିଥିବା ବୈଷ୍ଣବ ସନାତନ ବୋଲି ମନେହୁଏ । ଅଧ୍ୟାପକ ଆର୍ତ୍ତ-ବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କ ଗୁରୁ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ବୋଲି ମତ ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି, ମାତ୍ର ନିତ୍ୟାନନ୍ଦଙ୍କ ବିଷୟରେ କୌଣସି ବିବରଣୀ ଦେଇନାହାନ୍ତି ।

ଦୀକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ ପରେ ଗୁରୁଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପାଇ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ନିଜର ଅସାଧାରଣ ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରୟୋଗ କରି ଧର୍ମ ପ୍ରଚାର କରିବାରେ ଲାଗିପଡିଲେ । ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଧର୍ମ ପ୍ରଚାର କରିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କୁ ରାଜା ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଦେବଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଏକ କଠୋର ପରୀକ୍ଷାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡିଥିଲା । ସେ ରାଜାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶାନୁସାରେ ଶୂନ୍ୟବାର୍ମ୍ମରେ ଭଜନ କରି ପରୀକ୍ଷୋତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ରାଜା ସମସ୍ତଙ୍କର ସମ୍ମାନର ପ୍ରିୟ ପାତ୍ର ହୋଇପାରିଥିଲେ । ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ କ୍ରମଶଃ ଲୋକଲୋଚନକୁ ଆସିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଓ ଲୋକମାନେ ତାଙ୍କ ଧର୍ମ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହେଲେ । ଫଳରେ ତାଙ୍କର ନୂତନ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମ ତତ୍ତ୍ୱ ଗ୍ରହଣକରିବାକୁ ବହୁ ଲୋକ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଲେ । ସେ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମରେ ବ୍ୟାକୁଳିତ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଦୀକ୍ଷିତ କରାଇଥିଲେ । ଶୂନ୍ୟ-

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସଂହିତାରେ ଅଛି ଯେ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କ ପ୍ରାଚୀ କ୍ଷେତ୍ର-ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଋଷି ଆଶ୍ରମରେ ଥିବା ଗୋରେଖନାଥ, ବାଲବୀର ସିଂହ, ବାଲୁଙ୍ଗା ଦାସ ଓ ସିଦ୍ଧ ବାରଙ୍ଗାଦଙ୍କ ସହ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତା କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ନୂତନ ଯୋଗମାର୍ଗ ଦର୍ଶକ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କ ନିକଟରେ ସମସ୍ତେ ନିସ୍ତ୍ରଭ ହେଲେ । ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହେବା ପରେ ଆଉ କେହି ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ ନଥିବାରୁ ପଞ୍ଚସଖା-ମାନେ ସହଜରେ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ ପ୍ରଚାରକରି ସେଥିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଫଳତା ଲାଭ କରିଥିଲେ । ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ବେଳକୁ ବେଳ ଭକ୍ତ ଏବଂ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଅଲୌକିକ ବିଦ୍ୟା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଇ ଚମତ୍କୃତ କରି ଦେଉଥିଲେ । ଥରେ ସେ ଶୂନ୍ୟ ବାମ୍ଫିରେ ଶୂନ୍ୟ ଭଜନ କରି ଉପସ୍ଥିତ ଦର୍ଶକଙ୍କୁ ବିସ୍ମୟାଭିଭୂତ କରିଥିବା ସମୟରେ ଯଶୋବନ୍ତ, ବଳରାମ, ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ଅନନ୍ତଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ପରିଚୟ ହୋଇଥିଲା । ଏମାନେ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କ ବୈଷ୍ଣବୀୟ ଧର୍ମାଚରରେ ପ୍ରୀତ ହୋଇ ତାଙ୍କ ସହିତ ଏକମତ ହୋଇଥିଲେ ଓ ପଞ୍ଚସଖା ଗୋଷ୍ଠୀ ଧର୍ମରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇ ଧର୍ମ ପ୍ରଚାରରେ ଲାଗି ପଡ଼ିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଚିନ୍ତା ଏବଂ ଭାବନା ଥିଲା ଗୋଟିଏ । ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନ୍ୟ ଚାରି ସଖା ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କୁ ବିଶେଷ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସମ୍ମାନ କରୁଥିଲେ ।

ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିଲେ କର୍ମଠ ଓ ଦୂରଦୃଷ୍ଟି ସମ୍ପନ୍ନ । ଶୂନ୍ୟ ସଂହିତା ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି, ମନଯାନ ବିଦ୍ୟା କେବଳ ଜାଣିଥିଲେ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କ ତେଣୁ ଅନ୍ୟ ସଖାମାନେ ମନଯାନ ବିଦ୍ୟା ଜାଣି ନ ଥିବାରୁ ସେମାନେ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦକୃତ ଯନ୍ତ୍ର-ମନ୍ତ୍ର-ତନ୍ତ୍ର ସାହାଯ୍ୟରେ ଦୈନିକ ମନଯାନରେ ଯାତାୟତ କରି ମହାପ୍ରସାଦ ଆଣି ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିତରଣ କରୁଥିଲେ । ମହାପୁରୁଷ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କ ଯୁକ୍ତି ଓ ଯନ୍ତ୍ର-ମନ୍ତ୍ର-ତନ୍ତ୍ର ପ୍ରୟୋଗରେ ବେଦାନ୍ତ, ନାଗାନ୍ତ, ଯୋଗାନ୍ତ ଓ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସବୁ ଲୋପ ପାଇଗଲା । ତାଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ସମୁଦ୍ର ମଧ୍ୟରେ ତାନ୍ତ୍ରିକର ତନ୍ତ୍ର କ୍ରିୟା, କାୟା ସାଧକର ଘଟ ସାଧନ, ନାଥ ଯୋଗୀଙ୍କର ଯୋଗବାଦ ତଥା ଶୈବ, ଶାକ୍ତ, ଗାଣପତ୍ୟ, ସୌର କବିର ପନ୍ଥୀ ମତବାଦ ସବୁ ଚିରଦିନ ପାଇଁ ବୁଡ଼ି ଯାଇଥିଲା ।

ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କର ଜାତିଗତ ବିଭେଦ ନଥିଲା । ନିଜେ ମଧ୍ୟ ନିଜର ଜାତି ପରିଚୟ ଦେବାକୁ କେବେ ପ୍ରୟାସୀ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ପାଟକଗୀତା ଅନୁସାରେ ସେ କହନ୍ତି, ଭଗବାନଙ୍କ ମନ୍ତ୍ର ବିଗ୍ରହରୁ ସମସ୍ତେ ଜନ୍ମ । ତେଣୁ ଉଚ୍ଚନୀଚର କିଛି ଭେଦାଭେଦ ନାହିଁ । ସେ ନିଜ ଜାତିର ପରିଚୟ ନ ଦେଇ ନିଜେ ଜଣେ ବୈଷ୍ଣବ ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେଇ ନିଜକୁ ବୈଷ୍ଣବ ଜାତିର ବୋଲି ଚଉରାଶି ପଟଳରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ।

"ଅଚ୍ୟୁତ ଦାସ ମୁଁ ବୈଷ୍ଣବ ଜାତି
ବୈଷ୍ଣବ ସେବାରେ ନ ଥାଇ ମତି ।"

ସେ ସଂସ୍କୃତ ବର୍ଣ୍ଣ ଟୀକାରେ ଅନୁରୂପ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି ।

"ମମ ନାସ୍ତି ବିପ୍ରଭାବଂ କ୍ଷତ୍ରଂ ବାପି ନ ବିଦ୍ୟତେ
ସେବା ପ୍ରାପ୍ତିଃ ଶୂଦ୍ରଭାବେ ସା ସେବା ମୋକ୍ଷ ଦାୟିକା ।
ଶୂଦ୍ରଭାବେଽପ୍ୟହଂ ନାସ୍ତି ଅନ୍ୟଭାବେଽପ୍ୟହଂ ସ୍ଥିତଃ
ଦୀନାଚ୍ୟୁତୋ ଭବେତ୍ ଶୂଦ୍ରୋ ସେବାଭାବେଣ ସଂଯୁତଃ ।"

"ସାନ ହେବାକୁ ଯେ ଆମ୍ଭର ମନ ।
ତହୁଁ ଶୂଦ୍ରକୁଳେ ହେଲୁ ଜନମ ॥
ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଗୋପ କୁମର ।
ସେବା ଆମ୍ଭର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପୟର ॥
ତହୁଁ ପଞ୍ଚ ସଖା ଶୂଦ୍ର ହୋଇଲୁ ।
ଜ୍ୟେଷ୍ଠ କନିଷ୍ଠ ବାରି ନ ପାରିଲୁ ॥
ପଞ୍ଚସଖାଗଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ ନୋହୁ ।
ବୈଶ୍ୟ, କ୍ଷତ୍ରିୟ ବା ହୋଇବୁ କାହୁଁ ॥
ଶୂଦ୍ର ବର୍ଣ୍ଣ ଆମ୍ଭ ପୂର୍ବରୁ ନାହିଁ ।
ପଞ୍ଚ ସଖା କୃଷ୍ଣ ସେବାରେ ବାଇ ॥"

ପୁଣି ଚୌରାଶି ପଟଳରେ ମଧ୍ୟ କହନ୍ତି ଯେ—

"ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଚରଣେ ସର୍ବଦା ଆଶ
ଭୃତ୍ୟର ଭୃତ୍ୟଟି ଅଚ୍ୟୁତ ଦାସ ।"

ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଉପଜୀବ୍ୟ ଥିଲା ଅନବରତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଗୁଣକୀର୍ତ୍ତନ କରିବା । ତାଙ୍କର ଉପାସ୍ୟ ଦେବତା ଭାବେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଅଣାକାର, ମହାଶୂନ୍ୟ ଓ ନିରାକାର ନାମରେ ନାମିତ କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ତାଙ୍କ ରଚିତ 'ଶୂନ୍ୟ ସଂହିତା' ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି 'ଯିଏ ଜଗନ୍ନାଥ ସିଏ ଇ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କୃଷ୍ଣ'' । 'ମହାମନ୍ତ୍ର କୃଷ୍ଣ ଯେହୁ ଜଗନ୍ନାଥ ସେହି' । ଆଉ ମଧ୍ୟ ଶୂନ୍ୟ ସଂହିତାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି, ବଡ଼ଦେଉଳର ସେବା କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ ଛତିଶାନ ଯୋଗ, ଭଣ୍ଡାର ରକ୍ଷକାଦି ସମସ୍ତେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରି ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି, କୃଷ୍ଣ ଅବତାର ବେଳେ ନିଜେ ଜଗନ୍ନାଥ ସେହିପରି ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି ରହିବାକୁ କୁଆଡ଼େ ଆଦେଶ ଦେଇଥିଲେ । କୃଷ୍ଣ ଯେତେବେଳେ ଯାତବଂଶ ଯାଦବଙ୍କୁ ଧରି ଦ୍ୱାରକାରେ ଥାଆନ୍ତି ସେତେବେଳେ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ଶାପଗ୍ରସ୍ତ ହେଲେ, ତା'ପରେ କୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କୁ ନିକଟକୁ ଡାକି କହିଲେ—

''ଶାପ ବାହିଗଲେ ଯେ ବ୍ରହ୍ମଋଷି,
ରହି ନ ପାରିବ ଏଥେ ବିଳାସି ।
ତୁମ୍ଭେ ଗୋପପୁଏ ଜନମ ଲଭି,
କ୍ଷେତ୍ରବର ନୀଳାଚଳରେ ଶୋଭି ।
କୈବଲ୍ୟ ପସରା ମୋହର ଯେତେ,
ବିକାକିଣା ଲଗିଥିବଟି କେତେ ।
ତୁମ୍ଭେ ଗୋପପୁଏ କରି ରନ୍ଧନ,
ଭୁଞ୍ଜାଇବ ମୋତେ ସକଳ ଧନ ।
ଆମ୍ଭ ସେବକ ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ପୂଜିବ,
ପୁଣି ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ଅନୁସରିଥିବ' ।

(ଶୂନ୍ୟ ସଂହିତା)

ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଆଜ୍ଞାପ୍ରମାଣେ ସେମାନେ ସେପରି ନୀଳାଚଳରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି 'ନିଯୋଗ' ଭାବେ ଖଟି ଆସୁଛନ୍ତି ଏବଂ ବାଳଗୋପାଳ କୃଷ୍ଣ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମରେ ଆସି ଲୀନ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏଣୁ ସେ କହନ୍ତି— 'ଅବତାର ଦଶ ଏହି ଦାରୁରୂପ, ଏହି ଦାରୁରେ ସେ ଲୀନ', ଯଦିଚ ଜୟଦେବଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାନୁଯାୟୀ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଅବତାର ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ନାହିଁ ଏବଂ ଦଶଅବତାର ମଧ୍ୟରେ 'କୃଷ୍ଣ' ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ନୁହନ୍ତି ତଥାପି ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ 'ଅବତାର' ବୋଲି ସ୍ପଷ୍ଟ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଯାଇଛନ୍ତି—

''ଜଗନ୍ନାଥ ବଳଭଦ୍ର ଭଦ୍ରା ସୁଦର୍ଶନ,
ମହାମନ୍ତ୍ର ମନ୍ତ୍ରରାଜ-ରୂପ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ।
ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଯେନି ସିଂହାସନ ପରେ,
ବିଜୟ କରି ଅଛନ୍ତି ଚତୁର୍ଦ୍ଧା ରୂପରେ ।''

(ଶୂନ୍ୟ ସଂହିତା)

ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କଠାରେ ପଞ୍ଚସଖା ଯୁଗର କୃଷ୍ଣୈକତ୍ୱ ଧାରଣା ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଠାରୁ ଉତ୍ପତ୍ତିଲାଭ କରିଥିଲା ପରି ଜଣାପଡ଼େ । ପ୍ରଥମେ ବର୍ଣ୍ଣସାମ୍ୟ ଓ ପରେ ତାଦାତ୍ମ୍ୟ କଳ୍ପନା କରାଯାଇ ଜଗନ୍ନାଥ ସେବାରେ ଏକାନ୍ତ ଭକ୍ତିନିଷ୍ଠ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପରକୀୟା ପ୍ରୀତିସମ୍ବଳିତ କୃଷ୍ଣମାହାତ୍ମ୍ୟ ପ୍ରଚାର କରାଯାଇଥିଲା । ତେଣୁ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ କହନ୍ତି—

''କଳ୍ପବଟ ମୂଳେ ନୀଳସୁନ୍ଦର ଗିରିରେ,
ସୁନ୍ଦର ରୂପରେ ବିଜେ ଶଙ୍ଖ ଚକ୍ର କରେ ।
ଚାହିଁଲେ ଚୈତନ୍ୟ ଯେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ କର୍ତ୍ତା ହରି,
କଳାରେ କଳା ମିଶିଲା ନୋହିଲା ଯେ ବାରି ।''

(ଶୂନ୍ୟ ସଂହିତା)

ଜାତି ପ୍ରଥା ହେଉଛି ଏକ ସାମାଜିକ କଳଙ୍କ । ଏହା ଗଙ୍ଗବଂଶ ଏବଂ ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ଶାସନକାଳରେ ବହୁଗୁଣିତ ହୋଇପଡିଥିଲା । ରାଜତନ୍ତ୍ରରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗୋଷ୍ଠୀଭାବେ ଉଚ୍ଚ ସମ୍ମାନିତ ହୋଇ ଆସୁଥିଲେ । ବିଭିନ୍ନ ମାର୍ଗରେ କର୍ମକାଣ୍ଡ ବାହୁଲ୍ୟ ଉପରେ ସେମାନେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇ କର୍ମକାଣ୍ଡ ବହୁଳ ଯାଗଯଜ୍ଞ ତଥା ଦକ୍ଷିଣା ସର୍ବସ୍ୱ ଏକ ଜଟିଳ ମାର୍ଗ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ଦେଇଥିଲେ । ଏପରିକି ନିମ୍ନ ବର୍ଗ ତଥା ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନେ ମଧ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ର ପୁରାଣ ଶୁଣିବାକୁ ନିଷିଦ୍ଧ କରିଦେଇଥିଲେ । ପର୍ଯ୍ୟାୟକ୍ରମେ ଯବନ ସଂସର୍ଗାଦି ବଶତଃ ଜାତି ଭେଦ ହୋଇ ଉଠିଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ ତୀବ୍ର ଓ ଏପରି ଜାତି ଉପଜାତି ମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ଦ୍ରୁତଗତିରେ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବାକୁ ଲାଗିଲା ଯେ, ତାହା ରାଜ ଶାସନ ଦ୍ୱାରା ଆୟତ୍ତ କରିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରି ନଥିଲା । ଏଭଳି ସଙ୍କଟଜନକ ପରିସ୍ଥିତିରେ ପଞ୍ଚସଖା ଜାତିପ୍ରଥା ବିରୁଦ୍ଧରେ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସଂସ୍କୃତରେ ଲିଖିତ ଜଟିଳ ବେଦ ପୁରାଣାଦିକୁ ସରଳ ଭାଷାରେ ରଚନା କରି ଜନ ସମାଜର ଭ୍ରମକୁ ଦୂରକରିବା ପାଇଁ ସାରା ଓଡ଼ିଶାରେ ଭ୍ରମଣ କରି ବିଭିନ୍ନ ମଠମାନ ସ୍ଥାପନ କରି କୁସଂସ୍କାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରସାର ଏବଂ ପ୍ରଚାରପାଇଁ ଉଦ୍‌ଯୋଗୀ ହୋଇ ଉଠିଥିଲେ । ଏଥିରେ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କ ଭୂମିକାଥିଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଜାତିପ୍ରଥା ବିରୁଦ୍ଧରେ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରି ନିଜେ ମଧ୍ୟ ସେ ଶୂଦ୍ର କନ୍ୟା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର 'ଗଣେଶ ବିଭୂତି ଏବଂ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଡମ୍ବରୁ'

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ରଚନା ଗୁଡ଼ିକରେ ଜାତିପ୍ରଥା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅତି କଠୋର ଭାଷାରେ ସମାଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ।

ଥରେ ହିମାଳୟରୁ ଦଳେ ଯୋଗୀ ଆସି ଜଗନ୍ନାଥ ଧାମରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେମାନେ ଯୋଗମାର୍ଗର ବିଭିନ୍ନ କୌଶଳ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଅଭିଭୂତ କରି ପକାଇଥିଲେ । ହିମାଳୟର ଯୋଗୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରର ପଣ୍ଡିତ ମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇ-ସାରିଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଉତ୍କଳରେ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କର ସୁନାମ ବଢିଚାଲିଥାଏ । ପଣ୍ଡିତମାନେ ତାଙ୍କ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ପରାକାଷ୍ଠା ଦେଖି ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଈର୍ଷା କରୁଥାଆନ୍ତି । ପଣ୍ଡିତମାନେ ଭାବିଲେ ହିମାଳୟରୁ ଆସିଥିବା ଯୋଗୀ-ମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କୁ ଲଗାଇଦେଲେ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ବେଶ୍ ପାନେ ପାଇଯିବେ । ଏଥିରେ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ମଠର ଅଧିକାଂଶ ମଧ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ସହଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ଏଥିପାଇଁ ଏକ ପଣ୍ଡିତ ସଭାର ଆହ୍ୱାନ କରାଗଲା । ଏବଂ ବହୁ ସାଧୁ, ସନ୍ଥ, ବିଜ୍ଞ ପଣ୍ଡିତ-ମାନଙ୍କୁ ଆମନ୍ତ୍ରିତ କରାଗଲା । ହିମାଳୟରୁ ଆସିଥିବା ଜଣେ ଯୋଗୀ ହଠାତ୍ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ, କେଉଁ ବିଦ୍ୟା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ?

ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ସହଜ ନ ଥିଲା । ଉପସ୍ଥିତ ବିଜ୍ଞ ମଣ୍ଡଳୀ ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ବହୁ ଢଙ୍ଗରୁ ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ଲାଗିଲେ କିନ୍ତୁ ତାହା ସର୍ବ ସମ୍ମତ ସମର୍ଥନ ଲାଭ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ପାଞ୍ଚଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହିପରି ଆଲୋଚନା ଚାଲିବା ପରେ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କୁ ଉକ୍ତ ସଭାକୁ ଆସି ଯଥାର୍ଥ ଉତ୍ତର ଦେବା ପାଇଁ କହିଆଗଲା । ସାଧାରଣ ଦର୍ଶକ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ, ହିମାଳୟରୁ ଆସିଥିବା ଯୋଗୀମାନଙ୍କର ପ୍ରଶ୍ନର ଯଥାର୍ଥ ଉତ୍ତର ଦିଆଯାଇ ନ ପାରିଲେ ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶାକୁ ନିନ୍ଦା ହେବ ।

ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ସଭାରେ ପହଞ୍ଚିବା ମାତ୍ରେ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ମଠର ମହନ୍ତ ବାମଦେବ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ, କେଉଁ ବିଦ୍ୟା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ?

ସମଗ୍ର ପୁରବାସୀ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ରହିଲେ । ସେ ଯଦି ଉତ୍ତର ଦେଇ ନ ପାରନ୍ତି ତେବେ ଓଡିଶା ମୁହଁରେ କଳଙ୍କ ଲାଗିବ ।

ହଠାତ୍ ଯୋଗୀରାଜ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଟିକିଏ ଚିନ୍ତାକରି ଉତ୍ତର ଦେଲେ—

“ଯୋଗ ବିଯୋଗ ଗୁଣନଂ ଭାଗ ଏବଂ ଚତୁର୍ବିଧ
ବିଦ୍ୟା ବିଶିଷ୍ଟ ଜ୍ଞାନାନାଂ ଅନ୍ୟା ସର୍ବହି ନିଷ୍ଫଳା ।”

ଅର୍ଥାତ୍; ହରଣ, ଗୁଣନ, ଫେଡ଼ାଣ, ମିଶା, ଆଉ ସବୁ ପାଠ ଫସର ଫସା ।

ଏହାକୁ ଆହୁରି ସରଳୀକରଣ କରି କହିଲେ, ହରଣ ଗୁଣନ, ଫେଡ଼ାଣ ଓ ମିଶାଣ ଏହି ଚାରୋଟି ସମ୍ମିଶ୍ରଣାତ୍ମକ ଜ୍ଞାନ ହିଁ ସବୁଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିଦ୍ୟା । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ସବୁ ବିଦ୍ୟା ନିଷ୍ଫଳ । ଏହାର ତତ୍ତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ସାଧାରଣଙ୍କୁ ଅଗମ୍ୟ ହେବାରୁ ଏକ ଶ୍ଲୋକ ଉଦ୍ଧାରଣ କରି ତା'ର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ ବୁଝାଇ କହିଲେ ।

“ଜ୍ୟୋତିକୁ ଶୂନ୍ୟରୁ କର ହରଣ
‘ଛ’ ଘରେ ‘ଛ’ ଛନ୍ଦ କର ଲଗାଣ
ଚାରିବର୍ଣ୍ଣର କାଳାକୁ ଫେଡ଼ିବ
ଅଲେଖପୁରେ ମିଶାଇଣ ଦେବ ।।”

ଶୂନ୍ୟ ସୌର ମଣ୍ଡଳରୁ ଜ୍ୟୋତିକୁ ଆହରଣ କରିବ । ଷଡ଼ଚକ୍ର ମଧ୍ୟରେ ତାକୁ ସହଜରେ ସଂଲଗ୍ନକର ଚାରି ବର୍ଣ୍ଣର କଳା ହେଉଛି, ଅହଂକାର ତାକୁ ମନରୁ ତ୍ୟାଗ କରିବ । ମନକୁ ଅଲେଖପୁରେ ମିଶାଇଦେଲେ ଦିବ୍ୟାନନ୍ଦ ପାଇବ । ଏହି ଦିବ୍ୟାନନ୍ଦ ହିଁ ଜ୍ଞାନ । ସର୍ବ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିଦ୍ୟା ହିଁ ଯୋଗ ବିଜ୍ଞାନ । ଯେଉଁ ଯୋଗ ଶାସ୍ତ୍ର ଯୋଗୀମାନେ ସହଜରେ ଆୟତ୍ତ କରିବାକୁ ଅକ୍ଷମ, ସେହି ଯୋଗ ଚାରିଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରି ପାରିବ । ଏଭଳି ଉତ୍ତର ହିମାଳୟରୁ ଆଗତ ଯୋଗୀମାନଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିପାରିଥିଲା । ପରେ କୁଟଚକ୍ରୀମାନଙ୍କର ଚକ୍ରାନ୍ତ ପଦାରେ ପଡିଯାଇଥିଲା । ଏହିପରି ବହୁଥର ସେ ପରୀକ୍ଷାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଛନ୍ତି ।

ମହାପୁରୁଷ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ବହୁ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରି ସୁବିପୁଳ ସାରସ୍ୱତ ସାଧନାର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ପାରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ରଚିତ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡିକ ହେଲା— (୧) ଜ୍ୟୋତି ସଂହିତା (୨) ଅନାହତ ସଂହିତା (୩) ବୀଜ ସଂହିତା (୪) ଜୁମର ସଂହିତା (୫) ଅଣାକାର ସଂହିତା (୬) ଛାୟା ସଂହିତା (୭) ଅବାଡ଼ ସଂହିତା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

(୮) ଅକଳିତ ସଂହିତା (୯) ବ୍ରହ୍ମ ସଂହିତା (୧୦) ବଟ ସଂହିତା (୧୧) ଅକର ସଂହିତା (୧୨) ଯନ୍ତ୍ର ସଂହିତା (୧୩) ଗୁରୁଭକ୍ତି ଗୀତା (୧୪) ଜ୍ଞାନୋଦୟ କୋଇଲି (୧୫) ବାଖର କୋଇଲି (୧୬) ଡବ ଡ଼ବ କୋଇଲି (୧୭) ଅଭୟ କବଚ (୧୮) ଚନ୍ଦ୍ରକଳ୍ପ ଗୀତା (୧୯) ଅଷ୍ଟ-ଗୁଜ୍ଜରୀ (୨୦)ଶରଣ ପଞ୍ଜର ସ୍ତୋତ୍ର (୨୧)ଲକ୍ଷ୍ମୀଧର ବିଳାସ (୨୨) ସ୍ଥାନ ନିର୍ଣ୍ଣୟ (୨୩) ଦୃଢବୋଧ ଚଉତିଶା (୨୪) ଗହନ ଗୀତା (୨୫) ଗୋପାଳଙ୍କ ଓଗାଳ (୨୬) ଚଉରାଶୀ ଚକ୍ର (୨୭) ଶବ୍ଦବ୍ରହ୍ମ ଗୀତା (୨୮) ଦଶ ପଟଳ ମାଳିକା (୨୯)ଗରୁଡ଼ ଗୀତା (୩୦)କୈବର୍ତ୍ତ ଗୀତା (୩୧)ବର୍ଣ୍ଣଟୀକା ପୁରାଣ (୩୨) ଆଗତ ଭବିଷ୍ୟ ବା ଅନନ୍ତ ଗୋଇ (୩୩) ଭୁବନାବର (୩୪) ପରମଜ୍ଞାନ ଗୀତା (୩୫) ଜ୍ଞାନପ୍ରଦୀପ ଗୀତା (୩୬) ତତ୍ତ୍ୱବୋଧିନୀ (୩୭) କଳିଯୁଗ ଗୀତା (୩୮) ନିର୍ଘଣ୍ଟ ଶବ୍ଦ (୩୯) ମୋହ କଳ୍ପ (୪୦) ମହାନିତ୍ୟ ରହାସ (୪୧) ନିତ୍ୟ ରାସ (୪୨) ବୃନ୍ଦା ରାସ (୪୩) ଶୂନ୍ୟରାସ (୪୪) ପଦ୍ମବନ ରାସ (୪୫) ମୂଳଶୂନ୍ୟ ରାସ (୪୬) ରାଧା ରାସ (୪୭) ଆଗତ ଭବିଷ୍ୟ ମାଳିକା (୪୮) ପରାର୍ଦ୍ଧ (୪୯) ବେଦତତ୍ତ୍ୱ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ କଳ୍ପ (୫୦) ପଦ୍ମକଳ୍ପ (୫୧) ହରିବଂଶ (୫୨) ମଣିବନ୍ଧ ଗୀତା (୫୩)ଯୁଗାବ୍ଧି ଗୀତା (୫୪)ବିପ୍ରଗୁଳିକ (୫୫)ମାନମହିମା (୫୬) ବୀଜ ସାଗର ଗୀତା (୫୭) ଅଭେଦ କବଚ (୫୮) ଚମ୍ପାବତୀ ହରଣ ବ୍ୟତୀତ ଅନେକ ଭଜନ ଓ ଚଉତିଶା ସେ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଏତଦ୍‌ଭିନ୍ନ କେତେକ ଆଲୋଚକ ମତରେ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କ ରଚିତ ରଚନାବଳୀ ବା ଗ୍ରନ୍ଥର ସଂଖ୍ୟା ଦୁଇଶହ ଛପନ । ଠିକ୍ କେତେ ଗ୍ରନ୍ଥ ସେ ରଚନା କରିଛନ୍ତି, ତାର ସଠିକ୍ ବିବରଣୀ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇପାରି ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାନୁଯାୟୀ ଏକ ଲକ୍ଷ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରିଥିବା କଥା ସେ କହି-ଯାଇଛନ୍ତି । ତଥାପି ପ୍ରକାଶିତ ଓ ଅପ୍ରକାଶିତ ମାତ୍ର କେତେଖଣ୍ଡ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲୋକଲୋଚନକୁ ଆସି ପାରିଛି । ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ରଚନା ଥିଲା 'ହରିବଂଶ' ଓ ଶେଷ ରଚନା ଥିଲା 'ଅଣାକାର ସଂହିତା' । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକମାତ୍ର କବି ହେଉଛନ୍ତି ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ, ଯେ କି ନିରାକାର କୃଷ୍ଣ କଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି । ତାହା ଯେପରି ଆବେଗମୟ ସେହିପରି ରସୋଦ୍ଦୀପକ ମଧ୍ୟ ।

ସେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଧିକାଂଶ ସମୟ ତାଙ୍କ ସାଧକ ଜୀବନକୁ ବିତାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ସାଧନାରେ ବ୍ରତୀଥିବା ସେ ତାଙ୍କ ରଚିତ ଶାସ୍ତ୍ର ମାନଙ୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଅନେକଙ୍କ ମତରେ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଶତାଧିକ ବର୍ଷ ଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରିଥିଲେ । ୧୬୧୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା, ଠିକ୍ ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଦେବସ୍ନାନ ପୂର୍ଣ୍ଣିମାଦିନ ସେ ଶୂନ୍ୟଲୀଳା ସମ୍ବରଣ କରିଥିବା ଜଣାଯାଏ । ତିରୋଧାନ ଦିବସର ବହୁପୂର୍ବରୁ ସେ ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନିଜର ଇହଲୀଳା ସମ୍ବରଣ ଦିବସ ଅବହିତ କରାଇ ଦେଇଥିଲେ ଯେ, ମୁଁ ଏକୋଇଶି ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମାଧିସ୍ଥ ହୋଇ ରହିବି । ମୋତେ କେହି ସମାଧିସ୍ଥ ସ୍ଥାନରେ ଖୋଜିବ ନାହିଁ । ପରମ ଶିଷ୍ୟ ପ୍ରଶିଷ୍ୟ-ମାନେ ୧୫।୧୬ ଦିନ ପରେ ଗୁରୁଙ୍କ ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ହୃଦୟରେ ଗଭୀରଭାବେ ବିଚ୍ଛେଦ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଅନୁଭବ କଲେ । ଅନାହାରରେ ଗୁରୁ ଜୀପରି ଅଛନ୍ତି ଏକଥା ଚିନ୍ତାକରି ଶିଷ୍ୟମାନେ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ଅବଶେଷରେ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପୂର୍ଣ୍ଣିମାଦିନ ସମସ୍ତେ ଗୁରୁଙ୍କ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଏକତ୍ରିତ ହୋଇ ସମାଧି ଖୋଳିଲେ । କିନ୍ତୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ବିଷୟ ସମାଧି ମଧ୍ୟରେ ଗୁରୁଙ୍କର ଚିହ୍ନବର୍ଣ୍ଣ ନଥିଲା । ଅର୍ଥାତ୍ ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇ ସାରିଥିଲା । ସେ ଜ୍ୟେଷ୍ଠଶୁକ୍ଳ ଏକାଦଶୀ ଦିବସରେ ଇଚ୍ଛାମୃତ୍ୟୁ ନିମନ୍ତେ ସମାଧିସ୍ଥ ହୋଇଥିଲେ ।

ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ନାୟକ-ଦେ.ବି. (ନାମ) ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ନାୟକ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲା ଭଣ୍ଡାରିପୋଖରୀ ଥାନା ଅନ୍ତର୍ଗତ ଜଗନ୍ନାଥପ୍ରସାଦ ଗ୍ରାମରେ ୧୯୪୫ ମସିହା ଭାଦ୍ରବ ମାସରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ପିତାଙ୍କ ନାମ ବୈତାରୀ ନାୟକ ଓ ମାତାଙ୍କ ନାମ ଶ୍ରୀମତୀ ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ନାୟକ । ଏ ପିତା-ମାତାଙ୍କର ମଧ୍ୟମ ପୁତ୍ର । ବଡ଼ଭାଇଙ୍କ ନାମ ନରେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ଓ ସାନଭାଇଙ୍କ ନାମ ଉପେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ । ଓଡ଼ିଆରେ ଏମ୍. ଏ. ପାଶ୍ କରିବା ପରେ ଶିକ୍ଷାରେ ଏମ୍. ଇଡ଼ି. ପାଶ୍ କରି ବର୍ତ୍ତମାନ କେନ୍ଦୁଝର ଜିଲ୍ଲା ଆନନ୍ଦପୁର ଆଞ୍ଚଳିକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅଧ୍ୟାପକ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟରତ ଓ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ଗବେଷଣାରତ ।

୧୯୫୯ ମସିହାରୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଜଣେ ସାହିତ୍ୟିକ ଭାବେ ପରିଚିତ । ତାଙ୍କର ଅନେକ ଗଳ୍ପ, କବିତା ଓ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓଡ଼ିଶାରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିବା ବିଭିନ୍ନ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପତ୍ର-ପତ୍ରିକା ଯଥା-ଝଙ୍କାର, ଆସନ୍ତାକାଲି, ଉତ୍ତର, ନବଜୀବନ, ସହକାର, ମରୁତୀର୍ଥ, ଆଲୋକ, ଫାଲଗୁନୀ, ଶାରଳା, ନବରାଗ, ପରାଗ, ଧରିତ୍ରୀ, ସଳିତା, ଶତଦ୍ରୁ, ଶାମୁକା, ଝାନ୍ତଧାରା, ସୂର୍ଯ୍ୟସ୍ନାତ, ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର, ସମାଜ ଓ ଧରିତ୍ରୀ ପ୍ରଭୃତିରେ ପ୍ରକାଶିତ ଓ ଆକାଶବାଣୀ, କଟକ କେନ୍ଦ୍ରଦ୍ୱାରା ପ୍ରସାରିତ । ୧୯୬୯ ମସିହାରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଇ-ଆସୁଥିବା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକା 'ନବରାଗ'ର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଓ ସଂପାଦକ । ଅଧ୍ୟୟନ କାଳରେ କଲେଜ ମାଗାଜିନର ସଂପାଦନା କରି ସୁନାମ ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ବିଭିନ୍ନ ସାହିତ୍ୟ ସଂଗଠନ ଓ ଅନୁଷ୍ଠାନ ସହିତ ଜଡ଼ିତ ।

ତାଙ୍କ ରଚିତ ଗ୍ରନ୍ଥ ଗୁଡ଼ିକ ହେଲା ଅଚିହ୍ନା ନାୟିକା (ଉପନ୍ୟାସ), ନୀଳନୟନ (ଉପନ୍ୟାସ), ଉଜାଣିଢେଉ (ଗଳ୍ପ ସଙ୍କଳନ), ସୁଦାବତୀ ପରିଣୟ (ଛନ୍ଦକାବ୍ୟ), ସମୟର ସୁଅ (ଉପନ୍ୟାସ), ଆକାଶର ରଙ୍ଗ ନୀଳ ନୁହେଁ (ଗଳ୍ପ ସଙ୍କଳନ), କନ୍ୟାସୁନା (ଗଳ୍ପ ସଙ୍କଳନ) ଓ ଓ ବୈକୁଣ୍ଠ ସମାନ ଆହା ।

ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ପତି-ଦେ. ବ (ନାମ)-ଜନ୍ମ ୧୯୨୭ ମସିହା ଜୁନ୍ ମାସ ୨୨ ତାରିଖ । ପିତାଙ୍କନାମ ସୋମନାଥ ପତି ଓ ମାତାଙ୍କ ନାମ ହାରାମଣି ଦେବୀ । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଜଣେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଗାଳ୍ପିକ ରୂପେ ସ୍ୱୀକୃତ ଓ ସମ୍ମାନିତ । ବିଶିଷ୍ଟ କଥାକାର ଭାବରେ ସେ ରାଜ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ ପୁରସ୍କାର, ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଚାର ସମିତିର 'ବିଷୁବ ପୁରସ୍କାର', ଗୋକର୍ଣ୍ଣିକା ସାହିତ୍ୟ ସମାଜ ପକ୍ଷରୁ 'ଗୋକର୍ଣ୍ଣିକା ପୁରସ୍କାର' ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି । ୧୯୫୨ ମସିହାରୁ ଏ ଯାବତ୍ ତାଙ୍କର ଶତାଧିକ ଗଳ୍ପ ବିଭିନ୍ନ ପତ୍ରପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ । ମାନବବାଦୀ ଉଦାରତା, ବ୍ୟବହାରିକ ସଂଳାପ, ସଙ୍କେତ ଧର୍ମୀ ବର୍ଣ୍ଣନା, ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଅନୁଭୂତି, ତାର୍ଯ୍ୟକ ବ୍ୟଞ୍ଜନା, ସୂକ୍ଷ୍ମ ହାସ୍ୟରସ, ବେଦନା-ବୋଧ, ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା, ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ବିଶ୍ଳେଷଣ, ରସଚେତନା, ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟିରେ ତାଙ୍କ ଗଳ୍ପ ଗୁଡ଼ିକ ସମୃଦ୍ଧ । ସାମାଜିକ ଅନାଚାର ଓ କୃତ୍ରିମତା ପ୍ରତି ବ୍ୟଙ୍ଗ ଓ ବିଦ୍ରୂପ ତଥା ଏକ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ଶୋଷଣହୀନ ସମାଜ ପରି-କଳ୍ପନାର ସଙ୍କେତ ତାଙ୍କ ରଚନାରେ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ । ଗଳ୍ପର ଚରିତ୍ର ସବୁ ଉଦ୍ଭିଦ, ପ୍ରାଣୀଜଗତରୁ ମାନବାତ୍ମା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ । ତାଙ୍କର ରଚିତ କବିତା ପୁସ୍ତକ 'କାହାଣୀନୁହେଁ' ଓ ଗଳ୍ପ ସଂକଳନ ଅଶୁଭ ପୁତ୍ରର କାହାଣୀ', 'ଉଗ୍ରସେନ ଉବାଚ', 'ନିଆଁ ଜଳୁଛି', 'ସ୍ୱାମୀ ଓ ସନ୍ୟାସୀ', 'ଗୃହ ସଙ୍ଗୀତ କଥା' ଏବଂ 'ଅବାଧ ପ୍ରଜାପତି' ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ସୃଷ୍ଟି ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ସରକାରୀ ଉଚ୍ଚ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ ପଦରୁ ଅବସରନେଇ ନିଜର ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ଯାଜପୁରରେ ଅବସ୍ଥାନ କରି ସାହିତ୍ୟ ସାଧନାରେ ରତ ଅଛନ୍ତି ।

ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ପୁରୋହିତ-ଦେ.ବ.(ନାମ)ଜନ୍ମ୧୮୯୩ ମସିହା । ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ ଶଙ୍କାରମ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ସାହିତ୍ୟିକ । ତାଙ୍କ ରଚିତ ଗ୍ରନ୍ଥ ଶ୍ରୀମଦ୍ ଗାନ୍ଧି ଭାଗବତ, ଗାନ୍ଧି କଥା ଓ ଧର୍ମ ଓ *Indian Massage of Modern Oriya literature* ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅନବଦ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ।

ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ମିଶ୍ର-ଦେ. ବ. (ନାମ)-ଜନ୍ମ ୧୮୯୫ ମସିହା । ଜନ୍ମସ୍ଥାନ କଟକ ଜିଲ୍ଲା ଯାଜପୁର । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଜନୈକ କବି । 'ଅଗସ୍ତ୍ୟ ପନ୍ଦର' ତାଙ୍କର ରଚିତ ଗ୍ରନ୍ଥ ।

ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ବାରିକ-ଦେ ବ. (ନାମ)- ଇଂରେଜ ଆକ୍ରମଣ କାଳରେ ଖୋର୍ଦ୍ଧାର ଗଜପତି ରାଜା ଦ୍ୱିତୀୟ ମୁକୁନ୍ଦଦେବ ଏହାଙ୍କୁ ୧୮୦୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଜୁଲାଇ ମାସରେ ପୁରୀ ନିକଟସ୍ଥ ବାଣଗାଁରୁ ରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟ ନିମନ୍ତେ ମକଦ୍ଦମ ଭାବେ ନିଯୁକ୍ତି ଦେଇଥିଲେ ।

ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ସାମଲ-ଦେ.ବ. (ନାମ)-ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାର ଭଣ୍ଡାରି ପୋଖରୀ ଥାନା ଅନ୍ତର୍ଗତ ତୁଳସୀପୁର ଗ୍ରାମରେ ୧୯୪୨ ମସିହା ମଇ ମାସ ୮ ତାରିଖରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଜୀବନର ବହୁ ଘାତ ପ୍ରତିଘାତ ମଧ୍ୟରେ ଗତିକରି ବି. ଏ. ବି. ଇଡ଼. ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତ କରିଛନ୍ତି ଓ ଶିକ୍ଷକତାକୁ ଜୀବନର ଆଦର୍ଶ ବୃତ୍ତି ଭାବରେ ବାଛି ନେଇଛନ୍ତି । ସ୍ୱକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସଂପାଦନାରେ ପରାକାଷ୍ଠା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ଜଣେ କୃତି ଶିକ୍ଷକ ହିସାବରେ ୧୯୮୨-୮୩ ଶିକ୍ଷା ବର୍ଷରେ ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦତ୍ତ "ରାଜ୍ୟପାଳଙ୍କ ପୁରସ୍କାର" ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଉନ୍ନୀତ ମାଧ୍ୟମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟରତ ।

ଦୀର୍ଘ ୨୫ ବର୍ଷ ଧରି ଲେଖନୀ ଚାଳନା କରି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଅର୍ଜନ କରିଅଛନ୍ତି । ନିଜସ୍ୱ ଶୈଳୀରେ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର କବିତା ରଚନା ପାଇଁ ବହୁବାର ପ୍ରଶଂସିତ । ଏକଦା ୧୯୬୯ ଓ ୧୯୭୦ ମସିହାରେ ଦୁଇଗୋଟି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ରାଜ୍ୟସ୍ତରୀୟ କବିତା ପ୍ରତିଯୋଗିତାରେ ପ୍ରଥମ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରି ପୁରସ୍କୃତ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ବହୁ ଲେଖା ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ପତ୍ରପତ୍ରିକା, ସ୍ମରଣିକା ଓ ସଙ୍କଳନରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । 'ରାସ୍ତାଟିଏ ଧୂଳି ଓ ମାଟିର'' ହେଉଛି ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ସଙ୍କଳିତ ଏକମାତ୍ର କବିତା ଗ୍ରନ୍ଥ ।

ଜଣେ ଦକ୍ଷ ସଂଗଠକ ଭାବରେ ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶାରେ ସୁପରିଚିତ । ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାର ଧାମନଗରଠାରେ ଥିବା ପୁରାତନ ସାହିତ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ ''କାନ୍ତ ସାହିତ୍ୟ ପରିଷଦ''ର ସେ ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଓ ଦୀର୍ଘଦିନ ଧରି ଅନୁଷ୍ଠାନଟିର ସମ୍ପାଦକ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ରାଜ୍ୟସ୍ତରୀୟ ସାହିତ୍ୟ ସଂଗଠନ ''ଓଡ଼ିଆ ଯୁବଲେଖକ ସମ୍ମିଳନୀ''ର ସମ୍ପାଦକ ଭାବରେ ୧୯୮୨-୮୩ ଓ ୧୯୮୩-୮୪ ଦୁଇବର୍ଷ ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟକରି ସୁନାମ ଅର୍ଜନ କରିଛନ୍ତି । ଉତ୍ତର ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ସମ୍ମିଳନୀର ଅନ୍ୟତମ ସକ୍ରିୟ ସଭ୍ୟ ଏବଂ ଭଦ୍ରକର ବିଭିନ୍ନ ସାହିତ୍ୟ ସଂଗଠନ ସହ ଓତପ୍ରୋତ ଭାବେ ସଂପୃକ୍ତ ।

ଅଚ୍ୟୁତାନୁଜା-ସଂ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ.-ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଭଉଣୀ,ଭଗବତୀ ।

ଅଚ୍ୟୁତାବାସ-ସଂ ବି.ପୁଂ. (୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍.) (ଅଚ୍ୟୁତ + ଆବାସ)-ଅଶ୍ୱତ୍ଥ ବୃକ୍ଷ, ବୈକୁଣ୍ଠ ।

ଅଚ୍ୟୁତାଶ୍ରମ-ସଂ.ବି (ନାମ)-ନେମ୍ୱାଳ (ଦେଖ)

ଅଚେଇବା-ଦେ.କ୍ରି.-ଅଗୃଡ଼ିବା (ଦେଖ)

ଅଚେତ୍-ଦେ.ବିଣ.-ଅଚେତ (ଦେଖ)

ଅଚେତ-ଦେ.ବିଣ. (ସଂ. ଅଚେତନ)-ଚେତନାଶୂନ୍ୟ, ବେହୋସ, ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ, ଯାହାର ଚେତା ବୁଡ଼ିଅଛି ଅଜ୍ଞାନ, ଜଡ଼, ଗାତ୍ରୁହୁସିଆର, ଅସାବଧାନ । (ସଚେତ-ବିପରୀତ)

ଅଚେତନ-ସଂ.ବିଣ (ବହୁବ୍ରୀହି,ଅ + ଚେତନା)-ନିର୍ଜୀବ, ଜୀବଶୂନ୍ୟ, ଜଡ଼, ଚେତନାହୀନ, ବେହୋସ, ବାହ୍ୟ-ଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ, ଯାହାର ଚେତା ବୁଡ଼ିଯାଇଥାଏ । (ସଚେତନ-ବିପରୀତ)

ଅଚେତା-ସଂ.ବିଣ.ପୁଂ. ଓ ସ୍ତ୍ରୀ. (ଅ + ଚେତସ୍; ୧ମା. ୧ବ)-ଅଚେତ (ଦେଖ)

ଅଚେବନ-ପ୍ରାଚୀନ ପଦ୍ୟ. ବିଣ. (ସଂ. ଅଚେତନ)-ଅଚେତନ (ଦେଖ)

ଅଚେରେଷ୍ଟ-ଗ୍ରା. ବିଣ. (ସଂ. ଅଚେଷ୍ଟ)- ଅଚେଷ୍ଟ (ଦେଖ)
ଗ୍ରା.ବି. (ସଂ. ଅଚେଷ୍ଟା)-ଅଚେଷ୍ଟା (ଦେଖ)

ଅଚେରେଷ୍ଟା-ଗ୍ରା.ବିଣ. (ସଂ.ଅଚେଷ୍ଟ)-ଅଚେଷ୍ଟ(ଦେଖ)
ଗ୍ରା.ବି.-ଅଚେଷ୍ଟା (ଦେଖ)

ଅଚେଷ୍ଟ-ସଂ.ବିଣ. (ବହୁବ୍ରୀହି;ଅ + ଚେଷ୍ଟା)-ଅଚେତନ ନିର୍ଜୀବ, ଅଚଳ, ଜଡ଼, ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ, ନିଚେଷ୍ଟ ।
ଦେ.ବି. (ସଂ. ଅଚେଷ୍ଟା)-ଚେଷ୍ଟାର ଅଭାବ ।
(ଅଚେଷ୍ଟା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଚେଷ୍ଟତା-ସଂ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ.-ଚେଷ୍ଟାରାହିତ୍ୟ, ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟତା ।

ଅଚେଷ୍ଟା-ସଂ.ବିଣ.(ଅଚେଷ୍ଟ + ଆ)-ଅଚେଷ୍ଟର ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ
ସଂ.ବି. (ଅ + ଚେଷ୍ଟା)-ଚେଷ୍ଟାର ଅଭାବ ।
ଦେ.ବିଣ.-(ସଂ. ଅଚେଷ୍ଟ)-ଅଚେଷ୍ଟ (ଦେଖ)

ଅଚୈତନ୍ୟ-ସଂ.ବି. (ନଞ୍ ତତ୍, ଅ + ଚୈତନ୍ୟ)-ଚୈତନ୍ୟର ଅଭାବ । ସଂ.ବିଣ.ପୁଂ.(ବହୁବ୍ରୀହି)-ଅଚେତ (ଦେଖ)

ଅଚ୍ଛ-ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ. (ଅ + ଛୋ ଧାତୁ=ବାଧା ଦେବା + କର୍ତ୍ତୃ.ଅ; ଯାହା ଦୃଷ୍ଟିକୁ ବାଧା ନ ଦିଏ)- ସ୍ୱଚ୍ଛ, ଯାହା ଭିତର ଦେଇ ଅନ୍ୟ ପାଖର ବସ୍ତୁମାନ ଦେଖା ଯାଇପାରେ, ନିର୍ମଳ, ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, ସମ୍ମୁଖରେ ଅବସ୍ଥିତ । ସଂ. ବି. - ସ୍ଫଟିକ, ଭାଲୁ, ଯେଉଁ ହିଂସ୍ର ଜନ୍ତୁ ପୂର୍ବରୁ ମରିଥିବା ଶିକାର ବା ମଡ଼କୁ ଖାଏନାହିଁ (ଯଥା-ବାଘ), ଅଭିମୁଖ୍ୟ ।

ଅଚ୍ଛନ୍ଦ-ସଂ ବିଣ.ପୁଂ (ବହୁବ୍ରୀହି; ଅ + ଛନ୍ଦ, ସନ୍ଧିଯୋଗୁ ଛ ସ୍ଥାନରେ ଚ୍ଛ ଆଦେଶ, ଯେଉଁଠାରେ ରାଜଛନ୍ଦ ନାହିଁ)-ଅରାଜକ, ରାଜହୀନ (ଦେଖ) ।

ଅଚ୍ଛଦ - ସଂ. ବିଣ. (ବହୁବ୍ରୀହି) - ଆଚ୍ଛାଦନ ରହିତ, ଅନାବୃତ, ପତ୍ରଶୂନ୍ୟ । (ଅଚ୍ଛଦା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଚ୍ଛଦ୍ମ-ସଂ.ବିଣ. (ବହୁବ୍ରୀହି)-ଅକପଟ, ଛଦ୍ମହୀନ, ଛଳନା ରହିତ, ଅନାବୃତ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଚ୍ଛନ୍ଦସ୍-ସଂ.ବିଣ. - ଅନୁପନୀତ ବାଳକ, ବେଦାଧ୍ୟୟନ ଶୂନ୍ୟ, ଅଭିପ୍ରାୟ ଶୂନ୍ୟ, ଯତିରହିତ ।

ଅଚ୍ଛବ-ଦେ.ବିଣ. (ସଂ. ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ)-ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ, ନୀଚ (ଜାତି) ।

ଅଚ୍ଛଭ-ଦେ.ବିଣ.-ଅଚ୍ଛବ (ଦେଖ)

ଅଚ୍ଛଭଲ୍ଲ-ସଂ.ବି. (ଅଚ୍ଛ=ସମ୍ମୁଖସ୍ଥ+ଭଲ୍ଲ ଧାତୁ=ବଧ କରିବା+କର୍ତ୍ତୃ. ଅ; ଯେ ସମ୍ମୁଖସ୍ଥ ଜୀବକୁ ବଧ କରେ) - ଭାଲୁ ।

ଅଚ୍ଛା-ସ୍ତ୍ରୀ.ବି.-ବସ୍ତ୍ରର ଆଚ୍ଛାଦାନ, ନିର୍ମଳା । (ଯାବନିକ) ବିଣ.-ଉତ୍ତମ, ଭଲ ।

ଅଚ୍ଛାୟ-ସଂ.ବିଣ. (ବହୁବ୍ରୀହି)-ଛାୟାହୀନ । (ଅଚ୍ଛାୟା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଚ୍ଛିଦ୍ର-ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ. (ବହୁବ୍ରୀହି; ଅ+ଛିଦ୍ର; ସନ୍ଧି ଯୋଗୁ ଛ ସ୍ଥାନରେ ଚ୍ଛ) - ନୀରନ୍ଧ୍ର, ଛିଦ୍ର ରହିତ, ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ, ଦୋଷ ରହିତ, ନିଃସନ୍ଦେହ, କୌଣସି ଅଙ୍ଗ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ନ ରହି ସମ୍ପାଦିତ ହୋଇଥିବା (କର୍ମ), ଅତି ଘନ, ସର୍ବବ୍ୟାପୀ । (ଅଚ୍ଛିଦ୍ରା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଚ୍ଛିଦ୍ର କାଣ୍ଡ-ସଂ. ବି. (ନାମ) - ତୈତ୍ତିରୀୟ ବ୍ରାହ୍ମଣର ଅଧ୍ୟାୟ ବିଶେଷ ।

ଅଚ୍ଛିଦ୍ରାବଧାରଣ-ସଂ. ବି. କ୍ଲୀ. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଚ୍ଛିଦ୍ର+ ଅବଧାରଣ) - ବୈଦିକ କାର୍ଯ୍ୟ ନିଷ୍ପତ୍ତି, ବୈଦିକ କର୍ମ ଶେଷରେ ତାହାର ଅଙ୍ଗହାନି ଆଶଙ୍କା ନିବାରଣାର୍ଥ ବିଷ୍ଣୁ ସ୍ମରଣ ।

ଯଥା - ଏହି ମନ୍ତ୍ରକୁ ଓଡ଼ିଆରେ ଅନୁବାଦ କଲେ, ତାହାର ମର୍ମ ହେଲା-ସ୍ୱସ୍ତି, ସ୍ୱସ୍ତି. ସ୍ୱସ୍ତି, ଗୋ, ବ୍ରାହ୍ମଣ, ରାଜା, ପ୍ରଜାଙ୍କର ଶାନ୍ତି ହେଉ, ଅମୁକ ଗୋତ୍ରର ଅମୁକ ନାମଧେୟ ମୁଁ ଅମୁକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏ ଯେଉଁ ହୋମାନୁଷ୍ଠାନ ଆରମ୍ଭ କରୁଅଛି, ତାହା ଶ୍ରୀ ଭଗବାନଙ୍କ ଦୟାରୁ ସର୍ବଶୁଭରେ ସମ୍ପନ୍ନ ହେଉ, ଶୁଭ ହେଉ, ଶୁଭ ହେଉ, ଶୁଭ ହେଉ ।

ଅଚ୍ଛିନ୍ନ-ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ. (ଅ+ଛିନ୍ନ, ସନ୍ଧିଯୋଗୁ, ଛ ସ୍ଥାନରେ ଚ୍ଛି) ଯାହା ଛିନ୍ନ ହୋଇ ନାହିଁ (ଅଛିଣ୍ଡା), ଅବିଭକ୍ତ, ହଣା ହୋଇ ନ ଥିବା, ସମସ୍ତ କଟା ହୋଇ ନ ଥିବା, ଅଖଣ୍ଡିତ ।

ଅଚ୍ଛୁପ୍ତା-ଦେ.ବି.ପୁଂ. (ନାମ)-ଜୈନମାନଙ୍କର ଷୋଡ଼ଶ ବିଦ୍ୟାଦେବୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଏକତମ ।

ଅଚ୍ଛେଦ୍ୟ-ସଂ.ବିଣ.ପୁଂ. (ଅ+ଛେଦ୍ୟ, ସନ୍ଧିଯୋଗୁ ଛେ ସ୍ଥାନରେ ଚ୍ଛେ) - ଯାହା ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରାଦି ଦ୍ୱାରା କଟାଯାଇ ନ ପାରେ, ଅବିଭାଜ୍ୟ, ଯାହା ଛେଦନ କରିବା ଅନୁଚିତ । (ଅଚ୍ଛେଦ୍ୟା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଚ୍ଛୋଦ-ସଂ. ବିଣ. କ୍ଲୀ. (ବହୁବ୍ରୀହି; ଅଚ୍ଛ+ଉଦକ, 'ଉଦକ' ସ୍ଥାନରେ ସମାସ ଯୋଗୁ 'ଉଦ' ଆଦେଶ) - ସ୍ୱଚ୍ଛ ଜଳ ବିଶିଷ୍ଟ (ଜଳାଶୟ), ନିର୍ମଳ ଜଳ, କୈଳାସ ପର୍ବତସ୍ଥ ଗୋଟିଏ ସରୋବରର ନାମ । (ଅଚ୍ଛୋଦା - ସ୍ତ୍ରୀ) ।

ଅଛ-ଦେ.କ୍ରିୟା. (ସଂ. ଅସ୍ ଧାତୁ) ହୁଅ, ଅଟ ।

ଅଛଇ-ଦେ.କ୍ରି.-ଅସ ଧାତୁର ବର୍ତ୍ତମାନ କାଳ ତୃତୀୟ ପୁରୁଷ ଏକ ବଚନରେ ବ୍ୟବହୃତ ଆକାର । ଏହା ପଦ୍ୟରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ ।

ଅଗୁରୁ ବୃକ୍ଷର ମୂଳ ଅଛଇ ପର୍ବତେ ।

(ସାରଳା ମହାଭାରତ - ଉଦ୍ୟୋଗ)

ଅଛଉଚ-ଗ୍ରା. ବି. (ସଂ. ଅଶୌଚର ଅଶୁଦ୍ଧ ଉଚ୍ଚାରଣ) - ଅଶୌଚ (ଦେଖ) ।

ଅଛଉଚଆ-ଗ୍ରା.ବିଣ. ଓ ବି (ସଂ. ଅଶୌଚ) - ଅଶୌଚ (ଦେଖ) ।

ଅଛଉର-ଗ୍ରା.ବି. ଓ ବିଣ. (ସଂ. ଅ+କ୍ଷୌର)- ଅକ୍ଷୌର (ଦେଖ) ।

ଅଛଙ୍କା-ଦେ. ବିଣ. - ଅଛଣା, ଯେଉଁ ତରଳ ପଦାର୍ଥ ବସ୍ତ୍ରାଦି ଦ୍ୱାରା ଛଣା ହୋଇ ନାହିଁ, ଅବଘନ୍ତ ।

ଅଛଟ୍‌ଛଟ୍-ଗ୍ରା.କ୍ରି.ବିଣ.-ଅଛଟକେ (ଦେଖ)

ଅଛଟକେ-(ପ୍ରାଚୀନ ପଦ୍ୟ) - ଗ୍ରା.କ୍ରି.ବିଣ.-ଦୈବାତ୍, ଅକସ୍ମାତ୍, ହଠାତ୍, ଅଜ୍ଞତା ବଶତଃ, ନ ଜାଣି, ଅଜାଣତରେ, ହେଳାକରି, ସହଜରେ, ଅବଲୀଳାକ୍ରମେ, ଅସାବଧାନତା ପ୍ରଯୁକ୍ତ ହେଳା କରି ।

ଅଛଡ଼ା / **ଅଛରା** } ଦେ ବିଣ.-ଯାହା ଛଡ଼ା ହୋଇ ନାହିଁ, ଯେଉଁ ଫଳରୁ ଚୋପା କଢ଼ାଯାଇ ନାହିଁ । (ଯଥା - ଅଛଡ଼ା ପାଚିଲା କଦଳୀ), ଯେଉଁ ଫୁଲ ବା ମାଳା ଦେବ ବିଗ୍ରହ ଦେହରୁ କାଢ଼ା ହୋଇ ନ ଥାଏ, ଯାହା ଭୁକ୍ତ ନ ଥାଏ ବା କୌଣସି ବସ୍ତୁକୁ ତ୍ୟାଗ କରି ନ ଥାଏ । (ଯଥା-

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଦେହରୁ ଅଛଡ଼ା ମଳ, ଅଛଡ଼ା କଦଳୀ ମଞ୍ଜ, ଅଗ୍ଛଡ଼, ଯାହା ଦେହକୁ ତ୍ୟାଗ କର ନଥାଏ । (ଯଥା-ଅଛଡ଼ା ରୋଗ, ଅଛଡ଼ା ଜର) ।

ଅଛଡ଼ଆ-ପ୍ରାଦେ. (ବସ୍ତର) ବିଣ.-ଅକଣ୍ଡା (ଦେଖ)

ଅଛଣା-ଦେ. ବିଣ.-ଯେଉଁ ଜଳୀୟ ପଦାର୍ଥ ଲୁଗା ଦ୍ୱାରା ଛଣା ହୋଇନାହିଁ ।

ଅଛଦର-ଗ୍ରା.ବିଣ.-ଅନ୍ଦେଦର (ଦେଖ)

ଅଛପା-ଦେ ବିଣ -ଅମୁଦ୍ରିତ (ପୁସ୍ତକ), ଅପ୍ରକାଶିତ (ଗ୍ରନ୍ଥ), ଅଲୁକ୍‌କାୟିତ, ପ୍ରକାଶିତ, ଜ୍ଞାତ, ଜଣା ।

ଅଛବ-ଦେ.ବିଣ. (ସଂ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ)-ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ, ନୀଚ (ଜାତି)-ଯେଉଁ ଜାତିର ଲୋକଙ୍କୁ ଉଚ୍ଚ ଜାତୀୟ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଛୁଅନ୍ତି ନାହିଁ (ଯଥା-ପାଣ, ହାଡ଼ି, ଡମ, କଣ୍ଡରା, ମୋଚି ଇତ୍ୟାଦି) । ଦେ.ବ.-ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ, ନୀଚଜାତୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି । ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟରେ ଅଛବ ଜାତିଙ୍କୁ ପଞ୍ଚମା ବୋଲଯାଏ ।

> ଯମ ବୋଲେ ଯେ ନିୟମ କଲେ ଶିବ ଆଲେ,
> ପୁଣ ପୁଣ ଜାତହୁଏ ଅଛବର କୁଳେ ।
> (ସାରଳା ମହାଭାରତ-ମଧ୍ୟ)

ଅଛଭ-ଦେ.ବିଣ. ଓ ବ.-ଅଛବ (ଦେଖ) ।

ଅଛମ୍ବର-ପ୍ରାଦେ. (କଟକ) ବିଣ.-ଅତି ଉତ୍କୃଷ୍ଟ (ଗୃହ ଜମି), ଯେଉଁ ଜମିରେ ଧୋଇ ମରୁଡ଼ି ହୁଏନାହିଁ ।

ଅଛର--ଗ୍ରା. ପ୍ରାଚୀନ. ବ. (ସଂ. ଅକ୍ଷର; ତୁଳନାକର ହି. ଅଚ୍ଛର = ଅକ୍ଷର ହି ଲଚ୍ଛମନ = ଲକ୍ଷ୍ମଣ) ଅକ୍ଷର ।

ଅଛରା-ଦେ.ବିଣ. (ସଂ. ଉତ୍‌ସୃଷ୍ଟ) ପୂର୍ବରୁ ପାଣିରେ କିଛି କାଳ ବତୁରା ହୋଇ ଗଜା ବାହାରିବା ପରେ ଜମିରେ ବୁଣାଯିବା (ଧାନମଞ୍ଜି), କୂଳରେ ପାଛୁଡ଼ା ହୋଇଥିବା (ଶସ୍ୟାଦି) । ଦେ.ବ.-ବିହନକୁ ପ୍ରଥମେ ପାଣିରେ ବତୁରାଇ ତାହା ଗଜା ହେବା ପରେ ଜମିରେ ବୁଣିବା ପ୍ରଣାଳୀ, କାଦୁଆ ଜମିରେ ଶୁଖିଲା ବିହନ ବୁଣିବା ପ୍ରଣାଳୀ, ଶସ୍ୟାଦିକୁ କୂଳରେ ପାଛୁଡ଼ିବା । ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର) ବ.-ଅସର । ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର) ବିଣ.-ଅସାର, ସାରହୀନ ।

ଅଛରାପାଗ-ଦେ ବ.-ଧାନକୁ ପାଣିରେ ବତୁରାଇ ଗଜା ବାହାରିବା ପରେ ଉକ୍ତ ବିହନକୁ କାଦୁଆ ଜମିରେ ବୁଣିବା ପ୍ରଣାଳୀ ।

ଏହି ରୀତିରେ ବୁଣା ହୋଇଥିବା ମଞ୍ଜିରୁ ଉଠିବା ଧାନ ଗଛକୁ 'ତଳି'ରୂପେ ଅନ୍ୟ କିଆରୀରେ ରୁଆନ୍ତି ।

ଅଛାଆଣି-ଦେ.ବିଣ. ଅଛୁଆଣି, ଛପର ହୋଇ ନଥିବା ଘର ।

ଅଛାଏନ୍-ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର) ବ. (ସଂ. ଅକ୍ଷ-ଶଗଡ଼ର ଅଖ ।

ଅଛାଡ଼ ଦେ. ବିଣ.-ଯାହା ରୋଗୀକୁ ଛାଡ଼େନାହିଁ ବା ତ୍ୟାଗ କରେନାହିଁ (ଯଥା-ଅଛାଡ଼ ଜର,ଅଛାଡ଼ ତଦ୍ଦ), ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ (ଯଥା-ଅଛାଡ଼ ବରଷା), ଯାହା ଛାଡ଼ି ହୁଏ ନାହିଁ ବା ତ୍ୟକ୍ତ କରାଯାଇ ନପାରେ (ଯଥା-ଅଛାଡ଼ ଅଭ୍ୟାସ)

ଅଛାଡ଼ କଚୁଡ଼ ହେବା-ଗ୍ରା କ୍ରି.-ଜ୍ୱରାକ୍ରାନ୍ତ ରୋଗୀ ବେଦନାରେ ଅସ୍ଥିର ବା ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗମାନ ଛାଟି ପିଟି ହେବା ।

ଅଛାଡ଼ କଛାଡ଼ ହେବା-ଦେ.କ୍ରି.-ଅଛାଡ଼ କଚୁଡ଼ ହେବା (ଦେଖ)

ଅଛାଡ଼ିବା
ଅଛାରିବା } ଗ୍ରା.କ୍ରି. (ସଂ. ଉତ୍ସର୍ଜନ) - କୂଳରେ ଶସ୍ୟାଦିକୁ ପାଛୁଡ଼ିବା, ଇତସ୍ତତଃ ବୁଣିଦେବା, କାଦୁଆ ଜମିରେ ଗଜେଇ ବା ଖାଲି ଧାନ ବିହନକୁ ବୁଣିଦେବା ।

ଅଛାଣ୍ଡ-ପ୍ରାଦେ. (ବସ୍ତର) ବ. (ସଂ. ଅକ୍ଷ)-ଅକ୍ଷ ।

ଅଛାଣ୍ଡି-ପ୍ରାଦେ.(ସମ୍ବଲପୁର) ବ. (ସଂ. ଅକ୍ଷ)-ଅଖ ।

ଅଛାମ୍ବର-ପ୍ରାଦେ.(କଟକ) ବିଣ.-ଅଛମ୍ବର (ଦେଖ)

ଅଛାମ୍ବର-ପ୍ରାଦେ.(କଟକ)-ବିଣ.-ଅଛମ୍ବର (ଦେଖ)

ଅଛାରିବା-ଦେ.କ୍ରି.(ସଂ.ଉତ୍‌ସର୍ଜନ)-ଅଛାଡ଼ିବା (ଦେଖ)

ଅଛୁଆ-ଦେ.ବିଣ.-ଉପରୁ ଚୋପା ଛେଳିହୋଇ ନଥିବା ପଇଡ଼ । ଗ୍ରା.ବିଣ-ଅଛୁଆଣି, ଛପରବନ୍ଧ ହୋଇନଥିବା ଘର ।

ଅଛୁଡ଼-ଗ୍ରା. ଓ ପ୍ରାଚୀନ ପଦ୍ୟ. ବିଣ. (ସଂ. ଅଚ୍ଛିନ୍ନ)-ଅଚ୍ଛେଦ୍ୟ (ଦେଖ)

ଅଛିଣ୍ଡା-ଦେ.ବିଣ. (ସଂ. ଅଚ୍ଛିନ୍ନ)-ଅବିଭକ୍ତ, ଯାହା ଛିଣ୍ଡା ବା ଜୀର୍ଣ୍ଣ ନୁହେଁ, ଅଚ୍ଛିନ୍ନ, ଯାହା ଚୟନ ହୋଇନାହିଁ (ପୁଷ୍ପାଦି), ଯାହା ମୀମାଂସିତ ହୋଇନାହିଁ (ସମସ୍ୟା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବା ବିବାଦ) । (ଗଣିତ) ଯେଉଁ ରାଶି ଅନ୍ୟ ରାଶି ଦ୍ୱାରା ହୃତ ହେଲେ ଛିଣ୍ଣେ ନାହିଁ ଅର୍ଥାତ୍ ଭାଗଶେଷ ରହିଯାଏ, ଅବିଭାଜ୍ୟ (ରାଶି) ।

ଅଚ୍ଛଦ୍ର-ଦେ.ବିଣ. (ସଂ ଅଚ୍ଛିଦ୍ର)-ଅଚ୍ଛିଦ୍ର (ଦେଖ) । ବ୍ୟବଧାନ ରହିତ, ନିରନ୍ଧ୍ର, ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ।

ଅଚ୍ଛିଦ୍ରେ-ଦେ.କ୍ରି. ବିଣ.-ନିଶ୍ଚୟ, ନିଃସନ୍ଦେହରେ ।

ଅଚ୍ଛମାକୁ ଗଚ୍ଛମା-ଗ୍ରା. ପ୍ରବଚନ ବା ନ୍ୟାୟ-ଜଣକର ଦୋଷ ବା ତ୍ରୁଟିକୁ ଅନ୍ୟ ଜଣକଠାରେ ଆରୋପ କରିବା, ଅନୁପଯୁକ୍ତ ପାତ୍ର ସଙ୍ଗେ କନ୍ୟାର ବିବାହ ଦେବା, ଅତୁଳନୀୟ ବସ୍ତୁ ସଙ୍ଗେ କୌଣସି ବସ୍ତୁର ତୁଳନା କରିବା ।

ଅଛୁଆଁ-ଦେ. ବିଣ. (ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ଅ + ଛୁପ୍ତ)- ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ, ଅସ୍ପୃଷ୍ଟ, ଯେଉଁ ବସ୍ତୁରେ (ଯଥା-ପାଣିକସି ଗାମୁଛା,ପାଟ, ମଠା) ଛୁଆଁ ଦୋଷ ଲଗେନାହିଁ, ଛୁଆଣି ବା ଛପର ବନ୍ଧ ହୋଇନଥିବା ଘର,ଯେଉଁ ମୃଦଙ୍ଗ ବା ପଖୋଜର ମୁହଁରେ ଚମଡ଼ା ମଡା ହୋଇନାହିଁ । ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର) ବିଣ. ସ୍ତ୍ରୀ-ରଜବତୀ ସ୍ତ୍ରୀ । (ସ୍ତ୍ରୀ ରଜୋବତୀ ହେଲେ 'ଛୁଆଁ' ହୋଇଛି ବୋଲି ଓଡ଼ିଶା ରେ କହନ୍ତି, ସମ୍ବଲପୁରରେ 'ଅଛୁଆଁ' ହୋଇଛି ବୋଲି କହନ୍ତି)

ଅଛୁଆଣି-ଦେ ବିଣ -ଛପରବନ୍ଧ ହୋଇ ନଥିବା ଘର ।

ଅଛୁଆଣିଆଁ-ଦେ. ବିଣ. ପୁଂ -ଯେଉଁ ମୂଲିଆ ଘରଛପର କରିବାରେ ଦକ୍ଷ ନୁହେଁ; ଯେଉଁ ମୂଲିଆ ଘର ଛପରକରି ଜାଣେନାହିଁ ।

ଅଛୁଟ-ଦେ ବିଣ.-ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ, ଅବିରାମ, ଅତ୍ୟଧିକ ।

ଅଛୁଟଣି-ଦେ.ବିଣ ଅଛୁଟ (ଦେଖ)

ଅଛୁତ-ଗ୍ରା.ବି. (ସଂ. ଅଚ୍ୟୁତ)-ଅଚ୍ୟୁତ ନାମର ବିକୃତ ଉଚ୍ଚାରଣ ।

ଅଛେଇମାକୁ ଗଛେଇମା-ଗ୍ରା. ପ୍ରବଚନ ବା ନ୍ୟାୟ-ଅଚ୍ଛମାକୁ ଗଚ୍ଛମା (ଦେଖ).

ଅଛେଡ଼ଆ-ପ୍ରାଦେ. (ବସ୍ତର) ବିଣ -ଅକଣ୍ଟା (ଦେଖ)

ଅଛେଦରା-ଗ୍ରା.ବିଣ. (ସଂ. କ୍ଷୁଦ୍ର, କ୍ଷୁଦ୍ରାତ୍କ୍ଷୁଦ୍ର)-ହୀନ, ଅଧମାଧମ, ଅତି ଅଧମ, ହେୟ, ଘୃଣ୍ୟ, ନିନ୍ଦ୍ୟ,ଜଘନ୍ୟ, କୁତ୍ସିତ, ମୂଲ୍ୟହୀନ, ପ୍ରୟୋଜନହୀନ, ଅପ୍ରୟୋଜନ ।

ଅଛୋଡ଼ବନ୍ଧା-ଦେ.ବିଣ.-ନାଗ୍ରେଡ଼ବନ୍ଧା (ଦେଖ)

ଅଛୋବ୍-ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର) ବିଣ.-ଅଛବ (ଦେଖ)

ଅଛୋଭ-ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର) ବିଣ.-ଅଛବ (ଦେଖ)

ଅଛୌର-ଗ୍ରା.ବିଣ. (ସଂ.ଅ + କ୍ଷୌର)-ଖିଅର ହୋଇ-ନଥିବା । ଗ୍ରା.ବି.-ଖିଅର ନହେବା ।

ଅଜ୍ (ଧାତୁ)-ସଂ.-କ୍ଷେପଣ କରିବା, ବିସ୍ତାର କରିବା ।

ଅଜ୍-ବୈଦେ. (କଟକିଆ ଭାଷା) ଅ. (ଫା.-ଅଜ)-ନଗଦ, ନଗଦାନଗଦ, ଅସଲ, ପ୍ରକୃତ, ତୁଚ୍ଛା, କେବଳମାତ୍ର ।

ଅଜ୍ଗବ-ବୈଦେ. ଅ. (ଫା. ଅଜଗୈବୀ-ଅଲକ୍ଷିତ, ଗୁପ୍ତ) ଅକସ୍ମାତ୍, ହଠାତ୍, ଦୈବାତ୍, ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତଭାବେ, ବୈଦେ. ବିଣ.-ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ମିଥ୍ୟା, କାଳ୍ପନିକ, ଆକସ୍ମିକ, ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ, ଅଦ୍ଭୁତ ।

ଅଜ୍ମାଇବା-ବୈଦେ.କ୍ରି. (ଫା. ଆଜ୍ମାଇଶ୍ = ପରୀକ୍ଷା) ପରଖିବା, ପରୀକ୍ଷା କରିବା, ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଇବା, ଅନୁଭବ କରିବା ।

ଅଜ୍ମାଇଶ୍-ବୈଦେ.ବି. (ଫା. ଆଜମାଇଶ = ପରୀକ୍ଷା, ଅନୁଭବ)-ଅନୁଭବ, ପରଖ । ବୈଦେ. ବିଣ. (ଫା.- ଆଜ୍ମାଇଶ୍ = ପରୀକ୍ଷା,ଅନୁଭବ)-ପରୀକ୍ଷିତ, ଅନୁଭୂତ ।

ଅଜ୍ମାଇଶି-ବୈଦେ.ବି. ଓ ବିଣ -ଅଜମାଇଶ୍ (ଦେଖ)

ଅଜ୍ମିର୍-ଦେ.ବି. (ସଂ. ଅଜମୀଢ଼, ଅଜମୀର)-ଅଜମୀର (ଦେଖ)

ଅଜ-ସଂ. ବିଣ (ଅ + ଜନ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. ଅ)-ଯାହାର ଜନ୍ମ ନାହିଁ,ଜନ୍ମ ରହିତ, ଯାହାର ଉତ୍ପତ୍ତି କେହି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିନାହିଁ, ନିତ୍ୟ, ଚିରସ୍ଥାୟୀ । ସଂ.ବି.-ପରମେଶ୍ୱର, ବିଷ୍ଣୁ, ବ୍ରହ୍ମା, ଶିବ, ମହାଦେବ, କାମଦେବ, ଚନ୍ଦ୍ର, ଜୀବାତ୍ମା, ପରମାତ୍ମା, ଅର୍ଦ୍ଧିର ଛେଳି, ମେଣ୍ଢା, (ଜ୍ୟୋତିଷ) ମେଷରାଶି, (ବୈଦ୍ୟକ) ଛେଳିପାଗୁଳିଆ ଔଷଧ ବୃକ୍ଷ, ଦାଶରଥିଙ୍କ ପୂର୍ବପୁରୁଷ ଜନୈକ ଶବର,

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

(ଜ୍ୟୋତିଷ) ଶୁକ୍ରଗ୍ରହର ଗତି ଅନୁସାରେ ନିରୂପିତ ତିନିଗୋଟି ଲେଖାଏଁ ନକ୍ଷତ୍ର ଯୁକ୍ତ ବୀଥି ମଧ୍ୟରୁ ଏକତମ, ହସ୍ତା, ବିଶାଖା ଓ ଚିତ୍ରା ନକ୍ଷତ୍ରଯୁକ୍ତ ବୀଥି, ନେତା, ଚାଳକ । (ଅଜା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶୀୟ ଅଯୋଧ୍ୟାର ରାଜା ରଘୁଙ୍କ ପୁତ୍ର । ବିଦର୍ଭ ରାଜା କନ୍ୟା ଇନ୍ଦୁମତୀ ସ୍ୱୟମ୍ବର ସଭାରେ ଅଜଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ଇନ୍ଦୁମତୀଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଧରି ଅଜ ଅଯୋଧ୍ୟାକୁ ଫେରୁଥିବା ବେଳେ ସ୍ୱୟମ୍ବର ସଭାକୁ ଆସିଥିବା ଅନ୍ୟ ରାଜାମାନେ ଅଜଙ୍କ ସହ ଘୋର ଯୁଦ୍ଧ କରିଥିଲେ । ଅଜ ସେ ରାଜାମାନଙ୍କୁ 'ମୋହନ ଅସ୍ତ୍ର'ରେ ପରାସ୍ତ କରି ଅଯୋଧ୍ୟାକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରିଥିଲେ ।

ଏହି 'ମୋହନ ଅସ୍ତ୍ର' ରଘୁଙ୍କ ପୁତ୍ର ଅଜ ଯେଉଁପରି ଭାବେ ଏକ ଗନ୍ଧର୍ବଠାରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଏକ ସୁନ୍ଦର ବର୍ଣ୍ଣନା ରାମାୟଣରେ ଦିଆଯାଇଛି । ତାହା ହେଲା, ଅଜ ତାଙ୍କର ସୈନ୍ୟ ସାମନ୍ତଙ୍କ ସହ ବିଦର୍ଭ ରାଜକନ୍ୟା ଇନ୍ଦୁମତୀଙ୍କ ସ୍ୱୟମ୍ବରକୁ ଯିବାପଥରେ ଗୋଟିଏ ମତ୍ତ ହସ୍ତୀ ତାଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବାରୁ, ସେ ତାଙ୍କର ସୈନ୍ୟ ସାମନ୍ତଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ ମତ୍ତହସ୍ତୀଟିକୁ ମାରିଦେବାକୁ । କିନ୍ତୁ ସୈନ୍ୟସାମନ୍ତମାନେ ହସ୍ତୀଟିକୁ ଆଘାତ କରିବା ମାତ୍ରେ ହଠାତ୍ ଏକ ବିସ୍ମୟକର ଘଟଣା ଘଟିଲା । ହସ୍ତୀଟି ଗୁରୁତର ଭାବେ ଆହତ ହେବାମାତ୍ରେ, ହସ୍ତୀ ଦେହରୁ ଏକ ଦିବ୍ୟପୁରୁଷଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ଘଟିଲା । ସେ ଆବିର୍ଭାବ ହେବାକ୍ଷଣି, ଅଜଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସି ହାତଯୋଡ଼ି ବିନମ୍ର ହୋଇ କହିଲେ-'ମୁଁ ହେଉଛି ଜଣେ ଗନ୍ଧର୍ବ, ମୋର ନାମ ପ୍ରିୟମ୍ବଦ । ଜଣେ ଋଷିଙ୍କ ରୂପ ଦେଖି ତାଙ୍କୁ ଉପହାସ କରିଥିବାରୁ ସେ ଅଭିଶାପ ଦେଲେ ଓ ମୁଁ ସେହିଦିନଠାରୁ ମତ୍ତହସ୍ତୀରୂପେ ବାରଆଡ଼େ ବୁଲି ଘୋର ଅସୁବିଧାରେ ପଡ଼ି ଦିନ କାଟୁଥିଲି । ଆଜି ଆପଣ ମୋତେ ସେହି ଅଭିଶାପରୁ ମୁକ୍ତକଲେ । ଆପଣଙ୍କର ଏ ସାହାଯ୍ୟ ପାଇଁ ମୁଁ ଅବା କ'ଣ ଦେଇପାରିବି ? କେବଳ କୃତଜ୍ଞତାର ନିଦର୍ଶନ ସ୍ୱରୂପ ମୁଁ ଏ 'ମୋହନ ଅସ୍ତ୍ର'ଟି ଦେଉଛି । ଏ ଅସ୍ତ୍ରଟି ଯେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆପଣଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଥିବ, ସେତେବେଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆପଣଙ୍କୁ ଯେତେବଡ଼ ବୀର ଆକ୍ରମଣ କଲେ ମଧ୍ୟ ନିଶ୍ଚୟ ହାର୍ ମାନିବ ।

ସେହି 'ମୋହନ ଅସ୍ତ୍ର'ରେ ଅଜ ଅନ୍ୟ ରାଜାମାନଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରି ଅଯୋଧ୍ୟାକୁ ଫେରୁଥିବାବେଳେ ତାଙ୍କର ପିତା ରଘୁ ପୁତ୍ରର ବିଜୟ ବାର୍ତ୍ତା ଶୁଣି ମହା ଆଡ଼ମ୍ବରରେ ପୁତ୍ର ଓ ପୁତ୍ରବଧୂଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟର ରାଜଧାନୀକୁ ନେଇଥିଲେ । ପରେ ରାଜା ରଘୁ ଅଯୋଧ୍ୟାର ଶାସନଭାର ଅଜଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନକରି ବାନପ୍ରସ୍ଥ ଅବଲମ୍ବନ କଲେ । ଏହାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଦଶରଥ । ଦଶରଥଙ୍କ ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ଇନ୍ଦୁମତୀ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କଲେ । ଅଜପୁତ୍ରର ଯୌବନ ପ୍ରାପ୍ତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦ୍ୱିତୀୟ ଦାର ପରିଗ୍ରହ ନକରି ଶାସନ କାର୍ଯ୍ୟ ଚଳାଇଥିଲେ । ପରେ ଦଶରଥଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟଭାର ସମର୍ପଣ କରି ଅନଶନବ୍ରତ ଅବଲମ୍ବନ ପୂର୍ବକ ଗଙ୍ଗା ସରଯୂ ସଙ୍ଗମରେ ପ୍ରାଣ ତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ ।

7930

(୨) ବିଶ୍ୱରୂପଙ୍କ ପିତା । କୋରାପୁଟ ଜିଲ୍ଲାର ଉମରକୋଟ ତାଲୁକା ପୋଡ଼ାଗଡ଼ ଗ୍ରାମରେ ଥିବା ଏକ ଭଗ୍ନ ଶିବ ମନ୍ଦିରଠାରୁ ଅଳ୍ପଦୂରରେ ବସ୍ତର ଓ ନବରଙ୍ଗ-ପୁର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ବିସ୍ତାବଡ଼ରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତର ଗାତ୍ରରେ ଥିବା ୧୩ ପଂକ୍ତି ବିଶିଷ୍ଟ ଶିଳାଲେଖ ମହାରାଜା ଭବଦେବଙ୍କ ଆଦେଶରେ ଅଜଙ୍କପୁତ୍ର ବିଶ୍ୱରୂପ ଶିଳା ଗାତ୍ରରେ ଖୋଦନ କରିଥିଲେ । (ଦେଖ-କାଳିଦାସ, ରଘୁବଂଶ, ରାମାୟଣ)

ଅଜକ-ସଂ.ବି ପୁଂ. (ଅଜ + କୈ + ଅ)-ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶର ସପ୍ତମ ନୃପତି ।

ଅଜକର୍ଣ୍ଣ-ସଂ.ବି. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଜର କର୍ଣ୍ଣପରି ପତ୍ର ଯାହାର)-(ଦେଖ ଅସନ, ପିଆଶାଳ)

ଅଜକର୍ଣ୍ଣକ-ସଂ.ବି. (ଅଜକର୍ଣ୍ଣ + କ)-ଶାଳଗଛ (ଦେଖ)

ଅଜକବ-ସଂ. ବି. (ଅଜ = ବିଷ୍ଣୁ + କ = ବ୍ରହ୍ମା + ଅସ୍ତି ଅର୍ଥରେ ବ, ଯହିଁରେ ବ୍ରହ୍ମା ଓ ବିଷ୍ଣୁ ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛନ୍ତି)-ପିନାକ, ଶିବଧନୁ ।

ଅଜକବା-ସଂ.ବି (ଅଜ + ସ୍ୱାର୍ଥେ.କ = ଅଜକ = ଛାଗ + ବା ଧାତୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବା + କର୍ତ୍ତ୍ରି. ଅ, ଏହା ଛାଗ ଭକ୍ଷ ଥିବାରୁ)-ବବୁର ଗଛ ।

ଅଜକା-ସଂ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ.-ଛେଳି ବେକରେ ଥିବା ସ୍ତନାକୃତି ମାଂସ ପିଣ୍ଡ, ଛେଳିଲେଣ୍ଡି, ଶିଶୁଛାଗୀ ।

ଅଜକାଜାତ-ସଂ.ବି.ପୁଂ.-ରୋଗ ବିଶେଷ ।

ଅଜକାବ-ସଂ.ବି.ପୁଂ. କ୍ଳୀ.-ଯଜ୍ଞୀୟପାତ୍ର, ରୋଗବିଶେଷ, ଶିବଧନୁ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଜକ୍ଷୀର-ସଂ.ବି.କ୍ଲୀ. (୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍)-ଛେଳିଦୁଧ ।

ଅଜଗ-ସଂ.ବି. (ଅଜ + ଗମ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. ଅ)-ପିନାକ, ଶିବଧନୁ, ବିଷ୍ଣୁ, ଅଗ୍ନି ।

ଅଜଗନ୍ଧା-ସଂ.ବି. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଜ + ଗନ୍ଧ + ଆ, ଛେଳି ଦେହର ଗନ୍ଧ ପରି ଗନ୍ଧ ଯାହାର)-ବଣକୁଆଁଶି,ଯାବନୀ ଗୁଳ୍ମ । (ଦେଖ-ଅଜମୋଦା, ବଣତୁଳସୀ, ଲଣ୍ଡାବଗୁଲି, ବର୍ବରୀ)

ଅଜଗନ୍ଧିକା-ସଂ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ. (ଅଜଗନ୍ଧ + କ + ଆ)-ବର୍ବରୀ-ଶାକ, ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ, ବଣତୁଳସୀ, ଲଣ୍ଡାବଗୁଲି ।

ଅଜଗନ୍ଧିନୀ ସଂ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ-ଅଜଶୃଙ୍ଗୀ, ମେଣ୍ଢା ଶିଙ୍ଗା ବୃକ୍ଷ ।

ଅଜଗବ-ସଂ.ବି. (ଅଜ + ଗବ)-ପିନାକ, ଶିବଧନୁ ।

ଅଜଗବ-ବିଦେ. ଅ ଓ ବିଣ.-ଅଜଗବ (ଦେଖ)

ଅଜଗର (*Python Molurus*) ବଂଶ.-ବୋଇଡ଼-(*Boidae*) ସଂ.ବି. (ଅଜ = ଛେଳି + ଗୃ ଧାତୁ = ଗିଳିବା + କର୍ତ୍ତୃ ଅ, ଯେ ଛେଳି ମେଣ୍ଢାଙ୍କୁ ଗିଳେ)-ଅତି ବୃହଦାକାର ନିର୍ବିଷ ସର୍ପ ।

ଭାରତର ବୃହତ୍ତମ ଓ ପୃଥିବୀର ପଞ୍ଚମ ଦୀର୍ଘତମ ବିଷହୀନ ସର୍ପ । ପୃଥିବୀରେ ସାତ ପ୍ରକାରର ଅଜଗର ସାପ ଦେଖାଯାନ୍ତି । ସେ ମଧ୍ୟରୁ ବୃହତ୍ତମ ଅଜଗରର ବୈଜ୍ଞାନିକ ନାମ ପାଇଥନ ରେଟିକୁଲେଟସ (*Python reticulatus*) ଭାରତୀୟ ଅଜଗରକୁ ଇଂ. *Indian Python* (ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ପାଇଥନ), ହିନ୍ଦୀ, ଗୁଜୁରାଟି ଓ ମରାଠୀ-ଅଜଗର, ତାମିଲ- ପେରିଆପାମ୍ବୁ, ମାଲୟାଲମ-ମାଲମ୍ପାମ୍ବୁ, କନ୍ନଡ଼-ହେବ୍ବାଭୁ, ତେଲୁଗୁ-କୋଣ୍ଡା ଚିଲୁଭା, ସିଂହଳୀ-ପିମ୍ବେଗ ବୋଲି କୁହାଯାଏ ।

ପୃଥିବୀ ପୃଷ୍ଠରେ କୋଡ଼ିଏରୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଜାତିର ଅଜଗର ବାସ କରନ୍ତି । ଭାରତରେ ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ଜାତିର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଓଡ଼ିଶାର ପାର୍ବତ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳରେ ତାହା ବୁଢ଼ା ସାପ ଓ ବୋଡ଼ା ସାପ ନାମରେ ନାମିତ । ଏହାକୁ ପାହାଡ଼ିଆ ଅଜଗର (*Rock Python*), କଳାଲାଞ୍ଜିଆ ଅଜଗର (*Black tailed Python*) ମଧ୍ୟ କହନ୍ତି । ଦକ୍ଷିଣ ଆମେରିକାରେ ବାସକରୁଥିବା ଏକ ବୃହଦାକୃତି ବିଷହୀନ ସର୍ପର ବୈଜ୍ଞାନିକ ନାମ 'ବୋଆ କନ୍ଷ୍ଟ୍ରିକ୍ଟର' । ଏହା ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟ କେଉଁଠାରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ-ନାହିଁ ।

ଅଜଗର ଭାରତର ବୃହତ୍ତମ ସର୍ପ ଓ ପୃଥିବୀର ତୃତୀୟ ବୃହତ୍ତମ ସର୍ପ । ପୃଥିବୀର ବୃହତ୍ତମ ସର୍ପ ମାଳୟ ଅଜଗର । ଏହାର ବୈଜ୍ଞାନିକ ନାମ-'ପାଇଥନ ରେଟି-କୁଲେଟସ' । ଲମ୍ବ ପ୍ରାୟ ଦଶମିଟର । ଆମେରିକାର ବିଷହୀନ ଆନାକୋଣ୍ଡା ସାପ ଇଉନେକ୍ଟିସ ମୁରିନାସ (*Eunectes Murinus*) । ଏହାର ଲମ୍ବ ପ୍ରାୟ ୭. ୬ ମିଟର ।

ଅଜଗର ଭାରତର ଏକ ସାଧାରଣ ବିଷହୀନ ସର୍ପ । ଏହା ଭାରତୀୟ ଉପଦ୍ୱୀପ, ବଙ୍ଗଳା, ହିମାଳୟ, ଆସାମ, ବର୍ମା, ମାଳୟ ଉପଦ୍ୱୀପ, ଶ୍ୟାମ (ଥାଇଲାଣ୍ଡ), ଜାଭା, ସୁମାତ୍ରା ଓ ସିଂହଳରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏହା ପାର୍ବତ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳରେ ବିଶେଷତଃ ଗ୍ରେଟ ପାହାଡ଼ ମାନଙ୍କର ଢାଲୁ ଜମି, ଖୋଲା ପାହାଡ଼ିଆ ସ୍ଥାନ ଏବଂ ନଦୀ ଓ ଝରଣା ନିକଟରେ ବାସକରେ । ଜଳରେ ଅଜଗର ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ପହଁରିପାରେ ଏବଂ ପାଣିଭିତରେ ଅଧଘଣ୍ଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବୁଡ଼ି ରହିପାରେ । ଜଙ୍ଗଲ ଅଞ୍ଚଳରେ ଏହା ବୃକ୍ଷରେ ବାସକରେ । କ୍ଷିପ୍ରଗତିରେ ଗଛ ଚଢ଼ିପାରେ । ହାତୀ ଶୁଣ୍ଢପରି ନିଜ ଲାଞ୍ଜର ଅଗ୍ରଭାଗକୁ ଗଛର ଡାଳରେ ଗୁଡ଼ାଇ ତଳକୁ ମୁଣ୍ଡକରି ଅଜଗର ଝୁଲିରହିଥାଏ । ଗଛତଳେ କୌଣସି ଆହାର-ଜୀବ ଗୁଲିଗଲାବେଳେ ତାକୁ ହଠାତ୍ ଆକ୍ରମଣ କରେ ।

ସମତଳ ଭୂମିରେ ଅଜଗର ବାସକରେନି । କେବେ କେବେ ନଦୀ ସ୍ରୋତରେ ଭାସି ଆସିବାରୁ ସେମାନେ ସମତଳ ଅଞ୍ଚଳରେ ଦେଖାଯାଆନ୍ତି ।

ଅଜଗରର ଦେହ ଗୋଲାକାର । ଏହାର ତଳପେଟର କାତିଗୁଡିକର ମଝି ଅଂଶ ଚଉଡ଼ା, ମାତ୍ର ତାହା ତଳ-ପେଟର ପୂର୍ଣ୍ଣାଂଶରେ ବିସ୍ତୃତ ନୁହେଁ । ମୁଣ୍ଡର ଉପରିଭାଗର ମଧ୍ୟାଂଶରେ ସାମନାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରୁଥିବା ଏକ ତ୍ରିଶୂଳ ସଦୃଶ କଳାଚିହ୍ନ ବିଦ୍ୟମାନ । ଏହାର ପିଠି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା କଷ୍ଟକର । ପିଠିଟି କଳାଦାଗ ବିଶିଷ୍ଟ ଓ ମ୍ଳାନ ଧୂସର । ଏକ ପ୍ରକାର ସାଗକୃତି ବାଦାମୀ ବା ଧୂସର ବର୍ଣ୍ଣର ଚିହ୍ନ ପିଠିରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏପରି ଦୁଇଟି ଚିହ୍ନ ମଧ୍ୟରେ ପୀତ-ଆଂଶିଆ ଶ୍ୱେତବର୍ଣ୍ଣର ସରୁଆ ରେଖା ଥାଏ । ଅଜଗରର ଆକୃତିରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ବିଶେଷତ୍ୱ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଦେଖାଯାଏ, ଯାହା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଜାତର ସର୍ପମାନଙ୍କଠାରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ତାର ମଳ ମୂତ୍ର ଦ୍ୱାରର ଦୁଇପଟେ ଦୁଇଟି ଥୂଣ୍ଟାପରି ଅଙ୍ଗ ବାହାରିଥାଏ । ଏହା ତା'ର ପଛଗୋଡ଼ ଦୁଇଟିର ଅବଶେଷ । ଅଜଗରର ଆଖି ବିରାଡ଼ି ଆଖିପରି । ଏହା ଦିନ ଓ ରାତିରେ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମ ଓ ଚଞ୍ଚଳ ।

ଅଜଗର ସାଧାରଣତଃ ୨.୪ ମିଟରରୁ ୪.୮ ମିଟର ଲମ୍ବା ହୁଏ । ତା'ର ଓଜନ ୧୧୩.୪ କି.ଗ୍ରା. ହେବାର ଦେଖାଯାଇଛି । ସାଧାରଣତଃ ୪ମିଟର ଠାରୁ ଅଧିକଲମ୍ବର ଅଜଗର ଦେଖିବାକୁ ମିଳନ୍ତିନାହିଁ । ଅଜଗର ବିଷହୀନ ହେଲେହେଁ ଏହା ମହା ମାରାତ୍ମକ । ଛଅଗୃଣ ମିଟରର ଅଜଗରଟିଏ ମଣିଷ ଦେହରେ ଗୁଡ଼େଇ ହୋଇଗଲେ ଶ୍ୱାସରୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଇ ମନୁଷ୍ୟର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟେ ।

ଅଜଗରର ପ୍ରଧାନ ଖାଦ୍ୟ ବଣର କ୍ଷୁଦ୍ରକ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରାଣୀ ଓ ପକ୍ଷୀ ଯଥା- ହରିଣ, ଠେକୁଆ ଓ ବଣକୁକୁଡ଼ା । ସାଢ଼େ ପାଞ୍ଚମିଟର ଲମ୍ବର ଏକ ଅଜଗର ଗୋଟିଏ ଏକ ମିଟର ଲମ୍ବର ପୂର୍ଣ୍ଣବର୍ଦ୍ଧିତ କଲରାପତରିଆ ବାଘ ଖାଇବାର ଜଣାଯାଇଛି । ଏମାନଙ୍କ ପେଟରୁ ଆଉ ଯାହା ଯାହା ମିଳିଅଛି ତାହା ହେଲା-ଗୋଟିଏ ପୂର୍ଣ୍ଣବର୍ଦ୍ଧିତ ମାଙ୍କଡ଼, ଘର ମୂଷା, ଗୋଧି ଓ ଆମ୍ବ । ମଣିଷ ଖାଇବା ଘଟଣା କେବେ ଜଣାପଡ଼ିନାହିଁ କିମ୍ବା ସେପରି କିଛି ବିଶ୍ୱାସ ଯୋଗ୍ୟ ଘଟଣା ଲୋକଲୋଚନକୁ ଆସିନାହିଁ । ତା'ଉପରେ ମଣିଷ ଆକ୍ରମଣ କରିବବୋଲି ସେ ଯଦି ଖୁବ୍ ଭୟ ପାଇଯାଏ ବା ମନୁଷ୍ୟର ଆକ୍ରମଣ ଫଳରେ ତାକୁ ଖୁବ୍ କଷ୍ଟ ହେଲେ ସେ ମଣିଷକୁ ଆକ୍ରମଣ କରେ, ନହେଲେ ସାଧାରଣତଃ ସେ ମଣିଷ ଶିକାର ଖୋଜେନାହିଁ ।

ଅଜଗର ବହୁଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିନା ଖାଦ୍ୟରେ ରହିପାରେ । ଏ ସମୟରେ ସେମାନଙ୍କ ଦେହରେ ଥିବା ଚର୍ବି ଶାରୀରିକ କ୍ରିୟା ପାଇଁ ଶକ୍ତି ଯୋଗାଏ । ଅନେକଙ୍କର ଧାରଣା ଅଜଗର ଖାଦ୍ୟ ଜୀବର ଦେହରେ ଗୁଡ଼େଇହୋଇ ତାକୁ ମାରିଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତା'ର ହାଡ଼ ସବୁ ଭାଙ୍ଗିଦିଏ ଓ ତଦ୍ୱାରା ଆହାର ଜୀବକୁ ଗିଳିବାକୁ ସୁବିଧା ହୁଏ । ଏହା ଠିକ୍‌ନୁହେଁ । ଶ୍ୱାସରୋଧ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରାଣୀର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟେ, ମାତ୍ର ହାଡ଼ଗୋଡ଼ ଭାଙ୍ଗିଯାଏ ନାହିଁ ଓ ପ୍ରାଣୀଟିର ବହିରାକୃତିରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏନାହିଁ । ହାଡ଼ ବା ଅବୟବ ଗୁଡ଼ିକର ସନ୍ଧିଚ୍ୟୁତ ଘଟିବା ଅସମ୍ଭବନୁହେଁ ।

ବନ୍ଧନ ମଧ୍ୟରେ ଆହାର ଜୀବ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ମଲାଣି ବୋଲି ଜାଣିବାପରେ ଅଜଗର ତା'ର ଲମ୍ବିତ ନାସାଗ୍ର ମୃତ ଦେହ ଉପରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ସଞ୍ଚାଳନ କରେ । ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତା'ର କୋମଳ ଦ'ଫାଳିଆ ଜିଭକୁ ପୁନଃ ପୁନଃ ବାହାରକୁ କାଢ଼େ ଓ ଭିତରକୁ ନିଏ । ଏହାଦ୍ୱାରା ସେ ଜିଭ ସାହାଯ୍ୟରେ ଗନ୍ଧ-ବହ କଣା ସଂଗ୍ରହ କରି ମୁଖ ଗହ୍ୱରର ଛାତରେ ଥିବା ଏକ ଆଧାର (*Receptacle*)କୁ ଯୋଗାଏ । ଫଳରେ ସେ ମୃତ ଦେହର ମୁଣ୍ଡ ଠଉରାଇପାରେ ଓ ମୁହଁ ମେଲିକରି ମୁଣ୍ଡଆଡ଼ୁ ଗିଳିବାକୁ ଆରମ୍ଭକରେ ।

ଅଜଗରର ଦାନ୍ତ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଓ ଭିତରଆଡ଼କୁ ବଙ୍କା । ତା'ର ଉପର ପାଟିରେ ଦୁଇଧାଡ଼ି ଓ ତଳପାଟିରେ ଧାଡ଼ିଏ ଦାନ୍ତ ଅଛି । ଖାଦ୍ୟ ଗିଳିଲାବେଳେ ପ୍ରଥମେ ପାର୍ଶ୍ୱର ଦାନ୍ତ ଗୁଡ଼ିକ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୁଅନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ଥରେ ଡାହାଣ ପାଖର ଓ ତା'ପରେ ବାମ ପାଖର ଦାନ୍ତଗୁଡ଼ିକ ଆଗକୁ ବଢ଼ି ବିନ୍ଧି ହୁଅନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ଜଣେ ଲୋକର ଦଉଡ଼ି ବୋଳିବା ସହିତ ତୁଳନା କରାଯାଇପାରେ । ଅଜଗରର ମୁଖ ସଂପ୍ରସାରଣଶୀଳ ଓ ତା'ର କବାଟି ଗଠନ କରୁଥିବା କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ଅସ୍ଥିଗୁଡ଼ିକ ମସ୍ତକର ପ୍ରସାରଣ ଯୋଗୁ ଅଲଗା ଅଲଗା ହୋଇଯାଏ । ସ୍ଥୂଳକାୟ ଖାଦ୍ୟ-ଜୀବ ଗିଳିଲାବେଳେ ଅଜଗରର ମସ୍ତକ ତା'ର ସାଧାରଣ ଆକୃତି ହରାଇଥାଏ ।

ସ୍ଥୂଳକାୟ ଜୀବ ଗିଳିଲାବେଳେ ଅଜଗର ପକ୍ଷରେ ନିଶ୍ୱାସ ପ୍ରଶ୍ୱାସ ଗ୍ରହଣ କରିବା ନେବା କଷ୍ଟକର ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତା'ର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ୱାସରୋଧ ଘଟେନାହିଁ । କାରଣ ତା'ର ଶ୍ୱାସ-ନଳୀ ତରୁଣାସ୍ଥି ମାଳା (*Cartilage Rings*)ଦ୍ୱାରା ଦୃଢ଼ୀଭୂତ । କଷ୍ଟଦାୟକ ଭକ୍ଷଣ ସମୟରେ ଏହାର ମୁଖ ଗହ୍ୱର ତଳଭାଗରେ ଅବସ୍ଥିତ ଅଧିଜିହ୍ୱା ଦକ୍ଷିଣ ଓ ବାମ ହନୁ ଅସ୍ଥି ମଧ୍ୟ ଦେଇ ମୁଖ ବାହାରକୁ ବାହାରିପଡ଼େ । ପରେ କେତୋଟି ଗଭୀର ପ୍ରଶ୍ୱାସ ନେବା ପରେ ତାହା ପୁଣି ସାଧାରଣ ଅବସ୍ଥାକୁ ଫେରିଆସେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଜଗର ଖାଦ୍ୟ ଗିଳୁଥିବାବେଳେ ମୁଖ ମଧ୍ୟରେ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ପରିମାଣରେ ଲାଳ କ୍ଷରିତହୁଏ । ଏତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଅନ୍ନ-ନାଳୀ (ତଣ୍ଟି) ଦେଇ ଖାଦ୍ୟ ପାକସ୍ଥଳୀକୁ ଗଡି କରିବାରେ ସୁବିଧାହୁଏ । ସାପ ଖାଦ୍ୟ ଉଦ୍‌ଗାର କରିଦେଲେ ଅଥବା ସାପକୁ କାଟିଦେଲେ ତା' ପେଟରେ ଆହାର ଜୀବ ଲାଳଦ୍ୱାରା ଜୁଡୁବୁଡୁ ହୋଇଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ନଜାଣିଲା ଲୋକଙ୍କର ଧାରଣା, ସାପ ଜିଭର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ରନ୍ଧ୍ରରୁ ଲାଳ କ୍ଷରିତ ହୁଏ ଓ ସେ ତା'ର ସର୍କୁଜିଭରେ ମଣିଷ ଦେହ ଫୁଟାଇଦିଏ । ଏହା ଭୁଲ୍ । ଅଜଗରର ହଜମ କରିବା ଶକ୍ତି ଅଦ୍ଭୁତ । ଖାଦ୍ୟ-ଜୀବର ପକ୍ଷୀ, ଲୋମ ଓ ଅସ୍ଥି ସମସ୍ତ ସେ ହଜମ କରିଦିଏ ।

ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ଶୀତକାଳରେ ଥଣ୍ଡାରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ପାଇଁ ଉଷ୍ମ ସ୍ଥାନ ଦେଖି ମାଟିତଳେ ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥିବା ସମୟରେ ଏମାନଙ୍କର ଯୌନମିଳନ ଘଟେ । ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ଏ ସଂପର୍କରେ କିଛି ଜଣାଯାଇନାହିଁ । ମାଈ ଅଜଗର ଥରକରେ ଆଠଟିରୁ ଶହେ ସାତଟି ଯାଏଁ ଅଣ୍ଡାଦିଏ । ଗୋଟିଏ ଅଣ୍ଡାର ଆକାର ଲମ୍ବରେ ପ୍ରାୟ ୧୦୬ ମି.ମି. ଓ ଓସାରରେ ୬୦ ମି.ମି. ।

ସର୍ପମାନେ ସାଧାରଣତଃ ପ୍ରସବପରେ ଅଣ୍ଡା ଛାଡି ଚାଲିଯାଆନ୍ତି । ମାଈ ଅଜଗର ଅଣ୍ଡାଗୁଡିକୁ ନିଜର କୁଣ୍ଡଳୀ ମଧ୍ୟରେ ରଖି ଉଷୁମେଇବାର ଦେଖାଯାଏ । ଏହିସମୟରେ କୁଣ୍ଡଳୀର ଉତ୍ତାପ ବାୟୁର ଉତ୍ତାପଠାରୁ ଅଧିକ ଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ସରୀସୃପମାନେ ଅସମତାପୀ ପ୍ରାଣୀ । ଏହାର ଅର୍ଥ ଏଇ ଯେ ସେମାନଙ୍କର ଦେହର ଉତ୍ତାପ ପରିବେଷ୍ଟନୀର ଉତ୍ତାପ ଅନୁସାରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଥାଏ । ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ୱର ବାୟୁର ଉତ୍ତାପଠାରୁ ଏହା ଦେହର ଉତ୍ତାପ ଏକଡିଗ୍ରୀ କମ୍‌ଥାଏ । ଚମଡାରୁ ଜଳ ବାଷ୍ପୀଭୂତ ହୋଇ ଯାଉଥିବାରୁ ଏପରିହୁଏ । ଖାଦ୍ୟ ହଜମ ହେଉଥିବାବେଳେ ଶରୀର ମଧ୍ୟରେ ଦହନ କ୍ରିୟା ହେତୁ ଉତ୍ତାପ ଦୁଇ ତିନି ଡିଗ୍ରୀ ଅଧିକ ହୁଏ ।

ଅଜଗର ଅଢ଼େଇବର୍ଷରୁ ତିନିବର୍ଷ ବୟସ ମଧ୍ୟରେ ସନ୍ତାନ ଉତ୍ପାଦନ କ୍ଷମ ହୋଇଥାଏ । ଛୁଆ ଅଜଗର ଲମ୍ବରେ ୬୩୫ ମି.ମି. ହୋଇଥାଏ । ଓଡିଶାର କୋରାପୁଟ ଓ ଭାରତର କେତେକ ଅଞ୍ଚଳରେ ଏବଂ ଇଣ୍ଡୋଚୀନର ଲୋକେ ଅଜଗର ମାଂସ ଖାଆନ୍ତି ।

ଅଜଗରକୁ ଦାତାରାମ-ଦେ. ବ. (ନ୍ୟାୟ)-ଅଜଗର ସାପ ଆକାରରେ ବଡ ହୋଇଥିବାରୁ ସେ କ୍ଷିପ୍ର ଗତିରେ ଯିବା ଆସିବା କରିପାରେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେ ଖାଦ୍ୟସଂଗ୍ରହ ପାଇଁ କୁଆଡେ଼ ନଯାଇ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ପଡ଼ିରହିଥାଏ । କୌଣସି ଜୀବ ତା'ର ମୁଖ ନିକଟକୁ ଆସିଲେ, ସେ ତାହାକୁ ଖାଇ କ୍ଷୁଧା ନିବାରଣ କରିଥାଏ । ତେଣୁ ତାହାର ଆହାର ଭଗବାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିଥାଏ । ମିଳିଲାତ ଖାଇଲା, ନହେଲେ, ସେହିପରି ପଡ଼ିରହିଥାଏ । ଆଳସ୍ୟ ପରାୟଣ ବ୍ୟକ୍ତି ଅଧ୍ୟବସାୟ ନ କରି ଜୀବନ ଧାରଣ ନିମିତ୍ତ ଦୈବ ଉପରେ ନିର୍ଭରକରେ, ଏହି ଅର୍ଥରେ ଏ ନ୍ୟାୟଟି କଥିତହୁଏ ।

ଅଜଗର ପୂଜା-ଦେ.ବ.-ଅତିପ୍ରାଚୀନକାଳରୁ ସମ୍ବଲପୁର ହୀରା ପାଇଁ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ରୋମ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ଗୌରବ ଶିଖରରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲା, ସେତେବେଳେ ସମ୍ବଲପୁର ଖଣିମାନଙ୍କରୁ ରୋମକୁ ହୀରା ପଠାଯାଉଥିଲା ବୋଲି ଇତିହାସରୁ ଜଣାଯାଏ । ଇଂରେଜ-ମାନଙ୍କ ଅମଳରେ ଲର୍ଡ କ୍ଲାଇବଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶମତେ ଶ୍ରୀ ମୋଟେ ନାମକ ବ୍ୟକ୍ତି ୧୭୬୬ ମସିହା ମାର୍ଚ୍ଚମାସ ୧୩ ତାରିଖରେ କଲିକତାରୁ ବାହାରି ଅଢ଼େଇମାସ ପରେ ମେ ମାସ ୩୧ ତାରିଖରେ ସମ୍ବଲପୁରରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟଥିଲା ହୀରାଖଣି ଦେଖି, ହୀରା ବ୍ୟବସାୟ କିପରି ହୋଇପାରିବ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଏକ ବିବରଣୀ ଦେବା । ବର୍ଷାକାଳ ହେତୁ ତାଙ୍କୁ ସମ୍ବଲପୁରରେ ଚାରିମାସ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ତାଙ୍କର ଭ୍ରମଣ କାହାଣୀରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି-ଜୁଲାଇ ୧୬ ତାରିଖରେ ମହାନଦୀ କୂଳରେ ୧୦ ମାଇଲ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାଇଥିଲେ । ତା' ପରଦିନ ତିନି ମାଇଲ ଯାଇ ଇବ୍ ନଦୀର ମୁହାଣରେ ଉପସ୍ଥିତହେଲେ । ସେଠାରେ ହୀରା ମିଳୁଥିଲା । ସେଠାରୁ ସମ୍ବଲପୁର ଫେରିଲା-ବେଳେ ଜୁଲାଇ ୧୯ ତାରିଖରେ ନାଗବଂଶ ଦେଖିବାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ଏହା ଗୋଟିଏ ଅତିକାୟ ସର୍ପ ଓ ପାବତୀ ଅଞ୍ଚଳର ରାଜାମାନେ ତାକୁ ପୂଜାକରନ୍ତି । ଲୋକଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ତାହା ପୃଥିବୀର ସୃଷ୍ଟିକାଳରୁ ଅଛି ଓ ତା'ର ମୃତ୍ୟୁରେ ପ୍ରଳୟ ଘଟିବ । ଗୋଟିଏ ପର୍ବତ ଗୁହାରେ ସେ ଥାଏ । ଗୁହା ମୁହଁରେ ବୃହଦାକାର ଗଛ ପରିମିତ ପଡିଥା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପଡ଼ିଆ ଗୃହପଟେ ଖାଇ । ସେ କୁଆଡ଼େ ସପ୍ତାହରେ ଥରେ ବାହାରେ । ଯେଉଁମାନେ ମାନସିକ କରିଥାନ୍ତି ସେମାନେ ସେ ସମୟରେ ଉକ୍ତ ପଡ଼ିଆରେ ଛେଳି ବା କୁକୁଡ଼ା ଆଣି ଛାଡ଼ିଦିଅନ୍ତି । ମଟ ସାହେବ ପୂର୍ବୋକ୍ତଦିନ ସକାଳ ନଅଟା ବେଳେ ସାପ ଗୁହାଭିତରୁ ପଡ଼ିଆକୁ ବାହାରିବାର ସମ୍ବାଦ ପାଇ ପଡ଼ିଆର ବିପରୀତ ଦିଗର ବନ୍ଧ ଉପରେ ଠିଆହୋଇ ତାକୁ ଦେଖିଥିଲେ । ତାହାର ଶରୀର ଅଚଳ, ସାଧାରଣ ସାପ ପରି ଲମ୍ବା ତୁଳନାରେ ଅଧିକ ମୋଟା ଓ ପାରସିକ-ମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କଥିତ ଅଜଦା (*Ajdha*) ଜାତୀୟ ସାପ ବୋଲି ତାଙ୍କର ଅନୁମାନ ହୋଇଥିଲା । ତା'ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଛେଳି ଓ କେତେଗୁଡ଼ିଏ କୁକୁଡ଼ା ଛଡ଼ା ହୋଇଥିଲା । ସେ ମୁହଁରେ ଛେଳିଟି ଧରି ଗିଳିବାପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲା ଓ ସେ ସମୟରେ ଜୋରରେ ଲାଙ୍ଗୁଡ଼ କମ୍ପଉଥାଏ । ତା'ପରେ ପାଣି ପିଇ କିଛି ସମୟ ଖାଇର କାନ୍ଥଅରେ ଗଡ଼ି ବୁଲିଲା ଓ ତା'ର ଗୁହା ଭିତରକୁ ଚାଲିଗଲା । ଉପର-ବେଳା ମଟ ସାହେବ ଓ ତାଙ୍କର ସହଯାତ୍ରୀ ମିଷ୍ଟର ରବ ଖାଇର ପାଣି ପାରହୋଇ କାନ୍ଥଅରେ ସାପର ଘୋଷରା ଚିହ୍ନ ଦେଖି ଅନୁମାନ କରିଥିଲେ ଯେ ତା'ର ମୋଟା ପ୍ରାୟ ଦୁଇଫୁଟ ହେବ । ଏହି ଅଜଗର ସାପଟି ଅତି ଦୀର୍ଘାୟୁ । କାରଣ ମଟ ସାହେବଙ୍କ ଆଗମନର ବାସ୍ତରିବର୍ଷ ପରେ ଖ୍ରୀ ୧୮୩୮ ମସିହାରେ ଲେଫ୍‌ଟେନାଣ୍ଟ କଟୋ ସମ୍ବଲପୁର ଆସି ଏ ସାପଟି ଥିବାର ଖବର ପାଇଥିଲେ । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ତାଙ୍କ ବିବରଣୀରୁ ଜଣାପଡ଼େ, ସେ ସମୟରେ ସ୍ଥାନୀୟ ସଂଗ୍ରହକାରୀମାନେ ସାପକୁ ପୂଜା ଦେଉଥିଲେ ଏବଂ ପୂଜା ନ ଦେଲେ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ଥାନୀୟ ଖୋଜା ବୃଥା ହେବ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ ।

ଅଜଗଲ-ଦେ.ବି. (ସଂ ଅଜଗର)-ଅଜଗର (ଦେଖ)

ଅଜଗଲିକା-ସଂ.ବି.(ଅଜ + ଗଲ + କ + ଆ) ଏ ରୋଗା-କ୍ରାନ୍ତ ଶିଶୁର ଦେହ ଛେଳି ଗଳାପରି ବନ୍ଧୁର ଦେଖା-ଯିବାରୁ)-ଶିଶୁରୋଗ ବିଶେଷ । ମୁଗଦାନା ପରି ଶ୍ଳେଷ୍ମ ପୀଡ଼ା ରହିତ ବ୍ରଣ, ଏହା ବାତ ଓ କଫ ପ୍ରକୋପରୁ ଦେହଯାକ ବାହାରିଯାଏ ।

ଅଜଗଲ୍ଲିକା-ସଂ ବି. (ଅଜ + ଗଲ୍ଲ + କ + ଆ)-ଅଜ-ଗଲିକା (ଦେଖ)

ଅଜଗଂ-ଗ୍ରା. (ପ୍ରାଚୀନ ପଦ୍ୟ)ବି.(ସଂ.ଅଜଗବ)-ଅଜଗବ, ଶିବଧନୁ, ପିନାକ ।

ଅଜଗଂମ-ଗ୍ରା.ବି. (ସଂ. ଅଜଗବ)-ଅଜଗବ, ପିନାକ, ଶିବଧନୁ । ସଂ. ବିଣ. (ଅ + ଜଙ୍ଗମ)-ଯାହା ଗତିଶୀଳ ନୁହେଁ, ସ୍ଥିର, ଚିରସ୍ଥାୟୀ ।

ଅଜଚ୍ଛ-ଦେ.ବିଣ. (ସଂ. ଅଜାଚିତ)-ଅଜାଚିତ, ଯାହା କେହି ଦେବାକୁ ଯାଚି ନଥାଏ ।

ଅଜଜୀବକ-ସଂ.ବି.ପୁଂ. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଜ + ଜୀବିକା) ଛେଳିଆ, ଯେ ଛେଳି ପାଳି ଛେଳି ବିକି ପେଟପୋଷେ, ଛେଳି ରଖୁଆଳ ।

ଅଜଜୀବକ-ସଂ.ବି.ପୁଂ.-ଅଜ ଜୀବକ (ଦେଖ)

ଅଜଟ-ଗ୍ରା.ବିଣ (ସଂ.ଉଚ୍ଚାଟିତ)-ଉଚ୍ଚଟ, ଏକବାଗିଆ, ଏକଜିଦିଆ, ଅବୁଝା ।

ଅଜଟ ଧରିବା-ଗ୍ରା. କ୍ରି.-କୌଣସି କଥା ପାଇଁ ଏକ ଜିଦ କରିବା, ଜିଗରକରିବା ।

ଅଜଟା-ସଂ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ.(ବହୁବ୍ରୀହି, ଅ + ଜଟା = ଅଜଟ + ସ୍ତ୍ରୀ. ଆ)- (ଦେଖ-ଭୂଇଁ ଅଁଳା, ବାଇଡ଼ଙ୍କ)

ଅଜଟିଆ-ଗ୍ରା.ବିଣ-ଅଜଟ (ଦେଖ)

ଅଜଡ଼-ସଂ.ବିଣ. (ଅ + ଜଡ଼)-ସଚେତନ, ସଜୀବ, ଯେ ମାନ୍ଦା ନୁହେଁ, ଯେ ନିର୍ବୁଦ୍ଧିଆ ନୁହେଁ । ଦେ.ବି. (ସ. ଅଜୀର୍ଣ୍ଣ)-ଖାଦ୍ୟର ଅପରିପାକ, ଅଜୀର୍ଣ୍ଣ । ଦେ.ବିଣ.-ଜୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇନଥିବା ଖାଦ୍ୟ ।

ଅଜଡ଼ା-ଦେ କ୍ରି.-ଅଜାଡ଼ିବା କର୍ମ । ଦେ.ବିଣ.-ବିଶେଷ ପରିମାଣରେ ଢ଼ଳା ହୋଇଥିବା, ଯେଉଁ ପାତ୍ରରୁ ଜଳ ଆଦି ନିଃଶେଷିତ ହୋଇ ଅଜଡ଼ା ହୋଇଅଛି, ଛୁଞ୍ଛା । ସଂ.ବି.-(ଅ + ଜଡ଼ + ଆ)-ବାଇଡ଼ଙ୍କ (ଦେଖ)

ଆଜଡ଼ାଯିବା-ଦେ.କ୍ରି.-ଅଜଡ଼ା ହେବା (ଦେଖ)

ଅଜଡ଼ା ହେବା-ଦେ.କ୍ରି-ଅଜାଡ଼ିବା କ୍ରିୟାର କର୍ମ-ବାଚ୍ୟରେ ଆକାର, ବହୁ ପରିମାଣରେ ଢ଼ଳାହେବା ।

ଅଜଣା-ଦେ.ବିଣ. (ସଂ. ଅଜ୍ଞାତ)-ଅଜ୍ଞାତ, ଅପରିଚିତ, ଅଜ୍ଞ, ପ୍ରଦେଶୀ ।

ଅଜଥ୍ୟା-ସଂ.ବି.-ହଳଦିଆ ଜୁଇ, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଯୂଥିକା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଜଦଣ୍ଡୀ-ସଂ. ବି. (ଅଜ + ଦଣ୍ଡ + ଈ)- ବ୍ରହ୍ମଦଣ୍ଡୀ ଗୁଳ୍ମ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଝଟା ।

ଅଜ ଦେବତା-ସଂ.ବି.ପୁଂ. (ବହୁବ୍ରୀହି)- ପୂର୍ବଭାଦ୍ରପଦା ନକ୍ଷତ୍ର, (ଷଷ୍ଠୀତତ୍.) ଅଗ୍ନି ।

ଅଜନ-ସଂ.ବିଣ. (ବହୁବ୍ରୀହି)-ଜନଶୂନ୍ୟ, ମରୁ । ସଂ.ବି. (ଅ + ଜନ)-ନଗଣ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ।

ଅଜନକ-ସଂ. ବିଣ. ତ୍ରି. (ଅ + ଜନକ)-ଅନୁତ୍ପାଦକ, ଅଜନ୍ମଦ ।

ଅଜନ୍ତ-ସଂ. ବିଣ. (ଅଚ + ଅନ୍ତ, ବହୁବ୍ରୀହି)- ସ୍ୱରାନ୍ତ, ଯାହାର ଶେଷରେ ସ୍ୱରବର୍ଣ୍ଣ ଅଛି ।

ଅଜନନି-ସଂ. ବି. ସ୍ତ୍ରୀ. (ଅ + ଜନ + ନି)-ଅନ୍ମର ଅଭାବ, ଜନ୍ମରାହିତ୍ୟ, ଅନୁତ୍ପତ୍ତି ।

ଅଜନ୍ତରା-ଦେ.ବିଣ.-(ସଂ.ଅଯନ୍ତ୍ରିତ)-ଅସନା,ଅପରିଷ୍କୃତ, ମଳିଆ, ଅଳିଆ ।

ଅଜନ୍ତରି-ଦେ.ବିଣ.-ଉଜ୍ନୁରି (ଦେଖ)

ଅଜନ୍ତା-ଦେ.ବି.(ନାମ)(୧)ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଶିଷ୍ୟା ବିଶେଷ । (୨)ଅଜଣା ସ୍ଥାନ ।

(୩)ଔରଙ୍ଗାବାଦ ଜିଲ୍ଲାର ଅଜନ୍ତା ଗ୍ରାମ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଇନ୍ଧ୍ୟାଦ୍ରି ପର୍ବତ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ୨୯ ଗୋଟି ଗୁହା । ଏହି ଗୁହା ମଧ୍ୟରେ ବୌଦ୍ଧ ଜାତକର ଘଟଣାବଳି ଭିତ୍ତି ଗାତ୍ରରେ ଅତି ସୁନ୍ଦରଭାବେ ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଅଛି । ସମଗ୍ର ଭାରତ ଭୂଇଁରେ ଯେତେଗୁଡ଼ିଏ ପର୍ବତ ଗୁହାରେ ଭିତ୍ତିଚିତ୍ର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାଚୀନ ହାଇଦ୍ରାବାଦ ରାଜ୍ୟର ଅଜନ୍ତା ଚିତ୍ରାବଳୀ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଇନ୍ଧ୍ୟାଦ୍ରି ପର୍ବତକୁ ଅଜନ୍ତା ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଏହି ପର୍ବତଟି ପଶ୍ଚିମଘାଟ ପର୍ବତ ମାଳାର ଅନ୍ୟତମ ଅଙ୍ଗ ପର୍ବତର ସମ୍ମୁଖ ଭାଗରେ ସାତଗୋଟି ପ୍ରପାତ ସୃଷ୍ଟି କରି ଚଳଚଞ୍ଚଳ ଗତିରେ ସଦାସର୍ବଦା ପ୍ରବାହିତ ହେଉଛି ଖର ସ୍ରୋତା ବାଘୁରା ନଦୀ । ସ୍ଥାନଟି ଖୁବ୍ ରମଣୀୟ ଓ ଘୋର ନିର୍ଜନ । ସ୍ରୋତସ୍ୱିନୀ ବାଘୁରା ନଦୀର କଳ କଳ ନାଦ, ନିକଟସ୍ଥ ବନଭୂମିର ସୁଶୀତଳ ଛାୟା ଓ ବନ୍ୟପକ୍ଷୀମାନଙ୍କର ମଧୁର କାକଳୀରେ ରମଣୀୟ ଅଜନ୍ତା ପର୍ବତର ସମୀପବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳ ଆହୁରି ରମଣୀୟ ହୋଇଉଠେ । ଯାହା ଦ୍ୱାରା ଜଣେ ପ୍ରକୃତି ପିପାସୁ ଆଗନ୍ତୁକଙ୍କର ମନକୁ ସେଠାକାର ପ୍ରାକୃତିକ ଶୋଭାରାଜି ମନମୁଗ୍ଧକର କରିଥାଏ ।

ଅଜନ୍ତା ପର୍ବତ ଗାତ୍ରରେ ୨୯ଟି ଗୁମ୍ଫା ଖୋଦିତ ହୋଇଛି । ଗୁମ୍ଫାଗୁଡିକ ସ୍ତୂପ, ଖିଲାଣ, ସ୍ତମ୍ଭ ଓ ଅଳିନ୍ଦ ପ୍ରଭୃତିରେ ସୁସଜ୍ଜିତ । ଏତାଦୃଶ କାର୍ଯ୍ୟ ଗହ୍ୱର ସ୍ଥାପତ୍ୟର ନୈପୁଣ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରୁଛି । ଗୁମ୍ଫା ମାନଙ୍କରେ ଖୋଦିତ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ରମଣୀୟ ଚିତ୍ରରାଜିକୁ ଦେଖିଲେ ଯେ କୌଣସି ଦର୍ଶକ ଭାରତୀୟ ପ୍ରାଚୀନ ଚିତ୍ରକଳାର ନିଶ୍ଚୟ ପ୍ରଶଂସା କରିବ । ଯେଉଁ ୨୯ଟି ଗୁମ୍ଫା ଅଦ୍ୟାପି ରହିଅଛି, ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଚାରୋଟି ଗୁମ୍ଫା 'ଚୈତ୍ୟ' ବା ପ୍ରାର୍ଥନା ମନ୍ଦିର ଓ ଅବଶିଷ୍ଟ ପଚିଶଟି ଗୁମ୍ଫା 'ବିହାର' ବା ମଠ । ଭାରତୀୟ ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱ ବିଭାଗ ଏହି ଗୁମ୍ଫା ଗୁଡ଼ିକୁ ପରୀକ୍ଷା କରି ମତ ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ ୯ ନମ୍ବର ଓ ୧୦ନମ୍ବର ଗୁମ୍ଫା ସବୁଠାରୁ ପୁରୁଣା ଏବଂ ଏହି ଗୁମ୍ଫା ନିର୍ମାଣର ସର୍ବଶେଷରେ ଏକ ନମ୍ବର ଓ ଦୁଇ ନମ୍ବର ଗୁମ୍ଫା ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇଛି । ବିହାର ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଚାରିନମ୍ବର ଗୁମ୍ଫା ଓ ଚୈତ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଦଶନମ୍ବର ଗୁହା ସର୍ବବୃହତ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୁମ୍ଫା ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରବେଶ କରିବାପାଇଁ ପାହାଚମାନ ପଥର ଦେହରେ ଖୋଳାଯାଇ ତିଆରି କରାଯାଇଛି । ବିହାର ଗୁଡିକର ବାରଣ୍ଡାରେ ଧାଡି ଧାଡି ହୋଇ ସ୍ତମ୍ଭମାନ ଖୋଦିତ ହୋଇଅଛି ଏବଂ ଏହି ବାରଣ୍ଡାର ଗୋଟିଏ ପାଖକୁ ଗୋଟିଏ ବଲକା ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ରହିଅଛି । ବିହାର ଗୁଡିକର ମଝି ଅଂଶରେ ଉପାଶ୍ରୟ ଗୃହନିର୍ମାଣ କରାଯାଇଛି । ଉପାଶ୍ରୟ ଗୃହର କାନ୍ଥ ଏବଂ ସ୍ତମ୍ଭଗୁଡିକ ଅପୂର୍ବ ଚିତ୍ରଦ୍ୱାରା ଚିତ୍ରିତ କରାଯାଇଛି ଓ ଏହାର ଦୁଇପଟେ ଅନେକଗୁଡିଏ ଗର୍ଭଗୃହ ଅବସ୍ଥିତ । ଦ୍ୱାରର ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରବେଶ ପଥର ସମ୍ମୁଖରେ ଉପାଶ୍ରୟର ଶେଷଭିତ୍ତିକୁ ସ୍ପର୍ଶକରି ରାଜାସନରେ ଉପବିଷ୍ଟ ଧ୍ୟାନ ସ୍ତିମିତ ନେତ୍ର ପ୍ରକାଣ୍ଡ ବୁଦ୍ଧମୂର୍ତ୍ତି ଧର୍ମୋପଦେଶ ଦେବା ଭଙ୍ଗୀରେ ବିରାଜିତ ।

ଅଜନ୍ତାରେ ଯେଉଁ ଚାରୋଟି ଚୈତଗୁହା ରହିଅଛି, ସେଗୁଡିକ ଅଜନ୍ତା ମହାବିଦ୍ୟାଳୟର ଭଜନାଳୟ । ଚୈତ୍ୟ ଗୁମ୍ଫାମାନଙ୍କର ମୁଖ ପଶ୍ଚିମକୁ ହୋଇଥିବାରୁ ପଶ୍ଚିମ ଦିଗରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଅସ୍ତଯିବାବେଳେ ଅସ୍ତ ସୂର୍ଯ୍ୟର ରଶ୍ମି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଗୁମ୍ଫାଉପରେ ପଡ଼ି ଗୁମ୍ଫାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି କରିଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଚୈତ୍ୟଗୃହର ପାଶ୍ଚାତ୍ୟଭାଗ କାନ୍ଥକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସ୍ତୂପ ରହିଛି । କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ବିମଣ୍ଡିତ ତିନୋଟି ଲେଖାଏ ଦ୍ୱାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଚୈତ୍ୟ ଗୃହରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ନିମନ୍ତେ ରହିଅଛି । ଏହି ଚୈତ୍ୟ ଗୃହର ମଧ୍ୟ ଦ୍ୱାର ଦେଇ ଆଗନ୍ତୁକଗଣ ଗୃହ ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରବେଶକରି ବାମପଟ ଦ୍ୱାର ପଥରେ ପ୍ରସ୍ଥାନ କରନ୍ତି । ଚୈତ୍ୟ ଓ ବିହାର ଗୃହଗୁଡ଼ିକ ନିଖୁଣ ଏବଂ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଭାବେ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ବିଜ୍ଞାନର ନିୟମାନୁସାରେ ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇଛି । ଗୃହ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଉପାଶ୍ରୟର ଅଳିନ୍ଦମାନଙ୍କରେ ଥିବା ନାଗସ୍ତମ୍ଭ ଗୁଡ଼ିକ ନାନା କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ଓ ତକ୍ଷଣ ଶିଳ୍ପ ଦ୍ୱାରା ବିମଣ୍ଡିତ । ଉପାଶ୍ରୟର ପଶ୍ଚାଦ୍‌ଭାଗରେ ଦକ୍ଷିଣପଟକୁ ଥିବା ଗୋଟିଏ ହରିଣ ମୁଣ୍ଡ ସହିତ ଚାରିଗୋଟି ହରିଣର ଗଣ୍ଡି ଏପରି କୌଶଳରେ ସୁସମ୍ବନ୍ଧ କରାଯାଇଛି ଯେ ଏହାକୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଦିଗରୁ ଦେଖିଲେ ଚାରିଗୋଟି ହରିଣ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଭଙ୍ଗୀରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥିଲାପରି ଦେଖାଯାଏ ।

କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ବିମଣ୍ଡିତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ଭରପୁର ଅଜନ୍ତା ଗୁମ୍ଫା ଅନେକକାଳରୁ ଲୁକ୍‌ଛାୟିତ ହୋଇ ଲୋକଲୋଚନର ଅଗୋଚରରେ ରହିଯାଇଥିଲା । ଦିନେ ଇଂରେଜ ସୈନ୍ୟ ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଦ୍ୱିତୀୟ କିମ୍ବା ତୃତୀୟ ଦଶନ୍ଧିରେ (ବୋଧେ ୧୮୧୯ କିମ୍ବା ୧୮୨୯ରେ) ଅଜନ୍ତା ଶୈଳ ଗାତ୍ରରେ ଥିବା ଗୁମ୍ଫା, ଗୁମ୍ଫା ଭିତରେ ଥିବା ଭିତ୍ତିଚିତ୍ର ଓ ମୂର୍ତ୍ତିଗୁଡ଼ିକର ସନ୍ଧାନ ପାଇଥିଲେ । ଏହି ସମ୍ବାଦ ଚାରିଆଡ଼େ ପ୍ରଚାରିତ ହେଲା । ସମ୍ବାଦ ପାଇ ବହୁ ଲୋକ ଦେଖିବାକୁ ଯାଇ ଏପରି କାର୍ଯ୍ୟକୁ ପ୍ରଶଂସା କରିଥିଲେ । ଚିତ୍ରଶିଳ୍ପୀମାନେ ଏହା ଦେଖି ବିସ୍ମୟ ପ୍ରକାଶ କରିବା ସହିତ ପଥର ଦେହରେ ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ଚିତ୍ର ଯେ ଅଙ୍କନ କରାଯାଇପାରେ, ଏହି କଥା ଭାବି ତଟସ୍ଥ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଜନ୍ତା ଗୁମ୍ଫାର ନିର୍ମାଣକାଳ ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶତାବ୍ଦୀ ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରାଯାଇଛି । ଅର୍ଥାତ୍ ୨୨୦୦ ବର୍ଷ ତଳେ ଏହା ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇଥିଲା । ଗୁମ୍ଫା ଏବଂ ଗୁମ୍ଫାମାନଙ୍କରେ ଯେଉଁ ଚିତ୍ରାବଳୀ ରହିଛି ସେଗୁଡ଼ିକ ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ-୨୦୦ ବର୍ଷରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ୮ମ ବା ୯ମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଶେଷ ହୋଇଥିବାର ଅନୁମାନ କରାଯାଏ । ଦୀର୍ଘ ୮୦୦ ବର୍ଷରୁ ଅଧିକକାଳ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଶିଳ୍ପୀ ଗୋଷ୍ଠୀ-ଦ୍ୱାରା ଏହି ଗୁମ୍ଫାଗୁଡ଼ିକ ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଥିବାରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୁମ୍ଫାର ଚିତ୍ରଣ ପଦ୍ଧତି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହୋଇଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଅଜନ୍ତାର ଗୁମ୍ଫା ଓ ଚିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ବୌଦ୍ଧ ସଂପ୍ରଦାୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଖୋଦିତ ଓ ଅଙ୍କିତ । ଏହାର ୧୩, ୧୨, ୧୦, ୯ ଓ ୮ ନମ୍ବର ଗୁମ୍ଫାଗୁଡ଼ିକ 'ହୀନଯାନ' କାଳର ଓ ୧୧, ୧୪, ୧୫, ୧୬, ୧୭, ୧୮, ୧୯ ଓ ୨୦ ନମ୍ବର ଗୁମ୍ଫାଗୁଡ଼ିକ 'ମହାଯାନ' କାଳର । ୬ ଓ ୭ନମ୍ବର ଗୁମ୍ଫା ଦୁଇଟି 'ମହାଯାନ' କାଳର ବୋଲି ଅନୁମାନ କରାଯାଏ । ଏହି ଗୁମ୍ଫା ଗୁଡ଼ିକ ୫୮୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ବେଳକୁ ନିର୍ମାଣ ହୋଇ ସାରିଥିଲା । ୫୦୦ରୁ ୬୫୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ ୧, ୫, ୨୧ ଓ ୨୯ ନମ୍ବର ଗୁମ୍ଫା ମଧ୍ୟ 'ମହାଯାନ' ପ୍ରଭାବରେ ଖୋଦିତ ହୋଇଥିଲା । ଏକନମ୍ବର ଗୁମ୍ଫାର 'ମହାଯାନ' ସ୍ଥାପତ୍ୟ ପାଇଁ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ଏହି ଗୁମ୍ଫାର ସ୍ତମ୍ଭ ମାନଙ୍କରେ ଗନ୍ଧର୍ବ ଓ ଅପ୍‌ସରାମାନଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି ଖୋଦନ କରାଯାଇଛି । ଭିତର ଭିତରେ ପଦ୍ମପାଣି ଅବଲୋକିତେ-ଶ୍ୱରଙ୍କର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କାଯାଇଛି । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ବୁଦ୍ଧଦେବ-ଙ୍କର 'ମାର ଧର୍ଷଣର'ର ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନମୁଗ୍ଧକର ଚିତ୍ର ସହିତ 'ମହାଯାନ'ଙ୍କ ଜାତକ ଓ 'ଶିବି'ଜାତକର କଥାତ୍ମକ ଚିତ୍ରମାନ ଖୋଦିତ ହୋଇଛି । କୌଣସି ଦର୍ଶକ ଅଜନ୍ତା ଗୁମ୍ଫାଗୁଡ଼ିକ ପରିଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଯାଇ କେବଳ ୧୯ ଓ ୨୬ ନମ୍ବର ଚୈତ୍ୟ ଏବଂ ୧ ଓ ୧୬ ନମ୍ବର 'ବିହାର' ଦେଖିଦେଲେ ଅନ୍ୟ ଗୁମ୍ଫାଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଲି ଦେଖିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । କାରଣ ଏହି ଚାରିଗୋଟି ଗୁମ୍ଫାରେ ଥିବା ଭିତ୍ତିଚିତ୍ର ଗୁଡ଼ିକର ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଅନ୍ୟ ଗୁମ୍ଫାମାନଙ୍କରେ ଥିବା ଭିତ୍ତିଚିତ୍ର ସହିତ ରହିଛି ।

ଅଜନ୍ତାର ଏହି ଭିତ୍ତିଚିତ୍ର ଓ ମୂର୍ତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ଦେଖିଲେ ମନରେ ସ୍ୱତଃ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠେ, ଏହା କେବେ, କାହିଁକି ଓ କାହାଦ୍ୱାରା ଏପରି ଶୈଳୀରେ ଖୋଦିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ କାହିଁକି କାଳର କ୍ରୂର ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ି ଘୋର ଅରଣ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଦେଖାଦେବାର ଆବଶ୍ୟକତା ଅଭାବରୁ ଲୁକ୍‌ଛାୟିତ ହୋଇ ରହିଥିଲା ? ଏଭଳି ପ୍ରଶ୍ନର ସଠିକ୍ ଉତ୍ତରଦେବାକୁ ସେପରି କିଛି ପ୍ରମାଣଯୋଗ୍ୟ ତଥ୍ୟ ମିଳୁନଥିଲେ ହେଁ ଅନୁମାନ କରାଯାଏ, ଅଜନ୍ତା ଚିତ୍ରକଳା ଯେଉଁ ରାଜାମାନଙ୍କ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସମୟ କାଳ ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍ସାହ ଓ ପ୍ରେରଣା ଦ୍ୱାରା ବିକାଶ ଲାଭ କରିଥିଲା, ସେହି କଳାପ୍ରେମୀ ରାଜାମାନଙ୍କର ପତନ ପରେ ପରେ ଅନ୍ୟ ଯେଉଁ ରାଜାମାନେ ରାଜ୍ୟର ଦାୟିତ୍ୱ ବହନକଲେ, ସେମାନେ ଏହି କଳା ପ୍ରତି ବୀତସ୍ପୃହ ହୋଇ ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ କରିବାରେ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କଲେ ନାହିଁ, ଫଳରେ କ୍ରମଶଃ ଅଜନ୍ତା ଗୁମ୍ଫା ପ୍ରତି ଆଦର କମିଗଲା ଓ ଲୋକଲୋଚନର ବହୁଦୂରରେ ରହିଗଲା । ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ପ୍ରଭାବରେ ଗଢିଉଠିଥିବା ଶିଳାଗୃହାର ଜୀବନ୍ତ ଚିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଅଜନ୍ତା ଦର୍ଶନାଭିମୁଖୀ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କୁ କଥା କହି ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ବୁଝାଇ ଆସିବା ପରେ, ସମୟକ୍ରମେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ପତନ ପରେ ପରେ ଲୋକମାନଙ୍କର ଆଗ୍ରହ କମିଆସିଲା ଏ ଧର୍ମ ଉପରୁ । ଧର୍ମ ଉପରୁ ଆଗ୍ରହ କମି ଆସିବାରୁ ଚୈତ୍ୟ, ସ୍ତୂପ ଓ ବିହାର ମାନଙ୍କର ଗୁରୁତ୍ୱ କମିଆସିଲା ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅଜନ୍ତାଗୁମ୍ଫାର ଆବଶ୍ୟକତା ପଡିଲା ନାହିଁ ବୋଧହୁଏ, ତେଣୁ କାଳଗର୍ଭରେ ସେ ଲୁକ୍‌କାୟିତ ହୋଇ ରହିଗଲା । ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ପତନର ଅନ୍ତିମ କାଳରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭକଲା ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟଧର୍ମ । ରାଜାଙ୍କୁ ନେଇ ପ୍ରଜା । ରାଜାଙ୍କର ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ଧର୍ମର ପ୍ରୀତିରେ ପ୍ରଜାମାନେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଗଲେ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ଧର୍ମର ଜାଲ ମଧ୍ୟରେ । ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ କାଳରେ ଅଜନ୍ତାଆଡ଼େ ମୁହାଁଇ-ଥିବା ଲୋକମାନେ ଆଉ ସେଣିକି ମୁହାଁଇଲେ ନାହିଁ । ମୁହଁ ଫେରାଇ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ଧର୍ମ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହେଲେ ।

ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରାରମ୍ଭକାଳରୁ ଅଦ୍ୟାବଧି ବହୁ ଉନ୍ନତ ମାନର କୀର୍ତ୍ତି ଗଢିଉଠି, ତାହା ପୁଣି କାଳକ୍ରମେ ବିଭିନ୍ନ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଲୁଚିରହି, ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଆବିଷ୍କୃତ ହେବାରେ କୌଣସି ବିଚିତ୍ରତା ନାହିଁ । ସମୟ ଥିଲା ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶତାବ୍ଦୀଠାରୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟପର ୮ମ ବା ୯ମ ଶତାବ୍ଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାୟ ୮୦୦ ବର୍ଷରୁ ଅଧିକ କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ପ୍ରଭାବ ରାଜା ଏବଂ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ଉପରେ ପଡିଥିଲା । ରାଜାଙ୍କ ପ୍ରଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ ସେତବେଳକାର ଧନୀ ସୌଦାଗରମାନେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଧର୍ମ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଯେଉଁ ଧର୍ମ ଯେଉଁ ରାଜ୍ୟର ରାଜା, ପ୍ରଜା, ଧନୀ ଓ ମାନୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆଦୃତ ହେଲା, ସେ ଧର୍ମର ପ୍ରସାର ନିମନ୍ତେ ଯାହା ଆବଶ୍ୟକ ପଡ଼େ, ତା'ର ଅଭାବ ରହେନାହିଁ । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେ ଯୁଗରେ ଧର୍ମର ପ୍ରସାର ଚାରିଆଡ଼େ କରିବାପାଇଁ ବହୁ ବୌଦ୍ଧ ସନ୍ୟାସୀ ଓ ସନ୍ୟାସିନୀ ବାହାରି ପଡିଲେ ଓ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ପ୍ରଚାର ନିମନ୍ତେ ନିଜର ଜୀବନ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଦେଲେ । ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ସନ୍ୟାସୀ ଓ ସନ୍ୟାସିନୀ ମାନଙ୍କୁ କୁହାଯାଉଥିଲା ଭିକ୍ଷୁ ଓ ଭିକ୍ଷୁଣୀମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କାର୍ଯ୍ୟଥିଲା ଜୀବନର ପ୍ରତ୍ୟେକ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଧର୍ମପ୍ରଚାରରେ ବିତେଇଦେବା । ଧର୍ମପ୍ରଚାରରେ ଯାଉଥିବା ଭିକ୍ଷୁ ଓ ଭିକ୍ଷୁଣୀମାନେ ଆଶ୍ରୟ ନେବା ଏବଂ ଶାନ୍ତିରେ ନିରୋଳା ସ୍ଥାନରେ ରହିବାପାଇଁ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ମୁଖ୍ୟ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ପ୍ରଦାନ କରୁଥିବା ସମ୍ରାଟ ଓ ରାଜାମାନେ ଚୈତ୍ୟ, ସ୍ତୂପ ଓ ବିହାରର ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ । ଚୈତ୍ୟ, ସ୍ତୂପ ଓ ବିହାର ନିର୍ମାଣ ପାଇଁ ନିରୋଳା ସ୍ଥାନ ଭାବେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମାବଲମ୍ବୀମାନେ ବାଛିନେଇଥିଲେ ଅରଣ୍ୟ ବେଷ୍ଟିତ ପାହାଡ଼ ଓ ପର୍ବତ । କାରଣ ଅରଣ୍ୟ ବେଷ୍ଟିତ ପାହାଡ଼-ପର୍ବତ ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ବାତାବରଣ ପାଇଁ ଥିଲା ଉପଯୁକ୍ତ ସ୍ଥାନ । ସେହିଦୃଷ୍ଟିରୁ ବୌଦ୍ଧଭିକ୍ଷୁ ଓ ଭିକ୍ଷୁଣୀ-ମାନଙ୍କର ବିଶ୍ରାମ, ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ନାମକୀର୍ତ୍ତନ ଓ ଭଜନ ପାଇଁ ଅଜନ୍ତା ପର୍ବତରେ ଏହି ଗୁମ୍ଫାମାନ ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇଥିଲା । କେବଳ ଅଜନ୍ତା ନୁହେଁ ଭାରତର ବହୁ ପାହାଡ଼ ପର୍ବତରେ ଏହି ଗୁମ୍ଫାର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା, ଯାହାକି ଅଦ୍ୟାପି ସେସବୁ ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁଅଛି ।

ବୌଦ୍ଧ ଭିକ୍ଷୁ ଓ ଭିକ୍ଷୁଣୀମାନେ ଯେହେତୁ ନିଜକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଥିଲେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ପ୍ରସାର ନିମନ୍ତେ, ସେ ହେତୁ ସେମାନେ ଯେଉଁ ଶୈଳବାସରେ ବିଶ୍ରାମ ନେଉଥିଲେ, ସେଠାରେ ତାଙ୍କର ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା ଭଗବାନ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତିର ନିଦର୍ଶନ ଚିରନ୍ତନ ପାଇଁ ରଖି ଯିବାକୁ ଚାହିଁଲେ । ତେଣୁ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଜୀବନ ଓ ତାଙ୍କ ପୂର୍ବଜନ୍ମ 'ଜାତକ କଥା'କୁ ଅବଲମ୍ବନକରି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଚିତ୍ର ଓ ମୂର୍ତ୍ତି ଶୈଳବାସରେ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିଲେ । ଅନ୍ୟ ପାହାଡ଼ ପର୍ବତରେ ଯେଉଁ ବୌଦ୍ଧ ଗୁମ୍ଫାମାନ ଦେଖାଯାଏ, ସେମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଅଜନ୍ତା ଗୁମ୍ଫା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନ । ଅଜନ୍ତାର ଚିତ୍ରକଳା, ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଓ ଭାସ୍କର୍ଯ୍ୟର ଏଭଳି ଅପୂର୍ବ ମିଳନ ଅନ୍ୟ କୌଣସିଠାରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେନାହିଁ । ଅଜନ୍ତାର ଗୁମ୍ଫାଗୁଡିକ ଶିଳାଗାତ୍ରକୁ ଖୋଳାଯାଇ କରା-ଯାଇଛି । ସ୍ତମ୍ଭ ବା ମୂର୍ତ୍ତି ତିଆରି ସେହି ଶିଳାଗାତ୍ରକୁ କଟାଯାଇ କରାଯାଇଛି । କୌଣସି ମୂର୍ତ୍ତି କମ୍ବା ଗୁମ୍ଫାରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଖଣ୍ଡିଏ ହେଲେ ବାହାର ପଥର ଯୋଡ଼ିକରି କରାଯାଇନାହିଁ । ଯାହାଫଳରେ କି ଗୁମ୍ଫାଗୁଡ଼ିକ ଆରମ୍ଭ କାଳରୁ ଆଜିପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅକ୍ଷତ ଅବସ୍ଥାରେ ରହିଅଛି ।

ପୂର୍ବରୁ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ଯେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅଜନ୍ତା ଗୁମ୍ଫାର ଚିତ୍ରକଳା, ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଓ ଭାସ୍କର୍ଯ୍ୟ ଅରଣ୍ୟଘେର ମଧ୍ୟରେ ଲୋକଲୋଚନର ବହୁଦୂରରେ ରହିଥିଲା । ଇଂରେଜ ସୈନିକମାନେ ଶିକାରକୁ ଯାଇ ଏହାର ସନ୍ଧାନ ପାଇଥିଲେ । ସନ୍ଧାନପରେ ଚିତ୍ରଶିଳ୍ପୀମାନେ ଏହାକୁ ଦେଖି ବିସ୍ମୟ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । କେହି କେବେ କଳ୍ପନା କରିନଥିଲେ ୨୨୦୦ ବର୍ଷ ତଳେ ଭାରତର ଚିତ୍ରଶିଳ୍ପର ବିକାଶ ଏପରି ଭାବରେ ହୋଇପାରିଥିଲା । ପୃଥିବୀର ବିଭିନ୍ନ ଦେଶରୁ ଐତିହାସିକ, ଚିତ୍ରଶିଳ୍ପୀ, ଭାସ୍କର୍ଯ୍ୟ ବିଶେଷଜ୍ଞ ଓ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ବିଶେଷଜ୍ଞମାନେ ଆସି ଅଜନ୍ତା ଗୁମ୍ଫା ଦେଖି ପ୍ରଶଂସା ନକରି ରହିପାରିଲେ ନାହିଁ । 'ଇଣ୍ଡିଆନ ଆର୍ଟ୍ସ ଆଣ୍ଡ କ୍ରାଫ୍ଟ' ପୁସ୍ତକର ରଚୟିତା ଗ୍ରିଫିଥସ୍ ଅଜନ୍ତା ସମ୍ପର୍କରେ କହିବାକୁ ଯାଇ ଲେଖିଛନ୍ତି-"ଯେଉଁ ଚିତ୍ରଶିଳ୍ପୀମାନେ ଅଜନ୍ତାର ଗୁମ୍ଫାଗୁଡ଼ିକରେ ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ କରିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ନିଶ୍ଚୟ ଅସାଧାରଣ ପ୍ରତିଭା ସମ୍ପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି । ଗିରି-ଗହ୍ୱରର ପ୍ରାଚୀର ଦେହରେ ଥରେ ମାତ୍ର ତୂଳି ସଞ୍ଚାଳନ ଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ଯେଉଁ ରେଖା ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ଦେଖି ମୁଁ ଚକିତ ହୋଇଗଲି । କିନ୍ତୁ ତା'ପରେ ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ଭିତରର ଛାତରେ ଅଙ୍କାଯାଇଥିବା ଚିତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକଲି, ସେତେବେଳେ ଦେଖିଲି ଯେ ଯେଉଁସବୁ ବକ୍ରରେଖା ଚିତ୍ର ଭିତରେ ରହିଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଭୁଲ ଭାବରେ ଅଙ୍କିତ । ଯେଉଁଠି ଯାହା ଯେପରି ରହିବାର କଥା, ସେଠାରେ ଠିକ୍ ସେହିଭଳି ତାହା ରଖାଯାଇଛି । କୌଣସି ଗୋଟିଏ ରେଖା ଏପଟ ସେପଟ ହୋଇନାହିଁ । ଛାତର ନିମ୍ନ ଅଂଶରେ ଏଭଳି ଚିତ୍ର କରିବା ଯେ ସହସ୍ରଗୁଣ କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ, ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବାହୁଲ୍ୟକରି ବୁଝାଇବାର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । ସେ ଚିତ୍ରାଙ୍କନ ଦେଖି ମୋର ମନେହେଲା, ମାନବଶକ୍ତିରେ ଏହା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ, ସତେ ଯେପରି କି ଦୈବୀ ଶକ୍ତି ହିଁ ଏହାକୁ ସମ୍ଭବ କରିଛି । ଭାରତର କୌଣସି କଳା-ଗ୍ରାହୀର ମନକୁ ଚିତ୍ରକଳା ଦିଗରେ ଆଗ୍ରହୀ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛାକଲେ ଅଜନ୍ତା ଗିରି-ମନ୍ଦିରର ଚିତ୍ରକଳାକୁ ହିଁ ତା' ଆଗରେ ଆଦର୍ଶ କରି ରଖିଦେବାକୁ ହେବ । ଅଜନ୍ତାର ଭିତ୍ତି-ଚିତ୍ର ଗୁଡ଼ିକରେ ଭାବର କି ସୁନ୍ଦର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ! ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗରେ କି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଭରି ରହିଛି । ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ଗୁଡ଼ିକ ସତେ ଯେପରିକି ନିଜ ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିପଡ଼ିଛନ୍ତି । ପୁଷ୍ପଗୁଡ଼ିକ ସତେ ଯେପରି ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ! ଦେଖିଦେଲେ ମନେହେବ, ପକ୍ଷୀଗୁଡ଼ିକ ଠିକ୍ ଯେପରିକି ଉଡ଼ିଯାଉଛନ୍ତି । ଜୀବଜନ୍ତୁଗୁଡ଼ିକ ସତେ ଯେପରିକି କ୍ରୀଡ଼ାରତ ବା କଳହରେ ଲିପ୍ତ । କେଉଁଠି ବା ସେଗୁଡ଼ିକ ଶାନ୍ତଭାବରେ ଭାର ବହନକରି ଚାଲିଛନ୍ତି । ସେହି ଚିତ୍ର ଦେଖିଲେ ମନେହେବ, ସତେ ଯେପରିକି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରକୃତିକୋଳରୁ କିଏ ନେଇଆସି ସେଠାରେ ରଖିଦେଇଛି । ଓଡ଼ିଶାର ଚିତ୍ରଶିଳ୍ପୀ ସ୍ୱର୍ଗତ ଗୋପାଳ କାନୁନ୍‌ଗୋ ତାଙ୍କ ରଚିତ 'କଳାର ବିଚାର' ପୁସ୍ତକରେ ମତଦେଇଛନ୍ତି- "ଭାରତ ବର୍ଷରେ ଯେଉଁ ପ୍ରାଚୀନ ଚିତ୍ର ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ ଏବଂ ଯାହାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଅଜନ୍ତାର ପ୍ରାଚୀନ ବୌଦ୍ଧ-ଗୁମ୍ଫାରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ, ସେଗୁଡ଼ିକ ମୁଖ୍ୟତଃ ରେଖା ପ୍ରଧାନ । ରେଖାର ଧାବମାନ ଗତି, ଦୃଢ଼ତା ଓ ଭାବପୂର୍ଣ୍ଣତା ପୃଥିବୀକୁ ଚମତ୍କୃତ କରିଦେଇଛି । ଥରେ ମାତ୍ର ତୂଳିକା ସଞ୍ଚାଳନ ଦ୍ୱାରା ଯେଉଁସବୁ ଭଙ୍ଗୀପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ସମସ୍ତ ଭାବ-ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ବହନକରି ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ଦର୍ଶକକୁ ଚକିତ କରେ, ସେ ସଞ୍ଚାଳନର ଦକ୍ଷତା ଦିନକର, ମାସକର ବା ବର୍ଷକର ସାଧନା ନୁହେଁ । ରେଖା ମଧ୍ୟରେ ଏତାଦୃଶ ଦୃଢ଼ତା, ଗତିଶୀଳତା ଓ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ ଭାରତର ପ୍ରାଚୀନ ଶିଳ୍ପୀର ସ୍ତୁତିଗାନ କରୁଛି ।" ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ସେ ତାଙ୍କର 'ଉତ୍କଳର ଚିତ୍ରକଳା' ପୁସ୍ତକରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି- "ଖ୍ରୀଷ୍ଟଜନ୍ମର ୨୦୦ ବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ପ୍ରାୟ ୭୦୦ ବର୍ଷ ବ୍ୟାପୀ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ଶ୍ରମ ବିନିମୟରେ ଯେତେଚିତ୍ର ଅଜନ୍ତା ଗହ୍ୱର ମାନଙ୍କରେ ରଚିତ ହୋଇପାରିଛି, ତାହା ପୃଥିବୀରେ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବନାହିଁ । ରେଖାର ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦଗତି ଓ ଦୃଢ଼ତା, ପୁଣି ବର୍ଣ୍ଣନ କଳାର ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ଦେଖିଲେ ମନେହୁଏ ଯେପରିକି ଗୋଟିଏ ଅପୂର୍ବ ସଙ୍ଗୀତ ଏହି ନିର୍ଜନ ଗୁହା ମଧ୍ୟରୁ ଉତ୍ଥିତ ହୋଇ ଅସଂଖ୍ୟ ରୂପ ମଧ୍ୟରେ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଓ ବିଳୀନ ହୋଇଯାଇଛି ।" ପୁନଶ୍ଚ ସେ କହିବାକୁ ଭୁଲି-ନାହାନ୍ତି-"ଅଜନ୍ତାର ଚିତ୍ରାବଳୀ ବୁଦ୍ଧ ଚରିତ ବର୍ଣ୍ଣନା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦେଶର ଆଚାର, ବ୍ୟବହାର, ବେଶଭୂଷା ଓ ବହୁ ବିଚିତ୍ର ଉପକରଣାଦିର ବର୍ଣ୍ଣିଳ, ରେଖାଯୁକ୍ତ ନିଦର୍ଶନ ଦ୍ୱାରା ସେ ଯୁଗର ସଭ୍ୟତା ଓ ସଂସ୍କୃତିର ପରିଚୟ ଦେବାରେ ସହାୟତା କରିଅଛି ।”

ଚୀନ ପରିବ୍ରାଜକ ହୁଏନ୍‌ସାଂ ଓ ଫାହିୟାନ୍ ସେମାନଙ୍କ ଭ୍ରମଣ ବୃତ୍ତାନ୍ତରେ ଅଜନ୍ତାର ଉଲ୍ଲେଖକରି ମତଦେଇଛନ୍ତି 'ଦିଙ୍ଗ୍‌ନାଗ ନାମକ ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ବୌଦ୍ଧ ପଣ୍ଡିତ ଏହି ଗୁମ୍ଫାରେ ରହୁଥିଲେ ।' ଜେମସ୍ ଫାର୍ଗୁସେନ (ଖ୍ରୀ ୧୯୨୯-୧୮୪୭ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ) ଅଠରବର୍ଷ କାଳ ଭାରତୀୟ ସ୍ତୂପ, ମନ୍ଦିର ଓ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ମାନଙ୍କର ସର୍ଭେ କରି ଯଥାଯଥ ଶ୍ରେଣୀ ବିଭାଗ କରିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କରିଥିବାବେଳେ ଅଜନ୍ତା ସମ୍ପର୍କରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖିବା ପରେ ଏହାର ପ୍ରଶଂସା ବିଶ୍ୱର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗକୁ ବ୍ୟାପିଯାଇଥିଲା । ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବମତେ ମେଜର ଗିଲ୍ ଏହି ଚିତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ନକଲ କରିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ନେଇଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସଙ୍କଳିତ ନକଲ ଚିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଲଣ୍ଡନ କ୍ରିଷ୍ଟାଲ ପାଲେସରେ ରଖାଯାଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏହି ଚିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ସଂରକ୍ଷିତ ହୋଇ ରଖାଯିବାର କେତେବର୍ଷ ପରେ କ୍ରିଷ୍ଟାଲ ପାଲେସରେ ଭୟାବହ ଅଗ୍ନିକାଣ୍ଡ ଘଟିବାରୁ ଚିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭସ୍ମୀଭୂତ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଏ ଘଟଣା ଘଟିବା ପରେ ପୁନର୍ବାର ବମ୍ବେକଳା ବିଦ୍ୟାଳୟ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ମିଷ୍ଟର ଗ୍ରିଫିଥସ ଅଜନ୍ତା ଚିତ୍ରାବଳୀର ନକଲ କରିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ନେଲେ ଓ ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ସଙ୍କଳିତ ବିରାଟ ଅଜନ୍ତା ଗ୍ରନ୍ଥ ୧୮୯୬ରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଜନ୍ତାରେ ଯେଉଁ ଚିତ୍ର ସବୁ ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁଛି, ସେ ସମସ୍ତ ଚିତ୍ର ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ବିକଳାଙ୍ଗ ଜଣାପଡୁଛି ।

ମୋଟାମୋଟି ଭାବେ କହିବାକୁ ଗଲେ ଅଜନ୍ତା ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଜୀବନର ଏକ ବିରାଟ ପ୍ରଦର୍ଶନୀ । ଏଥିରେ ପାର୍ଥିବ ଫଳ, ପୁଷ୍ପ, ଲତା, ପଶୁପକ୍ଷୀ, ଜୀବଜନ୍ତୁ ଚାରୁବ-ଖିତରେ ଓ ଆଲଙ୍କାରିକ ନକ୍ସା ମଧ୍ୟରେ ରୂପାୟିତ । ପାରସ୍ୟ ଦୂତର ଆଗମନ, ସମ୍ରାଟ, ରାଜନୀତି, ଆଚାର ବ୍ୟବହାର, ସାଧାରଣ ଗୃହସ୍ଥ, ନୃତ୍ୟ କ୍ରୀଡ଼ା, ନାରୀର ବେଶଭୂଷା, ବ୍ୟସନ ବିଳାସ, ପ୍ରଣୟୀର ବିଶ୍ରାମାଳାପ ଓ ଜୀବନର ସକଳ ବିଷୟ ଏହି ଚିତ୍ରପୃଷ୍ଠରେ ରୂପ, ରେଖା ଓ ବର୍ଣ୍ଣର ମହିମାରେ ମହିମାନ୍ୱିତ ହୋଇଅଛି ।

ଅଜନ୍ତା ଦେଶ ବିଦେଶର ବହୁ ଦର୍ଶକଙ୍କୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆକୃଷ୍ଟ କରିବା ଫଳରେ ପ୍ରତିଦିନ ଶହ ଶହ ଦର୍ଶକ ଅଜନ୍ତାରେ ଦର୍ଶନ ନିମନ୍ତେ ଠୁଳ ହୁଅନ୍ତି । ଅଜନ୍ତାକୁ ଦର୍ଶକମାନେ ଯିବାକୁ ହେଲେ ରେଳ ଓ ମଟରରେ ଯିବାକୁ ପଡ଼େ । ପୂର୍ବ ଅପେକ୍ଷା ସେଠାକୁ ଯିବାକୁ ହେଲେ ବର୍ତ୍ତମାନ ବହୁ ସୁବିଧା ହୋଇଗଲାଣି । ଏହାର ଅବସ୍ଥିତି ୭୫.୫୦ ପୂର୍ବ ଓ ୨୦ ୨୮ ଉତ୍ତରରେ ହୋଇଥିବାରୁ ବମ୍ବେରୁ ଔରଙ୍ଗାବାଦ, ଔରଙ୍ଗାବାଦରୁ ଅଜନ୍ତା ଯିବାକୁ ହୁଏ । ବମ୍ବେଠାରୁ ଔରଙ୍ଗାବାଦ ଦେଇ ଅଜନ୍ତାରେ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ହେଲେ ୨୯୬ ମାଇଲ ଅତିକ୍ରମ କରିବାକୁ ହୁଏ । (ଦେଖ-ଚିତ୍ରକଳା, ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ, ଭାସ୍କର୍ଯ୍ୟ, ସ୍ଥାପତ୍ୟ)

ଅଜନ୍ତୁର-ଦେ. ବି.-ଉଜୁନ୍ତୁରି (ଦେଖ)

ଅଜନ୍ତୀ-ସଂ ବି.-ନୀଳପୁଷ୍ପଯୁକ୍ତ ଅତି କୋମଳ ଗୁଳ୍ମବିଶେଷ ।

ଅଜନ୍ମା-ସଂ.ବିଣ. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅ + ଜନ୍ମନ୍. ୧ମା.୧ବ.)-ଅଜ, ଜନ୍ମ ରହିତ, ଜାତକ, ନିତ୍ୟକଲେବର ।

ଅଜନ୍ୟ-ସଂ. ବି. ପୁଂ. (ଅ + ଜନ ଧାତୁ + କର୍ମ. ଅ)-ଅଶୁଭ ସୂଚକ ଦୈବୀ ଉତ୍ପାତ (ଯଥା-ଭୂମିକମ୍ପ, ଶୂନ୍ୟ ଗର୍ଜନ, ଧୂମକେତୁ, ଉଲ୍‌କାପାତ)

ଅଜପ-ସଂ.ବିଣ. (ଅ + ଜପ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. ଅ)-ଜପଦ୍ୱାରା ଅସାଧ୍ୟ, କୁପାଠକ, ଜପହୀନ, ଯେ ସନ୍ଧ୍ୟା ବନ୍ଦନାଦି କରେ ନାହିଁ । ସଂ.ବି.-କୁପାଠକ ବ୍ୟକ୍ତି, ଜପ ରହିତ ହେବାର ଭାବ । (ଅଜ + ପା ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. ଅ)-ଛାଗ ରକ୍ଷକ, ମେଷ ରକ୍ଷକ ।

ଅଜପକ-ସଂ ବି. (ନାମ)-କାଶ ରୋଗ ହାରକ ଆୟୁର୍ବେଦୋକ୍ତ ଘୃତ ବିଶେଷ ।

ଅଜପଣ୍ୟୌଦନ-ସଂ.ବି.ପୁଂ -ଛାଗ ଦାନ ।

ଅଜପତି-ସଂ.ବି. (୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଜ + ପତି) ଛାଗଶ୍ରେଷ୍ଠ, ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଛେଳି, ମେଷବାହନ, ଅଗ୍ନି, (ଜ୍ୟୋତିଷ) ମେଷରାଶିର ଅଧିପତି ମଙ୍ଗଳଗ୍ରହ ।

ଅଜପଥ୍ୟ-ସଂ.ବି.ପୁଂ.-ଦେବପଥ, ସଂକୀର୍ଣ୍ଣପଥ, ଗମନ ସେତୁ ତୁଲ୍ୟ ।

ଅଜପଦ-ସଂ. ବି. (୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଜ + ପଦ)-ଛେଳିର ଗୋଡ଼ । (ବହୁବ୍ରୀହି)-ରୁଦ୍ର ବିଶେଷ । ସଂ.ବି.-ଛାୟାପଥ, ଯମନଳା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଜପା-ସଂ. ବିଣ. (ଅ + ଜପ ଧାତୁ + କର୍ମ ଅ + ଆ)- ବିନାଜପରେ ଈଶ୍ୱର ଭଜନ, ସ୍ୱାଭାବିକ ଶ୍ୱାସପ୍ରଶ୍ୱାସ ବହିର୍ଗମନ ଓ ପ୍ରବେଶନ ଦ୍ୱାରା 'ହଂସଃ' ଇତ୍ୟାଦିର ମନ୍ତ୍ରଜପ ।

ସଂ.ବି. (ଅ + ଜପ + ଆ)-(ଯାହାଙ୍କୁ କେହି ଜପ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ)-ପରଂବ୍ରହ୍ମ, ତନ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ଦେବୀବିଶେଷ ।

ଭକ୍ତ ନିଜର ଭକ୍ତିବଳରେ ଭଗବାନଙ୍କ ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବାପାଇଁ ଅହରହ ଚେଷ୍ଟାକରେ । ସମୟ ପାଇଲେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ହେଲେ ଭଗବାନଙ୍କ ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ ନକଲେ ତାକୁ ଶାନ୍ତି ଲାଗେନାହିଁକି ସ୍ୱସ୍ତିରେ ନିଦହୁଏ ନାହିଁ । ଅଶାନ୍ତି ଉପଲବ୍ଧି କରେ । ତେଣୁ ସେ ମନେ ମନେ ହେଉ ବା ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ହେଉ ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ତୁତି ଗାନ କରିବାକୁ ଭଲପାଏ । କିମ୍ବା ମାଳିଗଡ଼ାଇ ଗଣି ଗଣି ଜପକରେ । କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କନାମକୁ ଆଦୌ ଉଚ୍ଚାରଣ ନକରି ଏବଂ ମାଳି ନ ଗଡ଼ାଇ ବି ଭଗବାନଙ୍କ ନାମ ଭଜନ କରାଯାଏ । ଯାହାକୁକି କୁହାଯାଏ 'ବିନାଜପରେ ଈଶ୍ୱର ଭଜନ' ବା 'ଅଜପା' ।

ଆମ ମାନଙ୍କର ଧାରଣା ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି 'ଅଜପା' ମନ୍ତ୍ର ଜପ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏପରି ଅଜପାମନ୍ତ୍ର ଯାହାକୁ କି ପୃଥିବୀର ସମସ୍ତ ଜୀବ ଜପ କରନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ହେଲେ ଜୀବ ଏହାକୁ ଜପ ନକଲେ ଏ ବିଶ୍ୱରେ ସେ ବଞ୍ଚିରହିବା ସମ୍ଭବ ହେବନାହିଁ । ଆମେ ଜାଣୁ ଆମ ଶରୀର ହେଉଛି ବାୟୁର ଏକ ଖେଳପଡ଼ିଆ । ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ବାୟୁ ଆମ ଶରୀର ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଖେଳାଖେଳି । ସାରି ପୁଣି ବାହାରକୁ ବାହାରି ଆସୁଛି । ଅନବରତ ତା'ର ଏ ଖେଳାଖେଳି ଆମ ଶରୀର ମଧ୍ୟରେ ଚାଲିଛି । ତା'ର ଯେଉଁ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଏ ଖେଳାଖେଳି ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବ, ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଆମ ଶରୀରରୁ ଜୀବନ ଚାଲିଯିବ । ଆମେ ମୃତ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରାଯିବ !

ବୈଜ୍ଞାନିକ ମାନଙ୍କ ମତରେ ଜୀବଜୀବନ ଧାରଣ କରିବା ପାଇଁ ବାୟୁ ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ଯେଉଁ ବାୟୁ ଆମନାସାରନ୍ଧ୍ର ବାଟେ ଆମଶରୀର ଭିତରକୁ ଯାଏ, ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ତାହା ବିଶୁଦ୍ଧ ବାୟୁ ଏବଂ ଯାହା ବାହାରକୁ ବାହାରିଆସେ ତାହା ଦୂଷିତବାୟୁ । ତେଣୁ ବାୟୁର ଶରୀର ମଧ୍ୟକୁ ଯିବା ଆସିବାର ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ କୁହାଯାଏ ଶ୍ୱାସକ୍ରିୟା । ମନୁଷ୍ୟ ପରିଶ୍ରମ ନକରି ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବେ ବସିଥିବାବେଳେ କିମ୍ବା ଶୋଇଥିବାବେଳେ ପ୍ରତି ମିନିଟ୍‌ରେ ପ୍ରାୟ ୧୭ଥର ଶରୀର ଭିତରକୁ ବାୟୁଯାଏ ଓ ବାହାରି ଆସେ । ଯାହାର ପରିମାଣ ହେଉଛି ୧୭୦ ଘନଇଞ୍ଚ । ହିସାବ କରି ଦେଖା-ଯାଇଛି ଜଣେ ମଣିଷର ଶରୀର ମଧ୍ୟକୁ ଗୋଟିଏ ଦିନରେ ୩୭୫ ଘନଫୁଟ ବାୟୁ ଯିବାଆସିବା କରେ ।

କିନ୍ତୁ ଅଧ୍ୟାତ୍ମବାଦୀମାନଙ୍କ ମତରେ, ମନୁଷ୍ୟ ନାକ ପୁଡ଼ା ବାଟେ ଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ିଲାବେଳେ 'ସଃ' ଓ ଶ୍ୱାସ ପେଟ-ଭିତରକୁ ନେଲାବେଳେ 'ହଂ' ଏହି ଦୁଇଟି ଧ୍ୱନି ଯଥାକ୍ରମେ ହୃଦୟରୁ ବାହାରେ । ଏହି 'ହଂସଃ' ଶବ୍ଦଟିକୁ ଓଲଟାଇଲେ 'ସୋଽହଂ' ହୁଏ । 'ସୋଽହଂ'ର ଅର୍ଥ ପରମାତ୍ମା ବା ଈଶ୍ୱର ବା ବ୍ରହ୍ମ । ମନୁଷ୍ୟ ମୁହଁରେ ବା ଜପଦ୍ୱାରା ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ ନକଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶ୍ୱାସ ପ୍ରଶ୍ୱାସ ଦ୍ୱାରା ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନାମ ଜପ କରୁଅଛି । ଏହାକୁ 'ଅଜପା', 'ଅଜପା ମନ୍ତ୍ର' ବା 'ଅଜପା ଗାୟତ୍ରୀ' କହନ୍ତି । ଯେଉଁବ୍ୟକ୍ତି ବାୟୁ ସାଧନ ଦ୍ୱାରା ଏହି ଅଜପା ଜପକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରେ, ସେ ସିଦ୍ଧି ଲାଭକରେ । ଉତ୍କଳର ପଞ୍ଚସଖା ଯୁଗୀୟ ସାଧକମାନେ ଏହି ଅଜପା ସାଧନ ଓ ତାନ୍ତ୍ରିକ 'ଷଟ୍‌ଚକ୍ର-ସାଧନ'କୁ 'ଶରୀରଭେଦ' ଭଜନ ନାମ ଦେଇଛନ୍ତି । ତନ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ବାୟୁ ସାଧନହିଁ ଅଜପାଜପ । (ଦେଖ-ଅଜପା ଜପିବା, ଯୋଗ, ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ଭଜନ)

ଅଜପା ଗାୟତ୍ରୀ-ସଂ.ବି. (ରୂପକ, ଅଜପା + ଗାୟତ୍ରୀ) ଅଜପା (ଦେଖ)

ଅଜପା ଜପ-ସଂ. ବି. (ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍.)- ବିନାଜପରେ ଈଶ୍ୱର ଭଜନ, ପରଂବ୍ରହ୍ମ, 'ହଂସ' ମନ୍ତ୍ର । ଅଜପା (ଦେଖ)

ଅଜପା ଜପିବା-ଦେ.କ୍ରି.-ଶ୍ୱାସପ୍ରଶ୍ୱାସ ଦ୍ୱାରା ଉଚ୍ଚାରିତ ଅଜପା ବା 'ହଂସଃ' ଧ୍ୱନିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ପରଂବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ଠାରେ ଲୟରଖିବା, ପ୍ରାଣାୟାମ ଦ୍ୱାରା ବାୟୁ ସାଧନ କରିବା, ଯୋଗମାର୍ଗରେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଭଜନକରିବା । ସାଧକ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ତାଙ୍କ ଶରୀର ଭେଦ ଭଜନରେ କହିଛନ୍ତି—

"ଅବନା ବନ୍ଦିଲେ ଅମପା ମାପିଲେ
ଅଜପାରେ ଜପ ହେବ ବନ୍ଧନ
ବାଇମନ ହୋ ! ରୁତ ଅବନା ବନ ।"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସ୍ୱଭାବତଃ ଦେଖାଯାଇଛି ଜଣେ ସୁସ୍ଥ ମନୁଷ୍ୟର ଶ୍ୱାସକ୍ରିୟା ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବେ ଚାଲୁଥିଲେ, ତା'ର ଶରୀର ମଧ୍ୟକୁ ଗୋଟିଏ ଦିନରେ ପ୍ରାୟ ୨୪୫୦୦ ଥର ନିଶ୍ୱାସ ପ୍ରଶ୍ୱାସ ଯିବାଆସିବା କରେ । ବୈଦିକ ଯୁଗର ମୁନି ଋଷି ମାନଙ୍କ ସ୍ୱଭାବରେ ସେ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି କହିଛନ୍ତି, ନିଶ୍ୱାସ ପ୍ରଶ୍ୱାସ ଜୀବର ଶରୀର ମଧ୍ୟକୁ ମନ୍ଥର ଗତିରେ ଯିବାଆସିବା କଲେ ମଧ୍ୟ ଚବିଶ ଘଣ୍ଟାରେ ୨୧ ୬୦୦ ଥର ଯିବାଆସିବା କରିଥାଏ । ତେଣୁ ଶ୍ଲୋକରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି :—

"ଷଟ୍ ଶତାନି ଦିବାରାତ୍ରୌ ସହସ୍ରାଣ୍ୟେକ ବିଂଶତିମ୍
ଏତତ୍ ସଂଖ୍ୟାନ୍ୱିତ ମନ୍ତ୍ରଂ ଜୀବୋ ଜପତି ସର୍ବଦା ।"

ଅନ୍ୟତ୍ର ମଧ୍ୟ ଲେଖାଅଛି —

"ଷଷ୍ଟି ନାଡ଼୍ୟା ହ୍ୟହୋରାତ୍ରଂ ଜପସଂଖ୍ୟା କ୍ରମୋମତଃ
ଏକବିଂଶତି ସାହସ୍ରଂ ଷଟ୍ ଶତାଧିକମୀଶ୍ୱରି ।"

ଜୀବର ଇଚ୍ଛା ଥାଉ କି ନଥାଉ ସେ ସର୍ବଦା ତା' ଜ୍ଞାତରେ ହେଉ ବା ଅଜ୍ଞାତରେ ହେଉ 'ହଂସଃ' ମନ୍ତ୍ରକୁ ଜପ କରୁଛି । ଜୀବ କିପରି 'ହଂସଃ' ମନ୍ତ୍ରକୁ ଜପ କରୁଛି ସେ ସମ୍ପର୍କରେ 'ସାରଳା ମହାଭାରତ' ଓ 'ଯୋଗଶିଖୋପନିଷଦ'ରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି—

୧) "ଚୈତନ୍ୟ ପୁରୁଷ ରୂ ଅଜପା ଯୋଗେ ଲୟ
ଶରଣ ରକ୍ଷଣ ସର୍ବଜନେ ରୂ ସହାୟ ।"
(ସାରଳା ମହାଭାରତ)

୨) "ହଂସ ହଂସେତ୍ୟମୁଂ ମନ୍ତ୍ରଂ ଜୀବୋ ଜପତି ସର୍ବଦା
ତଦ୍‌ବଦ୍ଧାନ କ୍ଷରଂ ନିତ୍ୟଂ ଯୋ ଜାନାତି ସ ଯୋଗବିତ୍ ।"
(ଯୋଗଶିଖୋପନିଷଦ)

ଅଜପାଦ-ସଂ. ବି. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଜ + ପାଦ, ଅଜର ପାଦ ପରି ପାଦ ଯାହାର)-(ଜ୍ୟୋତିଷ) ପୂର୍ବଭାଦ୍ରପଦ ନକ୍ଷତ୍ର ।

ଅଜପା ମନ୍ତ୍ର-ସଂ.ବି. (ରୂପକ)-ଅଜପା (ଦେଖ)

ଅଜପାଳ-ସଂ. ବିଂ. ପୁଂ.-(ଅଜ + ପାଳ + ଅ)-ମେଷ ପାଳକ । (ଦେଖ-ଅଜୟପାଳ)

ଅଜପାଳ ଜନୈକ ନରପତି । ଏହି ନରପତି ଯଯାତି ନଗରଠାରୁ ଜନ୍ମେଜୟଙ୍କ ପୁତ୍ର ମହାରାଜାଧିରାଜ ଯଯାତି ରାଜଦେବ, ରଣକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଜପାଳଙ୍କୁ ଜୟକରି ତାଙ୍କର କାମଦେବ ନାମକ ହାତୀ ସମେତ ୩୯ଟି ହାତୀ ଛଡ଼ାଇ ନେଇଥିଲେ ।

ଅଜପ୍ / ଅଜବ } ବୈଦେ. ବିଣ. (ଫା. ଅଜ୍ଜବ୍, ଆ. ଅଜୀବ)- ଅଦ୍ଭୁତ, ବିଚିତ୍ର, ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଜନକ ।

ଅଜବଜ-ପ୍ରାଦେ. (ଗଡ଼ଜାତ) ବିଣ - ଗୋଳମାଳିଆ, ଅଗଡ଼ ବଗଡ଼ ।

ଅଜବଜିଆ-ପ୍ରାଦେ. (ଗଡଜାତ) ବିଣ.-ଅଜବଜ(ଦେଖ)

ଅଜବୁଦ୍ଧି-ସଂ ବିଣ.ପୁଂ. ଓ ସ୍ତ୍ରୀ. (ବହୁବ୍ରୀହି,ଅଜ + ବୁଦ୍ଧି) ଛାଗପରି ଅଳ୍ପବୁଦ୍ଧି ବିଶିଷ୍ଟ ।

ଅଜବୋକା-ବୈଦେ.ବିଣ. (ତୁର୍କୀ-ଉଜ୍‌ବକ୍ = ମୂର୍ଖ)- ଅତି ଓଲ ମୂର୍ଖ ।

ଅଜଭ-ବୈଦେ.ବି. (ନାମ)-ଏହା ଋଷ ଦେଶର ଗୋଟିଏ ଅତି ପ୍ରାଚୀନ ସହର । ଏହାର ଅବସ୍ଥିତି ଡନ୍ ନଦୀ କୂଳରେ ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠାକାଳ ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ତୃତୀୟ ଶତାବ୍ଦୀ । ଗ୍ରୀକ୍‌ମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏଠାରେ ନଗର ନିକଟରେ ସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଥିଲା । ରୋଷ୍ଟଭ ସହରଠାରୁ ଅଜଭ ସହରର ଦୂରତ୍ୱ ୧୭ ମାଇଲ । ଗ୍ରୀକ୍‌ମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏ ସହର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରିବାର ବହୁବର୍ଷ ପରେ ଦଶମ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ ଋଷ ଦେଶର ଅନ୍ତର୍ଗତ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ପ୍ରଥମେ ଏହା ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବନ୍ଦର ଥିଲା, କିନ୍ତୁ ନଦୀରେ ଖୁବ୍ ବାଲି ଆସି ନଦୀଟି ପୋତିହୋଇ ପଡ଼ିବାରୁ ବନ୍ଦରଟିରେ କାଳକ୍ରମେ ଜାହାଜ ଚଳାଚଳ ହୋଇ ନପାରିବାରୁ ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇଗଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହା ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ମାଛଧରା କେନ୍ଦ୍ର ।

ଅଜଭ ସହର ୧୪୭୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ତୁର୍କୀ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଦଖଲ କରାଯାଇଥିଲା । ଋଷର ରାଜା ପିଟର୍ କୌଣସିମତେ ୧୬୯୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଏହାକୁ ପୁନର୍ବାର ଦଖଲ କଲେ । କିନ୍ତୁ ଏହାକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ତୁର୍କୀ ଏବଂ ଋଷ ମଧ୍ୟରେ ସଂଘର୍ଷ ଲାଗି ରହିବାରୁ ୧୭୧୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ବୁଝାମଣା ହୋଇ ଅସ୍ଥାୟୀଭାବେ ଏ ସହରକୁ ତୁର୍କୀଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଦିଆଗଲା । ଶେଷରେ ୧୭୩୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଅଜଭ ସହର ଋଷ୍‌ମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଦଖଲ କରାଯାଇଥିଲା ।

ଅଜଭ ସାଗର-ବୈଦେ.ବି.-କୃଷ୍ଣସାଗରର ଏହା ଏକ ଶାଖା । ଇଉରୋପର ଦକ୍ଷିଣ-ପୂର୍ବ ଅଂଶରେ ୪୫° ରୁ ୪୭° ଉତ୍ତର-ଅକ୍ଷାଂଶ ଓ ୩୫° ରୁ ୩୯° ପୂର୍ବଦ୍ରାଘିମା ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ । ସାଗରଟି ସୋଭିଏତ ଇଉନିୟନ ବା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସୋଭିଏତ୍ ରୁଷ ଦେଶର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ଏହାର କ୍ଷେତ୍ରଫଳ ଚଉଦ ହଜାର ବର୍ଗମାଇଲରୁ କିଛି ଅଧିକ । ଲମ୍ବ ଉତ୍ତର ଦକ୍ଷିଣରେ ୨୩୦ ମାଇଲ ଓ ପ୍ରସ୍ଥ ୧୦୬ ମାଇଲ । ସୁବୃହତ୍ ଡନ ଓ କ୍ୟୁବନ ନଦୀ ଏହି ସାଗରରେ ଆସି ମିଶିଅଛି । ଅଜଭ ସାଗରର ପଶ୍ଚିମ ଅଂଶରେ ଥିବା ଜଳଭାଗକୁ 'ସିଭାଶ୍ରିଭ ସାଗର' ବା 'ପୁତି ସାଗର ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ୭୦ ମାଇଲ ଲମ୍ବର ଗୋଟିଏ ସରୁଆ ଉପତ୍ୟକା 'ପୁତି ସାଗର'କୁ ଅଜଭ ସାଗରଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କରି ରଖିଛି ଓ ଅଣଓସାରିଆ ପ୍ରଣାଳୀ ଉଭୟକୁ ଯୋଗ-କରୁଛି । ଏହି ଅଣଓସାରିଆ ପ୍ରଣାଳୀରେ ଅପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ପରିମାଣର ସାମୁଦ୍ରିକ ଜୀବ ପ୍ରବେଶକରି ଆଉ ଫେରିନପାରି ମରି ପଡିରହୁବା ଯୋଗୁ ଅନବରତ ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ହେଉଥିବାରୁ ଏହାକୁ 'ପୁତିସାଗର' ବୋଲି କୁହାଯାଉଛି । ତୁରସ୍କ ଭାଷାରେ ଅଜଭ ସାଗରର ନାମ 'ବାଲୁକ୍-ଡେନଜ' । ବାଲୁକ୍-ଡେନଜର ଅର୍ଥ ମାଛର ସାଗର ।

ଅଜଭ ସାଗର ସାଧାରଣ ସାଗରଠାରୁ କ୍ଷୁଦ୍ର ହୋଇଥିବାରୁ ଏହାକୁ ସାଗର ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରେ ନାହିଁ ଏବଂ ହ୍ରଦଠାରୁ ବୃହତ୍ ଧରଣର ହୋଇଥିବାରୁ ହ୍ରଦ ବୋଲି ବି କୁହାଯାଇ ପାରିବନାହିଁ । ଏହା ଗୋଟିଏ ଅପ୍ରଶସ୍ତ ପ୍ରଣାଳୀଦ୍ୱାରା କୃଷ୍ଣସାଗର (ବ୍ଲାକ ସି) ସହିତ ଯୋଗ ହୋଇଛି । ଏହି ଅପ୍ରଶସ୍ତ ପ୍ରଣାଳୀର ପ୍ରାଚୀନ ନାମ 'ବସ୍‌ଫରସ୍‌' । ଅଜଭ ସାଗରର ଦ୍ୱାର ଦେଶରେ ଏହି ପ୍ରଣାଳୀଟି ଆନକଟ ଭଳି କାମକରୁଛି । ଉତ୍ତର-ପୂର୍ବ ଆୟନବାୟୁ ଯେଉଁ ସମୟରେ ପ୍ରବାହିତ ହୁଏ, ସେତେ-ବେଳେ ଏହି ସାଗରରୁ ଗୋଟିଏ ସ୍ରୋତ ଅପ୍ରଶସ୍ତ ପ୍ରଣାଳୀ ବାଟେ କୃଷ୍ଣ ସାଗରକୁ ପ୍ରବାହିତ ହୁଏ ଓ ଦକ୍ଷିଣ-ପଶ୍ଚିମ ମୌସୁମୀବାୟୁ ପ୍ରବାହିତ ହେଲବେଳେ କୃଷ୍ଣସାଗରରୁ ଗୋଟିଏ ସ୍ରୋତ ଅଜଭ ସାଗର ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶକରେ । ଯେଉଁ ସମୟରେ ଏହି ସାଗରରୁ ଜଳ ସ୍ରୋତ କୃଷ୍ଣସାଗର ଭିତରକୁ ପ୍ରବାହିତ ହୁଏ, ସେ ସମୟରେ ଅଜଭସାଗରର ଜଳ ସ୍ତରର ପତନ ଛଅ ସାତ ଫୁଟ ନିମ୍ନକୁ ଖସିଆସେ । ଫଳରେ ଏହା ଭିତରେ ରହିଥିବା ଜାହାଜଗୁଡିକ ବସିଯାଏ । ନଦୀର ମୁହାଣ ନିକଟରେ ଜଳର ଗଭୀରତା ପ୍ରାୟ ଛଅଫୁଟ । ସାଗର ଭିତରେ ଯେଉଁଠି ଜଳର ଗଭୀରତା ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ, ସେ ସ୍ଥାନର ଗଭୀରତା ୪୩ ଫୁଟ । ଡନ୍ ନଦୀର ମୁହାଣଠାରୁ ୨୮ ମାଇଲଦୂରରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ 'ରଷ୍ଟୋଭ' ବନ୍ଦର ଅବସ୍ଥିତ ।

ଏହି ସାଗରରୁ ପ୍ରଚୁର ପରିମାଣ ମାଛ ଧରାଯାଉ-ଥିବାରୁ ସୋଭିଏତ୍ ରୁଷିଆରେ ମାଛଧରା ପାଇଁ ଏହାର ନାମ ଖୁବ୍ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ଏକ ବର୍ଗ କିଲୋମିଟର ପରିମିତ ସ୍ଥାନରୁ ଯେଉଁ ପରିମାଣର ମାଛ ମରାଯାଏ, ଆଉ କୌଣସି ସାଗରରୁ ଏତେ ପରିମାଣର ଧରାଯାଏ ନାହିଁ । ଅଜଭ ସାଗରରୁ ମରାହେଉଥିବା କେତେକ ଜାତିର ମାଛ କାସ୍ପିୟାନ୍ ସାଗରରୁ ମରାଯାଉଥିବା ମାଛ ଏକ ଜାତିର ହୋଇଥିବାରୁ ଅନୁମାନ କରାଯାଏ ପ୍ରାଗ୍-ଐତିହାସିକ ଯୁଗରେ କାସ୍ପିୟାନ୍ ସାଗର ସହିତ ଅଜଭସାଗର ସଂଯୁକ୍ତ ଥିଲା ।

ଏଠାରେ ନଭେମ୍ବର ମାସର ଶେଷଭାଗରୁ ଏପ୍ରିଲ ମାସ ଅଧାପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାୟୁର ତାପ ସ୍ୱାଭାବିକ ତାପ ଅପେକ୍ଷା ଖୁବ୍ ଭାବେ କମିଯାଉଥିବାରୁ ଅଜଭସାଗରର ଜଳ ବରଫ ପାଲଟିଯାଏ, ଯାହାଦ୍ୱାରା କି ଜାହାଜ ଚଳାଚଳ ହୋଇ ପାରେ ନାହିଁ । ଲୁହାପଥର, କୋଇଲା, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଖଣିଜ ସଂପଦ, ଲୁଣ, ଘର ତିଆରି ଆସବାବ ପତ୍ର ଇତ୍ୟାଦି ପଦାର୍ଥ ବାଣିଜ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀଭାବେ ଜାହାଜ ଦ୍ୱାରା ଏହି ସାଗର ମଧ୍ୟ ଦେଇ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନକୁ ନିଆ ଆସିବା ହୋଇଥାଏ । ସମଗ୍ର ରୁଷ ଦେଶରେ ଯେତେ ପରିମାଣର ଜାହାଜ ସାଗର ମାନଙ୍କରେ ଚଳପ୍ରଚଳ ହୁଏ, ତାହାର ଶତକଡ଼ା ଆଠଭାଗ ଜାହାଜ କେବଳ ଚଳପ୍ରଚଳ ହୋଇଥାଏ ଏହି ସାଗରରେ । ସାଗର ଯାତ୍ରୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଶତକଡ଼ା କୋଡିଏ ଭାଗ ସାଗର ଯାତ୍ରୀଙ୍କର ଚଳପ୍ରଚଳ ଏହି ସାଗରର ଜାହାଜ ମାନଙ୍କରେ ହୋଇଥାଏ ।

ଅଜଭ ସାଗରରୁ ବହୁ ପରିମାଣର ଲୁଣ ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଏ । ବର୍ଷକୁ ଦଶଲକ୍ଷ ଟନ୍ ଲୁଣ ମରାଯାଇ ଦେଶର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନକୁ ପଠାଯାଏ । ସେଠାରେ ଲୁଣମାରିବା ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଏକ ଜାତି ଅଛନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ କି ଲୁଣ ମାରି ବଂଶାନୁକ୍ରମେ ନିଜର ପରିବାର ଚଳାନ୍ତି । ଏକ ସରକାରୀ ରିପୋର୍ଟରୁ ଜଣାଯାଏ, ଏହାର ଉପକୂଳରେ ପ୍ରଚୁର ପରିମାଣର ଗହମ, କୋଇଲା ଓ ଲୁହା ମିଳେ । ଏଠାରେ ପ୍ରଚୁର ପରିମାଣରେ ଲୁହା ମିଳୁଥିବାରୁ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଞ୍ଚଳରେ ଲୁହା ଓ ଇସ୍ପାତ କାରଖାନା ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରିଛି । (ଦେଖ-ରୁଷ୍, କୃଷ୍ଣ ସାଗର)

ଅଜଭକ୍ଷ-ସଂ.ବି ପୁଂ.-(୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍; ଅଜ + ଭକ୍ଷ + ଅ)- ବରକୋଳି ଗଛ, ବବୁର ଗଛ ।

ଅଜମର-ଦେ. ବିଣ. (ସଂ. ଅଜର + ଅମର) - ଅଜର ଓ ଅମର । (ଦେଖ-ଅଜାମର)

ଅଜମର-ପ୍ର ଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର) ବିଣ.-ଅଜାମର (ଦେଖ)

ଅଜମଲ୍ ଖାଁ-ଯା.ବି. (ନାମ)-ଭାରତର ଜନୈକ ବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମୀ । ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଜାତୀୟତାବାଦୀ ନେତା ଭାବେ ପରିଚିତ । ଏହାଙ୍କର ଜନ୍ମ ୧୮୬୩ ମସିହାରେ ଦିଲ୍ଲୀଠାରେ ହୋଇଥିଲା । ସେ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ପ୍ରଥାର ବହୁ ଦୂରରେ ରହି ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଝାସ ଦେଇ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସରେ ମିଶି ଜାତିର ପିତା ତଥା ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନର କର୍ଣ୍ଣଧାର ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିଥିଲେ । ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସର ଜଣେ ପ୍ରଧାନ କର୍ମୀ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି କଂଗ୍ରେସର ଯେଉଁ ତୃତୀୟ ଅଧିବେଶନ ୧୯୧୮ ମସିହାରେ ହୋଇଥିଲା, ସେହି ଅଧିବେଶନରେ ସେ ସଭାପତିତ୍ୱ କରିବା ପାଇଁ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ, ଦେଶାତ୍ମବୋଧ ଓ ଦୃଢ଼ତାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ୧୯୨୧ ର ଅହମଦାବାଦ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ତାଙ୍କୁ ପୁନର୍ବାର ସଭାପତି କରାଯାଇଥିଲା । ସେହି ବର୍ଷ ସେ ଖିଲାଫତ୍ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଅଧ୍ୟକ୍ଷତା କରିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇଥିଲେ ।

ଅଜମଲ୍ ଖାଁ, ହକିମ୍ ଅଜମଲ୍ ଖାଁ ନାମରେ ପରିଚିତ । ସେ ଫାରସୀ ଓ ଆରବୀ ଭାଷାରେ ଗଭୀର ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରି ସାରିବା ପରେ ଚିକିତ୍ସା ବିଦ୍ୟା ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ । ଦକ୍ଷତାର ସହିତ ଚିକିତ୍ସା ବିଦ୍ୟା ହାସଲ କରିବା ପରେ ୧୮୯୨ ମସିହାରେ ରାମପୁର ରାଜ୍ୟରେ ରାଜବୈଦ୍ୟ ବା ରାଜ୍ୟର ହକିମ୍ ଭାବରେ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । ସେ ରାଜବୈଦ୍ୟ ଭାବେ ସୁନାମ ଅର୍ଜନ କରି ରାଜ୍ୟବାସୀଙ୍କର ପ୍ରିୟ ପାତ୍ର ହୋଇଥିଲେ । ୧୯୦୨ ମସିହାରେ ମୁସଲମାନ ସଂସ୍କୃତିର ଏକ ପ୍ରଧାନ କେନ୍ଦ୍ର ଇରାକକୁ ପରିଦର୍ଶନରେ ଯାଇ ସେଠାକାର ସଂସ୍କୃତିରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ ଫେରିବା ପରେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷାର ପ୍ରସାର ପାଇଁ "ମଦର୍ ସେ ତବ୍‌ବିୟା" ନାମରେ ଏକ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ । ପରେ ଏହି ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ବିରାଟ ଆକାର ଧାରଣକରି "ତବ୍‌ବିୟା" କଲେଜରେ ପରିଣତ ହେଲା । ୧୯୨୦ ମସିହାରେ "ଜାମିୟା ମିଲ୍ଲିୟା" ନାମରେ ଯେଉଁ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭକଲା, ସେଥିରେ ଅଜମଲ୍ ଖାଁ ମୁଖ୍ୟ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

୧୯୨୪ ମସିହାରେ ସେ ଆରବ ଭ୍ରମଣରେ ଯାଇ, ସେଠାରୁ ଇଉରୋପ ଯାତ୍ରାକଲେ । ପ୍ରାୟ ତିନିବର୍ଷ ଆରବ ଓ ଇଉରୋପରେ ରହି ୧୯୨୭ ମସିହାରେ ସ୍ୱଦେଶକୁ ଫେରିଆସି ଅବସ୍ଥାନ କଲେ । କିନ୍ତୁ ସେହିବର୍ଷ ଡିସେମ୍ବର ମାସ ୨୯ ତାରିଖରେ ତାଙ୍କର ଦିଲ୍ଲୀଠାରେ ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । (ଦେଖ- କଂଗ୍ରେସ)

ଅଜମାର
ଅଜମାରକ } ସଂ ବି.ପୁଂ.(ଅଜ + ମୃ ଧାତୁ ଣିଚ୍ = ମାରି ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. ଅ)- ଛାଗ ବଧକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତି, କଂସେଇ, ମାଂସ ବିକ୍ରେତା ।

ଅଜମୀଢ଼-ସଂ.ବି. (ନାମ)-ରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିର, ସୁହୋତ୍ରଙ୍କ ପୁତ୍ର, ଋଗ୍‌ବେଦ ସୂକ୍ତ ପ୍ରଣେତା ଋଷି ବିଶେଷ, ଦେଶ ବିଶେଷ, ଆଧୁନିକ ନାମ ଆଜମିର ।

ଚନ୍ଦ୍ରବଂଶଜ ହସ୍ତୀରାଜାଙ୍କ ପୁତ୍ର । ହସ୍ତୀରାଜାଙ୍କ ନାମାନୁସାରେ ତାଙ୍କ ରାଜଧାନୀର ନାମଥିଲା ହସ୍ତିନାପୁର । କୌରବ ରାଜା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କର ଏହାଥିଲା ରାଜଦରବାର । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହା ଦିଲ୍ଲୀନଗର ନିକଟରେ ଅବସ୍ଥିତ ।

ଅଜମୀର-ସଂ.ବି. (ନାମ)-ରାଜପୁତନା ଅନ୍ତର୍ଗତ ଏକ ଜିଲ୍ଲା ଓ ନଗର ।

ଅଜମୁଖ-ସଂ. ବି. ପୁଂ. (ବହୁବ୍ରୀହି)-ଦକ୍ଷ ପ୍ରଜାପତି । (୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍) ଛେଳିମୁହଁ ।

ଦକ୍ଷପ୍ରଜାପତିଙ୍କର ଅନ୍ୟନାମ ଅଜମୁଖ । ଦକ୍ଷ ନିଜର ଜ୍ୱାଇଁ ଶିବଙ୍କୁ ଅପମାନିତ କରିବାପାଇଁ ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ଯଜ୍ଞର ଆୟୋଜନ କରିଥିଲେ । ଏହି ଯଜ୍ଞକୁ ସମସ୍ତ ଦେବାଦେବୀଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିଥିବା ସ୍ଥଳେ ନିଜର ଝିଅ-ଜ୍ୱାଇଁ ଶିବ ଓ ପାର୍ବତୀଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିନଥିଲେ । ଏଥିରେ ଶିବ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ରାଗି ଯଜ୍ଞସ୍ଥାନକୁ ନଯିବା ପାଇଁ ସ୍ଥିରକଲେ । କିନ୍ତୁ ପାର୍ବତୀ ଯିବାପାଇଁ ଜିଦ୍ ଧରି ବସିଲେ । ଶିବ ଆଦୌ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ରାଜି ହେଲେନାହିଁ । ସତୀ ପାର୍ବତୀ ଶିବଙ୍କ ବାରଣ ନମାନି ଯଜ୍ଞକୁ ଯିବାପାଇଁ ବାହାରିଲେ । ଶିବ ଯେତେ ବାଟ ଓଗାଳିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ବାରଣ ମାନିଲେ ନାହିଁ । ନିଜର ବିଭିନ୍ନ କାତ୍ୟାୟିନୀ ରୂପ ଦେଖାଇ ଶିବଙ୍କୁ ଭୟଭୀତ କରାଇ ଦେଲେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଶିବ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ପାର୍ବତୀଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ବିନା ନିମନ୍ତ୍ରଣରେ ଯଜ୍ଞ ସ୍ଥାନରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଯଜ୍ଞ ସ୍ଥାନରେ ଝିଅ-ଜ୍ୱାଇଁଙ୍କର ଉପସ୍ଥିତି ଦକ୍ଷଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରି ପାରି ନ ଥିଲା । ଦକ୍ଷ ଝିଅ ଆଗରେ ଶିବଙ୍କର ଦୁର୍ଗୁଣ କରି ନିନ୍ଦା କରିବାରୁ, ପାର୍ବତୀ ତାହା ସହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେହି ଯଜ୍ଞ ସ୍ଥଳରେ ସେ ଦେହ ତ୍ୟାଗ କଲେ ।

ଏହା ଜାଣି ଶିବ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ରାଗିଗଲେ । ନିଜକୁ ନିଜେ ବି ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଦକ୍ଷଙ୍କର ଏତାଦୃଶ କାର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବା ପାଇଁ ନିଜର ଦଳବଳ ଧରି ଯଜ୍ଞସ୍ଥଳକୁ ଯାଇ ଯଜ୍ଞ ଧ୍ୱଂସ କରିବା ସହିତ ତ୍ରିଶୂଳାଘାତରେ ଦକ୍ଷଙ୍କର ମୁଣ୍ଡକୁ ଗଣ୍ଡିରୁ ଅଲଗା କରିଦେଲେ । ଏହା ଦେଖି ଶାଶୁ ନିରୁପାୟ ହୋଇ ଶିବଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କଲେ । ଶାଶୁଙ୍କ ସ୍ତୁତିରେ ଶିବ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଲାଭ କରି ଦକ୍ଷଙ୍କ ଶରୀରରେ ପ୍ରାଣଦାନ ଦେଲେ । ଗଣ୍ଡିଟି କେବଳ ପ୍ରାଣଦାନ ପାଇଲା । ମୁଣ୍ଡ ବିହୀନ ଗଣ୍ଡିର କି ଆବଶ୍ୟକତା ଅଛି ? ପୂର୍ବରୁ ମୁଣ୍ଡଟି ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଇଥିବାରୁ ନିକଟରେ ଶୋଇଥିବା ଗୋଟିଏ ଛାଗଳର ମୁଣ୍ଡକୁ କାଟିଆଣି ତାଙ୍କର ଛିନ୍ନ କଣ୍ଠ ସହିତ ଯୋଡି ଦିଆଯାଇଥିଲା ଓ ଦକ୍ଷ ପୁନର୍ଜୀବନ ଲାଭ କରିଥିଲେ । କେତେକଙ୍କ ମତରେ ପାର୍ବତୀ ପିତାଙ୍କ ମୁଖରୁ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ନିନ୍ଦା ଶୁଣି ସହି ନ ପାରି ଦେହତ୍ୟାଗ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଦକ୍ଷଙ୍କୁ କହିଥିଲେ, ତୁମେ ଯେଉଁ ମୁଖରେ ମୋ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ନିନ୍ଦା ମୋ ଆଗରେ କରିଅଛ, ସେହି ମୁଖ 'ଛାଗ ମୁଖ' ହୋଇଯିବ । ତେଣୁ ସେହିଦିନଠାରୁ ଦକ୍ଷ 'ଛାଗ ମୁଖ' ବା 'ଅଜମୁଖ ନାମରେ ପରିଚିତ ।

ଅଜମୋଦା (*Seseli Indicum*)-ସଂ. ବି. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଜ+ମୋଦ+ଅ, ଛାଗ ତୁଲ୍ୟ ଗନ୍ଧ ଥିବାରୁ)-ବଣ ଜୁଆଣି । ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ଏହାର ନାମ ଅଜଗନ୍ଧିକା, ମର୍କଟୀ, ହସ୍ତିକାରବୀ, ଶିଖିମୋଦା, ଉଗ୍ରଗନ୍ଧା, ବନଯମାନୀ, ଗନ୍ଧଦଳା, ମାୟୂରୀ, ବହ୍ନିଦୀପିକା, ଅଜମୋଦା, ଖରାଶ୍ୱା, ଦୀପ୍ୟକ, ବ୍ରହ୍ମକୁଶା, କାରବୀ ଓ ଲୋଚମସ୍ତକା । ହିନ୍ଦୀରେ- ଅଜମୋଦ, ବଙ୍ଗଳାରେ-ବନଯମାନୀ, ତେଲୁଗୁରେ-ବାମଂ ଏବଂ ରେଁଧନୀ କୁହାଯାଏ । ବୈଜ୍ଞାନିକ ପରିଭାଷାନୁସାରେ ଏହାର ନାମ ସିସିଲି ଇଣ୍ଡିକମ୍ (*Seseli Indicum*).

ଏହା ଏକ ମସଲା ଓ ଔଷଧ ବୃକ୍ଷ ବିଶେଷ । ଭାରତର ପାର୍ବତ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳ, ବଙ୍ଗଳା, ହିମାଳୟ ପର୍ବତର ଉତ୍ତର ଓ ପଶ୍ଚିମ ପ୍ରଦେଶରେ, ପଞ୍ଜାବର ପାହାଡିଆ ଭୂମି ତଥା ପଶ୍ଚିମ ଭାରତରେ ବହୁଳ ଭାବେ ଏବଂ ଓଡିଶାରେ ମଧ୍ୟ ଅଳ୍ପ ବହୁତେ ଦେଖାଯାଏ ।

ଏହା କଟୁ, ତୀକ୍ଷ୍ଣ, ଅଗ୍ନିବର୍ଦ୍ଧକ, କଫ୍ ଓ ବାୟୁ ନାଶକ, ଉଷ୍ଣବୀର୍ଯ୍ୟ, ବିଦାହି, ହୃଦ୍ୟ, ବୃଷ୍ୟ, ବଳକର ଏବଂ ଲଘୁ ଗୁଣ ବିଶିଷ୍ଟ । ଏହାର ପ୍ରୟୋଗରେ ନେତ୍ରରୋଗ, କୃମି, ବମନ, ହିକ୍କା ଏବଂ ବସ୍ତିଗତ ରୋଗ ନାଶ ହୁଏ ।

(୧) ଅଜମୋଦାକୁ ପାଟୋଳୀ ବନ୍ଧି କରି ଅର୍ଶ ସ୍ଥାନରେ ସେକଦେଲେ ଅର୍ଶ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଉପଶମ ହୁଏ ।

(୨) ଅଜମୋଦା, ମୋଚରସ, ଅଦା, ଧାଇଫୁଲ ପ୍ରତ୍ୟେକରୁ ସମଭାଗରେ ଚୂର୍ଣ୍ଣିକରି ଗାଈ ଦହି ସହିତ ସେବନ କଲେ ପ୍ରବାହିକା ଏବଂ ଅତିସାର ରୋଗରେ ଫଳପ୍ରଦ ହୋଇଥାଏ ।

(୩) ଅଜମୋଦା ଏବଂ ସୈନ୍ଧବ ଲବଣ ପାଟୋଳୀ ବନ୍ଧି କରି ସେକ ଦେଲେ ମୂତ୍ରାଶୟ ଯନ୍ତ୍ରଣା ପ୍ରଶମିତ ହୁଏ ।

ଅଜମୋଦିକା- ସଂ. ବି. (ଅଜ+ମୋଦ+କ+ଆ) - ଅଜମୋଦା (ଦେଖ)

ଅଜମ୍ବର-ଦେ.ବିଣ. (ସଂ. ଅଜର ଓ ଅମର) - ଅଜାମର (ଦେଖ)

ଅଜମ୍ଭ-ସଂ ବି (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅ+ଜମ୍ଭ=ଦନ୍ତ, ଯାହାର ଦାନ୍ତ ନାହିଁ) - ଭେକ, ବେଙ୍ଗ, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଅଗ୍ନି । ସଂ.ବିଣ.ପୁଂ.-ଦନ୍ତହୀନ । (ଅଜମ୍ଭା-ସ୍ତ୍ରୀ)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

ଅଜୟ-ସଂ. ବି. (ନଞ୍ ତତ୍, ଅ+ଜୟ) - ପରାଜୟ । ଅଜ=ଛେଳି+ଯା ଧାତୁ+କର୍ତ୍ତୃ. ଅ, ମେଷବାହନ)- ଅଗ୍ନି, ବିଷ୍ଣୁ, ଅଭିଧାନକାର ବିଶେଷ । ଦେ.ବି.ପୁଂ.- ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶେଷଙ୍କ ନାମ । ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ. (ବହୁବ୍ରୀହି)- ଅଜେୟ, ଅଜିତ, ଯାହାକୁ କେହି ଜିତି ନାହିଁ, ଜୟ ଶୂନ୍ୟ, ପରାଜିତ । (ଅଜୟା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ନଦୀ ବିଶେଷ । ହଜାରିବାଗ ଜିଲ୍ଲାର ଉତ୍ତର-ପୂର୍ବାଂଶସ୍ଥ ପାହାଡ଼ରୁ ବାହାରି କାଟୋୟା ନିକଟରେ ଗଙ୍ଗା ନଦୀରେ ମିଳିତ ହୋଇଅଛି ।

ଅଜୟ କୁମାର ଅଭିନବ ଭୁଜଙ୍ଗ-ଦେ.ବି. (ନାମ)- ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଜିଲ୍ଲା ବାରିପଦା ଜମିଦାରୀ ରାଜ୍ୟର ୨୫ ତମ ରାଜା । ପିତାଙ୍କ ନାମ ଜୟକୁମାର ବିରାଟଭୁଜଙ୍ଗ ।

ଅଜୟ କୁମାର ସ୍ୱାଇଁ-ଦେ.ବି. (ନାମ) ଅଜୟ କୁମାର ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ୧୯୫୮ ମସିହା ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସ ୪ ତାରିଖରେ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲା ଭୁବନେଶ୍ୱର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ନୟପୁର ଗ୍ରାମରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ବିଷୟରେ ଏମ ଏ. ପାଶ୍ କରିବା ପରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶ ଦିଗରେ ମନୋନିବେଶ କରିଛନ୍ତି । କବିତା, ସେ ଜଣେ ଓଡ଼ିଆ କବି, ଗାଳ୍ପିକ, ସମୀକ୍ଷକ ଓ ଔପନ୍ୟାସିକ ଭାବେ ପରିଚିତ । ତାଙ୍କର ଅନେକ ଗଳ୍ପ, କବିତା ଓ ସମୀକ୍ଷା ଓଡ଼ିଆ ପତ୍ର ପତ୍ରିକା ଝଙ୍କାର, ସହକାର, ଶଙ୍ଖ, ସ୍ୱୟମ୍ବର, ହେତୁ, ଭୂମିପତ୍ର, ପୁନର୍ନବା, ଡାକରା ଓ ସମ୍ବାଦରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ଏକା ଟିଏ ଟିଏ (ଉପନ୍ୟାସ) ସଙ୍କଳନ (କବିତା ସଙ୍କଳନ) ପ୍ରକାଶିତ । ଅଧୁନା ସେ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲା ବାଲକାଟି ନିକଟସ୍ଥ ପ୍ରତାପ ଶାସନ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅଧ୍ୟାପକ ଭାବେ କର୍ମନିର୍ବାହ କରି ନାଟକ ଉପରେ ଗବେଷଣା କରୁଛନ୍ତି ।

ଅଜୟଗଡ଼-ଦେ ବି. (ନାମ)-ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲା ପାରଳା-ଖେମୁଣ୍ଡି ଅନ୍ତର୍ଗତ ଏକ ଗିରିଦୁର୍ଗ । ଏହି ଦୁର୍ଗର ଦୁର୍ଗାଧିପତି ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ନରପତିଙ୍କ ଅଧୀନରେ ରହି କାର୍ଯ୍ୟନିର୍ବାହ କରୁଥିଲେ । ବିଶୋଇ ପଦାଧିକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଦୁର୍ଗାଧିପତି ଭାବେ ପରିଚିତ । ଦୁର୍ଗରେ ଥିବା ପାଇକମାନେ ବିଶୋଇଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ପରିଚାଳିତ ହେଉଥିଲେ । ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ନରପତିଙ୍କ ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଯାୟୀ ଅଜୟଗଡ଼ର ପାଇକମାନେ ବିଶୋଇଙ୍କ ସେନାପତିତ୍ୱରେ ରାଜାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିୟୋଜିତ ହେଉଥିଲେ ।

(୨) ମଧ୍ୟଭାରତ ବୁନ୍ଦେଲଖଣ୍ଡର ଏକ ଐତିହାସିକ ଦୁର୍ଗ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହା ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ ପାନ୍ନା ଜିଲ୍ଲାର ଗୋଟିଏ ତହସିଲ ଓ ସହର । ଅଜୟଗଡ଼ ୨୪·୫୪ ଉତ୍ତର-ଅକ୍ଷାଂଶ ଓ ୮୦°·୧୮' ପୂର୍ବ-ଦ୍ରାଘିମାରେ ବିନ୍ଧ୍ୟାଚଳ ମଧ୍ୟଶ୍ରେଣୀର ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ । ପ୍ରଥମେ ଏହା ଗୋଟିଏ ଦେଶୀୟ ରାଜ୍ୟ ଭାବେ ଥିଲା ଓ ଦୁଇଟି ପ୍ରଦେଶର ଅଧିକୃତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଏହାର ନିକଟରେ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଅରଣ୍ୟଟିଏ, ଯେଉଁଥିରେ କି ବହୁ ଶାଗୁଆନ ଓ କେନ୍ଦୁ (ଆବ୍‌ନୁସ) ବୃକ୍ଷ ଭରି ରହିଛି । ନଦୀ କେନ୍ ଓ କେନର ଉପନଦୀ ବୈରୁମା ଅଜୟଗଡ଼ ମଧ୍ୟ ଦେଇ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଛି । ବର୍ଷକୁ ହାରାହାରି ୪୫'' ବର୍ଷା ହେଉଥିବାରୁ ଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ଗହମ, ଧାନ, ଯଅ, ବୁଟ ଓ କପା ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ ଓ ଏହାର ଦ୍ୱାରା ସେଠାକାର ବାସିନ୍ଦାମାନେ ଭରଣପୋଷଣ ହୁଅନ୍ତି । ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକମାନଙ୍କର ପରିଚିତ କଥିତଭାଷା ବୁନ୍ଦେଲଖଣ୍ଡି (ଦେଖ-ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ)

ଅଜୟଚନ୍ଦ୍ର ଘୋଷ-ଦେ. ବି. (ନାମ)-ଭାରତୀୟ କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ ଦଳର ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ନେତା । ଜନ୍ମ ୧୯୦୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ । ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନରେ ନିଜକୁ ଝାସ ଦେଇ ଏଲାହାବାଦ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ବି. ଏସ୍. ସି. ପାସ୍ କଲାପରେ ସେ ୧୯୨୯ରେ ଲାହୋର ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ମାମଲାରେ ଅଭିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ୧୯୩୩ ଠାରୁ ସେ କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ କେନ୍ଦ୍ର କମିଟିର ସଭ୍ୟ ଏବଂ ୧୯୩୭ରୁ ପଲିଟି ବ୍ୟୁରୋର ସଭ୍ୟଥିଲେ । ପରେ ଦଳର ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ ହୋଇଥିଲେ । ସେ କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ ଦଳରେ ବହୁବର୍ଷ ରହିବା ପରେ କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ ମତବାଦ ସମ୍ପର୍କରେ ଗୁଡ଼ିଏ ପୁସ୍ତକ ରଚନା କରିଥିଲେ ।

ଅଜୟଚନ୍ଦ୍ର ଦାସ-ଦେ. ବି. (ନାମ)-ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ଅନୁବାଦକ । ୧୮୮୭ ଖ୍ରୀ:ରେ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାରେ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ । ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ପରେ ଡେପୁଟି ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ ଭାବେ ଚାକିରି ଜୀବନ ଅତିବାହିତ

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri
CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କରିଥିଲେ । ଗୃହକର୍ତ୍ତୀ କର ଅର୍ଜିତ ଅର୍ଥରେ କେବଳ କୁଟୁମ୍ବ ଭରଣ ପୋଷଣ କରିବାର ମୋହ ତାଙ୍କୁ ବାନ୍ଧି ରଖିପାରି ନଥିଲା । ସେ ଗୃହକର୍ତ୍ତୀ ଭିତରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ଅହରହ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ । ଇଂରେଜୀ ଭାଷାରେ ଖୁବ୍ ଦକ୍ଷତା ଅର୍ଜନ କରିଥିବାରୁ ଇଂରେଜୀ କବିମାନଙ୍କର କବିତା ଓଡ଼ିଆରେ ଅନୁବାଦ କରିବାକୁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭଲପାଉଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସମୟରେ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିବା ମାସିକ ପତ୍ରିକା 'ମୁକୁର' ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପତ୍ର ପତ୍ରିକା ମାନଙ୍କରେ ବହୁ ଲେଖା ତାଙ୍କର ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିଲା । ୧୯୧୭ ମସିହା ଅକ୍ଟୋବର ମାସ ଚଉଦ ତାରିଖରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଇଂରେଜୀ କବିତାର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ହୋଇ 'ଶ୍ୱେତଦ୍ୱୀପ ବୀଣା' ନାମରେ ଗୋଟିଏ କବିତା ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ୧୯୦୯ ମସିହା ଅଗଷ୍ଟ ୧୧ ତାରିଖରେ ଲେଖାଯାଇଥିଲା 'ସ୍ୱବଧି ବଧିର ବଧି' (ହରମିଟ୍) । ସେ ଯେଉଁ ପୁସ୍ତକ ଗୁଡ଼ିକ ଯେଉଁ ନାମରେ ଓଡ଼ିଆରେ ଅନୁବାଦ କରିଯାଇଛନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲ- କ୍ରପର୍ଙ୍କର "ହିଉମାନ ଫ୍ରେଲ୍‌ଟି"କୁ 'ହୃମେଳଂ ଶରଣଂ ବ୍ରଜ', ଲଙ୍ଗଫେଲୋଙ୍କ "ଶାମ୍ ଅଫ୍ ଲାଇଫ୍"କୁ 'ଜୀବନ ଗୀତ', ଆଡିସନଙ୍କ "ହିମ"କୁ 'ସୁଭଟବାଣୀ', ମିସେସ୍ ହେମାନ୍‌ସ୍‌ଙ୍କ "ଦି ବେଟର ଲଣ୍ଡ"କୁ 'ଆନନ୍ଦଧାମ', ପାର୍ଣ୍ଣେଲଙ୍କ "ଦି ହର୍ମିଟ"କୁ 'ସ୍ୱବଧି ବଧିର ବଧି', ମୁର୍‌ଙ୍କ "ହ୍ୱାଇ ଡଲ୍ ଆଜର ଡେନ୍ ଦି ସ୍କାଇ"କୁ 'ରମଣୀମଣି', ବାଇରନଙ୍କ "ମାଇଁ ନେଟିଭ ଲଣ୍ଡ-ଗୁଡ୍‌ନାଇଟ୍"କୁ 'ଜନ୍ମଭୂମି ପ୍ରତି ବିଦାୟ ସମ୍ଭାଷଣ', ଓ "ଦି ଲେ ଅଫ୍ ଦି ଲଷ୍ଟ ମିନଷ୍ଟ୍ରେଲ"କୁ 'ଶେଷ ବନ୍ଦୀ ଭାରତୀ' ।

ଅଜୟ ଦେବ-ଦେ. ବି. (ନାମ)-ଆଜମୀର ଚୌହାଣ- ବଂଶର ପଞ୍ଚଦଶ ନରପତି ।

ଅଜୟ ପାଳ-ସଂ. ବି. (ସଙ୍ଗୀତ) ଭୈରବ ରାଗର ପୁତ୍ର, ରାଜା ବିଶେଷ, ଜୟପାଳ, କନକାମନ୍ତ୍ରୀ ।

ଦେ ବି. (ନାମ)-ଆଜମୀର ଚୌହାଣବଂଶର ପଞ୍ଚମ ନରପତି । ଏହି ନରପତି ୧୪୫ ଖ୍ରୀ:ରେ ଆଜମୀର ଦୁର୍ଗ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ଏହାଙ୍କ ରାଜତ୍ୱକାଳ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶତାବ୍ଦୀ ।

ଅଜୟମୀର-ସଂ ବି. (ନାମ)-ଆଜମୀର (ଦେଖ)

ଅଜୟ ସିହ୍ନା-ଦେ.ବି. (ନାମ)-ଅବିଭକ୍ତ ବଙ୍ଗପ୍ରଦେଶର ଜନୈକ ବିପ୍ଳବୀ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମୀ । ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମରେ ଝାସ ଦେଇ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଦ୍ୱୀପାନ୍ତର ଦଣ୍ଡରେ ଦଣ୍ଡିତ ହୋଇଥିଲେ । ଆଣ୍ଡାମାନ ଦ୍ୱୀପରେ ସେଲ୍ୟୁଲର ଜେଲର କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ତାଙ୍କୁ ୧୯୩୨ ମସିହାଠାରୁ ୧୯୩୮ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେଲ କକ୍ଷରେ ରଖି କଠୋର ଶାସ୍ତି ଦେଇଥିଲେ । (ଦେଖ-କଳାପାଣି)

ଅଜୟା-ସଂ.ବି. (ଅଜୟ + ଆ)-ବିଜୟା, ଭାଙ୍ଗ, ସିଦ୍ଧି ମାୟା, ଦୁର୍ଗାଙ୍କ ସଖୀ ବିଶେଷ ।

ଅଜୟୀ-ସଂ.ବିଣ.ପୁଂ.(ନଞ୍ ତତ୍)-ଯେ ଜୟକାରୀ ନୁହେଁ, ଅବିଜେତା । (ଅଜୟିନୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଜଯ୍ୟ-ସ. ବିଣ. ପୁଂ. (ଅ + ଜି ଧାତୁ + କର୍ମ. ଯ)- ଅଜେୟ, ଦୁର୍ଜୟ । (ଅଜଯ୍ୟା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ବ୍ରହ୍ମା ରୁଦ୍ର ପରିଏ ଅଜଯ୍ୟ ସେ ଦୁଇ
ଜୟ ନେବାରୁଟି ବିଜୟ ତାଙ୍କୁ କହି ।
(କୃତ୍ତିସିଂହ ମହାଭାରତ-କର୍ଣ୍ଣ)

ଅଜର-ସ.ବିଣ.ପୁଂ. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅ + ଜରା)-ଜରାରହିତ, ଚିରଯୌବନ, ନିର୍ଜର, ଅମର, ଅବିନାଶୀ । (ଅ + ଜୃ ଧାତୁ କର୍ମ. ଅ)-ଯାହା ଜୀର୍ଣ୍ଣ କରାଯାଇ ନପାରେ, ଯାହା ଜୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇନଥାଏ । ସଂ ବି (ଅ + ଜରା)-ଦେବତା, ପରଂବ୍ରହ୍ମ, ବୃଦ୍ଧଦାରକ ବୃକ୍ଷ, ଜୀର୍ଣ୍ଣ ପତ୍ରୀଲତା । (ଅଜରା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଜର୍ ବୈଜାନ-ବୈଦେ.ବି (ନାମ)-ଅଜର୍ ବୈଜାନ୍ ଏକ ଅଞ୍ଚଳର ନାମ । ଏହି ଅଞ୍ଚଳ ପୂର୍ବେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରଭାବେ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦୁଇଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ଖଣ୍ଡେ ରୁଷ୍ ଏବଂ ଆଉ ଖଣ୍ଡେ ଇରାନ୍ ଅଧିକୃତ ହୋଇ ରହିଛି ।

ରୁଷ୍ ଦେଶର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଅଜର୍‌ବୈଜାନ କାସ୍ପିୟାନ ହ୍ରଦର ପଶ୍ଚିମାଂଶକୁ ଲାଗିରହିଛି । ମୂଳ ଅଜର୍‌ବୈଜାନ୍‌କୁ ଆରସ ନଦୀ ଦୁଇଭାଗରେ ପୃଥକ କରିଦେଇଥିବାରୁ ଆରସ ନଦୀଠାରୁ ଅନ୍ୟ ଖଣ୍ଡିକ ଇରାନ୍ ଦେଶ ଭିତରେ ରହି- ଯାଇଛି । ରୁଷ୍‌ଦେଶ ଭିତରେ ରହିଥିବା ଅଜର୍ ବୈଜାନର ପଶ୍ଚିମପଟକୁ ରୁଷ୍‌ର ଆର୍ମେନିଆ ଓ ଜର୍ଜିଆ ପ୍ରଦେଶ ଲାଗିରହିଛି । ରୁଷ୍ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଏହି ଅଞ୍ଚଳର କ୍ଷେତ୍ରଫଳ ୩୩, ୪୬୫ ବର୍ଗମାଇଲ । ଅଜର ବୈଜାନ୍‌ରେ ବାସକରି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ରହୁଥିବା ଅଧିବାସୀମାନେ ଅଜର ବା ଅଜରବୈଜାନି ଭାବେ ପରିଚିତ । ଏମାନଙ୍କ ଭାଷା ସହିତ ତୁରସ୍କମାନଙ୍କ ଭାଷାର ବହୁ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରହିଛି । ନାଖିଚେଭନ୍ ନାମକ ଅଞ୍ଚଳ ଅଜର୍ ବୈଜାନର ସୀମାସରହଦ ମଧ୍ୟରେ ରହିଛି ।

ଏହି ଅଞ୍ଚଳରେ ଥିବା କୁରା ନାମକ ନଦୀ ପ୍ରବାହିତ । ଏହାର ଉପତ୍ୟକା ଖୁବ୍ ଉର୍ବର ହୋଇଥିବାରୁ ଏଠାରେ ପ୍ରଚୁର ତୁଳା, ଗହମ, ଧାନ, ଚା, ଫଳ, ସିଲ୍କ ଓ ଧୂଆଁ-ପତ୍ର ଚାଷ କରାଯାଏ । ଗ୍ରୀଷ୍ମଋତୁରେ ବେଶୀ ଗରମ ଓ ଶୀତଋତୁରେ ବେଶୀ ଶୀତ ଅନୁଭୂତ ହୁଏନାହିଁ । କୁରାନଦୀ ଉପତ୍ୟକାର ଅଳ୍ପ କେତେ ଅଂଶକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଅନ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳ ଗୁଡ଼ିକ ଜଳବାୟୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଶୁଷ୍କାଞ୍ଚଳ । ବର୍ଷକ ମଧ୍ୟରେ ବର୍ଷାର ପରିମାଣ ଆଶାଜନକ ଭାବେ ହୁଏନାହିଁ । ଯେଉଁ ବର୍ଷା ହୁଏ ତାହା ଭୂଇଁରେ ପଡ଼ିବାର ଅଳ୍ପ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଉଡ଼ିଯାଏ । ସେଠାକାର ବୃଷ୍ଟିପାତ ହିସାବରୁ ଜଣାଯାଏ, ବର୍ଷକରେ ପ୍ରାୟ ୮ ଇଞ୍ଚ ବର୍ଷା ହୁଏ । କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ଏହି ବର୍ଷାର ପରିମାଣ କମିଯାଇ ୩।୪ ଇଞ୍ଚକୁ ଖସିଆସେ । ଫଳରେ କୃତ୍ରିମ ଜଳସେଚନ ଦ୍ୱାରା ସେଠାରେ ଚାଷକାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଇଥାଏ ।

ଏଠାରୁ ବହୁ ପରିମାଣର ମାଛ ଧରାଯାଇ ଦେଶର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନକୁ ପଠାଯାଏ । ଏଥିପାଇଁ କୁରାନଦୀର ନିମ୍ନାଂଶ ଓ କାସ୍ପିୟାନ ସାଗର ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ସ୍ଥାନୀୟ ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉନ୍ନତ ପଶୁପାଳନ କରାଯାଏ । ଅର୍ଦ୍ଧ ମରୁଭୂମି ଓ ପାର୍ବତ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳରେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ଉନ୍ନତ ଧରଣର ମେଣ୍ଢା ଚାଷ କରି ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜନ କରନ୍ତି ।

ଏହି ଅଞ୍ଚଳରୁ ମିଳୁଥିବା ଖଣିଜ ସମ୍ପଦ ପାଇଁ ଋଷ୍ ଗର୍ବିତ । ପେଟ୍ରୋଲିୟମ ଏଠାକାର ପ୍ରଧାନ ଖଣିଜ ସମ୍ପଦ । ଏହାବ୍ୟତୀତ ଗ୍ୟାସୋଲିନ୍, କିରୋସିନ୍ ଓ ଜାଳେଣି ତେଲ ଇତ୍ୟାଦି ଏହି ଅଞ୍ଚଳରୁ ଋଷ୍‌ର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନକୁ ପଠାଯାଏ । ଏଠାରେ ଥିବା 'ବାକୁ' ତୈଳଖଣି ପୃଥିବୀର ବୃହତ୍ତମ ଓ ଋଷର ସର୍ବବୃହତ୍ ତୈଳଖଣି । ଋଷ ଦେଶର ସରକାରୀ ହିସାବରୁ ଜଣାଯାଏ, ୧୯୦୧ ମସିହାରେ ବାକୁ ତୈଳଖଣିରୁ ଏକକୋଟି ପନ୍ଦରଲକ୍ଷ ମେଟ୍ରିକ ଟନ୍ 'ଅଶୋଧିତ ତୈଳ' ବା 'କ୍ରୁଡ୍ ଅଏଲ' ବାହାର କରାଯାଇଥିଲା । ୧୯୪୦ ମସିହା ବେଳକୁ ଏହାର ପରିମାଣ ଦୁଇକୋଟି ତେ'ସ୍ତରି ଲକ୍ଷ ମେଟ୍ରିକ୍ ଟନ୍‌କୁ ବଢିଯାଇଥିଲା । ୧୯୦୧ ମସିହାରେ ପୃଥିବୀରେ ଯେତେ ପେଟ୍ରୋଲ ବିଭିନ୍ନ ଖଣିମାନଙ୍କରୁ ବାହାର କରାଯାଇଥିଲା, ତାହାର ଶତକଡ଼ା ୫୧ ଭାଗ ପେଟ୍ରୋଲ କେବଳ ବାହାର କରାଯାଇଥିଲା ବାକୁ ତୈଳଖଣିରୁ ।

ପ୍ରଚୁର ଲୁହା ମିଳୁଥିବାରୁ ରାଜଧାନୀ ବାକୁଠାରେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ମେସିନ୍ ତିଆରି କାରଖାନା ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରିଛି । ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଡାସକେସାନ ଠାରୁ ଲୁହାପଥର ଅଣାଯାଇ ବାକୁ ମେସିନ୍ ତିଆରି କାରଖାନାରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ମେସିନ୍ ତିଆରି କରାଯାଏ । ୧୯୪୮ ମସିହାରେ ହିସାବ କରି ଦେଖାଯାଇଥିଲା ଡାସକେସାନ ଲୁହାଖଣିରେ ୧୭।୧୮ କୋଟି ଟନ୍ ଲୁହାପଥର ଜମାହୋଇ ରହିଛି । ଏଠାରୁ ମିଳୁଥିବା ପଥରର ସର୍ବାଧିକ ଲୁହାର ପରିମାଣ ଶତକଡ଼ା ୬୭ ଭାଗ ।

ଜାଳେଣି ତେଲର ସୁଲଭତା ହେତୁ ବାକୁ ଓ କିରୋଭାବାଦଠାରେ ଯେଉଁ ବିଜୁଳି କାରଖାନା ରହିଛି, ତାହା ଜାଳେଣି ତେଲଦ୍ୱାରା ଚାଳିତ ହେଉଛି । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ୧୯୫୦ ମସିହାଠାରୁ କୁରା ନଦୀର ଉପରେ ଅଂଶରେ ଗୋଟିଏ ଜଳ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ଯୋଜନା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଉଛି ।

ପ୍ରଥମ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ ପୂର୍ବରୁ ଏହି ଅଞ୍ଚଳର ଅଧିବାସୀମାନେ ଶିକ୍ଷାର ବହୁଦୂରରେ ରହିଥିଲେ । ଏପରିକି ଶହକେ ନବେ ଜଣ ଲେଖାପଢ଼ା ଜାଣିନଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କୁ ଲେଖାପଢ଼ା ଶିଖାଇବା ନିମନ୍ତେ ୧୯୨୭ ମସିହାରୁ ବାଧ୍ୟବାଧକ ଭାବେ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଗଲା । ଫଳରେ ୧୯୩୯ ମସିହା ବେଳକୁ ଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଭାବ ଖୁବ୍ ଜୋରରେ ମାଡ଼ିବା ହେତୁ ଶହକେ ତେ'ସ୍ତରି ଜଣ ଲେଖାପଢ଼ା ଜାଣିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇଲେ । ୧୯୪୬ ମସିହା ଶେଷ ହେବା ବେଳକୁ ଏ ସମସ୍ୟା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୂର ହୋଇଗଲା । ଜଣେ ଲୋକ ବି ନିରକ୍ଷର ରହିଲା ନାହିଁ । ଲୋକମାନେ ଶିକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଗେଇ ଯିବାରୁ କ୍ରମଶଃ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରସାର ଘଟିଲା । ୧୯୫୨ ମସିହା ବେଳକୁ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ବାକୁଠାରେ ଗୋଟିଏ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଅନେକ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଗଲା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଜର ବୈଜାନି ମାନଙ୍କର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାଷା 'ଅଜର ବୈଜାନି'। ଏହି ଭାଷାରେ ସେମାନେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବା ସହିତ ଲେଖା ପଢ଼ା ବି କରନ୍ତି । ଏହି ଭାଷାର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଲିପି ବା ଅକ୍ଷର ନ ଥିବାରୁ ପୂର୍ବରୁ ସେମାନେ ଆରବୀ ଲିପିରେ ଏହି ଭାଷା ଲେଖିଆସୁଥିଲେ । ୧୯୨୯ ମସିହାରେ ଆରବୀ ଲିପିରେ ନ ଲେଖିବା ପାଇଁ ସ୍ଥିର କରାଯାଇ, ସେହିବର୍ଷଠାରୁ ଅଜରବୈଜାନି ଭାଷା ଲାଟିନ୍ ଲିପିରେ ଲେଖାଯିବା ଆରମ୍ଭ କରାଗଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଲାଟିନ୍ ଲିପିରେ ଏହି ଭାଷା ଲେଖାଯାଉଛି ।

'ଅଜର୍ ବୈଜାନ୍' ଅଞ୍ଚଳକୁ ବିଭିନ୍ନ ଦେଶର ଲୋକେ ବିଭିନ୍ନ ନାମରେ ନାମିତ କରାଇଥାନ୍ତି । ପୂର୍ବେ ରୋମାନ୍-ମାନେ ଏହାକୁ 'ଆଲବାନିଆ' ଓ ଆରବୀୟମାନେ 'ଆଲମ୍' ବୋଲି କହୁଥିଲେ ।

ଏହି ଅଞ୍ଚଳ ଗୋଟିଏ ସମ୍ପଦଶାଳୀ ଅଞ୍ଚଳ ହୋଇ-ଥିବାରୁ ତୁର୍କୀ, ପାରସ୍ୟ ଓ ଋଷ ଦେଶମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏହାକୁ ଦଖଲ କରିବା ପାଇଁ ବାରମ୍ବାର ସଂଘର୍ଷ ଲାଗି ରହିଲା । ଏହି ବିବାଦ ସ୍ଥଳୀକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ବହୁବାର ଆକ୍ରମଣ ପ୍ରତି ଆକ୍ରମଣ ଘନେଇ ଉଠିଲା । କେହି କାହାକୁ ଛାଡ଼ିବାକୁ ରାଜି ହେବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଯୁଦ୍ଧରେ ବ୍ୟାପୃତ ରହିଲେ । ଦୀର୍ଘ ଆଠବର୍ଷ କାଳ ସେହି ଅଞ୍ଚଳ ଉପରେ ଲଢ଼େଇ ଚାଲିଲା । ଏଥିରେ ବିଜୟୀ ହେଲେ ଜାର୍ ଆଲେକ୍ ଜାଣ୍ଡର୍ । ଆଠବର୍ଷ କାଳ ଚାଲିଥିବା ଯୁଦ୍ଧରେ ସେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପରାସ୍ତକରି 'ଅଜରବୈଜାନ୍'କୁ ପାରସ୍ୟ-ଠାରୁ ଛଡ଼ାଇଆଣି ଋଷ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ସହିତ ମିଶାଇଦେଲେ । ତଥାପି ବିବାଦର ପତନ ଘଟିଲାନାହିଁ । ପ୍ରଥମ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ମିତ୍ର-ଶକ୍ତିଙ୍କର ଲୋଲୁପଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା 'ବାକୁ' ତୈଳଖଣି ଉପରେ । 'ବାକୁ'ତୈଳଖଣି ଦଖଲ କରିବାକୁ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇ ରହିଲେ ବ୍ରିଟିଶ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ । ସୁଯୋଗର ଅପେକ୍ଷାରେ ରହିଥିଲେ । ହଠାତ୍ ୧୯୧୮ ମସିହା ଅଗଷ୍ଟ ମାସ ୧୭ ତାରିଖରେ ବ୍ରିଟିଶ ପ୍ରତିରକ୍ଷା ବାହିନୀର ଚାରିଦଶହ ସୈନ୍ୟ-ଆକ୍ରମଣ କରି, ବାକୁ ତୈଳ ଖଣିକୁ ନିଜ ଦଖଲକୁ ନେଇଗଲେ । ଏତିକିରେ ଏହାର ପରିସମାପ୍ତି ଘଟିଲାନାହିଁ । ଋଷରେ ରାଷ୍ଟ୍ର-ବିପ୍ଳବ ଘଟି ଜାର ଶାସନର ଲୋପ ପରେ ପରେ କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ ମାନଙ୍କ ହାତକୁ ଋଷର ଶାସନ ଦାୟିତ୍ୱ ଗଲା । କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ ଶାସକଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଚେଷ୍ଟା ଯୋଗୁ ପୁନର୍ବାର ସେମାନେ ଅଜରବୈଜାନକୁ ୧୯୨୦ ମସିହା ଏପ୍ରିଲ ମାସ ୨୭ ତାରିଖରେ ନିଜର ଦଖଲକୁ ନେଇ ଆସିଲେ । ଏହାର ଠିକ୍ ତିନିମାସ ପୂର୍ବରୁ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୯୨୦ ମସିହା ଜାନୁଆରୀ ମାସ ୧୫ ତାରିଖରେ ମିତ୍ର-ଶକ୍ତି ପକ୍ଷରୁ 'ଅଜର ବୈଜାନ୍'କୁ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱାଧୀନ ରାଜ୍ୟ ଭାବେ ସ୍ୱୀକୃତି ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ବିଫଳ ହୋଇଗଲା ।

ଋଷୀୟ ଅଜର ବୈଜାନ୍ ସମ୍ପର୍କରେ ସବିଶେଷଭାବେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି 'ଋଷ୍', 'ପେଟ୍ରୋଲ', ଓ 'ବାକୁ' ଅଧ୍ୟାୟରେ ।

ଅଜର ବୈଜାନ୍‌ର ଅନ୍ୟ ଖଣ୍ଡିକ ରହିଛି ଇରାନ୍ ଦେଶ ଭିତରେ । ଯାହାର କି କ୍ଷେତ୍ରଫଳ ୪୩ ହଜାର ବର୍ଗମାଇଲ । ଏହାର ଅବସ୍ଥିତି ଇରାନ୍‌ର ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମ ଭାଗରେ । ଏହାର ସୀମାକୁ ଲାଗି ରହିଛି କାସ୍ପିୟାନ ସାଗର ଋଷ ଓ ତୁର୍କୀ । ଏଠାକାର ଅଧିବାସୀ ଭାବେ ଇରାନୀ, ତୁର୍କୀ, କୁର୍ଦ୍ଦ, ଆର୍ମେନିଆନ, ଏସିରିଆନ ଓ ଇହୁଦୀମାନେ ବସବାସ କରି ଆସୁଛନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କର କଥିତ ଭାଷା 'ଅଜର ବୈଜାନି'।

ସମୁଦ୍ର ପତନଠାରୁ ୪ହଜାର ଫୁଟ ଉଚ୍ଚରେ ଏ ଅଞ୍ଚଳଟି ରହିଥିବାରୁ ଏହା ଏକ ପାହାଡ଼ିଆ ସମତଳ ଅଞ୍ଚଳ । ପାହାଡ଼ିଆ ଅଞ୍ଚଳ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏଠି ସେପରି ବୃକ୍ଷ ସମ୍ପଦ ବା ଅରଣ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ସମତଳ ଅଞ୍ଚଳରେ ରହିଥିବା କୃଷି ଜମିଗୁଡ଼ିକ ଉର୍ବର ହୋଇଥିବାରୁ କୃଷିଜମିର ପାଖାପାଖି ଅଞ୍ଚଳରେ ଜନବସତିମାନ ଗଢ଼ି-ଉଠିଛି । ସେଠାକାର ଲୋକମାନେ ଖୁବ୍ ଧାର୍ମିକ ଓ ସ୍ୱଚ୍ଛ ପ୍ରିୟ । ଏଠାରେ କୃଷି କରାଯାଉଥିବା ଫସଲ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗହମ, ଯଅ, ତୁଳା ଓ ଧୂଆଁପତ୍ର ପ୍ରଧାନ ।

ସୀସା, ଦସ୍ତା, ଗନ୍ଧକ, ତମ୍ବା, କରେସିନ, ହରିତାଳ ବିଭିନ୍ନ ଅଂଶର ମାର୍ବଲ ପଥର, ତାବ୍ରିଜ ମାର୍ବଲ ଓ ଉଲ୍ ଏଠାରୁ ପ୍ରଚୁର ପରିମାଣରେ ଉତ୍ପାଦନ କରାଯାଇ ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳକୁ ପଠାଯାଏ । ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକମାନେ ମେଣ୍ଢା ଚାଷ କରି ଉଲ ବିକ୍ରୟ କରି ବହୁତ ଅର୍ଥ ରୋଜଗାର କରନ୍ତି । 'ଅଜରବୈଜାନ୍'ର ଉଲ୍ ପୃଥିବୀ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ।

ଏହାର ରାଜଧାନୀ ତାବ୍ରିଜ । 'ଉର୍ମି' ନାମରେ ହ୍ରଦଟିଏ ରହିଛି । ହ୍ରଦରେ ବେଶି ଜଳ ରହେନାହିଁ । ଶୀତଦିନେ ହ୍ରଦ ଜଳର ପରିମାଣ ବୃଦ୍ଧିପାଏ ଓ ଖରାଦିନେ କମିଯାଏ । ତେଣୁ ଖରାଦିନେ ଜଳ ୧୫ ଶହ ବର୍ଗମାଇଲ ପରିମିତ ସ୍ଥାନ ଅଧିକୃତ କରି ରହିଥିବା ବେଳେ, ଶୀତ-

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ତନକୁ ଏହା ୬୩ଶହ ବର୍ଗମାଇଲ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାପିଯାଏ । ଇରାନ୍‌ର ସବୁଠାରୁ ଏହା ବଡ଼ ହ୍ରଦ ।

ଆଲେକ୍‌ଜାଣ୍ଡରଙ୍କ ଦିଗ୍‌ବିଜୟ ସମୟରେ ସେ ଯେତେବେଳେ ପାରସ୍ୟ ଆକ୍ରମଣ କରିଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଏହି ପ୍ରଦେଶଟି ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଦଖଲ କରାଯାଇଥିଲା । ପୁନର୍ବାର ଏହା ପୁଣି ୨୨୬ ଖ୍ରୀ.ରେ ପାରସୀୟମାନଙ୍କ ଦଖଲକୁ ଚାଲି ଆସିଲା । ତଥାପି ଏହି ଅଞ୍ଚଳ ଲାଗି ତୁର୍କୀ ଓ ପାରସ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗି ରହିଲା । ବହୁ ଘାତପ୍ରତିଘାତ ଓ ଧସ୍ତାଧସ୍ତି ଲଢ଼େଇ ମଧ୍ୟରେ ଆରବୀୟ, ତୁର୍କୀ ଓ ପାରସୀୟମାନେ ନିଜ ନିଜର ଦଖଲକୁ ନେଇ ଶାସନ କରିବାର ସୁଯୋଗ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧବେଳେ 'ଅଜର ବୈଜାନ'କୁ ନେଇ ମହା ବିପ୍ଲବ ଘଟିଯାଇଛି । ୧୯୪୧ ମସିହାରେ ରୁଷ ଓ ପାରସ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସଂଘର୍ଷ ଘଟି ରୁଷ ନିଜର ଦଖଲକୁ ନେଇଗଲା । ୧୯୪୫ ମସିହାରେ ପାରସ୍ୟ ଦେଶର ଶାସକ ରୁଷ କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ ସରକାରଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରିବାରୁ ବିଦ୍ରୋହ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ୧୯୪୬ ମସିହା ଡିସେମ୍ବର ମାସ ୧୧ ତାରିଖରେ ଦୁଇଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଚୁକ୍ତିନାମା ହୋଇ 'ଅଜର ବିଜାନ'ର ଏହି ଖଣ୍ଡକ ପାରସ୍ୟ ଫେରି ପାଇଲା ।

(ଦେଖ-ଆର୍ମେନିଆ ଭାଷା, ଇରାନ୍, ଚମିଡ଼ିଆ, ପାରସ୍ୟ ଓ ଚିନ)

ଅଜରା-ସଂ.ବିଣ. (ଅଜର + ଆ) - ଅଜରର ସ୍ତ୍ରୀ ଲିଙ୍ଗ । ସଂ.ବି.-ଦେଖ. ଘିକୁଆଁରି ଗୁଳ୍ମ, କପିକଚ୍ଛୁ, ବାଇଡ଼ଙ୍କ, ଦେ ବିଣ. (ସଂ ଅଜାରତ) - ଅଜାରତ, ଯାହା ଉତ୍ତମ ରୂପେ ଜାରିତ ହୋଇ ନାହିଁ । (ଗାଳିରେ ବ୍ୟବହୃତ) ଜଳଜଳା, ନିର୍ଲଜ । ମୂର୍ଖ. ନିର୍ବୋଧ, ଅସଭ୍ୟ, ଅଖଡ଼ୁଆ, କାରଜ ।

ଅଜରାମର-ସଂ.ବିଣ. (ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ, ଅଜର + ଅମର)-ଜରା ଓ ମୃତ୍ୟୁ ରହିତ, ଚିରସ୍ଥାୟୀ ।

ଅଜର୍ଯ୍ୟ-ସଂ.ବି.କ୍ଲୀ. (ଅ + ଜୃ + କ. ଯ) ସଙ୍ଗତ, ମୈତ୍ରୀ, ସୌହାର୍ଦ୍ଦ । ସଂ ବିଣ -ଯାହା ଜୀର୍ଣ୍ଣ ହେବାର ନୁହେଁ, ଜରାରହିତ, ଅକ୍ଷୟ, ଅବିନାଶୀ ।

ଅଜଲମ୍ବନ-ସଂ.ବି.-ଧାତୁ ବିଶେଷ, ସୁରମା, ରସାଞ୍ଜନ ।

ଅଜଳା-ଦେ ବିଣ. (ସଂ. ଅ + ଜାଲ)-ଯହିଁରେ ଜଳା ବା ଛିଦ୍ର ନାହିଁ । (ଯଥା - ଅଜଳା ପାତ୍ର) । (ସଂ. ଅ + ଜ୍ୱାଳିତ) - ଯାହା ଜଳି ନାହିଁ (ଯଥା-ଅଜଳାକାଠ) । ଯହିଁରେ ନିଆଁ ବା ଅାଲୁଅ ଲାଗି ନାହିଁ (ଯଥା - ଅଜଳା ବତି) ।

ଅଜଲୋମା-ସଂ.ବି. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଜ + ଲୋମନ୍, ୧ମା. ୧ବ.)-ବାଇଡ଼ଙ୍କ ।

ଅଜବୀଥି-ସଂ ବି.ସ୍ତ୍ରୀ.(୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍ପୁ)-ଛାୟାପଥ, ଯମନାଳା, ଉତ୍ତର ଦକ୍ଷିଣ ବ୍ୟାପିନୀ ନକ୍ଷତ୍ରମାଳା, ଦେବଯାନ, ଅମରମାର୍ଗ ।

ଅଜଶୃଙ୍ଗିକା-ସଂ.ବି. (ଅଜ + ଶୃଙ୍ଗିକ + ଆ) - ମେଣ୍ଢା ଶିଙ୍ଘା, ମହୁରା, ବାଇଡ଼ଙ୍କ ।

ଅଜଶୃଙ୍ଗୀ-ସଂ. ବି. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଜ + ଶୃଙ୍ଗ + ଈ) - (ଦେଖ-ଅଜଶୃଙ୍ଗିକା, କାକଡ଼ାଶିଙ୍ଗି, ଇଚୁରୁଡ଼ି)

ଅଜସ୍ର-ସଂ.କ୍ରି. (ଅ + ଜସ୍ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ.ର)- ଅବିରାମ, ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ । ଦେ. ବିଣ.-ପ୍ରଚୁର ।

ଅଜହତ୍ ସ୍ୱାର୍ଥ-ସଂ. ବି. (ଅ = ନାହିଁ + ସଂ. ଜହତ୍ = ତ୍ୟାଗ ନ କରି + ସ୍ୱାର୍ଥ = ନିଜର ଅର୍ଥ) - ଅଳଙ୍କାର ବିଶେଷ, ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥକୁ ସମ୍ବନ୍ଧ ରଖି ବ୍ୟବହୃତ ହେବା ଶବ୍ଦ) ।

ଅଜହଲ୍ଲିଙ୍ଗ-ସଂ. ବିଣ. (ଅ = ନାହିଁ + ଜହତ୍ = ତ୍ୟାଗ ନ କରି + ଲିଙ୍ଗ) - (ବ୍ୟାକରଣ) ଯେଉଁ ବିଶେଷ୍ୟ ବା ବିଶେଷଣ ଶବ୍ଦ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଲିଙ୍ଗର ବିଶେଷ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ଯୁକ୍ତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଆପଣାର ଆକାରକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରେ ନାହିଁ । (ଯଥା-ରତ୍ନ-ନାରୀରତ୍ନ, ପୁରୁଷରତ୍ନ, ବର - ନରବର, ଯୋଷାବର, ପାତ୍ର - କନ୍ୟାପାତ୍ର, ବରପାତ୍ର) ।

ସଂସ୍କୃତ ବ୍ୟାକରଣରେ ବିଶେଷ୍ୟ ପଦର ଯେଉଁ ଲିଙ୍ଗ ହୁଏ, ତହିଁ ସଙ୍ଗେ ଲାଗିବା ବିଶେଷଣରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଲିଙ୍ଗ ହୁଏ, କିନ୍ତୁ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ବିଶେଷ୍ୟ ବିଶେଷଣ ପ୍ରତି ଏ ନିୟମ ଖଟେ ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କୁ ଅଜହଲ୍ଲିଙ୍ଗ ହୋଇଯାଏ । ଯଥା-ମୂଳ, ପାତ୍ର, ସ୍ଥାନ, ଆସ୍ପଦ, ପ୍ରମାଣ, ବର, ରତ୍ନ ।

ଅଜହା-ସଂ ବି. (ଅଜ + ହା ଧାତୁ + ଅ + ସ୍ତ୍ରୀ. ଆ) - ବାଇଡ଼ଙ୍କ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଜା-ସଂ. ବି. ସ୍ତ୍ରୀ. (ଅଜ + ଆ)-ମାଇଛେଳି, ମାୟା, ଆଦ୍ୟାଶକ୍ତି, ପ୍ରକୃତି । ସଂ. ବିଣ. ସ୍ତ୍ରୀ.-ଅଜର ସ୍ତ୍ରୀ ଲିଙ୍ଗ । ଦେ.ବି.ପୁଂ. (ସଂ. ଆର୍ଯ୍ୟ) ପିତାମହ, ମାତାମହ । ଗ୍ରା. ବିଣ.-ଶ୍ରେଷ୍ଠ । (ଆଈ, ଆଜୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଜାଏ-ଦେ.ବିଣ. (ସଂ. ଅ + ପା. ଜାୟ୍ = ଜାଗା)-ବେଜାଏ, ଅନୁଚିତ, ବେଆଇନ, ଅନ୍ୟାୟ, ଗରଜାଏ, ଯେଉଁ ବାକିଧନ ଆଦାୟ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ନାହିଁ, ନିର୍ଦ୍ଧନ, ସମ୍ପତ୍ତିହୀନ, ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଦେୟ ଶୁଝିବାକୁ ଅକ୍ଷମ ।

ଅଜାଏ ଜାଏ-ଦେ ବିଣ.(ବିପରୀତ ସହଚର)-ବେଆଇନ ଓ ଆଇନସଙ୍ଗତ (କର୍ମମାନ), ଆଦାୟର ଅଯୋଗ୍ୟ ଓ ଆଦାୟ ଯୋଗ୍ୟ ।

ଅଜାଏତ୍-ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର) ବିଣ. (ସଂ. ଅ + ଜାତି, ଜାତି ଶବ୍ଦର ସମ୍ବଲପୁର ଉଚ୍ଚାରଣ ଜାଏତ୍, ତୁଳନା କର-ଗୃହ = ଘାଏର୍, ନଦୀ = ନାଏଦ୍)- ଅଜାତିଆ, ସମାଜଚ୍ୟୁତ, ପତିତ, ନୀଚଜାତୀୟ । ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର) ବି.-ଅଜାତି, ନୀଚଜାତି, ନିକୃଷ୍ଟଶ୍ରେଣୀର ।

ଅଜାଏ ଜବରଦସ୍ତ-ଦେ ବିଣ - (ସଂ. ଅ + ଫା. ଜାୟ୍ + ଫା. ଜବରଦସ୍ତ) ଅନ୍ୟାୟ ଓ ବଳପୂର୍ବକ କୃତ (କାର୍ଯ୍ୟ) । ଦେ. କ୍ରି. ବିଣ.-ବେଆଇନ୍ ଓ ବଳପୂର୍ବକ ।

ଅଜାଏ ଜବରଦସ୍ତି-ଦେ.ବି. (ସଂ.ଅ + ଫା. ଜାୟ୍ + ଜବରଦସ୍ତି)-ବେଆଇନ ବଳପ୍ରୟୋଗ । ବୈଦେ.କ୍ରି. ବିଣ.-ବେଆଇନ୍ ଓ ବଳପୂର୍ବକ ।

ଅଜାଗ-ଦେ. ବିଣ. (ସଂ. ଅ + ଜାଗ୍ରତ)-ଅଜାଗ୍ରତ, ସୁପ୍ତ, ନିଦ୍ରିତ, ଗରହୁସିଆର, ଅସାବଧାନ, ଅଜ୍ଞାନକୃତ ।

ଅଜାଗର-ସଂ.ବି.ପୁଂ (ଅଜା + ଗର, ଅ + ଜାଗୃ + ଅ) ଭୁଙ୍ଗରାଜ, ଭ୍ରମରାଜ । ସଂ. ବିଣ.-ଜାଗରଣ ରହିତ, ଚିରନିଦ୍ରିତ ।

ଅଜାଗରେ-ଦେ. କ୍ରି. ବିଣ.-ଅସାବଧାନତା ବଶତଃ, ଅଜାଗେ, ଅଜାଣତରେ, ଅଜ୍ଞାତରେ ।

ଅଜାଗଳ ସ୍ତନ-ସଂ ବି. (ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଜା + ଗଳ + ସ୍ତନ)-ଛେଳି ବେକତଳର ଦୁଇପାଖରେ ସ୍ତନ (ଚର) ପଟ ଓହଳ ପଡ଼ିଥିବା ମାଂସପିଣ୍ଡ । ଦେ ବି.(ନ୍ୟାୟ)-କେତେକ ଛେଳିଙ୍କର ଗଳାର ନିମ୍ନ ଦେଶରେ ସ୍ତନ ସଦୃଶ ଦୁଇଟି ମାଂସ ପିଣ୍ଡ ଓହଳିଥାଏ । ଏ ଦୁଇଟିରୁ ସ୍ତନ୍ୟ ବାହାରେ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ଏ ଦୁଇଟି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନାବଶ୍ୟକ । ସେହିଭଳି ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଜୀବନରେ କୌଣସି ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନ କରିପାରେ ନାହିଁ ବା ଯାହାଦ୍ୱାରା କେହି ଉପକୃତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ, ତାହା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏହି ନ୍ୟାୟ କଥିତ ହୁଏ ।

ଅଜାଗୁରୁ-ଦେ. ବି. (ସଂ. ଆର୍ଯ୍ୟ ଓ ଗୁରୁ) – ଆପଣାର ଗୁରୁଙ୍କର ଗୁରୁ ।

ଅଜାଗେ-ଦେ.କ୍ରି. ବିଣ. - ଅଜ୍ଞାତରେ, ଅଜାଣତରେ, ଅସାବଧାନ ଅବସ୍ଥାରେ ।

ଅଜାଘ୍ରାତ-ସଂ.ବି.(ଅଜା + ଆଘ୍ରାତ, ଛେଳି ଦ୍ୱାରା ଶୁଙ୍ଘା ଯାଇଥିବା) - ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ବିଶେଷ ।

ରଜସ୍ୱଳା ସ୍ତ୍ରୀ ଚଣ୍ଡାଳ ବା ଶ୍ୱପାକକୁ ଛୁଇଁଲେ ଏହି ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରି ଶୁଦ୍ଧିଲାଭ କରେ । ଉକ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀର ଦେହକୁ ଗୋଟିଏ ଛେଳି ଦ୍ୱାରା ଶୁଙ୍ଘାଇବା ଏ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତର ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗ ଅଟେ ।

ଅଜାଜି-ସଂ.ବି. (ଅଜ ଧାତୁ + ଅ + ଇ, ନିପାତନ) - କଳାଜୀରା ।

ଅଜାଜୀ-ସଂ.ବି. (ଅଜ୍ ଧାତୁ + ଅ + ଈ, ନିପାତନ) - କଳାଜୀରା, ଧଳାଜୀରା, କାକୋଦୁମ୍ବରିକା ।

ଅଜାଜୀବ-ସଂ.ବି. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଜା + ଆଜୀବ)-ଗୁଗୋ-ପଜୀବୀ, ଛେଳିଆ, ଛେଳି ରଖୁଆଳ ।

ଅଜାଜୀବକ - ସଂ. ବି. (ଅଜ ଜୀବ + କ) - ଅଜାଜୀବ (ଦେଖ) ।

ଅଜାଡ଼-ଦେ. ବି. (ସଂ. ଉତ୍ସର୍ଜନ) - ଖାଲି, ଶୂନ୍ୟ, ଉଜାଡ଼, ଅପବ୍ୟୟ ।

ଅଜାଡ଼ବସ୍ତ-ଦେ.ବିଣ. (ସଂ. ଉତ୍ସର୍ଜନ ଓ ବ୍ୟସ୍ତ) – ଅପବ୍ୟୟୀ, ଉଜାଡ଼ବସ୍ତ, ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ, ବିନଷ୍ଟ, ବଗୁଲିଆ, ଦୁଷ୍ଟ, ଅତ୍ୟାଚାରୀ, ହୁରୁଜୁରିଆ, ଗୋଳ-ମାଳିଆ, ଗୋଳମାଳପ୍ରିୟ । ଦେ. ବି – ଅପବ୍ୟୟ, ଅତ୍ୟାଚାର, ହୁରୁଜୁରୁ ।

ଅଜାଡ଼ବସ୍ତି-ଦେ.ବିଣ.-ଅଜାଡ଼ମସ୍ତି (ଦେଖ)

ଅଜାଡ଼ବସ୍ତ ଆ-ଦେ.ବିଣ.-ଅଜାଡ଼ମସ୍ତି (ଦେଖ)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଜାଡ଼ମସ୍ତ-ଦେ ବଣ. ଓ ବ -ଅଜାଡବସ୍ତ (ଦେଖ)

ଅଜାଡ଼ମସ୍ତି - ଦେ. ବଣ. ପୁଂ. ଓ ସ୍ତ୍ରୀ - ଅପବ୍ୟୟୀ, ଅତ୍ୟାଗୃହୀ, ହୁରୁକୁରିଆ, ବିନାଶକାରୀ ।

ଅଜାଡ଼ମସ୍ତିଆ-ଦେ ବଣ.-ଅଜାଡ଼ମସ୍ତି (ଦେଖ)

ଅଜାଡ଼ିବା-ଦେ କ୍ରି. ସକର୍ମକ (ସଂ. ଉତ୍ସର୍ଜନ, ଉଦ୍‌ଗାର, ପ୍ରା. ଉଦ୍‌ଗାର) - କୌଣସି ବସ୍ତୁକୁ ବହୁ ପରିମାଣରେ ଢାଳିବା, (ତରଳ ପଦାର୍ଥକୁ) ଗଡ଼ିବା, ଜୋରରେ ତଳକୁ ଫୋପାଡ଼ି ଦେବା ।

ଅଜାଡ଼ି ପଡ଼ିବା - ଦେ. କ୍ରି. ଅକର୍ମକ - ମାଡ଼ିପଡ଼ିବା, କରୁଣ ହୋଇ ପଡ଼ିବା ।

ଅଜାଡ଼ିବାର - ଦେ. ବ. - ଢାଳିବାର, ରଖିବାର, ବର୍ଷାଇବାର ।

ଅଜାଡ଼ିହେବା-ଦେ.କ୍ରି. ଅକର୍ମକ - ବହୁ ପରିମାଣରେ ଢାଳିହେବା ।

ଅଜାଣ-ଦେ.ବଣ.ପୁଂ. (ସଂ. ଅଜାନତ୍) - ମୂର୍ଖ, ଅଜ୍ଞ, ଅନଭିଜ୍ଞ, ନିର୍ବୋଧ, ଅଜ୍ଞାତ । (ଅଜାଣୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଦେ ବ. (ନାମ) - ଗୋରେଖ ସିଦ୍ଧପୁରୁଷଙ୍କର ଜନୈକ ଶିଷ୍ୟ ।

ଅଜାଣତ-ଦେ. ବଣ. (ସଂ. ଅଜାନତ୍, ଅଜ୍ଞାତ) - ଯେ ଜାଣି ନ ଥାଏ, ଅଜ୍ଞ, ଅଜଣା, ଅଜ୍ଞାତ, ଅଚିହ୍ନା, ଅପରିଚିତ । ଦେ. କ୍ରି. ବଣ. - ଅଚିହ୍ନାରୂପେ, ନଜାଣିପାରି ।

ଅଜାଣତେ-ପଦ୍ୟ.କ୍ରି.ବଣ.(ସଂ. ଅଜ୍ଞାତ)-ଅଜ୍ଞାତରେ ।

ଅଜାଣନ୍ତ-ଦେ.ବଣ. ଓ କ୍ରି.ବଣ.-ଅଜାଣତ (ଦେଖ)

ଅଜାଣନ୍ତା-ଦେ. ବଣ. (ସଂ. ଅଜାନତ୍) - ଅଜାଣତ (ଦେଖ) ।

ଅଜାଣିବାର-ଗ୍ରା.ବଣ.-ଅଜ୍ଞ, ଅନଭିଜ୍ଞ । (ବିପରୀତ-ଜାଣିବାର)

ଅଜାଣିଲାର-ଗ୍ରା.ବଣ.-ଅଜାଣିବାର (ଦେଖ)

ଅଜାଣିଚମ୍ପା-ଗ୍ରା.ବ.ସ୍ତ୍ରୀ. (ବ୍ୟଙ୍ଗୋକ୍ତି ବା ପରିହାସ, ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରଯୁକ୍ତ) - କୌଣସି ବିଷୟ ଜାଣିକରି ନଜାଣିଲା ପରି ଯେ ବାହାନା କରେ ବା ଦେଖାଇ ହୁଏ ।

ଅଜାଣ୍ଟୁତ-ଗ୍ରାମ୍ୟ ଓ ପଦ୍ୟ. ବଣ. - ଅଜାଣତ (ଦେଖ)

ଅଜାଣ୍ଡ-କ୍ଳୀ.ବ. (୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍.)-ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ, ଭୂଃ, ଭୁବଃ ଓ ସ୍ୱଃ ଏହି ତିନି ଲୋକ ବା ବିଶ୍ୱ ।

ଅଜାତ-ସଂ ବଣ.ପୁ. (ଅ + ଜାତ)-ଅଜ, ଜନ୍ମ ରହିତ, ଯେ ଜନ୍ମି ନାହିଁ । (ଅଜାତା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଜାତକକୁଦ୍-ସଂ.ବ.ପୁଂ. (ବହୁବ୍ରୀହି)-ଅଧର ବାଛୁରୀ ।

ଅଜାତଦନ୍ତ-ସଂ. ବଣ. ପୁଂ. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଜାତ + ଦନ୍ତ)-ଯେଉଁ ବାଳକର ଦାନ୍ତ ଉଠି ନାହିଁ, ଦନ୍ତହୀନ । (ଅଜାତଦନ୍ତା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଜାତନଗରୀ-ସଂ.ବ.(ଅଜାତ + ନଗରୀ)-ଯମପୁର ।

ଅଜାତପକ୍ଷ-ସଂ. ବ. (ବହୁବ୍ରୀହି) - ପକ୍ଷୀଶାବକ, ପକ୍ଷ ହୋଇ ନ ଥିବା ଚଢ଼େଇ ।

ଅଜାତବ୍ୟଞ୍ଜନ-ସଂ. ବଣ. (ବହୁବ୍ରୀହି) - ଯାହାର ପୁରୁଷ ଚିହ୍ନ ଶ୍ମଶ୍ରୁ ପ୍ରଭୃତି ହୋଇ ନାହିଁ ।

ଅଜାତବ୍ୟବହାର-ସଂ. ବଣ. (ବହୁବ୍ରୀହି) - ଅପ୍ରାପ୍ତ ବ୍ୟବହାର, ଅପରିଣତ ବୟସ୍କ ନାବାଳକ । (ଅଜାତ-ବ୍ୟବହାରୀ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଜାତଶତ୍ରୁ-ସଂ.ବି. (ନାମ) (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଜାତ + ଶତ୍ରୁ, ଯାହାର କେହି ଶତ୍ରୁ ଜାତ ହୋଇ ନାହିଁ)- ଶିବ, ମହାଦେବ, ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପାଣ୍ଡବ ଯୁଧିଷ୍ଠିର କାହାରିକୁ ଶତ୍ରୁ ଜ୍ଞାନ କରୁ ନ ଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ନାମ ଥିଲା ଅଜାତଶତ୍ରୁ ।

(୧) ପାଟଳୀପୁତ୍ର ନଗରୀର ସ୍ଥାପୟିତା ମଗଧର ନରପତି ବିମ୍ବିସାରଙ୍କ ପୁତ୍ର । ସେତେବେଳର ମଗଧ ରାଜ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନର ବିହାର ରାଜ୍ୟର ପାଟଣା, ଗୟା ଓ ସାହାବାଦ ଜିଲ୍ଲାକୁ ନେଇ ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ମଗଧ ରାଜ୍ୟର ନରପତି ଭାବେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ୫୬୮ରେ ବିମ୍ବିସାର ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କରିଥିଲେ । ଏ ଥିଲେ ଶିଶୁ ନାଗବଂଶର ପ୍ରଥମ ନରପତି ।

ଅଜାତଶତ୍ରୁ ଖୁବ୍ ଉଦ୍ଧତ ଓ ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ପ୍ରକୃତିର ଥିବାରୁ ନିଜର ପିତା ବିମ୍ବିସାରଙ୍କୁ ଖ୍ରୀ: ପୂ: ୪୯୦ରେ ବନ୍ଦୀଶାଳାରେ ଅନାହାରରେ ରଖି ହତ୍ୟାକରି ସେ ମଗଧ ରାଜସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପରେ ମାତାଙ୍କଠାରୁ ପିତୃସ୍ନେହର କାହାଣୀ ଶୁଣି ସେ ଅନୁତାପ କରିଥିଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ରାଜ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ ପରେ ଅଜାତଶତ୍ରୁ ରାଜ୍ୟଜୟ କରିବାରେ ଆଶାବାଦୀ ହୋଇ ଦିଗ୍‌ବିଜୟ ଆରମ୍ଭ କରି ହିମାଳୟର ପାଦଦେଶରୁ ଗଙ୍ଗାପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ଅଞ୍ଚଳକୁ ନିଜର ଶାସନାଧୀନ କରିଥିଲେ । ସେ ବିଦେହ ରାଜ୍ୟ ଜୟ କରିଥିଲେ, କିନ୍ତୁ କୋଶଳ ରାଜ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୟ କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇ ନ ଥିଲେ । ପଶ୍ଚିମ ଭାରତର ବହୁ ରାଜ୍ୟ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲ ।

ଅଜାତଶତ୍ରୁଙ୍କର ବର୍ଷାକର ଓ ସୁନିଧ ନାମରେ ଦୁଇଜଣ ମନ୍ତ୍ରୀ ଥିଲେ । ଏହି ଦୁଇ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ବର୍ଷାକର ଜଣେ ବିଚକ୍ଷଣ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ଥିବାରୁ, ଏହି ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପରାମର୍ଶରେ ଅଜାତଶତ୍ରୁ ଏତେ ରାଜ୍ୟ ଜୟ କରିପାରିଥିଲେ ।

ଅଜାତଶତ୍ରୁ ମଗଧର ନରପତି ଭାବେ ୨୩ ବର୍ଷ ରାଜତ୍ୱ କରିଥିଲେ । ସେ କୋଶଳର ରାଜା ପ୍ରସେନଜିତ୍‌ଙ୍କ ଝିଅ ରାଜକୁମାରୀ ବଜିରାଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ ଓ ଯୌତୁକ ସ୍ୱରୂପ କାଶୀଜନପଦ ପାଇଥିଲେ । ସେ ବିଦେହ ରାଜକନ୍ୟାଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ଜନ୍ମ ହୋଇ ଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ 'ବିଦେହୀ ପୁତ୍ର' ବୋଲି କୁହାଯାଏ ।

ବିମ୍ବିସାରଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ମଗଧରେ ଜୈନ ଏବଂ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଯଥାକ୍ରମେ ବର୍ଦ୍ଧମାନ ମହାବୀର ଓ ଗୌତମ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ବୁଦ୍ଧଦେବ ତପସ୍ୟା କରିବାକୁ ବର୍ତ୍ତମାନର ବୁଦ୍ଧଗୟା ନିକଟସ୍ଥ ଉରୁବେଲା ଅରଣ୍ୟକୁ ଯାଇଥିଲେ । ବୁଦ୍ଧତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତି ପରେ ବିମ୍ବିସାର ତଥାଗତଙ୍କୁ ରାଜୋଚିତ ସମ୍ମାନ ଦେଖାଇଥିଲେ ।

ଅଜାତଶତ୍ରୁ ନିଜର ପିତାଙ୍କୁ ହତ୍ୟାକରି ରାଜା ହେବା ପରେ କେତେକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେବଦତ୍ତଙ୍କ ପ୍ରରୋଚନାରେ ପଡ଼ି ପିତୃ-ବନ୍ଧୁ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ବିରୁଦ୍ଧାଚରଣ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଦେବଦତ୍ତଙ୍କର ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ଜାଣିପାରି ପରେ ଅନୁତପ୍ତ ହୃଦୟରେ ସେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଶରଣପଶି ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । 'ପାଲି' ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କରୁ ଜଣାଯାଏ, ଭଗବାନ୍ ବୁଦ୍ଧ ବିମ୍ବିସାରଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଅଜାତଶତ୍ରୁଙ୍କ ରାଜତ୍ୱକାଳରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ପ୍ରସାର ବ୍ୟାପକଭାବେ ହୋଇଥିଲ ।

ଅଜାତଶତ୍ରୁ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରି ସେହି ବେଳକୁ ଜଣେ ସୁଶାସକ ହୋଇ ପାରିଥିଲେ । ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କୁ ସେ ସବୁମତେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଏପରିକି ଖ୍ରୀ: ପୂ: ୪୮୪ରେ ଯେତେବେଳେ ଭଗବାନ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର 'ମହାପରିନିର୍ବାଣ' ବା ତିରୋଧାନ ହେଲା, ସେତେବେଳେ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ଶିଷ୍ୟମାନେ ଅଜାତଶତ୍ରୁଙ୍କୁ ହଠାତ୍ ଏ ଖବର ଦେଇ ନ ଥିଲେ । କାରଣ ସେତେବେଳକୁ ଅଜାତଶତ୍ରୁ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ପ୍ରତି ଓ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ପ୍ରତି ଏପରି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ ଯେ, ହଠାତ୍ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର୍ ତିରୋଧାନ ଖବର ପାଇ ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଯିବାର ଆଶଙ୍କା ରହିଥିଲ । ପରେ ବିଳମ୍ବରେ ଏହି ଖବର ସେ ପାଇ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଅସ୍ଥି ଓ ଚିତାଭସ୍ମ ଆଣି ରାଜଗୃହଠାରେ ଏକ ବିରାଟ ସ୍ତୂପ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ରାଜଗୃହରେ ହିଁ ବୈଭର ପର୍ବତର ସପ୍ତକର୍ଣ୍ଣୀ ଗୁହାରେ ବୌଦ୍ଧ ସଂଘର ପ୍ରଥମ 'ସଙ୍ଗୀତି' ହୋଇଥିଲ ଓ ସେଠାରେ 'ସୂତ୍ର ପିଟକ' ଏବଂ 'ବିନୟ ପିଟକ'ର ସୂତ୍ରପାତ ହେଲା । (ଦେଖ-ଦେବଦତ୍ତ, ପାଟଣା, ବିମ୍ବିସାର, ବୁଦ୍ଧ ଓ ମଗଧ)

(୨) ଉପନିଷଦ ଯୁଗରେ ଅଜାତଶତ୍ରୁ ନାମରେ ବାରାଣସୀରେ ଜଣେ ରାଜା ଥିଲେ । ମହର୍ଷି ଗର୍ଗଙ୍କ ଠାରୁ ସେ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ଶିକ୍ଷାକରି ଦକ୍ଷିଣା ସ୍ୱରୂପ ସହସ୍ର ଧେନୁ ଦାନ କରିଥିଲେ । ସେ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ ବୋଲି ଉପନିଷଦରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ।

ଅଜାତଶ୍ମଶ୍ରୁ-ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଜାତ+ ଶ୍ମଶ୍ରୁ) - ଯେଉଁ ଯୁବକର ଅଦ୍ୟାପି ଦାଢ଼ି ଉଠି ନାହିଁ, ଶ୍ମଶ୍ରୁହୀନ, ମାଖୁନ୍ଦା ।

ଅଜାତାରି-ସଂ.ବି.ପୁଂ(ଅଜାତ+ଅରି)-ରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିର ।

ଅଜାତି-ସଂ.ବି. (ଅ+ଜାତି)-ନୀଚ ଜାତି, ଅନ୍ୟ ଜାତି । ଦେ. ବି. (ସଂ. ଅଜାତୀୟ) - ଭିନ୍ନ ଜାତୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି, ସମାଜଚ୍ୟୁତ ବ୍ୟକ୍ତି, ନୀଚଜାତୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି, ଅବ୍ୟବସାୟୀ ବାଣିଜ୍ୟ କରିବା ଯେଉଁ ଜାତିର ବୃତ୍ତି ନୁହେଁ । ଦେ.ବିଣ.-ନୀଚଜାତୀୟ, ସମାଜଚ୍ୟୁତ, ଯେ ଜାତିଭେଦ ମାନେ ନାହିଁ, ପୃଥକ୍ ଜାତୀୟ, ଅନ୍ୟ ଜାତୀୟ, ବିଜାତୀୟ, ପୃଥକ୍ ଶ୍ରେଣୀର ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଜାତଆ-ଦେ.ବିଣ.(ସଂ. ଅଜାତାସ୍ଥ)-ଅଜାତ (ଦେଖ)

ଅଜାତକା-ଦେ ବିଣ. (ସଂ ଅଜାତାସ୍ଥ)-ଅଜାତ (ଦେଖ)

ଅଜାତକଆ-ଦେ.ବିଣ.(ସଂ. ଅଜାତାସ୍ଥ)-ଅଜାତ(ଦେଖ)

ଅଜାତ ନଗରୀ-ଦେ.ବି. (ସଂ. ଅ + ଜାତ + ନଗରୀ)- ଯେଉଁ ସ୍ଥାନର ଲୋକେ ଜାତିଭେଦ ମାନନ୍ତି ନାହିଁ, (ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରସାଦରେ ଯେଉଁଠାରେ ଜାତି ବାରଣ ନାହିଁ)-ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ର ।

ଅଜାତ ପୁରୀ-ଦେ. ବି. (ସଂ. ଅ + ଜାତ + ପୁରୀ) - ଅଜାତ ନଗରୀ (ଦେଖ)

ଅଜାତବାଦ-ସଂ.ବି. (ଅ + ଜାତ + ବାଦ) - କୌଣସି ବସ୍ତୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ବା ଜାତ ହୋଇ ନାହିଁ ବୋଲି ଯେଉଁ ମତ ପ୍ରଚୁର ହୋଇ ଯାଇଥାଏ, ତାକୁ ଅଜାତବାଦ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଇଂରାଜୀରେ ଏହାକୁ କୁହାଯାଏ "ନନ୍‌ଅରିଜିନେଶନ ଥିଓରି" । (ଦେଖ-ଅଦ୍ୱୈତବାଦ ଗୌଡ଼ପାଦ, ନାଗାର୍ଜୁନ, ମାଣ୍ଡୂକ୍ୟ କାରିକା, ମାଧ୍ୟମିକ କାରିକା ।)

ଅଜାତୌଲ୍ୱଲ - ଦେ. ବି. ପୁଂ. - ଛାଗମାଂସୋପଜୀବୀ, ତୁଲ୍ୱଲ ମୁନିଙ୍କ ପୁତ୍ର ।

ଅଜାଦନୀ-ଦେ. ବି. ସ୍ତ୍ରୀ. (ଅଜ + ଅଦ + ଅନ, ଈ)- ଦୁରାଲଭା, ବିଛୁଆତି ।

ଅଜାନ୍-ବୈଦେ ବି (ଆ)-ଦିନରାତି ଚବିଶ ଘଣ୍ଟା ମଧ୍ୟରେ ପାଞ୍ଚ ଥର ମସଜିଦର ଅଜାନଗାରେ (ଗ୍ରୁଡ ଉପରର ଚୂଡ଼ା) ମୁଆଜ୍ଜିନ ଉପାଧିଧାରୀ ବକ୍ତାର ପୂର୍ବ ଓ ପଶ୍ଚିମକୁ ମୁହଁ ବୁଲାଇ ନମାଜ୍ (ପ୍ରାର୍ଥନା) କରିବାପାଇଁ ଚତୁଃ-ପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ଆହ୍ୱାନ ।

ଦିନ ରାତି ଚବିଶ ଘଣ୍ଟା ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟରେ ଏହା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ, ସେ ସମୟମାନ ହେଲା— ଫଜର୍ - ଭୋର ପ୍ରାୟ ଚାରିଟା ବେଳ, ଜୋହର୍ - ଦିନ ଗଡ଼ିବା ବେଳ (ଅପରାହ୍ଣ ଗୋଟାଏ ଠାରୁ ଦେଢ଼ଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ), ଅସର୍ - ଅପରାହ୍ଣ ତିନିଟା ଠାରୁ ଚାରିଟା ବେଳା), ମଗ୍‌ରିବ-ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତର ଦୁଇ/ତିନି ମିନିଟ ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳ, ଏସା - ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତର ଘଣ୍ଟାଏ ପରେ । ମସଜିଦର ଯେଉଁ କର୍ମଚାରୀ ଅଜାନ୍ ଦିଏ, ତାକୁ 'ମୁଆଜ୍ଜିନ୍' କହନ୍ତି ।

'ଆଲ୍ଲା ହୋ ଅକ୍‌ବର୍, ଆଲ୍ଲା ହୋ ଅକ୍‌ବର୍' ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ତା'ପରେ କୋରାନର ସୁକ୍ତ ବୋଲି ଶେଷରେ 'ଲା ଇଲହା ଇଲ୍ଲିଲ' ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ଅଜାନ୍ ଦିଆଯାଏ । ଅଜାନ୍‌ର ସାରାଂଶ ହେଲା— ଜଗତରେ ଆଲ୍ଲାହିଁ ଏକମାତ୍ର ଈଶ୍ୱର, ମହମ୍ମଦ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ପୟଗମ୍ବର ବା ଦୂତ । ସବୁ ଦିଗର ଲୋକମାନେ ଆସ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବା, ସମୟ ହେଲାଣି ।"

ଅଜାନଗ-ବୈଦେ.ବି.-ଅଜାନ୍‌ଗା (ଦେଖ)

ଅଜାନ୍‌ଗା-ବୈଦେ.ବି. (ଆ)-ମସଜିଦର ଗ୍ରୁଡର ଚୂଡ଼ା, ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ମୁଆଜ୍ଜିନ ଠିଆ ହୋଇ ନମାଜ କରିବା ପାଇଁ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଦିନରେ ପାଞ୍ଚ ଥର ଡାକନ୍ତିଏ ।

ଅଜାନ ଦେବା- ଦେ. କ୍ରି. (ଆ - ଅଜାନ୍ + ସଂ. ଦା ଧାତୁ) - ମସଜିଦର ଗ୍ରୁଡ ଉପରେ ଠିଆ ହୋଇ (ମୁଆଜ୍ଜିନ୍) ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ପାଞ୍ଚଥର ନମାଜ କରିବା ପାଇଁ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ ବଡ଼ପାଟିକରି ଡାକିବା ।

ଅଜାନତଃ- ଦେ. କ୍ରି. ବିଣ. (ସଂ. ଅଜ୍ଞାନତଃର ଅଶୁଦ୍ଧ ବ୍ୟବହାର) - ଅଜ୍ଞାନତଃ, ନଜାଣି, ଅଜ୍ଞାତ ଭାବରେ ଅଜ୍ଞତା ପ୍ରଯୁକ୍ତ ।

ଅଜାନି-ସଂ.ବିଣ.ପୁଂ. (ବହୁବ୍ରୀହି)-ଜାୟାଶୂନ୍ୟ, ଯାହାର ଭାର୍ଯ୍ୟା ନାହିଁ, ପତ୍ନୀହୀନ । ପ୍ରାଦେ. (ବସ୍ତର) ବି.- କୁଆଣି (ଦେଖ) ।

ଅଜାଜୀବ- ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ. (ଅଜା + ଇକ) - ଛାଗ ବ୍ୟବସାୟୀ ।

ଅଜାନେୟ-ସଂ.ବି.(ଅଜ + ଆ + ନୀ ଧାତୁ + କର୍ମେ ଯ)- ଭଲ ଘୋଡ଼ା, ଜାତିଆ ଘୋଡ଼ା । ସଂ.ବିଣ.- କୁଳୀନ, ସୁଜାତ, ଉତ୍କୃଷ୍ଟ, ଭୟରହିତ, ନିର୍ଭୀକ ।

ଅଜାନ୍ତ୍ରୀ-ସଂ ବି.ସ୍ତ୍ରୀ-ଅତିଲୋମଶ ।

ଅଜାପକ୍ୱ-ସଂ.ବି.କ୍ଲୀ.-କାଶ ରୋଗର ଘୃତ ବିଶେଷ ।

ଅଜପାଳକ-ସଂ.ବିଣ.ପୁଂ -ଛାଗୋପଜୀବୀ, ଛାଗରକ୍ଷକ ।

ଅଜାମର- ଗ୍ରା. ବିଣ (ସଂ. ଅଜର + ଅମର)- ଅଜର ଓ ଅମର, ଅଜରାମର, ଅକ୍ଷୟ, ଅବିନଶ୍ୱର, ଚିରସ୍ଥାୟୀ ।

ଅଜାମର-ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର) ବିଣ. (ସଂ. ଅଜର + ଅମର) ଅଜାମର (ଦେଖ)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଜାମିଳ-ଦେ. ବି. (ନାମ) - କାନ୍ୟକୁବ୍‌ଜର ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ । ସେ ପ୍ରଥମେ ଧର୍ମପରାୟଣ, ସାଧୁତା, ଶାସ୍ତ୍ର, ଅର୍ଚ୍ଚନା, ପୂଜା ଓ ଅତିଥି ସେବାରେ ମନୋନିବେଶ କରି ଜଣେ ପୁଣ୍ୟବାନ ଲୋକହିସାବରେ ପରିଗଣିତ ହେଉଥିଲେ । ଗୁରୁ, ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଅତିଥି, ଅଗ୍ନି ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେବାଦେବୀମାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରି ପ୍ରଶଂସା ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ ।

କୁଶ ଆବଶ୍ୟକତା ପଡିବାରୁ କୁଶସଂଗ୍ରହ ପାଇଁ ଦିନେ ସେ ନଗରର ବାହାରକୁ ଯାଇଥିଲେ । ଯିବା ବାଟରେ ଗୋଟିଏ ବେଶ୍ୟାକୁ ଭୋଗାସକ୍ତ ଅବସ୍ଥାରେ ଦେଖି ତାଙ୍କର ମନ ତା' ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହେଲା । ସେହି ଦିନ ତା'ର ଅଙ୍ଗ ସଙ୍ଗ ଲାଭ କରିବା ପରେ ନିଜର ପତିବ୍ରତା ସୁନ୍ଦରୀ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଆଉ ପଚାରିଲେ ନାହିଁ କି ଘରେ ରହିଲେ ନାହିଁ । ବେଳାକୁବେଳ ବେଶ୍ୟାସକ୍ତ ହୋଇ ସବୁ କର୍ମ ଧର୍ମ ଭୁଲିଗଲେ । ପୁଣ୍ୟରୁ ମନଛାଡି ତାଙ୍କର ମନ ପାପରେ ମଜ୍ଜି ରହିଲା । ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବେଶ୍ୟା ସହିତ ରହି ବେଶ୍ୟାର ଔରସରୁ ଦଶଟି ପୁତ୍ର ସନ୍ତାନ ଲାଭ କଲେ । ସବ କନିଷ୍ଠ ପୁତ୍ରକୁ ସେ ବେଶୀ ଭଲ ପାଉଥିଲେ ଓ ତା'ର ନାମ ଦେଇଥିଲେ ନାରାୟଣ ।

ବୃଦ୍ଧାବସ୍ଥା ହେଲା । ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟତା ହେତୁ ମୃତ୍ୟୁ ବରଣ କଲେ । ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଯମଦୂତମାନେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ ଅଜାମିଳକୁ ନେଇ ନର୍କ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଦେବା ଲାଗି । କିନ୍ତୁ ମୃତ୍ୟୁ ବେଳକୁ ଅଜାମିଳ ସାନପୁଅର ନାମ ଧରି ନାରାୟଣ ନାରାୟଣ ବୋଲି ବାରମ୍ବାର ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବାରୁ ବିଷ୍ଣୁଦୂତମାନେ ବି ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେ ଅଜାମିଳକୁ ବୈକୁଣ୍ଠପୁରକୁ ନେବା ଲାଗି । ଯମଦୂତ ଓ ବିଷ୍ଣୁଦୂତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଝଗଡା ଲାଗିଗଲା । ଶେଷରେ ଯମଦୂତମାନେ ହାରମାନି ଫେରିଗଲେ । ବିଷ୍ଣୁଦୂତମାନେ ଅଜାମିଳକୁ ବୈକୁଣ୍ଠ-ପୁରକୁ ନେଇଗଲେ । ମୃତ୍ୟୁ ଅବସ୍ଥାରେ ସେ ନିଜ ସାନପୁଅର ନାମକୁ ବାରମ୍ବାର ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ଭଗବାନଙ୍କ ନାମ ନେଇଥିବାରୁ ବୈକୁଣ୍ଠପୁରକୁ ଯାଇ ସୁଖ ଭୋଗ କଲେ । ସେ ଜୀବନରେ ଯେତେ ପାପ ଅର୍ଜ୍ଜନ କରିଥିଲେ ସବୁ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା ।

ତେଣୁ ଲୋକାଗ୍ରର ମତରେ କୁହାଯାଏ, ଯାହା ଇଚ୍ଛା ତା'କର ପଛେ, ଶୋଇଲା ବେଳକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ନାମ ଟିକିଏ ନେବା ଉଚିତ । ଏହି ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ଗାଁ ଗହଳର ଲୋକମାନେ ପୁତ୍ର ସନ୍ତାନଟିଏ ଜନ୍ମ ହେଲେ, ତା'ର ନାମ ଦେଇଥାନ୍ତି, ରାମ, ଗୋବିନ୍ଦ, ଗୋପାଳ, କୃଷ୍ଣ, ଜଗନ୍ନାଥ, କେଶବ ଓ ନାରାୟଣ ଇତ୍ୟାଦି ।

ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଦାଶରଥି ଭକ୍ତିରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି, ଅଜାମିଳ ନାମରେ ଏକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଥିଲା । ଯୁବକ ଅବସ୍ଥାରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଧର୍ମକର୍ମ ତ୍ୟାଗ କରି ଏକ ଶବରୀକୁ ବିବାହ କଲା ଏବଂ ବଣରେ ଆନନ୍ଦରେ କାଳ କଟାଇଲା । ସ୍ତ୍ରୀର ଅଜ୍ଞାକୁ ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାଏ । ସେ ଯାହା ମାଗେ ତାହା ଆଣି ତା'ର ପାଦତଳେ ଦିଏ । ଗୋମାଂସ, କୁକ୍କୁଟ ଓ ଘୁଷୁରି ମାଂସ ସହିତ ମଦ୍ୟପାନକରେ ଏବଂ ପଥଚାରୀ ଓ ଯୋଗୀଜନମାନଙ୍କୁ ସଂହାର କରି ଲୁଣ୍ଠିତ ଧନରେ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଆପ୍ୟାୟିତ କରୁଥାଏ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ୟାୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲିପ୍ତ ରହି ଦେବ ମୂର୍ତ୍ତି ଇତ୍ୟାଦି ଭଗ୍ନ କରେ । ଜାତି ଗୋତ୍ର ନ ବିଚାରି ବଳାତ୍କାରରେ ପରନାରୀକୁ ହରଣ କରିଥାଏ । ଥରେ ଏକ ଚଣ୍ଡାଳୁଣୀ ସହ ରତିରସରେ ମାତିବା ଫଳରେ ତା ଗର୍ଭରୁ ପାଞ୍ଚଟି ପୁତ୍ର ସମ୍ଭୂତ ହେଲେ । ସେମାନଙ୍କ ନାମ ହେଲା- ନାରାୟଣ, ରାମ, ଗୋବିନ୍ଦ, କୃଷ୍ଣ ଓ କେଶବ । କେତେଦିନ ପରେ ତା'ର ମୃତ୍ୟୁ କାଳ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ଯମଦୂତମାନେ ଅସ୍ତ୍ର, ଶସ୍ତ୍ର ଓ କାଳଫାଶ ଧରି ମହାଭୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଇଲେ । ବେକରେ କାଳଫାଶ ଲଗାଇ ଓଟାରିବା ବେଳେ ପ୍ରାଣ ବିକଳରେ ଅଜାମିଳ ଜ୍ୟେଷ୍ଠପୁତ୍ର ନାରାୟଣ ନାମ ଧରି ଡାକ ପକାଇଲା । ମୃତ୍ୟୁ କାଳରେ ନାରାୟଣ ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବାରୁ ଯମଦୂତମାନେ ପଳାଇଗଲେ ଏବଂ ବିଷ୍ଣୁଦୂତମାନେ ଜୟଶଙ୍ଖଧ୍ୱନି ବଜାଇ ରଥରେ ବିଷ୍ଣୁ ଲୋକକୁ ନେଇଗଲେ । ଯେତେ ପାପ କଲେ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କ ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କଲେ ସମସ୍ତ ପାପ ଦୂର ହୋଇଯାଏ । ଭଗବାନଙ୍କର ନାମର ମହିମା କିପରି ଏଥିରୁ ସୂଚିତ ହୁଏ ।

ଏମନ୍ତ ପାପୀକି ଏ ଗତି, ଦେଲେ ଯେ ପ୍ରଭୁ ଦାଶରଥି ॥
ଶୁଣ ସୁମନ ଏକ ଚିତ୍ତେ, ନାମର ମହିମା ଏମନ୍ତେ ॥

(ଦାର୍ଶ୍ୟତା ଭକ୍ତି)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କାଳ କଙ୍କର ଭୟରେ ଅଜାମ୍ବିଳ
ପୁତ୍ରୋପଚ୍ଛରରେ ଡ଼ାକନ୍ତ,
ପରମ ପଦ ପାଇଲା ଆପଣଙ୍କ
ନାମ ମହିମା ଏପରନ୍ତ ।
(ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ)

ଅଜାମ୍ବର-ଗ୍ରା.ବଣ -ଅଜାମର (ଦେଖ)
ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଜିଲାର ବାମନଘାଟୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ଅବସ୍ଥିତ ଏକ ଜାତୀୟ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ନିଜର ନାମ ପରେ ଲେଖାଯାଉଥିବା ଉପାଧି । ଏହି ଉପାଧି ଧାରଣ କରିଥିବା ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଗୋତ୍ର ପରିଚୟର ଓ ଜାତିର ସଙ୍କେତ ପାରା ପକ୍ଷୀ ।

ଅଜାମ୍ବର - ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର) ବଣ. - ଅଜାମର (ଦେଖ)

ଅଜାମ୍ବିଳ-ଗ୍ରା.ବି.-ଅଜାମିଳ (ଦେଖ)

ଅଜାୟୁ-ଅଜାଏ (ଦେଖ)

ଅଜାଲ-ଦେ.ବି.-ଅଖାଲ (ଦେଖ)

ଅଜାଶଶ୍ରୁର-ଦେ.ବି.ପୁଂ.-ଅଜାଶୁର (ଦେଖ)

ଅଜାଶ୍ବୁର-ଦେ.ବି.ପୁଂ. (ସଂ. ଆର୍ଯ୍ୟ + ଶ୍ୱଶୁର) - ଆପଣା ସ୍ୱାମୀ ବା ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପିତା ମହ । (ଆଇଶାଶୁ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଜାହିର୍-ଦେ.ବଣ. (ସ; ଅ + ଫା. ଜାହିର)- ଅଦମନୀୟ, ଅଦମ୍ୟ, ଅଶାସ୍ୟ, ଅଶିକ୍ଷିତ ।

ଅଜାହିର - ଦେ. ବଣ. (ସଂ. ଅ + ଫା + ଜାହିର୍) - ଅଜାହିର୍ (ଦେଖ) (ସ. ଅ + ଆ. ଜାହିର, ଜାହିର = ପ୍ରକାଶିତ)-ଅପ୍ରକାଶିତ, ଅପ୍ରସୃତ, ଗୁପ୍ତ, ଅପ୍ରକାଶ୍ୟ, ଗୋପନୀୟ ।

ଅଜାହିର-ଦେ.ବଣ.-ଅଜାହିର୍ (ଦେଖ)

ଅଜି-ସ.ବି. (ଅଜ୍ ଧାତୁ + କର୍ମ. ଇ) - ତେଜଃ, ପ୍ରଭା, ଔଜ୍ଜ୍ୱଲ୍ୟ । ଦେ. ବି. (ପୁଂ. ଓ ସ୍ତ୍ରୀ) (ଯେ ଜୀଏ ନାହିଁ, ସ. ଅଜୀବ)- ଅପତ୍ୟିଆଣୀଙ୍କୁ ଦିଆଯିବା ନାମ ।

ଅଜିଣନ୍ତା-ଗ୍ରା ବଣ (ସ. ଅ + ଜେତା) - ଅଜେତା, ହାରୁଆ, ଯେ ଖେଳରେ ବା ଯୁଦ୍ଧରେ ହାରିଯାଏ ।

ଅଜିଣା-ଦେ.ବଣ.(ସ. ଅଜେୟ)-ଅଜେୟ । (ସ ଅଜିତ) ଅଜିତ ।

ଅଜିତ - ସ. ବଣ. ପୁଂ. (ଅ + ଜି ଧାତୁ + କର୍ମ.ତ) - ଅପରାଜିତ, ଯାହାଙ୍କୁ କେହି ଜିଣି ନାହିଁ, ଅଜେୟ ।
ସ.ବି -ବିଷ୍ଣୁ, ଶିବ, ବୁଦ୍ଧଦେବ, ବୁଧଚନ୍ଦ୍ର, ବିଷାକ୍ତ ମୂଷିକ, ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ମନ୍ୱନ୍ତରର ସପ୍ତର୍ଷି ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ଜୈନ ଅର୍ହତ ବା ଋଷି ବିଶେଷ, ମୈତ୍ରେୟ ବା ଭବିଷ୍ୟତ ବୁଦ୍ଧ ବିଶେଷ । (ଅଜିତା-ସ୍ତ୍ରୀ)
ଦେବଗଣ ବିଶେଷ । ପ୍ରଜାପତି ବ୍ରହ୍ମା ପ୍ରଥମେ ଜୟ ନାମରେ ବାରଜଣ ଦେବତାଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ । ଏମାନେ ସର୍ବଦା ତପସ୍ୟା କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲିପ୍ତ ରହିବାରୁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି କାର୍ଯ୍ୟରେ ବାଧା ପଡ଼ିଲା । ପୃଥିବୀରେ ଜନସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି ନ ପାଇବାରୁ ବ୍ରହ୍ମା ଏମାନଙ୍କୁ ଅଭିଶାପ ଦେଇଥିଲେ । ଏହି ଅଭିଶାପରେ ଏମାନେ ସାତ ମନ୍ୱନ୍ତର ଯାଏ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଥିଲେ । ଏମାନେ ସାତ ମନ୍ୱନ୍ତରରେ କ୍ରମେ ଅଜିତଗଣ, ତୁଷିତଗଣ, ସତ୍ୟଗଣ, ହରିଗଣ, ବୈକୁଣ୍ଠଗଣ, ସାଧ୍ୟଗଣ ଓ ଆଦିତ୍ୟଗଣ ନାମରେ ପରିଚିତ ହୋଇଥିଲେ ।

ଅଜିତ କୁମାର ମିତ୍ର- ଦେ.ବି. (ନାମ)- ଅବିଭକ୍ତ ବଙ୍ଗ ପ୍ରଦେଶର ଜନୈକ ବିପ୍ଳବୀ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମୀ । ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମରେ ଝାସ ଦେଇ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଦ୍ୱୀପାନ୍ତର ଦଣ୍ଡରେ ଦଣ୍ଡିତ ହୋଇଥିଲେ । ଆଣ୍ଡାମାନ ଦ୍ୱୀପରେ ଥିବା ସେଲ୍ୟୁଲାର ଜେଲର କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ତାଙ୍କୁ ୧୯୩୨ ରୁ ୧୯୩୮ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେଲ କକ୍ଷରେ ରଖି କଠୋର ଶାସ୍ତି ଦେଇ ଥିଲେ । (ଦେଖ-କଳାପାଣି)

ଅଜିତ କେଶକମ୍ବଳୀ-ସ.ବି.(ନାମ)-ଜନୈକ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମଗୁରୁ । ଏ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ସମସାମୟିକ । ଏହାଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ନାମ ଅଜିତ । ସବୁବେଳେ ସେ ବାଳ ବା କେଶରେ ତିଆରି କମ୍ବଳ ଘୋଡ଼େଇ ହୋଇ ବୁଲୁଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ଲୋକମାନଙ୍କ ମୁଖରେ ଅଜିତ କେଶ କମ୍ବଳୀ ଭାବରେ ପରିଚିତ । ଉଚ୍ଛେଦବାଦରେ ବିଶ୍ୱାସ କରି ସେ ଏହାର ପ୍ରଚାରକ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମତରେ, ଜୀବମାନେ ମୃତ୍ୟୁ ଲଭ କରନ୍ତି । ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଆଉ କୌଣସି ପୁନର୍ଜନ୍ମ ନାହିଁ । ମଣିଷ ପାପ କରୁ କି ପୁଣ୍ୟ କରୁ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ତା'ର ଶରୀରକୁ ଜଳାଇ ଦିଆଯାଏ, ସେ ଲୀନ ହୋଇଯାଏ, ତା'ର ପୁନର୍ଜନ୍ମ ଆସିଲା କୁଆଡୁ ? ମଣିଷର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କର୍ମ କରିବା । ଯେହେତୁ ସେ ନିଜର ଆବଶ୍ୟକତା ମୁତାବକ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କର୍ମ କରୁଥିଲେ । ସେହେତୁ କର୍ମ ପୁଣ୍ୟ ନୁହେଁ କି ପାପ ନୁହେଁ । କେତେକ ମତ ଅନୁସାରେ ଏ ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ସମ୍ପର୍କରେ ଅଜିତ କେଶ କମ୍ବଳୀଙ୍କର ଦୁଇଟି ମତ ଥିଲା । ତା ହେଲ, "ସର୍ବ ଅସ୍ତିଥ, ସର୍ବ ନାସ୍ତିଥ", ଅର୍ଥାତ "ଶାଶ୍ୱତବାଦ" ଓ "ଉଚ୍ଛେଦବାଦ" ।

ଅଜିତ କେଶରୀ ରାୟ- ଦେ. ବି. (ନାମ)- ଓଡ଼ିଶାର ଜଣେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଓ ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ କଳାକାର । ସେ ପ୍ରଥମେ ଜୁନ୍ ସ୍କୁଲରୁ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ପଶ୍ଚିମବଙ୍ଗସ୍ଥ ଶାନ୍ତି ନିକେତନ କଳାଭବନରେ କଳାଶିକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ କଳା ବିଷୟରେ ଅଧ୍ୟୟନ ଶେଷକରି କଳା ସମ୍ପର୍କରେ ଅଧିକ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଇଂଲଣ୍ଡ ଭ୍ରମଣରେ ଯାଇଥିଲେ । ଇଂଲଣ୍ଡରୁ ଫେରି କଳା ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷକତା କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଚିତ୍ରାବଳିରେ ଆଧୁନିକତାର ସ୍ପର୍ଶ ମିଳେ । ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅଙ୍କିତ 'ଆକାଶଗାମୀ' (*Flight*) ଚିତ୍ରଟି ନୂତନ ଧନବାଦୀ ଚିତ୍ର । ଏଥିରେ ବହୁ ବିଭୁଜର ସମଷ୍ଟି ମଧ୍ୟ ଆକାଶକୁ ଉଡ଼ୁଥିବା କେତେକ ବିହଙ୍ଗମଙ୍କର ରୂପାୟନ । କିନ୍ତୁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଟିକିଏ ନୂତନ ପଦ୍ଧତି ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଅଛି । ସେ ଏଥିରେ ବର୍ଣ୍ଣ ବିନ୍ୟାସ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଅନ୍ୟଠାରୁ ତୀବ୍ର ପାର୍ଥକ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରି ସମସ୍ତ ଚିତ୍ରକୁ ଉପଭୋଗ୍ୟ କରି ପାରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର 'ଅଶ୍ୱ' ଚିତ୍ରଟି ନୂତନ ପଦ୍ଧତିରେ ଅଙ୍କିତ । ସମସ୍ତ କଳାକାରଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକ ଅଗ୍ରସର ବୋଲି ସେ ଅତ୍ୟାଧୁନିକ କଳାପ୍ରତି ଗଭୀର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଦେଖାଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର 'ସମାବେଶ' ଚିତ୍ରଟି ଅଙ୍କନ ପାଇଁ ଅତ୍ୟାଧୁନିକ ଚିତ୍ରକଳାର ନିଦର୍ଶନ ରୂପେ ସରକାରଙ୍କ ତରଫରୁ କ୍ରୟ କରାଯାଇଛି ।

ଅଜିତଗଡ଼-ଦେ.ବି. (ନାମ)-ଅଜୟଗଡ଼ (ଦେଖ)

ଅଜିତନାଥ-ଦେ. ବି. (ନାମ) - ଜୈନମାନଙ୍କ ଦ୍ୱିତୀୟ ତୀର୍ଥଙ୍କରଙ୍କ ନାମ ।

ଅଜିତପୁର-ଦେ. ବି. (ନାମ) - ମଧ୍ୟ ଭାରତର ପ୍ରାଚୀନ ସମୃଦ୍ଧିମନ୍ତ ନଗର ।

ଅଜିତ ପ୍ରସାଦ ଜୈନ-ଦେ. ବି. (ନାମ) - ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯେଉଁ ସଂଗ୍ରାମୀମାନେ ଖାସ ଦେଇ କଂଗ୍ରେସରେ ଯୋଗଦେଇଥିଲେ ଓ ଭାରତ ମାତା ହସ୍ତରୁ ପରାଧୀନତାର ଶୃଙ୍ଖଳ ଖୋଲିଦେବା ପାଇଁ ବାରମ୍ବାର କାରାବରଣ କରିଥିଲେ, ଏ ହେଉଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନ୍ୟତମ ।

ସେ ୧୯୦୨ ମସିହାରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଲକ୍ଷ୍ନୌ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରିବା ପରେ କଂଗ୍ରେସରେ ଯୋଗଦେଇଥିଲେ । ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନରେ ସାମିଲ ହୋଇ କୃତିଥର କାରାବରଣ କରିଥିଲେ । ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶ ବିଧାନସଭାର ସଭ୍ୟ ହୋଇ ୧୯୪୮ ମସିହାଠାରୁ ଭାରତ ପାର୍ଲିମେଣ୍ଟର ସଭ୍ୟ ହେଲେ । ୧୯୫୦-୫୪ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେନ୍ଦ୍ର ପୁନର୍ବସତି ବିଭାଗ ମନ୍ତ୍ରୀ ଏବଂ ୧୯୫୪ ମସିହାରେ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କ ଖାଦ୍ୟ ଓ କୃଷିମନ୍ତ୍ରୀ ଭାବେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ।

ଅଜିତବଳା-ଦେ. ବି. (ନାମ) - ଜୈନ ଅଜିତ ନାମକ ଅର୍ହତଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ଜୈନ ଦେବତା ବିଶେଷ ।

ଅଜିତବଲ୍ଲଭ-ସ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ. (ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍.)-ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦେବୀ ।

ଅଜିତବିକ୍ରମ-ସ.ବିଣ.ପୁଂ.(ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଜିତ + ବିକ୍ରମ)- ଯାହାଙ୍କୁ ବିକ୍ରମରେ କେହି ଜିଣି ନାହିଁ । ସ.ବି.ପୁଂ.- ଦ୍ୱିତୀୟ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ନାମ ।
(ଅଜିତବିକ୍ରମା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଜିତ ସିଂହଦେବ - ଦେ. ବି. (ନାମ) – ପ୍ରାଚୀନ ସମ୍ବଲପୁର ରାଜ୍ୟର ଅଷ୍ଟମ ନରପତି । ଏହି ନରପତି ଖ୍ରୀ: ୧୬୯୫ରୁ ଖ୍ରୀ: ୧୭୬୬ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦୀର୍ଘ ୭୨ ବର୍ଷ କାଳ ରାଜ୍ୟ ଶାସନ କରିଥିଲେ । ଏହି ନରପତିଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କୌଣସି ନରପତି ଏତେ ଦୀର୍ଘକାଳ ସମ୍ବଲପୁର ରାଜ୍ୟର ଶାସନ କରି ନଥିଲେ । ସେ ଛତ୍ରସାହିଙ୍କ ବଘେଲ ବଂଶୀୟ ମହିଷୀଙ୍କ ଗର୍ଭଜାତ ସନ୍ତାନ ।

ତାଙ୍କ ରାଜତ୍ୱକାଳ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରୁ ନୈଷ୍ଠିକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ନେଇ 'ଅଜିତପୁର' ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି, ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶାସନରେ ଶ୍ରୀଗୋପୀନାଥଙ୍କର ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରାଇଥିଲେ । ସମ୍ବଲପୁରରେ ଅଖଣ୍ଡ ଶାନ୍ତି ଶୃଙ୍ଖଳା ଓ ଉନ୍ନତ ବିଧାନ ନିମନ୍ତେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବାଧ୍ୟବାଧ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ଅଜିତ ସିଂହଦେବ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ଠାରୁ ପ୍ରଶଂସା ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ରାଜ୍ୟ ଶାସନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଦକ୍ଷିଣରାୟ ଦେବାନ ଓ ମନ୍ତ୍ରୀଗଣ ରାଜାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଏକଶହ କୋଡ଼ିଏ କୋଶ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଅଠରଟି ସାମନ୍ତରାଜ୍ୟ ଓ ତେର ଦଣ୍ଡପାଟର ଅଧିପତିମାନେ ଅଜିତ ସିଂହଦେବଙ୍କର ଅହରହ ସେବା କରୁଥିଲେ । ସେ ଖୁବ ପ୍ରତାପଶାଳୀ ଥିବାରୁ ତତ୍କାଳୀନ ମରହଟ୍ଟା ଶକ୍ତି ତାଙ୍କର କୌଣସି ଶତ୍ରୁତା କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହେଉ ନ ଥିଲେ । ବରଂ ମରହଟ୍ଟା ସେନାପତି ଓ ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ହସ୍ତୀ, ଘୋଡ଼ା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଉପହାର ଦ୍ରବ୍ୟମାନ ତାଙ୍କୁ ଉପହାର ଦେଇ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରାଉଥିଲେ । କାରଣ ମରହଟ୍ଟାମାନେ କଟକ ଯିବାକୁ ହେଲେ ସେହି ପଥରେ ମହାନଦୀ ପାର ହେବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଏହାଙ୍କ ସମୟରେ ଗୃହ ବିବାଦ ଯୋଗୁ ସମ୍ବଲପୁର ରାଜ୍ୟ ପତନର ସୂତ୍ରପାତ ହୋଇଥିଲା ।

ରାଜ୍ୟ ଶାସନର ଅନ୍ତିମ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ରାଜା ଅଜିତସିଂହଦେବ ତାଙ୍କର ଦେବାନମାନଙ୍କ ଚକ୍ରାନ୍ତରେ ପଡ଼ି ଅସ୍ଥିରତା ଉପଲବ୍ଧି କରିଥିଲେ । ଫଳରେ ରାଜ୍ୟର ଶାସନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଘୋର ବିଶୃଙ୍ଖଳା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ଦେବାନ ଆକବର ରାୟଙ୍କ ବିଷପ୍ରୟୋଗ ଯୋଗୁ ୧୭୬୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ମେ ମାସରେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିଥିଲା ।

ଅଜିତ ସିଂହ ନାମରେ ରାଜସ୍ଥାନର ଜନୈକ ରାଜାଥିଲେ ।

ଅଜିତା-ସଂ. ବିଣ. ସ୍ତ୍ରୀ. (ଅଜିତ + ସ୍ତ୍ରୀ. ଆ)- ଅଜିତର ସ୍ତ୍ରୀ ଲିଙ୍ଗ । ସଂ ବି. - ଭାଦ୍ରବ ମାସ କୃଷ୍ଣପକ୍ଷ ଏକାଦଶୀ । ଦେ.ବିଣ. (ସଂ. ଅଜିତ)-ଅଜିତ, ଅଜେୟ, ଅଜୟୀ ।

ମଧ୍ୟ ପ୍ରଦେଶ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଭେଡାଘାଟ ଚଉଷଠି ଯୋଗିନୀ ମଧ୍ୟରୁ ଅନ୍ୟତମ ଯୋଗିନୀ । ଏହି ଯୋଗିନୀର ସଙ୍କେତ ସିଂହ ।

ଅଜିତାତ୍ମା-ସଂ ଖାଣ.ପୁଂ. ଓ ସ୍ତ୍ରୀ(ବହୁବ୍ରୀହି ଓ ନଞ୍ଚ ତତ୍.) ଅସଂଯତ ଚିତ୍ତ, ଅଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ।

ଅଜିତପୀଡ଼-ସଂ.ବି.ପୁ -ଏହି ନାମରେ କାଶ୍ମୀର ରାଜ୍ୟର ଜଣେ ରାଜା ରାଜତ୍ଵ କରୁଥିଲେ ।

ଅଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ- ସଂ.ବିଣ.ପୁଂ. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଜିତ + ଇନ୍ଦ୍ରିୟ)-ଯେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ବଶୀଭୂତ କରି ନାହିଁ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ପରାୟଣ । (ଅଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଜିନ-ସଂ ବି.(ଅଜ ଧାତୁ + ସଜ୍ଞାର୍ଥେ. ଇନ)- ମୃଗଗ୍ରାଲ, ମୃଗଚର୍ମ, ପଶୁଚର୍ମ, ଚମଡ଼ା, ଲୋମ ଲାଗିଥିବା ମୃଗ ବା ବ୍ୟାଘ୍ରର ଛାଲ ।

ଅଜିନକୋର୍ଟ ଯୁଦ୍ଧ-ବୈଦେ.ବି.-ଫ୍ରାନସର ଗୋଟିଏ ଗ୍ରାମ ଅଜିନକୋର୍ଟ ଠାରେ ୧୪୧୫ ଖ୍ରୀ: ଅକ୍ଟୋବର ମାସରେ ୨୫ ଦିନ ରାଜା ପଞ୍ଚମ ହେନେରୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ଵରେ ଇଂରେଜ ସୈନ୍ୟମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଚୁଗୁଣ ସଂଖ୍ୟକ ଫରାସୀ ସୈନ୍ୟଙ୍କୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ପରାସ୍ତ କରି ଦେଇଥିଲେ । ଇଂଲଣ୍ଡ ଇତିହାସରେ ଏହା ଏକ ସ୍ମରଣୀୟ ଯୁଦ୍ଧ ।

ଅଜିନପତ୍ରା-ସଂ.ବି. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଜିନ + ପତ୍ର + ଆ, ଚର୍ମପତ୍ର ପକ୍ଷ ଯାହାର)-ଚେମ୍ପିଣି, ବାଦୁଡ଼ି ।

ଅଜିନପତ୍ରିକା-ସଂ. ବି. (ଅଜିନ + ପତ୍ର + କ + ଆ)- ଅଜିନପତ୍ରା (ଦେଖ)

ଅଜିନପତ୍ରୀ- ସଂ. ବି. (ଅଜିନ + ପତ୍ର + ଇନ, ୧ମା. ୧ବ.)-ଅଜିନପତ୍ରା (ଦେଖ)

ଅଜିନଯୋନି-ସଂ ବି. (ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍., ଅଜିନ + ଯୋନି = ଉତ୍ପତ୍ତି ସ୍ଥାନ)-ମୃଗ, ହରିଣ, କୃଷ୍ଣାଜିନ ମୃଗ, କଳା ବାହୁଟିଆ ।

ଅଜିର୍ଣ୍ଣ-ଗ୍ରା ବି. (ସଂ. ଅଜୀର୍ଣ୍ଣ) - ଅଜୀର୍ଣ୍ଣ, ଖାଦ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟର ଅପକ୍ଵତା ।

ଅଜିର-ସଂ. ବି. (ଅଜ ଧାତୁ + ସଜ୍ଞାର୍ଥ.ଇର) - ଅଗଣା, ପ୍ରାଙ୍ଗଣ, ମଲ୍ଲଭୂମି, ଶରୀର, ଦେହ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଗ୍ରାହ୍ୟ ବିଷୟ, ବାୟୁ, ପବନ, ଭେକ, ବେଙ୍ଗ ।

ଅଜିରନ୍ - ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର) ବି. (ସଂ. ଅଜୀର୍ଣ୍ଣ, ତୁଳ - ହି. ଅଜୀରନ୍) - ଅଜୀର୍ଣ୍ଣ, ଖାଦ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟର ଅପରିପାକ ।

ଅଜିରବତୀ-ଦେ.ବି. (ନାମ)-ପ୍ରାଚୀନ ନଦୀ ବିଶେଷ । ଏହି ନଦୀ କୂଳରେ ଶ୍ରାବସ୍ତି ନଗରୀ ଥିଲା ।

ଅଜିରା-ସଂ. ବି. (ଅଜିର + ଆ) - ଦୁର୍ଗା, ଚଣ୍ଡୀ, ନଦୀ ବିଶେଷ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଜିହ୍ମ-ସଂ.ବିଣ.ପୁଂ. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅ + ଜିହ୍ୱା)- ଜିହ୍ୱାହୀନ । ସଂ.ବି.ପୁଂ.-ବେଙ୍ଗ । (ଅଜିହ୍ୱା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଜିହ୍ମ-ସଂ. ବିଣ. (ନଞ୍ ତତ୍. ଅ + ଜିହ୍ମ) - ଅବକ୍ର, ସରଳ, ସିଧା ।

ଅଜିହ୍ମଗ-ସଂ.ବିଣ.ପୁଂ. (ଅଜିହ୍ମ + ଗମ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. ଅ)-ସରଳଗାମୀ, ଯେ ସିଧାରେ ଯାଏ ।
(ଅଜିହ୍ମଗା - ସ୍ତ୍ରୀ) ।

ଅଜୀକବ-ସଂ.ବି.ପୁଂ.-ହରଧନୁ ।

ଅଜୀଗର୍ତ୍ତ-ସଂ.ବି. (ନାମ)-ଋଷି ବିଶେଷ । ଶୁନଃ ଶେଫ ଋଷିଙ୍କ ପିତା, ଋଚକ ମୁନି । ରାଜା ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ବରୁଣଙ୍କ ପାଖେ ରୋହିତାଶ୍ୱ ବଦଳରେ ବଳିଦେବା ପାଇଁ ଶୁନଃ ଶେଫଙ୍କୁ କିଣି ଆଣିଥିଲେ । ଏହି କାରଣରୁ ଅଜୀଗର୍ତ୍ତଙ୍କୁ ସେ ଏକଶତ ଗାଭି ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଶୁନଃ ଶେଫ ବରୁଣଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିବାରେ, ବରୁଣ ତାର ସ୍ତୁତିରେ ସନ୍ତୋଷ ଲଭକରି ତାଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ ।

ଅଜୀବ-ସଂ.ବିଣ.(ଅ + ଜୀବ)-ଜୀବହୀନ, ମୃତ, ଅଚେତନ, ନିର୍ଜୀବ, ଅବସନ୍ନ । ସଂ.ବି.-ଶବ, ମଢ଼ା । ଦେ.ବି.-ନିର୍ଜୀବ ବସ୍ତୁ । ପୁଂ.-ଅପର୍ତ୍ତିଆଣୀଙ୍କ ନାମ ।

ଅଜୀବନି-ସଂ ବି.ସ୍ତ୍ରୀ. (ଅଜୀବ + ଅନି)-ଶାପ, ଅକରଣି, ମରଣ, ଜୀବନାଭାବ ।

ଅଜୀବା-ଦେ. ବିଣ. ପୁଂ. ଓ ସ୍ତ୍ରୀ. (ସଂ. ଅ + ଜୀବ)-ନିର୍ଜୀବ, ମୃତପ୍ରାୟ, ଅତିଦୁର୍ବଳ ଓ ଶୀର୍ଣ୍ଣ ।

ଅଜୀବିକ - ସଂ. ବି ଣ. (ବହୁବ୍ରୀହି) - ଜୀବିକାହୀନ, ଜୀବନୋପାୟଶୂନ୍ୟ, ନିଃସ୍ୱ, ଜୀବନଶୂନ୍ୟ ।

ଅଜୀର୍ଣ୍ଣ-ସଂ.ବିଣ. (ଅ + ଜୀର୍ଣ୍ଣ) - ଜୀର୍ଣ୍ଣ ବା ପରିପାକ ହୋଇ ନ ଥିବା ଭୁକ୍ତ ଦ୍ରବ୍ୟ, ଯାହା ପୁରୁଣା ନୁହେଁ, ଯାହା ପୁରୁଣା ହେବାରୁ ଛିଣ୍ଡି ଯାଇ ନାହିଁ, ଯାହା କ୍ଷୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ନାହିଁ, ନୂତନ, ନୂଆ, ତଟକା । ସଂ.ବି.-ଭୁକ୍ତ ଦ୍ରବ୍ୟର ଅପରିପାକ, ବଦହଜମୀ, ଖାଦ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟ ଜୀର୍ଣ୍ଣ ନ ହେବା ଜନିତ ରୋଗ ।

ଅଜୀର୍ଣ୍ଣ ରୋଗ ଛଅ ପ୍ରକାର । ଯଥା-ଆମାଜୀର୍ଣ୍ଣ, ବିଦଗ୍ଧାଜୀର୍ଣ୍ଣ, ବିଷ୍ଟବ୍ଧାଜୀର୍ଣ୍ଣ, ରସଶେଷାଜୀର୍ଣ୍ଣ, ଦିନପାକୀ ଅଜୀର୍ଣ୍ଣ, ପ୍ରକୃତ୍ୟାଜୀର୍ଣ୍ଣ ବା ସାମାନ୍ୟଜୀର୍ଣ୍ଣ ।

ଆମାଜୀର୍ଣ୍ଣ - ଯହିଁରେ ଭୁକ୍ତ ଦ୍ରବ୍ୟ କଞ୍ଚାଥାଇ ଝାଡ଼ା ବା ବାନ୍ତିରେ ବାହାରେ ।

ବିଦଗ୍ଧାଜୀର୍ଣ୍ଣ-ଯହିଁରେ ଭୁକ୍ତ ଦ୍ରବ୍ୟ ପେଟରେ ଜଳିଯାଏ ।

ବିଷ୍ଟବ୍ଧାଜୀର୍ଣ୍ଣ-ଯହିଁରେ ଭୁକ୍ତ ଦ୍ରବ୍ୟ ଟାଣ୍ଡିଆ ଓ ଗୋଟାଳିଆ ବାନ୍ଧି କୋଷ୍ଠବଦ୍ଧ ହୁଏ ।

ରସଶେଷାଜୀର୍ଣ୍ଣ-ଯହିଁରେ ଭୁକ୍ତ ଦ୍ରବ୍ୟ ପେଟରେ ସେହିପରି ରହେ ଓ କ୍ଷୁଧା ହୁଏ ନାହିଁ ।

ପ୍ରକୃତ୍ୟାଜୀର୍ଣ୍ଣ ବା ସାମାନ୍ୟଜୀର୍ଣ୍ଣ - ଯେତିକି ପରିମାଣରେ ଖାଦ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ଜୀର୍ଣ୍ଣ କରିପାରେ, ତହିଁରୁ ବେଶି ଖାଇବା ଯୋଗୁ ଜନ୍ମିବା ଅଜୀର୍ଣ୍ଣ ।
(ଦେଖ-ଅଗ୍ନିମାନ୍ଦ୍ୟ)

ଅଜୀର୍ଣ୍ଣ ହାକୁଟି-ଦେ ବି.-ଖଇ ହାକୁଟି, ଅଜୀର୍ଣ୍ଣ ଯୋଗୁ ମୁହଁବାଟେ ଉଠିବା ହାକୁଟି, ଆମ୍ବିଳ ହାକୁଟି ।
(ଦେଖ-ଅଗ୍ନିମାନ୍ଦ୍ୟ)

ଅଜୀର୍ଣ୍ଣୀ-ସଂ.ବିଣ.ପୁଂ.(ଅଜୀର୍ଣ୍ଣ + ଇନ୍)-ଅଜୀର୍ଣ୍ଣ ରୋଗୀ, ଅଜୀର୍ଣ୍ଣ ରୋଗ ଗ୍ରସ୍ତ ।

ଅଜୁଓଜୁ-ଯାବନିକ.ବି. - ନମାଜ ପୂର୍ବରୁ ଅନୁଷ୍ଠେୟ ହସ୍ତପଦାଦି ପ୍ରକ୍ଷାଳନ ।

ଅଜୁଗୁପ୍‌ସିତ-ସଂ.ବିଣ.ପୁଂ. (ନଞ୍ ତତ୍.)-ଅନିନ୍ଦିତ ।
(ଅଜୁଗୁପ୍‌ସିତା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଜୁଟ-ଦେ. ବିଣ. (ଅ + ଯୁଜ୍ ଧାତୁ, ଯାହା ଯୋଡ଼ା ଯାଇ ନାହିଁ)- ପୂର୍ଣ୍ଣ, ଅଖଣ୍ଡିତ ।

ଅଜୁର-ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ. (ଅଜ + ଉର) - ବେଗଶୀଳ, ବେଗବାନ ।

ଅଜୁରି- ବୈଦେ. ବି. (ଆ) - ସବାରି ଓ ଭାର ଆଦି ବୋହିବା ପାଇଁ ଗଡ଼ୁଡ଼ମାନଙ୍କୁ ଦିଆଯିବା ମୂଲ ।

ଅଜୁହାତ୍-ବୈଦେ. ବି. (ଫା.) - ଉଜୁହାତ୍, ଆପତ୍ତି, କାରଣ, ହେତୁ, ଯୁକ୍ତି, ଆପତ୍ତି ଲେଖାଥିବା ଦରଖାସ୍ତ ।

ଅଜେୟ-ସଂ. ବିଣ. (ଅ + ଜେୟ) - ଯାହାକୁ ଜୟ କରିଯାଇ ନ ପାରେ, ଦୁର୍ଜୟ, ଦୁର୍ଦ୍ଦମନୀୟ ।
(ଅଜେୟା - ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଜେଶ-ସଂ. ବି. (ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍, ଅଜ + ଈଶ) - ମେଷ ରାଶିର ଅଧିପତି ମଙ୍ଗଳଗ୍ରହ ।

ଅଜୈକପାତ-ସଂ. ବି. ପୁଂ. - ଏକାଦଶ ରୁଦ୍ରାନ୍ତର୍ଗତ ରୁଦ୍ରବିଶେଷ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

ଅଜୈକପାଦ-ସଂ.ବି.ପୁ.-ଅଜୈକପାଦ (ଦେଖ)

ଅଜୋର୍ଜ-ବୈଦେ.ବି. (ନାମ)-ଅଜୋର୍ସ (ଦେଖ)

ଅଜୋଡ଼-ଦେ ବିଣ. (ସଂ. ଅ+ଯୁଜ୍ ଧାତୁ) - ଅଯୁକ୍ତ, ଯାହା ଅନ୍ୟ ଖଣ୍ଡ ସଙ୍ଗେ ଯୋଡ଼ା ହୋଇ ନାହିଁ, ବିଜୋଡ଼, ଯାହା ଯୋଡ଼ା ନୁହେଁ, ଅଯୁଗ୍ମ (ରାଶି)

ଅଜୋଡ଼ା-ଦେ.ବିଣ.-ଅଜୋଡ଼ (ଦେଖ)

ଅଜୋର୍ସ- ବୈଦେ. ବି. (ନାମ) - ଆଟଲାଣ୍ଟିକ୍ ମହାସାଗରରେ ଥିବା ୯ଟି ବଡ଼ ଏବଂ କେତୋଟି ଗ୍ରେଟ ଗ୍ରେଟ ଦ୍ୱୀପକୁ ନେଇ ଅବସ୍ଥିତ ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜ । ଏହା ପର୍ତ୍ତୁଗାଲର ଅଧିନରେ ରହିଛି । ଆଟଲାଣ୍ଟିକ୍ ମହାସାଗରରେ ଭୂମିକମ୍ପ ହେବା ଫଳରେ ଏହି ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜର ସୃଷ୍ଟି । ସେଠାରେ ୧୫୨୨ ଖ୍ରୀ:ରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ଭୂମିକମ୍ପରେ ସାଓମିଗୁଏଲ ଦ୍ୱୀପର ରାଜଧାନୀ ଭେଲ୍ଫ୍ରାଙ୍କର ସ୍ଥଳଭାଗ ସାଗର ମଧ୍ୟରୁ ଉପରକୁ ଉଠି ଗୋଟିଏ ଦ୍ୱୀପରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲା । ଅଜୋର୍ସ ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜକୁ ୧୪୨୭ ଖ୍ରୀ:ରେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ପର୍ତ୍ତୁଗାଲର ଡିଓଗୋ ଡି ସିଲଭେଷ୍ ଦେଖିଲା ପରେ ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜ ଅଛି ବୋଲି ପୃଥିବୀବାସୀ ଜାଣିବାକୁ ପାଇଲେ ।

ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜଟି ଉତ୍ତର - ପଶ୍ଚିମରୁ ଦକ୍ଷିଣ-ପୂର୍ବ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତାରଲାଭ କରିଛି । କେତେଗୋଟି କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ଦ୍ୱୀପ ବ୍ୟତୀତ ନଅଟି ଦ୍ୱୀପ ଏହି ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜରେ ରହିଛି ଓ ଏହାକୁ ତିନି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଛି । ଯେଉଁ ନଅଟି ବଡଦ୍ୱୀପ ରହିଛି ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା— ସାଓମିଗେଲ, ସାନ୍ତାମେରିଆ, କର୍ଭୋ, ଫ୍ଲୋରେସ୍, ଟେର୍ସିରା, ଗ୍ରେସିସୋ, ସାଓଜର୍ଜ, ଫାଇଆଲ ଓ ପିକୋ । ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜର କ୍ଷେତ୍ରଫଳ ୮୯୦ ବର୍ଗମାଇଲ । ୩୬°୫୦′ ଓ ୩୯°୪୪′ ଉତ୍ତର - ଅକ୍ଷାଂଶ ଏବଂ ୨୫°୧୦′ ଓ ୩୧°୧୬′ ପଶ୍ଚିମ - ଦ୍ରାଘିମାରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏଠାରେ ପର୍ତ୍ତୁଗୀଜମାନେ ବାସ କରନ୍ତି । ପର୍ତ୍ତୁଗୀଜମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଇଂରେଜ, ସ୍କଟିସ, ଆଇରିଶ୍ ଓ ନିଗ୍ରୋମାନେ ମଧ୍ୟ ବାସକରି ରହିଛନ୍ତି । ସ୍ଥାନୀୟ ଅଧିବାସୀମାନେ ପର୍ତ୍ତୁଗୀଜ ଭାଷାରେ ଲେଖନ୍ତି ଓ ପଢ଼ନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କର ଧର୍ମ କାଥଲିକ୍ ।

ସମଗ୍ର ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜକୁ ତିନିଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇ ତିନୋଟି ଜିଲ୍ଲା କରାଯାଇଛି । ପ୍ରତି ଜିଲ୍ଲାର ରାଜଧାନୀ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜିଲ୍ଲାରେ ଥିବା ବନ୍ଦର ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ଅବସ୍ଥିତ । ରାଜଧାନୀଗୁଡ଼ିକର ନାମ ପୋଣ୍ଟା ଡେଲଗାଡ଼ା ହର୍ଟା ଓ ଆଙ୍ଗ୍ରାଡୋ ହିରୋଇମା । ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜର ସୁଶାସନ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରତିଜିଲ୍ଲାରୁ ଜଣେ ଜଣେ ପ୍ରତିନିଧି ପର୍ତ୍ତୁଗାଲର ତଥାକଥିତ ବିଧାନସଭାକୁ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରନ୍ତି ।

ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜର ନାମ କାହିଁକି 'ଅଜୋର୍ସ' ହେଲା ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ସ୍ଥାନର ଇତିହାସରୁ ଜଣାଯାଏ, ଏହି ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜ ଲୋକଲୋଚନକୁ ନ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରଥମେ ଏହା ପର୍ତ୍ତୁଗୀଜମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଆବିଷ୍କୃତ ହୋଇଥିଲା । ପର୍ତ୍ତୁଗୀଜମାନେ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିବା ଅବସ୍ଥାରେ କୌଣସି ଜନମାନବ ସେମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୋଇ ନଥିଲେ । ଯେଉଁ କେତେକ ଜୀବଜନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆସିଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଏମାନଙ୍କ ଚକ୍ଷୁକୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରିଥିଲେ ଏକ ପ୍ରକାର ଛଞ୍ଚାଣ ପକ୍ଷୀ । ଏହି ପକ୍ଷୀକୁ କ'ଣ କୁହାଯାଏ ବା ସେମାନଙ୍କର ନାମ କ'ଣ ପର୍ତ୍ତୁଗୀଜମାନେ ଜାଣି ନ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପକ୍ଷୀଟିଏ ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲେ, ପକ୍ଷୀଟିର ନାମ କରଣ କରାଯିବା ଉଚିତ ଭାବି, ଏହାକୁ ପର୍ତ୍ତୁଗୀଜ ଭାଷାରେ କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭକଲେ 'ଅସୋର୍ସ' । ଏହି 'ଅସୋର୍ସ' ନାମରୁ ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜର ନାମ ରଖାଗଲା 'ଅହୋର୍ସ' । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ବହୁ ଦେଶର ଜଳଯାତ୍ରୀ 'ଅସୋର୍ସ' ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜକୁ ଯିବା ଆସିବା କଲେ । ଜଳଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ମୁଖରେ 'ଅସୋର୍ସ' ଶବ୍ଦଟି କ୍ରମଶଃ ଅପଭ୍ରଂଶ ହୋଇ 'ଅଜୋର୍ଜ' ଅଜୋର୍ଜରୁ 'ଅଜୋର୍ସ' ହେଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜଟି 'ଅଜୋର୍ସ' ନାମରେ ପରିଚିତ ।

'ଅଜୋର୍ସ' ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜ ଗୋଟିଏ ସମଶୀତୋଷ୍ଣ ଜଳବାୟୁ ଅଞ୍ଚଳ । ଉଷ୍ଣ ପ୍ରସ୍ରବଣ, ମନୋମୁଗ୍ଧକର ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟ ଓ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକର ଜଳବାୟୁ ଯୋଗୁ ଏହାର ସୁନାମ ବହୁଭାବରେ ବିଖ୍ୟାତ । ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକର ପରିବେଶ ପାଇଁ ଏହି ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜକୁ ବାହାରର ଅନେକ ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶେଷ ଆସି ଏଠାରେ ଅବସର ସମୟ କଟାଇଥାନ୍ତି । ସ୍ଥାନୀୟ ତାପକ୍ରମ ଜାନୁଆରୀ ମାସରେ ୪୧° ରୁ ୪୮° ଓ ଜୁଲାଇ ମାସରେ ୮୨° ରୁ ୮୬° ।

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri
CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

୧୪୨୭ ଖ୍ରୀ:ରେ ଏହାର ଆବିଷ୍କାର ହେବା ପରେ ୧୪୩୨ ଖ୍ରୀ:ରେ ପର୍ତ୍ତୁଗୀଜମାନେ ଆସି ଏଠାରେ ବସତି ସ୍ଥାପନ କରି ରହିଲେ । କ୍ରମଶଃ ପଞ୍ଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ ସବୁ ଦ୍ୱୀପରେ ବସତି ସ୍ଥାପନ କରି ଲୋକମାନେ ସ୍ଥାୟୀ ବାସିନ୍ଦା ହୋଇଗଲେ । ସେଠାକାର ବାସିନ୍ଦାମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଚଳପ୍ରଚଳ ଓ ଜୀବନ ପ୍ରତିପୋଷଣ ନିମନ୍ତେ ପର୍ତ୍ତୁଗାଲ ସହିତ ବାଣିଜ୍ୟ କାରବାର ଆରମ୍ଭ କଲେ । ପର୍ତ୍ତୁଗାଲର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ରହିଥିଲା ଏହା ଉପରେ । କିନ୍ତୁ ୧୫୮୦ ଖ୍ରୀ:ରେ ସ୍ପେନର ଆକ୍ରମଣରେ ପର୍ତ୍ତୁଗାଲ ସ୍ପେନ ଅଧିନକୁ ଆସିଯିବା ପରେ, ସ୍ପେନ ଦଖଲରେ ରହିଗଲା 'ଅଜୋର୍ସ' । ସ୍ପେନ ଦଖଲରେ ପର୍ତ୍ତୁଗାଲ ଓ ଅଜୋର୍ସ ଏହିପରି ରହିଲା ୧୬୪୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ।

ସେଠାରେ ବଣ ଜଙ୍ଗଲ ଓ ବଡ଼ଧରଣର ପଶୁଜନ୍ତୁ ନ ଥିଲେ । ଯେଉଁ ବଣ ଜଙ୍ଗଲ ଥିଲା ତାହା କେବଳ ବଡ଼ ବଡ଼ ଘାସବୁଦା ଓ ଆଉ ତା'ଠାରୁ ଅଳ୍ପ କିଛିଏ ବଡ଼ ବଡ଼ ଗଛଲତା । ଇଉରୋପୀୟମାନେ ପ୍ରଥମେ ସେଠି ପ୍ରବେଶ କରି କୃଷି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଗଛ ଓ ଫଳ ବୃକ୍ଷମାନ ଲଗାଇଲେ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ଇଉରୋପୀୟମାନେ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ । ବେଳକ୍ରମେ ଇଉରୋପୀୟମାନଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ବୃକ୍ଷ ରୋପଣ କାର୍ଯ୍ୟ ବ୍ୟାପକ ଭାବେ ଚାଲିଲା । ଅଳ୍ପଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଅଜୋର୍ସ ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜ ସବୁଜ ବର୍ଣ୍ଣରେ ରଞ୍ଜିତ ହୋଇଗଲା । କମଳା, ଆପ୍ରିକଟ, କଦଳୀ, ଲେମ୍ବୁ, ନାସପାତି, ସପୁରୀ, ଅଙ୍ଗୁର, ଆଳୁ, ଶିମ୍ବ, ଗହମ, ଧୂଆଁପତ୍ର ଓ ଚା ବୃକ୍ଷରେ ହସି ଉଠିଲା ଏହି ଅଞ୍ଚଳ । ସେଠାକାର ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଅର୍ଥ ରୋଜଗାରର ପନ୍ଥା ହେଲା ମେଣ୍ଢା ଚାଷ, ମାଛଧରା ଓ ତିମି ଶିକାର । ଗୃହପାଳିତ ପଶୁ ଓ ସ୍ତନ୍ୟପାୟୀ ପ୍ରାଣୀ ଆଗରୁ ନ ଥିଲେ, ଏବେ ଠେକୁଆ, ମୂଷା, ବାଦୁଡ଼ି, ଗାଈ ଓ କୁକୁର ଇତ୍ୟାଦି ରହିଲେଣି ।

ସାମରିକ ସ୍ଥିତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହି ସ୍ଥାନର ଗୁରୁତ୍ୱ ରହିଛି । ଆମେରିକା, ଇଂଲଣ୍ଡ ଓ ଫ୍ରାନ୍ସ ଇତ୍ୟାଦି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶମାନେ ଏଠାରେ ସାମରିକ ଘାଟୀ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ନିମନ୍ତେ ସଦାସର୍ବଦା ଲାଳାୟିତ । ପ୍ରଥମ ମହାଯୁଦ୍ଧ ବେଳେ ଏହି ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜ ଯୁଦ୍ଧରତ ଦେଶମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଅତୀବ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥାନଭାବେ ଚିହ୍ନଟ ମୂର୍ତ୍ତି କରିଥିଲା । ୧୯୧୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଜର୍ମାନୀର ଗୋଟିଏ ବୁଡ଼ାଜାହାଜ 'ଅଜୋର୍ସ' ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ କରିବା ପରେ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକା ସେଠାରେ ଏକ ନୌଘାଟୀ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲା । ଏହା ପରେ ପରେ ବ୍ରିଟେନ ଗୋଟିଏ ଉଡ଼ାଜାହାଜ ଘାଟୀ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଅନୁମତି ଲାଭ କଲା । ୧୯୫୧ ମସିହା ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସ ୬ ତାରିଖରେ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକା ଓ ପର୍ତ୍ତୁଗାଲ ମଧ୍ୟରେ ହୋଇଥିବା ଚୁକ୍ତି ଅନୁଯାୟୀ ଆମେରିକା ଅଜୋର୍ସ ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜରେ କେତେକ ଅଧିକାର ଲାଭ କଲା ।

ଏହି ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜ ଠାରୁ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକାର ଦୂରତ୍ୱ ଦୁଇ ହଜାର ମାଇଲ ପର୍ଶ୍ଚିମକୁ ଓ ପର୍ତ୍ତୁଗାଲର ଦୂରତ୍ୱ ଆଠ ଶହ ମାଇଲ ପୂର୍ବକୁ ହୋଇଥିବାରୁ ଆମେରିକା ଓ ଇଉରୋପ ମଧ୍ୟରେ ଜଳଜାହାଜ ଓ ଉଡ଼ାଜାହାଜ ଚଳାଚଳର ଏହା ହେଉଛି ଏକ ପ୍ରଧାନ କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥଳୀ । (ଦେଖ-'ଆଟଲାଣ୍ଟିକ ମହାସାଗର' ଓ ପର୍ତ୍ତୁଗାଲ ।)

ଅଜୁକା-ସଂ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ. (ଅର୍ଜ୍ଜ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ.ଉକ + ସ୍ତ୍ରୀ.ଆ, ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ଧନାଦି ଅର୍ଜନ କରେ)-(ନାଟ୍ୟୋକ୍ତି) ବେଶ୍ୟା, ନଟୀ ।

ଅଜ୍‌ଝ୍‌ଟା-ସଂ.ବି.-ଭୂଇଁ ଅଁଳା (ଦେଖ)

ଅଜ୍‌ଝ୍‌ଲ-ସଂ.ବି.-ଜଳମ୍ବା କୋଇଲ ।

ଅଜ୍‌ଝାଲ- ସଂ. ବି. (ଗ୍ରା) - ଜାହାଜ ଓ ନୌକାରେ ବ୍ୟବହୃତ ପାଲ ।

(ଗ୍ରା.ବିଣ.)-ନବଡ଼, ବୃହଦାକାୟ, ଅତିଡେଙ୍ଗା ।

ଅଜ୍ଞ-ସଂ ବିଣ.ପୁଂ. (ଅ + ଜ୍ଞା ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. ଅ) - ଯେ କିଛି ଜାଣେ ନାହିଁ, ମୂର୍ଖ, ଅନନୁଭବୀ, ଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ, ଅଜ୍ଞାନ, ନବୋଧ ।

(ଅଜ୍ଞା-ସ୍ତ୍ରୀ) (ଅଜ୍ଞତା-ବି)

ଅଜ୍ଞତା - ସଂ. ବି. (ଅଜ୍ଞ + ଭାବ. ତା) - ମୂର୍ଖପଣ, ଅନାଡ଼ିପଣ ।

ଅଜ୍ଞା-ସଂ.ବିଣ ସ୍ତ୍ରୀ-ଅଜ୍ଞର ସ୍ତ୍ରୀ ଲିଙ୍ଗ ।

ଅଜ୍ଞାତ-ସଂ.ବି.(ଅ + ଜ୍ଞାତ)-ଅବିଦିତ, ଅଜଣା, ଅନିର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଟ,

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅପ୍ରକାଶିତ, ଗୁପ୍ତ, ଅଚହ୍ନା, ଅପରିଚିତ, ଅନିର୍ଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ଅନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ । (ଅଜ୍ଞାତା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଜ୍ଞାତ ଅଞ୍ଚଳ-ସ.ବି. (ଅଜ୍ଞାତ + ଅଞ୍ଚଳ) ଯେଉଁ ଅଞ୍ଚଳ ଲୋକ ଲୋଚନକୁ ଆସିନାହିଁ । କେବେହେଲେ ଦେଖି ନ ଥିବା ଅଞ୍ଚଳ ।

କଲମ୍ବସ ଆମେରିକା ଆବିଷ୍କାର କରିଥିଲେ । ଭାସ୍କୋଡ଼ାଗାମା ଭାରତରେ ପହଞ୍ଚିବା ନିମନ୍ତେ ରାସ୍ତା ଖୋଜିଥିଲେ । ଲିଭିଙ୍ଗ୍‌ଷ୍ଟୋନ ଆଫ୍ରିକାର ଅଜଣା ପ୍ରଦେଶ ଆବିଷ୍କାର କରିଥିଲେ । ଏହା ଅତୀତ ଦିନର କଥା । ଏବେ ପୃଥିବୀର ବହୁ ଅଞ୍ଚଳ ଓ ପର୍ବତ ଶୃଙ୍ଗ ଅନାବିଷ୍କୃତ ଅଛି । ଉଡ଼ାଜାହାଜ, ବୁଡ଼ାଜାହାଜ, ହେଲିକପ୍ଟର ଓ କୃତ୍ରିମ ଉପଗ୍ରହ ବହୁ ଅଜଣା ଅଞ୍ଚଳର ନକ୍ସା ଏବେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇପାରି ନାହାନ୍ତି ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେଶରେ ଅଜ୍ଞାତ ପ୍ରଦେଶକୁ ଯାତ୍ରା ଅଭିଯାନ, ସରକାର ଅଥବା କୌଣସି ସାମାଜିକ ସଂସ୍ଥା ଦ୍ୱାରା ଆୟୋଜିତ ହୋଇଥାଏ । ବ୍ରିଟେନର ଜିଓଗ୍ରାଫିକାଲ ସୋସାଇଟି ପ୍ରତିବର୍ଷ ପ୍ରାୟ ୩୫ଟି ଅନୁସନ୍ଧାନ ଅଭିଯାନର ଆୟୋଜନ କରନ୍ତି । ଏ ସୋସାଇଟିର ଡାଇରେକ୍ଟର ସାର୍ କରେନ୍‌ସ କସବନଙ୍କ ମତରେ ଏବେ ପୃଥିବୀର ବହୁ ଅଞ୍ଚଳ ଆବିଷ୍କୃତ ହୋଇ ନ ପାରି ଅନାବିଷ୍କୃତ ଅବସ୍ଥାରେ ରହିଅଛି । ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେଗୁଡ଼ିକର ମାନଚିତ୍ର ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇ ପାରିନାହିଁ । ବିମାନରୁ ଫଟୋନେଇ ଭୂମିର ନକ୍ସା ତିଆରି କରାଯାଇପାରେ । ତଥାପି ସେ ସ୍ଥାନରେ ପହଞ୍ଚିବା ଦରକାର । ଇଥିଓପିଆରେ ଏପରି କେତେକ ଅଞ୍ଚଳ ଅଛି, ଯେଉଁଠାରେ ମଣିଷ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପହଞ୍ଚି ପାରିନାହିଁ ।

ବ୍ରିଟେନର ଲଙ୍କେଷ୍ଟର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀମାନେ ଏହି ପରି ଏକ ଯାତ୍ରାର ଆୟୋଜନ କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ଭେନିଜୁଏଲାର ଏକ ଅଜ୍ଞାତ ପ୍ରଦେଶକୁ ଯିବାର ଥିଲା । ସ୍ଥାନଟି ବିପଦ ସଙ୍କୁଳ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦକ୍ଷେପରେ ମୃତ୍ୟୁର ସମ୍ଭାବନା ରହିଛି । ଏହି ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀମାନେ ଗୋଟିଏ ହଜାର ଫୁଟ ଗଭୀର ଏକ ପାହାଡ଼ ଜଙ୍ଗଲ ଖୋଜି ବାହାର କରିଛନ୍ତି । ଏଥିରେ ବହୁତଗୁଡ଼ିଏ ଗୁମ୍ଫା ରହିଛି । ଇଣ୍ଡୋନେସିଆର ନିଉଗିନି ପ୍ରଦେଶରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଏହି ପ୍ରକାର ଜଙ୍ଗଲ ରହିଛି । ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେଠାରେ ମଣିଷର ପାଦ ପଡ଼ିନାହିଁ ।

ଏରିକ୍ ସିପ୍‌ଟନ ନାମକ ଜଣେ ଇଂରେଜଙ୍କର ନେତୃତ୍ୱରେ ଗୋଟିଏ ଦଳ ୧୯୩୦ ଦଶକରେ ହିମାଳୟର କାରାକୋରମ୍ ପର୍ବତରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ । ଏହି ଦଳ ହିମାଳୟର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମାନଚିତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ । ଏହା ପରେ ୧୯୫୦ ଦଶକରେ ଫ୍ରାନସର ଗୋଟିଏ ଦଳ ପ୍ରଥମ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ଶିଖର ଆରୋହଣ କଲେ । ପୁରୁଣା ମାନଚିତ୍ରଟି ତ୍ରୁଟିବହୁଳ ବୋଲି ସେମାନେ ବୁଝି ପାରିଲେ । ହିମାଳୟର ବହୁ ଶୃଙ୍ଗ ଉପରେ ଏବେ ବି ମଣିଷର ପାଦ ପଡ଼ିପାରିନି । ଏବେ ନେପାଳ ଓ ଭାରତର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ମାନଚିତ୍ର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛି । ନେପାଳ, କାଶ୍ମୀର ଓ କୁଲୁ ଉପତ୍ୟକାର ବହୁ ଜଙ୍ଗଲ ଓ ପର୍ବତ ଉପରେ ବିଦେଶୀମାନଙ୍କର ପାଦ ପଡ଼ିସାରିଛି । ତଥାପି ଅନେକ ପର୍ବତ ଶିଖର ଅଛି, ଯେଉଁଠାରେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଣିଷର ପାଦ ପଡ଼ିନାହିଁ । ଦକ୍ଷିଣ ଆମେରିକାର ଦକ୍ଷିଣ ସୀମାରେ ଥିବା ପାହାଡ଼ ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜ ତିୟେରା ଡେଲଫ୍ୟୁଏଗୋ ଓ ଆଣ୍ଡିଜ ପର୍ବତମାଳାର ବିଶାଳ ଅଞ୍ଚଳ (ପ୍ରଶାନ୍ତ ମହାସାଗର ନିକଟ) ଏବେ ବି ଅବାଧିତ ରହିଛି । ବ୍ରିଟିଶ କଲମ୍ବିଆର ସମୁଦ୍ର ତଟୀୟ ପ୍ରଦେଶ ଗ୍ରୀନଲାଣ୍ଡ ଓ ନରୱେର କେତେକ ଅଞ୍ଚଳରେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଣିଷ ପହଞ୍ଚି ପାରିନାହିଁ ।

ଗୁୟାନା ଦେଶର ଗୋଟିଏ ଜଙ୍ଗଲସ୍ଥିତ ଏକ ପାହାଡ଼ ଉପରେ ଚଢ଼ିବାର ବିଫଳ ପ୍ରୟାସ ବ୍ରିଟେନର ଗୋଟିଏ ଦଳ କରିଥିଲେ । ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ଉପନ୍ୟାସକାର ସାର ଆର୍ଥର କୋନାନ ଡୟାଲ ଗୁୟାନାର ଗୋଟିଏ ଜଙ୍ଗଲୀ ପ୍ରଦେଶରେ ପହଞ୍ଚିବା ନିମନ୍ତେ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ପରେ ସେ "ଲଷ୍ଟୱାରଲ୍ଡ" ନାମକ ଉପନ୍ୟାସରେ ଏ ପ୍ରଦେଶର ବାତାବରଣର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରାଣୀ ବିଜ୍ଞାନୀ ଓ ଉଦ୍ଭିଦ ବିଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କର ବଡ଼ ଆଗ୍ରହ ରହିଛି । କାରଣ ଦୁଇ ହଜାର ଫୁଟ ଏହି ସବୁଜ ପାହାଡ଼ ଉପରେ ବହୁ ଅଜ୍ଞାତ ବୃକ୍ଷ ଓ ଜୀବଜନ୍ତୁ ମିଳିବାର ସମ୍ଭାବନା ରହିଛି । ନେପାଳ ପାଖରେ ଥିବା ୨୬.୦୭୨ ଫୁଟ ଉଚ୍ଚ ଷଷ୍ଠ ନମ୍ବର ଧବଳଗିରି ଶିଖର ଉପରେ ଚଢ଼ିବା ନିମନ୍ତେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବହୁ ଉନ୍ନତରୁ ଚେଷ୍ଟା ଚାଲିଥିଲେ ହେଁ ଏ ଅଭିଯାନରେ କେତେ ଜଣ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କଲେଣି ।

ଚୀନ୍-ମଙ୍ଗୋଲିଆସ୍ଥିତ କାରାକୋରମ ପର୍ବତ ମାଳାର ବହୁ ଶିଖର ଏବେ ବି ଲୋକଲୋଚନର ବହୁ ଦୂରରେ ରହିଛି । ତିବ୍ବତ ଓ ସିଙ୍କିୟାଂର କେତେକ ଅଞ୍ଚଳରେ ବିଦେଶୀମାନଙ୍କୁ ଯିବା ନିମନ୍ତେ ଅନୁମତି ମିଳୁ ନାହିଁ ।

ଦକ୍ଷିଣ ମେରୁ ପ୍ରଦେଶରେ କେତେକ ପର୍ବତ ମାଳାର ଫଟୋ ବିମାନରୁ ନିଆଯାଇ ମାନଚିତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇଛି, କିନ୍ତୁ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି ବୈଜ୍ଞାନିକ ସେହି ପର୍ବତମାଳା ଉପରେ ପାଦଦେବା ନିମନ୍ତେ ସମର୍ଥ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି ।

ଦକ୍ଷିଣ ଆମେରିକାର ଆମେଜାନ୍ ନଦୀର ବିଶାଳ ଘାଟରେ ଏପରି କେତେକ ଜଙ୍ଗଲ ରହିଛି, ଯାହାକୁ ମଣିଷ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭେଦ କରିପାରିନାହିଁ । ଇଣ୍ଡୋନେସିଆର କେତେକ ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ ଜଙ୍ଗଲରେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଣିଷର ପାଦ ପଡ଼ିନାହିଁ । ଆଫ୍ରିକାର କେତେକ ଅଞ୍ଚଳ ଅଛି ଯେଉଁଠିକି ମଣିଷ ଯିବା ଆଦୌ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିନି ଏବଂ ଲୋକଲୋଚନ ତଥା ଭୂଗୋଳ ପୁସ୍ତକରେ ସ୍ଥାନ ପାଇ ନାହିଁ ।

ସମୁଦ୍ର ତଳେ ଥିବା ଭୂମି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସର୍ବାପେକ୍ଷା କମ୍ ଅନୁସନ୍ଧାନ ହୋଇଛି । ପୃଥିବୀର ଶତକଡ଼ା ୭୦ ଭାଗ ଭୂମି ପାଣି ତଳେ ରହିଛି । ୧୯୬୦ ମସିହାରେ ଦଳେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ମାରିୟାନାଜ ଟ୍ରେଞ୍ଚ ନାମକ ସମୁଦ୍ର କ୍ଷେତ୍ରରେ ୩୫,୦୦୦ ଫୁଟ ଗଭୀରକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଯାଇଥିଲେ । ସେ ଯାହାହେଉ ଅଭିଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଆବିଷ୍କାର ନିମନ୍ତେ ଏବେ ବି ବହୁ ଅଜ୍ଞାତ ଅଞ୍ଚଳ ରହିଛି ।

ବର୍ତ୍ତମାନର ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ବିଜ୍ଞାନର ପ୍ରସାର ବଳରେ ଅଜ୍ଞାତ ଅଞ୍ଚଳମାନଙ୍କୁ ଆବିଷ୍କାର କରିବିବାର ବ୍ୟାପକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ବିଭିନ୍ନ ଦେଶମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ କରାଯାଉଛି ।

ଅଜ୍ଞାତକୁଳଶୀଳ-ସଂ.ବିଣ. ପୁଂ. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଜ୍ଞାତ + କୁଳଶୀଳ)-ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିର ବଂଶ ଓ ଆଚରଣ ପୂର୍ବରୁ ଜଣା ନ ଥାଏ । (ଅଜ୍ଞାତ କୁଳଶୀଳା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଜ୍ଞାତଚର୍ଯ୍ୟା-ସଂ. ବି. ସ୍ତ୍ରୀ. (କର୍ମଧା.) - ଅଜ୍ଞାତ ବାସ, ଅଜ୍ଞାତ ସ୍ଥାନକୁ ଗମନ ।

ଅଜ୍ଞାତନାମା-ସଂ.ବିଣ.ପୁଂ. ଓ ସ୍ତ୍ରୀ.(ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଜ୍ଞାତ + ନାମନ ୧ମା. ୧ବ.) - ଯାହାର ନାମ କେହି ଜାଣେ ନାହିଁ, ବେନାମୀ, ଅପ୍ରସିଦ୍ଧ ।

ଅଜ୍ଞାତପିତୃକ-ସଂ.ବିଣ. (ବହୁବ୍ରୀହି)- ଯାହାର ବାପରେ ଠିକଣା ନାହିଁ, ଜାରଜାତ । (ଅଜ୍ଞାତ ପିତୃକା-ସ୍ତ୍ରୀ.)

ଅଜ୍ଞାତପୂର୍ବ- ସଂ. ବିଣ. (୭ମୀ ତତ୍.) - ଯାହା ପୂର୍ବରୁ ଜଣାଯାଇନାହିଁ ।

ଅଜ୍ଞାତବ-ଦେ.ବିଣ. (ସଂ ଅଜ୍ଞାତ)-ଅଜ୍ଞାତ ।

ଅଜ୍ଞାତ ବନବାସ - ସଂ. ବି. (କର୍ମଧା. ଅଜ୍ଞାତ + ବନବାସ) - ଅନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବନବାସ, ଯେଉଁ ବନବାସୀ ବ୍ୟକ୍ତିର ରହିବା ସ୍ଥାନର ଠିକଣା ଅନ୍ୟ ଲୋକେ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । (ଦେଖ-ଅଜ୍ଞାତବାସ)

ଅଜ୍ଞାତବାସ-ସଂ.ବି.(କର୍ମଧା.)ଲୁଚିକରି ରହିବା, କାହାରି ଜାଣି ନ ପାରିବା ସ୍ଥାନରେ ନିବାସ । ସଂ. ବିଣ. (ବହୁବ୍ରୀହି) ଯେଉଁ ଲୋକର ରହିବା ସ୍ଥାନର ଠିକଣା ଅନ୍ୟ କେହି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଶେଷଥର ପାଣ୍ଡବମାନେ ପଶାଖେଳରେ ହାରିବା ପରେ ବାରବର୍ଷ ବନବାସ ଓ ବାରବର୍ଷ ପରେ ଏକ ବର୍ଷ ଅଜ୍ଞାତ ବାସରେ ରହିବାକୁ ପଡିଥିଲା । କୌରବ-ମାନଙ୍କର ଏମାନଙ୍କ ସହିତ ସର୍ତ୍ତ ଥିଲା, ଏମାନେ 'ଅଜ୍ଞାତ ବାସ' ବେଳେ କେଉଁଠି ରହୁଛନ୍ତି କେହି ଯେପରି ଜାଣି ନ ପାରିବେ । ଯଦି ଏହି 'ଅଜ୍ଞାତ ବାସ' ବେଳେ କିଏ ଏମାନଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ଦିଏ, ତେବେ ସର୍ତ୍ତ ଭଙ୍ଗ ହେବ ଓ ପାଣ୍ଡବ ମାନଙ୍କୁ ପୁନର୍ବାର ବାରବର୍ଷ ସେହିପରି ରହିବାକୁ ପଡିବ ।

ପାଣ୍ଡବମାନେ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟରେ ବାରବର୍ଷ ବନ ବାସ ନିଜର ସର୍ତ୍ତ ଅନୁଯାୟୀ କଲେ । ତ୍ରୟୋଦଶ ବର୍ଷ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଯେଉଁ ବର୍ଷଟି ଏମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଖୁବ୍ ବିପଦପୂର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଷ । 'ଅଜ୍ଞାତ ବାସ'ରେ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏହି ବର୍ଷଟି ଯାକ ଏହା ଯେପରି କେହି ଜାଣି ନ ପାରିବେ । ଜାଣିଲେ ସର୍ବନାଶ । ଯେତେହେଲେ ରାଜାପୁଅ । ଏମାନଙ୍କର ଚେହେରା, ଚାଲିଚଳଣି, ବ୍ୟବହାର ଓ କଥା ବାର୍ତ୍ତାରୁ ଏମାନଙ୍କୁ ଚିହ୍ନା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପକାଇଦେବ । ପାଞ୍ଚ ଭାଇଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ ଚକର ଖାଇଗଲା । କେଉଁ ବୁଦ୍ଧି କରିବେ, କୁଆଡ଼େ ଯିବେ ?

ପାଣ୍ଡବ ପାଞ୍ଚଭାଇ ଓ ସାଥିରେ ଦ୍ରୌପଦୀ । ବିଚାର କଲେ କେଉଁଠି 'ଅଜ୍ଞାତ ବାସ'ରେ ରହିବା । ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପାଣ୍ଡବ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଭାଇମାନଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇ କହିଲେ, 'ମତ୍ସ୍ୟ ଦେଶରେ ବିରାଟ ନାମରେ ଜଣେ ରାଜା ଅଛନ୍ତି । ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଧାର୍ମିକ ଓ ବୃଦ୍ଧ । ଅନ୍ୟାୟରେ ସେ କେବେ କାହାକୁ ଶାସ୍ତି ଦେବା ଦୂରେ ଥାଉ ଦୁଃସ୍ଥଙ୍କୁ ବାଧିଲା ପରି କଥା ପଦୁଟିଏ ବି କହନ୍ତି ନାହିଁ । ମୁଁ ଭାବୁଛି ଆମ୍ଭେ ଯଦି ବିରାଟ ରାଜାଙ୍କ ନିକଟରେ ଆଶ୍ରୟ ନେବା, ତେବେ ସେ ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ଆଶ୍ରୟ ଦେଇ ପାରିବେ ।'' ସ୍ଥିର ହେଲା ବିରାଟ ରାଜାଙ୍କ ପାଖରେ ପାଞ୍ଚଭାଇ ଓ ଦ୍ରୌପଦୀ ଛଦ୍ମ ବେଶରେ ଏକ ସଙ୍ଗରେ ରହି 'ଅଜ୍ଞାତ ବାସ' କରିବେ । ବିଭିନ୍ନ ଆଡ଼େ ସଙ୍ଗଛଡ଼ା ହୋଇ ନବୁଲି ବିରାଟ ନଗରୀରେ ରହିଲେ ଭଲହେବ ଏବଂ ସମସ୍ତେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦେଖି ପାରିବେ ଓ ଭଲମନ୍ଦ ଜାଣିପାରିବେ ।

ବିରାଟ ନଗରକୁ ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆଲୋଚନା ହେଲା, କିଏ କେଉଁ ଛଦ୍ମବେଶରେ ଯିବ ଏବଂ ସେଠାରେ କିଏ କିପରି କି ପରିଚୟ ଦେଇ ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରିବ । ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଭାଇମାନଙ୍କୁ କହିଲେ, ''ମୁଁ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବେଶରେ ଯିବି । 'କଙ୍କ' ନାମରେ ପରିଚୟ ଦେଇ ଆଶ୍ରୟଭିକ୍ଷା କରିବି ।'' ଭୀମ କହିଲେ, ''ମୁଁ ଭଲ ରାନ୍ଧିପାରେ । ବିରାଟ ରଜାର ରାନ୍ଧୁଣିଆ ହୋଇ ରହିବି । ମୋର ପରିଚୟ ପଚାରିଲେ କହିବି, 'ବଲ୍ଲଭ' ।'' ଅର୍ଜୁନ କହିଲେ, ''ମୁଁ ବୃହନ୍ନଳା' ନାମରେ ନପୁଂସକ ହୋଇ ଅନ୍ତଃପୁରରେ ନୃତ୍ୟ ଶିକ୍ଷକ ହୋଇ ରହିବି ।'' ନକୁଳ କହିଲେ— 'ମୋତେ ଘୋଡ଼ା ରଖିଆଳି କାର୍ଯ୍ୟ ଭଲ ଜଣା । ତେଣୁ ମୁଁ 'ଗ୍ରନ୍ଥିକ' ନାମ ଧାରଣ କରି ଘୋଡ଼ା ରଖିଆଳ ହୋଇ ବିରାଟ ରାଜାଙ୍କ ମନ ହରଣ କରିବି ।'' ସହଦେବ କହିଲେ, ''ମୋ ନାମ ବଦଳାଇ 'ତନ୍ତ୍ରିପାଳ' ନାମରେ 'ଗାଈଆଳ' ହୋଇ ଗାଈମାନଙ୍କର ସେବା କରିବି ।''

ଶେଷକୁ ରହିଲେ ଦ୍ରୌପଦୀ । ତାଙ୍କୁ ବି ଏମାନଙ୍କ ସହିତ 'ଅଜ୍ଞାତ ବାସ'ରେ ରହିବାକୁ ପଡିବ । ଏମାନଙ୍କ ସହିତ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟକୁ ଆଦରି ନେବାକୁ ପଡିବ । ସେ ଦେଖିଲେ, ସ୍ୱାମୀମାନେ ଯେଉଁଠି ବଣ ଜଙ୍ଗଲରେ ବୁଲି ନାହିଁ ନ ଥିବା କଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରୁଛନ୍ତି । ମୋର ବା ଆଉ କାହାକୁ ନେଇ ସୁଖ ? ଦୁଃଖର ଦିନରେ ସୁଖର କଥା ନ ଭାବି ଦ୍ରୌପଦୀ କହିଲେ, ''ମୁଁ ସୈରିନ୍ଧ୍ରୀ ନାମ କହି ବିରାଟ ରାଜା ରାଣୀଙ୍କର ବେଶକାରୀ ହୋଇ ରହିବି ।''

ବିଚାର ପରେ ପାଣ୍ଡବମାନେ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କ ସହିତ ବିରାଟ ନଗର ଅଭିମୁଖେ ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ପଥରେ ବହୁ ମନୋମୁଗ୍ଧକର ଦୃଶ୍ୟ ଉପଭୋଗ କରି ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲେ, ଏକ ଅରଣ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ । ସେ ଅରଣ୍ୟରେ ପହଞ୍ଚିବା ମାତ୍ରେ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କ ଅନୁରୋଧ କ୍ରମେ ପାଣ୍ଡବମାନେ ଗୋଟିଏ ମୃଗ ଶିକାର କଲେ । ମୃଗକୁ ଅଗ୍ନିରେ ଦଗ୍ଧ କରି ଭୋଜନ ସାରି ପୁନର୍ବାର ସେଠାରୁ ବିରାଟ ନଗରକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ ।

ବିଶ୍ରାମ ନାହିଁ । ଅବିଶ୍ରାମ ଭାବେ ଆଗକୁ ଆଗକୁ ପାଦ ପକେଇ ଚାଲିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ଅନୁମାନ କଲେ ଆଉ ଅଳ୍ପ ଦୂର ବିରାଟ ନଗର । ପାଣ୍ଡବମାନେ ବାଟ ଚାଲିବାରେ କଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସବୁକୁ ଆଦରି ନେଇ ଆଗଉଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସନ୍ଧ ହୋଇଯିବାରୁ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ଆଉ ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ । ଚାଲି ଚାଲି ପାଦ ଥକିକି ପଡିବାରୁ, ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ ଆଉ ଅଗସର ହେବାକୁ ବାରଣ କରି କହିଲେ, ରାତିକ ବିଶ୍ରାମ ନେବାକୁ । ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର କାଳଫାଶ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଝୁଲୁଥିବା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପାଣ୍ଡବ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ରାତିଟିଏ ବିଶ୍ରାମ ନେବା ଉଚିତ ନମଣି ମଧ୍ୟମ ପାଣ୍ଡବ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ପିଠିରେ ବହନ କରି ନେବାକୁ । ଅର୍ଜୁନ କାଳବିଳମ୍ବ ନକରି ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ପିଠିରେ ବହନ କରି ପଥ ଅତିକ୍ରମ କଲେ । ବିରାଟନଗର ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚି ସାରି, ଅର୍ଜୁନ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ପିଠିରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଚାଲିବାକୁ କହିବାରୁ, ଦ୍ରୌପଦୀ ଅର୍ଜୁନଙ୍କର ପିଠି ଛାଡ଼ିଦେଇ ଲଜ୍ୟାରେ ମୁଖନତ କରି ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେଲେ ।

ଅର୍ଜୁନ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ବଚନ ମାନିଲେ ।
ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ପିଠିରେ ବହାଇ ଚାଲିଲେ ।।
ବିରାଟ ନଗର ନିକଟେ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କି ।
ବୋଇଲେ ଚାଲ ଏବେ ଛାଡ଼ ମୋ ପିଠିକି ।।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଦ୍ରୌପଦୀ ତାହା ଶୁଣି ଲଜ୍ଜାଳଜ ପାଇ ।
ଛଡ଼ା ହେଲେ ଅର୍ଜୁନ ପିଠି ଗ୍ରୁଡ଼ ଦେଇ ॥
(କୃଷ୍ଣସିଂହ-ମହାଭାରତ-ବିରାଟ)

ଏଣିକି ବିରାଟ ନଗର । ବିରାଟ ରାଜାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ଦେଖାକରି ଆଶ୍ରୟ ଭିକ୍ଷା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସମସ୍ତ ଭାଇମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ସେମାନଙ୍କର ଆୟୁଧମାନ ରହି ଥିବାରୁ, ଆୟୁଧ ଧାରଣ କରି ରାଜାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବା ବିପଦର କାରଣ ବୋଲି ବିବେଚନା କରି, ସ୍ଥିତପ୍ରଜ୍ଞ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଭାଇମାନଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଲେ, ଆୟୁଧ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ । ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ମନକୁ ବଡ଼ଭାଇ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ବେଶ୍ ପାଇଲା । ସେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥିବା ସ୍ଥାନଠାରୁ ଅଳ୍ପ ଦୂରରେ ଏକ ନିର୍ଜ୍ଜନ ଶ୍ମଶାନ ଦେଖି କହିଲେ, ଏହି ଶ୍ମଶାନରେ ଯେଉଁ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଶମୀବୃକ୍ଷ ରହିଛି, ସେହି ଶମି ବୃକ୍ଷ କୋଟରରେ ଆୟୁଧମାନଙ୍କୁ ଲୁଚାଇ ଆମ୍ଭେ ବିରାଟ ପୁରକୁ ଯିବା ।

ଅର୍ଜୁନ ବୋଇଲେ ଏଠାକୁ ଶ୍ମଶାନ ।
ଭୂମି ଦିଶୁଅଛି ହୋଇଣ ବିଜନ ॥
ଶମୀ ଗଛଟାଏ ଶ୍ମଶାନ ମଧ୍ୟେ ଅଛି ।
ସେ ପୁଣି ଡାଳ ମଧ୍ୟେ ବିସ୍ତାର ହୋଇଛି ॥
ଆୟୁଧମାନଙ୍କୁ ଆମ୍ଭର ସେ ବୃକ୍ଷରେ ।
ରଖିଯିବା ବିରାଟ ପୁରକୁ ସୁଖରେ ॥
(କୃଷ୍ଣସିଂହ-ମହାଭାରତ-ବିରାଟ)

କାରଣ ଜନମାନବ ଶୂନ୍ୟ ସ୍ଥାନ ଏହି । ଆମ୍ଭେ ଏଠାରେ ଆୟୁଧମାନ ରଖିଲେ କେହି ଦେଖିବାର ନାହିଁ । ଶ୍ମଶାନଟି ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନରେ ଅବସ୍ଥିତ, ତହିଁରେ ପୁଣି ହିଂସ୍ର ପଶୁ ଓ ସର୍ପାଦି ସମାକୀର୍ଣ୍ଣ ଗହନ ଅରଣ୍ୟ, ପ୍ରେତଭୂମିର ନିକଟ । ତେଣୁ ଏହିପରି ସ୍ଥାନରେ ଥିବା ଶମୀବୃକ୍ଷରେ ଆୟୁଧମାନଙ୍କୁ ରଖି ନଗର ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ଚିତ୍ତରେ ବିହରଣ କରିପାରିବା । ଏହା କହି କୁରୁପୁଙ୍ଗବ ପାର୍ଥ ଯେଉଁ ଧନୁରେ ଦେବ, ନାଗ ଓ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପରାଜିତ କରିଥିଲେ ଓ ବହୁ ରାଜ୍ୟ ଜୟ କରିଥିଲେ, ସେହି ଶତ୍ରୁଗର୍ବ ଖର୍ବକାରୀ ଗାଣ୍ଡୀବର ଗୁଣ ମୋଚନ କଲେ । ଯୁଧିଷ୍ଠିର କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ରକ୍ଷାକାରୀ ଧନୁର ଅକ୍ଷୟ ଗୁଣକୁ ମୋଚନ କଲେ । ଯେଉଁ ଧନୁଦ୍ୱାରା ଭୀମସେନ ମୁଖ୍ୟବେଳେ ଅସଂଖ୍ୟ ଶତ୍ରୁଙ୍କୁ ଜୟକରିଥିଲେ, ପାଞ୍ଚାଳବାସୀ ଓ ଜୟଦ୍ରଥଙ୍କୁ ସମର ଭୂମିରେ ପରାଜିତ କରିଥିଲେ, ଯେଉଁ ଧନୁର ଗୁଣରେ ଶର ଚଢ଼ାଇ ଟାଙ୍ଗିଲେ ପର୍ବତ ବିଦାରଣ ଓ ବଜ୍ର ସଦୃଶ ଶବ୍ଦରେ ଶତ୍ରୁ ମନରେ ଶଙ୍କା ଜାତ ହୁଏ, ସେ ଧନୁର ଗୁଣକୁ ଭୀମସେନ ଦୁଃଖ ମନରେ ବିମୋଚନ କଲେ । ଚତୁର୍ଥ ପାଣ୍ଡବ ମାଦ୍ରୀପୁତ୍ର ନକୁଳ ଯେଉଁ ଧନୁରେ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ଅବଲମ୍ବେ ପରାଜିତ କରୁଥିଲେ, ସେ ଧନୁରେ ମୌର୍ବୀ ଗୁଣକୁ ସେ ଧନୁରୁ କାଟିଲେ । ପ୍ରଭାବଶାଳୀ, ମହାଯୋଦ୍ଧା ଓ ଶାନ୍ତସ୍ୱଭାବ ସହଦେବ ଯେଉଁ କୋଦଣ୍ଡଧରି ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗକୁ ବିଜିତ କରିଥିଲେ, ସେ ତାହାଙ୍କର ଧନୁର ଗୁଣକୁ ଅବତାରିତ କଲେ ।

ଯେଉଁ ଗାଣ୍ଡୀବଟି ତାହାଙ୍କର ହୁଲଟି ।
ମଧ୍ୟରୁ ଅର୍ଜୁନ କାଟିଲେ ଗୁଣଟି ॥
କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ରକ୍ଷାକାରୀ ସେ ଯେଉଁ ଧନୁ ।
ତା ଗୁଣକୁ କାଟିଲେ ଧର୍ମଙ୍କର ସୂନୁ ॥
ସଇନ୍ଧବ ଆଦି ଯେତେକ ଶତ୍ରୁକୁଳ ।
ଯେଉଁ ଧନୁ ଘୋଷରେ ହୁଅନ୍ତି ଆକୁଳ ॥
ପର୍ବତ ଫାଟିବା ପରାୟେ ଯେ ଶବଦ ।
କରି କର୍ଣ୍ଣ ବେଦନ କରଏ ଯେ ସ୍ତବ୍ଧ ॥
ସେ ଧନୁର ଗୁଣଟି ଭୀମ ମହାମନା ।
କାଟିଲେ ନିଜ ହୃଦେ ହୋଇଣ ବିମନା ॥
ପଶ୍ଚିମ ଦିଗ ନୃପମାନ ଜିଣି ଧନୁ ।
ଗୁଣରୁ କାଟିଦେଲେ ମାଦ୍ରୀ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ସୂନୁ ॥
ଦକ୍ଷିଣଦିଗ ଜିଣା ଧନୁରୁ ସେ ରୂପେ ।
ଗୁଣରୁ କାଟିଦେଲେ ସହଦେବ ଆପେ ॥
(କୃଷ୍ଣସିଂହ. ମହାଭାରତ-ବିରାଟ)

ଏହି ରୂପେ ଭ୍ରାତୃଗଣ ନିଜ ନିଜ ଶରାସନକୁ ଗୁଣମୁକ୍ତ କରି ତାହା ସହିତ ମହାମୂଲ୍ୟ,ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, ଦୀପ୍ତିମାନ, ସୁଦୀର୍ଘ ଖଡ୍ଗ, ତୂଣ ଓ କ୍ଷୁରଧାର ସାୟକମାନଙ୍କୁ ଏକତ୍ର କରି ଗୋଟିଏ ବସ୍ତ୍ରରେ ଦୃଢ଼ଭାବେ ବାନ୍ଧିଲେ । ନକୁଳ ଶମୀବୃକ୍ଷ ଉପରେ ଚଢି ବୃକ୍ଷର ଉଚ୍ଚସ୍ଥାନରେ ଯେଉଁଠି ବର୍ଷା ଜଳ ନପଡ଼ିବ, ସେହିପରି ସ୍ଥାନରେ ଆୟୁଧ ଗୁଡ଼ିକୁ ସୁରକ୍ଷିତ କଲେ ।

କାଳେ କିଏ ଆୟୁଧ ଗୁଡିକୁ ଦେଖି ହରଣକରିବ, ସେଇ ଆଶଙ୍କାରେ ପାଣ୍ଡବମାନେ ଗୋଟିଏ ମୃତଦେହକୁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଶମୀବୃକ୍ଷରେ ବାନ୍ଧଦେଲେ । ଏହାର କାରଣ ଥିଲା ମୃତ ଶରୀରର ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ହେତୁ ବୃକ୍ଷ ନିକଟକୁ କେହି ଆସିବେ ନାହିଁ । ଏହିକାର୍ଯ୍ୟ ସରିବା ପରେ ପାଣ୍ଡବମାନେ ଗୋପାଳ ଓ ମେଷପାଳକ ଦେଖିଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ପାଖକୁ ଡାକି କହିଲେ, ଆମ୍ଭର ଶହେ ଅଶୀବର୍ଷର ବୁଢ଼ୀମାଆ ଥିଲା, ତା'ର ମୃତ୍ୟୁ ହେବାରୁ ଆମ୍ଭେ ଆମ୍ଭ ମାତାଙ୍କ ମୃତଶରୀରକୁ କୁଳ ପ୍ରଥାନୁସାରେ ଏହି ବୃକ୍ଷରେ ବାନ୍ଧଅଛୁ । ଏହିକଥା କହି କହି ସେମାନେ ବିରାଟ ନଗର ନିକଟକୁ ଆଗମନ କଲେ ।

ଧର୍ମରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଦୁର୍ଗାଙ୍କୁ ସ୍ତବକରି ନୀଳ, ପୀତ, ରକ୍ତ ଓ ହରିଦ୍ ବର୍ଣ୍ଣର ସାର ପଶାକାଠି ଓ ପାଲିକୁ ଲୁଗା କାନରେ ବାନ୍ଧି କାଖରେ ଯାକି ବିରାଟ ରାଜା ସଭାରେ ବସିଥିବାବେଳେ ତାହାଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ ଦେଖି ବିରାଟ ରାଜା ଭାବିଲେ, ତୀକ୍ଷ୍ଣବିଷ ସର୍ପ ସଦୃଶ ଦୁରାସଦ, ମେଘାବୃତ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସଦୃଶ ତେଜସ୍ୱୀ, ଭସ୍ମାଚ୍ଛନ୍ନ ଅଗ୍ନିସମ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରସମ ପ୍ରସନ୍ନ ବଦନ, ସ୍ୱରୂପ ଓ ମହାବଳ ସମ୍ପନ୍ନ, ଅମର ସଦୃଶ ଏ ବ୍ୟକ୍ତିଜଣକ କିଏ ? ଏହା ଜାଣିବାକୁ ସଭାସଦ୍ ବର୍ଗଙ୍କୁ ବିରାଟ ରାଜା ପଚାରନ୍ତେ, ସଭାସଦ୍‌ବର୍ଗ ରାଜାଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଅନ୍ତେ, ଯୁଧିଷ୍ଠିର ରାଜାଙ୍କ ସନ୍ନିଧାନରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ କହିଲେ, ମହାରାଜ ! ମୋର ନାମ କଙ୍କ ପଣ୍ଡା । ପିତାଙ୍କ ନାମ ଧର୍ମଦାସ ପଣ୍ଡା । ପରମା ମାହେଶ୍ୱରୀ ଶ୍ୱେତନନ୍ଦିନୀ ମୋର ମାଆ । ମୁଁ ଜାତିରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ । ହସ୍ତିନା ଠାକୁର ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର ମୁଁ ଥିଲି ସଭା ପଣ୍ଡା । ପଶା ଖେଳିବାରେ ମୋର ପାରଦର୍ଶିତା ରହିଛି । ଯୁଧିଷ୍ଠିର ମହାପ୍ରଭୁ ପଶାଖେଳରେ ହାରି ବାରବର୍ଷ ପାଇଁ ବନବାସ କଲେ । ତାଙ୍କର ମୋର ଏକ ଆତ୍ମା । ତାଙ୍କ ମୋ ଭିତରେ କିଛି ପ୍ରଭେଦନାହିଁ କହିଲେ ଚଳେ । ସେ ମତ୍ସ୍ୟଦେଶକୁ ଆସିଛନ୍ତି ବୋଲି ଶୁଣିଲି । ତାଙ୍କୁ ଖୋଜି ଖୋଜି ମୁଁ ଏଠିକି ଆସିଛି ।

ବିରାଟ କହିଲେ-ଯୁଧିଷ୍ଠି ଠାକୁର ବଡ଼ଲୋକ । ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞବେଳେ ଥରେ ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଦର୍ଶନ କରିଥିଲି । ସେ ତ' ମୋ ରାଜ୍ୟକୁ ଆସିନାହାନ୍ତି । ତୁମେ ଯଦି ଆସିଛ, ମୋ ଦରବାରରେ ସଭାପଣ୍ଡା ହୋଇରୁହ । ଯଦି ସେ କେବେ ଆସନ୍ତି ତାଙ୍କ ଭେଟ ପାଇଯିବ ।

ଯୁଧିଷ୍ଠିର ମନେ ମନେ ଖୁସି ହୋଇ ସଭାପଣ୍ଡା ଶାଢ଼ୀ ମସ୍ତକରେ ବାନ୍ଧି କରାତାଧିପତିଙ୍କ ସଭାରେ ବସିଲେ ।

ତତ୍ପରେ ମହାପରାକ୍ରମୀ ଭୀମ ସିଂହପ୍ରାୟ ଝୁଲିଝୁଲି ହସ୍ତରେ କୃଷ୍ଣ ଲୌହ ନିର୍ମିତ ଖଣ୍ଡିଏ ନିଷ୍କୋଷିତ ଖଡ୍ଗ ଓ ପାକ କରିବାର ସାଧନ ଦର୍ବୀ ଓ ଖଜା ଘେନି କୃଷ୍ଣ ବସନ ପରିଧାନକରି ସୂପକାର ବେଶରେ ବିରାଟରାଜା ରାଜ-ସଭାରେ ଉଭାହେଲେ । ବିରାଟ ରାଜା ଏପରି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ସଭା-ସ୍ଥଳକୁ ଡ଼କାଇ ପରିଚୟ ମାଗିବାରୁ, ଭୀମ କହିଲେ, ମହାରାଜ ! ଆମ୍ଭେ ଉତ୍ତମ ବ୍ୟଞ୍ଜନ ପ୍ରସ୍ତୁତକାରୀ ସୂପକାର ଅଟୁ । ମୋର ନାମ ବଲ୍ଲଭ । ସୂପକାର କର୍ମରେ ମୁଁ ନିପୁଣ । ପୂର୍ବେ ଧର୍ମରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ସର୍ବଦା ମୋ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରସ୍ତୁତ ବ୍ୟଞ୍ଜନାଦିର ସ୍ୱାଦ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ମୁଁ ରହିଲେ ଆପଣଙ୍କ ରାଜଭଆସରେ ଏତେ ପରିମାଣର ରୁକଲ ପୂଜାରୀ ଟହଲିଆ ରହିବାର କିଛି ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । ମୁଁ ଏକା ରହିଲେ ଆପଣଙ୍କର ସୈନ୍ୟସାମନ୍ତ, କର୍ମଚାରୀ, ପିଲାଛୁଆ ରୁକରବାକର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ରାନ୍ଧିବାଢ଼ି ପରଷିଦେବି । ଭୀମର କଥାଶୁଣି ବିରାଟ ରାଜନ ବିସ୍ମୟ ପ୍ରକାଶ କରିବାରୁ, ପୁନର୍ବାର ଭୀମ କହିଲା, ମହାରାଜ ! ମୁଁ କେବଳ ସୂପକାର କାର୍ଯ୍ୟରେ ପାରଦର୍ଶିତା ଲାଭକରିଛି, ତା'ନୁହେଁ । ମୋ ପରି ବଳବାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଯୁଦ୍ଧକାରୀ ଆପଣ କେବେ ଦେଖି-ନଥିବେ କି ଶୁଣିନଥିବେ । ଏପରିକି ମୁଁ ହସ୍ତୀ ଓ ସିଂହ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧକରି ଆପଣଙ୍କର ପ୍ରୀତି ଭାଜନ ହୋଇପାରିବି ।

ବିରାଟ ରାଜା ଭୀମ କଥା ଶୁଣି ଆବା କାବା ହୋଇଗଲେ । କହିଲେ-ତୁମେ ଏକଲା ଏତେ କମ ମୁଣ୍ଡ ଲଗେଇ ତୁଲେଇ ପାରିବ ? ଭୀମ କହିଲା-ଆପଣ ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖନ୍ତୁ । ସତକୁ ସତ ଭୀମ ପରୀକ୍ଷାରେ ଜିତିଗଲେ । ଭୀମ ରନ୍ଧଣା ପାଟିରୁ ଛାଡ଼ିଲାନାହିଁ । ରୋଷେଇଆ ପଣ୍ଡା ରୁକରୀ ପାଇ ଭୀମ ରହିଲେ ବିରାଟ ନଅରରେ ।

ଭୀମଙ୍କ ପରେ ପାଳିପଡ଼ିଲା ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କର । ଦ୍ରୌପଦୀ ଅତି ମଳିନ କୃଷ୍ଣବସ୍ତ୍ରଟିଏ ପରିଧାନ କରି ଫିଟି-ପଡ଼ିଥିବା ମସ୍ତକର କେଶରାଶିକୁ ଜାଙ୍ଗରେ ଯାକି ନଗର ନିକଟରେ ଏଣେ ତେଣେ ବୁଲିବାକୁ ଲଗିଲେ । ପ୍ରାସାଦ ଉପରେ ବିରାଟରାଜାଙ୍କ ରାଣୀ ସୁଦେଷ୍ଣା ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ଦେଖି, ପାଖକୁ ଡକାଇ ଆଗମନର କାରଣ ପଚାରିବାରୁ, ଦ୍ରୌପଦୀ କହିଲେ-ମୋ ନାମ ସୈରନ୍ଧ୍ରୀ । କେଶପାଶରଚନାରେ,

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସୁଗନ୍ଧ ଲେପନରେ ଓ ସୁଗନ୍ଧ ଦ୍ରବ୍ୟ ପେଷଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମୋର ଅଭିଜ୍ଞତା ରହିଛି । ମଲ୍ଲୀ, ଉତ୍ପଳ, କମଳ ଓ ଚମ୍ପକ ପ୍ରଭୃତି କୁସୁମମାନଙ୍କରେ ଅତି ଚମତ୍କାର ମାଳା ମୁଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିପାରେ । ପୂର୍ବେ ମୁଁ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ପ୍ରେୟସୀ ରାଣୀ ସତ୍ୟଭାମାଙ୍କର ପରିଚାରିକା ଥିଲି । ତା'ପରେ ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କର ପରିଚର୍ଯ୍ୟା କରୁଥିଲି । ତେଣୁ ମୋତେ ଅନ୍ନ ବସନ ମିଳିଲେ ମୁଁ ପରିଚାରିକା ହୋଇ ଆପଣଙ୍କ ନିକଟରେ ରହିବା ପାଇଁ ଆଗମନ କରିଅଛି । ଏହାଶୁଣି ସୁଦେଷ୍ଣା କହିଲେ, ତୁମର ରୂପକାନ୍ତି ଦେଖି ମୋର ଶଙ୍କା ହେଉଛି ତୁମକୁ ପାଖରେ ରଖିବାକୁ ; କାରଣ ମୋର ପତି ଯେବେ ତୁମପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହେବେ, ତେବେ ମୋର ବିନାଶର କାରଣ ହିଁ ତୁମେ ହେବ । କିନ୍ତୁ ଦ୍ରୌପଦୀ କହିଲେ, ହେ ମହାରାଣୀ ! ମୋତେ ନେବାକୁ ବିରାଟ ରାଜାଙ୍କର ସାଧ୍ୟ ନାହିଁ, କି ଅନ୍ୟକାହାରି ସାଧ୍ୟ ନାହିଁ । ମୋର ପତି ହେଉଛନ୍ତି ଗନ୍ଧର୍ବମାନେ ସେମାନେ ମୋର ପାଖେ ପାଖେ ସର୍ବଦା ରହିଥାନ୍ତି । ମୋ ପ୍ରତି କାହାର ଲୋଲୁପ ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲେ, ତା'ର ସର୍ବନାଶ କରିବାକୁ ସେମାନେ କେବେ ପଛାନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ମୋ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ହୋଇ ପାରିବନାହିଁ କି ମୋତେ ଦେଖି ଲୋଭ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ସୁଦେଷ୍ଣା ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ପ୍ରୀତ ହେଲେ ଏବଂ ମୋ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ କଦାପି ଦେଖା ନଦେବା ପାଇଁ ସର୍ତ୍ତ ରଖି ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ନିଜର ବେଶକାରୀ ଭାବେ ପାଖରେ ରଖିଲେ ।

ଗଉଡ଼ ବେଶ ଧାରଣ କରି ଗଉଡ଼ ପ୍ରାୟ କଥା କହି ସହଦେବ ରାଜଭବନ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଗୋରୁ ଗୋଠ ପାଖରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବାରୁ, ବିରାଟ ରାଜା ଏପରି ପୁରୁଷକୁ ଦେଖି ଆଗମନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପଚାରିବାରୁ, ସହଦେବ କହିଲେ-- ମହାରାଜ ! ବୈଶ୍ୟ ଜାତିରେ ମୋର ଜନ୍ମ । ମୋର ନାମ ତନ୍ତ୍ରୀପାଳ । ପୂର୍ବେ ମୁଁ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ଗୋରକ୍ଷକ ଥିଲି । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ରାଜସିଂହ ପାଣ୍ଡବମାନେ କୁଆଡ଼େ ଗଲେ, ମୋତେ ଜଣାନାହିଁ । ବିନା କର୍ମରେ ମୋର ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ ହେବା କଠିନ ବୋଧ କରି ମହାରାଜାଙ୍କ ଛଡ଼ା ଆଉ କାହାରି ପ୍ରତି ରୁଚି ନ ହେବାରୁ ଆପଣଙ୍କ ନିକଟରେ ଗାଈଆଳ ହୋଇ ରହିବାକୁ ଆଶା ପୋଷଣ କରି ଆସିଅଛି । ରାଜା ସହଦେବଙ୍କ କଥା ଶୁଣି, ହରଷ ମନରେ ଅନ୍ନପାନାଦି ଦେଇ ଗାଈଆଳ ଭାବେ ରାଜ ନବରରେ ରଖିଲେ ।

ଏଥର ବୀର ଫାଲଗୁନଙ୍କର ପାଳି ପଡ଼ିଗଲା । ତାଙ୍କୁ ଓ ସ୍ୱର୍ଗର ଅପ୍‌ସରୀ ନପୁଂସକ ହେବା ପାଇଁ ଅଭିଶାପ ଦେଇଥିଲେ । ସେହି ଅଭିଶାପ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅମୃତଭଳି ତାଙ୍କୁ ବୋଧ ହେଲା । ତାଙ୍କର ପୁରୁଷତ୍ୱ ଉଭେଇ ଗଲା । ସେ ବିଶ୍ୱମୋହିନୀ ରୂପ ଧାରଣ କରି ଧୀରେ ଧୀରେ ବିରାଟ ରାଜାଙ୍କ ରାଜପ୍ରାସାଦରେ ପଦାର୍ପଣ କଲେ ।

ବିରାଟ ରାଜସଭା ଚାଲିଛି । ଯୁଧିଷ୍ଠିର ସଭାସଦ୍ ଆସନରେ ବସି ଜଗତର ପ୍ରାଣକେନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ନାମ ଅବିରତ ଧ୍ୟାନ କରୁଛନ୍ତି । ଅର୍ଜୁନ ପ୍ରବେଶ କଲା କ୍ଷଣି ସଭାସ୍ଥିତ ରାଜପରିଷଦଙ୍କର ଆଖି ବୃହନ୍ନଳାଙ୍କର ରୂପ ଲାବଣ୍ୟରେ ଲାଖି ରହିଲା । କିଏ ଏହି ଅନିନ୍ଦ୍ୟ ସୁନ୍ଦରୀ । ବିଶ୍ୱ ବିଧାତା ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱର ରୂପସୀମାନଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଏକତ୍ର କରି ଏହାକୁ ଗଢ଼ିଛନ୍ତି କି ? ଏଭଳି ରମଣୀ ମଣିଷ ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ କେବେ ଜନ୍ମିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ତେବେ ଏ ତେଜମୟୀ ନାରୀ କାହିଁକି ଦେବଭୂମିକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣା ହେଲେ । ଏଭଳି ପ୍ରଶ୍ନ ସବୁରି ହୃଦୟରେ ଜାଗ୍ରତ ହେଲା, ମାତ୍ର ସାହସ କରି କିଏ ଏ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରୁଛି !

ଏଣେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ପାର୍ଥଙ୍କର ମୁଖ ଚାହିଁ ବିଚାରୁଛନ୍ତି ଏ ନିର୍ଲଜ ପ୍ରାଣ ନଯାଇ କାହିଁକି ଗୁଣବାନ ଭାଇର ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଅବଲୋକନ କରୁଛି । ଏହି ମଧ୍ୟମ ପାଣ୍ଡବ ପାଣ୍ଡବ ବଂଶର ଦିଗ୍‌ବିଜୟୀ ବୀର । ଏହି ବୀର ଜଗତକର୍ତ୍ତା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବିଶ୍ୱବିଜେତା ଅଗ୍ରଜଙ୍କୁ ପରାଜିତ କରି ତାଙ୍କର ଅତି ଆଦରର ଭଉଣୀ ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କୁ ହରଣ କରି ଆଣିଥିଲା । ପାଞ୍ଚାଳ ଦେଶରେ ରାଧାଚକ୍ରର ଛିଦ୍ର ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ମତ୍ସ୍ୟର ଆଖି ଭେଦକରି ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ମହାରଥୀଙ୍କ ମୁହଁରେ କାଳି ଲଗାଇ ପରମାସୁନ୍ଦରୀ ପାଞ୍ଚାଳୀଙ୍କୁ ପାଇ ପାରିଥିଲା । ଏହିପରି ସର୍ବଗୁଣ ଆକାରର ଭାଇ ମୋର ମନ୍ଦ ଭାଗ୍ୟ ବଶରୁ ନପୁଂସକ ବେଶ ସାଜି ବିରାଟ ରାଜାଙ୍କର ସେବିକା ହେବ । ଏହା କ'ଣ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରିବାର କଥା ?

ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟ ମୋହିନୀ ବୃହନ୍ନଳା ବିରାଟ ରାଣୀ ଓ ସନ୍ନିକଟରେ ଉପବେଶନ କରିଥିବା ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଭ୍ରାତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣାମ କଲା । ବିରାଟ ରାଜା ତାଙ୍କୁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଉଠିବା ପାଇଁ ଆଦେଶ ଦେଲେ । ସେ ଉଠୁଛନ୍ତି କେଉଁଠୁ ? ସେ ଜ୍ୟେଷ୍ଠଭ୍ରାତାଙ୍କ ଆଜ୍ଞାକୁ ଅପେକ୍ଷା କଲେ । ଏକଥା ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଜାଣିପାରି କହିଲେ, "ବଡ଼ ଠାକୁରଙ୍କ ଆଦେଶ ହେଲା, ତୁମେ ଶୀଘ୍ର ଉଠ" ।

ଅର୍ଜୁନ ଭୂମିରୁ ଉଠିବା ପରେ ବିରାଟ ପଚାରିଲେ, "ସୁନ୍ଦରୀ, ତୁମର ଗୃହ କେଉଁଠାରେ ? ତୁମେ ମୋହିନୀ ରୂପ ଧାରଣ କରି ଏ ରାଜ୍ୟକୁ ଆସିଲ କାହିଁକି ?

ଅର୍ଜୁନ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ପଶ୍ଚିମ ସୌରାଷ୍ଟ୍ରରେ ହସ୍ତିନାପୁରର ଅଧୀଶ୍ୱର ଯୁଧିଷ୍ଠିର ମହାରାଜାଙ୍କର ନୃତ୍ୟ-କାରୀ ଭାବରେ ରହି ମୁଁ ନୃତ୍ୟ ଶିଖାଏ । ଶୁଣିଲି, ସେ ମହାରାଜା ଆପଣଙ୍କ ରାଜ୍ୟକୁ ଆସିବେ । ଏଣୁ ଆପଣଙ୍କ ରାଜପୁରରେ ରହି ଆପଣଙ୍କ କନ୍ୟା ଉତ୍ତରାକୁ ନୃତ୍ୟ ଗୀତ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ଆସିଛି । ମୋ ନାମ ବୃହନ୍ନଳା ।

ବିରାଟ ରାଜା ଏହି ନାରୀର ବୀଣା ଜିଣା ସ୍ୱର ଶୁଣି ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଗଲେ । ସେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଉତ୍ତରକୁମାରକୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ, ବୃହନ୍ନଳାକୁ ପରୀକ୍ଷା କରି ନୃତ୍ୟ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ ଭାବରେ ନିଯୁକ୍ତ କର । ପରୀକ୍ଷା ସରିବା ପରେ ଅନ୍ତଃପୁରରେ ଅପରୂପ ସମ୍ମାନ୍ନା ଉତ୍ତରାକୁ ନୃତ୍ୟଗୀତ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ନିମନ୍ତେ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ ।

ଅର୍ଜୁନ ବିରାଟ ରାଜାଙ୍କ କନ୍ୟା ଉତ୍ତରାଙ୍କର ନୃତ୍ୟ ଗୁରୁ ଭାବେ ନିଯୁକ୍ତହେବା ପରେ, ନକୁଳ ବିରାଟ ରାଜାଙ୍କ ନଗରକୁ ଯାଇ ଘୋଡ଼ାଶାଳଠାରେ ଏପଟ ସେପଟ ହୋଇ ଘୋଡ଼ାମାନଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥିବାର ଜଣାପଡ଼ିଲା । ବିରାଟ ରାଜା ପରିଚୟ ପଚାରନ୍ତେ, ନକୁଳ କହିଲେ, ମୋର ନାମ ଗ୍ରନ୍ଥିକ । ପୂର୍ବେ ମୁଁ ପାଣ୍ଡବଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର ଅଶ୍ୱାଧ୍ୟକ୍ଷ ଥିଲି । ସେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ରାଜ୍ୟହରା ହୋଇ ବୁଲୁଥିବାରୁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଘୋଡ଼ା ରଖିଆଳ ହୋଇ ରହିବାକୁ ଇଚ୍ଛାକରେ । ମତ୍ସ୍ୟରାଜ ବିରାଟ ଏହା ଶୁଣି ନକୁଳଙ୍କୁ ଘୋଡ଼ା ରଖିଆଳ ଭାବେ ନିଯୁକ୍ତ କରି ନିଜ ନଗରରେ ରଖିଲେ ।

ଏହିପରି ଭାବେ ପାଣ୍ଡବ ପାଞ୍ଚଭାଇ ଓ ଦ୍ରୌପଦୀ ଛଦ୍ମବେଶରେ ମତ୍ସ୍ୟଦେଶରେ ବିରାଟ ରାଜାଙ୍କ ନଗରରେ ବିଷମ ଦୁଃଖରେ ପଡ଼ି ରହିଲେ କେହି ଜାଣି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଭାଇମାନେ ନଗରରେ ରହି ପରସ୍ପର ପରସ୍ପରଙ୍କୁ ଦେଖାଚାହାଁ ହେଉଥାନ୍ତି । ଯେ ଯାହା ଅର୍ଥ କୌଣସି ଉପାୟରୁ ଲାଭ କରନ୍ତି, ତାହା ରାଜାଙ୍କ ଅଗୋଚରରେ ନିଜର ଭ୍ରାତାମାନଙ୍କୁ ଯାହାଙ୍କୁ ଯେପରି ଦେଖନ୍ତି, ସେହିପରି ଦାନ କରନ୍ତି । ତପସ୍ୱିନୀ ପତିବ୍ରତା ଦ୍ରୁପଦ ନନ୍ଦନୀ ଲୋକଙ୍କ ଅଜ୍ଞାତରେ ସ୍ୱାମୀମାନଙ୍କୁ ଦେଖାସାକ୍ଷାତ କରୁଥାନ୍ତି ।

ବିରାଟ ରାଜନଗରରେ 'ଅଜ୍ଞାତ ବାସ'ରେ ରହିବା ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ତିନିମାସ ଚାଲିଗଲା । ଚତୁର୍ଥମାସ ହେଲା ବେଳକୁ ମତ୍ସ୍ୟରାଜ ମତ୍ସ୍ୟଦେଶ ମହୋତ୍ସବ ବୋଲି ଗୋଟିଏ ମହୋତ୍ସବ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଏହି ମହୋତ୍ସବକୁ ବହୁଦେଶରୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ଯୋଦ୍ଧାମାନେ ଆସିଥିଲେ ମଲ୍ଲଯୁଦ୍ଧ ନିମନ୍ତେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ 'ଜୀମୂତ' ନାମଧାରୀ ଜନୈକ ମଲ୍ଲର କେହି ସମକକ୍ଷ ହେଲେ ନାହିଁ, ତା' ସହିତ ମଲ୍ଲଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ । ଭୀମ ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି 'ଜୀମୂତ' ମଲ୍ଲ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କଲେ ଓ ତାକୁ ନିହତ କଲେ । ଲୋକ ବିଖ୍ୟାତ ମହାବୀର 'ଜୀମୂତ' ନାମମଲ୍ଲ ଭୀମ ହସ୍ତରେ ନିହତ ହେବାରୁ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କ ସହ ମତ୍ସ୍ୟରାଜ ବଲ୍ଲଭ ପ୍ରତି ପ୍ରୀତ ହୋଇ ମୁକ୍ତହସ୍ତରେ ଭୀମଙ୍କୁ ବହୁ ପୁରସ୍କାର-ମାନ ପ୍ରଦାନ କଲେ ।

'ଅଜ୍ଞାତବାସ'ର ଦଶମ ମାସ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ଏ ମଧ୍ୟରେ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କୁ କେହି ଜାଣିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହେଉ ନ ଥାନ୍ତି । ଦ୍ରୁପଦ ନନ୍ଦିନୀ ବିରାଟ ରାଜାଙ୍କ ରାଣୀ ସୁଦେଷ୍ଣାଙ୍କର ପରିଚାରିକା ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହ କରୁଥାଏ । ଦିନକର ଘଟଣା । ବିରାଟ ରାଜାଙ୍କ ଶାଳକ ତଥା ସୁଦେଷ୍ଣାଙ୍କର ଭାଇ କୀଚକ, ବିରାଟ ରାଜାଙ୍କର ସେନାପତି ହୋଇ ରହିଥାଏ । ତା'ର ନଜର ପଡ଼ିଲା ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କ ଉପରେ । ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ଦେଖି କୀଚକ କାମାନଳରେ ପୀଡ଼ିତ ହୋଇ, ତାଙ୍କୁ ବହୁ ଅନୁରୋଧ କଲା ଅଙ୍ଗ ସଙ୍ଗ ଲାଭ କରିବାକୁ । କିନ୍ତୁ ଦ୍ରୌପଦୀ କୀଚକକୁ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିବାରୁ, କୀଚକ ନିଜର ଭଗ୍ନୀ ସୁଦେଷ୍ଣାଙ୍କୁ ଯାଇ କହିଲା, ହେ ସୁଦେଷ୍ଣେ ! ମାତଙ୍ଗଗାମିନୀ ସୈରିନ୍ଧ୍ରୀ ଯେଉଁ ଉପାୟରେ ଅଧୀନା ହୋଇ ମୋର ସେବା କରିବ, ସେପରି ବ୍ୟବସ୍ଥା କର, ନଚେତ୍ ମୁଁ ମୋହବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିବି ।

ସୁଦେଷ୍ଣା କୀଚକକୁ ଉପାୟଟିଏ ବତାଇ କହିଲେ, ତୁମେ କୌଣସି ଉପଲକ୍ଷରେ ମଦିରା ଓ ଭୋଜ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ନିଜ ଭବନରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଇ ରଖିବ । ସୁରାପାନ ଛଳରେ ମୁଁ ସୈରିନ୍ଧ୍ରୀକୁ ତୁମ୍ଭ ନିକଟକୁ ପଠାଇବି । ସେଠାରେ ତୁମ୍ଭେ ତାକୁ ନିର୍ଜନ ସ୍ଥାନରେ ପାଇ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ ବଶୀଭୂତ କରାଇବ ।

ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦିବସରେ ସୁଦେଷ୍ଣା ସୈରିନ୍ଧ୍ରୀକୁ ପ୍ରେରଣ କରିବା ଇଚ୍ଛାରେ କହିଲେ-ହେ ସୈରିନ୍ଧ୍ରୀ । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ତୃଷିତା, ତୁମ୍ଭେ ବର୍ତ୍ତମାନ କୀଚକ ଗୃହକୁ ଯାଇ ପାନୀୟ ଆଣ । ଏହା ଶୁଣି ଦ୍ରୌପଦୀ କୀଚକଗୃହକୁ ଯିବାପାଇଁ ସୁଦେଷ୍ଣାଙ୍କୁ ସିଧା ସିଧା ମନାକରିଦେଇ କହିଲେ, କୀଚକର ବ୍ୟବହାର ଭଲନୁହେଁ, ତୁମ୍ଭେ ଅନ୍ୟ କେଉଁ ପରିଚାରିକାକୁ ପଠାଅ, ମୁଁ ଯାଇପାରିବି ନାହିଁ । ଦେଖିଲା-ମାତ୍ରେ ମଦନମଦାନ୍ଧ କୀଚକ ମୋତେ ଅବମାନନା କରିବ ।

ସୁଦେଷ୍ଣା ସୈରିନ୍ଧ୍ରୀଙ୍କୁ କହିଲେ, ମୁଁ ଯେହେତୁ ତୁମକୁ ପାନୀୟ ପାଇଁ ପଠାଉଛି, ସେ ତୁମପ୍ରତି କେବେ ଖରାପ ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବନାହିଁ । କୌଣସି ଉପାୟ ନପାଇ ଦ୍ରୌପଦୀ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ମରଣକରି, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ପାତ୍ର ହସ୍ତରେ ଧରି କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କୀଚକ ଗୃହକୁ ଗଲେ । ଦ୍ରୌପଦୀ କୀଚକ ଗୃହକୁ ଯିବା ସମୟରେ ପଥ ମଧ୍ୟରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତିକ ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଦେବତାଙ୍କୁ ସ୍ତବ କଲେ । ସୂର୍ଯ୍ୟ ଦେବତା ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କର ଦୁଃଖ ଜାଣିପାରି, ତାଙ୍କ ରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଗୋଟିଏ ରାକ୍ଷସକୁ ରକ୍ଷକଭାବେ ନିଯୁକ୍ତ କଲେ ।

ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ନିଜଗୃହରେ କୀଚକ ଦେଖି ଆନନ୍ଦରେ ଫାଟି ପଡ଼ିଲା । ନିଜର କୁତ୍ସିତ ଇଚ୍ଛା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଇବା ନିମନ୍ତେ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ବହୁ ମଧୁରକଥା କହିଲା । ଦ୍ରୌପଦୀ କୀଚକ କଥାରେ ଭୁଲିନଯାଇ, କୀଚକକୁ ଭର୍ତ୍ସନାକଲେ । କୀଚକ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ କୌଣସି ଉପାୟରେ ନିଜର ଆୟତ୍ତକୁ ଆଣିନପାରି, ବଳପୂର୍ବକ ସମ୍ଭୋଗ କରିବା ଇଚ୍ଛାରେ ଦ୍ରୌପଦୀ ପିନ୍ଧିଥିବା ବାସର ଅଞ୍ଚଳକୁ ଧରି ଟାଣିବାରୁ, ଦ୍ରୌପଦୀ ବାରମ୍ବାର ଅତିବେଗରେ ଦୀର୍ଘନିଶ୍ୱାସ ପରିତ୍ୟାଗ ପୂର୍ବକ ତାହାକୁ ନିକ୍ଷେପଣ କଲେ । ପାପାତ୍ମା କୀଚକ ମଧ୍ୟ ତାହାଙ୍କର ସେହି କ୍ଷେପଣ ଶକ୍ତିରେ ଛିନ୍ନମୂଳ ପାଦପ ସଦୃଶ ଭୂଇଁରେ ଲୋଟି ପଡିଲେ । ଦ୍ରୌପଦୀ ରାଗରେ ଯେଉଁ ରାଜ ସଭାରେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଛଦ୍ମବେଶରେ ଅଛନ୍ତି, ସେହି ବିରାଟ ରାଜସଭାକୁ ଆଶ୍ରୟ ନିମନ୍ତେ ଗମନକଲେ । ମାତ୍ର କୀଚକ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କ ପଶ୍ଚାଦ୍ଧାବନ କରି ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କ କେଶଧରି ରାଜସଭା ମଧ୍ୟରେ ତଳେ ପକାଇଦେଇ ପଦାଘାତ କଲା । ସେଠାରେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଏବଂ ଭୀମ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଭାଗ୍ୟର ବିଡ଼ମ୍ବନା ଯୋଗୁ କୌଣସି ପ୍ରତିକାର କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେଲେନାହିଁ ।

ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କ ମନରୁ ଏ ଅପମାନ ଚିହ୍ନ ଲିଭିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ବେଶୀ ଆକାର ଧାରଣକଲା । ତାଙ୍କ ମନରେ ବିଦ୍ରୋହର ଅଗ୍ନି ଜଳିଉଠିଲା କିପରି ସେ କୀଚକକୁ ବଧ କରିବେ । ଏହା ଭାବି ନିର୍ଜନ ରାତିରେ ଭୀମ ଶୋଇଥିବା ରୋଷେଇଶାଳ ଭିତରକୁ ଦ୍ରୌପଦୀ ପ୍ରବେଶ କଲେ ଓ ଭୀମକୁ ଉଠାଇ ନିଜ ହୃଦୟରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ଖେଦର କାରଣ କହିଲେ । ଭୀମ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କ ଦୁଃଖରେ ଅତି ମ୍ରିୟମାଣ ହୋଇପଡିଲେ ଓ କୀଚକକୁ ବଧ କରିବାକୁ ପ୍ରତିଜ୍ଞାକରି, ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ଏକ ଉପାୟ ବତାଇ କହିଲେ-- ତୁମ୍ଭେ ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ କୀଚକ ପାଖକୁ ଯାଇ ସଙ୍କେତ କର, ବିରାଟ ରାଜାଙ୍କର ଯେଉଁ ନୃତ୍ୟମନ୍ଦିରରେ କନ୍ୟା-ମାନେ ଦିନରେ ନୃତ୍ୟ-ଶିକ୍ଷାକରି ରାତିରେ ଗୃହକୁ ଯାଆନ୍ତି, ସେହି ଗୃହରେ ଉତ୍ତମ ଶଯ୍ୟାରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ଗୋଟିଏ ପଲଙ୍କ ଅଛି, ସେହି ସ୍ଥାନରେ ମୋର ନିକଟକୁ ଯେପରି କୀଚକ ଆସିବ, ତୁମ୍ଭେ ସେ ବିଷୟରେ ଉଦ୍ୟମ କର । କୀଚକ ସେହି ସ୍ଥାନକୁ ଆସିଲେ ମୁଁ ତାହାକୁ ବଧକରିବି । କିନ୍ତୁ ତାହା ସହିତ ସଙ୍କେତ କରିବା ସମୟରେ ଯେପରି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଦେଖିନପାରିବ, ସେହି ବିଷୟରେ ସାବଧାନ ହେବ ।

ଦ୍ରୌପଦୀ ତାହାହିଁ କଲେ । କୀଚକକୁ ସେହି-ମତେ ସଙ୍କେତ ଦେଇ ସଙ୍କେତ ସ୍ଥାନକୁ ଯିବାପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ପୂର୍ବରୁ ଭୀମ ନୃତ୍ୟଶାଳାରେ ଯାଇ ଶୋଇଥିଲା । କୀଚକ ନୃତ୍ୟଶାଳାରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଭୀମଙ୍କୁ ଦ୍ରୌପଦୀ ବୋଲି ଭାବି, ବହୁପ୍ରକାର କାକୁତି ମିନତି ହୋଇ ପ୍ରୀତି ପ୍ରାର୍ଥନାକଲା । ବହୁ ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭୀମ କୀଚକର କଥା ଶୁଣୁଥିଲେ । ଶେଷରେ ସମ୍ଭାଳି ନପାରି ଭୀମ ବାୟୁ ମୂର୍ତ୍ତି ଧାରଣ ପୂର୍ବକ କୀଚକ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲେ । ଦୁହିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନାହିଁନଥିବା ସଂଘର୍ଷ ହେଲା । ଶେଷରେ ଭୀମ କୀଚକକୁ ବଧ କରି ରୋଷେଇ ଶାଳକୁ ଫେରିଯାଇ ନିଜ ସ୍ଥାନରେ ପୂର୍ବପରି ଶୋଇରହିଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ରମଣୀ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦ୍ରୌପଦୀ କୀଚକକୁ ବିନାଶକରାଇ ହୃଷ୍ଟ ଚିତ୍ତରେ ନୃତ୍ୟ ମନ୍ଦିରର ରକ୍ଷକମାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ କହିଲେ, ଆମ୍ଭର ସ୍ୱାମୀ ନର୍ତ୍ତନ ଗୃହରେ କାମ ମୋହିତ କୀଚକକୁ ସଂହାର କରିଅଛନ୍ତି, ଆସ ଦେଖିବ ।

ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କ କଥାରେ ରକ୍ଷକମାନେ ନୃତ୍ୟଶାଳାକୁ କୀଚକ ବଧ ସ୍ଥାନକୁ ଆସି ଦେଖିଲେ, କୀଚକର ମୃତପିଣ୍ଡ ପିଣ୍ଡୁଳାଟାଏ ହୋଇପଡ଼ିଛି । ସେମାନେ ଏହା ଦେଖି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଓ ଦୁଃଖିତ ହେଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କୀଚକର ମୃତ୍ୟୁ ସମ୍ପର୍କରେ ତର୍କ ବିତର୍କ ଚାଲିଲା । କୁହାକୁହି ହେଲେ, ମହାବୀର କୀଚକକୁ କୌଣସି ମନୁଷ୍ୟ କଦାପି ସଂହାର କରିନାହିଁ, ଏହାକୁ ନିଶ୍ଚୟ କୌଣସି ଗନ୍ଧର୍ବ ପୁରୁଷ ସଂହାର କରିଛି ।

କୀଚକର ଆତ୍ମୀୟମାନେ କୀଚକର ମୃତ୍ୟୁ ଖବର ପାଇ, ତାର ମୃତଦେହ ପଡ଼ିଥିବା ସ୍ଥାନରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ ଓ ତା'ର ଚାରିପାଖେ ଘେରିଯାଇ କ୍ରନ୍ଦନ କଲେ । କୀଚକର ଶବକୁ ବିଧିପୂର୍ବକ ସଂସ୍କାର କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କୀଚକର ଭାଇ ଓ ଆତ୍ମୀୟମାନେ ବାହାରକୁ ଆଣୁଥିବା-ବେଳେ, ନିକଟସ୍ଥିତ ଏକ ସ୍ତମ୍ଭକୁ ଆଉଜି ଛିଡ଼ାହୋଇଥିବା ପରମା ସୁନ୍ଦରୀ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ଦେଖି କହିଲେ, ଏହି ଅସତୀ ନିମିତ୍ତ କୀଚକର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ତେଣୁ ଏହାକୁ କୀଚକର ମୃତ ଶବ ସହିତ ଦଗ୍ଧ କରାଇ କୀଚକର ଅତୃପ୍ତ ଆତ୍ମାକୁ ତୃପ୍ତ କରାଇବା । ସେମାନେ ଏହା ସ୍ଥିରକରି ବିରାଟରାଜାଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ କହିଲେ, ମହାରାଜ ! ସୈରନ୍ଧ୍ରୀ ନିମିତ୍ତ କୀଚକର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଅଛି । ତାହାକୁ କୀଚକର ଶବ ସହିତ ଦଗ୍ଧ କରାଇବା ପାଇଁ ଆଜ୍ଞା ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ ।

ବିରାଟ ରାଜାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ନଥିଲେ ବି କୀଚକ ଭାଇମାନଙ୍କର ଦୁଷ୍ଟ ବିକ୍ରମ ହେତୁ ଅନୁମତି ପ୍ରଦାନ କରିବା ପରେ, ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ କୀଚକର ଭାଇମାନେ ଶବ ସହିତ ବାନ୍ଧି ଶ୍ମଶାନ ଭୂମିକୁ ନେଇକରି ଯିବାବେଳେ, ଦ୍ରୌପଦୀ ପ୍ରାଣଭୟରେ ଆକୁଳ କ୍ରନ୍ଦନକଲେ । ଭୀମଙ୍କ କର୍ଣ୍ଣରେ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କର କରୁଣ କ୍ରନ୍ଦନ ପଡ଼ିବାମାତ୍ରେ, ଧୈର୍ଯ୍ୟଧରି ରହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ରାଗରେ ତାଙ୍କର ସାରା ଶରୀର କମ୍ପି ଉଠିଲା । କୀଚକର ଭାଇମାନଙ୍କୁ ବଧକରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଭୀମ ଗନ୍ଧର୍ବ ବେଶ ଧାରଣ କରି ଗୋଟାଏ ପାଚେରୀ ଡେଇଁ ଯେଉଁ ଶ୍ମଶାନ ସ୍ଥାନରେ କୀଚକର ଭାଇମାନେ ଥିଲେ, ସେ ସ୍ଥାନକୁ ଦେହରେ କଳା ବୋଳି-ହୋଇ ଗୋଟାଏ ବିରାଟ ଅର୍ଦ୍ଧ ଶୁଷ୍କ, ଶାଖାପ୍ରଶାଖା ପୂର୍ଣ୍ଣ ତାଳ ଗଛଟାଏ ଉପାଡ଼ି ହସ୍ତରେ ଧରି ଅତି ଶୀଘ୍ର ଗମନ କଲେ ।

ଭୀମଙ୍କୁ ଦେଖି କୀଚକର ଭାଇମାନେ ଭୟରେ ପ୍ରମାଦ ଗଣି, ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଦେବାକୁ ଉଦ୍ୟତହୁଅନ୍ତେ, ଭୀମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ତାଳଗଛରେ ପିଟିପିଟି ପ୍ରାଣ ନାଶକରି ଫୋପାଡ଼ି ଦେଇ ଫେରିଲେ । ସେଠାରୁ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ତାଙ୍କୁ ପ୍ରବୋଧନା ଦେଇ କହିଲେ- ଯେଉଁମାନେ ବିନା ଅପରାଧରେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ କ୍ଳେଶ ଦେବେ, ସେମାନେ ଏମାନଙ୍କ ପରି ବିନାଶ ହେବେ ।

ବିରାଟରାଜା କୀଚକ ଭାଇମାନଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ଖବର ପାଇ ଦୁଃଖିତ ହେଲେ ଏବଂ ସୁଦେଷ୍ଣାଙ୍କ ପାଖକୁ ଖବର ଦେଇ କହି ପଠାଇଲେ-ସୈରନ୍ଧ୍ରୀ ଅନ୍ତଃପୁରକୁ ଆସିଲେ କହିବ ତାଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ମଙ୍ଗଳ ହେବ, ସେ ସ୍ଥାନକୁ ଶୀଘ୍ର ଚାଲିଯାଆନ୍ତୁ । ଦ୍ରୌପଦୀ ଶ୍ମଶାନ ଭୂମିରୁ ଅନ୍ତଃପୁରକୁ ଫେରି ସୁଦେଷ୍ଣାଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରବେଶ ହୁଅନ୍ତେ, ସୁଦେଷ୍ଣା ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ କହିଲେ-ହେ ସୈରନ୍ଧ୍ରୀ ! ରାଜା ଗନ୍ଧର୍ବମାନଙ୍କର କ୍ଷମତା ଦେଖି ଭୟ କରୁଅଛନ୍ତି । ତେଣୁ ତୁମ୍ଭର ମଙ୍ଗଳହେଉ, ତୁମ୍ଭର ଯେଉଁସ୍ଥାନକୁ ଯିବାର ଇଚ୍ଛାହୁଏ, ସେସ୍ଥାନକୁ ଶୀଘ୍ର ଯାଅ । ତୁମ୍ଭେ ନବଯୌବନା ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦରୀ । ପୁରୁଷମାନେ ତୁମ୍ଭପ୍ରତି ଅତିଶୟ କ୍ରୋଧୀ, ଏ ହେତୁ ତୁମ୍ଭେ ଏ ସ୍ଥାନରେ ରହିଲେ ଆମ୍ଭ-ମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ହେବନାହିଁ । ସୁଦେଷ୍ଣାଙ୍କଠାରୁ ଦ୍ରୌପଦୀ ଏହାଶୁଣି କହିଲେ ମୋତେ ଆଉ ଆପଣଙ୍କ ନିକଟରେ ରହିବାପାଇଁ ତେରଦିନ ସମୟ ଦିଅନ୍ତୁ । ତେରଦିନ ପରେ ଗନ୍ଧର୍ବମାନେ ସନ୍ତୋଷ ହୋଇ ମୋତେ ଏଠୁ ସ୍ଥାନରୁ ନେଇଯିବେ ଏବଂ ଆପଣଙ୍କର ତଥା ରାଜାଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ବିଧାନରେ ଯତ୍ନବାନ ହେବେ ।

ଏଣେ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ପାଣ୍ଡବ ମାନଙ୍କୁ ଖୋଜିବା ନିମନ୍ତେ ପଠାଇଥିବା ଚରମାନେ ଫେରିଯାଇ ନିରାଶବାଣୀ ଶୁଣାଇବା ପରେ, ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଚିନ୍ତିତ ଅବସ୍ଥାରେ ରହିଛନ୍ତି । ସେହି ଚରମାନେ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କ ମନକୁ ଖୁସି-

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କରାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କହିଲେ-ଆମ୍ଭେ ଅନୁମାନ କରୁଛୁ ଆପଣଙ୍କ ସୌଭାଗ୍ୟ ବଳରୁ ସେମାନେ ନାଶ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିବେ । ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଗୁପ୍ତଚରମାନଙ୍କର କଥାଶୁଣି ଚିନ୍ତିତ ହୋଇ ରହିଲେ ଏବଂ ସଭାସଦ୍‌ବର୍ଗଙ୍କୁ କହିଲେ, ଗୁପ୍ତଚରମାନେ ତ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କୁ ନ ପାଇ ଫେରି ଆସିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ପାଣ୍ଡବମାନେ କେଉଁ ଆଡ଼କୁ ଗଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ କିପରି ଠାବ କରିବା ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ତୁମ୍ଭେମାନେ ଭଲ ଭାବରେ ବିବେଚନା କର । ଅଜ୍ଞାତ ବାସର ସମୟ ପ୍ରାୟ ସରି ଆସିଲାଣି ସେମାନଙ୍କର । ଏହି ବର୍ଷକ ଶେଷ ହେଲେ ସେମାନେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରି ନିଶ୍ଚୟ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ବହୁ ଅନିଷ୍ଟ କରିବେ । ତେଣୁ ସେମାନେ କିପରି ଧରାପଡ଼ି, ପୁନର୍ବାର ବନବାସ କରିବେ ତାହାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯିବା ଉଚିତ ।

କର୍ଣ୍ଣ କହିଲେ, ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ! ସୁଚତୁର, ହିତକାରକ ସମର୍ଥ ଓ ଧୂର୍ତ୍ତ ଗୁପ୍ତଚରମାନଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ ଦେଶ ଓ ବିଦେଶରେ ଥିବା ସଭା, ଋଷିମାନଙ୍କର ମଠ, ରାଜାମାନଙ୍କ ନଗର, କୁଟୁମ୍ବୀମାନଙ୍କ ଗୃହ, ତୀର୍ଥ ଓ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଜନପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥାନକୁ ପଠାଯାଉ ଓ ସେମାନେ ଚତୁରତାର ସହିତ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କୁ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରନ୍ତୁ ।

ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କର କନିଷ୍ଠ ଭାଇମାନେ ଯଥା ପାପବୁଦ୍ଧି ଦୁରାତ୍ମା ଓ ଦୁଃଶାସନ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କୁ ଉତ୍ତର ଦେଇ କହିଲେ-କର୍ଣ୍ଣ ଯାହା କହିଲେ, ତାହା କରାଯାଉ । ଯଦି ଏତେ ଚେଷ୍ଟା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେମାନଙ୍କର କୌଣସି ସନ୍ଧାନ ନମିଳେ, ତେବେ ଜାଣିବାକୁ ହେବ, ସେହି ଅଭିମାନୀ ପାଣ୍ଡବମାନେ ଅତି ଗୁପ୍ତ ସ୍ଥାନରେ ଥିବେ, କିମ୍ବା ସମୁଦ୍ରର ଅପର ପାର୍ଶ୍ୱକୁ ଯାଇଥିବେ କିମ୍ବା ଅରଣ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଅତି ଭୟଙ୍କର ସର୍ପମାନେ ଗ୍ରାସ କରିଥିବେ କିମ୍ବା ବିଷମ ସଙ୍କଟ ପଡ଼ିବାରୁ ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ କରିଥିବେ ।

କିନ୍ତୁ ଦ୍ରୋଣ ସମସ୍ତଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ସାରିବା ପରେ କହିଲେ- ହେ କୁରୁଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ! ପାଣ୍ଡବମାନେ କଦାପି ମୃତ୍ୟୁର ଅଧୀନ ହୋଇ ନ ଥିବେ, ସେମାନେ ଉଦୟ ସମୟକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି କୌଣସି ଗୁପ୍ତ ସ୍ଥାନରେ ଆତ୍ମଗୋପନ କରିଛନ୍ତି, ନିଶ୍ଚୟ ଠିକ୍ ବେଳରେ ଆତ୍ମ ପ୍ରକାଶ କରିବେ ।

ଦ୍ରୋଣ କଥାକୁ ସମର୍ଥନ କରି ଭୀଷ୍ମ କହିଲେ - ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ ଆଡ଼େ ଖୋଜିବାକୁ ଯାଇ ନିରାଶ ହୋଇ ଫେରିବା ଆଦୌ ଉଚିତ ନୁହେଁ । କାରଣ ନୀତିଶ୍ରେଷ୍ଠ ପାଣ୍ଡବମାନେ ନିଶ୍ଚିତ କେଉଁଠାରେ ଆତ୍ମ ଗୋପନକରି ରହିଥିବେ । ଯେଉଁନଗରରେ ଅଥବା ଯେଉଁ ଗ୍ରାମରେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଭାଇମାନଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଧରି ରହିଥିବେ, ସେ ଦେଶର ରାଜାଙ୍କର କୌଣସି ଅମଙ୍ଗଳ ଘଟିନଥିବ । ସେଠାକାର ଲୋକମାନେ ଦାନଶୀଳ, ପ୍ରିୟବାକ୍ୟବାଦୀ, ଧ୍ୟାନସ୍ଥଯୁକ୍ତ, ଲଜ୍ଜାଶୀଳ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟଜୟୀ, ସତ୍ୟପରାୟଣ, ହୃଷ୍ଟକଳେବର, ସନ୍ତୁଷ୍ଟଚିତ୍ତ, ବିଶୁଦ୍ଧ ସ୍ୱଭାବ, କର୍ମଦକ୍ଷ ଓ ନିଜ ଧର୍ମରେ ଆସକ୍ତ ହେବେ, କଦାପି ପରଗୁଣରେ ଦୋଷାରୋପଣକାରୀ, ପରଶ୍ରୀ କାତର, ଓଭିମାନୀ, ଅଥବା ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟ ଯୁକ୍ତ ହେବେ ନାହିଁ । ସେ ସ୍ଥାନରେ ସର୍ବଦା ବେଦଧ୍ୱନି ଶୁଣାଯିବ, ପୂର୍ଣ୍ଣାହୁତି ଓ ବହୁ ଦକ୍ଷିଣାଯୁକ୍ତ ନାନା ପ୍ରକାର ଯଜ୍ଞର ଅନୁଷ୍ଠାନ କରାଯାଉଥିବ । ଯଥା ସମୟରେ ମେଘ ସମୂହ ଉପଯୁକ୍ତ ପରିମାଣରେ ଜଳରାଶି ବର୍ଷଣ କରିବେ, ଲୋକମାନେ ଆପଦଶୂନ୍ୟ ହେବେ ଓ ପୃଥିବୀ ପ୍ରଚୁର ପରିମାଣରେ ଶସ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବେ । ପ୍ରଚୁର ଧାନ୍ୟ ଉତ୍ପାଦନ ହେବ, ନାନା ପ୍ରକାର ବୃକ୍ଷ ଓ ଲତା-ମାନଙ୍କର ଫଳ ସ୍ୱାଦୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ, ବିବିଧ ପୁଷ୍ପରାଶି ଅନୁପମ ସୌରଭ ଧାରଣ କରିବେ । ଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶତ୍ରୁତା ରହିବ ନାହିଁ ଓ ସେମାନେ ଭୟାଳୁ ହେବେ ନାହିଁ । ସେ ଯେଉଁ ରାଜ୍ୟରେ ରହିବେ, ସେ ରାଜ୍ୟ ଅସଂଖ୍ୟ ଗୋସମ୍ପଦରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ, ସେଠାକାର ଦଧି ଦୁଗ୍ଧ ଓ ଘୃତ ସବୁ ଅତିଶୟ ସ୍ୱାଦୁ ଓ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକର ହେବ, ଯାବତୀୟ ପେୟ ଓ ଭକ୍ଷ ସାମଗ୍ରୀ ସବୁ ସ୍ୱାଦୁ ଓ ହିତକର ହେବ, ରସ ସ୍ପର୍ଶ, ଗନ୍ଧ ଓ ଶବ୍ଦ ସବୁ ଯାବତୀୟ ଗୁଣମାନଙ୍କୁ ଧାରଣ କରିବ ଓ ସମୁଦାୟ ଦୃଶ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ନିର୍ମଳ ରହିବ । ତେଣୁ ଏହି ଗୁଣ ବା ସଙ୍କେତମାନ ଯେଉଁ ଦେଶରେ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିବ, ସେହି ଦେଶରେ ସେମାନେ ଗୁପ୍ତ ଭାବରେ ରହିଥିବେ । ଏପରି ସ୍ଥାନକୁ ଗଲେ ନିଶ୍ଚୟ ତାହାଙ୍କର ସନ୍ଧାନ ମିଳିବ ।

କୃପାଚାର୍ଯ୍ୟ କହିଲେ - ଦ୍ରୋଣ ଓ ଭୀଷ୍ମଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ଅବଜ୍ଞା କରିବାର ନୁହେଁ, ତାହା ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଓ ହିତକାରକ । ପାଣ୍ଡବମାନେ ଠିକ୍ ସମୟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ କୌରବ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କୁଳ ବିନାଶର କାରଣ ହେବେ । ଏହା ପୂର୍ବରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ହେୟ ଜ୍ଞାନ ନକରି, ରାଜ୍ୟରେ ସୈନ୍ୟ ସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ାଇ ସତର୍କରେ ରହିଲେ ବିପଦର ଭୟ ରହିବ ନାହିଁ ।

ଏପରି ବିଚାର ଚାଲିଥିବା ବେଳେ ତ୍ରିଗର୍ତ୍ତ ଦେଶର ରାଜା ସୁଶର୍ମା ବିଚାର ମାଗି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କୁ କହିଲେ- ହେ ପ୍ରଭୋ ! କୀଚକର ପରାକ୍ରମରେ ମତ୍ସ୍ୟ ଦେଶର ବିରାଟ ରାଜା ଆମ୍ଭ ଦେଶକୁ ବାରମ୍ବାର ଜୟକରି ବହୁ ପରାଭବ ଦେଇଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ କୀଚକ ଓ ତା'ର ଭାଇମାନେ ଗନ୍ଧର୍ବମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିହତ । ତେଣୁ ଆମ୍ଭେ ଏତିକି ବେଳେ ମତ୍ସ୍ୟ ଦେଶକୁ ଆକ୍ରମଣ କରି ବିରାଟ ରାଜାଙ୍କର ଧନସମ୍ପତ୍ତି ଓ ଗୋଧନ ବଳାତ୍କାରେ ହରଣ କରି ଆଣିବା । ଏହା କର୍ଣ୍ଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱୀକୃତ ଲାଭ କଲା ପରେ, ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କୁ ଚର ପଠାଇ ଖୋଜିବା ବିଚାର ଫସର ଫାଟିଗଲା । ସୈନ୍ୟ ସଜବାଜ ଚାଲିଲା ମତ୍ସ୍ୟ ଦେଶ ଅଧିକାର ନିମନ୍ତେ । ଶୁଭବେଳା ଦେଖି କୃଷ୍ଣପକ୍ଷ ସପ୍ତମୀ ତିଥିରେ ତ୍ରିଗର୍ତ୍ତରାଜ ସୁଶର୍ମା ଅଗ୍ନିକୋଣ ଅଭିମୁଖରେ ବିରାଟ ନଗରକୁ ସୈନ୍ୟ ସାମନ୍ତ ଧରି ଯୁଦ୍ଧଯାତ୍ରା କରି ଗୋଧନ ହରଣ କରିବାକୁ ଚାଲିଲେ । ତା' ପରଦିନ ଅଷ୍ଟମୀ ତିଥିରେ କୌରବମାନେ ସମସ୍ତ ସୈନ୍ୟ ଓ ବାହନମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ବିରାଟ ନଗରରେ ପ୍ରବେଶ ପୂର୍ବକ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ଗୋଧନମାନଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କଲେ ।

ତ୍ରିଗର୍ତ୍ତରାଜ ସୁଶର୍ମା ଗୋଧନ ଅପହରଣ କରିବାରୁ ଗୋଧନମାନଙ୍କର ରକ୍ଷକ ବିରାଟ ରାଜା ରାଜସଭା ମଧ୍ୟରେ ଉପବେଶନ କରିଥିବା ସମୟରେ ଖବର ଦେଲା-ମହାରାଜ ! ତ୍ରିଗର୍ତ୍ତ ରାଜାଙ୍କର ସୈନ୍ୟ ସାମନ୍ତ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଜୟକରି ଓ ପରାଭବ ଦେଇ ଆପଣଙ୍କର ଶତସହସ୍ର ଗୋଧନମାନଙ୍କୁ ବଳାତ୍କାରେ ଅପହରଣ କରି ନେଇଗଲେ ।

ବିରାଟ ରାଜା ଗୋରକ୍ଷକଙ୍କ ଠାରୁ ଖବର ପାଇ ନିଜର ରଥାରୋହୀ, ଗଜାରୋହୀ, ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ଓ ପଦାତିକ ଏହି ଚତୁରଙ୍ଗ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସଜ କରି ଓ ଛଦ୍ମବେଶରେ ଥିବା ଯୁଧିଷ୍ଠିର, ଭୀମ, ନକୁଳ ଓ ସହଦେବଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଧରି ଯୁଦ୍ଧ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ ହେଲେ । ଦୁଇଦଳଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅତି ଭୟଙ୍କର ଲୋମହର୍ଷଣକାରୀ ତୁମୁଳ ଯୁଦ୍ଧ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ତ୍ରିଗର୍ତ୍ତ ରାଜାଙ୍କ ସୈନ୍ୟମାନେ ବିରାଟ ରାଜାଙ୍କ ସୈନ୍ୟଙ୍କୁ ପରାଜିତ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ବାରମ୍ବାର ଦୁଇ ରାଜାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯୁଦ୍ଧ ହେଉଥାଏ । ପ୍ରତିଥର ସୁଶର୍ମା ହାରିଯାଉଥାନ୍ତି । ସୁଶର୍ମାଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର କନିଷ୍ଠ ଭ୍ରାତା ସୁଧର୍ମା ମିଶିଯିବାରୁ ତ୍ରିଗର୍ତ୍ତର ଅଧୀଶ୍ୱର ସୁଶର୍ମା ବିରାଟ ରାଜାଙ୍କର ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପରାଜିତ କରି ପରିଶେଷରେ ଅତି ବଳିଷ୍ଠ ବିରାଟଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବା ନିମିତ୍ତ ଧାବିତ ହେଲେ । ସେହି ବଳିଷ୍ଠ ଭ୍ରାତୃ ଦୁହେଁ ବିରାଟଙ୍କୁ ବଳପୂର୍ବକ ଧରି ନେଇଗଲେ ।

ବିରାଟ ରାଜାଙ୍କୁ ସୁଶର୍ମା ଧରି ନେଇ ଯିବାରୁ ବିରାଟ ରାଜାଙ୍କ ସୈନ୍ୟ ଆଟ ପଛଘୁଞ୍ଚା ଦେଇ ପଳାୟନ କଲେ । ଏହା ଦେଖି ଛଦ୍ମବେଶୀ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଭୀମଙ୍କୁ କହିଲେ— ହେ ଭୀମ ! ଦେଖ ବିରାଟ ରାଜାଙ୍କୁ କିପରି ସୁଶର୍ମା ଧରି ନେଉଅଛି । ଶୀଘ୍ର ତାଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କର । ଆମ୍ଭେ ଏତେଦିନ ତାଙ୍କର ଅନ୍ନ ବସ୍ତ୍ରରେ ପ୍ରତିପାଳିତ ହୋଇ ଆସୁଥାଏଁ, ଏତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ବିପଦରୁ ମୁକ୍ତ କଲେ ଆମ୍ଭେ ଋଣମୁକ୍ତ ହେବା ।

ଛଦ୍ମବେଶୀ ଭୀମ ଅଗ୍ରଜଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପାଇବା ମାତ୍ରେ ଏକ ବିଶାଳ ବୃକ୍ଷକୁ ନିଷ୍କାଷଣ କଲେ । ଭୀମ ବୃକ୍ଷକୁ ନିଷ୍କାଷଣ କରୁଥିବା ଦେଖି ଯୁଧିଷ୍ଠିର କହିଲେ— ତୁମ୍ଭେ ବୃକ୍ଷ ଧାରଣ କରି ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସଂହାର କଲେ ଏହା ଦେଖି ସମସ୍ତେ ତୁମ୍ଭକୁ ଭୀମସେନ ବୋଲି ଜାଣି ପକାଇବେ । ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତୁମ୍ଭେ ଉପଯୁକ୍ତ ଧନୁଶର, ଶକ୍ତି, ଖଡ୍ଗ ଅଥବା ପରଶୁ ଧରି ଶୀଘ୍ର ବିରାଟଙ୍କୁ ରକ୍ଷାକର ।

କଙ୍କ ପଣ୍ଡା ଦେଖି କହିଲେ ବଲ୍ଲଭଙ୍କୁ ।
ଦେଖ ଦେଖ ବଲ୍ଲଭ ବିରାଟ ନୃପଙ୍କୁ ॥
ତୁମ୍ଭ ପରା ବଳୀ ତ ବିରାଟ ଚାକର ।
ହୋଇଅଛି ତ୍ରିଗର୍ତ୍ତ କରୁଛି କିଙ୍କର ॥
ତାହାଙ୍କୁ ଏତେବେଳେ କଲେ ପ୍ରତିକାର ।
ପାଇବ ଧନରତ୍ନ ବସନ ଅପାର ॥
ଭୀମ ବୋଇଲେ ଆହେ ଦେଖ କଙ୍କ ପଣ୍ଡା ।
ଯୁଦ୍ଧେ ଯୋଦ୍ଧା ମୁଣ୍ଡ ମୋଡ଼ି ମୁଁ ଗଣ୍ଡା ଗଣ୍ଡା ॥
ତ୍ରିଗର୍ତ୍ତ ନୃପତିର ବଳକୁ ମୁଁ ଦଳି ।
ଆଣୁଛି ନୃପଙ୍କୁ ନବସ କାଛ ଭଳି ॥
ରହିଁକ ତନ୍ତ୍ରୀପାଳ ଏଙ୍କୁ ଘେନ ତୁମ୍ଭେ ।
ଆସ ହେ ଯୁଦ୍ଧକରି ଯାଉଅଛୁ ଆମ୍ଭେ ॥

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଦେଖ ଆଗରେ ବଡ଼ ଗଛଟାଏ ଅଛି ।
ଏହାକୁ ଉପାଡ଼ି ମୁଁ ଯୁଝିବି ବୋଲୁଛି ॥
ଯୁଧିଷ୍ଠିର ବୋଇଲେ ଉପାଡ଼ିଲେ ବୃକ୍ଷ ।
ଭୀମ ବୋଲି ହୋଇବ ସବୁରି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ॥
ଏ ସ୍ଥାନେ ତ ବହୁତ ଆୟୁଧ ପଡ଼ିଛି ।
ଯେ ମନ ପାଇବ ତା ନିଅ ମୁଁ ବୋଲୁଛି ॥
(କୃଷ୍ଣସିଂହ ମହାଭାରତ-ବିରାଟ)

ଭୀମ ଯୁଦ୍ଧକୁ କାଳବିଳମ୍ବ ନକରି ଚାଲିଲେ । ନକୁଳ ଓ ସହଦେବ ସାଥିରେ ବି ଗଲେ । ଭୀମ ସୁଶର୍ମାର ପଛେ ପଛେ ରହ ରହ ଡାକି ଗୋଟିଏ ଧନୁରେ ଶର ଯୋଚି ମହା ଭୟଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ କଲେ ସୁଶର୍ମା ସହିତ । କଙ୍କପଣ୍ଡା, ତନ୍ତ୍ରୀପାଳ, ଗ୍ରନ୍ଥିକ ବି ଯୁଦ୍ଧରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଅତି ଅଦ୍ଭୁତ ସହକାରେ ଯୁଦ୍ଧ କଲେ । ଏହି ଯୁଦ୍ଧରେ କଙ୍କପଣ୍ଡା ଏକ ସହସ୍ର ସୈନ୍ୟ, ବଲ୍ଲଭ ସପ୍ତସହସ୍ର ସୈନ୍ୟ, ଗ୍ରନ୍ଥିକ ସପ୍ତଶତ ଓ ତନ୍ତ୍ରୀପାଳ ଛଅଶତ ସୈନ୍ୟ ସଂହାର କରି ବିରାଟ ରାଜାଙ୍କୁ ମୁକ୍ତକଲେ ।

ଭୀମସେନ ସୁଶର୍ମାଙ୍କୁ ଧରିଆଣି ତା'ର ପ୍ରାଣନାଶ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେବାରୁ, ଯୁଧିଷ୍ଠିର ବାରଣ କଲେ । ସୁଶର୍ମା ଜୀବନପାଇ ପଳାୟନ କଲେ ।

ସୁଶର୍ମାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ସେହି ରାତ୍ରିକି ସମରାଙ୍ଗନରେ ପାଣ୍ଡବମାନେ ରହିଲେ । ରାତି ପାହି ସକାଳ ହେଲା । ବିରାଟ ରାଜା ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କୁ ବହୁ ପ୍ରଶଂସାରେ ପ୍ରଶଂସିତ କରି ମତ୍ସ୍ୟ ଦେଶରେ ରାଜା ହେବାପାଇଁ ସ୍ୱୀକୃତି ବାଣୀ ଶୁଣାଇଲେ ।

ଯୁଧିଷ୍ଠିର ବିରାଟ ରାଜାଙ୍କର ପ୍ରଶଂସାରେ ଆନନ୍ଦିତ ନହୋଇ, ସ୍ୱଭାବ ସୁଲଭ ଢଙ୍ଗରେ କହିଲେ – ମହାରାଜ ! ଆମ୍ଭେତ ଆପଣଙ୍କ ଦୟାରୁ ଅନ୍ନବସ୍ତ୍ରତନ ପାଇ ରହିଲୁ । ଆପଣଙ୍କର ସେବା କରିବା ଆମ୍ଭର କାର୍ଯ୍ୟ । ଆମ୍ଭକୁ ଏପରି କହନ୍ତୁ ନାହିଁ । ବରଂ ରାଜଧାନୀକୁ ବିଜୟ ଖବର ଦିଅନ୍ତୁ, ବିରାଟ ରାଜ୍ୟର ଘରଆଡ଼େ ଜୟଘୋଷଣ କରନ୍ତୁ ।

ବିରାଟ ରାଜା ତ୍ରିଗର୍ତ୍ତ ରାଜାଙ୍କୁ ପରାଜିତ କରି ଗୋଧନମାନଙ୍କୁ ଧରି ନଗରକୁ ଗମନ କରିବାରୁ କୁରୁଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ନିଜର ଅମାତ୍ୟ ଭୀଷ୍ମ, ଦ୍ରୋଣ, କର୍ଣ୍ଣ, ଅସ୍ତ୍ର ବିଶାରଦ କୃପାଚାର୍ଯ୍ୟ, ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା, ଶକୁନି, ଦୁଃଶାସନ, ବିମ୍ବିଶତି, ବିକର୍ଣ୍ଣ, ଚିତ୍ରସେନ, ଦୁର୍ମୁଖ, ଦୁଃଶଳ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମହାରଥୀମାନଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଆଣି ବିରାଟରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଗୋରକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ପ୍ରହାରପୂର୍ବକ ବଳାତ୍କାରେ ଗୋଧନ ମାନଙ୍କୁ ନେଇଗଲେ । ଗୋରକ୍ଷକ ମାନଙ୍କର ଅଧକ୍ଷ ଗୋପାଳ ସରଦାର ଗୋମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବାର ଉପାୟ ନପାଇ ରଥରେ ଚଢ଼ି ବିରାଟ ନଗରକୁ ଯାଇ ବିରାଟଙ୍କର ପୁଅ ଉତ୍ତରକୁ କହିଲେ—ହେ ରାଜ୍ୟବର୍ଦ୍ଧନ ରାଜପୁତ୍ର । କୌରବମାନେ ଆପଣଙ୍କର ଗୋଧନ ସବୁ ଛଡ଼ାଇକରି ନେଇଗଲେ, ଆପଣ ଗୋଧନ ସବୁ ଫେରାଇ ଆଣିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରନ୍ତୁ । ଗୋପାଳ ସରଦାର ଉତ୍ତରକୁ ଏ ଖବର ଦେବାସମୟରେ ଉତ୍ତର ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରହି ଆମୋଦ ପ୍ରମୋଦରେ ସମୟ ଅତିବାହିତ କରୁଥିଲେ ।

ଉତ୍ତର ଗୋପାଳ ସରଦାରଠାରୁ ଏ ଖବର ପାଇ କହିଲେ– ପୂର୍ବେ ଅଷ୍ଟାବିଂଶ ଅହୋରାତ୍ର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେଉଁ ମହା ଭୟଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲା, ସେ ଯୁଦ୍ଧରେ ମୋ ରଥର ସାରଥିର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଛି । ମୋ ରଥ ବର୍ତ୍ତମାନ ସାରଥି ଶୂନ୍ୟ । ମୋ ରଥର ଘୋଟକ ଚଳାଇବା ନିମିତ୍ତ ଉପଯୁକ୍ତ ଗୋଟିଏ ସାରଥି ପାଇଲେ ମୁଁ ଏହିକ୍ଷଣି ଯୁଦ୍ଧ ଯାତ୍ରା କରି କୌରବ ମାନଙ୍କର ସଂଗରରେ ସ୍ଥାନ ପୂର୍ବକ ଶସ୍ତ୍ରର ଅସୀମ ପ୍ରତାପରେ ଇନ୍ଦ୍ରଦେବ ଅସୁରକୁଳକୁ ସଂହାର କଲପ୍ରାୟ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ, ଭୀଷ୍ମ, ଦ୍ରୋଣ, କର୍ଣ୍ଣ, କୃପାଚାର୍ଯ୍ୟ, ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଓ ଆସିଥିବା ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପରାଜିତ କରି ଅଳ୍ପ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଧନ ମାନଙ୍କୁ ଫେରାଇ ଆଣିବି ।

ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ଏହିକଥା ଶୁଣି ନିରବରେ ଏକ ନିର୍ଜନସ୍ଥାନରେ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ କହିଲେ-ହେ କଲ୍ୟାଣୀ ! ତୁମ୍ଭେ ମୋ କହିବା ଅନୁସାରେ ଶୀଘ୍ର ରାଜକୁମାରଙ୍କୁ କହ ଯେ ବୃହନ୍ନଳା ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ମହାଯୁଦ୍ଧରେ ସାରଥି ହୋଇଥିଲେ, ସେ ସମ୍ପ୍ରତି ଆପଣଙ୍କର ରଥରେ ସାରଥି ହେବେ । ଦ୍ରୌପଦୀ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟକୁ ଯାଇ ଉତ୍ତରକୁ କହିଲେ-ହେ ରାଜପୁତ୍ର ! ଆପଣଙ୍କ ନିବାସରେ ବୃହନ୍ନଳା ନାମରେ ଯେଉଁ ନାଚୁଣୀ ଅଛି, ତାଙ୍କୁ ମୁଁ ପୂର୍ବେ ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ଗୃହରେ ଦେଖିଥିଲି । ସେ ଅର୍ଜ୍ଜୁନଙ୍କ ଠାରୁ ଅସ୍ତ୍ରବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷାକରି, ଯୁଦ୍ଧବିଦ୍ୟାରେ ପାରଙ୍ଗମତା ହାସଲ କରିଛନ୍ତି । ଖାଣ୍ଡବବନ ଦହନବେଳେ ବୃହନ୍ନଳା ଅର୍ଜ୍ଜୁନଙ୍କର ରଥରେ ସାରଥି ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ମୁଁ ବି ଶୁଣିଅଛି-ବୃହନ୍ନଳାଙ୍କ ସମାନ କେହି ସାରଥି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ନାହାନ୍ତି । ତୁମ୍ଭର କନିଷ୍ଠା ଭଗ୍ନୀ ଉତ୍ତରା ଯଦି ତାଙ୍କୁ କହିବେ, ସେ ନିଶ୍ଚୟ ତୁମ୍ଭ ରଥରେ ସାରଥି ହେବେ ।

ଏହା ଶୁଣି ଦ୍ରୌପଦୀ ଅଳପ ହସିଲେ ।
ମୁଖେବାସ ଦେଇଣ ତା' ପାଶକୁ ଗଲେ ॥
ବୋଇଲେ ଶୁଣ ଆହେ ବିରାଟର ବାଳା ।
ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ରଥ ବାହୁଥିଲା ବୃହନ୍ନଳା ॥
ଏ ବାହାରେ ତାଙ୍କଠାରୁ ଅସ୍ତ୍ରଶିକ୍ଷା ।
ଶିଖିଛୁ ନାଚିବାକୁ ଶଯ୍ୟାକୁଳ ଗାଧ ॥
ଏହାକୁ ସାରଥି କରିଣ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ।
ଖାଣ୍ଡବ ଦହନେ ଜିଣିଲେ ମଘବାନ ॥
ତୁମ୍ଭ ସାନଭଗିନୀ ଉତ୍ତରା ତାହାଙ୍କୁ ।
ବୋଇଲେ ବାହୁଡ଼ିବେ ସେ ତୁମ୍ଭ ରଥକୁ ॥"

(କୃଷ୍ଣସିଂହ ମହାଭାରତ-ବିରାଟ)

ଉତ୍ତର ଉତ୍ତରାଙ୍କୁ କହନ୍ତେ - ଉତ୍ତରା ଅର୍ଜ୍ଜୁନଙ୍କ ନିକଟରେ ନାଚଶାଳାରେ ପ୍ରବେଶକରି ବିନମ୍ର ସ୍ୱରରେ କହିଲେ-ହେ ବୃହନ୍ନଳେ ! କୌରବମାନେ ଆସି ଆମ୍ଭ ରାଜ୍ୟରେ ଗୋଧନ ସବୁ ହରଣ କରି ନେଇଅଛନ୍ତି । ସେହି ହେତୁରୁ ମୋର ଭ୍ରାତୃଙ୍କର ଭାଇ ତାଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ପରାସ୍ତ କରି ଗୋଧନ ଫେରାଇ ଆଣିବା ନିମନ୍ତେ ଯୁଦ୍ଧଯାତ୍ରା କରିବେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ରଥରେ ସାରଥି ନଥିବାରୁ ସେ ଯୁଦ୍ଧଯାତ୍ରା କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ସୈରନ୍ଧ୍ରୀଠାରୁ ଜାଣିଲୁ, ତୁମ୍ଭେ ପୂର୍ବେ ଅର୍ଜ୍ଜୁନଙ୍କ ରଥରେ ସାରଥି ହୋଇ ବହୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରଶଂସା ଅର୍ଜ୍ଜନ କରିଅଛ । ତେଣୁ ମୁଁ ଅନୁରୋଧ କରି କହୁଛି, ତୁମ୍ଭେ ଭାଇଙ୍କ ରଥରେ ସାରଥି ହୋଇ ରଥଚାଳନା କର ।

ଅର୍ଜ୍ଜୁନ, ରାଜକୁମାରୀ ଉତ୍ତରାଙ୍କର ଅନୁରୋଧ କ୍ରମେ ରାଜକୁମାର ଉତ୍ତରଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବା ନିମନ୍ତେ ବାହାରିଲେ । ରାଜପୁତ୍ର ଉତ୍ତର ଦୂରରୁ ଅର୍ଜ୍ଜୁନଙ୍କୁ ଦେଖି କହିଲେ-ହେ ବୃହନ୍ନଳେ ! ମୁଁ ଜାଣିବାକୁ ପାଇଲି, ତୁମ୍ଭେ ସାରଥି କର୍ମରେ ପଟୁ ଅଛ । ପୂର୍ବେ କୁନ୍ତୀପୁତ୍ର ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ତୁମ୍ଭ ସାହାଯ୍ୟରେ ଖାଣ୍ଡବବନ ଦହନ ହେଉଥିବା ସମୟରେ ଅଗ୍ନିଦେବଙ୍କୁ ସନ୍ତୋଷ କରିଥିଲେ ଓ ଭୂମଣ୍ଡଳକୁ ଜୟ କରିଥିଲେ । ସୈରନ୍ଧ୍ରୀ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ବିଷୟ ଉତ୍ତମ ରୂପେ ଜାଣନ୍ତି । ସେହି ହେତୁରୁ ମୁଁ ସାରଥି ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାର ଜାଣି ସେ ତୁମର ପରିଚୟ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ କୌରବମାନେ ଗୋଧନ ହରଣ କରି ନେଇଯାଇଥିବାରୁ ଆମ୍ଭେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରୁଅଛୁ, ତୁମ୍ଭେ ଯେପରି ଅର୍ଜ୍ଜୁନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ସାରଥି ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଯେଉଁ ପ୍ରକାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ, ମୋତେ ସେହିପ୍ରକାରେ ସାହାଯ୍ୟକର ।

ଏହିକଥା ଶୁଣି ଅର୍ଜ୍ଜୁନ କହିଲେ, ହେ ରାଜକୁମାର ! ଯୁଦ୍ଧରେ ସାରଥି ପଣ କରିବାରେ ମୋର କି କ୍ଷମତାଅଛି ? ମୁଁ ନାଚୁଣୀଟାଏ । ନାଚ, ଗୀତ ଶିକ୍ଷା ଦେବାରେ ମୋର ଦକ୍ଷତା ଅଛି । ମୁଁ ଏ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ପାରିବି କିପରି ?

ବୃହନ୍ନଳା ବୋଇଲେ କିଏ ଗୋ ବୋଲୁଛି ।
ନାଚୁଣୀଟାକୁ କମ୍ପା ଯୁଦ୍ଧକୁ ଡାକୁଛ ॥
ରଥକୁ କେଉଁରୂପେ ବାହୁଥାନ୍ତି ଲୋକ ।
ସ୍ୱପନେ ସେ ତ ହୋଇନାହିଁ ମୋ ଆଲୋକ ॥
ଯୁବତୀ ପରାୟେ ତ ଅଟେ ମୋର ରୀତି ।
ନାଟ ନାଚିବା ମୁଁ କରିଛି ଏଣୁ ବୃତ୍ତି ॥
ଯୁଦ୍ଧ ବୋଇଲେ ତ ନ ଯୁଟେ ମୋର ମନ ।
ବୁଝାଇ ଶୁଝାଇବି ନୃତ୍ୟ ବରତନ ॥

(କୃଷ୍ଣସିଂହ ମହାଭାରତ-ବିରାଟ)

ଉତ୍ତରର ଅନୁରୋଧ ରକ୍ଷାକରି ବୃହନ୍ନଳା ଉତ୍ତର ରଥରେ ସାରଥି ହେବାପାଇଁ ସ୍ୱୀକୃତି ପ୍ରଦାନ କରିବାରୁ, ଉତ୍ତର କବଚ ବୃହନ୍ନଳାଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରି କହିଲେ– ହେ ବୃହନ୍ନଳା ! ଶୀଘ୍ର କବଚ ପିନ୍ଧି ସାରଥି ବେଶ ଧାରଣ– କର । ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ସବୁ ଜାଣି ନ ଜାଣିଲା ପରି କୌତୁକ କରିବା ନିମିତ୍ତ ଉତ୍ତରାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଅଜ୍ଞ ଲୋକପ୍ରାୟ ନାନା ପ୍ରକାରର ପରିହାସ ଜନକ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ । ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ହସାଇବା ନିମିତ୍ତ କବଚକୁ ଉପରକୁ ଟେକି ପିନ୍ଧିବାର ଆରମ୍ଭ କଲାରୁ ସମସ୍ତ ରାଜକୁମାରୀମାନେ ତାହା ଦେଖି ବିଶେଷ ହସିଲେ । ରାଜକୁମାର ଅର୍ଜ୍ଜୁନଙ୍କର ହାସ୍ୟ ଜନକ କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ତାହାଙ୍କୁ ଅଜ୍ଞ ବୋଲି ବିଚାରି ନିଜେ କବଚକୁ ପିନ୍ଧାଇ ଦେଲେ ।

"ଉତ୍ତର ଏହା ଶୁଣି ଦେଲେ କବଚକୁ ।
ଲଗାଇ କରି ତାଙ୍କ ଘୋଡ଼ା ବାହିବାକୁ ॥
ବୃହନ୍ନଳା ସେକ୍ଷଣି କବଚ ଧରିଲେ ।
ମୁଣ୍ଡଆଡ଼ୁ ଗୋଡ଼ଯାଏ ଯେ ଲମ୍ବାଇଲେ ॥

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ତାହା ଦେଖି କୁମାରୀମାନେ ହେଲେ ହସି ।
ବସନକୁ ଅଧର ଦେଶରେ ନବେଶି ॥''

(କୃଷ୍ଣସିଂହ ମହାଭାରତ-ବିରାଟ)

ଉତ୍ତର ବୃହନ୍ନଳାକୁ କବଚ ପିନ୍ଧାଇଦେଇ ନିଜେ ମହାମୂଲ୍ୟର କବଚ ପିନ୍ଧି ସିଂହ ଧ୍ୱଜ ରଥଉପରେ ବସି ରଥ ଚଳାଇବା ନିମିତ୍ତ ବୃହନ୍ନଳାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶଦେଲ । ବୃହନ୍ନଳା ରଥରେ ସାରଥିଭାବେ ବସିବା ବେଳକୁ ବୃହନ୍ନଳାଙ୍କର ସଖୀ ଉତ୍ତରା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରାଜକନ୍ୟାମାନେ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ-ହେ ବୃହନ୍ନଳେ ! ତୁମ୍ଭେ ଭୀଷ୍ମ, ଦ୍ରୋଣ ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତ କୌରବ ସେନାପତିମାନଙ୍କୁ ପରାଭବ ଦେଇ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପୁତ୍ତଳିକା ନିମିତ୍ତ ବିଚିତ୍ର ସୂକ୍ଷ୍ମ କୋମଳ ଓ ମନୋହର ବସ୍ତ୍ର ଆଣିବ । ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ତାହା ଶୁଣି ହସି କରି ଦୁନ୍ଦୁଭି ଓ ମେଘ ଧ୍ୱନିପ୍ରାୟ ଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, ଯୁଦ୍ଧରେ ରାଜକୁମାର ଯଦି ମହାରଥୀମାନଙ୍କୁ ପରାଜୟ ଦେବେ, ତେବେ ମୁଁ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛାଅନୁସାରେ ଉତ୍ତମ ଓ ମନୋହର ବସ୍ତ୍ର ଆଣିଯିବି । ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ଏହିପରି ରାଜ-କନ୍ୟାମାନଙ୍କ ସହିତ ପରିହାସରେ କଥୋପକଥନ ହୋଇ ଉତ୍ତରଙ୍କ ଆଦେଶାନୁସାରେ ଅଶ୍ୱମାନଙ୍କୁ ଚଳାଇ କୌରବମାନେ ରହିଥିବା ସ୍ଥାନକୁ ରଥବାହିଲେ । ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରୁ ରଥ ଉପରେ ଉପବେଶନ କରି ବିରାଟ ପୁତ୍ର ଉତ୍ତର କୌରବଙ୍କର ବିରାଟ ସୈନ୍ୟ ଥାଟ ଦେଖି ତାଟକା ହୋଇଗଲେ । ରାଜପ୍ରାସାଦରୁ ଯେଉଁ ଦମ୍ଭରେ ବୃହନ୍ନଳାକୁ ସଙ୍ଗରେ ଧରି ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଆସିଥିଲେ, ସେ ଦମ୍ଭ ତାଙ୍କର ରହିଁ ରହିଁ କେଉଁଣେ ଉଭେଇଗଲ । ଦେହ ତାଙ୍କର ଥରିବାକୁ ଲଗିଲ । ଅତିଶୟ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ଅର୍ଜ୍ଜୁନଙ୍କୁ କହିଲେ- ହେ ବୃହନ୍ନଳେ ! କୌରବ ସୈନ୍ୟ-ଥାଟକୁ ଦେଖି ମୋର ଶରୀରରେ ଭୟଜାତ ହେଉଛି । ତେଣୁ ମୋର ଇଚ୍ଛା ହେଉନାହିଁ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ । ମୋର ପିତା ସମସ୍ତ ସୈନ୍ୟସାମନ୍ତମାନଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ତ୍ରିଗର୍ତ୍ତରାଜା ସୁଶର୍ମାଙ୍କସହିତ ଯୁଦ୍ଧକରିବାକୁ ଯାଇଛନ୍ତି । ଏଠାରେ ଆମ୍ଭକୁ ସହାୟ ହେବାକୁ ଜଣେ ମାଧ କେହି ବୀରପୁରୁଷ ନାହାନ୍ତି । ସହଜରେ ମୁଁ ବାଳକ । ମୋର ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାରେ ସେପରି ଅଭିଜ୍ଞତା ନାହିଁ । ସେହି ହେତୁରୁ ମୁଁ କୌରବମାନଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବିନାହିଁ । ତେଣୁ ତୁମ୍ଭେ ଶୀଘ୍ର ବିରାଟ ଅଭିମୁଖେ ରଥ ଫେରାଅ ।

ବୃହନ୍ନଳା ଉତ୍ତରଙ୍କର ଏପରି ଭୟଭୀତ ହେବାର ଜାଣି କହିଲେ-ହେ ରାଜପୁତ୍ର ଉତ୍ତର । ଆପଣ ଯୁଦ୍ଧ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କ ସହିତ ମୁହାଁମୁହିଁ ନହୋଇ ଭୟର ଅଧୀନ ହୋଇ କାହିଁକି ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କର ଆନନ୍ଦ ବଢ଼ାଉ-ଅଛ ? ଆପଣ କହିବାରୁ ମୁଁ ଏତେ ଶ୍ରମକରି ରଥଚଳାଇ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ର ଅଭିମୁଖେ ଆସିଅଛୁ । ଯେତେଯାହା ହେଲେ ବି ମୁଁ ଆଉ ରଥ ନ ଫେରାଇ ଆପଣଙ୍କୁ କୁରୁସେନାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯୁଦ୍ଧ କରିବା ନିମିତ୍ତ ନେଇକରିଯିବି । ଆପଣ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ପ୍ରତିଜ୍ଞାକରି ଆସିଥିଲେ, କୁରୁକୁଳ ଧ୍ୱଂସ କରି ଗୋଧନ ଫେରାଇ ଦେବାକୁ । ଯଦି ଯୁଦ୍ଧ ନକରି ଫେରିଯାଅ, ତେବେ ସେମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ବିଶେଷ ନିନ୍ଦାକରିବେ । ମୁଁ ସାରଥି କାର୍ଯ୍ୟ ଭଲରୂପେ ଜାଣେ ବୋଲି ସୈରନ୍ଧ୍ରୀ ଆପଣଙ୍କ ନିକଟରେ କହିଥିବାରୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ଦଳନ ନକରି ଗୃହକୁ କଦାପି ଫେରିବିନାହିଁ । ସୈରନ୍ଧ୍ରୀଙ୍କ ପ୍ରଶଂସା ଓ ଆପଣଙ୍କ ଅନୁରୋଧରେ ମୁଁ ଏହି ସ୍ଥାନକୁ ଆସିଅଛୁ । ସମସ୍ତ କୌରବ ମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ନିଶ୍ଚୟ ଯୁଦ୍ଧ କରିବି, ତେଣୁ ଆପଣ କିଛି ସମୟ ରଥରେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି ବସିରୁହନ୍ତୁ ।

''ମୋ ହୃଦୟେ, ତ ସୈନ୍ୟ ସଖା କେହିନାହିଁ ।
ପୁଣି ଯୁଦ୍ଧ ଭଙ୍ଗି ତ ମୁହିଁ ନ ଜାଣଇ ॥
ତେଣୁ ମୋ ମନ ହେଉନାହିଁ ଯୁଝିବାକୁ ।
ବାହୁଡ଼ାଅ ହେ ବେଗେ ରଥ ମୋ ଘରକୁ ॥
ମନ୍ଦା ଏ ଚୋରିଣି ପିଇଲେ ଦେହ ଶ୍ରାନ୍ତ ।
ନାଶିବ ଶୋଷରେ ମୁଁ ହେଲଣି ଆରତ ॥
ବାବୁ ପଛରେ ମୋର ସୈନ୍ୟ ଦେନ ସଙ୍ଗେ ।
ଏମାନଙ୍କୁ ଆସି ମାରନ୍ତୁ ରଣ ରଙ୍ଗେ ॥
ମୋ ହାତରେ ଏ କଥା ନୁହଇ ସର୍ବଥା ।
ଶ୍ରମକୁ ନକର ହେ ବୃହନ୍ନଳା ବୃଥା ॥
ବୃହନ୍ନଳା ବୋଲେ ନ ଦେଖି ଶତ୍ରୁ ବଳ ।
କାହିଁପାଇଁ ଭୟରେ ହେଉଛ ଆକୁଳ ॥
ତୁମ୍ଭେ ଆଣିଅଛ ବୁହାଇ ରଥ ମୋତେ ।
ମୁଁ ତ ଛାଡ଼ୁନାହିଁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ କଦାଚିତେ ॥
କୌରବ ମାନଙ୍କ ଆଗକୁ ଘୁମ୍ଭ ରଥ ।
ବାହୁଣ ନେବ ରଥ ଥିଲେ ସାମରଥ ॥

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଆଗରେ ତ କରିଛ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ।
ଏବେ ସେ ପ୍ରତିଜ୍ଞାକୁ କରୁଛ ଅବଜ୍ଞା ॥
ରାଇଙ୍କୁ ନ ଘେନି ଘରକୁ ଯେବେ ଯିବ ।
ଇଚ୍ଛା ସୁଖେ ଉପହାସକୁ ଅରଜିବ ॥
ମୁଁ ତ ଆସିଅଛି ସୈରନ୍ଧ୍ରୀ ବୋଲ ପାଇ ।
ନ ମାଇଲେ କୁରୁଙ୍କୁ ଫେରିସିବ ନାହିଁ ॥"
(କୃଷ୍ଣସିଂହ ମହାଭାରତ-ବିରାଟ)

ଅର୍ଜ୍ଜୁନଙ୍କ ବାଣୀ ଶୁଣି ବିରାଟ ସୁତ କହିଲେ-ହେ ବୃହନ୍ନଳେ ! କୁରୁଗଣ ଆମ୍ଭର ଗୋଧନ ନେଇ ଆମ୍ଭର ସମସ୍ତ ଧନ ସମ୍ପତ୍ତି ସହ ରାଜ୍ୟ ପଛେ ନେଇ-ଯାଆନ୍ତୁ, ମୁଁ କଦାପି ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧକରିବିନାହିଁ । ଏହା କହି ଉତ୍ତର ଗର୍ବ, ମାନ ଓ ବାଣକମାଣ ସବୁ ଛାଡ଼ି ରଥରୁ ଡେଇଁପଡ଼ି ପଳାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । କିନ୍ତୁ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ଉତ୍ତରକୁ କେଉଁଠି ବା ଛାଡ଼ୁଛନ୍ତି ? ରଥରୁ ଡେଇଁ ଉତ୍ତରକୁ ଧରିବାପାଇଁ ଉତ୍ତର ପଛରେ ଗୋଡ଼ାଇଲେ ।

ଉତ୍ତର ଏହାଶୁଣି କମ୍ପାଇଣ କାୟେ ।
ପଳାଇଲା ଡେଇଁ ରଥରୁ ମହାଭୟେ ॥
ବୃହନ୍ନଳା ତା' ଦେଖି ତା ରଥରୁ ଡେଇଁ ।
ଧାଇଁଲେ ତାକୁ ଧରିବାକୁ ସେ ଗୋଡ଼େଇ ॥
(କୃଷ୍ଣସିଂହ ମହାଭାରତ-ବିରାଟ)

ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ଉତ୍ତରର ପଛେ ପଛେ ଧାଉଁଥିବା ବେଳେ ତାଙ୍କର ଲମ୍ବ ବେଣୀ ଓ ଉତ୍ତମ ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣର ବସ୍ତ୍ର ଧରଣୀରେ ଲୋଟି ପଡ଼ୁଥିବାର ଦେଖି କୁରୁକୁଳର ମହା ମହା ଯୋଦ୍ଧା-ମାନେ ହସିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଓ କୁହାକୁହି ହେଲେ ଏ ବ୍ୟକ୍ତିଟି କିଏ ? ଏହି ପୁରୁଷର କିଛି ଅଂଶ ପୁରୁଷ ଓ କିଛି ଅଂଶ ସ୍ତ୍ରୀର ଦେହପରି ଦେଖାଯାଉଛି । ଏ କାହିଁକି ପଳାତକ ବ୍ୟକ୍ତିର ପଛେ ପଛେ ଧାଉଁଅଛି ? ଆକୃତି ଓ ବେଶକୁ ଚାହିଁଲେ ନପୁଂସକ ପ୍ରାୟ ଜଣାଯାଉଅଛି, କିନ୍ତୁ ନିରେଖି କରି ଚାହିଁଲେ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ପରି ଜଣାପଡ଼ୁଛି । ବୋଧେ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ନପୁଂସକ ବେଶରେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଆସିଅଛି । ଏ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ନ ହୋଇଥିଲେ ଅନ୍ୟ କେହି ଏପରି ସାହାସବାନ୍ଧି ଏକାକୀ ଆମ୍ଭ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଆସନ୍ତାନାହିଁ । ବୋଧହୁଏ ବିରାଟଙ୍କ ଅନୁପସ୍ଥିତି ଯୋଗୁ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଅର୍ଜ୍ଜୁନଙ୍କୁ ସାରଥି କରି ଆମ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଆସିଥିଲା, କିନ୍ତୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ସେ ଦେଖି ଭୟରେ ପଳାଇ ଯାଉଥିବାରୁ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ତାହାକୁ ଧରିବାକୁ ପଛେ ପଛେ ଗୋଡ଼ାଇଅଛି ।

କୌରବମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅର୍ଜ୍ଜୁନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ତର୍କ ବିତର୍କ ଚାଲିଥିବାବେଳେ, ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ଉତ୍ତରଙ୍କ ପଛରେ ଶହେ ପାଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୋଡ଼ାଇ ତାହାର କେଶକୁ ଧରିଲେ । କିନ୍ତୁ ଉତ୍ତର କାକୁତିମିନତି ହୋଇ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଅର୍ଜ୍ଜୁନଙ୍କୁ କହିଲା-ହେ ବୃହନ୍ନଳେ ! ମୁଁ ତୁମକୁ ଶହେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଦ୍ରା, ସୁବର୍ଣ୍ଣଦଣ୍ଡ ଶୋଭିତ ଗୋଟିଏ ରଥ ଓ ଦଶଗୋଟି ମତ୍ତହସ୍ତୀ ପୁରସ୍କାର ଦେବି, ତୁମେ ମୋତେ ଦୟାକରି ଛାଡ଼ିଦିଅ ।

ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ଉତ୍ତରକୁ ନ ଛାଡ଼ି କହିଲେ, ହେ ରାଜପୁତ୍ର । ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ରଥରେ ବସି ଯୁଦ୍ଧ କରିବି, ତୁମେ ରଥରେ ସାରଥି ହୋଇ ଅଶ୍ୱମାନଙ୍କୁ ଚଳାଅ । ତୁମେ କେବଳ ରଥ ଚଳାଇଲେ ମୁଁ କୁରୁକୁଳଙ୍କୁ ଧ୍ୱଂସ କରିଦେବି । ଏହିପରି ବହୁ ଆଶ୍ୱାସନା ବାକ୍ୟ କହି ଉତ୍ତରକୁ ବହୁକଷ୍ଟରେ ରଥରେ ଚଢ଼ାଇଲେ ।

ଉତ୍ତର କୁମାର ଆଉ ଭାବିବାକୁ ସମୟ ପାଇନଥିଲା । ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ତାକୁ ରଥରେ ବସାଇ ଯେତେବେଳେ ରଥ ଚଳାଇ ଶମୀବୃକ୍ଷ ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସରହେଲେ, ସେତିକିବେଳେ ଭୀଷ୍ମ, ଦ୍ରୋଣ, ଓ କୌରବ ବୀରମାନେ ଜାଣିପାରିଲେ ଏ ନିଶ୍ଚୟ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ଘୋର ଭୀତି ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ଏହି ସମୟରେ କୁରୁସୈନ୍ୟ ଥାଟ ମଧ୍ୟରେ ଅଶୁଭ ସଙ୍କେତମାନ ଦୃଶ୍ୟ ହେବାରୁ ଅସ୍ତ୍ରଧାରୀ ବୀରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ, କୁରୁବଂଶର ଗୁରୁ, ଭରଦ୍ୱାଜଙ୍କ ପୁତ୍ର ଦ୍ରୋଣାଚାର୍ଯ୍ୟ ସମସ୍ତ ସୈନ୍ୟସାମନ୍ତ ଓ ଯୁଦ୍ଧ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ରଥୀମାନଙ୍କୁ ସତର୍କ କରାଇ କହିଲେ-ବହୁତ ଅଶୁଭ ସଙ୍କେତ ଦୃଶ୍ୟ ହେଉଥିବାରୁ ଜଣାଯାଏ, ଆଜି କିଛି ଅନିଷ୍ଟ ଘଟଣା ଘଟିବ । ଆପଣା ଆପଣାର ଆତ୍ମରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଅ ଓ ଯୁଦ୍ଧ ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଏକତ୍ର ଦଳବଦ୍ଧକରି ରଖାଅ । ଏ ଯେଉଁ ବୀରପୁରୁଷଟିଏ ନପୁଂସକ ବେଶ ଧାରଣ କରି ଆସିଅଛି, ଏ ନିଶ୍ଚୟ ଅସ୍ତ୍ରଧାରୀ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ । ଏଥିରେ ଆଦୌ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ବିରାଟ ପୁତ୍ରକୁ ଶମୀବୃକ୍ଷ ନିକଟକୁ ନେଇ, ଉତ୍ତରର ଯୁଦ୍ଧଭୀତି ଓ ଯୁଦ୍ଧକାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଅକ୍ଷମ ଜାଣି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଉତ୍ତରଙ୍କୁ କହିଲେ-ହେ ଉତ୍ତର ! କୌରବମାନଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ତୁମର ଦୁର୍ବଳ କୋଦଣ୍ଡଟି ସମର୍ଥ ନୁହେଁ, ତେଣୁ ତୁମେ ଏହି ଶମୀ ବୃକ୍ଷରେ ଆରୋହଣ କରି, ଏଥିରେ କ୍ଷତ୍ରିୟ ପ୍ରବର ମହାବଳୀ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ବଜ୍ର ସମ ଆୟୁଧମାନ ରହିଅଛି, ସେ ସବୁ ଆଣ ।

ପୂର୍ବରୁ ଏହି ବୃକ୍ଷରେ ଗୋଟିଏ ମଡ଼ା ବନ୍ଧାଯାଇ-ଥିବା କଥା ଉତ୍ତର ଶୁଣି ଥିବାରୁ, ଶମୀ ବୃକ୍ଷକୁ ସ୍ପର୍ଶକରି ମଡ଼ା ସ୍ପର୍ଶରେ ଅପବିତ୍ର ହୋଇଯିବି କହି ବୃକ୍ଷରେ ଆରୋହଣ କରିବାକୁ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ଉତ୍ତର ମନା କରିଦେଲା । ଅର୍ଜୁନ ଉତ୍ତରକୁ ବୁଝାଇ କହିଲେ - ହେ ରାଜକୁମାର ! ଆପଣ ଉଚ୍ଚ କୁଳରେ ସମ୍ଭୂତ । ଆପଣଙ୍କ ହସ୍ତରେ କଦାପି ନିନ୍ଦିତ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଇବି ନାହିଁ । ଏହି ବୃକ୍ଷରେ ବନ୍ଧା ହୋଇଥିବା ଆୟୁଧମାନ ସବୁ ମଡ଼ା ପ୍ରାୟ ଦୃଶ୍ୟ ହେଉ ଅଛି । ତେଣୁ ମନରେ ଶଙ୍କା କରିବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ ।

ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ଆଶ୍ୱାସନା କଥା ଶୁଣି ଉତ୍ତର ଶମୀ ବୃକ୍ଷରେ ଆରୋହଣ କଲା ଓ ଅର୍ଜୁନ ରଥରେ ବସି କହିବାଅନୁସାରେ ବୃକ୍ଷ ଅଗରୁ ଶରାସନମାନଙ୍କୁ ବାହାର କରି ଗାଣ୍ଡୀବ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଚାରି ଗୋଟି ଧନୁକୁ ଦେଖି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲା ଓ ଏହି ଧନୁକୁ ସବୁ ଧରି ଏହାର ବିଶେଷ ବିବରଣୀ ସବୁ ଜାଣିବା ଇଚ୍ଛାରେ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ପଚାରିଲା ।

ଉତ୍ତର ଆୟୁଧମାନ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ବାହାର କରି କାହାର ଆୟୁଧ ବୋଲି ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ପଚାରନ୍ତେ, ଅର୍ଜୁନ ସବୁ ଆୟୁଧର ଅଧିକାରୀ ପାଣ୍ଡବମାନେ ଓ ପାଣ୍ଡବ ପାଞ୍ଚ ଭାଇଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କାହାର କେଉଁ ଆୟୁଧ ତାହା ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଭାବରେ ଉତ୍ତରକୁ ବୁଝାଇ ଦେଲେ ।

ପୁନର୍ବାର ଉତ୍ତର ପଚାରିଲା - ହେ ବୃହନ୍ନଳେ ! ଏଗୁଡ଼ିକ ଯଦି ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ଆୟୁଧ, ତେବେ ସେମାନେ କେଉଁଠାରେ ରହି ଅଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କର ବିବରଣୀ ମୋତେ ପ୍ରଦାନ କର ।

ଅର୍ଜୁନ କହିଲେ— ମୁଁ ହେଉଛି ପୃଥାଙ୍କ ଅର୍ଜୁନ । ଆପଣଙ୍କ ନଗରରେ ଯେ କଙ୍କ ପଣ୍ଡା ଭାବେ ରହିଛନ୍ତି, ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଯୁଧିଷ୍ଠିର । ବଲ୍ଲଭ ନାମରେ ଯେ ଆପଣଙ୍କ ପିତାଙ୍କର ସୁପକାର ଅଛନ୍ତି, ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଭୀମସେନ । ଆପଣଙ୍କ ଗୃହରେ ନକୁଳ ଅଶ୍ୱବନ୍ଧନ କରନ୍ତି, ସହଦେବ ଗୋପାଳମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି, ଯାହାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ କୀଚକମାନେ ହତ ହୋଇଅଛନ୍ତି, ସେହି ସୈରନ୍ଧ୍ରୀ ଦ୍ରୌପଦୀ ଅଟନ୍ତି ।

ବୃହନ୍ନଳା ନିଜକୁ ଅର୍ଜୁନ ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେବାରୁ ଉତ୍ତର ମନରେ ସନ୍ଦେହ ଜାତ ହେଲ, ତେଣୁ ସେ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ଦଶନାମ ଅଛି, ସେଇ ନାମ ଦଶଟି କ'ଣ କ'ଣ ବୋଲି ପଚାରିବାରୁ ଅର୍ଜୁନ କହିଲେ-ହେ ବିରାଟ କୁମାର ! ଆପଣ ଯାହା ପଚାରୁଛନ୍ତି, ତାହା ମୁଁ କହୁଛି ଶୁଣ । ଅର୍ଜୁନ, ଫାଲଗୁନ, ଜିଷ୍ଣୁ, କିରୀଟୀ, ଶ୍ୱେତବାହନ, ବିଭତ୍ସୁ, ବିଜୟ, କୃଷ୍ଣ, ସବ୍ୟସାଚୀ ଓ ଧନଞ୍ଜୟ, ଏହି ଦଶ ନାମରେ ମୁହିଁ ଖ୍ୟାତ ।

"ଉତ୍ତର ବୋଇଲେ ଅର୍ଜୁନ ଯେବେ ତୁମ୍ଭେ ।
କହ ତାଙ୍କର ଦଶନାମ ପୁଚ୍ଛୁଁ ଆମ୍ଭେ ॥
ଅରଜୁନ ବୋଇଲେ ଉତ୍ତର କୁମାର ।
କହିବା ଦଶନାମ ଶୁଣ ହେ ଆମ୍ଭର ॥
ଅରଜୁନ, ଫାଲଗୁନ, କିରୀଟୀ, ବିଜୟ ।
କୃଷ୍ଣ, ଜିଷ୍ଣୁ, ଶ୍ୱେତବାହନ, ଧନଞ୍ଜୟ ॥
ବିଭତ୍ସୁ, ସବ୍ୟସାଚୀ ଏ ଦଶଟି ନାମ ।
କହନ୍ତିଟି ଅରଜୁନ ବୀରଙ୍କ ଉତ୍ତମ ॥"

(କୃଷ୍ଣସିଂହ ମହାଭାରତ-ବିରାଟ)

ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ଉତ୍ତରରେ ଉତ୍ତରର ମନରୁ ସନ୍ଦେହ ନ ତୁଟିବାରୁ, ସେ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ପୁନର୍ବାର ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ— ହେ ବୃହନ୍ନଳେ ! ତୁମ୍ଭେ ଯଦି ଅର୍ଜୁନ ବୋଲି ନିଜର ପରିଚୟ ଦେଉଛ, ଏଥିରୁ ମୋର ସଂଶୟ ତୁଟୁ ନାହିଁ । ତୁମ୍ଭେ ତୁମ୍ଭର ଯେଉଁ ଦଶନାମ କହିଗଲ, ସେହି ନାମଗୁଡ଼ିକ କେଉଁ କେଉଁ କାରଣରୁ ବହନ କରିଅଛ, ଫିଟାଇ କହିଲେ ମୋ ମନରୁ ସଂଶୟ ଦୂରହେବ ।

ଅର୍ଜୁନ କହିଲେ, ମୁଁ ସମସ୍ତ ଜନପଦ ଜୟକରି କେବଳ ଧନମାତ୍ର ଆଣି ତାହାର ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତି କରିବାରୁ ମୋର ଧନଞ୍ଜୟ ନାମ ହୋଇଅଛି । ମୁଁ ଯୁଦ୍ଧ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ମଦାନ୍ଧ ବୀରମାନଙ୍କୁ ନିଶ୍ଚୟ ପରାଭବ କରଇ ବୋଲି ବିଜୟ ନାମକୁ ଧରି ଅଛି । ସୁବର୍ଣ୍ଣ କବଚଧାରୀ ଶ୍ୱେତ ଘୋଟକମାନେ ରଥରେ ସଂଯୋଜିତ ହୋଇ ମୋରଯୁଦ୍ଧ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବାରୁ, ମୁଁ ଶ୍ୱେତବାହନ ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ହୋଇଅଛି । ହିମାଳୟ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପର୍ବତର ପୃଷ୍ଠରେ ଉତ୍ତର ଫାଲଗୁନୀ ଓ ପୂର୍ବ ଫାଲଗୁନୀ ଏହି ଦୁଇ ନକ୍ଷତ୍ରଙ୍କର ସନ୍ଧି ସମୟରେ ଜାତ ହୋଇ ଥିବାରୁ ଫାଲଗୁନ ନାମ ଧରି ଅଛି । ପୂର୍ବେ ମହାବଳ ଦାନବମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଯୁଦ୍ଧ କରୁଥିବା ସମୟରେ ଇନ୍ଦ୍ର ଦେବ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ମୋର ମସ୍ତକରେ ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବଙ୍କ ସଦୃଶ ଅତି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କିରୀଟୀ ପରିଧାନ କରାଇ ଥିବା ହେତୁରୁ ମୋର କିରୀଟୀ ନାମ ହୋଇଅଛି । ମୁଁ ଯୁଦ୍ଧ କରୁଥିବା ସମୟରେ କଦାପି ବୀଭତ୍ସ ଅର୍ଥାତ୍ ଘୃଣା ଜନିତ କାର୍ଯ୍ୟ କରଇ ନାହିଁ, ସେହି ନିମିତ୍ତ ବିଭତ୍ସୁ ନାମକୁ ନର ଓ ଅମରମାନେ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ମୋର ଦୁଇହସ୍ତ ଗାଣ୍ଡୀବ ଧନୁକୁ ଆକର୍ଷଣ କରିବା ବିଷୟରେ ସମର୍ଥ, ସେହି କାରଣରୁ ସବ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ ବାମ ହସ୍ତରେ ଜ୍ୟାକର୍ଷଣ ପ୍ରଭୃତି କାର୍ଯ୍ୟ କରଇ, ସେହି ନିମିତ୍ତ ସବ୍ୟସାଚୀ ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ହୋଇଅଛି । ପୃଥିବୀ ମଣ୍ଡଳରେ ମୋର ବର୍ଣ୍ଣ ଅର୍ଥାତ୍ କାନ୍ତି ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଓ ସର୍ବଦା ଶୁକ୍ଳ ଅର୍ଥାତ୍ ବିଶୁଦ୍ଧ କର୍ମ କରୁଥାଏ । ଏହି କାରଣରୁ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ନାମକୁ ପାଇଅଛି । ମୁଁ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ପୁତ୍ର ଓ ଶତ୍ରୁ ଦମନକାରୀ, ସେହି କାରଣରୁ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ କେହି କେହି ମୋତେ ପରାଭବ ଦେବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ଅତଏବ ଦେବତା ଓ ମନୁଷ୍ୟ ସମାଜରେ ଜୟଶୀଳ ହେବାରୁ ଜିଷ୍ଣୁ ନାମରେ ପରିଚିତ ହେଲି । ମୋହର ବର୍ଣ୍ଣର ମନୋହରତ୍ୱ ଥିବାରୁ ମୁଁ ବାଲ୍ୟ ସମୟରେ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତକୁ ଆକର୍ଷଣ କରୁଥିଲି । ତେଣୁ ପିତା ସ୍ନେହରେ କୃଷ୍ଣ ନାମ ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି ।

ଅର୍ଜ୍ଜୁନଙ୍କ ମୁଖ ନିଃସୃତ ବାଣୀ ଶୁଣି ଉତ୍ତର କହିଲା- ହେ ମହାବାହୁ ! ଧନଞ୍ଜୟ ମୁଁ ମୋର ଭାଗ୍ୟବଳରୁ ଆପଣଙ୍କର ପରିଚୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ନିଜକୁ ଧନ୍ୟ ମନେ କରୁଛି । ମୋର ଅଜ୍ଞାନ ବଶତଃ ଯେଉଁ ପ୍ରକାର କଥୋପକଥନ କରିଅଛି, ସେ ଦୋଷ ସମସ୍ତ ମାର୍ଜ୍ଜନା କରିବେ । ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣଙ୍କ ଦର୍ଶନରେ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇଅଛି । ଆପଣ ଏହି ରଥରେ ବସନ୍ତୁ, ଏବଂ ଆଜ୍ଞା କରନ୍ତୁ କେଉଁ ଆଡ଼କୁ ରଥ ଚଳାଇବାକୁ ହେବ ?

ଉତ୍ତର ଯୁଧିଷ୍ଠିର ପ୍ରଭୃତି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ଆୟୁଧମାନଙ୍କୁ ଶମୀ ବୃକ୍ଷରେ ରଖି କେବଳ ଅର୍ଜ୍ଜୁନଙ୍କର ଆୟୁଧମାନଙ୍କୁ ଧରି ଶୀଘ୍ର ବୃକ୍ଷରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଅର୍ଜ୍ଜୁନଙ୍କୁ ଆୟୁଧମାନ ଦେଇ ରଥରେ ବସାଇ ଯୁଦ୍ଧସ୍ଥଳକୁ କୌରବ ବାହିନୀଙ୍କ ଆଡ଼େ ରଥ ଚଳାଇ ନେଲା ।

କୌରବ ବାହିନୀ ଓ ଅର୍ଜ୍ଜୁନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯୁଦ୍ଧ ସ୍ଥଳରେ ପ୍ରବଳ ଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ଉତ୍ତର ଅର୍ଜ୍ଜୁନଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶାନୁସାରେ ରଥ ଚାଳନା କରୁଥାଏ । ଏହି ଯୁଦ୍ଧରେ ଅର୍ଜ୍ଜୁନଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧକରି କୌରବ ବାହିନୀର ମହା ମହା ଯୋଦ୍ଧା ଭୀଷ୍ମ, ଦ୍ରୋଣ, କୃପାଚାର୍ଯ୍ୟ, କର୍ଣ୍ଣ, ବିକର୍ଣ୍ଣ, ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା ଓ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ସହିତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଯୋଦ୍ଧାମାନେ ପରାଜୟ ଲଭିଲେ । ଅର୍ଜ୍ଜୁନ କୁରୁ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଜିଣି ବିରାଟଙ୍କ ଗୋଧନମାନଙ୍କୁ ଫେରାଇ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ ।

ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ଉତ୍ତର ସହିତ ବିରାଟ ନଗରକୁ ଆସିବା ପରେ ଉତ୍ତର ପାଣ୍ଡବ ପାଞ୍ଚ ଭାଇଙ୍କ ପରିଚୟ ପିତାଙ୍କ ଆଗରେ ପ୍ରଦାନ କରି, ଯୁଧିଷ୍ଠିର, ଭୀମ, ଅର୍ଜ୍ଜୁନ, ନକୁଳ ଓ ସହଦେବଙ୍କର ପରାକ୍ରମମାନ ବିଶେଷ ଭାବେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ।

ମତ୍ସ୍ୟ ଦେଶ ନରପତି ବିରାଟ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କ ଠାରୁ ସମସ୍ତ ସହାୟ୍ୟ ପାଇ ଓ ଅତିଶୟ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ସହିତ ଶିଷ୍ଟାଚାର ଅନୁସାରେ ବାକ୍ୟାଳାପ କରି ତାହାଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ, କୋଷ ଓ ନଗର ସହିତ ସମୁଦାୟ ରାଜ୍ୟ ସମର୍ପଣ କଲେ । ସିଂହାସନରେ ବସି ଯୁଧିଷ୍ଠିର ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କଲେ ।

ସେତେବେଳକୁ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର 'ଅଜ୍ଞାତ ବାସ' ସମୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ପାଣ୍ଡବମାନେ ନିଜର ରାଜ୍ୟ ପାଇବା ପାଇଁ ମହାଭାରତ ଯୁଦ୍ଧର ସମସ୍ତ ଆୟୋଜନରେ ଲାଗିପଡ଼ିଲେ ।

ଅଜ୍ଞାତ ଯୋଦ୍ଧା-(*Unknown Warior*)- ସଂ.ବି. (ଅଜ୍ଞାତ + ଯୋଦ୍ଧା)-ପ୍ରଥମ ମହାଯୁଦ୍ଧରେ ବହୁ ଦେଶର ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ପରିମାଣରେ ଅଜ୍ଞାତ ନାମା ସୈନିକ ଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରାଣବଳି ଦେଲେ, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଠିକ୍ ଠିକଣା ମିଳିଲା ନାହିଁ, ସେହିମାନଙ୍କର ସ୍ମୃତି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେହି ବୀରପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ସମ୍ମାନିତ କରିବା ପାଇଁ ଏହି ଶବ୍ଦର ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇଥିଲା । ଜଣେ ଇଂରେଜ ସୈନିକ ଫ୍ରାନ୍ସ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ମୃତ୍ୟୁ ବରଣ କରିବା ପରେ, ତାଙ୍କୁ କବର ଦିଆଯାଇଥିଲା ଫରାସୀ ମାଟିରେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କିନ୍ତୁ ଇଂଲଣ୍ଡର ଜାତୀୟ ବୀରମାନେ ଫରାସୀର ସେହି କବରରୁ କାଢ଼ିନେଇ ତାଙ୍କୁ ଓ୍ୱେଷ୍ଟ ମିନଷ୍ଟର ଆବ୍‌ବେରେ ଇଂଲଣ୍ଡର ରାଜା, ରାଣୀ ଓ ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ମହାସମାରୋହରେ ସମାଧିସ୍ଥ କରାଯାଇଥିଲା । ଇଂଲଣ୍ଡର ଜଳ, ସ୍ଥଳ ଆକାଶ ବାହିନୀର ପ୍ରଧାନ ସେନାପତିଗଣ ଏହି ଅଜ୍ଞାତ ଯୋଦ୍ଧାର ଶବାଧାରର ବାହକ ହୋଇଥିଲେ । ଇଂଲଣ୍ଡର ଅନୁକରଣରେ ଫ୍ରାନ୍‌ସ, ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକା, ଇଟାଲି, ବେଲଜିୟମ, କାନାଡ଼ା ପ୍ରଭୃତି ଦେଶମାନେ ମଧ୍ୟ ନିଜନିଜର ଅଜ୍ଞାତଯୋଦ୍ଧାଙ୍କୁ ସେହିପରି ନିଜ ନିଜ ଦେଶର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସମ୍ମାନ ଦେଇଥିଲେ । ଦ୍ୱିତୀୟ ମହାଯୁଦ୍ଧ ପରେ କେବଳ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ତାର ଅଜ୍ଞାତ-ଯୋଦ୍ଧାବର୍ଗଙ୍କୁ ପୂର୍ବପରି ସମ୍ମାନ ଦେଇଥିଲା ।

ଅଜ୍ଞାତ ଯୌବନା-ସଂ.ବିଣ.ସ୍ତ୍ରୀ. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଜ୍ଞାତ + ଯୌବନ + ସ୍ତ୍ରୀ. ଆ) ଯେଉଁ ନାୟିକା ନିଜର ଯୌବନ ଉପସ୍ଥିତ ହେବା କଥା ଜାଣିନଥାଏ ।

ଅଜ୍ଞାତସାର-ସଂ ବିଣ. (ଅ + ଜ୍ଞାତସାର)-ଅଗୋଚର

ଅଜ୍ଞାତସାରେ-ସଂ.ବିଣ.କ୍ରି.(ବହୁବ୍ରୀହି)-ଅଗୋଚରେ ।

ଅଜ୍ଞାତା-ସଂ.ବିଣ.ସ୍ତ୍ରୀ (ଅଜ୍ଞାତ + ଆ)-ଅଜ୍ଞାତର ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ । ସଂ ବିଣ ପୁଂ. (ଅ + ଜ୍ଞାତୃ , ୧ମା. ୧ବ) ଅଜ୍ଞ, ଯେ ଜ୍ଞାନୀ ନୁହେଁ । (ଅଜ୍ଞାତ୍ରୀ ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଜ୍ଞାତି-ସଂ. ବି. ପୁଂ. (ନଞ୍‌.ତତ୍‌.) - ଜ୍ଞାତି ସମ୍ପର୍କୀୟ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ, ଅସଗୋତ୍ର । ସଂ. ବିଣ. (ବହୁବ୍ରୀହି)- ଜ୍ଞାତିହୀନ ।

ଅଜ୍ଞାନ-ସଂ.ବି (ନଞ୍‌ତତ୍‌; ଅ + ଜ୍ଞାନ)-ଜ୍ଞାନର ଅଭାବ, ମୂର୍ଖତା, ଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟତା, ନିର୍ବୋଧପଣ, ଅନାଡ଼ିପଣ, ଅଚୈତନ୍ୟ, ଅବିଦ୍ୟା,ମାୟା । ସଂ.ବିଣ.ପୁଂ.-ଜ୍ଞାନହୀନ, ଯେ ଜ୍ଞାନୀ ନୁହେଁ, ଅଚେତନ, ଚୈତନ୍ୟଶୂନ୍ୟ, ବାହ୍ୟ ଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ, ମୂର୍ଖ, ଯେଉଁ ଶିଶୁର ଜ୍ଞାନ ଜନ୍ମିନାହିଁ । ଦେ.ବିଣ-ହିତାହିତ ବିବେଚନା ଶୂନ୍ୟ, ଅବୁଝା, ଅବିବେଚକ, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ ।
(ଅଜ୍ଞାନା-ସ୍ତ୍ରୀ) (ଅଜ୍ଞାନତା ବି.)

ଅଜ୍ଞାନକୃତ-ସଂ. ବିଣ. (ନଞ୍‌ତତ୍‌, ଅ + ଜ୍ଞାନକୃତ)- ନ ଜାଣିକରି ଯାହା କରାଯାଇଥାଏ, ଜ୍ଞାନହୀନ ଜନଦ୍ୱାରା ଅନୁଷ୍ଠିତ, ମୂର୍ଖ ଲୋକଦ୍ୱାରା କରାଯାଇଥିବା, ଶୈଶବରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ, (୭ମୀ ତତ୍‌) ଅଜ୍ଞାତସାରେ-କୃତ, ଜ୍ଞାନ ନଥାଇ ଅନୁଷ୍ଠିତ, ନଜାଣି କରି ଯାହା କରାଯାଇଥାଏ ।

ଅଜ୍ଞାନଚାପୁଡ଼ା-ଦେ.ବି. (ସଂ. ଅଜ୍ଞାନ + ଚପେଟ) ଯେଉଁ ଚାପୁଡ଼ା ଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟର ଜ୍ଞାନ ହଜିଯାଏ)-ଖୁବ୍‌ ଜୋରରେ ମରାଯିବା ଚାପୁଡ଼ା, (ବ୍ୟଙ୍ଗ) ଗୁରୁଶିଷ୍ୟଙ୍କୁ ମନ୍ତ୍ର ଦେଲାବେଳେ ମନ୍ତ୍ର ସାଧନପ୍ରତି ଶିଷ୍ୟର ମନଯୋଗ ଆକର୍ଷଣ କରିବାପାଇଁ ଗୁରୁଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ଚପେଟାଘାତ ।

ଅଜ୍ଞାନଠେଙ୍ଗା-ଦେ.ବି. (ଯେଉଁ ଠେଙ୍ଗାର ମାଡ଼ରେ ମନୁଷ୍ୟ ଅଜ୍ଞାନ ହୋଇଯାଏ)-(ବ୍ୟଙ୍ଗ) ପ୍ରହାରନିମନ୍ତେ ବ୍ୟବହୃତ ଠେଙ୍ଗା ।

ଅଜ୍ଞାନତଃ-ସଂ. ଅବ୍ୟ. (ଅଜ୍ଞାନ + ତସ୍‌)-ଜ୍ଞାନହୀନତା ବଶତଃ, ଅଜ୍ଞତାପ୍ରଯୁକ୍ତ, ମୂର୍ଖତାଜନ୍ୟ, ଅଜାଣତ ଭାବେ ।

ଅଜ୍ଞାନତା-ସଂ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ.-ଜ୍ଞାନହୀନତା, ମୂର୍ଖତା ।

ଅଜ୍ଞାନତିମିର-ସଂ ବି. କ୍ଲୀ.-(କର୍ମଧା)- ଅଜ୍ଞାନରୂପକ ଅନ୍ଧକାର ।

ଅଜ୍ଞାନପୁର-ଦେ.ବି.(ସଂ.ଅଜ୍ଞାନ + ପୁର)-ଅବିବେଚନାର ସ୍ଥାନ, ଯେଉଁସ୍ଥାନରେ ଅନ୍ୟାୟ, ଅବିଚାର ଓ ଅବିଦ୍ୟାର ପ୍ରାବଲ୍ୟ ହୁଏ ।

ଅଜ୍ଞାନପୁରୀ-ଦେ.ବି. (ସଂ. ଅଜ୍ଞାନ + ପୁରୀ)-ଅଜ୍ଞାନପୁର (ଦେଖ)

ଅଜ୍ଞାନବତ୍ତା-ସଂ.ବି. (ଅ + ଜ୍ଞାନବତ୍ତ୍ୱ)-ଅବିବେକପଣ, ମୂର୍ଖତା ।

ଅଜ୍ଞାନୀ-ଦେ ବିଣ. (ଅଜ୍ଞାନଶବ୍ଦର ଅଶୁଦ୍ଧ ପ୍ରୟୋଗ)- ଅଜ୍ଞ, ମୂର୍ଖ, ଅବିବେକ, ହିତାହିତ ଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ ।

ଅଜ୍ଞାପିତ-ସଂ. ବିଣ. (ଅ + ଜ୍ଞାପିତ)-ଯାହା ପୂର୍ବରୁ ଜଣାଇ ଦିଆଯାଇନାହିଁ ।

ଅଜ୍ଞେୟ-ସଂ.ବିଣ. (ଅ + ଜ୍ଞେୟ)-ଯାହା ଜାଣିହୁଏନାହିଁ, ଜ୍ଞାନର ଅଗମ୍ୟ, ଅବୋଧ ।

ସଂ. ବି. (ନାମ)-କବି ଶ୍ରୀ ହୀରାଧର ବାତ୍ସାୟନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟିକ ଛଦ୍ମନାମ ଅଜ୍ଞେୟ । ସେ ହିନ୍ଦୀ ସାହିତ୍ୟରେ ଅଜ୍ଞେୟ ନାମରେ ପରିଚିତ ହୋଇ ହିନ୍ଦୀ ସାହିତ୍ୟରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଛନ୍ତି । କବି ଅଜ୍ଞେୟ ଜଣେ ଉଗ୍ର ଜାତୀୟ ଭାବାପନ୍ନ ଏବଂ ଭାବ ପ୍ରବଣ କବି ଭାବେ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସର୍ବତ୍ର ପରିଚିତ । ହିନ୍ଦୀ ସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ୟ ଏକ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ସାହିତ୍ୟିକ ଶ୍ରୀ ଜୈନେନ୍ଦ୍ର କୁମାର ସ୍ୱୀକାର କରି କହିଛନ୍ତି ଯେ 'ଅଜ୍ଞେୟ'ଙ୍କ ଭଳି ଜଣେ ଯୋଗ୍ୟ ଓ କୁଶଳୀ ଲେଖକ ଆଜି ହିନ୍ଦୀ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିରଳ । ପୁଣି ହିନ୍ଦୀ କାବ୍ୟର ଛାୟାବାଦ ଯୁଗର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତା ନାରୀକବି ଶ୍ରୀମତୀ ମହାଦେବୀ ବର୍ମା କହନ୍ତି ଯେ, ଜୀବନ ଓ ସାହିତ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଅନ୍ୟଠାରୁ ପୃଥକ ଅଟନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟରୁହିଁ ଜୀବନର ଉତ୍ପତ୍ତି । 'ଅଜ୍ଞେୟ' ଉଚ୍ଚ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ଓ ପ୍ରତିଭାବାନ କବି ଭାବେ ପରିଚିତ । ସେ ପ୍ରଥମେ ହିଁ ଛାୟାବାଦ ଯୁଗର ମୋଡ଼ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି ହିନ୍ଦୀ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରୟୋଗବାଦ ଯୁଗ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ ।

କବି ଶ୍ରୀ ହୀରାନନ୍ଦ ବାତ୍ସ୍ୟାୟନ କାହିଁକି 'ଅଜ୍ଞେୟ' ନାମରେ ପରିଚିତ ହେଲେ, ତାହା ଏକ କୌତୂହଳର ଘଟଣା । ଯେପରି ଓଡ଼ିଶାର ବ୍ୟଙ୍ଗ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରତିଭାବାନ ଶିଳ୍ପୀ ତଥା ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଫତୁରାନନ୍ଦ ଏକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ, ସେହିପରି କବି ଅଜ୍ଞେୟ ହିନ୍ଦୀ ସାହିତ୍ୟରେ ଅନ୍ୟ ଏକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ । କବି ହୀରାନନ୍ଦ ବାତ୍ସ୍ୟାୟନ ଜଣେ ବିପ୍ଳବୀ ସମାଜବାଦୀ ନେତାଭାବେ ଖ୍ୟାତ । ଏଥିପାଇଁ ବହୁବାର ତାଙ୍କୁ କାରାବରଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଛି । ଥରେ କାରାଗାରରେ ଥିଲାବେଳେ ଗୋଟିଏ ଲେଖା ଜୈନେନ୍ଦ୍ର କୁମାରଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଇଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ହିନ୍ଦୀ ସାହିତ୍ୟର ଜନକ ପ୍ରେମଚନ୍ଦ ସାପ୍ତାହିକ 'ଜାଗରଣ' ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ସେହି ସମୟରେ 'ବିଶାଳ ଭାରତ'ର ଏକ ଗଳ୍ପ ବିଶେଷାଙ୍କ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିଲା । ଜୈନେନ୍ଦ୍ର କୁମାର ଅଜ୍ଞେୟଙ୍କ ଲେଖାଟିକୁ ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ବନାରସୀ ଦାସ ଚତୁର୍ବେଦୀଙ୍କୁ ଦେଇଦେଲେ ଏବଂ ଲେଖାଟିରେ ଲେଖକଙ୍କ ନାମ ନ ଲେଖି କେବଳ 'ଅଜ୍ଞେୟ' ନାମ ଲେଖି ଗଳ୍ପଟିକୁ ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ଦେଲେ । ବାତ୍ସ୍ୟାୟନଜୀ ଯେତେବେଳେ ପତ୍ରିକାରେ ଗଳ୍ପଟି ପଢ଼ିଲେ ଦେଖିଲେ ଯେ ତାଙ୍କ ନାମ ନ ଥାଇ କେବଳ 'ଅଜ୍ଞେୟ' ଛଦ୍ମନାମ ଲେଖାଯାଇଛି । ପ୍ରଥମେ ଏହି ନାମରେ ସେ ପରିଚିତ ହେବାକୁ ଅଡୁଆ ଲାଗିଲା । ପରେ ସେ ସବୁଠାରେ ନିଜକୁ 'ଅଜ୍ଞେୟ' ରୂପେ ପରିଚୟ ଦେଲେ ।

ସେ ୧୯୧୧ ମସିହା ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସ ୭ ତାରିଖରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସାଂସାରିକ ଜୀବନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଷାଦମୟ ଥିଲା । ସେ ସନ୍ତୋଷୀ ନାମ୍ନୀ ଜଣେ ମହିଳାଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ପରେ ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମନୋମାଳିନ୍ୟ ଘଟିଲା । ଶେଷରେ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ସନ୍ତୋଷୀଙ୍କୁ ଛାଡ଼ପତ୍ର ଦେଲେ । ଛାଡ଼ପତ୍ରପରେ ସନ୍ତୋଷୀ ବନାରସୀ ସାହାନୀଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ଅଜ୍ଞେୟ ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍ତ୍ରୀ ରୂପେ କପିଳା ନାମ୍ନୀ ଭଦ୍ର ମହିଳାଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ ।

ତାଙ୍କ ରଚିତ 'ଆତ୍ମନେପଦ' ପୁସ୍ତକରୁ ଜଣାଯାଏ, ଥରେ ସେ ବାଲ୍ୟକାଳରେ ଏକ ଚର୍କି ବା ଫିରଫିଟ ଯାହା ନଟୁପରି ଘିରି ଘିରି ହୋଇ ବୁଲେ, ତାହାକୁ ସେ ଭୂଇଁରେ ବୁଲାଇଥିଲେ ଓ ବଡ଼ପାଟିରେ କହୁଥିଲେ, ନାଚତି ହୈ ଭୂମିରି ଅର୍ଥାତ୍ ନାଚୁଛିରେ ଭଉଁରି ଅବା ଚର୍କି । ଥରେ ଦୁଇଥର ଏହିପରି କହୁକହୁ ସେ ହଠାତ୍ ଚୁପ୍ ହୋଇ ଶବ୍ଦର ଏକ ନୂତନ ଅର୍ଥର ସନ୍ଧାନ ପାଇଲେ । ଯାହାକି ନାଚତି ହୈ ଭୂମିରୀ-ଭୂମି ମଧ୍ୟ ନାଚୁଛି । କବିଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସାରା ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ମଧ୍ୟ ନାଚୁଛି । କବି ଅଜ୍ଞେୟ ସେହି ଦିନଠୁ ଶବ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ କବିତାର ସନ୍ଧାନ ପାଇଲେ । ସେ ହେଲେ ସ୍ରଷ୍ଟା ଓ ଦ୍ରଷ୍ଟା । ସେ ସେହିଦିନଠୁ ସାହିତ୍ୟ ଆଡ଼କୁ ଟାଣି ହୋଇଗଲେ । ପରିବାରରେ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିବା ହାତ ଲେଖା ପତ୍ରିକା 'ଆନନ୍ଦବନ୍ଧୁ' ପତ୍ରିକାରେ ଲେଖା ଲେଖିକରି ପିତାଙ୍କ ବନ୍ଧୁଙ୍କଠାରୁ ପୁରସ୍କାର ପାଇଥିଲେ ।

କବି ଅଜ୍ଞେୟଙ୍କ ରଚନାକୃତି ଗୁଡ଼ିକ ହେଲା କବିତା ସଙ୍କଳନ ମଧ୍ୟରୁ ଭଗ୍ନଦୂତ (୧୯୩୩), ଚିନ୍ତା (୧୯୪୨), ଇତ୍ୟଲମ୍ (୧୯୪୬), ହରୀ ଘାସପର କ୍ଷଣଭର (୧୯୪୯), ବାବରା ଅହେରୀ (୧୯୫୪), ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ରୌନ୍ଦେ ହୁଏ ହୈଁ (୧୯୫୭), ଅରୀ ଓ କରୁଣା ପ୍ରଭାମୟ (୧୯୫୯), ଅଙ୍ଗନ କେ ପାର ଦ୍ୱାର (୧୯୬୧), ସୁନହଲେ ଶୈୱାଲ (୧୯୬୫) କିତନୀ ନାଓ ମେ କିତନୀବାର (୧୯୬୭), କ୍ୟୁଁ କି ମୈ ଉସେ ଜାନତା ହୁଁ (୧୯୬୯), ସାଗରମୁଦ୍ରା (୧୯୭୦), ପହଲେ ମୈ ସନ୍ନାଟା ବୁନତାହୁଁ (୧୯୭୩), ମହାବୃକ୍ଷ କେ ନୀଚେ (୧୯୭୭), ନଦୀ କି ବାଙ୍କପର ଛାୟା (୧୯୮୨),

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କାହାଣୀ ସଂଗ୍ରହ-ବିପଥଗା (୧୯୩୭), ପରଂପରା (୧୯୪୪) କୋଠରୀ କି ବାତ (୧୯୪୫), ଶରଣାର୍ଥୀ (୧୯୪୮), ଜୟ ଦୋଲ (୧୯୫୧), ୟେ ତେରେ ପ୍ରତିରୂପ (୧୯୬୧), ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କାହାନିୟାଁ (୧୯୭୫), ଉପନ୍ୟାସ-ଶେଖର ଏକ ଜୀବନୀ ପ୍ରଥମଭାଗ(୧୯୪୧), ଶେଖର ଏକ ଜୀବନୀ-୨ୟ ଭାଗ (୧୯୪୪)।

ଏହା ବ୍ୟତୀତ ବହୁ ପ୍ରବନ୍ଧ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟ ଲେଖି କବି ଅଜ୍ଞେୟ ହିନ୍ଦୀ ସାହିତ୍ୟର ସାରସ୍ୱତ ଭଣ୍ଡାରକୁ ପୁଷ୍ଟିକରି ଦେଇଛନ୍ତି। ତାଙ୍କର କିତନୀ ନାଓ ମେ କିତନୀ-ବାର କବିତା ସଂକଳନ ପୁସ୍ତକପାଇଁ ସେ ଜ୍ଞାନପୀଠ ପୁରସ୍କାର ଲାଭ କରିଛନ୍ତି। ତାଙ୍କର କବିପ୍ରତିଭା ତାଙ୍କୁ ଚିରଦିନ ପାଇଁ ଭାରତୀୟ ମାନଙ୍କ ପାଖରେ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିଥିବ।

ଅଜ୍ଞେୟବାଦ-ସଂ.ବି. ଅଜ୍ଞେୟତାବାଦ (ଦେଖ)

ଅଜ୍ଞେୟତାବାଦ-ସଂ. ବି.-ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦାର୍ଶନିକମାନଙ୍କ ଭାଷାରେ'ଅଜ୍ଞେୟତାବାଦ'କୁ କୁହାଯାଏ 'ଏଗ୍ନଷ୍ଟିସିଜିମ' (*agnosticism*)। ଏହା ଏକମତବାଦ। ଏହି ମତବାଦକୁ ପ୍ରଥମେ ୧୮୬୯ ମସିହାରେ ଟି ଏଚ୍ ହକ୍ସଲି ବାହାରକରି ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ। ତାଙ୍କ ମତରେ ଆତ୍ମାଟି ମର ବା ଅମର, ପାରତ୍ରିକ ଜୀବନ ଅଛି କି ନାହିଁ ଇତ୍ୟାଦି ବିଷୟରେ ସଠିକ୍ ଜ୍ଞାନ ମନୁଷ୍ୟ ବୁଦ୍ଧିରେ ସମ୍ଭବପରନୁହେଁ। ଈଶ୍ୱର ଅଛନ୍ତି କି ନାହାନ୍ତି ସେକଥା ମଧ୍ୟ କେହି ଦୃଢ଼ଭାବରେ କହିପାରିବ ନାହିଁ। ତେଣୁ ହକ୍ସଲିଙ୍କ ମତରେ ମନୁଷ୍ୟ, କୌଣସି ମତକୁ ଅନ୍ଧଭାବରେ ମାନି ନଯାଇ ସର୍ବଦା ଯୁକ୍ତି-ପ୍ରବଣ, ମୁକ୍ତ ମନକୁ ଜାଗ୍ରତ ରଖିଥିବା ଦରକାର।

ଦାର୍ଶନିକ ହକ୍ସଲି 'ଅଜ୍ଞେୟତାବାଦ'କୁ ପ୍ରଚାର କରିବାପୂର୍ବରୁ ସ୍କଟଲାଣ୍ଡର ଦାର୍ଶନିକ ହାମିଲଟନଙ୍କ ଲେଖା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲେ। ହକ୍ସଲିଙ୍କୁ ଯେତେବେଳେ ପନ୍ଦରବର୍ଷ ହାମିଲଟନଙ୍କ ଗୋଟିଏ ଲେଖାର କିଛି ଅଂଶ ପଢ଼ି, ସେହି ଲେଖାରୁ ଯେଉଁ ପ୍ରେରଣା ପାଇଲେ ତାହାହିଁ ହକ୍ସଲି 'ଅଜ୍ଞେୟତାବାଦ' ଉପରେ ସଠିକ୍ ମତବ୍ୟକ୍ତ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ। ହାମିଲଟନଙ୍କର ସେ ଲେଖାରେ ଥିଲା—'ପରମ ସତ୍ୟ ବା ଅନ୍ତିମ ସତ୍ୟ ବିଷୟରେ ନିଜର ଅଜ୍ଞତାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବାର ସତ୍‌ସାହସ ହେଉଛି ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଚରମ ବିଜ୍ଞତା ଓ ଏହି ସତ୍‌ସାହସର ଅଧିକାରୀ ହେବା କିଛି କମ୍ ସାଧନାର ବିଷୟ ନୁହେଁ। ଏହି ଉକ୍ତିଟି ହକ୍ସଲି ମନରେ ଏକ ଭାବବେଗ ସୃଷ୍ଟି କଲା। ବିଜ୍ଞାନ ସଂପର୍କରେ ସେ ଯେତେ-ବେଳେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଗବେଷଣା କରିବାରେ ମନୋ-ନିବେଶ କଲେ, ସେତେବେଳେ ସେ 'ଅଜ୍ଞେୟତାବାଦ'ର ମୂଳକଥାଟିକୁ ସଠିକ୍‌ଭାବେ ନିରୂପଣ କରି କହିଲେ—କୌଣସି ତଥ୍ୟ ବିଷୟରେ ଯଦି ଯୁକ୍ତିସମ୍ମତ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣ ନ ମିଳିଲା, ତାହାହେଲେ ତାକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ୟବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରାଯିବ ନାହିଁ।"

ଅଜ୍ୟେଷ୍ଠ-ସଂ.ବିଣ. (ବହୁବ୍ରୀହି)-ସର୍ବଜ୍ୟେଷ୍ଠ,ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ, (ନଞ୍‌ତତ୍) ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ।

ଅଜ୍ରାମର-ଦେ.ବିଣ. (ସଂ. ଅଜର+ଅମର)-ଅଜର ଓ ଅମର, ଅଜାମର, ,ଅବିନଶ୍ୱର।

ଅଜ୍ରାମର କନ୍ଦ-ଦେ. ବିଣ. (ସଂ. ଅଜର+ଅମର)-ଅଜ୍ରାମର (ଦେଖ)

ଅଝଟ-ଦେ.ବିଣ.-ଅଜଟ (ଦେଖ)

ଅଝଟିଆ-ଦେ.ବିଣ.-ଅଜଟ (ଦେଖ)

ଅଝାନ୍-ଦେ.ବି.-ଅଜାନ୍ (ଦେଖ)

ଅଝାନ୍‌ଗା-ଦେ.ବି.-ଅଜାନ୍‌ଗା (ଦେଖ)

ଅଝାଲ-ଦେ.ବି.-ନୌକା ବା ଜାହାଜକୁ ପବନ ଦ୍ୱାରା ଚଲାଇବା ପାଇଁ ବ୍ୟବହୃତ ପାଲ। ଦେ.ବିଣ.-ନିବିଡ଼, ଅଢଡେଙ୍ଗା, ବୃହତ୍‌କାୟ।

ଅଝାଲଖୁଣ୍ଟ-ଦେ.ବି.-ମାସ୍ତୁଲ, ଯେଉଁ ଖୁଣ୍ଟରେ ପାଲ ଟଙ୍ଗାଯାଏ।

ଅଝାଲ ଦଉଡ଼ି-ଦେ.ବି.-ଯେଉଁ ଦଉଡ଼ିରେ ଅଝାଲ ଓ ଅଝାଲ ଖୁଣ୍ଟ ବନ୍ଧାଯାଏ।

ଅଝାଲି-ଦେ.ବି.-ଅଝାଲ, ଜାହାଜ ବା ନୌକାରପାଲ।

ଅଝୁକା-ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର) ବିଣ. (ତୁଳ ହି.ଅଚୁକ୍)-ଅମୋଘ, ଅବାର୍ଯ୍ୟ, ଅତୁଟ।

ଅଞ୍ଚ୍(ଧାତୁ)-ସଂ. (ଅନ୍.ଚ ଧାତୁ)-ପୂଜାକରିବା,ଅକୁଞ୍ଚନ କରିବା, ସାଙ୍କୁଡ଼ିବା, ଭୂଷିତ କରିବା।

ଅଞ୍ଚ-ସଂ.ବି.ପୁଂ.-ଉଦ୍‌ଗମ, ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଗମନ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଞ୍ଚତ-ସଂ.ବି. (ଅଞ୍ଚ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. ଅତ)-ବାୟୁ, ପବନ ସଂ.ବିଣ.-ଗତିଶୀଳ ।

ଅଞ୍ଚଳ-ସଂ. ବି. (ଅଞ୍ଚ ଧାତୁ + ସଜ୍ଞାର୍ଥ. ଅଳ)-ବସ୍ତ୍ରର ପ୍ରାନ୍ତଭାଗ, କାନି, ପଣତ, ପ୍ରାନ୍ତଭାଗ, ଦେଶାଂଶ, ପ୍ରଦେଶ ।

ଅଞ୍ଚଳ ଗଣ୍ଠି ଟାଣିବା-ଦେ କ୍ରି.-ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରି ଅଥବା ସ୍ମାରକ ରୂପେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଲୁଗା କାନିରେ ଗଣ୍ଠି ପକାଇବା ।

ଅଞ୍ଚଳନିଧି-ସଂ ବି.ପୁଂ. (୬ଷ୍ଠୀ ତତ୍.)-ଯାହାକୁ କାନିରେ ଗଣ୍ଠି ପକାଇ ବାନ୍ଧି ରଖାହୁଏ, ଅତି ପ୍ରିୟଜନ, କାନି ଗଣ୍ଠିଆ ।

ଅଞ୍ଚଳନେତା-ସଂ. ବି. ପୁଂ. (୬ଷ୍ଠୀତତ୍)-ଦେଶ ବା ପ୍ରଦେଶର ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତି, ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି ।

ଅଞ୍ଚଳପତି-ସଂ.ବି. ପୁଂ. (୬ଷ୍ଠୀତତ୍.)-ଜମିଦାର, ଧନୀ, ବିଦ୍ୱାନ୍, ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି ।

ଅଞ୍ଚଳ ଶାସନ-ସଂ. ବି.-ଓଡ଼ିଶାର ଶାସନ ପ୍ରଣାଳୀରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଯାଇ ୧୯୬୭ ମସିହାରେ ଅଞ୍ଚଳଶାସନ ଆଇନ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଗଲା । ଏହା ଫଳରେ ଶାସନ ପ୍ରଣାଳୀରେ ଏକ ନୂଆ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଲା । ଏକଲକ୍ଷ କୋଡ଼ିଏ ହଜାର ଲୋକ ବସବାସ କରୁଥିବା ସ୍ଥାନକୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ଅଞ୍ଚଳ ଗଠିତ ହେଲା ଏବଂ ପ୍ରତି ଅଞ୍ଚଳରେ ଏକ ଅଞ୍ଚଳ ସଭା ଗଢ଼ାଗଲା । ଏହି ସଭା ସ୍ଥାନୀୟ ଶାସନ ପରିଚାଳନା କରିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି-ଦିଆଗଲା । ସେମାନେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନୀୟ କର ଆଦାୟକରି ସାଧାରଣ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗୁଡ଼ିକର ପରିଚାଳନା ଭାର ଗ୍ରହଣ କଲେ । ପ୍ରତିଅଞ୍ଚଳରେ ଦୁଇଟି ଜାତୀୟ କୃଷି ସମ୍ପ୍ରସାରଣ ବ୍ଲକ୍ ଓ ପ୍ରତିବ୍ଲକ୍‌ରେ ଦଶଟି ଲେଖାଏଁ ଗ୍ରାମପଞ୍ଚାୟତ ରହିବାର ସ୍ଥିର କରାଯାଇଛି । ଏହି ଅଞ୍ଚଳ ସଭାକୁ ଗ୍ରାମପଞ୍ଚାୟତ, ମ୍ୟୁନିସିପାଲିଟି ଓ ନୋଟିଫାଏଡ଼ ଏରିଆ କାଉନ୍‌ସିଲ୍‌ରୁ ନିର୍ବାଚିତ ସଭ୍ୟମାନେ ସଭ୍ୟଭାବେ ଆସନ୍ତି ଓ ଅଞ୍ଚଳର ଶାସନ ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ବୁଝାମଣା କରନ୍ତି ।

ଅଞ୍ଚଳା-ଦେ.ବି. (ସଂ. ଅଞ୍ଚଳ)-ସ୍ତ୍ରୀ ମାନଙ୍କ ପିନ୍ଧାଶାଢ଼ୀର ଯେଉଁ ଅଂଶ କାନ୍ଧ ଉପରଦେଇ ପିଠିଆଡ଼କୁ ଲମ୍ବିଥାଏ, ସେହି ପାଖର ମୁହଁରେ ଥିବା ଚିତ୍ରିତ ଅଂଶ ।

ଅଞ୍ଚଳଆ-ଦେ. ବିଣ. (ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନବାଚକ ଶବ୍ଦ ସଙ୍ଗେ ଯୁକ୍ତହୁଏ, ଯଥା-ପୁରୀ ଅଞ୍ଚଳଆ)-ଅମୁକ ଅଞ୍ଚଳ ବା ସ୍ଥାନ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ।

ଅଞ୍ଚା ଅଞ୍ଚି-(ଆଞ୍ଚିବା କ୍ରି ସ୍ୱାର ପରସ୍ପରାର୍ଥବୋଧକ ଶବ୍ଦ) ପରସ୍ପର ଉପରକୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ଉଦ୍ଧାଙ୍କିବା, ଉଦ୍ଧଙ୍କା ଉଦ୍ଧଙ୍କି । ଦେ.ବି. ପରସ୍ପରକୁ ଆକ୍ରମଣ ।

ଅଞ୍ଚାଡ଼-ପ୍ରାଦେ. (କଳାହାଣ୍ଡି) ବି.-ଶଗଡ଼ର ଅଖ ।

ଅଞ୍ଚିତ-ସଂ. ବିଣ. (ଅଞ୍ଚ ଧାତୁ + କର୍ମ. ତ)- ପୂଜିତ, ଆକୁଞ୍ଚିତ, ବକ୍ରୀକୃତ, ଗ୍ରଥିତ, ଭୂଷିତ, ଦଣ୍ଡାୟମାନ, ଉତ୍ଥିତ ।

ଅଞ୍ଚିତଭ୍ରୂ-ସଂ.ବିଣ ସ୍ତ୍ରୀ (ବହୁବ୍ରୀହି)-ସୁନ୍ଦର ଭ୍ରୂଯୁକ୍ତ(ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଞ୍ଜ୍ (ଧାତୁ)-(ସଂ. ଅନକ୍ ଧାତୁ)-ରଞ୍ଜନ କରିବା, ମିଶାଇବା, ଗମନ କରିବା, ଦୀପ୍ତିପାଇବା ।

ଅଞ୍ଜନ-ସଂ.ବି. (ଅଞ୍ଜ ଧାତୁ + କର୍ମ. ଅନ)-ଚକ୍ଷୁରଞ୍ଜନାର୍ଥ ବ୍ୟବହୃତ ଲେପ, କଜ୍ଜ୍ୱଳ, କଳା, ମସୀ, କାଳି, ଦୀପକଳା, ମଳି, ସୁରୁମା, ଆୟୁର୍ବେଦୋକ୍ତ ଗୁଣପ୍ରକାର ଅଞ୍ଜନ (ଯଥା-ରସାଞ୍ଜନ, ସ୍ରୋତାଞ୍ଜନ, ସୌବୀରାଞ୍ଜନ, କୃତ୍ରିମାଞ୍ଜନ), (ଅଞ୍ଜଧାତୁ + ଭାବ ଅନ)- ମ୍ରକ୍ଷଣ, ମିଶାଇବା, ଗମନ, ଗତି । (ଅଞ୍ଜ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. ଅନ)- ଅଗ୍ନି, ପଶ୍ଚିମ ଦିଗର ହସ୍ତୀ । ଦେ.ବିଣ.-(ଅଞ୍ଜନପରି)- କଳା, କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ ।

କେତେକ ଚକ୍ଷୁ ରୋଗରେ ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ମଲମ ମଧ୍ୟ ଅଞ୍ଜନ କରି ଲଗାଇବାକୁ ହୁଏ । ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ମତରେ ଅଞ୍ଜନ ଲଗାଇଲେ ଆଖି ଥଣ୍ଡା ରହେ ଏବଂ ନିର୍ମଳ ହୁଏ । ଏଥି ନିମିତ୍ତ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଦ୍ରବ୍ୟ ମିଶାଇ ବା ବାଟି ଅଞ୍ଜନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇଥାଏ । ଆମ ଦେଶରେ ଆଖିରେ କଳା ଲଗାଇବା ଏକ ପ୍ରସାଧନ କ୍ରିୟା । ମାଆମାନେ ଚକ୍ଷୁ-ରୋଗର ପ୍ରତିଷେଧ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ରତ୍ୟହ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ଆଖିରେ କଜ୍ଜ୍ୱଳ ଲଗାଇଥାଆନ୍ତି । (ଦେଖ-କଜ୍ଜ୍ୱଳ)

ଅଞ୍ଜନ କାଠି-ଦେ.ବି. (ସଂ. ଅଞ୍ଜନ + କାଷ୍ଠ)-ଆଖିରେ କଜ୍ଜ୍ୱଳଗାର ଦେବାପାଇଁ ବ୍ୟବହୃତ କାଷ୍ଠ ବା ଧାତୁର ଗୋଲ ଶଳାକା ।

ଅଞ୍ଜନ କେଶା-ସଂ. ବିଣ. ସ୍ତ୍ରୀ. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଞ୍ଜ + କେଶ + ସ୍ତ୍ରୀ ଆ)-କଜ୍ଜ୍ୱଳକୁନ୍ତଳା, ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀର ମୁଣ୍ଡର କେଶ କଜ୍ଜ୍ୱଳପରି ଗାଢ଼ କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଞ୍ଜନ ଖର୍ବା-ସଂ.ବି. (ନାମ) ମହାଭାରତ ଯୁଦ୍ଧରେ ଯୁଦ୍ଧ କରୁଥିବା ପାଣ୍ଡବ ପକ୍ଷର ଜଣେ ଯୋଦ୍ଧା ।

ଅଞ୍ଜନଗିରି-ସଂ.ବି. (ଅଞ୍ଜନ + ଗିରି)-ନୀଳଗିରି ପର୍ବତ ।

ଅଞ୍ଜନପର୍ବା-ସଂ. ବି. (ନାମ)-ପାଣ୍ଡବପକ୍ଷୀୟ ଯୋଦ୍ଧା ବିଶେଷ ।

ଅଞ୍ଜନ ବିଦ୍ୟା-ସଂ.ବି. (ମଧ୍ୟପଦଲୋପୀ ଅଞ୍ଜନ ପ୍ରୟୋଗ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବିଦ୍ୟା, ଅଞ୍ଜନ + ବିଦ୍ୟା)-ଯେଉଁ ବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷା କରିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଅଭିମନ୍ତ୍ରିତ ଅଞ୍ଜନ ଆଖିରେ ଲଗାଇଲେ ତାକୁ ଅନ୍ଧକାରରେ ପଦାର୍ଥମାନ ଦେଖାଯାଏ ।

ଅଞ୍ଜନ ବୃକ୍ଷ-(*Memecylon umbellatum Burm*)-ସଂ ବି.-ବମ୍ବେରମେମେସାଇଲନ(*Memecylon*) ପ୍ରଜାତିର ଅନେକ ଜାତିର ବୃକ୍ଷ ଅଛି । ଏ ସମସ୍ତ ସ୍ଥାନୀୟ ନାମ ଅଞ୍ଜନ ପରିଚିତ । ଇଂରାଜୀରେ ଏହି ବୃକ୍ଷ କେବେ କେବେ ଲୌହକାଷ୍ଠ ବୃକ୍ଷ (*Iron wood tree*) ନାମରେ ଅଭିହିତ ହୋଇ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । କାରଣ ସେହି ନାମ 'ସିଡେରୋକ୍‌ସାଇଲନ' (*Sideroxylon*) ଅଥବା 'ଜେଣ୍ଟୋଲିସ' (*uantholis*)ପ୍ରତି ସାଧାରଣତଃ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଏ । କେତେକ ପୁରାତନ ଉଦ୍ଭିଦ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଏହି ବୃକ୍ଷକୁ 'ମେମେସାଇଲନ ଏଡୁଲ' (*Memecylon edule*)କିମ୍ବା 'ମେକ୍‌ଟିଟୋରିୟମ'(*M.tictorium*) ନାମରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି ।

ଏହା ସାଧାରଣ ବୃକ୍ଷ ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ 'ଭିକ୍ଟୋରିଆ ଉଦ୍ୟାନ' (*Victoria garden*) ଏବଂ ବମ୍ବେର ଅନ୍ୟତ୍ର ରୋପଣ କରାଯାଇଥାଏ । ପଶ୍ଚିମଘାଟ ପର୍ବତମାଳାର ମହାବଳେଶ୍ୱର ଉପତ୍ୟକା ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପାର୍ବତ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳରେ ଏହା ଗୋଟିଏ ଅତି ସାଧାରଣ କ୍ଷୁଦ୍ରକାୟ ବୃକ୍ଷ ।

ଏହା ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ରରୁ ମଧ୍ୟମାକୃତି, ସାଧାରଣତଃ ୬ ମିଟର ଉଚ୍ଚ କିନ୍ତୁ ବେଳେ ବେଳେ ୧୨ ମିଟର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉଚ୍ଚ ହୋଇଥାଏ । ତରୁଣ ଶାଖାଗୁଡ଼ିକ ଗୋଲାକାର ଏବଂ ମସୃଣ । ପୁରାତନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଅଳ୍ପାଧିକ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ଓ ବନ୍ଧୁର । ପତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ରଙ୍ଗ ଘନସବୁଜ ହୋଇଥିବା ଯୋଗୁଁ କେବଳ ପତ୍ରିଳ ଅବସ୍ଥାରେ ଏହି ବୃକ୍ଷର ସାଧାରଣ ପରିପାଟୀ ପ୍ରାୟ ନଷ୍ଟ ଭ । ବୃକ୍ଷଟି ଚିରହରିତ୍ । ପତ୍ର ଦୃଢ଼ ଏବଂ ଚେମଡ଼ ମସୃଣ ବା ଚିକ୍‌କଣ (ଅର୍ଥାତ୍ ପାର୍ଶ୍ୱଗୁଡ଼ିକ ଲୋମବିହୀନ) । ଧାରଗୁଡ଼ିକ ଅଖଣ୍ଡ । ସମୁଦାୟ ପତ୍ର ଫଳକଟି ଆକୃତିରେ ଡିମ୍ବାକାର । ଉଭୟ ଅଗ୍ରଭାଗ ମୁନିଆ । ଗୋଟିଏ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ମଧ୍ୟ ଶିରା ପତ୍ରମୂଳରୁ ଅଗ୍ରଭାଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଅନ୍ୟ ଶିରା-ଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରାୟ ଅସ୍ପଷ୍ଟ । ପତ୍ର ବୃନ୍ତ ପ୍ରାୟ ୬ ମି.ମି. ଲମ୍ବା । ଫୁଲ ଗୁଡ଼ିକ ଅସଂଖ୍ୟ ୩-୫ ସେ.ମି ବ୍ୟାସ ବିଶିଷ୍ଟ ନିବିଡ଼ ବର୍ତ୍ତୁଳାକାର ସ୍ତବକରେ ଫୁଟେ । ଫୁଲଗୁଡ଼ିକ ପତ୍ରମୂଳରୁ କିମ୍ବା ପତ୍ରବିହୀନ ଶାଖାଥିବା ପତ୍ର ଦାଗରୁ ବାହାରିଥାଏ । କଢ଼ଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରଥମେ ସବୁଜ ରଙ୍ଗ ହୋଇଥାଏ । ପରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ପାଟଳ କିମ୍ବା ଗୋଲାପୀ ରଙ୍ଗ ଧାରଣ କରେ । ଦଳଗୁଡ଼ିକ ଖୋଲିଲାପରେ ଅଭ୍ୟନ୍ତର ଭାଗ ଘନନୀଳ ଦେଖାଯାଏ । ବୃତି ମଣ୍ଡଳ ୨-୩ ମି:ମି: ଲମ୍ବା, ଦଳ ମଣ୍ଡଳରେ ୪ଟି ଦଳଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଆକାରରେ ଅଣ୍ଡାକୃତି, ଦଳମଣ୍ଡଳ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବେ ମୁକ୍ତ ହେଲେ କେବଳ ୫ ମି:ମି: ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତି ଲାଭକରେ । କେଶର ୮ଗୋଟି । କେଶରର ରଙ୍ଗ ପାଖୁଡ଼ା ରଙ୍ଗ ସଦୃଶ କିମ୍ବା କିଞ୍ଚିତ ଫିକା । ଫଳ ଗୋଟିଏ ଗୋଲକାର ବୃନ୍ତାକ (*berry*)ଆକୃତିରେ ପ୍ରାୟ ୬ ମି:ମି: ବ୍ୟାସବିଶିଷ୍ଟ ରଙ୍ଗ ସବୁଜରୁ ପାଟଳ ହୋଇ ପାଚିଗଲେ ପ୍ରାୟ କଳା ପଡ଼ିଯାଏ । ଗ୍ରୀଷ୍ମଋତୁରେ ଫୁଲ ଫୁଟେ ଓ ମୌସୁମୀ ବର୍ଷାର ଆରମ୍ଭରେ ଫଳଗୁଡ଼ିକ ପାଚିଯାଏ ।

ମହାବଳେଶ୍ୱର ଉପତ୍ୟକାରେ 'ଯେଜାହ୍ରଦ' ହ୍ରଦର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗସ୍ଥ ଜଙ୍ଗଲର ଉନ୍ମୁକ୍ତ ଢ଼ାଲୁରେ ଏବଂ ଖାଣ୍ଡାଲାର ମୁକ୍ତ ଢ଼ାଲୁ ଅଂଚଳରେ ଏହା ଗୋଟିଏ ଅତି ସାଧାରଣ ବୃକ୍ଷ । କିନ୍ତୁ ବରହାନ ମାଳଭୂମି (*Berhan's plateau* ରେ ଏହି ବୃକ୍ଷର ପ୍ରଚୁରତା ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ମାଥାରିନର ଜଙ୍ଗଲ ଘଞ୍ଚ ନଥିବା ସ୍ଥାନରେ ଅଞ୍ଜନବୃକ୍ଷ ଅତି ସାଧାରଣ । ଜଙ୍ଗଲ କଟାଯାଇଥିବା ଅଞ୍ଚଳରେ ଅଞ୍ଜନବୃକ୍ଷ ବିସ୍ତୃତି ଲାଭ କରିଥିବାରୁ ଯେ କୌଣସି ଢ଼ାଲୁରେ ଏହି ବୃକ୍ଷର ଉପସ୍ଥିତି, ଅରଣ୍ୟର ଦୁର୍ବ୍ୟବହାରର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସୂଚନାଦିଏ । ପରନ୍ତୁ ଲୋକେ ବିସ୍ତୃର ଶୂନ୍ୟଭାବେ ମୃତ୍ତିକା ଆବରଣ ଖୋଲି ତାକୁ ଧ୍ୱଂସ ମୁଖରେ ଅସହାୟ ଅବସ୍ଥାରେ ଛାଡ଼ିଦେବା ସମୟରେ ଏହି ବୃକ୍ଷ ଯେ ତାକୁ ସଂରକ୍ଷଣ କରେ, ତେଣୁ ଏହି ବୃକ୍ଷକୁ ସାଧୁବାଦ ଦେବା ଉଚିତ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଜଙ୍ଗଲ ନଷ୍ଟ କରାଯାଇଥିବା ଅଞ୍ଚଳରେ ମୃତ୍ତିକା ସଂରକ୍ଷଣ ଏହାର ପ୍ରଥମ ଓ ପ୍ରଧାନ ଉପକାର । ପକ୍ୱ ଫଳଗୁଡ଼ିକ ଭକ୍ଷଣ ଉପଯୋଗୀ ହୋଇଥିବାରୁ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ସମୟରେ ଲୋକେ ଉପକୃତ ହୁଅନ୍ତି । ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ଭାରତରେ ଏହାର ପତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ରଞ୍ଜନ ଶିଳ୍ପରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇ ଆସୁଛି । ପଶମ, ରେଶମ, ଏପରିକି ତୃଣ ମସିଣା ମଧ୍ୟ ଏହା ଦ୍ୱାରା ସୁନ୍ଦର ଭାବେ ରଙ୍ଗୀନ ହୋଇପାରେ । ଔଷଧ ରୂପେ ପତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ମେହ (*Gonorrhoea*) ରୋଗ ଚିକିତ୍ସାରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ଅନ୍ୟ କେତେକ ଉପାଦାନ ସହିତ ମିଶିଲେ ବାହ୍ୟ ଉପଚାରରେ ଉତ୍ତମ ସେକ ହୋଇଥାଏ । କାଷ୍ଠ ଶକ୍ତ, ମସୃଣ, ଆଂଶଯୁକ୍ତ, ଦୀର୍ଘସ୍ଥାୟୀ ଏବଂ ଅନେକ କାମ ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ । କିନ୍ତୁ କାମ କରିବା କଷ୍ଟ ସାଧ୍ୟ । ସାଧାରଣତଃ ଏହା ଦେଖିବାକୁ ବକ୍ସ ଉଡ୍ (*Box wood*) ସଦୃଶ ।

ସାଧାରଣତଃ ଅଞ୍ଜନ ବୃକ୍ଷରେ ଅନେକ ଜାତିର ରାସ୍ନା (*orchids*) ରହି ଏହି ବୃକ୍ଷର ଏବଂ ଫୁଲଗୁଡ଼ିକର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି କରିଥାଏ । ଖାଣ୍ଡାଲାରେ ଗତ କେତେ ବର୍ଷ ଧରି ମୌସୁମୀ ବର୍ଷା କାଳରେ କେତେକ ବୃକ୍ଷର ଗଣ୍ଡି ଏବଂ ଶାଖାଗୁଡ଼ିକ, ବିଭିନ୍ନ ଇରିଆ (*Eria*) କିମ୍ବା ଡେଣ୍ଡ୍ରବିୟମ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆବୃତ ରହିଥାଏ । ଗୋଟିଏ ଅଞ୍ଜନ ବୃକ୍ଷରେ ଛଅ ଶହରୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଇରିଆ ଥିବାର ଦେଖାଯାଏ ।

ଆଗରୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ଯେ ଏହି ବୃକ୍ଷ ମାସ ମଧ୍ୟ ଭାଗରେ ମହାବଳେଶ୍ୱରରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୁଷ୍ପିତ ହୋଇଥାଏ । ସେ ସ୍ଥାନର ଏହା ଗୋଟିଏ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆକର୍ଷଣୀୟ ଦୃଶ୍ୟ । ଅରଣ୍ୟର ଅଗ୍ନିଶିଖା (*Flame of the forest*) ସଦୃଶ ରଙ୍ଗରେ ଯେତେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ । କିନ୍ତୁ 'କାରଭି' (*Carvi*) ପୁଷ୍ପ ସଦୃଶ ଯେତେ ପ୍ରଚୁର ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତ ଭାବେ ଏହା ମନୋରମ ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ ।

ଅଞ୍ଜନ ଶଲାକା- ସଂ. ବି. ସ୍ତ୍ରୀ. (କର୍ମଧା.) - ଅଞ୍ଜନ ଲଗାଇବାର କାଠି, ଅଞ୍ଜନକାଠି ।

ଅଞ୍ଜନଶୁକ୍ଳା- ସଂ. ବି. (ନାମ) - ଡକ୍ଟର ଅଞ୍ଜନ ଶୁକ୍ଳା କଲିକତା ଶାନ୍ତିନିକେତନସ୍ଥିତ ବିଶ୍ୱଭାରତୀର ଭୂତପୂର୍ବ ଦର୍ଶନଶାସ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟାପକ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର କଥା ସମ୍ରାଟ ସ୍ୱର୍ଗତ ଫକୀର ମୋହନ ସେନାପତିଙ୍କ ଅଣନାତି । ପିତାଙ୍କ ନାମ ବାଚୁଭାଇ ଶୁକ୍ଳା ଓ ମାତାଙ୍କ ନାମ ଡକ୍ଟର ମୈତ୍ରେୟୀ ଶୁକ୍ଳା । ସ୍ୱର୍ଗତ ବାଚୁଭାଇ ଶୁକ୍ଳା ଜଣେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଗୁଜୁରାଟୀ ସାହିତ୍ୟିକ ।

ଡକ୍ଟର ଅଞ୍ଜନ ଶୁକ୍ଳା ବିଶ୍ୱଭାରତୀ ଏବଂ କଲିକତା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ସମାପନକରି ଆମେରିକାରେ ଦର୍ଶନ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଏମ୍.ଏ. କରିଥିଲେ ଏବଂ ନତ୍ରେଡ୍ୟାମ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଗଣିତ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ପି. ଏଚ୍. ଡି. କରିଥିଲେ । ସେ ଦର୍ଶନ ଓ ଗଣିତ ଉଭୟରେ ପାରଦର୍ଶୀ ଥିଲେ । ପରେ ସେ ହାଓ୍ୱାଇ ନତ୍ରେଡ୍ୟାମ (ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର), ଟୋକିଓ (ଜାପାନ), ଉତ୍ତର ବଙ୍ଗ, ବର୍ଦ୍ଧମାନ, ଯାଦବପୁର ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଅଧ୍ୟାପନା କରିଥିଲେ । ଆନ୍ତର୍ଜାତୀୟସ୍ତରରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଅର୍ଜନ କରିଥିବା ପତ୍ର ପତ୍ରିକାମାନଙ୍କରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧମାନ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ପ୍ରଶଂସିତ ହୋଇଛି । କଲିକତା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ସମେତ କେତେକ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସେ ଦର୍ଶନଶାସ୍ତ୍ର ଓ ଗଣିତରେ ଭିଜିଟିଙ୍ଗ୍ ପ୍ରଫେସର ଥିଲେ ।

ଦୀର୍ଘ ୩୫ ବର୍ଷ ଧରି ସମାହିତ ହୋଇ ପାରି ନଥିବା ଡିସିସନ ପ୍ରୋବ୍ଲେମର ସମାଧାନ କରିଥିବା ପ୍ରଥମବ୍ୟକ୍ତି ଭାବରେ ସେ ଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ଛାତ୍ରାବସ୍ଥାରେ ଗବେଷଣା କରୁଥିବା ବେଳେ ଡକ୍ଟର ଶୁକ୍ଳା ପ୍ରତୀକାତ୍ମକ ଦର୍ଶନଶାସ୍ତ୍ରର ତିନୋଟି ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ କରିଥିଲେ । ସେ ଜୀବନଯାକ ଅବିବାହିତ ରହି ୪୭ ବର୍ଷ ବୟସରେ ୧୯୮୫ ମସିହା ଜୁଲାଇମାସ ୧୪ ତାରିଖ ଦିନ ଇହଧାମ ତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ ।

ଅଞ୍ଜନା-ସଂ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ. (ନାମ) (ଅଞ୍ଜନ + ଆ)- ପଶ୍ଚିମ ଦିଗ ହସ୍ତିନୀ, (ଅଳଙ୍କାର ଶାସ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ଶବ୍ଦ ଶକ୍ତିଭେଦ) - ବ୍ୟଞ୍ଜନବୃତ୍ତି (ଦେଖ)

ମର୍କଟ ରାଜ ପ୍ରଭୁଭକ୍ତ ମହାବୀର ଶ୍ରୀ ହନୁମାନଙ୍କ ମାତା । କେଶରୀ ବାନର ଏହାଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ । ଅଞ୍ଜନାଙ୍କ ପିତାଙ୍କ ନାମ ମହର୍ଷି ଗୌତମ ଓ ମାତାଙ୍କ ନାମ ଅହଲ୍ୟା । ମାତୃ ଅଭିଶାପରେ ସେ ବାନରୀ ହୋଇଥିଲେ ।

ଅଞ୍ଜନାଦ୍ରି-ସଂ.ବି.ପୁଂ-ନୀଳପର୍ବତ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଞ୍ଜନାଧିକା-ସଂ.ବି.-ଏକ ପ୍ରକାର ଝିଟିପିଟି ।

ଅଞ୍ଜନା ନନ୍ଦନ-ସଂ.ବି.ପୁଂ. (୬ଷ୍ଠୀ. ତତ୍.)-ହନୁମାନ ।

ଅଞ୍ଜନାବତୀ - ଦେ. ବି ସ୍ତ୍ରୀ. (ନାମ) (ସଂ. ଅଞ୍ଜନା) - ପଶ୍ଚିମଦିଗ ହସ୍ତିନୀ ।

ଅଞ୍ଜନା ସୁତ-ସଂ.ବି.ପୁଂ.-ହନୁମାନ ।

ଅଞ୍ଜନିକା- ସଂ. ବି. (ଅଞ୍ଜନ + କ + ଆ) - ଏକ ପ୍ରକାର ଝିଟିପିଟି, ଚୂଟିଆ ମୂଷା, ପ୍ରତୀକ ନାମକ ଦିଗ୍‌ଗଜର ପତ୍ନୀ ।

ଅଞ୍ଜନୀ-ସଂ ବି.ସ୍ତ୍ରୀ.-କାଳଜିରା ବୃକ୍ଷ, କଟୁକୀ, କୁଙ୍କୁମାଦି ଅନୁଲିପ୍ତା ସ୍ତ୍ରୀ ।

ଅଞ୍ଜଳି-ସଂ.ବି. (ଅଞ୍ଜ ଧାତୁ + ଅଳି)-କରପୁଟ, ପଦ୍ମାକାର କୃତ, ଦୁଇହାତର ତଳ, ପରିମାଣ ବିଶେଷ, ଅଞ୍ଜଳି ପରିମିତ ଦ୍ରବ୍ୟ, ଆଞ୍ଜୁଳା ।

ଅଞ୍ଜଳିକ-ସଂ. ବି. (ଅଞ୍ଜଳି + କ) - ଶର ବିଶେଷ, ଏହି ଶରରେ ଅର୍ଜୁନ କର୍ଣ୍ଣଙ୍କର ମସ୍ତକ ଛେଦନ କରିଥିଲେ ।

ଅଞ୍ଜଳିକା-ସଂ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ (ଅଞ୍ଜଳି + କ + ଆ)-ବାଲ ମୂଷିକା, ଚୂଟିଆ ମୂଷା ।

ଅଞ୍ଜଳିକାରିକା-ସଂ ବି. ସ୍ତ୍ରୀ. (ଅଞ୍ଜଳି + କାରକ + ଆ)-(ଛୁଇଁଦେବାମାତ୍ରେ ଯେଉଁ ଗୁଳ୍ମର ପତ୍ର ଅଞ୍ଜଳି ପରି ଆକାର ଧାରଣ କରି ମୁଦି ହୋଇଯାଏ)- ଲଜ୍ଜାବତୀ ଲତା, ଲାଜକୁଳି ଲତା, ବିରହକାନ୍ତ । (ଯାହାକୁ ଚାପିଦେଲେ ତାର ଦୁଇହାତ ଅଞ୍ଜଳି ପରି ହୋଇଯାଏ) ପୁତ୍ତଳିକା, କଣ୍ଢେଇ ।

ଅଞ୍ଜଳିପୁଟ-ସଂ.ବି.ପୁଂ.କ୍ଲୀ. - ପାତ୍ରାକାରରେ ହସ୍ତଦ୍ୱୟର ଏକତ୍ର ମିଳନ, ଯୋଡ଼ହସ୍ତ, ଅଞ୍ଜଳିରୂପ ପାତ୍ର ।

ଅଞ୍ଜଳିବଦ୍ଧ-ସଂ ବିଣ. (ବହୁବ୍ରୀହି)-ବଦ୍ଧାଞ୍ଜଳି, କୃତାଞ୍ଜଳି ।

ଅଞ୍ଜସ-ସଂ.ବି.ଣ.ପୁଂ. - (ଅଞ୍ଜ + ଅସ୍)- ସରଳ, ଋଜୁ, ଅବକ୍ର, ସମାନ, ପ୍ରକୃତ, ଯଥାର୍ଥ ।

ଅଞ୍ଜସା-ସଂ. କ୍ରି. ବିଣ.-ଦ୍ରୁତ, ଶୀଘ୍ର, ଯଥାର୍ଥ, ପ୍ରକୃତ, ଝଟତି, ଅତିଶୀଘ୍ର ।

ଅଞ୍ଜାମ୍ ବୈଦେ.ବି (ଫା. ଇନ୍‌ଜାମ)-କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କର୍ମ ସାଧନ, କର୍ମର ସମାପ୍ତି । ବୈଦେ. ବିଣ.-ସମ୍ପାଦିତ, ସାଧିତ, ସମାପିତ, ସମାହିତ ।

ଅଞ୍ଜି-ସଂ.ବିଣ.ପୁଂ - (ଅଞ୍ଜ + ଇ)-ପ୍ରେରଣିକ, ପ୍ରେରକ ଚାଳକ ।

ଅଞ୍ଜିଦ୍ୱୀପ-ସଂ.ବି. (ନାମ)- ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ପ୍ରଦେଶର ଉତ୍ତର କାନାଡ଼ା ଜିଲ୍ଲା ଠାରୁ ୫ ମାଇଲ ଦୂରରେ ଅବସ୍ଥିତ ଏକ ଦ୍ୱୀପ । ଗୋଆ ଯେତେବେଳେ ପର୍ତ୍ତୁଗୀଜ-ମାନଙ୍କର ଅଧିକାରଭୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିଲା, ଏହି ଦ୍ୱୀପ ଗୋଟିଏ ଅପରାଧି - ନିବାସ ଭାବେ ଥିଲା । ପୂର୍ବେ ଆରବ ପୋତାଧ୍ୟକ୍ଷ ଅର୍ମାଣ ଅମିରୁ ଏହାକୁ ପ୍ରାଚୀନ ବିଜୟ ନଗର ରାଜାଙ୍କ ଠାରୁ ବଳପୂର୍ବକ ଅଧିକାର କରିଥିଲେ । ପରେ ଏହା ପର୍ତ୍ତୁଗୀଜମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅଧିକୃତ ହେଲା । ଏହି ଦ୍ୱୀପର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଭୌଗୋଳିକ ଟଲେମି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ୧୩୪୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ବିଶିଷ୍ଟ ଐତିହାସିକ ଇବନ ଏହି ଦ୍ୱୀପକୁ ପରିଦର୍ଶନରେ ଆସିଥିଲେ ।

ଅଞ୍ଜିର-ଦେ.ବି.(ସଂ. ଅଞ୍ଜୀର) - ଅଞ୍ଜୀର (ଦେଖ)

ଅଞ୍ଜିଷ୍ଠ-ସଂ.ବି. (ଅଞ୍ଜ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. ଇଷ୍ଠ, ଯାହା ଦୀପ୍ତି ପାଏ)-ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଇଷ୍ଟ ।

ଅଞ୍ଜିଷ୍ଣୁ-ସଂ.ବି. (ଅଞ୍ଜ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ.ଇଷ୍ଣୁ, ଯାହା ଦୀପ୍ତି ପାଏ) - ସୂର୍ଯ୍ୟ ।

ଅଞ୍ଜିହିଷା- ସଂ. ବି. ସ୍ତ୍ରୀ. (ଅନ୍‌ହ୍ + ସନ୍ + ଅ + ଆ) - ଯିବାର ଇଚ୍ଛା ।

ଅଞ୍ଜୀ-ସଂ ବି.ସ୍ତ୍ରୀ. (ଅଞ୍ଜ + କର)-ପ୍ରେରଣ ଯନ୍ତ୍ର, ମଙ୍ଗଳ ।

ଅଞ୍ଜୀର-ସଂ. ବି. (ଅଞ୍ଜ ଧାତୁ + ଈର) - ଟିମ୍ବ ପରି ବଡ଼ ଲେମ୍ବୁ ଜାତୀୟ ଖଟା ମିଠା ଫଳ ବିଶେଷ ।

ଅଞ୍ଜୁମନ୍-ବୈଦେ.ବି. (ଫା.)-ସଭା, ସମିତି ।

ଅଞ୍ଜୁଳା-ଦେ.ବି. (ସଂ. ଅଞ୍ଜଳି, ପାଣିକୃତ କରତଳଦ୍ୱୟ, ଏକ ଅଞ୍ଜଳିରେ ସମ୍ଭେଇବା ବସ୍ତୁ । ଦେ.ବିଣ. ଏକ ଅଞ୍ଜଳି ପରିମିତ ।

ଅଞ୍ଜୁଳି-ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ (ସଂ. ଅଞ୍ଜଳି)-ଅଞ୍ଜଳି (ଦେଖ)

ଅଞ୍ଜୋଳ-ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ.(ସଂ. ଅଞ୍ଜଳି) -ଅଞ୍ଜଳି (ଦେଖ)

"ଧାନ ଅଞ୍ଜୋଳ ପେଟେ ଦେଇ ।
ବେଗେ ଧାଇଁଲେ ଭବଗ୍ରାହୀ ॥"
(ଭାଗବତ. ଜଗନ୍ନାଥ.-୧୦ମ ସ୍କନ୍ଧ)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଟ୍ (ଧାତୁ)-ସଂ.ଗମନ କରିବା, ବୁଲିବା, ଭ୍ରମଣ କରିବା, ପରିଭ୍ରମଣ କରିବା ।

ଅଟ୍ଠ କଥା-ପା.ବି-ପାଲି ଭାଷାରେ ଲିଖିତ ଭାଷ୍ୟ । ଏହି ଭାଷ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକ ପାଲିଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ଲେଖାଯାଇ ଥାଏ, ଏହାକୁହିଁ କୁହାଯାଇ ଥାଏ ଅଟ୍ଠ କଥା । ମୂଳ ଲେଖାର ସ୍ପଷ୍ଟ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବା ପାଇଁ ଏହାର ଆବଶ୍ୟକତା ପଡ଼ିଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ 'ତ୍ରିପିଟକ' ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଏହିଭଳି ଭାଷ୍ୟ ରହିଛି । ପୂର୍ବରୁ ଏହିଭାଷ୍ୟର ବ୍ୟବହାର ନଥିଲା । ପ୍ରଥମେ ଏଭଳି ଉଦ୍ୟମ ସିଂହଳରେ କରାଯିବା ପରେ, ସିଂହଳରୁ ଏଇ ଅଟ୍ଠ କଥା ଆଣି ଭାରତରେ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ମାନଙ୍କର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । କାରଣ ସେତେବେଳକୁ ଭାରତରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ପ୍ରଭାବ ବହୁ ପରିମାଣରେ ହ୍ରାସ ପାଇ ସାରିଥିଲା । ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ବୁଦ୍ଧଦତ୍ତ ଓ ଧମ୍ମପାଳଙ୍କ କେତେକ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଅଟ୍ଠକଥା ଲେଖିଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

ଅଟ୍ପଟ୍-ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର)ବିଣ.-କଷ୍ଟ ସାଧ୍ୟ,ଦୁଃସାଧ୍ୟ ।

ଅଟ୍ପଟିଆ-ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର)ବିଣ.-ଅଟ୍ପଟ୍ (ଦେଖ)

ଅଟ-ଦେ.ବି-ଆଚ୍ଛାଦନ, ଆଖିର କଜ୍ଜ୍ୱଳ । ଦେ.ଭୂ ଧାତୁର ବର୍ତ୍ତମାନ କାଳରେ ବ୍ୟବହୃତ ଆଦ୍ୟାଂଶ ।

ଭୂ ଧାତୁର ବର୍ତ୍ତମାନ କାଳର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପୁରୁଷ ଓ ବଚନରେ 'ଅଟ' ଯୁକ୍ତ ଆକାରମାନ ।

୧ମ (ବା ଉତ୍ତମ) ପୁରୁଷ	ଏକବଚନ	ବହୁବଚନ
ଅନାଦରାର୍ଥକ-ମୁଁ	ଅଟେଁ	ଆମ୍ଭେମାନେ ଅଟୁଁ ।
ଆଦରାର୍ଥକ-ଆମ୍ଭେ	ଅଟୁ	
୨ୟ (ବା ମଧ୍ୟମ) ପୁରୁଷ		
ତୋଷ୍ୟାର୍ଥକ-ତୁ	ଅଟୁ	ତୁମ୍ଭେମାନେ ଅଟ ।
ସାମାନ୍ୟାର୍ଥକ-ତୁମ୍ଭେ	ଅଟ	
ମାନ୍ୟାର୍ଥକ-ଆପଣ	ଅଟନ୍ତି	ଆପଣମାନେ ଅଟନ୍ତି ।
୩ୟ ପୁରୁଷ		
ଅନାଦରାର୍ଥକ-ସେ	ଅଟଇ (ପଦ୍ୟ)	
	ଅଟେ (ଗଦ୍ୟ)	ସେମାନେ ଅଟନ୍ତି ।
ଆଦରାର୍ଥକ-ସେ	ଅଟନ୍ତି	

ଅଟକ୍-ସଂ. ବି. (ନାମ)-ପଶ୍ଚିମ ପାକିସ୍ଥାନର ଏକ ଐତିହାସିକ ସହର । ପେଶୱାର ସହରଠାରୁ ୪୭ ମାଇଲ ଦୂରରେ ସିନ୍ଧୁ ନଦୀର ପୂର୍ବପାଖରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏଠାରେ ବାଦଶାହା ଆକବର ୧୫୮୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଗୋଟିଏ ଦୁର୍ଗ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ଆଫଗାନିସ୍ଥାନ ଓ ପାକିସ୍ଥାନର ସଂପର୍କ ପାଇଁ ଏହି ଐତିହାସିକ ସ୍ଥାନର ଗୁରୁତ୍ୱ ରହିଛି ।

ଅଟକ-ସଂ.ବିଣ.(ଅଟ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ.ଅକ)-ପରିଭ୍ରମଣକାରୀ, ପରିବ୍ରାଜକ । ବୈଦେ.ବି. (ଫା. ଅଟକ୍)-ଗତିରାହିତ୍ୟ, ଅବରୋଧ,ରୋଧ, ବାଧାବିଘ୍ନ, ସ୍ଥଗିତକରଣ, ବନ୍ଦକରିବା, ବାରଣ, ସମ ଜଚ୍ୟୁତ, ନିଷେଧ, ମନା, ନୋକ୍, କୋରଖ, ପୂର୍ବସ୍ଥାନରେ ବା ଯଥା ସ୍ଥାନରେ ଅବସ୍ଥିତ, ବାଡ଼, ସ୍ରୋତ, ପ୍ରତିଶୋଧ କରିବା ବନ୍ଦ । ବୈଦେ. ବିଣ.- ଗତିରହିତ ଯାହାର ଗତିରୋଧ କରାଯାଇଅଛି, ସ୍ଥଗିତ କରାଯାଇଥିବା, ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ, ନିଷିଦ୍ଧ, ସମାଜଚ୍ୟୁତ, କୋରଖ କରାଯାଇଥିବା ।

(ଦେଖ-ଆଇନ, ମୌଳିକ ଅଧିକାର, ଶାସନ ଖସଡ଼ା)

ଅଟକ ବନ୍ଦୀ-ସଂ ବିଣ.-କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ଜବତହୋଇ ରହିବା, କୌଣସି ଜେଲ ବା ଥାନା ହାଜତରେ ଅଟକହୋଇ ରହିବା ବ୍ୟକ୍ତି । କେତେକ ଲୋକଙ୍କଦ୍ୱାରା ଜବତ ହୋଇ ରହିବାବ୍ୟକ୍ତି, ଜବରଦସ୍ତ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଅଟକ ଇବା ।

(ଦେଖ-ଜେଲ, ଭାରତ ଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ)

ଅଟକଳ-ଦେ.ବି. (ସଂ. ଅଟ ଧାତୁ = ପର୍ଯ୍ୟଟନ + କଳ ଧାତୁ = ଗଣନା କରିବା)-ଅନ୍ଦାଜ, ଅନୁମାନ, ପରିମାଣ, ଇସ୍ତିମ୍ତି, କୂତ ।

କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଯୋଜନାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାକୁ ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ଯୋଜନା ସଂପର୍କରେ ବିଭିନ୍ନପ୍ରକାର ହିସାବ କିତାବ କରାଯାଇଥାଏ । ଯୋଜନାଟିରେ କେତେ ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟ କରାହେବ, କେତେ ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟ କରାଗଲେ ସବୁ ଶେଷରେ କେତେ ଅର୍ଥ ସେଥିରୁ ମିଳିବ ପୂର୍ବରୁ କରାଯାଇଥିଲେ କେତେ କମ୍ ବ୍ୟୟରେ ହୋଇଥାନ୍ତା, ବର୍ତ୍ତମାନ କଲେ କେତେ ବ୍ୟୟ ଲାଗିବ ଓ ପରେ କରାଗଲେ କେତେ ଅଧିକ ବ୍ୟୟ ହେବ । ଏହିପରି ନାନା ଦିଗରୁ ଚିନ୍ତା କରାଯିବା ପରେ ଯାଇ ଯୋଜନାଟିର କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ହିସାବ ନିରୂପଣକୁ ଅଟକଳ ବା ଇଂରାଜୀରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଏଷ୍ଟିମେଟ୍ (*Estimate*) କୁହାଯାଏ । କୌଣସି ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ହେଉ ବା ବୃହତ୍ତର ଯୋଜନା ହେଉ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଯିବା ପୂର୍ବରୁ ସରକାରଙ୍କ ତରଫରୁ ଅଟକଳ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ । ଶାସନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆୟବ୍ୟୟ ସ୍ଥିର କରିବାପାଇଁ ଏହିପରି ଅଟକଳ ଧାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଇଥାଏ । ଏହାକୁ ସାଧାରଣତଃ ବଜେଟ କୁହାଯାଇଥାଏ । (ଦେଖ-ବଜେଟ)

ଅଟକା-ଦେ. ବି. (ଫା. ଅଟକ୍)-ଅଟକାଇବା କର୍ମ, କୋରଖ, ଅଟକ । ଦେ.ବିଣ.-ଯାହାକୁ ଅଟକ କରାଯାଇଥାଏ, କୋରଖ କରାଯାଇଥିବା ।

ଅଟକା ଅଟକ-ଦେ. ବି.-ଅନେକ ବସ୍ତୁ ବା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଅଟକାଇବା କର୍ମ ।

ଅଟକାଇବା-ଦେ.କ୍ରି-ସକର୍ମକ (ଫା.ଅଟକ୍)-ଅଟକିବାର ଣିଜନ୍ତ ଓ ସକର୍ମକ ରୂପ, ଅଟକ କରିବା, ଗତିରୋଧ କରିବା, କୋରଖ କରିବା, କୌଣସି ଦ୍ରବ୍ୟ ବିକ୍ରି ନକରିବା ପାଇଁ ଆଦେଶ ଦେଇ ବନ୍ଦକରିବା, ଫସଲ କାଟି ନଦେବା ପାଇଁ ପ୍ରଜାକୁ ବନ୍ଦକରିବା, କାଉଚ୍ୟୁତ କରିବା ।

ଅଟକାଲି-ଦେ.ବି.-ଯାଉ, ଖିରସା ।

ଏକପ୍ରକାର ଲତା । ଏହାର ଫୁଲ ଦୁଦୁରା ଫୁଲପରି ଆକୃତିରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓ ଏହାର ଅଗପାଖ ନୀଳବର୍ଣ୍ଣ । ଏହି ଲତାର ମୂଳପାଖ ଧଳା ।

ଅଟକାଲି ଏକପ୍ରକାର ଯାଉ । ଏହି ଯାଉ ଚାଉଳ ବାଟି କମ୍ବା ଚାଉଳକୁ ଚୂନାକରି ପାଣିରେ ଗୋଳି ନିଆଁ ଉପରେ ବସାଇ ପାକ କରାଯାଇ କରାଯାଏ । ଏହାକୁ କେହି କେହି 'ଶସ୍ତା ଖିରି' ଓ 'ତରଣ' ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି । ଅଟକାଲି ପାକ କରାଯିବା ସମୟରେ ସେଥିରେ କ୍ଷୀର, କୋରିହା ହୋଇଥିବା ନଡ଼ିଆ ଓ ଗୁଡ଼ ପକାଯାଏ । ଚାଉଳ ଚୂନା ହୋଇଥିବାରୁ ଯାଉ ବିଶେଷ ତରଳ ନହୋଇ ଘନ ହୋଇଥାଏ । ଅଟକାଲି ବିଭିନ୍ନ ପର୍ବପର୍ବାଣୀ ଓ ଶ୍ରାଦ୍ଧ ଦିନମାନଙ୍କରେ କରାଯାଇଥାଏ ।

ଅଟକିବା-ଦେ.କ୍ରି. (ଫା. ଅଟକ୍‌ନା)-ଗତି କରୁ କରୁ ବନ୍ଦ ହେବା, ରହିଯିବା, କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ଲାଗିବା, ଅଗ୍ରସର ନହେବା, ଅବରୁଦ୍ଧ ହେବା, ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହେବା, କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ସ୍ଥଗିତ ହେବା ବା ଅଚଳ ହେବା, ଦେହ ମଧ୍ୟରେ ବାୟୁ ବା ପବନ କୌଣସିଠାରେ ସ୍ଥିରହୋଇ ରହି ଏଣେ ତେଣେ ଗତି ନ କରିବା, ଏଣିକି ତେଣିକି ନଯିବା, ନ ଚଳିବା, କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ବାଧା ହୋଇ ରହିବା, କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଅଶକ୍ତ ହେବା, ଅବଶ ହେବା ।

ଅଟକେଇବା-ଦେ.କ୍ରି.-ଅଟକାଇବା (ଦେଖ)

ଅଟଙ୍କା-ଦେ.ବି.-ଅଟଙ୍ଗା (ଦେଖ)

ଅଟଙ୍ଗା-ଦେ.ବି.-କୃଷକ କ୍ଷେତ୍ରରୁ ଧାନ କାଟିଲାବେଳେ ଅଟଙ୍ଗାର ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ । ଅଟଙ୍ଗା ଏକ ପ୍ରକାର ମାପ ଯାହାକି ହାତରେ ସେ ଏହି ମାପ କରିଥାଏ । କ୍ଷେତରୁ ଧାନ କାଟିସାରିବା ପରେ ଧାନ ସବୁକୁ ବନ୍ଧା ଯାଇ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କଲେଇ ବା ହୁଲା କରି ଦିଆଯାଏ । ଏହି ଅଟଙ୍ଗା ମାପର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଲା ପ୍ରତ୍ୟେକ କଲେଇ ବନ୍ଧାହେବାବେଳେ ସବୁ କଲେଇରେ ସମାନ ପରିମାଣର ଧାନଗଛ ରହିପାରିବ । କଲେଇର ଆକାରରେ ତାରତମ୍ୟ ରହିବନାହିଁ ।

ବାମ ହସ୍ତର ମୁଠାକୁ ପ୍ରସାରିତକରି ବୁଢ଼ା ଆଙ୍ଗୁଠି, ମଝିଆଙ୍ଗୁଠି ଓ ବଳିଆଙ୍ଗୁଠି ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନ ରହେ, ସେହି ସ୍ଥାନରେ ଯେତିକି ପରିମାଣର ଧାନଗଛ ଧରେ, ତାକୁହିଁ କୁହାଯାଏ 'ଅଟଙ୍ଗାଏ' । କୃଷକ ବା ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଧାନ କାଟେ ସେ ବାମ ହସ୍ତରେ ଧାନଗଛକୁ ଧରି ଡାହାଣ ହସ୍ତରେ ଦାଆ ଧରି ପୁଞ୍ଜାଏପୁଞ୍ଜାଏ ଧାନଗଛ କାଟି ମୁଠାରେ ଧରେ । ଏହିପରି ଧରୁ ଧରୁ ଯେତେବେଳେ ବାମହସ୍ତର ମୁଠା ପୁରିଯାଏ ବା 'ଅଟଙ୍ଗାଏ' ହୋଇଯାଏ, ସେତେବେଳେ ତାକୁ ଭୂଇଁରେ ଥୋଇଦିଏ ଓ ପୁଣି ଧାନ କାଟିବାରେ ଲାଗିଯାଏ । ପରେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପରିମାଣରେ 'ଅଟଙ୍ଗା'ରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ 'କଲେଇ' ବା 'ହୁଲା' ବାନ୍ଧେ । ଏହାଦ୍ୱାରା କୃଷୀ ଗୋଟିଏ କଲେଇ ବାଡ଼େଇ ଧାନ ଅନ୍ଦାଜ କରି ଜାଣିଯାଏ, ସେ କ୍ଷେତ୍ରଟିରୁ ସେ ସେହିବର୍ଷ କେତେ ପରିମାଣର ଧାନ ପାଇବ ।

ଦୁଇ ଗ୍ରେପରେ ଏକ ଅଟଙ୍ଗା । (ଦେଖ-ଗ୍ରେପ)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଟଚ୍ଚାଳିଶ-ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ. (ସଂଖ୍ୟା ବାଚକ, ସଂ, ଅଷ୍ଟଚତ୍ୱାରିଂଶତ୍)-ଚାଳିଶ ସଂଖ୍ୟାରୁ ଆଠ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟା, ୪୮ ।

ଅଟଜଟ-ଗ୍ରା.ବି. ଅସମ୍ବନ୍ଧ ବାକ୍ୟ, ପ୍ରଳାପ, ଅମୂଳକ ଅପବାଦ, ଅଜଟ ବା ଅବୁଝା କଥା, ଜିଗର, । ଗ୍ରା.ବିଣ.-ଅଜଟ (ଦେଖ), ଅସମ୍ବନ୍ଧ (ବାକ୍ୟ)

ଅଟଜଟିଆ-ଗ୍ରା. ବିଣ. ପୁଂ. - ଅଜଟିଆ, ଏକ ଜିଦ୍ଦିଆ ଅନ୍ୟନାମରେ ମିଥ୍ୟା ଅପବାଦ ରଟନାକାରୀ । (ଅଟଜଟେଇ-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଟତିରିଶ-ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ. (ସଂଖ୍ୟାବାଚକ, ସଂ. ଅଷ୍ଟତ୍ରିଂଶତ୍)-ତିରିଶିଠାରୁ ଆଠ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟା, ୩୮ ।

ଅଟନ-ସଂ.ବି. (ଅଟ ଧାତୁ + ଭାବ. ଅନ)-ଗମନ, ଭ୍ରମଣ, ପରିଭ୍ରମଣ, ଚଳନ, ଗତି, ବିଚରଣ ।

ଅଟନି-ସଂ. ବି. (ଅଟ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. ଅନି) - ଧନୁଷ୍କୋଟି, ଧନୁର ଅଗ୍ର ।

ଅଟନୀ- ସଂ. ବି. (ଅଟ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. ଅନି) - ଅଟନି (ଦେଖ)

ଅଟପା-ଗ୍ରା.ବିଣ.-ଅଖଞ୍ଜିଆ, ଅସୁବିଧାଜନକ, ଅସଙ୍ଗତ, ଅସମ୍ଭବ, ବେଆଡ଼ା, ଅନୁଚିତ । ଗ୍ରା.ବିଣ. (ପୁଂ. ଓ ସ୍ତ୍ରୀ)-ଅଖାଡ଼ୁଆ, ଅବାଗିଆ ।

ଅଟବ-ସଂ.ବି. (ଅଟ ଧାତୁ + ଅଧିକରଣ. ଅବ)-ଅରଣ୍ୟ, ବନ ।

ଅଟବୀ-ସଂ.ବି.- (ଅଟ ଧାତୁ + ଅଧିକରଣ. ଅବୀ)- ଅଟବୀ (ଦେଖ)

ଅଟମାନ- ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ. (ଅଟ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. ଆନ (ଶାନଚ୍)-ଗମନଶୀଳ, ଗତି ବିଶିଷ୍ଟ, ଭ୍ରମଣ କରୁଥିବା । (ଅଟମାନା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଟର-ବୈ.ଦେ.ବି.-ଅଟର ଗୋଟିଏ ସାମୁଦ୍ରିକ ଜୀବ । ପ୍ରଶାନ୍ତ ମହାସାଗର ଅଞ୍ଚଳରେ ଏମାନେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ଦେଖାଯାନ୍ତି ।

ଅଟର ଦେଖିବାକୁ ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର । ରଙ୍ଗ କାଳିଆ । ଏହା ଦେହଟି କୁନ୍ଦଲ ଭଳି । ଏହାର ଲମ୍ବ ଚାରିଫୁଟରୁ କିଛି ଅଧିକ । କେତେକ ବଡ଼ ଅଟରର ଲମ୍ବ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚଫୁଟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଧ୍ୟ ହୋଇଥାଏ । ଏମାନଙ୍କ ଲାଙ୍ଗୁଳଟି ମୋଟା ଓ ମୁଣ୍ଡାଳିଆ । ପଛଗୋଡ଼ ଦୁଇଟି ବଡ଼ । ଏହାର ପଛ ଗୋଡ଼ ଦୁଇଟି ଠିକ୍ ହଂସ ପାଦ ଭଳି । ଆଗଗୋଡ଼ ଦୁଇଟି ପଛଗୋଡ଼ ଅପେକ୍ଷା ଛୋଟ । ଆଙ୍ଗୁଠିଗୁଡ଼ିକ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଏହାର କାନ ଦୁଇଟି ସାନ ସାନ । ଅଟରର ନାକତଳେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଲମ୍ବ ଲମ୍ବ ନିଶବାଳ ରହିଥାଏ । ଆଗ ଗୋଡ଼ ଦୁଇଟି ଗୋଡ଼ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତା'ର ହାତର କାମ କରିଥାଏ ।

ଏହାର କଲଦାନ୍ତ ଖୁବ୍ ମଜବୁତ । ଏହାର ତଳ ପାଟିରେ ଦୁଇଟି ମୁନିଆଁ ଦାନ୍ତ ରହିଛି ।

ଅଟରର ଦେହର ରଙ୍ଗ କଳା । ଏହାର ଚମଡ଼ା ଭାରି ଝୁଙ୍ଗୁଲା । ଏହାର ଚମଡ଼ାକୁ ଟାଣିଲେ ଛଅଫୁଟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଢ଼ିଯାଏ । ଆଉ ଓସାର ହୁଏ ପ୍ରାୟ ତିନିଫୁଟ । ବର୍ଷର ସବୁ ସମୟରେ ଏମାନଙ୍କ ଦେହରେ ଭଲ ଲୋମ ଥାଏ । ଅଟର ଦେହ ସହିବା ଭଳି ଥଣ୍ଡା ପାଣିରେ ବର୍ଷ ସାରା ରହେ ।

ଅଟର ପହଁରିବାରେ ଖୁବ୍ ଧୂରନ୍ଧର । ପହଁରିଲା ବେଳେ ଏହାର ପଛ ଗୋଡ଼ ଦୁଇଟିକୁ ଓ ଲାଙ୍ଗୁଳଟିକୁ ଆହୁଲା ଭଳି ବ୍ୟବହାର କରେ । ଘଣ୍ଟା ଘଣ୍ଟା ଧରି ପାଣିରେ ଚିତ ହୋଇ ପହଁରିପାରେ ।

ଅଟର ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ଖାଦ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରି ଖାଏ । ସେ ସମୁଦ୍ର ତଳୁ ଖଣ୍ଡେ ପଥର ନେଇ ଆସେ । ଚିତ୍ ହୋଇ ପାଣିରେ ପହଁରୁ ପହଁରୁ ପଥର ଖଣ୍ଡକୁ ଛାତି ଉପରେ ରଖେ । ଗେଣ୍ଡା, ଶାମୁକା ପ୍ରଭୃତି ଯାହା କିଛି ପାଏ ତାକୁ ସେହି ପଥର ଉପରେ ଛେଚି ଖାଏ । ତା'ର ପ୍ରଧାନ ଖାଦ୍ୟ ଗେଣ୍ଡା ଏବଂ ଶାମୁକା । ଗେଣ୍ଡା ଓ ଶାମୁକାର ମାଂସ ଖାଇ ନିଜ ଆଙ୍ଗୁଠିକୁ ଚାଟେ ।

ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଖରା ପାଗରେ ଶୋଇବାକୁ ମନେକଲେ ସେ ତା'ର ଆଗ ଗୋଡ଼ ଦୁଇଟିରେ ଆଖିକୁ ଢାଙ୍କି ଦିଏ । ତେଣୁ ତା'ର ଆଖିକୁ ଖରା ମୋଟେ ବାଧେ ନାହିଁ । ତା' ପରେ ସେ ସମୁଦ୍ରର ଲହରୀରେ ଦୋଳି ଝୁଲିଲା ପରି ବେଶ ମଜାରେ ଭାସି ଭାସି ଶୋଇଯାଏ ।

ରାତି ହେଲେ ଏମାନେ ଶୋଇପଡ଼ନ୍ତି । ସମୁଦ୍ର ଭିତରେ ଥିବା ଲମ୍ବ ଲମ୍ବ ଘାସରେ ଏମାନେ ନିଜର ଦେହକୁ ଗୁଡ଼େଇ ହୋଇଯାନ୍ତି । ତେଣୁ ଏମାନେ ଶୋଇ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପଡ଼ିଥିବା ବେଳେ ସାମୁଦ୍ରିକ ସ୍ରୋତ ଏମାନଙ୍କୁ ଭସାଇ ନେଇ ପାରେ ନାହିଁ ।

ମାଈ ଅଟର ଥରକରେ ଗୋଟିଏ ଛୁଆ ଜନ୍ମ କରେ । କେବେ କେବେ ଯାଆଁଳା ଛୁଆ ମଧ୍ୟ ଜନ୍ମ କରିଥାଏ । ଏ ଛୁଆଗୁଡ଼ିକର ଜନ୍ମ ସେହି ସମୁଦ୍ର ମଧ୍ୟରେ ହୋଇଥାଏ । ଛୁଆ ଜନ୍ମ ହେବା ପରେ ମାଆ ଅଟର ତା'ର ଛୁଆକୁ ପହଁରି ଶିଖାଇଥାଏ । ତାକୁ ଛାତିରେ ଜାକି ଶୁଆଏ । ତାକୁ ଖେଳାଏ ଏବଂ ଗେଲକରେ । ମାଆ ଅଟର କୌଣସି ବିପଦର ଆଭାସ ପାଇଲେ ଛୁଆକୁ ଛାତିରେ ଜାକି ସମୁଦ୍ର ଜଳର ଗଭୀରତମ ଅଂଶକୁ ପଳାଇ ଯାଇ ଆତ୍ମ ଗୋପନ କରେ । ସେ ଛୁଆ ସଙ୍ଗରେ ଘଣ୍ଟା ଘଣ୍ଟା ଧରି ଖେଳିବା ବେଳେ ନିଜର ଭୋକ ଶୋଷ ଭୁଲିଯାଏ । ଅଟର ଛୁଆର ସ୍ୱର ଠିକ୍ ମଣିଷ ପିଲାଙ୍କ ସ୍ୱର ଭଳି । ଏମାନେ ସ୍ତନ୍ୟପାୟୀ ।

ଅଟର ଲୋମ ଖୁବ୍ ମନୋହର ଓ ମୂଲ୍ୟବାନ । ଏହି ଲୋମ ପୃଥିବୀରେ ଯେତେ ପ୍ରକାର ଲୋମରେ ପୋଷାକ ତିଆରିକରିଯାଏ ସମସ୍ତଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ । ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅଟରର ଚମଡ଼ା ବର୍ତ୍ତମାନ ୧୩ ହଜାର ଟଙ୍କା । ଏହାର ଚମଡ଼ା ମୂଲ୍ୟବାନ ହୋଇଥିବାରୁ ମଣିଷ ଜାତି ଏହି ଜୀବକୁ ଶିକାର କରେ ।

ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ପୂର୍ବରୁ ଅଟର ପରି ଏକ ଜୀବ ପ୍ରଶାନ୍ତ ମହାସାଗର ମଧ୍ୟରେ ଅଛି ବୋଲି କେହି ଜାଣି ନ ଥିଲେ । ୧୭୮୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପ୍ରଥମେ କ୍ୟାପଟେନ୍ କୁକ୍ ପ୍ରଶାନ୍ତ ମହାସାଗର ଅଭିଯାନରୁ ଫେରି ଏହି ଜୀବ ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ତା' ପରେ ପ୍ରଶାନ୍ତ ମହାସାଗର ବକ୍ଷରେ ଇଂରେଜ, ଫରାସୀ ଓ ପର୍ତ୍ତୁଗୀଜ ନାବିକ ଜାହାଜ ଭସାଇ ଶିକାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଫଳରେ ୧୯୧୦ ମସିହା ବେଳକୁ ଆଉ ପ୍ରଶାନ୍ତ ମହାସାଗରରେ ଶିକାରୀମାନେ ଅଟର ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ୧୯୨୦ ମସିହା ବେଳକୁ ଆମେରିକାର ପ୍ରାଣୀ ବିଶେଷଜ୍ଞମାନେ ଆମେରିକାର ସମୁଦ୍ର ଉପକୂଳ ଅଞ୍ଚଳରେ ଆଉ ଅଟର ନାହାନ୍ତି ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିବା ପରେ ଏହି ଜୀବକୁ ନ ମାରିବା ପାଇଁ ବ୍ରିଟେନ, ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକା, ରୁଷ୍ ଓ ଜାପାନ ମଧ୍ୟରେ ଚୁକ୍ତିନାମା ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ ହେଲା ।

କିନ୍ତୁ ୧୯୩୮ ମସିହାରେ ଦୁଇଜଣ ବୈଜ୍ଞାନିକ ସେମାନଙ୍କ ଦୂରବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ର ପରୀକ୍ଷା କରୁ କରୁ ପ୍ରାୟ ତିନିଶହ ଅଟରଙ୍କର ସନ୍ଧାନ ପାଇଥିଲେ । ତା'ପରେ ଏବେ ପ୍ରଶାନ୍ତ ମହାସାଗରରେ ଅଟରଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ୧୯୫୮ ମସିହା ବେଳକୁ ପ୍ରାୟ ଦୁଇଗୁଣ ହୋଇଥିଲେ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଆଲାସ୍କା ଉପକୂଳରେ ୮୦୦୦ ଓ ଆଲିଉସିଆନ ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜ ନିକଟରେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ରହିଛନ୍ତି ବୋଲି ପ୍ରାଣୀ ବିଶେଷଜ୍ଞମାନେ ମତ ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି ।

ଅଟର ପଟର - ଗ୍ରା. ବିଣ. - ଗୋଳମାଳିଆ, ଅସମ୍ବନ୍ଧ (କଥା), ଏକ ସ୍ଥାନରୁ ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନକୁ ଖସିଯିବା, ଅସ୍ଥିର । ଗ୍ରା. ବି.- ଅସମ୍ବଦ୍ଧ କଥା, ପ୍ରଳାପ, ଗୋଳ-ମାଳିଆ କଥା ।

ଅଟରଶ୍ରୁ -ବୈଦେ.ବି.- ଏକ ପ୍ରକାର ଜଳଜୀବ । ଏହି ଜୀବମାନେ ବେଶୀ ପରିମାଣରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆମେରିକାରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳନ୍ତି । ଆମ ଦେଶରେ ଓଧ ଯେପରି ଦେଖିବାକୁ, ଅଟର ଦେଖିବାକୁ ଠିକ୍ ସେହିପରି ।

ଅଟର ହାଉଣ୍ଡ- ବୈଦେ. ବି. - ଏକ ପ୍ରକାର ଶିକାରୀ କୁକୁର । ଏହି ଜାତୀୟ କୁକୁର ଓଧ ଶିକାର ପାଇଁ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ଓଧ ପାଣି ଭିତରକୁ ଡେଇଁ ପଳାଇଲେ ଅଟର ହାଉଣ୍ଡ ପାଣି ଭିତରେ ପଶି ତାକୁ ଶିକାର କରିଥାଏ । ଏହାର ଉଚ୍ଚତା ଦୁଇଫୁଟ ଓ ଓଜନ ପ୍ରାୟ ୪୫ କିଲୋଗ୍ରାମ । ଦେହରେ ବଡ଼ ବଡ଼ କରଡ଼ା ଲୋମ । ଏମାନଙ୍କର ବଳ ଖୁବ୍ ବେଶୀ, ଖୁବ୍ କଷ୍ଟସହିଷ୍ଣୁ ଓ ସାହସୀ । (ଦେଖ-କୁକୁର)

ଅଟରି-ଦେ.ବି. (ନାମ)-ଅଟ୍ଟି (ଦେଖ)

ଅଟରୁଷ-ସଂ.ବି.-ବାସଙ୍ଗ (ଦେଖ)

ଅଟରୁଷକ-ସଂ.ବି.-ବାସଙ୍ଗ (ଦେଖ)

ଅଟଳ-ସଂ.ବିଣ. - (ଅ + ଟଲ୍ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ ଅ) - ଯାହା ଟଳେ ନାହିଁ, ଅଚଞ୍ଚଳ, ସ୍ଥିର, ଦୃଢ଼, ଅଚଳ, ଚିରସ୍ଥାୟୀ, ଦୃଢ଼ପ୍ରତିଜ୍ଞ, ଯେ ହଲେ ନାହିଁ ।

ଅଟଳଟଳ-ଗ୍ରା. ବିଣ. - ଟଳମଟଳ, ଯାହା ଟଳମଟଳ ହେଉଥାଏ, ଯାହା ସ୍ଥିର ଭାବରେ ଭୂମିରେ ରହି ନ ପାରେ, ଅସ୍ଥିର, ପତନୋନ୍ମୁଖ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଟଳଟଳିଆ-ଗ୍ରା.ବିଣ -ଅଟଳଟଳ (ଦେଖ)

ଅଟଳ ପ୍ରତିଜ୍ଞ-ସଂ.ବିଣ.ପୁଂ.(ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଟଳ + ପ୍ରତିଜ୍ଞା) ଦୃଢ଼ ପ୍ରତିଜ୍ଞ, ଯେ ନିଜର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ବଦଳାଏ ନାହିଁ । (ଅଟଳ ପ୍ରତିଜ୍ଞା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଟଳ ପ୍ରତିଜ୍ଞା-ସଂ.ବିଣ.ସ୍ତ୍ରୀ. (ବହୁବ୍ରୀହି; ଅଟଳ ପ୍ରତିଜ୍ଞ + ଆ)-ଅଟଳ ପ୍ରତିଜ୍ଞର ସ୍ତ୍ରୀ ଲିଙ୍ଗ । ସଂ.ବି (କର୍ମଧା)- ଦୃଢ଼ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ।

ଅଟଳ ବଚନ- ସଂ. ବି. (କର୍ମଧା. ଅଟଳ + ବଚନ) - ଅଲଙ୍ଘ୍ୟ ବାକ୍ୟ ବା ଅଙ୍ଗୀକାର । ସଂ ବିଣ. ପୁଂ. (ବହୁବ୍ରୀହି, ଅଟଳ + ବଚନ) - ଯାହାର ବାକ୍ୟ ଯେ ନିଜେ ଲଙ୍ଘେ ନାହିଁ । (ଅଟଳ ବଚନା-ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଟଳ ବିହାରୀ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ-ଦେ. ବି. (ନାମ)- ଡାକ୍ତର ଅଟଳ ବିହାରୀ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ୧୮୮୮ ମସିହାରେ କଟକ ଜିଲ୍ଲାର ସାଲେପୁର ଥାନା ଅନ୍ତର୍ଗତ ସିଙ୍ଗମାପୁର ଗ୍ରାମରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରି ୧୯୦୪ ମସିହାରେ ନୀଳଗିରିରୁ ନିମ୍ନ ମାଧ୍ୟମିକ ପାଶ୍ କରି ଜଣେ ମେଧାବୀ ଛାତ୍ର ଭାବେ ବୃତ୍ତି ପାଇ ୧୯୦୮ ମସିହାରେ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରେ ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍ସ ପାଶ୍ କରିଥିଲେ । କଟକ ରେଭେନ୍ସା ମହାବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଆଇ.ଏସ୍‌ସି. ପାଶ୍ କରି କଲିକତାରେ ଡାକ୍ତରୀ ବିଦ୍ୟା ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିଲେ ।

କଲିକତା ମେଡିକାଲ କଲେଜରେ ଡାକ୍ତରୀ ବିଦ୍ୟାର ଚତୁର୍ଥ ବାର୍ଷିକ ଶ୍ରେଣୀର ଛାତ୍ର ଥିବା ବେଳେ ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମରେ ଝାସ ଦେଇ, ଭାରତ ଜନନୀ ବ୍ରିଟିଶମାନଙ୍କ ହାତରୁ ମୁକ୍ତ ନିବ ସେଥିରେ ତାଙ୍କ ମନ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ ପଡ଼ିବାରୁ ସେ ଜଣେ ଆଗୁଆ ସୈନିକ ଭାବେ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର କରିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ୧୯୧୩ ମସିହାରେ ମେଡ଼ିକାଲ କଲେଜର ଲେକ୍‌ଚର ଥିଏଟରରୁ ପୋଲିସ୍ ଗିରଫ କରିନେଇ ଅଲିପୁର ସେଣ୍ଟ୍ରାଲ ଜେଲରେ ବନ୍ଦୀ କରି ରଖିଥିଲେ । ବନ୍ଦୀ କରି ରଖିବାର କିଛି ଦିନ ପରେ ତାଙ୍କୁ କାରାଗାରରୁ ମୁକ୍ତ ଦେଇଥିଲେ ହେଁ ଅଟଳ ବିହାରୀ ସନ୍ତ୍ରାସବାଦୀଙ୍କ ସହିତ ଯୋଗସୂତ୍ର ରଖିଛନ୍ତି ବୋଲି ସନ୍ଦେହ କରି ପୁନର୍ବାର ସେ ୧୯୧୪ ମସିହା ଠାରୁ ୧୯୧୮ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଙ୍ଗଳାରେ ଓ ଓଡ଼ିଶାରେ ତାଙ୍କ ନିଜ ଗ୍ରାମରେ ସେ 'ଅନ୍ତରୀଣ ବନ୍ଦୀ' ଭାବେ ସରକାରଙ୍କ କଡ଼ା ନଜରରେ ରହିଲେ । ଅଟଳ ବିହାରୀ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରଥମ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମୀ ଯିଏକି 'ସନ୍ତ୍ରାସବାଦୀ' ଭାବେ ପ୍ରଥମେ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବନ୍ଦୀ ହୋଇଥିଲେ ।

ପ୍ରଥମ ମହାଯୁଦ୍ଧ ଶେଷ ହେବା ପରେ ତାଙ୍କ ଉପରୁ 'ଅନ୍ତରୀଣ ବନ୍ଦୀ' ଉଠାଇ ନିଆଗଲା । ୧୯୧୩ ମସିହାରୁ ୧୯୨୦ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜଣେ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମୀ ହିସାବରେ କାର୍ଯ୍ୟକରି ଓ ବନ୍ଦୀ ଅବସ୍ଥାରେ ନାନା ପ୍ରକାର ଦୁଃଶ୍ଚିନ୍ତା ମଧ୍ୟରେ ଗତି କରି ମଧ୍ୟ ପୁନର୍ବାର ଡାକ୍ତରୀପାଠ ପଢ଼ି ୧୯୨୧ ମସିହାରେ ଡାକ୍ତରୀ ବିଦ୍ୟାରେ ଏମ୍.ବି.ବି.ଏସ୍. ପାଶ୍ କଲେ ।

ସେତେବେଳେ ସେ ଡାକ୍ତରୀ ପାଶ୍ ପରେ ଚାକିରୀ କରି କିମ୍ବା ଘରେଇ ଭାବେ ଚିକିତ୍ସାଳୟଟିଏ ଖୋଲି ପଇସା ରୋଜଗାର କରିବାର ମୋହ ତାଙ୍କୁ ବାନ୍ଧି ରଖି ପାରି ନ ଥିଲା । ଭାରତ ମାତାର ହାତରେ ପଡ଼ି ରହିଥିବା ପରାଧୀନତାର ଶୃଙ୍ଖଳକୁ ଚପରି ସେ ଛିନ୍ନ କରି ଭାରତ ଭୂଖଣ୍ଡରେ ସ୍ୱାଧୀନତାର ବିଜୟ ବୈଜୟନ୍ତୀ ଫର୍ ଫର୍ ହୋଇ ଉଡ଼ିବ, ସେଇ ଚିନ୍ତାରେ ସେ ଶାନ୍ତିରେ ଟିକିଏ ଶୋଇ ପାରୁ ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଯେଉଁ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମର ଅଗ୍ନି ଦଉ୍ ଦଉ୍ ହୋଇ ଜଳୁଥିଲା, ସେଥିରେ ଘିଅ ସ୍ୱରୂପ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲା ବଙ୍ଗଳାର ବେଲୁର ମଠଠାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିବା ବିରାଟ ସଭାରେ ଯେଉଁ ଗଠନମୂଳକ ଭାଷଣଟିଏ ଦେଇଥିଲେ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ଓ ଉତ୍କଳମଣି ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାସଙ୍କର ଅମୂଲ୍ୟ ପ୍ରେରଣା । ଯେଉଁ ପ୍ରେରଣାରେ କି ସେ ୧୯୨୧ ମସିହାରେ ଅସହ-ଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗ ଦେଇ ସେ ୧୯୨୧ ମସିହା ଓ ୧୯୨୨ ମସିହାରେ ସେ ଦୁଇଥର ମୋଟରେ ଏକ ବର୍ଷ ନଅ ମାସ ଜେଲ ଦଣ୍ଡ ଭୋଗ କରିଥିଲେ । ଜେଲଦଣ୍ଡ ଭୋଗ କରିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଚଳନ୍ତି ସମ୍ପତ୍ତି ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବାଜ୍ୟାପ୍ତ କରାଯାଇଥିଲା । ତା'ପରେ ୧୯୩୦ ମସିହାରେ ଲବଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଯୋଗ ଦେଇ ବନ୍ଦୀ ହୋଇଥିଲେ ।

ସେ କେବଳ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମୀ ଭାବେ ନିଜର ନିଷ୍ଠାମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ପରାକାଷ୍ଠା ଦେଖାଇ ଯାଇ ନାହାନ୍ତି, ସେ ଯେଉଁପରି ଭାବେ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଯୋଗ ଦେଇ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପ୍ରେରଣା ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ, ତା'ର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଥିଲା ତାଙ୍କର ସହଧର୍ମିଣୀ ଶ୍ରୀମତୀ ଆଶାଲତାଙ୍କ ଉପରେ । ଯାହା ଦ୍ୱାରା ଶ୍ରୀମତୀ ଆଶାଲତା ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମରେ ଯୋଗଦେଇ ଜେଲ ବରଣ କରିଥିଲେ ।

ଡାକ୍ତର ଅଟଳ ବିହାରୀ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ କେବଳ ଜଣେ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମୀ ଭାବେ ପରିଚିତ, ତା' ନୁହେଁ । ସେ କାରାଗାରରୁ ମୁକ୍ତିଲାଭ କରିବା ପରେ ଦାତବ୍ୟ ଭାବେ ଏକ ଡାକ୍ତରଖାନା ଖୋଲି ରୋଗୀମାନଙ୍କର ସେବାରେ ନିଜକୁ ନିୟୋଜିତ କରିଥିଲେ । ସେ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ମ୍ୟୁନିସିପାଲିଟି, ଜିଲ୍ଲା ବୋର୍ଡ଼ ଓ ବିଧାନ ସଭାର ସଭ୍ୟ ଭାବରେ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇଥିଲେ । କଟକରେ 'ନେତାଜୀ ସେବା ସଦନ' ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯିବା ବେଳେ ସେ ନିଜେ ସକ୍ରିୟ ଭାବେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେ ବହୁଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ "ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମ ସୈନିକ ସଂଘ'ର ସଭାପତି ରହିଥିଲେ । ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନର ପ୍ରଥମ ନାମ ଥିଲା 'ଦୁଃସ୍ଥ ରାଜନୈତିକ କର୍ମୀ ସଂଘ' ।

ଓଡ଼ିଶାର ଗରିବ ଜନ ସାଧାରଣଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ବହୁ ଜନହିତକର ଓ ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟକରି ୧୯୬୧ ମସିହାରେ ୭୩ ବର୍ଷ ବୟସରେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ବହୁ ଲୋକଙ୍କ ନିକଟରେ ସେ କେବଳ 'ଅଟଳ ଦା' ନାମରେ ପରିଚିତ ଥିଲେ ।

ଅଟଳ ବିହାରୀ ବାଜପେୟୀ- ଦେ. ବି. (ନାମ) - ଭାରତୀୟ ଜନତା ଦଳର ସଭାପତି ଓ ପୂର୍ବତନ କେନ୍ଦ୍ର ବୈଦେଶିକ ମନ୍ତ୍ରୀ । ସେ ୧୯୨୪ ମସିହା ଡିସେମ୍ବର ମାସ ୨୫ ତାରିଖରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଶିକ୍ଷାଗତ ଯୋଗ୍ୟତା ଏମ୍. ଏ. । ଛାତ୍ରାବସ୍ଥାରେ ଛାତ୍ର ଆନ୍ଦୋଳନ ଓ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମରେ ଯୋଗ ଦେଇ ପରବର୍ତ୍ତୀ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ୧୯୪୧ ମସିହାରେ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ସ୍ୱୟଂ ସେବକ ସଂଘରେ ଯୋଗଦେଲେ । ୧୯୪୪ ମସିହାରେ ଗୋଓ୍ୱାଲିଅର ଛାତ୍ର ସଂଘର ସଭାପତି ଭାବେ ନିର୍ବାଚିତ ହେଲେ । ୧୯୪୨ ମସିହାରେ ଜଙ୍ଗଲ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରି ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କାରାବରଣ କଲେ । ୧୯୫୩ ମସିହାରେ କେନ୍ଦ୍ର ଶିଳ୍ପ ମନ୍ତ୍ରୀ ଡକ୍ଟର ଶ୍ୟାମାପ୍ରସାଦ ମୁଖାର୍ଜିଙ୍କର ପ୍ରାଇଭେଟ ସେକ୍ରେଟାରୀ ଥିଲେ । 'ରାଷ୍ଟ୍ରଧର୍ମ' ହିନ୍ଦୀ ମାସିକ ପତ୍ରିକାର ମୁଖ୍ୟ ସମ୍ପାଦକ । ସାପ୍ତାହିକ 'ପାଞ୍ଚଜନ୍ୟ' ଓ ଲକ୍ଷ୍ନୌରୁ ପ୍ରକାଶିତ ଦୈନିକ 'ସ୍ୱଦେଶ' ପତ୍ରିକାର କିଛି ଦିନ ପାଇଁ ସମ୍ପାଦନା ଦାୟିତ୍ୱ ସୁରୁରୁ ରୂପେ ତୁଲାଇଥିଲେ । ୧୯୫୭ ମସିହା ଠାରୁ ୧୯୬୨ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲୋକସଭା ସଦସ୍ୟ, ୧୯୬୨ ମସିହା ଠାରୁ ୧୯୬୭ ମସିହା ରାଜ୍ୟ ସଭା ସଭ୍ୟ ଓ ୧୯୬୭ ମସିହା ଠାରୁ ପୁଣି ଲୋକ ସଭା ସଦସ୍ୟ ଭାବରେ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇଥିଲେ । ୧୯୫୭ ମସିହା ଠାରୁ ଲୋକ ସଭାରେ ଜନ ସଂଘ ଦଳର ନେତା ଭାବେ ଜନ ସଂଘ ଦଳ ତରଫରୁ ମନୋନୀତ କରାଯାଇଥିଲା । ୧୯୬୬ ମସିହାରେ କାନାଡା ଠାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ରାଜ୍ୟଗୋଷ୍ଠୀ ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଯୋଗଦାନ କରି ପ୍ରଶଂସା ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ ।

ସେ ୧୯୬୯ ଓ ୭୦ ମସିହାରେ ଲୋକସଭା ଏକାଉଣ୍ଟସ୍ କମିଟିର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଏବଂ ୧୯୬୮ ମସିହାରେ ଭାରତୀୟ ଜନସଂଘ ଦଳର ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ । ୧୯୫୮ ମସିହାରେ ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶ ଖାଦ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ଓ ୧୯୬୭ ମସିହାରେ ପାକିସ୍ଥାନ ସହିତ କଚ୍ଛ ସମ୍ପର୍କୀୟ କଥାବାର୍ତ୍ତା ବେଳେ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରି ଜେଲବରଣ କରିଥିଲେ । ୧୯୭୫ ମସିହାରେ ଜରୁରୀ କାଳୀନ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଗିରଫ ହୋଇ ଅଟକ ବନ୍ଦୀ ଭାବେ ରହିଲେ । ୧୯୭୭ ମସିହା ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ ଲୋକସଭା ନିର୍ବାଚନରେ ଜନତା ଦଳରୁ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇ ମୋରାରଜୀ ଦେଶାଇଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଗଠିତ ଜନତା ମନ୍ତ୍ରୀ ମଣ୍ଡଳରେ ୧୯୭୯ ମସିହା ଜୁଲାଇ ମାସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବୈଦେଶିକ ବିଭାଗ ମନ୍ତ୍ରୀ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହ କରିଥିଲେ । ୧୯୮୦ ମସିହାରେ ଭାରତୀୟ ଜନତା ଦଳର ସଭାପତି ଭାବେ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇ ୧୯୮୫ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ୧୯୮୫ ମସିହା ଲୋକ ସଭା ନିର୍ବାଚନରେ ନିର୍ବାଚିତ ନ ହେବାରୁ ଦଳର ସଭାପତି ପଦ ତ୍ୟାଗ କଲେ । ଅଧୁନା ୧୯୮୬ ମସିହା ଠାରୁ ସେ ରାଜ୍ୟ ସଭାର ଜଣେ ସଭ୍ୟ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଟ୍‌ଲ-ବୈଦେ.ବ. (ନାମ)-ଅଟ୍‌ଲ ବ୍ରିଟେନର ଭୂତପୂର୍ବ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ । ସେ ୧୮୮୩ ମସିହାରେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ପରିବାରରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଅଟ୍‌ଲ ଅକ୍‌ସଫୋର୍ଡ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ବି.ଏ ଓ ଆଇନ୍ ବିଷୟରେ ଡିଗ୍ରୀ ହାସଲ କରି ୧୯୦୫ ମସିହାରେ ବାଇଶି ବର୍ଷ ବୟସରେ ବାରିଷ୍ଟର ହୋଇ ପାରିଥିଲେ । ଚାରିବର୍ଷ ସେ ବାରିଷ୍ଟରୀ ବ୍ୟବସାୟ କଲା ପରେ ବ୍ରିଟେନର ବହୁ ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିଲେ । ଯାହାଦ୍ୱାରାକି ଅଟ୍‌ଲ ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ସମସ୍ୟା, ଅଭାବ ଅସୁବିଧା ଓ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଲୁଚି ରହିଥିବା 'ଦାରିଦ୍ର୍ୟ' ଏବଂ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ କହିଲେ କ'ଣ ବୁଝାଏ, ତାହା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କଲେ । ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ମୋଚନ ଓ ସେମାନଙ୍କର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ଉନ୍ନତି କପରି ହୋଇପାରିବ, ତାହାର ପ୍ରତିକାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅଟ୍‌ଲ ବାରିଷ୍ଟରୀ ବ୍ୟବସାୟ ଛାଡ଼ି ୧୯୨୨ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲଣ୍ଡନର ଯେଉଁଠି ଇଷ୍ଟ ଏଣ୍ଡ୍ ଅଞ୍ଚଳରେ ଶ୍ରମିକ ରହନ୍ତି ସେହିଠାରେ ରହିଲେ । ୧୯୨୨ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଇଷ୍ଟ ଏଣ୍ଡ ଅଞ୍ଚଳରେ ରହିଥିବା ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ପ୍ରଥମ ମହାଯୁଦ୍ଧ ହେଲା ସେହି ସମୟତକ ସେ ଇଷ୍ଟ ଏଣ୍ଡ ଅଞ୍ଚଳ ଛାଡ଼ି ମହାଯୁଦ୍ଧରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କ ଉନ୍ନତି ନିମିତ୍ତ ବହୁ ଶ୍ରମ କରି ଶ୍ରମିକ-ମାନଙ୍କ ପ୍ରିୟପାତ୍ର ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ ଓ ଜଣେ ଶ୍ରମିକ ନେତା ଭାବେ ପରିଚିତ ହୋଇ ରାଜନୀତିର ପରିସର ଭିତରକୁ ଟାଣି ହୋଇଗଲେ ।

୧୯୦୭ ମସିହାରେ ଅଟ୍‌ଲ ଶ୍ରମିକ ଦଳରେ ଯୋଗ ଦେଲେ । ୧୯୧୩ ମସିହାରୁ ୧୯୨୩ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲଣ୍ଡନ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅଧ୍ୟାପକ ଭାବେ ଚାକିରୀ ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କରିଥିଲେ । ପ୍ରଥମ ମହାଯୁଦ୍ଧ ସଂଘଟିତ କାଳରେ ଯୁଦ୍ଧରେ ଯୋଗ ଦେଇ ସେ ତୁର୍କୀ, ଇରାକ୍, ଇରାନ୍ ଅଞ୍ଚଳରେ ଯୁଦ୍ଧକରି ଆହତ ହୋଇଥିଲେ । ଚକିତ୍ସା ପରେ ଆରୋଗ୍ୟ ଲାଭକରି ପୁନର୍ବାର ଫ୍ରାନ୍‌ସ ଯୁଦ୍ଧ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଯାଇ ଯୁଦ୍ଧରେ ସଫଳତାର ସହିତ ଯୁଦ୍ଧକାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିବାରୁ ମେଜର ଭାବେ ତାଙ୍କର ପଦୋନ୍ନତି ହୋଇଥିଲା ।

ବ୍ରିଟେନର ରସକିନ୍ ଓ ମରିସ୍ ନାମରେ ଦୁଇଜଣ ସହାଧ୍ୟାୟୀଙ୍କର ବହୁ ଅଟ୍‌ଲ ଅଧ୍ୟୟନ କରି, ତାହାର ପ୍ରଭାବରେ ସେ ଶ୍ରମିକ ଦଳରେ ଯୋଗ ଦେଇ ରାଜନୈତିକ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ୧୯୨୨ ମସିହାରେ ବ୍ରିଟେନରେ ଯେଉଁ ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟ ନିର୍ବାଚନ କରାଗଲା, ସେଥିରେ ସେ ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟ ସଭ୍ୟ ପଦ ପାଇଁ ଶ୍ରମିକଦଳ ତରଫରୁ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦିତା କରି ବିଜୟ ଲାଭ କଲେ ଏବଂ ରାମ୍‌ସେ ମାକ୍ ଡୋନାଲଡ଼ଙ୍କ ପାର୍ଲାମେଣ୍ଟାରୀ ପ୍ରାଇଭେଟ ପଦ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଏହି ପଦବୀରେ ଥିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କୁ ୧୯୨୪ ମସିହାରେ ମାକ୍‌ଡୋନାଲ୍‌ଡ୍ ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳରେ ପ୍ରତିରକ୍ଷା ବିଭାଗର ଅଣ୍ଡର ସେକ୍ରେଟାରୀ କରି ଦିଆଗଲା । କିନ୍ତୁ ୧୯୨୪ ମସିହାର ଅନ୍ତିମ ଭାଗ ବେଳକୁ ବ୍ରିଟେନରେ ଶ୍ରମିକ ଦଳର ପରାଜୟ ହେଲା, ସେମାନେ ବିରୋଧି ଦଳର ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିବାରୁ ଅଟ୍‌ଲ ବିରୋଧି ଦଳରେ ରହିଗଲେ । ୧୯୨୯ ମସିହାରେ ଶ୍ରମିକ ଦଳ ନିର୍ବାଚନରେ ବିଜୟୀ ହୋଇ ସରକାର ଗଢ଼ିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହେଲେ ଓ ସେହି ମନ୍ତ୍ରୀ ମଣ୍ଡଳରେ ଅଟ୍‌ଲ ହେଲେ ଜଣେ କ୍ୟାବିନେଟ ମନ୍ତ୍ରୀ । ୧୯୩୨ ମସିହାରେ ବ୍ରିଟେନରେ ଯେଉଁ ପାର୍ଲିଆ-ମେଣ୍ଟ ନିର୍ବାଚନ ହେଲା ସେଥିରେ ଶ୍ରମିକଦଳ ପରାଜିତ ହେଲେ, କିନ୍ତୁ ଅଟ୍‌ଲ ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟର ସଭ୍ୟ ଭାବେ ନିର୍ବାଚିତ ହେଲେ । ଶ୍ରମିକ ଦଳର କର୍ମୀମାନେ ଅଟ୍‌ଲଙ୍କ ଦୃଢ଼ ନେତୃତ୍ୱକୁ ମାନ ନେଇ ୧୯୩୫ ମସିହାରେ ତାଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଦଳର ନେତା ଭାବେ ନିର୍ବାଚିତ କଲେ ।

ବ୍ରିଟିଶ ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟରେ ପରମ୍ପରାନୁଯାୟୀ ବିରୋଧୀ ଦଳ ନେତାଙ୍କ ମତାମତକୁ ସରକାରୀଦଳ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥାନ୍ତି । କାରଣ ସରକାରୀ ଦଳ ଭାବନ୍ତି ବିରୋଧି ଦଳ ନେତାଙ୍କର ମତାମତ ହିଁ ବ୍ରିଟିଶ ଜନ ସାଧାରଣଙ୍କ ମତାମତ । କିନ୍ତୁ ବିରୋଧି ଦଳ ନେତାଙ୍କୁ ୧୯୩୭ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସରକାରୀ ଭାବେ ସ୍ୱୀକୃତ ଦିଆ ଯାଇ ନ ଥିଲା । ୧୯୩୭ ମସିହାରେ ବିରୋଧୀଦଳ ନେତାଙ୍କ 'ସ୍ଥିତି'କୁ ସରକାରୀ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ସ୍ୱୀକୃତ ଦିଆଗଲା । ଏହାର ଫଳ ସ୍ୱରୂପ ବିରୋଧୀ ଦଳର ନେତାଙ୍କ ପାଇଁ ଦରମା ଧାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ସହିତ ଆହୁରି ଅନେକ ସୁବିଧା କରି ଦିଆଗଲା । ଅଟ୍‌ଲ ପ୍ରଥମେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବିରୋଧି ଦଳର ନେତା ଭାବେ ଏହି ପଦମା ପାଇବାର ସୁଯୋଗ ଲାଭ କଲେ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ମହାଯୁଦ୍ଧ ବେଳେ ଇଂରେଜମାନେ ଅନୁଭବ କଲେ ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ଜର୍ମାନମାନଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧକରି ଯୁଦ୍ଧରେ ଜିଣିବା ସହଜ ନୁହେଁ । କାରଣ ସେତେବେଳେ ଯିଏ ବ୍ରିଟେନର ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ଥିଲେ, ତାଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟତା ଓ ସାହସ ନ ଥିଲା ଯୁଦ୍ଧରେ ଜୟ କରିବାକୁ । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଚେମ୍ବରଲେନ୍ । ତେଣୁ ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କୁ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ କରି ଦିଆଗଲା । ତଥାପି ବ୍ରିଟେନରେ ଆତଙ୍କ ଖେଳିଗଲା ଏହି ମହାଯୁଦ୍ଧରେ ସେମାନେ ଜୟଯୁକ୍ତ ହେବେ କି ନାହିଁ । ଏହି ଆଶଙ୍କାରେ ବିରୋଧିଦଳ ଓ ସରକାରୀ ଦଳ ଉଭୟେ ଏକଜୁଟ ହୋଇ ଏହି ଯୁଦ୍ଧର ମୁକାବିଲା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲେ । ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳ ଭାଙ୍ଗି ଦିଆଯାଇ ସମସ୍ତଙ୍କ ସହଯୋଗରେ ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳ ଗଠନ କରାଯିବାର ନିଷ୍ପତ୍ତି କରାଗଲା ଓ ୧୯୪୦ ମସିହା ମେଁ ମାସ ୧୦ ତାରିଖରେ ସାତଜଣ ଶ୍ରମିକ ନେତା ଏହି ମିଳିତ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳରେ ଯୋଗ ଦେଲେ । ଅଟଲି ହେଲେ ଲର୍ଡ ପ୍ରିଭିସିଲ୍ । ଏହାର ଦୁଇବର୍ଷ ପରେ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୯୪୨ ମସିହାରେ ସେ ହେଲେ ବ୍ରିଟେନର ଉପ-ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ।

୧୯୪୫ ମସିହାରେ ଅଟଲି ଜାତିସଂଘ ସମ୍ମିଳନୀରେ ବ୍ରିଟିଶ ପ୍ରତିନିଧି ହିସାବରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରି ସେହିବର୍ଷ ସେ ଘୋଷଣା କଲେ ଜର୍ମାନୀର ପରାଜୟ ପରେ ଆଉ ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳରେ ରହିବେ ନାହିଁ । ୧୯୪୫ ମସିହା ଜୁଲାଇ ମାସ ୧୭ ତାରିଖରୁ ଅଗଷ୍ଟ ମାସ ୨ ତାରିଖ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପୋଟ୍ସଡାମ୍ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଉଭୟେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ଓ ପ୍ରଧାନ ମନ୍ତ୍ରୀ ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କ୍ରମେ ବିରୋଧୀ ଦଳର ନେତା ଅଟଲି ଏହି ସମ୍ମିଳନୀରେ ଯୋଗଦେଲେ । ଉଭୟେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ବିରୋଧୀ ଦଳର ନେତା ଏ ପ୍ରକାର ସମ୍ମିଳନୀରେ ଯୋଗ ଦେବା ଘଟଣା ବିଶ୍ୱରେ ଏକ ନୂଆ ପରମ୍ପରା ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏ ଘଟଣା ପରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା କୌଣସି ରାଷ୍ଟ୍ରର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ବିରୋଧୀ ଦଳର ନେତା ଉଭୟେ କୌଣସି ସମ୍ମିଳନୀରେ ଯୋଗ ଦେବାର ଦେଖାଯାଇ ନାହିଁ । ତେଣୁ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ କୁହାଯିବ ଅଟଲିଙ୍କ ପାଇଁ ଏହା ଥିଲା ଏକ ଗୌରବର ଘଟଣା ।

ଏହା ପୂର୍ବରୁ ଅଟଲି ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳରୁ ବାହାରିଆସି ନିଜ ଶ୍ରମିକ ଦଳର ସଙ୍ଗଠନରେ ଲାଗିପଡ଼ିଲେ ଓ ନିର୍ବାଚନ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ୧୯୪୫ ମସିହା ଜୁଲାଇ ମାସରେ ଯେଉଁ ନିର୍ବାଚନ କରାଗଲା, ସେଥିରେ ତାଙ୍କ ଦଳ ଅଭୂତପୂର୍ବ ବିଜୟ ଲାଭ କଲା । ଏହି ନିର୍ବାଚନର ଫଳ ଘୋଷଣା କରାଯାଇଥିଲା ୧୯୪୫ ମସିହା ଜୁଲାଇ ମାସ ୨୬ ତାରିଖରେ । ସେ ବ୍ରିଟେନର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହୋଇ ଦେଶର ଶାସନ ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କଲେ ।

ଅଟଲି ଯୁଦ୍ଧ ସରିବାର ଅଳ୍ପଦିନ ପରେ ବ୍ରିଟେନର ଶାସନ ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବାରୁ, ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଦୁଇଟି ସମସ୍ୟା ତାଙ୍କର କଣ୍ଟକ ରୂପେ ପ୍ରତୀୟମାନ ହେଲା । ପ୍ରଥମ ହେଲା - ଯୁଦ୍ଧକାଳୀନ ଅର୍ଥନୀତିକୁ ଶାନ୍ତିକାଳୀନ ଅର୍ଥନୀତିରେ ପରିଣତ କରିବା ଓ ଅନ୍ୟଟି ହେଲା ବ୍ୟକ୍ତିର ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ କ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ ନ କରି ଦେଶରେ ସମାଜବାଦ ଓ ଯୋଜନା ସାପେକ୍ଷ ଅର୍ଥନୀତିର ପ୍ରଚଳନ । ଏହି ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ନିମିତ୍ତ ଦେଶରେ ଯେତେ ବ୍ୟାଙ୍କ, କୋଇଲା ଖଣି, ଲୌହ ଓ ଇସ୍ପାତ ଶିଳ୍ପମାନ ରହିଥିଲା, ସବୁକୁ ସେ ଜାତୀୟ କରଣ କରି ଦେଶର ଅର୍ଥନୀତିକୁ ବହୁ ପରିମାଣରେ ସୁଧାରି ପାରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସମୟରେ ସେ 'ଜାତୀୟ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ସେବା'ର ପ୍ରଚଳନ କରି ଇଂରେଜ ଜାତିର ଖୁବ୍ ଉପକାର କରିଥିଲେ ।

୧୯୫୦ ମସିହା ଫେବୃୟାରୀ ମାସ ୨୩ ତାରିଖରେ ବ୍ରିଟେନରେ ସାଧାରଣ ନିର୍ବାଚନ କରାଗଲା । ଏହି ନିର୍ବାଚନରେ ଟୋରି ଓ ଶ୍ରମିକଦଳ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ରିଟିଶ ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟର ୬୦୦ଟି ଆସନ ପାଇଁ ଘୋର ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତା ହୋଇଥିଲା । ସେଥିରେ ବି ଅଟଲିଙ୍କ ଶ୍ରମିକ ଦଳ ଟୋରି ଦଳ ଅପେକ୍ଷା ମାତ୍ର ସାତଟି ଆସନ ଅଧିକା ପାଇ ବିଜୟୀ ହେଲେ ଓ ଏତେ ଅଳ୍ପ ସଂଖ୍ୟା ଗରିଷ୍ଠତା ଲାଭ କରି ମଧ୍ୟ ଅଟଲି ଶାସନଭାର ହାତକୁ ନେଲେ । କିନ୍ତୁ ଟୋରି ଦଳର ସଭ୍ୟ ସଂଖ୍ୟା ବିରୋଧୀ ଦଳ ହିସାବରେ ଖୁବ୍ ବହୁତ ହୋଇଥିବାରୁ ଅଟଲିଙ୍କ ସରକାରଙ୍କୁ ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟ ଭିତରେ ଦୃଢ଼ ଭାବେ ବିରୋଧ କଲେ । ପ୍ରବଳ ବିରୋଧ ସତ୍ତ୍ୱେ ବି ଅଟଲିଙ୍କ ସରକାର ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟ ଭିତରେ ସବୁ ଭୋଟରେ ଜୟ ଲାଭ କରୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ଦେଢ଼ବର୍ଷ ଶ୍ରମିକ ଦଳ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଶାସନରେ ରହିବା ପରେ ବିଲାତରେ ପୁନର୍ବାର ଏ ସାଧାରଣ ନିର୍ବାଚନ ହେବ ବୋଲି ଘୋଷଣା କଲେ । ଅଟଲିଙ୍କ ଘୋଷିତ ସାଧାରଣ ନିର୍ବାଚନ କରାଗଲା ୧୯୫୧ ମସିହା ଅକ୍ଟୋବର ମାସ ୨୫ ତାରିଖରେ । ଏଥିରେ ଶ୍ରମିକ ଦଳ ୨୯୫ଟି ଆସନ ପାଇ ହାରିଗଲେ ଏବଂ ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ଓ ତାଙ୍କର ସମର୍ଥିତ ଦଳ ୩୨୧ଟି ଆସନ ପାଇ ବିଜୟୀ ହେଲେ ।

ଅଟଲି ୧୯୫୧ ମସିହା ପରେ ବିଖ୍ୟାତ ଲର୍ଡ ସଭାର ସଭ୍ୟ ଭାବେ ରହିଥିଲେ ଓ ବହୁ ସୁନାମ ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ ।

ଅଟଲି ବିଲାତର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଭାବେ ଯେପରି ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟଦକ୍ଷତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ଇଂରେଜ ଜାତି ନିକଟରେ ପ୍ରିୟ ପାତ୍ର ହୋଇ ପାରିଥିଲେ, ଜଣେ ବିଚକ୍ଷଣ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ଭାବେ ସେହିପରି ବିଶ୍ୱବାସୀଙ୍କ ନିକଟରେ ପରିଚିତ ହୋଇଥିଲେ । ଆମ ଓଡ଼ିଶାବାସୀଙ୍କ ପାଇଁ ଅଟଲିଙ୍କ ଅବଦାନ କମ୍ ନୁହେଁ । ଓଡ଼ିଶା ୧୯୩୬ ମସିହା ପୂର୍ବରୁ ବଙ୍ଗ, ବିହାର, ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ଓ ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ ସହିତ ମିଶ୍ରଣ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାର ଏହି ବିଚ୍ଛିନ୍ନାଞ୍ଚଳକୁ ଏକାଠି କରି ଓଡ଼ିଶାକୁ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ କରିବା ପାଇଁ ଯେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାର ବହୁ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି ନେତୃତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରି ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ନିକଟରେ ଦାବି ଉପସ୍ଥାପନା କଲେ, ସେତେବେଳେ ଇଂରେଜ ସରକାର ବହୁ କମିଟି ଗଠନ କରି ଏହାର ବିଚାର କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାରୁ ବହୁ ଲୋକେ ଯାଇ କମିଟି ଆଗରେ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଦେଇ ଦାବି ଉପସ୍ଥାପନା କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଶା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ଦାବିକୁ କେହି କର୍ଣ୍ଣପାତ କରି ନ ଥିଲେ । ମାତ୍ର ଏହି ସବୁ କମିଟିର ପରବର୍ତ୍ତୀ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଅଟଲିଙ୍କ ଅଧ୍ୟକ୍ଷତାରେ ଯେଉଁ ସବ୍-କମିଟି ଗଠନ କରାଗଲା ଓ ସାକ୍ଷ୍ୟ ନିଆଗଲା, ସେହି କମିଟିର ସୁପାରିଶ ଫଳରେ ଓଡ଼ିଶା ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ହେବାର ବାଟ ଫିଟିଗଲା ଓ ଓଡ଼ିଶାବାସୀ ଗୌରବ ଅର୍ଜନ କଲେ ।

ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଅଟଲିଙ୍କର ଯେପରି ସ୍ୱଦେଶ ପ୍ରୀତି ରହିଥିଲା, ସେହିପରି ସମାଜବାଦ ପ୍ରତି ଘୋର ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା । ଦ୍ୱିତୀୟ ମହାଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ବିଲାତରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ସହଯୋଗରେ ଗଠନ କରାଯାଇଥିବା ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳରେ ଅଟଲି ଥିଲେ ଉପ-ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ । ଚର୍ଚ୍ଚିଲ ଇଜିପ୍ଟ ଗସ୍ତରେ ଯାଇଥିବା ବେଳେ ସେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଦାୟିତ୍ୱରେ ରହିଥିଲେ । ସେହି ସମୟରେ ଭାରତରେ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ 'ଭାରତ ଛାଡ଼' ଦାବି ପ୍ରବଳ ଭାବରେ ଜୋର ଧରିଥାଏ । ଏହାକୁ ଦମନ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅଟଲି ଆଦେଶ ଦେଇ ଭାରତର ନେତୃ ସ୍ଥାନୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମୀମାନଙ୍କ ଦଳେଇରୁ ଗିରଫ କରିନେଇ ଦେଶସାରା ଦମନଲୀଳା ଚଳାଇ ଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଅଟଲିଙ୍କ ପ୍ରଧାନ-ମନ୍ତ୍ରିତ୍ୱରେ ବିଲାତରେ ଶ୍ରମିକ ସରକାର ଗଠନ ହେଲା, ସେତେବେଳେ ଜାତୀୟ ଦଳ ଓ ଚର୍ଚ୍ଚିଲଙ୍କ ପ୍ରବଳ ବିରୋଧ ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ଭାରତକୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରଦାନ କରି ଭାରତରୁ ଇଂରେଜ ଶାସନ ହଟାଇ ନେଇଥିଲେ ।

(ଦେଖ-ଓଡ଼ିଶା, ଭାରତ, ବ୍ରିଟେନ)

ଅଟଳମଟଳ-ଗ୍ରା.ବିଣ.-ଅଟଳ ଟଳ (ଦେଖ)

ଅଟଷଟି - ଦେ. ବି. ଓ ବିଣ. - (ସଂଖ୍ୟାବାଚକ, ସଂ. ଅଷ୍ଟଷଷ୍ଟି)-ଷାଠିଏରୁ ଆଠ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟା, ୬୮ ।

ଅଟଷଠି-ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଟଷଟି (ଦେଖ)

ଅଟା-ଦେ. ବି. (ସଂ. ଅଚ୍ଛ=ଖାଦ୍ୟ) - ଶସ୍ୟର ଚୂର୍ଣ୍ଣ, ଗହମର ଚୂନା ।

ଗହମକୁ ଚକିରେ ପେଷିଲେ ଯେଉଁ ଚୂନା ହୁଏ, ତାକୁ ସାଧାରଣତଃ ଅଟା କୁହାଯାଏ । ଅଟାକୁ ଚାଲୁଣିରେ ଚଲାଇଲେ ଯେଉଁ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଚୂନା ବାହାରେ, ତାକୁ ମଇଦା କୁହାଯାଏ, ଯେଉଁ ଗହମ ଖୁଦ ବାହାରେ ତାକୁ ସୁଜି କୁହାଯାଏ ଓ ଯେଉଁ କାଣ୍ଡିଆ କୁଣ୍ଡା ବାହାରେ, ତାକୁ ବ୍ରେକଡ଼ କୁହାଯାଏ ।

(୧) ନିଆଁ ବଳୁଆ, ଘରେ ଧୂଆଁ ଦେଇ ମଶା ମାଛିଙ୍କ ଉପଦ୍ରବ ନିବାରଣ କରିବା ପାଇଁ କିମ୍ବା ଭବିଷ୍ୟତରେ ପିକା ଖାଇବା, ଦୀପ ଲଗାଇବା ଆଦି କାମ ପାଇଁ ଅଗ୍ନି ସଂରକ୍ଷଣାର୍ଥ ବେଣୀପରି ମୋଡ଼ା ହୋଇଥିବା କୁଟା ବା ନଡ଼ା ।

(୨) ଭଗବାନଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିରେ ବହୁ ପଦାର୍ଥ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ରୁଚି ଅନୁସାରେ ମଣିଷ ଏହି ପଦାର୍ଥ-ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ପଦାର୍ଥକୁ ନିଜର ଖାଦ୍ୟ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

ଭାବେ ଆଦୃତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଗହମ ଅନ୍ୟତମ । ଅଟାର ସୃଷ୍ଟି ହିଁ ଗହମରୁ । ଗହମକୁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଉପାୟରେ ମଣିଷ ଖାଦ୍ୟଭାବେ ଖାଏ । ସାଧାରଣତଃ ଅଟା କହିଲେ ଆମେ ବୁଝୁ ଗହମଚୂନା । ଆମ ଓଡ଼ିଶା ଓ ଭାରତର କେତେକ ପ୍ରଦେଶର ଲୋକେ ଅଟା କହିଲେ ଗହମ ଅଟାକୁ ହିଁ ବୁଝନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଚାଉଳ, ବାଜରା, କୋଳଥ, ଯଅ ଓ ମାଣ୍ଡିଆ ଆଦିର ଗୁଣ୍ଡକୁ ଚୂନା ବୋଲି କହନ୍ତି ।

ଅଟା ଦେହରେ ବିଭିନ୍ନ ଧରଣର ଖାଦ୍ୟ ତିଆରି କରି ଆମେ ଖାଉ । ଏହା ଦେହରେ ରୁଟି, ଫୁଲରୁଟି ବା ପାଉଁରୁଟି ପରି ଅନେକ ଦ୍ରବ୍ୟ ତିଆରି କରାଯାଏ । ମନରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠେ ମଣିଷ କେଉଁଦିନୁ ଗହମକୁ ଚୂନା କରି ଅଟାରେ ଖାଦ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ତିଆରିକରି ଖାଇଶିଖିଲା । ଏ ସଂପର୍କରେ ବୈଜ୍ଞାନିକ, ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱବିତ ଓ ଐତିହାସିକ ମାନେ ମତଦିଅନ୍ତି–ଅଟାରେ ଖାଦ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟ ତିଆରି କରିବାର ପ୍ରଣାଳୀ ଏବଂ ଖାଇବାର ଅଭ୍ୟାସ ହଜାର ହଜାର ବର୍ଷ ତଳୁ ପ୍ରଚଳନ ହୋଇ ଆସୁଛି । ସୁଇଜରଲାଣ୍ଡ ଏବଂ ଇଜିପ୍ଟରୁ ଏହାର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ପ୍ରମାଣ ବୈଜ୍ଞାନିକମାନେ ସଂଗ୍ରହ କରି ବିଶ୍ୱବାସୀଙ୍କ ନିକଟରେ ଏ ସମ୍ବାଦ ପହଞ୍ଚାଇ ପାରିଛନ୍ତି । ହଜାର ହଜାର ବର୍ଷ ତଳର ଯେଉଁ ସମାଧି ସବୁ ଇଜିପ୍ଟରୁ ମିଳିଅଛି, ସେଥିରେ ଚାଷ କରିବା, ଅଟା ପେଷିବା, ରୁଟି ତିଆରି କରିବା ଓ ରୁଟି ସେକିବାର ଚିତ୍ର-ମାନ ରହିଅଛି । ଭୂଖନନବେଳେ ଗୋଟିଏ ସମାଧି ମଧ୍ୟରୁ ୩୫୦୦ ବର୍ଷ ତଳର ପାଉଁରୁଟିଟିଏ ମିଳିଥିଲା । ସେହି ପାଉଁରୁଟିଟି ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଂରକ୍ଷିତ ହୋଇ ରଖାଯାଇଛି ।

ପୃଥିବୀର ସବୁ ଅଞ୍ଚଳର ସବୁଲୋକେ ଅଟାକୁ ଖାଦ୍ୟ ରୂପେ ଖାଉଥିଲେ ତାହା ନୁହେଁ, ନିଶ୍ଚିତଭାବେ କେତେକ ଅଞ୍ଚଳର ଲୋକେ ଅଟାକୁ ଖାଦ୍ୟ ରୂପେ ଖାଉଥିଲେ । ଯେଉଁମାନେ ଖାଉଥିଲେ ସେମାନେ ଗହମକୁ କଦାପି ଚୂନା ନ କରି ଖାଇ ପାରିନଥିବେ । ତେଣୁ ସେମାନେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଗହମକୁ ଚୂନା କରିବାକୁ କୌଣସି ନା କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଉପାୟ ଚିନ୍ତା କରିଥିବେ ଯାହା ଫଳରେ କି ସେହି ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ଅଦ୍ୟାବଧି ଗହମକୁ ବହୁ ପ୍ରକାର ଉପାୟରେ ଚୂନା କରାଯିବାର ପ୍ରଣାଳୀ ଚାଲିଆସୁଛି ।

ପ୍ରଥମେ ପ୍ରସ୍ତର ଯୁଗର କଥା ବିଚାର କରାଯାଉ । ପ୍ରସ୍ତର ଯୁଗରେ ଏ ମଣିଷ ଗହମକୁ ପ୍ରଥମେ ପଥରଦେହରେ ଛେଚି ଚୂନା କଲା । ତା'ପରେ ପଥରର ବ୍ୟବହାର ଭଲ ଭାବରେ ଜାଣିବା ପରେ ପଥରରେ ଚକି ତିଆରି କରି ଗହମକୁ ଚକିରେ ପେଷି ଅଟା ତିଆରି କଲା । ସେହି ପଥର ଚକି ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମର ଘରମାନଙ୍କରେ ରହିଛି, ଯେଉଁଥିରେ କି ଆମେମାନେ ଅଦ୍ୟାପି ଗହମ ଇତ୍ୟାଦି ଦ୍ରବ୍ୟ ପେଷି ଗୁଣ୍ଡ କରୁଅଛୁ । ଏହି ଚକିକୁ ଆମେ ଘୋରଣା ବୋଲି କହୁ । ପ୍ରସ୍ତର ଯୁଗପରେ ଆସିଲା ଲୌହଯୁଗ । ଲୋକେ ପଥରର ବ୍ୟବହାରକୁ ଭୁଲିଯାଇ ଲୌହକୁ ବ୍ୟବହାର କରିବାପାଇଁ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ମଣିଷ ଜାତି ବରାବର ଚେଷ୍ଟାକଲା କିପରି ସହଜରେ ଏବଂ ସ୍ୱଳ୍ପ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଗୁଡ଼ାଏ କାର୍ଯ୍ୟ ହାସଲ କରିବ । ଘୋରଣାରେ ବା ଚକିରେ ଗହମ ପେଷି ଅଟା କରିବା ସମୟ ସାପେକ୍ଷ ଓ ପରିଶ୍ରମ ଅଧିକ । ତେଣୁ ମଣିଷ ତା'ର ସୂକ୍ଷ୍ମ ବୁଦ୍ଧି ବଳରେ ଲୁହାରେ ନିର୍ମିତ 'ଅଟାକଳ' ଉଦ୍ଭାବନ କଲା । ଅଟାକଳର ଆବିର୍ଭାବ ପରେ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଆଉ ଗହମକୁ ଘୋରଣାରେ ପେଷିବାକୁ ପଡ଼ିଲାନାହିଁ, ବିଜୁଳି ଶକ୍ତିରେ ଚାଲୁଥିବା ସ୍ୱୟଂ କ୍ରିୟ କଳରେ ଗହମ ପେଶାଗଲା । ପୂର୍ବକାଳରେ ରାଜା ମହାରାଜାମାନେ ଯେଉଁ ବହୁସଂଖ୍ୟାରେ କ୍ରୀତଦାସ ରଖୁଥିଲେ ଗହମ ଚୂନା କରିବାକୁ, ସେମାନଙ୍କର ଆଉ ଆବଶ୍ୟକତା ପଡ଼ିଲାନାହିଁ ।

ମଣିଷ ପ୍ରଧାନତଃ ପ୍ରଧାନତଃ ଦୁଇଟି ଖାଦ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟ ଗହମ ଓ ଚାଉଳ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ଖାଇ ଜୀବନ ଧାରଣ-କରେ । ଭାରତର ଆସାମ, ପଶ୍ଚିମବଙ୍ଗ, ଓଡ଼ିଶା, ଆନ୍ଧ୍ର, ତାମିଲନାଡ଼ୁ ଓ କେରଳ ପ୍ରଭୃତି ରାଜ୍ୟରେ ଧାନ ଫସଲ ପ୍ରଚୁର ପରିମାଣରେ ହେଉଥିବାରୁ ଏହିରାଜ୍ୟର ଲୋକମାନେ ଭାତ ଖାଇବାକୁ ଭଲପାଆନ୍ତି ଓ ଭାରତର ଏହି ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କରେ ଗହମ ଚାଷ ଭଲଭାବରେ ହେଉଥିବାରୁ ସେ ରାଜ୍ୟର ଅଧିବାସୀମାନେ ଗହମ ଖାଇବାକୁ ଭଲପାଆନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖାଯାଇଛି ଚାଉଳ ଅପେକ୍ଷା ଗହମ ଅଧିକ ପୁଷ୍ଟିକର । ଚାଉଳ ଅପେକ୍ଷା ଗହମରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣର ଶ୍ୱେତସାର, ପ୍ରୋଟିନ୍, ସ୍ନେହସାର ବା ଫ୍ୟାଟ୍ ଓ ଖଣିଜ ଲବଣ, ଯାହାକି ମଣିଷକୁ ସୁସ୍ଥ, ସବଳ ଓ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମ କରିବାପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ତାହା ମିଳିଥାଏ । ନିମ୍ନରେ ଗହମ ଓ ଚାଉଳରେ କେତେକେତେ ପରିମାଣର ଜଳ, ପ୍ରୋଟିନ୍, ସ୍ନେହସାର, ଶ୍ୱେତସାର ଓ

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri
CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଖଣିଜ ଲବଣ ରହିଛି ତାହାର ଏକ ତାଲିକା ଦିଆଗଲା ।

	ଗହମ	ଚାଉଳ
ଜଳ	୧୩.୪	୧୩.୧
ପ୍ରୋଟିନ୍	୧୩.୬	୭.୮
ସ୍ନେହସାର	୧.୯	୦.୮
ଶ୍ୱେତସାର	୬୯.୧	୭୭.୩
ଖଣିଜ ଲବଣ	୨.୦୦	୧.୦୦
	୧୦୦	୧୦୦

ଅଟାକୁ ଆମେ ଚକଟି ରୁଟି କିମ୍ବା ଆଉ କୌଣସି ଖାଦ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲାବେଳେ ଆମେ ସହଜରେ ଅଟାର ମାନ ଜାଣିପାରିବା । ଅଟାରେ ଏକପ୍ରକାର 'ଗହମ ସାର' ଥାଏ । ଆମେ ତାକୁ କହୁ ଗ୍ଲୁଟେନ । ଗ୍ଲୁଟେନ କହିଲେ ଅଟାରେ ଯେଉଁ ପ୍ରୋଟିନ୍ ଥାଏ ତାକୁହିଁ ବୁଝାଏ । ଆମେ ଯେତେବେଳେ ଅଟାରେ ପାଣିପକାଇ ଚକଟୁ ଓ ଚକଟି ସାରିବା ପରେ ଛୋଟ ଛୋଟ ଗୁଳା କରୁ । ସେହି ଟାଣ ଗୁଳାକୁ ପାଣିରେ ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ଧୋଇଲେ ସେଥିରୁ ଧଳା ଧଳା ହୋଇ ଶ୍ୱେତସାରଗୁଡ଼ାକ ଧୋଇଯାଏ । ଏହିଭଳି ବହୁ ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାରମ୍ବାର ଧୋଇଲେ ଶେଷକୁ ଦେଖାଯିବ ଯେ ସବୁ ଧୋଇଯାଇ ଛୋଟ ଛୋଟ ଅଠାଳିଆ ପିଣ୍ଡୁଳା ଟିଏ ରହୁଛି । ତାକୁ ଯେତେ ଧୋଇଲେ ମଧ୍ୟ ତା ଦେହରୁ ଶ୍ୱେତସାର ମିଶା ଧଳା ପାଣି ବାହାରେନାହିଁ । ତାକୁ ଚାଖିଲେ ଆଦୌ ମିଠାଲାଗେ ନାହିଁ । ତାହା ହେଉଛି ଗହମର ପ୍ରୋଟିନ୍ ଅଂଶ । ସେହି ଅଠାଳିଆ ପ୍ରୋଟିନ୍ ଅଂଶକୁ କୁହାଯାଏ 'ଗ୍ଲୁଟେନ' ବା 'ଗହମ ସାର' । ଏହି ଗ୍ଲୁଟେନ ହାତକୁ ଟାଣ ଲାଗେ ଓ ଟାଣିଦେଲେ ରବରପରି ଟାଣି ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ଏହାର ବର୍ଣ୍ଣ ଧଳା ବା ଈଷତ୍ ହଳଦିଆ ଦେଖାଯାଏ । ଯେଉଁ ଅଟାର ଗ୍ଲୁଟେନ ଏହିପରି ସେହି ଅଟା ଭଲ ବା ଖାଦ ମିଶି ନଥାଏ । ଯେଉଁ ଅଟାର ଗ୍ଲୁଟେନର ରଙ୍ଗ କାଳିଆ ଆସିଆ ବା ମଇଳା ଦେଖାଯାଏ, ଟାଣିଦେଲେ ରବରଭଳି ଟାଣି ନହୋଇ ଛିଣ୍ଡିଯାଏ, ତାହା ଭଲ ଅଟା ନୁହେଁ । ସେ ଅଟାରେ ଅପମିଶ୍ରଣ ହୋଇଥାଏ । ଯେଉଁ ମଇଦାରେ ଭଲ ଗ୍ଲୁଟେନ ଥାଏ ସେ ମଇଦାରେ ଭଲ ପାଉଁରୁଟି ହୁଏ । ଏ ପ୍ରକାର ଅଟାରେ ତିଆରି ହୋଇଥିବା ରୁଟି ଖାଇବାକୁ ଭଲଲାଗେ ।

ଅଟାରେ ଗ୍ଲୁଟେନ ଥିବାରୁ ଅଟାକୁ ଚକଟିଲା ବେଳେ ତାହା ଝରଝରିଆ ନହୋଇ ପେଣ୍ଡୁଳାପରି ହୋଇଥାଏ । କାରଣ ଅଟାରେ ଯେଉଁ ଗୁଳା ତିଆରି କରାଯାଏ, ଗୁଳା ଭିତରେ ଗ୍ୟାସକୁ ଧରି ରଖିପାରେ । ଏହି କାରଣରୁ ଗହମ ମଇଦା ବା ଅଟାରୁ ପାଉଁରୁଟି ହୋଇପାରେ । ପାଉଁରୁଟି ଭିତରେ ଗୁଡ଼ାଏ ଗ୍ୟାସ ବା ପବନ ରହିଗଲେ ତାହା ହାଲୁକା ହୋଇଯାଏ ଓ ତାହାକୁ ନରମ ବା ପର୍ ପର୍ ଲାଗେ । ପରୀକ୍ଷାକରି ଦେଖାଯାଇଛି, ଅଟାରେ ପାଣି ପକାଇ ଚଳା ରୁଟି ତିଆରି କରି ନିଆଁରେ ସେକିଲେ ଯେପରିହୁଏ, ସେହି ରୁଟିକୁ କିଛି ଘଣ୍ଟା ପରେ ସେକିଲେ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ସେକା ହୋଇଥିବା ରୁଟି ଅପେକ୍ଷା ଏ ରୁଟି ନରମ ହେଉଛି ଓ ଅଧିକ ଫୁଲୁଛି । ଏହା ଏପରି କାହିଁକିହୁଏ, ତାହା ବୈଜ୍ଞାନିକମାନେ ପରୀକ୍ଷାକରି କହିଛନ୍ତି-'ଇଷ୍ଟ' ବୋଲି ଏକପ୍ରକାର ଉଦ୍ଭିଦ, ଯାହାକି ଆମ ଆଖିକୁ ଦେଖାଯାନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଖାଦ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଚକଟା ଅଟା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତି । ଅଟା ଦେହରେ ଲୁଚି ରହିଥିବା ଚିନିକୁ 'ଇଷ୍ଟ' ଖାଇବାକୁ ଯିବାବେଳେ ଅଟା ଗୁଳା ଭିତରେ ରାସାୟନିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ସଂଘଟିତ ହୋଇ, ସୃଷ୍ଟିହୁଏ ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ବାଷ୍ପ । ଯେଉଁ ବାଷ୍ପକି ଗୁଳା ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ବାହାରକୁ ଆସିପାରେ ନାହିଁ । ତାକୁ ରୁଟି କରି ସେକିଲାବେଳେ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ରୁଟିଟି ଫୁଲେ ଓ ନରମହୁଏ ।

ସବୁ ଗହମରୁ ଏକାଗୁଣର ଅଟା ମିଳେନାହିଁ । ବିଭିନ୍ନ ଜାତିର ଗହମ ଥିବାରୁ ଅଟାର ଗୁଣ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ହୋଇଥାଏ । ଗହମର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଂଶ ମଣିଷର ଖାଦ୍ୟ ଉପଯୋଗୀ ହୋଇନଥାଏ । ଏହାର ମୁଖ୍ୟ ଅଂଶ ହେଉଛି ଭ୍ରୂଣପୋଷ । ଯାହାକୁକି କୁହାଯାଏ ଏଣ୍ଡୋସ୍ପର୍ମ । ଗହମ ଭିତରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଜିନିଷ ଲୁଚିକରି ରହିଛି, ଯାହାକି ଗହମକୁ ଗଛ ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ତାହାକୁ କୁହାଯାଏ ଗହମର ଭ୍ରୂଣ । ଗୋଟିଏ ଗହମରେ ଏହାର ପରିମାଣ ଶତକଡ଼ା ଦେଢ଼ ବା ଦୁଇ ।

ଗହମକୁ ଜମିରେ ବୁଣିସାରିବା ପରେ ଯେଉଁ ନୂତନ ଗହମ ଗଛର ସୃଷ୍ଟିହୁଏ, ସେହି ଶିଶୁଗଛ ସିଧାସଳଖ ମାଟି ବା ପବନରୁ ଖାଦ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରିପାରିବାର କ୍ଷମତା ନଥାଏ । ସେତେବେଳେ ଗହମରେ ଯେଉଁ ଭ୍ରୂଣପୋଷ ଅଂଶ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ରହିଥାଏ, ସେହିଁ ଗହମର ଭ୍ରୂଣକୁ ଖାଦ୍ୟ ଯୋଗାଇ ଥାଏ । ଭ୍ରୂଣପୋଷରେ ରହିଥିବା ଖାଦ୍ୟ ଗହମର ଭ୍ରୂଣ ସିଧାସଳଖ ଗ୍ରହଣ କରି ହଜମ କରି ନ ପାରିବା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେଥିପାଇଁ ଏପରି ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଛି ଯେ ଗହମ ଭିତରେ ପାଚକରସ କାମ କରେ । ଆର୍ଦ୍ରତା ପାଇ ପାଚକରସ ଭ୍ରୂଣପୋଷ ବା ଏଣ୍ଡୋସ୍ପର୍ମକୁ ତରଳ କରିଦିଏ । ଗହମ ଉପରେ ଯେଉଁ ଚୋପଡ଼ ବା ଚୋପା ଅଂଶ ରହିଥାଏ, ସେ ତରଳ ଭ୍ରୂଣପୋଷକୁ ତା'ର ଖୋଳ ମଧ୍ୟରେ ସାଇତି ରଖେ । କ୍ରମେ ଯେତେବେଳେ ଭ୍ରୂଣ ବଢ଼ି ଗଛରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ ଓ ମାଟି ଏବଂ ପବନରୁ ସିଧାସଳଖ ଖାଦ୍ୟ ଆହରଣ କରେ, ସେତେବେଳକୁ ମଞ୍ଜି ଗହମଟି ଆଉ ନଥାଏ, କେବଳ ପଡ଼ି ରହିଥାଏ ଚୋପା । ଏହି ଚୋପା ଏତେ ଟାଣ ଯେ ତାହା ସହଜରେ ବହୁ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭୂଇଁରେ ମିଳାଇଯାଏ ନାହିଁ ।

ଗହମରେ ସାଧାରଣତଃ ତିନି ପ୍ରକାରର ଦ୍ରବ୍ୟ ରହିଥାଏ । ସେଗୁଡ଼ିକ ଚୋପା, ଭ୍ରୂଣ ଓ ଭ୍ରୂଣପୋଷ । ଗହମକୁ ପେଷି ଅଟା କରିବା ପରେ ଅଟାରେ ଆମେ ଏହି ତିନି ପ୍ରକାରର ଦ୍ରବ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା । ଅଟା ଦେହରୁ ଭ୍ରୂଣ ଓ ଚୋପାତକ କାଢ଼ିଦେଲେ ଅନ୍ୟ ଯେଉଁ ତକ ରହେ ତାହା ହେଉଛି ଭ୍ରୂଣପୋଷ । ଏହି ଭ୍ରୂଣ ପୋଷକୁ ଆମେ ଖାଦ୍ୟ ରୂପେ ଖାଉ ଓ ଅଟା ବୋଲି କହୁ । ଯେଉଁ ଚୋପା ଗହମ ଦେହରୁ ବାହାରେ ତାକୁ ଆମେ ଚୋକଡ଼ ବୋଲି କହୁ ଓ ତାହା ଗୋଖାଦ୍ୟ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ ।

ଅଟାକୁ ବେଶୀଦିନ ରଖାଯାଇ ପାରେ ନାହିଁ କାରଣ ଅଟା ଦେହରେ ଜଳୀୟ ଭାଗ ଶତକଡ଼ା ୧୩ ରୁ ୧୫ ଭାଗ ଥାଏ । ଯେଉଁ ଅଟାରେ ଯେତେ କମ୍ ପରିମାଣରେ ଜଳୀୟ ଅଂଶ ରହିଥାଏ, ସେହି ଅଟା ସେତେ ବେଶୀ ଦିନ ରହି ପାରେ । ଅଟାକୁ ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖାଯାଇଛି ଅଟାରେ କେଉଁ କେଉଁ ଜିନିଷ କେତେ ପରିମାଣରେ ରହିଛି । ଯଥା- ଶ୍ୱେତସାର (ଷ୍ଟାର୍ଚ୍ଚ) ୬୫% ରୁ ୭୦% ଭାଗ, ପ୍ରୋଟିନ୍- ୯% ରୁ ୧୪% ଭାଗ, ସେଲ୍ୟୁଲସ୍ ଓ ଫ୍ୟାଟ୍-୧% ଭାଗ ଚିନି-୨.୫% ଭାଗ, ଖଣିଜ ଲବଣ-୫% ଭାଗ ଓ ଜଳ- ୧୩% ରୁ ୧୫% ଭାଗ । ଅଟା ଦେହରେ ଗ୍ଲିଆଡିନ୍ (*Gliadin*) ଓ ଗ୍ଲୁଟେନିନ୍ (*Glutenin*) ନାମରେ ଆଉ ଦୁଇଟି ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରୋଟିନ୍ ରହିଥାଏ । ଏହି ପ୍ରୋଟିନ୍ ଦୁଇଟି ଗ୍ଲୁଟେନ୍ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥାଏ । ଏହାର ପରିମାଣ ଗ୍ଲୁଟେନ ମଧ୍ୟରେ ଶତକଡ଼ା ୮୦ ଭାଗ ।

ବଜାରରେ ଅଟାର ଶୁଭ୍ରତା ବଢ଼ାଇବା ପାଇଁ ବ୍ୟବସାୟୀମାନେ ଅଟାକୁ ବିଭିନ୍ନ ଉପାୟରେ ଧଳା ରଙ୍ଗ କରାଇଥାନ୍ତି । ଅଟାର ରଙ୍ଗକୁ ଧଳା କରିବା ବେଳେ ବ୍ୟବସାୟୀମାନେ ଜାନ୍ଥୋଫିଲ୍, ଅଲ୍ପଭାଗ କାରୋଟିନ ଓ କେତେକ ରଙ୍ଗ ମିଶ୍ରଣରେ ଅଟା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରାଇ ବ୍ଲିଚିଙ୍ଗ୍ କରାଇଥାନ୍ତି । ଏହା ପୂର୍ବରୁ ନାଇଟ୍ରୋଜେନ୍ ପେରକ୍ସାଇଡ୍ ଓ ନାଇଟ୍ରୋଜେନ ଟ୍ରାଇ କ୍ଲୋରାଇଡ୍ ଗ୍ୟାସ ଅଟାକୁ ଧଳା ରଙ୍ଗ କରିବାରେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏହି ଦୁଇ ଗ୍ୟାସ ଦ୍ୱାରା ଧଳା କରାଯାଉଥିବା ଅଟା କ୍ଷତିକାରକ ବୋଲି ଜଣାପଡ଼ିବାରୁ ଏବେ ଏପ୍ରକାର ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କରା ନ ଯାଇ କ୍ଲୋରିନ୍ ଡାଇଅକ୍ସାଇଡ୍ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇ ଧଳାରଙ୍ଗ କରାଯାଉଛି ।

ଆମେରିକା ପ୍ରଭୃତି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶମାନଙ୍କରେ ଅଟାର ଗୁଣକୁ ବଢ଼ାଇବା ନିମନ୍ତେ ଅଟା ସହିତ ଥିଆମିନ୍, ରିବୋଫ୍ଲେବିନ, ନିଆସିନ, ଲୁହା, କାଲସିଅମ ଏବଂ ଭି. ଭିଟାମିନ ମିଶାଇ ଦିଆଯାଏ । ପ୍ରତି ଏକ ପାଉଣ୍ଡ ଅଟାରେ ନିମ୍ନ ପରିମାଣର ମିଲିଗ୍ରାମ ଓଜନର ମିଶ୍ରଣ କରାଯାଏ ।

ପଦାର୍ଥ	(ସବୁଠାରୁ କମ୍)	(ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ)
ଥିଆମିନ୍	୨୦	୨.୫
ରିବୋଫ୍ଲେବିନ୍	୧.୨	୧.୫
ନିଆସିନ୍	୧୬	୨୦
ଲୁହା	୧୩	୧୬.୫
କାଲସିୟମ	୫୦୦	୧୫୦୦

ଅଟା ନିକଟରେ ମଣିଷ ଜାତି ବହୁ ଭାବରେ ଋଣୀ । ଅଟା ଏବଂ ଚାଉଳ ଏ ମଣିଷ ଜାତିକୁ ହଜାର ହଜାର ବର୍ଷ ତଳୁ ବଞ୍ଚାଇବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରି ଆସୁଛି । ଯେତେ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏ ମଣିଷ ଜାତି ବଞ୍ଚିରହିଥିବ, ସେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଟା ଏବଂ ମଣିଷ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ନିବିଡ଼ ସମ୍ପର୍କ ରହିଛି, ତାହାର କଦାପି ପୂର୍ଣ୍ଣଚ୍ଛେଦ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । (ଦେଖ- ଇଷ୍ଟ, କୃଷି, ଖାଦ୍ୟ, ଗହମ, ଚାଉଳ, ଚିନି, ଚୋକଡ଼, ପାଉଁରୁଟି, ପିଠା, ପ୍ରୋଟିନ୍, ବିସ୍କୁଟ, ରୁଟି, ଶ୍ୱେତସାର) ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଟାଇ-ଦେ.ବ.-ଅଟ୍ଟେଇ (ଦେଖ)

ଅଟାଓ୍ୱା-ବୈଦେ ବ. (ନାମ) - ଅଟ୍ଟାଓ୍ୱା କାନାଡ଼ାର ଏକ ନଗର । କାନାଡ଼ାର ରାଜଧାନୀ ମଣ୍ଟ୍ରିଲ ପଶ୍ଚିମରେ ଓ ଟରେଣ୍ଟୋର ଉତ୍ତର-ପୂର୍ବକୁ ୧୧୭ ମାଇଲ ଦୂରରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଅଟ୍ଟାଓ୍ୱା ଓ ରିଡଉ ନଦୀର ସଙ୍ଗମ ସ୍ଥଳ ନିକଟରେ ଅଟ୍ଟାଓ୍ୱା ନଦୀର ଦକ୍ଷିଣ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଏହି ସହରଟି ରହିଅଛି ।

ପ୍ରଥମେ ଏହି ସ୍ଥାନକୁ ଜନୈକ ଫରାସୀ ବ୍ୟକ୍ତି ୧୬୧୩ ମସିହାରେ ସାମୁଏଲ ଗୃମ୍ପଲେନ ଦେଖିଥିଲେ ଓ ଏହାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ସେ ଏତେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲେ ଯେ ତାଙ୍କ ଲିଖିତ 'ଭଏଜ' ପୁସ୍ତକରେ ସ୍ଥାନଟିର ସମ୍ପର୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଭୁଲି ନ ଥିଲେ । ତାହାର ଦୁଇ ଶହ ବର୍ଷ ପରେ ୧୮୨୭ ମସିହାରେ କର୍ଣ୍ଣେଲ ଜନ ବାଇ ବ୍ରିଟେନରୁ ଆସି ଏଠାରେ 'ବାଇଟନ' ବୋଲି ଏକ ବସତି ସ୍ଥାପନ କଲେ । ଏହି ବସତି ୧୮୫୪ ମସିହା ବେଳକୁ ଗୋଟିଏ ନଗରରେ ପରିଣତ ହୋଇ ସାରିଥିଲା । ସେତିକ ବେଳେ ନଗରଟିର ନାମ ରଖାଗଲା 'ଅଟ୍ଟାଓ୍ୱା' । ୧୮୬୭ ମସିହା ବେଳକୁ ଅଟ୍ଟାଓ୍ୱା ସହରରେ କାନାଡାର ରାଜଧାନୀ କରାଗଲା । ଅଟ୍ଟାଓ୍ୱା ନଦୀର ବିପରୀତ ପାର୍ଶ୍ୱରେ କ୍ୱିବେକ୍ ପ୍ରଦେଶର ଫରାସୀଭାଷୀ ହୁଲ ବୋଲି ଗୋଟିଏ ସହର ରହିଛି । କେହି କେହି ଅଟ୍ଟାଓ୍ୱା ଓ ହୁଲକୁ ଗୋଟିଏ ନଗର ବୋଲି ମନେ କରି ବୃହତ୍ତର ଅଟ୍ଟାଓ୍ୱା ବୋଲି କହନ୍ତି ।

ରାଜଧାନୀ ଅଟ୍ଟାଓ୍ୱା, ଅଟ୍ଟାଓ୍ୱା ନଦୀ କୂଳରେ ଥିବାରୁ ଏହି ରାଜଧାନୀର ସଂଯୋଗ ବିଭିନ୍ନ ହ୍ରଦ-ବନ୍ଦରମାନଙ୍କ ସହିତ ହୋଇପାରିଛି । କାନାଡ଼ିଆନ ପାସିଫିକ୍, କାନାଡ଼ିଆନ ନେସନାଲ, ଅଟ୍ଟାଓ୍ୱା-ନିଉୟର୍କ ପ୍ରଭୃତି ବଡ଼ ବଡ଼ ରେଲରାସ୍ତା ଏହାକୁ ସମଗ୍ର କାନାଡ଼ା ଓ ନିଉୟର୍କ ପଥ ଦେଇ ସମଗ୍ର ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକାର ନଗରଗୁଡିକ ସହିତ ସଂଯୋଗ ହୋଇଅଛି । ଅଟ୍ଟାଓ୍ୱା ନଗର ମଧ୍ୟ ଦେଇ ରିଡଉ ନାମରେ ଗୋଟିଏ କେନାଲ ଖୋଳାଯିବା ପରେ ସହରଟି ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଛି । ନଗରଟି ଦୁଇ ଭାଗ ହୋଇଯିବା ପରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ମହାଯୁଦ୍ଧ ପୂର୍ବରୁ ତଳ ଅଂଶଟିରେ ଫରାସୀ ଭାଷାଭାଷୀ ଓ ଉପର ଅଂଶରେ ଇଂରେଜୀ ଭାଷାଭାଷୀ ଲୋକେ ବସତି ସ୍ଥାପନ କରି ରହୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଦ୍ୱିତୀୟ ମହାଯୁଦ୍ଧ ପରେ ରିଡଉ ନଦୀ ଉପରେ ଦଶଟା ପୋଲ ହୋଇ ଯିବାରୁ ଆଉ ଏ ପ୍ରକାର ଭାବେ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ନ ରହି ଉଭୟ ଅଂଶର ଲୋକେ ଉଭୟ ଅଂଶରେ ରହିଲେଣି ଓ ସେ ଭାଷାଭାଷୀର ଭେଦଭାବ ଆଉ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନାହିଁ । ଅଟ୍ଟାଓ୍ୱା ନଗରର ଅଧିକ ଅଂଶ ନଦୀ ପତନ ଠାରୁ ୬୦ରୁ ୧୫୫ଫୁଟ ଉଚ୍ଚ ପାହାଡ଼ମାନଙ୍କ ଉପରେ ରହିଛି ।

ନଗରର ଶୀର୍ଷ ଭାଗରେ ଅଟ୍ଟାଓ୍ୱା ନଦୀ ଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ଜଳପ୍ରପାତ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି, ଦୂରରୁ ଦେଖିଲେ ମନେ ହୁଏ, ସେହି ପ୍ରପାତ ସତେ ଯେପରିକି ଜଳକଣାର ଗୋଟିଏ କୁହୁଡ଼ିଆ ଟୋପି ପିନ୍ଧି ଛିଡ଼ା ହୋଇଛି । ଫରାସୀମାନେ ଏହି ଜଳପ୍ରପାତର ନାମ ଯାହା ଦେଇଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ଅର୍ଥ କଲେ, ଜଳ ପ୍ରପାତର ନାମ ହୁଏ 'ପରଦା' ।

ଅଟ୍ଟାଓ୍ୱା ନଗର ସମଗ୍ର କାନାଡ଼ାର ରାଜଧାନୀ ହୋଇଥିବାରୁ ଏଠାରେ ଖୁବ୍ ବଡ଼ ବଡ଼ କୋଠାଘର, ବହୁ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଓ ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟ ରହିଅଛି । ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟ ଉଚ୍ଚ ପାହାଡ଼ ଉପରେ ନିର୍ମିତ । ସେହିଠାରେ ୩୦୦ ଫୁଟ ଉଚ୍ଚର ଶହୀଦ ଅଟ୍ଟାଳିକା ସହିତ ସରକାରୀ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟମାନ ଅବସ୍ଥିତ । ୧୯୧୪ ମସିହାର ପ୍ରଥମ ମହାଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରାଣବଳୀ ଦେଇଥିବା ଷାଠିଏ ହଜାର କାନାଡ଼ିୟାନ୍ ସୈନ୍ୟଙ୍କ ସ୍ମୃତି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବେଲଜିୟମ୍, ଫ୍ରାନସ ଓ ବ୍ରିଟେନରେ ଏହି ଶହୀଦ ଅଟ୍ଟାଳିକା ନିର୍ମାଣ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ଶହୀଦ ଅଟ୍ଟାଳିକା ଉପରେ ୫୩ଟା ଘଣ୍ଟାକୁ ଗୋଟାଏ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ଭଳି ଖଞ୍ଜି ଦିଆଯାଇଛି । ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ପୁସ୍ତକ ଥିବା ଗୋଟିଏ ଭଲ ପାଠାଗାର, ବିରାଟ ବିରାଟ ଗୀର୍ଜା, କାନାଡ଼ିଆନ ନ୍ୟାସନାଲ ରେଲୱେର ଚାଲାସ-ହୋଟେଲ ଜାତୀୟ ମ୍ୟୁଜିୟମ, ଜାତୀୟ କଳାଭବନ, ଡୋମିନିୟନ ଗବେଷଣାଗାର ଓ ଅଟ୍ଟାଓ୍ୱା ରୋମାନ୍ କାଥଲିକ୍ ବିଶ୍ୱ-ବିଦ୍ୟାଳୟ ସେଠାରେ ରହିଅଛି ।

ଅଟ୍ଟାଓ୍ୱା ନଗରରେ ପ୍ରଧାନ ଶିଳ୍ପ କରତ କଳ । ଏଠାରୁ ପ୍ରତିଦିନ ହଜାର ହଜାର ଫୁଟର କାଠ କରତ କଳରେ କଟାଯାଇ ବିଦେଶକୁ ରପ୍ତାନି କରାଯାଉଛି ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

୧୯୫୭ ମସିହା ସୁଦ୍ଧା ଅଟାଓ୍ୱାରେ ଲୁହା କାରଖାନା, କୃଷି ଯନ୍ତ୍ରପାତି ତିଆରି କାରଖାନା, ମେସିନ ତିଆରି ଶିଳ୍ପ ଓ ଇଟା ତିଆରି କାରଖାନା ପରି ୪୫୦ଟି କାରଖାନା ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରିଥିଲା । ଅଟାଓ୍ୱା ନଦୀର ଜଳପ୍ରପାତରୁ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ପରିମାଣରେ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ଶକ୍ତି ସଂଗ୍ରହ କରି ଯାଉଥିବାରୁ ସେଠାକାର କଳକାରଖାନା ଗୁଡ଼ିକ ହେବାରେ କୌଣସି ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ନାହିଁ । ଗୁରିପଟେ ବିଶାଳ ଅରଣ୍ୟ ସମ୍ପଦ ରହିଥିବାରୁ କାଗଜ ଶିଳ୍ପ ପାଇଁ କାନାଡ଼ା ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ମୁଦ୍ରଣ ଶିଳ୍ପ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଅଟାଓ୍ୱାର ଖ୍ୟାତି ରହିଛି । (ଦେଖ- ଆମେରିକା, କାନାଡ଼ା) ।

ଅଟାଓ୍ୱା ନଦୀ- ବୈଦେ. ବି. (ନାମ) - ଅଟାଓ୍ୱା କାନାଡ଼ାର ଏକ ନଦୀର ନାମ । ସେଣ୍ଟ ଲରେନସ୍ ନଦୀର ଏହା ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଉପନଦୀ । ଏହାର ଦଶଟି ଉପନଦୀ ରହିଛି । ଏହି ଉପନଦୀମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ଅବବାହିକା ରହିଛି, ସେ ଅବବାହିକା ଅଞ୍ଚଳର କ୍ଷେତ୍ରଫଳ ଛୟାଅଶୀ ହଜାର ବର୍ଗମାଇଲ । ଅଟାଓ୍ୱା ନଦୀର ଦୈର୍ଘ୍ୟ ୬୯୬ ମାଇଲ । ଏହି ନଦୀର ଓସାର ସବୁଠାରେ ସମାନ ନ ଥାଏ, କେଉଁଠାରେ ଓସାର କମ୍ ତ କେଉଁଠାରେ ବେଶୀ । କାରଣ ନଦୀଟି ନିମ୍ନାଂଶକୁ ପ୍ରବାହିତ ହେଲାବେଳେ ଏକାଧିକ ହ୍ରଦ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରି ପୁନର୍ବାର ବାହାରି ଆସି ତା' ଗତିପଥରେ ଆଗେଇ ଯାଇଛି । ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଓସାରଟା ତିରିଶ ପଚିଶ ଗଜରୁ ଅଧିକ ନୁହେଁ । ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ଜଳପ୍ରପାତ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ନଦୀର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବଢ଼ାଇଛି । 'ଚଉଡିଅର' ଜଳପ୍ରପାତ ପରେ ଉପର ଅଂଶକୁ ଷ୍ଟିମର ଯାଇପାରେ ନାହିଁ । ସେ ଅଂଶରେ କାଠ ଭେଲା ଭାସେ ଓ ବିଜୁଳି ଶକ୍ତି ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ । ଏହି ନଦୀରୁ ଏକାଧିକ ଗଭୀର କେନାଲ ବାହାରିଛି ଓ ସେହିସବୁ କେନାଲରେ ଷ୍ଟିମର ଚଳ-ପ୍ରଚଳ କରେ ।

୧୬୧୩ ମସିହାରେ ସାମୁଏଲ ଡି. ଗ୍ରମ୍ପଲେନ୍ ଏହି ନଦୀର ସନ୍ଧାନ ପ୍ରଥମେ ପାଇଥିଲେ । ଏହା କ୍ୟୁବେକ୍‌ରୁ ବାହାରି ପ୍ରଥମେ ପଶ୍ଚିମ ଏବଂ ପରେ ଦକ୍ଷିଣ-ପୂର୍ବ ଦିଗରେ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ଦୁଇଧାରରେ ସେଣ୍ଟ୍ ଲରେନ୍ସ ନଦୀରେ ପଡ଼ିଅଛି । ଏଇ ଦୁଇ ଧାର ମଧ୍ୟରେ ମଣ୍ଟ୍ରିଲ ଦ୍ୱୀପ ଅବସ୍ଥିତ ।

ଅଟାଓ୍ୱା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ- ବୈଦେ.ବି. (ନାମ) - ଏହି ବିଶ୍ୱ ବିଦ୍ୟାଳୟ ୧୮୪୮ ମସିହାରେ କାନାଡ଼ାର ରାଜଧାନୀ ଅଟାଓ୍ୱାଠାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା । ଏଠାରେ କାନାଡ଼ାର ଦୁଇ ସରକାରୀ ଭାଷା ଇଂରେଜୀ ଓ ଫରାସୀରେ ଶିକ୍ଷାଦିଆଯାଏ । ଏହା ଗୋଟିଏ କାଥଲିକ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ । ପାଦ୍ରୀମାନେ ଉତ୍ତର ଆମେରିକାରେ ଯେଉଁ ଗୁରିଗୋଟି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି, ଏଇଟି ସେ ଗୁରୋଟି ମଧ୍ୟରୁ ଅନ୍ୟତମ ।

ଅଟାଓ୍ୱା ଭାରତୀୟ- ବୈଦେ.ବି.-ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ପଦ୍ମଶ୍ରୀ ବିନୋଦ କାନୁନ୍‌ଗୋଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ଜ୍ଞାନମଣ୍ଡଳର ଦ୍ୱିତୀୟ ଖଣ୍ଡ ୨୪୯ ପୃଷ୍ଠାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି - ଉତ୍ତର ଆମେରିକାର ଗୋଟିଏ ଜାତିର ଆଦିବାସୀ । ଏମାନେ କାନାଡାର ଅଟାଓ୍ୱା ନଦୀ କୂଳରେ ବହୁକାଳରୁ ବସତି ସ୍ଥାପନ କରି ରହିଥିଲେ । ବହୁ ଜାତିର ଆଦିବାସୀଙ୍କ ଭଳି ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ନିଜର ଗୋଟିଏ ଦେବତାଙ୍କୁ ମାନୁଥିଲେ । ସେହି ଦେବତାଙ୍କ ନାମ 'ମହାବିଶ୍ୱକର୍ମା' ବା 'ଗ୍ରେଟ କ୍ରିଏଟର' । ସେହି ଦେବତାଙ୍କର ଯେଉଁ ଦୁଇଟି ଆଖି ଅଛି, ସେଥିରୁ ଗୋଟିକର ନାମ 'ସୂର୍ଯ୍ୟ' ଓ ଅନ୍ୟଟିର ନାମ 'ଚନ୍ଦ୍ର' ବା 'ଜଗ' । ଗୋଟିଏ ଆଖି ଦିନବେଳେ ଦେଖି ପାରେ, ଅନ୍ୟ ଆଖିଟି ଦେଖିପାରେ ରାତିରେ । ତେଣୁ ସେହି ସୃଷ୍ଟି କର୍ତ୍ତା ଦିନ ଓ ରାତି ସବୁବେଳେ ଦେଖି ପାରନ୍ତି । ଫଳରେ ଭଲ ବା ମନ୍ଦ କୌଣସିଟିକୁ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଲୁଚାଇ ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ । ଏକୋଇଶଟି ଧର୍ମୋପଦେଶ ମାନି ସେମାନେ ଚଳନ୍ତି । ଏହାଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କେତେକ ଦେବତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ମାନୁଥିଲେ । ଦେଶ, ପର୍ବତ, ନଦୀ ହ୍ରଦ ଓ ଦ୍ୱୀପ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଉପରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଦେବତାଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ରହିଛି ବୋଲି ସେମାନଙ୍କର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ । ଯେଉଁ ଦେବତାଙ୍କ ନାମ "ବୃହତ୍ ଶଶକ" ସେହିଁ ପୃଥିବୀର ମାଲିକ । ସେହି ମାଲିକ ଜୀବଜନ୍ତୁଙ୍କୁ ମନୁଷ୍ୟ ଦେହ ଦେଉଥିଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଫରାସୀମାନେ କାନାଡ଼ାରେ ପହଞ୍ଚିଲା ପରେ ଏମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିତ୍ରତା ସ୍ଥାପନ କରିପାରିଲେ । କିନ୍ତୁ କାହିଁକି କେଜାଣି ଇଂରେଜମାନେ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଲା ପରେ ସେମାନେ ଯୁଦ୍ଧ କଲେ । ବହୁ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନେ ନିଜର ସତ୍ତା ବଜାୟ ରଖିବା ପାଇଁ ବହୁ ତ୍ୟାଗ କରିଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ଦମନ ଫଳରେ ଏଣେତେଣେ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ହୋଇଗଲେ । ଆଜି-କାଲି ମିଚ ଗାଁ ଓ ଓକଲ ହୋମା ଅଞ୍ଚଳରେ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ କେତେକ ରହିଛନ୍ତି ।

ଅଟାକଳ-ଦେ.ବି.-ଗହମ ଆଦି ଶସ୍ୟକୁ ଚୂରିବା ପାଇଁ ବ୍ୟବହୃତ କଳ ।

ଅଟାଚଲ-ଦେ. ବି. - ଚୂର ହେବା ଅଟାକୁ ଗ୍ରୁଣି ଛାଡ଼ିରୁ ମଇଦା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ପାଇଁ ବ୍ୟବହୃତ ଚାଲୁଣୀ ।

ଅଟାଟ୍ୟା-ଫ ବି ସ୍ତ୍ରୀ. (ଅଟ + ଯଙ୍ ଲୁକ୍. ଅ + ଆ) - ପରିଭ୍ରମଣ, ମିଥ୍ୟାଭ୍ରମଣ ।

ଅଟାପେଷା-ଦେ ବି. (ଫ. ଅଟ୍ଟ + ପେଷଣ) - ଗହମକୁ ଚକିରେ ଚୂରିବା କର୍ମ । ଅଟା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ପାଇଁ ଗହମ ଆଦି ପେଷା ଯାଏ, ଗହମ ପେଷା ହୋଇ ଅଟା ହୁଏ, ଅତଏବ ଅଟା ପେଷା ହୁଏ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଭାଷାରେ ଏପରି ବ୍ୟବହାର ଦେଖାଯାଏ ।

ଅଟାପେଷାଳ-ଦେ. ବିଣ. (ପୁଂ. ଓ ସ୍ତ୍ରୀ) (ଫ. ଅଟ୍ଟ + ପେଷଣ- ଯେ ଗହମକୁ ଚୂରି ଅଟାକରେ ।

ଅଟାଳ-ଗ୍ରା. ବି. (ଫ. ଅଟ୍ଟାଳିକା) - ଅଟ୍ଟାଳିକା (ଦେଖ) କୋଠା, ନଈବନ୍ଧରେ ଭାସି ଆସିଥିବା ଏକତ୍ରିତ ଟିକି ଟିକି କଣ୍ଟା କାଠି ଆଦି ।

ଅଟାହି-ଦେ.ବି.- ପ୍ରାଚୀନ ମୟୂରଭଞ୍ଜ ରାଜ୍ୟର ରାଜା ଦୁର୍ଜୟ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଶାନ୍ତି ଓ ପ୍ରତିରକ୍ଷା ମନ୍ତ୍ରୀ ।

ଅଟିଳ-ପ୍ରାଦେ. (ଗଞ୍ଜାମ) ବି. - ବୃହତ୍ ବନ୍ୟ ବୃକ୍ଷ ବିଶେଷ, ଏହି ବୃକ୍ଷର ଗଣ୍ଡିର ମାପ ପ୍ରାୟ ସାଢ଼େ ଚାରିଫୁଟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହୁଏ ।

ଅଟୁଟ୍-ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର) ବିଣ. ଭୁଲ. ହି ଅଟୂଟ'-ଅତ୍ରୁଟ, ଯାହା ଭାଙ୍ଗି ଯାଏ ନାହିଁ, ଅକ୍ଷୟ ।

ଅଟେଇ- ଦେ. ବି. (ତା. ଅଡ଼େଇ = ପେଗଇବା, ବେଢ଼ାଇବା)-ଗୋରୁ, ବାଛୁରି, ଛେଳି ଆଦିଙ୍କୁ ରଖିବା ପାଇଁ ବାଡ଼ ଘେରା ଗ୍ରୋଷ୍ଠ ସ୍ଥାନ, ଶସ୍ୟ ସଞ୍ଚୟ ସ୍ଥାନ, ଅମାର । ପ୍ରାଦେ. (ଗଞ୍ଜାମ) ବି.- ପାଞ୍ଚ ସାତ ଗାଡ଼ି ଧାନ ରହିବା ଭଳି ବଡ଼ କୋଡ଼ମେଇ ବା ଡୋଲି ।

ଅଟୋ-ବୈଦେ. ବି. (ଫ୍ରେଞ୍ଚ-ଅଟୋ)-ଅତର । ଦେ ବି. ଅଟୋଶକ୍‌ସାର ଡାକ ନାମ ।

ବୈଦେ. ବି. (ନାମ) - (୧) ପ୍ରାଚୀନ ଜର୍ମାନୀ ଓ ଇଟାଲୀର ଜନୈକ ନରପତି । ଏହାଙ୍କର ଜନ୍ମ ୯୧୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଓ ମୃତ୍ୟୁ ୯୭୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ । ଅଟୋଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ସେ ବହୁଥର ଯୁଦ୍ଧର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ-ଥିଲେ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମର ପ୍ରଚାର ପାଇଁ ସେ ବହୁ ପ୍ରକାର ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ଧର୍ମଯାଜକମାନଙ୍କୁ ବହୁ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ । ଅଟୋଙ୍କର ଶିକ୍ଷାଗତ ଯୋଗ୍ୟତା ସେପରି କିଛି ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ରାଜଦରବାରକୁ ଡକାଇ ଧର୍ମ ଓ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା କରୁଥିଲେ । ସେ ଯେପରି ଯୁଦ୍ଧଖୋର ଥିଲେ ସେପରି ଶାନ୍ତି ପ୍ରିୟ ପ୍ରକୃତିର ଥିଲେ ।

(୨) ବାଭେରିଆର ରାଜପୁତ୍ର । ସେ ୧୮୧୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଓ ୧୮୬୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁହୋଇଥିଲା । ୧୮୩୨ ଖ୍ରୀ:ରେ ଗ୍ରୀସର ଜାତୀୟ ଆସେମ୍ବ୍ଲି ଦ୍ୱାରା ସେ ରାଜଗାଦି ଲାଭ କରିଥିଲେ । ୧୮୩୭ ଖ୍ରୀ:ରେ ଜର୍ମାନୀର ରାଜକୁମାରୀଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ବିବାହ ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଜାଙ୍କ ଉପରେ ଅଧିକରୁ କର ବସାଯାଇଥିଲା ଓ ଜର୍ମାନ ଏବଂ ବାଭେରିଆରୁ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କୁ ଆଣି ଯାଇ ଗ୍ରୀସ୍‌ରେ ନିଯୁକ୍ତ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ରାଜ୍ୟର ଶାସନ ନିମନ୍ତେ ଅଟୋ ଗୋଟିଏ ନୂଆ ଶାସନ ଖସଡ଼ା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ବିପ୍ଳବ ସୃଷ୍ଟି ହେବାରୁ ସେ ରାଜ୍ୟ ଛାଡ଼ି ଗୋଟିଏ ବ୍ରିଟିଶ ଜାହାଜରେ ଦେଶ ଛାଡ଼ି ବାହାର ଦେଶକୁ ପଳାଇଯାଇଥିଲେ ।

ଅଟୋକ୍‌ଥନ୍-ବୈଦେ. ବି (ଅଟୋ+କ୍‌ଥନ୍) ଯେଉଁ ଜାତି ଗ୍ରୀସ୍‌ରେ ଗ୍ରୀସ୍‌ର ସୃଷ୍ଟି କାଳରୁ ରହି ଆସିଲେଣି ସେମାନଙ୍କୁ କୁହାଯାଏ ଅଟୋକ୍‌ଥନ୍ । ଗ୍ରୀକ୍ ଭାଷାରେ 'ଅଟୋ' ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ନିଜ ଓ 'କ୍‌ଥନ' ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ଭୂମି ବା ପୃଥିବୀ । ଅର୍ଥାତ୍ ଏହି ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକ-ମାନେହିଁ ଗ୍ରୀସ୍‌ର ପ୍ରାଚୀନତମ ନିବାସୀ । 'ଅଟୋକ୍‌ଥନ୍'

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଶବ୍ଦକୁ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କଲେ ଏହାର ଅର୍ଥ ହେବ ମୂଳବାସୀ, ଆଦିବାସୀ, ଆଦିମ ନିବାସୀ ବା ପ୍ରାଚୀନତମ ନିବାସୀ । (ଦେଖ-ଆଦିବାସୀ)

ଅଟୋକ୍‌ଥନସ୍-ବୈଦେ.ବି. (ଗ୍ରୀ. ଅଟୋ + କ୍‌ଥନସ୍) ଉଦ୍ଭିଦ-ବିଦ୍ୟା, ପ୍ରାଣୀ-ବିଦ୍ୟା ଓ ଲୁପ୍ତ ଜନ୍ତୁ-ବିଦ୍ୟା (ପାଲିଓଣ୍ଟୋଲଜି)ରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିବା ଏକ ସଂଜ୍ଞା ଯେଉଁ ଉଦ୍ଭିଦ ବା ପ୍ରାଣୀ ଯେଉଁଠି ଦେଖାଯାନ୍ତି, ସେହିଠି ଯଦି ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଜନ୍ମ ହୋଇଥାଏ, ଅର୍ଥାତ୍ ମୂଳରୁ ଯଦି ସେଇଠି ହିଁ ଅଛନ୍ତି, ତେବେ ସେଗୁଡିକୁ 'ଅଟୋକ୍‌ଥନସ୍' ବା 'ଭୂମିଜାତ' ବୋଲି କୁହାଯାଏ । (ଦେଖ-ଅଟୋକ୍‌ଥନ)

ଅଟୋଗାମୀ-ବୈଦେ. (ଗ୍ରୀ. ଅଟୋ + ଗାମିଆ) - ସ୍ୱୟଂ ବିବାହ, ସ୍ୱୟଂ ଗର୍ଭାଧାନ, ସ୍ୱୟଂ ପରାଗଣ ।

ଗ୍ରୀକ୍ ଭାଷାରେ ଅଟୋ (ସ୍ୱୟଂ) ଓ ଗାମିଆ (ବିବାହ) ଶବ୍ଦର ମିଳନରେ 'ଅଟୋଗାମୀ' ଶବ୍ଦର ସୃଷ୍ଟି । କେତେକ ନିମ୍ନସ୍ତରର ଜୀବ ଅଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକଙ୍କର ମାଈ-ଅଣ୍ଡିରା ଭେଦ ନାହିଁ । ଜନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱୟଂ ଗର୍ଭଧାନ (ସେଲ୍‌ଫ୍ ଫର୍ଟିଲାଇଜେସନ୍) ହୋଇ ବଂଶବୃଦ୍ଧି ହୁଏ । ଉଦ୍ଭିଦ ରାଜ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୟଂ ପରାଗଣ (ସେଲଫ୍ ପଲିନେସନ) ଦ୍ୱାରା ବଂଶ ବୃଦ୍ଧି ହୋଇଥାଏ । ଏହିପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ 'ଅଟୋଗାମୀ' ସଂଜ୍ଞାର ବ୍ୟବହାର ହୋଇଥାଏ । (ଦେଖ-ବଂଶବୃଦ୍ଧି, ଜନ୍ମ)

ଅଟୋଗିରୋ - (*Autogiro*) - ବୈଦେ.ବି. - ଏକ ପ୍ରକାର ଉଡ଼ାଜାହାଜ । ଏହା ସିଧା ସଳଖ ଭାବରେ ଉପରକୁ ଉଠିପାରେ ଓ ସିଧା ତଳକୁ ଆସି ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥଳରେ ଅବତରଣ କରେ ।

ଅଟୋଗ୍ରାଫ୍ ହଣ୍ଟର - ବୈଦେ. (ଗ୍ରୀକ୍) - ଦସ୍ତଖତ-ଅନ୍ୱେଷଣକାରୀ, ଦସ୍ତଖତ-ସଂଗ୍ରହକାରୀ ।

ଯେଉଁମାନେ ଅନ୍ୟର ଦସ୍ତଖତ କରି ପାଖରେ ରଖନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ଦସ୍ତଖତ ସଂଗ୍ରହକାରୀ ବା ଅଟୋଗ୍ରାଫ୍ ହଣ୍ଟର ବୋଲି କୁହାଯାଏ ।

ଆମ ଦେଶରେ ବିଶିଷ୍ଟ ଲୋକମାନଙ୍କର ଦସ୍ତଖତ ସଂଗ୍ରହ କରି ସାଇତି ରଖିବାର ପ୍ରଥା ଆଗରୁ ନଥିଲା । ପ୍ରଥମେ ଗ୍ରୀକ୍‌ରେ ଏହି ପ୍ରଥା ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇଥିଲା ଓ ସେଠାକାର କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ବହୁ ଅର୍ଥ ଦେଇ ସେମାନଙ୍କର ଦସ୍ତଖତ ସଂଗ୍ରହ କରି ରଖୁଥିଲେ । ରୋମାନ୍‌ମାନେ ବି ଏହିପରି ଦସ୍ତଖତ ସଂଗ୍ରହ କରିବାରେ ଅଗ୍ରଣୀ ଥିଲେ । ରୋମ୍‌ର ଜଣେ ସମ୍ରାଟ ସୁଦୂର ଚୀନର ବହୁ ବିଖ୍ୟାତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଦସ୍ତଖତ ସଂଗ୍ରହ କରାଇଥିବାର ପ୍ରମାଣ ରହିଛି । କେତେକ ଐତିହାସିକ ମତ ଦିଅନ୍ତି, ଜର୍ମାନୀ ଓ ତା'ର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳରୁ ପ୍ରଥମେ ଏହି ପ୍ରଥାର ଉଦ୍ରେକ ହୋଇଥିଲା । ୧୫୦୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ବେଳକୁ ଜର୍ମାନୀରେ ଛୋଟ ଛୋଟ ଖାତା ତିଆରି ହୋଇ ଅଟୋଗ୍ରାଫ୍ ସଂଗ୍ରହକାରୀମାନଙ୍କୁ ବିକ୍ରି ହେଉଥିଲା । ୧୫୫୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ଏହିଭଳି ଗୋଟିଏ ଖାତା ବ୍ରିଟିଶ ସଂଗ୍ରହାଳୟରେ ରହିଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତି ପୃଥିବୀର ବହୁ ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ଦସ୍ତଖତ ସଂଗ୍ରହ କରି ବିଭିନ୍ନ ଲୋକଙ୍କୁ ବିକ୍ରୟ କରି ଅର୍ଥ ରୋଜଗାର କଲେଣି । ଏପରିକି ଜଣ ଜଣଙ୍କ ଦସ୍ତଖତ ୨୫ ହଜାର ଟଙ୍କାରେ ବିକ୍ରି ହେବାର ଜଣାଯାଇଛି । (ଦେଖ-ଆଇନ, ଲିପିଚିହ୍ନ, ଦସ୍ତଖତ, ହସ୍ତାକ୍ଷର)

ଅଟୋଗ୍ରାଫି-ବୈଦେ (ଗ୍ରୀକ୍)-(ଅଟୋ + ଗ୍ରାଫି) - ଗ୍ରୀକ୍ ଭାଷାରେ 'ଅଟୋ' ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ନିଜେ ଓ 'ଗ୍ରାଫି' ଅର୍ଥ ଲେଖିବା । ନିଜର ହାତ ଲେଖାକୁ ଅଟୋଗ୍ରାଫ୍ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ହସ୍ତାକ୍ଷର କହିଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଯାହା ବୁଝୁ, 'ଅଟୋଗ୍ରାଫ୍' ଶବ୍ଦର ଆକ୍ଷରିକ ଅର୍ଥ ସେଇଆ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସାଧାରଣତଃ ଏହି ଶବ୍ଦଟିକୁ 'ଦସ୍ତଖତ' ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହାର କରୁ ।

ଅଟୋଜନ କୋନାର୍ଡ-ବୈଦେ.ବି. (ନାମ)-ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକାର ଜଣେ ଡାକ୍ତର । ସେ ୧୭୭୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି ୧୮୪୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରିଥିଲେ । ଡାକ୍ତର ଅଟୋଜନ୍ ରକ୍ତସ୍ରାବ ଏକ ବଂଶଗତ ବା ବଂଶାନୁକ୍ରମିକ ରୋଗ ବୋଲି ଗବେଷଣା କରି ୧୮୦୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ମତ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ।

ଅଟୋଜିରୋ-ବୈଦେ. ବି. (ନାମ) - ଏକ ପ୍ରକାର ଉଡ଼ାଜାହାଜ । ଏହା ନୂତନ ଧରଣ ଉଡ଼ାଜାହାଜଟି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

୧୯୨୩ ଖ୍ରୀ.ରେ ସ୍ପେନ ଦେଶର ଜନୈକ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଜୁଆନ ଡ଼ିଲା ସିଏର୍ଭା ତିଆରି କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏ ଧରଣର ଉଡ଼ାଜାହାଜ ଆଦୃତ ନ ହେବାରୁ ତାହା ଆଉ ତିଆରି ହୋଇ ନଥିଲା ଓ କେହି ଏହାର ପ୍ରଚଳନ ନିମନ୍ତେ ଆଗ୍ରହୀ ହୋଇ ନ ଥିଲେ । (ଦେଖ- ଉଡ଼ାଜାହାଜ)

ଅଟୋଟମୀ- ବୈଦେ. କ୍ରି. (ଅଟୋ + ଟମୀ) - ଆତ୍ମଗୋପନ, ସ୍ୱୟଂ ଅଙ୍ଗଚ୍ଛେଦନ । କୌଣସି ଜୀବ ଶତ୍ରୁ ଆକ୍ରମଣ ବେଳେ ନିଜ ଅଙ୍ଗରୁ କିଛି ଅଂଶ ଛିଣ୍ଡାଇ ଦେଇ ଶତ୍ରୁ କବଳରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ପଳାଇଯିବା କ୍ରିୟାକୁ ଅଟୋଟମୀ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । କାରଣ ଜୀବ ତା'ର ଅଙ୍ଗର କୌଣସି ଅଂଶକୁ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଇ ଚାଲିଯିବା ଦ୍ୱାରା ଶତ୍ରୁ ତା'ର ସେହି ଛିଣ୍ଡା ଅଂଶକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁ କରୁ ସେ ପଳାଇଯାଇ ଆତ୍ମଗୋପନ କରିପାରିଥାଏ । ଏପରି ଲକ୍ଷଣ ଝିଟିପିଟି, କଙ୍କଡ଼ା ଓ ଝିଟିପିଟିଠାରେ ଦେଖାଯାଇଥାଏ । ଏମାନଙ୍କର ଅଙ୍ଗଚ୍ଛେଦନ ପରେ ସେ ଅଙ୍ଗ ଅଳ୍ପଦିନ ପରେ କଅଁଳିଯାଏ । ତେଣୁ ଏମାନେ ଏପରି ଭାବେ ଆତ୍ମଗୋପନ କରିବା ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଏମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଏକ ଆଶୀର୍ବାଦ ।

ଅଟୋଡାଫେ-ବୈଦେ. ବି.- ସ୍ପେନ ଓ ପର୍ତ୍ତୁଗାଲରେ ପ୍ରଚଳିତ ଏକ ପ୍ରଥା । ଏହି ପ୍ରଥାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଲା ଯଦି କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ଧର୍ମ ଦ୍ରୋହୀ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହେଲା ଓ ସେ ଫାଶୀ କିମ୍ବା ଶାସ୍ତି ପାଇବା ପାଇଁ ଧର୍ମଯାଜକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସ୍ଥିର କରାଗଲା, ତେବେ ସେମାନେ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ଫାଶୀ କିମ୍ବା ଶାସ୍ତି ପାଇବେ, ସେ ସ୍ଥାନକୁ ଧର୍ମଦ୍ରୋହୀଙ୍କୁ ଏକ ବିରାଟ ଶୋଭାଯାତ୍ରାରେ ନିଆଯିବ ଓ ସେଠାରେ ଶାସ୍ତି କିମ୍ବା ଫାଶୀ ଦିଆଯିବ । ଏହି ଶୋଭାଯାତ୍ରାରେ ବହୁଲୋକ ସାମିଲ ହୁଅନ୍ତି ଓ ଏହା ରହି ଦେଖିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏ ପ୍ରକାର କୁସଂସ୍କାର ୧୮୧୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଠାରୁ ଆଉ ପ୍ରଚଳିତ ହେଉନାହିଁ । ଏହି ପ୍ରଥା ୧୪୮୧ ଖ୍ରୀ: ଠାରୁ ୧୮୧୦ ଖ୍ରୀ: ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପେନ ଓ ପର୍ତ୍ତୁଗାଲରେ ଦୀର୍ଘକାଳ ଧରି ଚାଲିଆସୁଥିଲା ।

ଅଟୋନମୀ- ବୈଦେ. ବି. (ଗ୍ରୀ. ଅଟୋ + ନମୋସ୍)- ସ୍ୱାୟତ୍ତ ଶାସନ, ସ୍ୱୟଂଶୃଙ୍ଖଳିତ ସଂସ୍ଥା, ଯେଉଁ ସଂସ୍ଥା ଉପରିସ୍ଥ ଶାସନ ସଂସ୍ଥାରୁ କ୍ଷମତା ପାଇ ନିଜେ ସେହି କ୍ଷମତା ବଳରେ ଶାସନ କାର୍ଯ୍ୟ ଚଳାଇଥାଏ ।

ଅଟୋନିକୋଲସ୍-ବୈଦେ ବି. (ନାମ)-ଜର୍ମାନୀର ଜଣେ ଯନ୍ତ୍ରୀ । ସେ ୧୮୩୨ ଖ୍ରୀ:ରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥିଲା ୧୮୯୧ ଖ୍ରୀ:ରେ । ଇଂଜିନିୟର ଅଟୋନିକୋଲସ୍ ଏକ ଚାରି ସିଲିଣ୍ଡର ବିଶିଷ୍ଟ ମଟର ଇଞ୍ଜିନ ଉଦ୍ଭାବନ କରିଥିଲେ ।

ଅଟୋପ୍‌ସୀ- ବୈଦେ. ବି. (ଜ. ଅଟୋସ୍ + ଅପସିସ୍)- ଶବ-ବ୍ୟବଚ୍ଛେଦ, ପୋଷ୍ଟ ମର୍ଟମ, କୌଣସି ମୃତ ଲୋକର କାରଣ ଜାଣିବା ନିମିତ୍ତ ପରୀକ୍ଷା କରିବା ।

ଅଟୋପ୍ଲାଷ୍ଟି-ବୈଦେ.- ଦେହର କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଅଂଶ ରୋଗଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଗଲେ ବା ଆଘାତପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ସେହି ଦେହର ଅନ୍ୟ ଅଂଶରୁ ଖଣ୍ଡେ ନେଇ ସେଠାରେ ଲଗାଇ ମରାମତି କରିବାକୁ 'ଅଟୋପ୍ଲାଷ୍ଟି' ବୋଲି କୁହାଯାଏ । (ଦେଖ-ଅପରେସନ)

ଅଟୋପେଟ୍-ବୈଦେ -ଛାପାଖାନା (ଦେଖ)

ଅଟୋଫେନ୍ ଗେରିକ - ବୈଦେ. ବି. (ନାମ)- ଜନୈକ ବୈଜ୍ଞାନିକ । ଜନ୍ମ-୧୬୦୨ ଖ୍ରୀ: ଓ ମୃତ୍ୟୁ ୧୬୮୬ ଖ୍ରୀ: । ଏହି ବୈଜ୍ଞାନିକ ରିକ୍ତ ବାୟୁ ମଧ୍ୟ ଦେଇ କିପରି ଗତିକରେ ପ୍ରଥମେ ସେ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ପରୀକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ।

ଅଟୋ ଫ୍ରିଜିଙ୍ଗ୍-ବୈଦେ.ବି. (ନାମ)- ଜନ୍ମ ୧୧୧୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ । ମୃତ୍ୟୁ ୧୧୫୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ । ଜର୍ମାନୀର ଜଣେ ବିଶପ ଓ ଇତିହାସ ଲେଖକ ସେ ଇତିହାସ ଓ ଦର୍ଶନ ସମ୍ପର୍କରେ ବହୁ ଉପାଦେୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରିଛନ୍ତି ।

ଅଟୋବାୟୋଗ୍ରାଫି - ବୈଦେ. ବିଶ. - ଆତ୍ମଚରିତ, ଆତ୍ମଜୀବନୀ, ଆତ୍ମକଥା । ଆତ୍ମଚରିତ ଲିଖନ ।

କେତେକ ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଧାନ ବ୍ୟକ୍ତି ତଥା ସାହିତ୍ୟିକ, ଐତିହାସିକ, ରାଜନୈତିକ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେଉଁମାନେ କି ଦେଶ ପାଇଁ ବିଶେଷ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାଆନ୍ତି, ସେମାନେ ମୃତ୍ୟୁ ପୂର୍ବରୁ ନିଜର ଜୀବନୀ ଲେଖି ଦେଇଥାନ୍ତି । ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ଜୀବନୀ ସହିତ

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଦେଶର ବିକାଶମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ, ଭବିଷ୍ୟତ ବଂଶଧର-ମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରେରଣା ଏବଂ ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନ ଇତ୍ୟାଦି ଉଲ୍ଲେଖ ଥାଏ ।

ଅଟୋମାଟିକ୍-ବୈଦେ.ବି. ଓ ବିଣ.- ସ୍ୱୟଂକ୍ରିୟ ଯନ୍ତ୍ର । ଆଜିକାଲି ବିଭିନ୍ନ କଳ ବାହାରିଲାଣି, ଯାହାର କି ବୋତାମ ଟିପିଲେ ତା'ର ସେ ଛାଏଁ ଛାଏଁ ଚାଲେ । କିନ୍ତୁ ବୋତାମଟିକୁ ଟିପିବାକୁ ଜଣେ ମଣିଷ ଆବଶ୍ୟକ । ତେଣୁ ଜଣେ ମଣିଷ ବୋତାମ ନ ଟିପିଲେ କଳଟି ଆଦୌ ଚାଲିବ ନାହିଁ । କଳଟି ନ ଚାଲିବା ଫଳରେ କଳରେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ଏବେ ବିଜ୍ଞାନର ବିକାଶ ଫଳରେ କଳ ଚଳାଇବା ପାଇଁ ଆଉ ମଣିଷକୁ ବୋତାମ ଟିପିବାକୁ ପଡ଼ୁ ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ କଳକୁ ଚଳାଇବା ପାଇଁ ଆଉ ଗୋଟିଏ କଳ ମୂଳ କଳ ସହିତ ଖଞ୍ଜାଯାଇ ମୂଳ କଳଟିକୁ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମ କରାଯାଉଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହିପରିଭାବେ ଅସଂଖ୍ୟ ପ୍ରକାର କଳକାରଖାନା ନିଜେ ନିଜେ ଚାଲୁଛି । ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ହମ୍ଫ୍ରେ ପଟର ନାମକ ଜନୈକ ଇଂରେଜବାଳକ ଅନ୍ୟ ପିଲମାନଙ୍କ ସହିତ ଦିନେ ଏକ ପାଣିପମ୍ପକୁ ଦଉଡ଼ି ଟାଣି ଚଳାଉଥିବା ବେଳେ, ସେ ଚିନ୍ତା କଲା, ମୁଁ ଯଦି ଦଉଡ଼ିକୁ ପମ୍ପର ଏପରି ସ୍ଥାନରେ ବାନ୍ଧି ଦେବି ଯେ କଳ ଚାଲିଲା ବେଳେ ତାହା ଆପେ ଆପେ ଟାଣି ହେଉଥିବ, ତେବେ ମୋତେ ଏଠାରେ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ, ମୁଁ ମନ ଭରି ଖେଳିବୁଲି ପାରିବି ।' ସେ ସେହିପରି କଲା ପରେ, ଦଉଡ଼ିଟି ଛାଏଁ ଛାଏଁ ଟାଣିହେଲା ଓ ସେ ଯାହା ଚିନ୍ତା କରିଥିଲା ତାହା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଲା । ଏହି ସାଧାରଣ ଭାବନା ମଧ୍ୟରୁ ସ୍ୱୟଂକ୍ରିୟ ପଦ୍ଧତିର ମୂଳଧାରଣା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ଆଜିକାଲି ରାସ୍ତାରେ ଆଲୋକ ସଙ୍କେତ ଦେବା, ବତୀଘରେ ଆଲୋକ ଦେବା ଏବଂ ନିଭେଇବା, ଟିକେଟ ବିକ୍ରି କରିବା, ଦିଆସିଲି କାଠି ଓ ବ୍ଲେଡ଼କୁ ଖୋଳରେ ପୂରାଇବା, ନିଆଁ-ଲାଗିଲେ ପାଣି ଛୁଟିବା, ଚୋରଆସିଲେ ଘଣ୍ଟି ବଜାଇବା, ବନ୍ଧୁକ ମାରିବା, ଛାପା କଳରେ କାଗଜ ଲଗାଇ ଛାପା ପରେ ତାକୁ ଭାଙ୍ଗି ସଜାଡ଼ି ରଖିବା, ଚାଳକ ପୀଡ଼ିତ ହେଲେ ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରିକ୍ ଟ୍ରେନକୁ ଛାଏଁ ଛାଏଁ ବନ୍ଦ କରିବା ଆଜି ଏହି ପ୍ରଣାଳୀରେ ସମ୍ପନ୍ନ ହେଉଅଛି । ଚାଳକ ବିହୀନ ବିମାନ, ଅଟୋମାଟିକ୍ ଟେଲିଫୋନ, ବିଦ୍ୟୁତ୍ ମସ୍ତିଷ୍କ ବା ଗଣନାଯନ୍ତ୍ର ଓ ସ୍ୱତଃଚାଳ ବ୍ରେକ ଆଦି ଏଥିରୁହିଁ ପ୍ରସୂତ । ଏବେ ଆମେରିକାରେ ଏକପ୍ରକାର ଟେଲିଫୋନ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଉଛି ଯେଉଁଥିରେ କି ଫୋନ କରିବା ସହିତ ଛାଏଁ ଛାଏଁ ଫୋନ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଫଟୋ ଉଠିଯାଉଛି ।

ଅଟୋମାନ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ-ବୈଦେ. ବି. (ନାମ) - ଏହା ଏକ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ରାଜ୍ୟ । ୧୨୯୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରୁ ୧୯୨୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତୁରସ୍କ ରାଜ୍ୟକୁ ପୂର୍ବେ ଅଟୋମାନ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ କୁହାଯାଉଥିଲା । ଓସ୍‌ମାନ୍ ନାମକ ତୁର୍କୀ ବୀର ୧୨୯୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପ୍ରାଚୀନ ବାଇଜାଣ୍ଟିନ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଏକାଂଶକୁ ଜୟକରି କ୍ରମେ ନିଜର ଆଧିପତ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରିଥିଲେ । ପ୍ରଥମେ ଏହି ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ନାମ ଥିଲା 'ଅଠମାନ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ' । ଏହି 'ଅଠମାନ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ' ସମୟ କ୍ରମେ ଇଉରୋପୀୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କୁହାଗଲା 'ଅଟୋମାନ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ' । ଓସ୍‌ମାନଙ୍କ ପରେ ତାଙ୍କର ବଂଶଧରମାନେ କ୍ରମେ ପ୍ରବଳ ହୋଇ ୧୪୫୩ ଖ୍ରୀ ରେ ବାଇଜାଣ୍ଟିନ ରାଜଧାନୀ କନ୍‌ଷ୍ଟାଣ୍ଟିନୋପଲ୍ ଜୟ କଲେ ଏବଂ ସେହିଠାରେ ନିଜର ରାଜଧାନୀ ସ୍ଥାପନ କଲେ ।

ଏହି ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ଉନ୍ନତି ଘଟିଥିଲା ସୁଲେମାନ୍‌ଙ୍କ ରାଜତ୍ୱକାଳରେ, ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଖ୍ରୀ: ୧୫୨୦ ରୁ ଖ୍ରୀ: ୧୫୬୬ ମଧ୍ୟରେ । ଏହି ସମୟରେ ଏହାର ବିସ୍ତୃତି ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ହୋଇଥିଲା ଓ ସିରିଆ, ମିଶର, ଇରାକ୍, ବଲକାନ୍ ରାଜ୍ୟ ସମୂହ ହଙ୍ଗେରୀ ଓ ରୁଷର ଗୋଟାଏ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଏହା ବ୍ୟାପି ଯାଇଥିଲା । ତେଣୁ ହଙ୍ଗେରୀଠାରୁ ମେସୋପଟାମିଆଁ ଓ ମିଶର, ଟ୍ୟୁନିସ୍, ଟ୍ରିପଲି, ଆଲ୍‌ଜେରିଆ ପ୍ରଭୃତି କରଦ ରାଜ୍ୟ ହୋଇ ରହିଥିଲା ।

୧୯୨୩ ଖ୍ରୀ: ରେ ଅଟୋମାନ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଘୋର ଅବନତି ଘଟିଲା ଓ ଏହି ନାମର ବିଲୁପ୍ତି ପରେ ତାହା ପରିଣତ ହେଲା ତୁର୍କୀ ବା ତୁରସ୍କ ନାମରେ । ଏହି ଅଟୋମାନ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ସାତୋଟି ଦାନିଉବ୍ ବା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବଲକାନ ରାଜ୍ୟ, ଆଠୋଟି ଆରବ ରାଜ୍ୟ ଓ ଚାରୋଟି ଆଫ୍ରିକାନ୍ ରାଜ୍ୟ ।

ତୁର୍କିସ୍ତାନର ଓସ୍‌ମାନ୍ ଏହି ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ମୂଳଦୁଆ ଯେତେବେଳେ ପକାଇଥିଲେ, ତାଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ନୂତନ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଥମରୁ ଯେପରି ଥିଲା, ତାହା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅବସ୍ଥାରେ ସେହିପରି ନ ରହି, ବାଇଜାଣ୍ଟିଅମ୍, ବୋମୀୟ, ମାସିଡୋନୀୟ, ଗ୍ରୀସୀୟ, ପାରସିକ, ବେବିଲୋନୀୟ, ଆସିରୀୟ ଓ ମିଶରୀୟ ପ୍ରଭୃତି ରାଜ୍ୟକୁ ଦଖଲ କରାଯାଇ, ଅଟୋମାନ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରିଥିଲା । ଓସ୍‌ମାନଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କର ପିତା ଏର୍ତୁଗ୍ରୁଲ୍ କାଫେର-ମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରି ଯୁବକମାନଙ୍କୁ ଏକତ୍ରିତ କରାଇ ସେମାନଙ୍କ ମନ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଧାରଣା ସୃଷ୍ଟି କରାଇଲେ - କାଫେରମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସଂଗ୍ରାମ କରିବା ଏକ ଧର୍ମ । ତେଣୁ ସମସ୍ତ ଯୁବକ ଏର୍ତୁଗ୍ରୁଲଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଏକତ୍ରିତହୋଇ କାଫେରମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସଂଗ୍ରାମ କରି ଗୋଟିଏ ଅଞ୍ଚଳ ଜୟ କଲେ । ଗୋଟିଏ ଅଞ୍ଚଳ ଜୟକରିବା ପରେ ଯୁବକମାନେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହୋଇ ଉଠିଲେ ଓ ଗୋଟିଏ ପରେ ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ରାଜ୍ୟ ଜୟ କଲେ । ଏହା ପରେ ଓସ୍‌ମାନ୍ ଅଟୋମାନ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ମୂଳଦୁଆ ପକାଇଥିଲେ ।

ଯେଉଁ ଧର୍ମ ପକ୍ଷପାତିତା ଯୋଗୁ ଏହି ବିଶାଳ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଗଢ଼ି ଉଠିଥିଲା, ସେହି ଧର୍ମ ପକ୍ଷପାତିତା କାରଣ ନେଇ ଏହାର ପତନ ଘଟିଲା । ଅଟୋମାନ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଯେଉଁ ସୈନ୍ୟ ବାହିନୀ ରହିଥିଲା, ସେଥିରେ ନିୟମ କରିଦିଆଗଲା, ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଧର୍ମର କୌଣସି ଯୁବକଙ୍କୁ ସୈନ୍ୟବାହିନୀରେ ନିଆଯିବ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ଯୁବକମାନେ ସୈନ୍ୟ ବାହିନୀରେ ଯିବା ପାଇଁ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କଲେ, ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସର୍ତ୍ତରଖାଗଲା ଯେ ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଧର୍ମ ବଦଳାଇ ମୁସଲମାନ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେବେ । ଯେଉଁମାନେ ମୁସଲମାନ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ ନ କଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ସୈନ୍ୟ ବାହିନୀରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ସୁଯୋଗ ଦିଆଗଲା ନାହିଁ । ଫଳରେ ସୈନ୍ୟ ବାହିନୀର ସୈନ୍ୟସଂଖ୍ୟା ବେଳକୁବେଳ କମିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଶେଷରେ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ପଡ଼ିବାରୁ ଅଟୋମାନ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପତନ ଘଟିଲା ।

ପ୍ରଥମେ ଅଟୋମାନ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପ୍ରତିରକ୍ଷା ବାହିନୀ ଯୁଦ୍ଧରେ ବନ୍ଧୁକ ବ୍ୟବହାର କରିଥିଲେ । ପୃଥିବୀର କୌଣସି ରାଷ୍ଟ୍ର ଏହା ପୂର୍ବରୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ବନ୍ଧୁକ ବ୍ୟବହାର କରିବା ଜାଣି ନଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଅନ୍ୟ ରାଷ୍ଟ୍ରମାନେ ଅଟୋମାନ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ବନ୍ଧୁକ ଚାଳନା ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ଦେଖି ପ୍ରଚାର କଲେ ଯେ, ଏହି ସାମ୍ରାଜ୍ୟ କେବଳ 'ଆଲେକ ଯୁଦ୍ଧ' ଦ୍ୱାରା ଜୟ କରିପାରୁଛି ।

ଏହି ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଅଧିବାସୀମାନେ ଗୋଟିଏ ଯୋଦ୍ଧା ଜାତି ଭାବେ ପରିଚିତ ହୋଇଥିଲେ । କାରଣ ଏମାନେ ସଦାବେଳେ ଯୁଦ୍ଧରେ ବ୍ୟାପୃତ ରହି ଦେଶଜୟ କରିବାଟା ଏକ ପେଷା ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଓ ରକ୍ତପାତ କରି ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଖୁବ୍ ଭଲ ପାଉଥିଲେ । ଏହି ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଇତିହାସରୁ ଅନୁମିତ ହୁଏ, ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠାକାଳରୁ ପତନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେବଳ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାରେହିଁ ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାସୀ ସମୟ କଟାଇ ଦେଇଥିଲେ । ରାଜ୍ୟ ଜୟ କରିବା ଇଚ୍ଛାରେ ସେମାନେ ପ୍ରଥମେ ଇଉରୋପ, ଦ୍ୱିତୀୟରେ ଏସିଆ ଓ ତୃତୀୟରେ ଆଫ୍ରିକା ମହାଦେଶ ସହିତ ଦୀର୍ଘ ଚାରିଶହ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯୁଦ୍ଧ କରିଥିଲେ । ଅଟୋମାନ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଅପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ପରିମାଣର ଅର୍ଥ କେବଳ ଖର୍ଚ୍ଚ କରାଯାଉଥିଲା ପ୍ରତିରକ୍ଷା ବିଭାଗରେ ଓ ଦେଶ ଜୟ କରିବାରେ । ପ୍ରତିବର୍ଷ ବଳିଷ୍ଠ ବଳିଷ୍ଠ ପଞ୍ଚସ୍ତରି ହଜାର ଯୁବକଙ୍କୁ ଏହି ଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରାଣବଳୀ ଦେବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଯାହାକି ବିଶ୍ୱ ଇତିହାସରେ କଦାପି ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ ।

ଓସ୍‌ମାନଙ୍କ ପିତା ୯୦ ବର୍ଷ ବୟସରେ ୧୨୮୧ ଖ୍ରୀ:ରେ ମୃତ୍ୟୁ ଲାଭ କରିବା ପରେ ଓସ୍‌ମାନ ରାଜ୍ୟର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ହୋଇ ଖ୍ରୀ: ୧୨୯୯ରୁ ଖ୍ରୀ: ୧୩୨୪ ମଧ୍ୟରେ ବହୁ ଅଞ୍ଚଳ ଜୟ କଲେ କିନ୍ତୁ ପରିଣତ ବୟସରେ ରୋଗ-ଗ୍ରସ୍ତ ହେବାରୁ ରାଜ୍ୟ ଚଳାଇବାକୁ ଅକ୍ଷମ ହୋଇପଡ଼ିଲେ ଓ ବାଧ୍ୟହୋଇ ରାଜ୍ୟର ଶାସନ ଦାୟିତ୍ୱ ପୁଅ ଓରଖାନଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କଲେ । ଓରଖାନ ଶାସନ ଦାୟିତ୍ୱ ଖ୍ରୀ: ୧୩୨୪ରେ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ୨୨ ବର୍ଷ ପରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଖ୍ରୀ: ୧୩୪୫ ରେ ଗ୍ରୀସ୍‌ରେ ଅନ୍ତର୍ବିବାଦ ଲାଗିଯାଇଥିବାରୁ ଏହାର ସୁଯୋଗ ନେଇ ସେ ଗ୍ରୀସ୍‌ର ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଅଞ୍ଚଳ ଅଧିକୃତ କରିବା ସହିତ ଆଙ୍କରା ନଗରକୁ ମଧ୍ୟ ଦଖଲ କରନେଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଓରଖାନ୍‌ଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ତାଙ୍କ ପୁଅ ମୁରାଦ୍ ଖ୍ରୀ: ୧୩୬୨ରେ ରାଜା ହେଲେ । ଏହାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ତାଙ୍କ ପୁଅ ବାୟେଜିଦ୍ ଖ୍ରୀ: ୧୩୮୯ ରୁ ଖ୍ରୀ: ୧୪୦୩ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଜ୍ୟ ଶାସନ କରିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣକରିଥିଲେ । ବାୟେଜିଦ୍‌ଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ସେ ଡାନ୍ୟୁବ୍, ହଙ୍ଗେରୀ ଓ ମିଶର ରାଜ୍ୟ ଜୟ କରି ନିଜ ସାମାଜ୍ୟ ସହିତ ସାମିଲ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ । ବାୟେଜିଦ୍‌ଙ୍କ ପରେ ଯେଉଁମାନେ ଅଟୋ-ମାନ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ରାଜା ହୋଇଥିଲେ, ସେମାନେ ହେଲେ— ଖ୍ରୀ: ୧୪୧୩ ରୁ ଖ୍ରୀ: ୧୪୨୧ - ପ୍ରଥମ ମହମ୍ମଦ, ଖ୍ରୀ: ୧୪୨୧ ରୁ ଖ୍ରୀ: ୧୪୫୧ - ଦ୍ୱିତୀୟ ମୁରାଦ, ଖ୍ରୀ: ୧୪୮୧ ରୁ ଖ୍ରୀ: ୧୫୧୨ - ଦ୍ୱିତୀୟ ବାୟେଜିଦ୍, ଖ୍ରୀ: ୧୫୧୨ ରୁ ଖ୍ରୀ. ୧୫୨୦ - ପ୍ରଥମ ସେଲିମ୍, ଖ୍ରୀ: ୧୫୨୦ ରୁ ଖ୍ରୀ: ୧୫୬୬ - ପ୍ରଥମ ସୁଲେମାନ୍, ଖ୍ରୀ: ୧୫୬୬ ରୁ ଖ୍ରୀ: ୧୫୭୪ - ଦ୍ୱିତୀୟ ସେଲିମ୍ । ଏହାପରେ ତୃତୀୟ ମୁରାଦ, ତୃତୀୟ ମହମ୍ମଦ, ପ୍ରଥମ ଅହମ୍ମଦ, ପ୍ରଥମ ମୁସ୍ତାଫା, ଦ୍ୱିତୀୟ ଓସ୍ମାନ, ଚତୁର୍ଥ ମୁରାଦ, ପ୍ରଥମ ଇବ୍ରାହିମ, ଚତୁର୍ଥ ମହମ୍ମଦ, ଦ୍ୱିତୀୟ ସୁଲେମାନ, ଦ୍ୱିତୀୟ ଅହମ୍ମଦ, ଦ୍ୱିତୀୟ ମୁସ୍ତାଫା, ତୃତୀୟ ଅହମ୍ମଦ, ପ୍ରଥମ ମାହାମୁଦ, ତୃତୀୟ ମୁସ୍ତାଫା, ପ୍ରଥମ ଅବଦୁଲ ହମିଦ, ତୃତୀୟ ସେଲିମ ଓ ଚତୁର୍ଥ ମୁସ୍ତାଫା ୧୮୦୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଟୋମାନ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଶାସକ ରୂପେ ରାଜ୍ୟ ଶାସନ କରିଥିଲେ ।

ଏହି ସାମ୍ରାଜ୍ୟର କ୍ଷମତା ଦୁଇଟି ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକଙ୍କ ହସ୍ତରେ ବାଣ୍ଟି ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଉଲେମାମାନଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଧର୍ମ ରହିଥିବାରୁ ସେମାନେ ଜଜ୍ ବା ବିଗ୍ଭରପତି ଭାବେ ରାଜ୍ୟବାସୀଙ୍କ ଭଲ ମନ୍ଦ ବିଚାର କରନ୍ତି ଏବଂ ରାଜ୍ୟର ବିରାଟ ସୈନ୍ୟ ବାହିନୀ ହସ୍ତରେ ରହୁଥାଏ ଶକ୍ତି । ଏହି ସୈନ୍ୟ ବାହିନୀ ପରିଚାଳିତ ହେଉଥାଏ ସୁଲତାନଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ । ସୈନ୍ୟବାହିନୀରେ ବହୁ ବହୁ ଅପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ପରିମାଣର ସୈନ୍ୟ ରହିଥିବାରୁ ପୃଥିବୀର ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ଓ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ଭାବେ ପୃଥିବୀରେ ଆତଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ହେଉଥିଲା ।

୧୫୨୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ସେଲିମ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ରାଜତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପରେ ସେ ସୁଏଜ କେନାଲ ଖୋଳିବାର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଥିଲେ । ଅଟୋମାନ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ବହୁ ଉତ୍‌ଥାନ ଓ ପତନ ମଧ୍ୟରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନ ରାଜ୍ୟ-ମାନଙ୍କ ନୌବାହିନୀ ଦ୍ୱାରା ୧୫୭୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଅଟୋମାନ ନୌବାହିନୀର ଘୋର ପରାଜୟ ଘଟିଲା । କିନ୍ତୁ ରାଜା ସେଲିମ୍ ଦୃଢ଼ଭାବ ସହିତ ଏହାର ମୁକାବିଲା କରି ଟ୍ୟୁନିସ ନିଜ ଦଖଲକୁ ଆଣିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସିସିଲିକୁ ଛାରଖାର କରିଦେଲେ । (ଦେଖନ୍ତୁ- ତୁର୍କୀ, ଖିଲଫତ୍ ଆନ୍ଦୋଳନ, ପ୍ରଥମ ମହାଯୁଦ୍ଧ, ସାହିତ୍ୟ, ମୁସଲମାନ ଧର୍ମ)

ଅଟୋମେଟିକ୍- (*Automatic*) - ବୈଦେ. ବି.- ସ୍ୱୟଂକ୍ରିୟ ଯନ୍ତ୍ର । ଯେଉଁ ଯନ୍ତ୍ର ମନୁଷ୍ୟର ସାହାଯ୍ୟ ବିନା ମନକୁ ମନ ଚାଲେ, ସ୍ୱତଃ, ସ୍ୱଚେଷ୍ଟ, ସ୍ୱଚାଳିତ, ଆତ୍ମଚାଳିତ, ସ୍ୱୟଂ ଗତିଶୀଳ ।

(ଦେଖନ୍ତୁ - ଅଟୋମାଟିକ୍)

ଅଟୋମେଶନ୍ - (*Automation*)- ବୈଦେ. ବି.- ସ୍ୱୟଂଚାଳିତ, ନିଜେ ନିଜେ କାମ କରିବା ବା ଚାଲିବା, ସ୍ୱଚେଷ୍ଟ, ଆତ୍ମଚେଷ୍ଟ, ସ୍ୱୟଂପ୍ରେରିତ, ଯନ୍ତ୍ରବତ୍, ଅନୈଚ୍ଛିକ, ବିଚାର ରହିତ, ସ୍ୱୟଂ ସଚଳ ଯନ୍ତ୍ର, ପ୍ରାଣୀବତ୍ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମ ଯନ୍ତ୍ର, ସ୍ୱୟଂକ୍ରିୟ ଯନ୍ତ୍ର, ଯେଉଁ ଲୋକର ନିଜର ଭାବିବାର କ୍ଷମତା ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଯନ୍ତ୍ରବତ୍ କାର୍ଯ୍ୟକରେ, ସ୍ୱୟଂଚାଳନ ଯନ୍ତ୍ର, ଯନ୍ତ୍ରବତ୍ ଚାଳିତ ବ୍ୟକ୍ତି, ସ୍ୱୟଂ ପ୍ରକ୍ରିୟାବିହୀନ ଲୋକ ।

ବହୁ ଆଗ କାଳରେ ଯେତେବେଳେ ମଣିଷ ଜାତି କଥା କହି ଜାଣି ନ ଥିଲା, ଆଜିକାଲି ଯେପରି ଲୋକମାନେ ନିଜ ନିଜର ପରିବାର ଧରି ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ବାସସ୍ଥାନ ନିର୍ମାଣ କରି ରହୁଛନ୍ତି, ତାହା ଜାଣିନଥିବାରୁ ପର୍ବତ ଗୁହାରେ ଓ ଗଛତଳେ ଆଶ୍ରୟ ନେଉଥିଲା, ଲୁଗା ପିନ୍ଧିବା ଶିଖି ନଥିବାରୁ ଫୁଙ୍ଗୁଳା ଦେହରେ ବିବସ୍ତ୍ର ହୋଇ ବୁଲୁଥିଲା, ଖାଦ୍ୟ ରାନ୍ଧି ଖାଇବା କ'ଣ ସେ ଜାଣି ନଥିଲା, ତେଣୁ ସେ କଞ୍ଚା ଫଳମୂଳ, ମଚ୍ଛପରିବା ଓ କଞ୍ଚା ମାଂସ ଖାଉଥିଲା, ଶିକାର କରିବା ପାଇଁ ପଥର ଓ ଠେଙ୍ଗା ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲା, ବରେ ପଶୁମାନଙ୍କ ପରି ବଣରେ ରହୁଥିଲା, ତାହା ବର୍ତ୍ତମାନ ନାହିଁ । ହଜାର ହଜାର ବର୍ଷ ତଳର ମଣିଷ ଜାତିର ଏହି ସମସ୍ୟାମାନ ସବୁ ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ସୁଧୁରି ଯାଇଛି । ସେ ତା'ର ବୁଦ୍ଧି ଖଟାଇ ଉନ୍ନତିର ଶୀର୍ଷ ପାହାଚରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପହଞ୍ଚି ପାରିଛି । ଯେଉଁ ମଣିଷ କୌଣସି ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଗଲେ କିମ୍ବା ନିଜର ଉଦର ଭରଣ ପୋଷଣ କରି ଜୀବନ ଧାରଣ କରି ରହିବାକୁ ଚାହିଁଲେ ବହୁ କଷ୍ଟ କରିବାକୁ ପଡୁଥିଲା, ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗରେ ସେ ସବୁର ପରିସମାପ୍ତି ଘଟିଛି । ବିଜ୍ଞାନର କୁହୁକ ବଳରେ ସେ ଆଗେଇ ଯାଇଛି କାହିଁରୁ କେତେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ।

ମଣିଷ ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜୀବ । ତା'ର ମସ୍ତିଷ୍କ ଅନ୍ୟ ଜୀବର ମସ୍ତିଷ୍କ ଠାରୁ ଖୁବ୍ ଉନ୍ନତ ଧରଣର । ଏହାରି ଦ୍ୱାରା ସେ ଭଲ ମନ୍ଦ ଜାଣିପାରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୁଏ ଓ ଉନ୍ନତ ଚିନ୍ତାଧାରା ଫଳରେ ଉନ୍ନତରୁ ଉନ୍ନତ କରି ନୂଆ ନୂଆ ଉଦ୍ଭାବନ ଏବଂ ଆବିଷ୍କାର କରିପାରେ । ଆଦିମ ଆଦିବାସୀମାନେ ପ୍ରଥମେ ହାଡଭଙ୍ଗା ଖଟଣି ଖଟି ଅଣନିଶ୍ୱାସୀ ହୋଇ ଜୀବନ ଧାରଣ କରୁଥିଲେ । ଏହି ସମସ୍ୟା ଆଦିମ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ବେଶୀକାଳ ରହିଲା ନାହିଁ । ସେହିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କାହା ମସ୍ତିଷ୍କରୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଲା ଉପାୟ ପରେ ଉପାୟମାନ । ସେମାନଙ୍କୁ ଆଉ ବେଶୀ ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ହାତ ହତିଆର ଓ ଯନ୍ତ୍ରର ଯୁଗ ଆସିଗଲା, ମଣିଷ ଜାତି ନିଜେ ନ ଖଟି, ହାତ ହତିଆର ଓ ଯନ୍ତ୍ରକୁ ଖଟାଇ ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲଗାଇ ଭାବିଲା, ତା'ର ଗୋଟାଏ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ହୋଇଗଲା । କିନ୍ତୁ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ କ'ଣ ହେବ, ସମାଧାନ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଦେଖାଗଲା ଆହୁରି ଉତ୍କଟ ସମସ୍ୟା । ମଣିଷ ମସ୍ତିଷ୍କରୁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ଯନ୍ତ୍ର ଏତେ ଦ୍ରୁତ ଗତିରେ ଆଗେଇ ଚାଲିଲା ଯେ, ତାକୁ ଚଳାଇବା ପାଇଁ, ତାହାର ଉପଯୁକ୍ତ ବିନିଯୋଗ କରିବା ପାଇଁ ଯେତିକି ପରିଶ୍ରମ କରିବା କଥା, ମଣିଷର ମସ୍ତିଷ୍କ ସେତିକି ପରିଶ୍ରମ କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ଅକ୍ଷମ ହୋଇ-ପଡ଼ିଲା । ମଣିଷ ମସ୍ତିଷ୍କ ପୁଣି ଚିନ୍ତା କଲା କ'ଣ କଲେ ଆଉ ତାକୁ ଏତେ ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡିବ ନାହିଁ । ବେଳ ଆସିଲା ସେ ଉଦ୍ଭାବନ କଲା ନୂଆ ଉପାୟ, ଯନ୍ତ୍ରକୁ ତାକୁ ଆଉ ଚଳାଇବାକୁ ପଡିଲା ନାହିଁ । ଯନ୍ତ୍ରକୁ ଚଳାଇଲା ଯନ୍ତ୍ର । ସ୍ୱୟଂଚାଳିତ ଭାବେ ଯନ୍ତ୍ର ଚାଲିଲା । ଏହାକୁ ଇଂରାଜୀରେ କୁହାଗଲା ଅଟୋମେଶନ । ଏହି ଶବ୍ଦର ଉତ୍ପତ୍ତି ଗ୍ରୀକ୍ ଭାଷାରୁ ।

ଅଟୋମେଶନ ସମ୍ପର୍କରେ ଜାଣିବାକୁ ହେଲେ ଅନେକ ଉଦାହରଣ ଦିଆଯାଇପାରେ । ପ୍ରଥମେ ବିଚାର କରାଯାଉ ରକେଟ କଥା । ମନେକର ଗୋଟିଏ ରକେଟ ଚନ୍ଦ୍ର ଉପଗ୍ରହକୁ ଯିବ, ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚି ସେ ଚନ୍ଦ୍ରର ଚାରିପଟେ ଘୂରି ବୁଲିବ ଓ ଫଟୋ ଉଠାଇବ ଏବଂ ଫଟୋ ଉଠାଇ ସାରି ପୃଥିବୀକୁ ଫେରି ଆସିବ । ଏହି ଯେଉଁ ରକେଟଟି ଚନ୍ଦ୍ରକୁ ଯିବ, ଏହାକୁ ଚଳାଇବା ପାଇଁ କୌଣସି ଚାଳକର ଆବଶ୍ୟକତା ପଡ଼େ ନାହିଁ । କେବଳ ଚନ୍ଦ୍ରର ଗତି ଓ ଅବସ୍ଥିତି ଇତ୍ୟାଦିକୁ ହିସାବ କରି, ବାୟୁର ଘର୍ଷଣକୁ ଏଡ଼େଇ ପାରିଲା ଭଳି ଧାତୁରେ ନିର୍ମିତ ରକେଟରେ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ଇନ୍ଧନ ଯୋଗାଇ ଦେଲେ, ସେ ପୃଥିବୀ ପୃଷ୍ଠରୁ ପ୍ରାୟ ୨୫୦ ହଜାର ମାଇଲ ଗଲାପରେ ଚନ୍ଦ୍ର ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିଯାଏ । ପୃଥିବୀ ପୃଷ୍ଠରୁ ରକେଟ୍ ଚନ୍ଦ୍ର ଅଭିମୁଖେ ଗଲାବେଳେ ଠିକ୍ ଭାବେ ତା'ର ଗତି ପଥରେ ଯାଉଛି କି ନାହିଁ, ରକେଟ ଭିତରେ ଖଞ୍ଜା-ଯାଇଥିବା ଯନ୍ତ୍ରରୁ ଘନ ଘନ ବେତାର ସଙ୍କେତ ଆସି ପୃଥିବୀରେ ପହଞ୍ଚିଯାଏ ଓ ଯଦି କେଉଁଠି ରକେଟ ପଥଭ୍ରଷ୍ଟ ହେବାର ସଙ୍କେତ ମିଳେ, ତେବେ ପୃଥିବୀରୁ ରକେଟ ଇଞ୍ଜିନ୍‌କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପଠାଯାଇ ରକେଟ୍‌କୁ ଠିକ୍ ବାଟକୁ ଅଣାଯାଏ । ଯେଉଁ ସଙ୍କେତ ରକେଟରୁ ଆସେ ପୃଥିବୀକୁ ଓ ପୃଥିବୀରୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଯାଏ ରକେଟ ଇଞ୍ଜିନକୁ, ତାହା କୌଣସି ମଣିଷ ଦ୍ୱାରା କରାଯାଏ ନାହିଁ । ଯନ୍ତ୍ର ଖବର ଦିଏ, ଯନ୍ତ୍ର ଶୁଣେ, ଯନ୍ତ୍ର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦିଏ ଓ ଯନ୍ତ୍ର ସେହି ନିର୍ଦ୍ଦେଶକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରେ । ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରେ ଅଟୋମାଟିକ୍ ବା ସ୍ୱୟଂଚାଳନ ଯନ୍ତ୍ର ।

ଆମେ ଜାଣୁ ରେଳଗାଡ଼ିକୁ ଡ୍ରାଇଭର ବା ଚାଳକ ଚଳାଏ ଏବଂ ଗାର୍ଡ ରେଳଗାଡିର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାରକ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ । କିନ୍ତୁ ଏବେ ଜଣାଯାଇଛି ଚାଳକ ନ ଥାଇ ଗୋଟିଏ ମାଲବାହୀ ରେଳଗାଡି ୩୦ କି.ମି. ପଥ ସାଧିା କରିଛି ।

ପୃଥିବୀରେ ବହୁ ଭାଷା କହି ଜାଣିଥିବା ଲୋକ ବାସ କରନ୍ତି । ସବୁ ଦେଶର ଲୋକେ ସବୁ ଭାଷା ଜାଣି ନ ଥାନ୍ତି । ତେଣୁ କୌଣସି ଠାରେ ବିଶ୍ୱସମ୍ମିଳନୀ ହେଲେ କୌଣସି ଦେଶର ପ୍ରତିନିଧି ତାଙ୍କର ନିଜ ଭାଷାରେ କହୁଥିବା ବେଳେ ଅନ୍ୟ ଦେଶର ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କୁ ତାହା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅନୁବାଦ କରି ବୁଝାଇବା କଥା । ମାତ୍ର ଜଣେ ଲୋକ ଏତେ ପରିମାଣରେ ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ ଭାଷାରେ ଏବଂ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟରେ ବୁଝାଇବା ଆଦୌ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନ ଥାଏ । ଏହାର ସମାଧାନ ପାଇଁ ମଣିଷର ମସ୍ତିଷ୍କ ଏପରି ଭାବେ ଯନ୍ତ୍ର ଉଦ୍ଭାବନ କରିଛି ଯେ, ଏଥିପାଇଁ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶେଷଙ୍କୁ ଅନୁବାଦ କରି ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇବାକୁ ପଡ଼ୁନାହିଁ । ଯନ୍ତ୍ର ସବୁ କରୁଛି । ଅଟୋମେଟିକ୍ ଅନୁବାଦ ହୋଇଯାଉଛି । ମନେକର ଯଦି କୌଣସି ସମ୍ମିଳନୀରେ ଭାରତର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହିନ୍ଦିରେ ଭାଷଣ ଦେଉଥିବେ, ତେବେ ସବୁ ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କ କାନରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କାନ ଫୋନ ଲାଗିଥାଏ, ଏହି କାନ-ଫୋନ ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରତିନିଧି ସେମାନଙ୍କର ଭାଷାରେ ଭାଷଣଟି ଶୁଣିପାରିବେ । ଭାରତର ପ୍ରତିନିଧି ଯାହା ହିନ୍ଦିରେ କହୁଥିବେ, ସୋଭିଏତ୍ ରୁଷ୍‌ର ପ୍ରତିନିଧି ତାହା ରୁଷ ଭାଷାରେ ଶୁଣିବେ, ସ୍ପେନର ପ୍ରତିନିଧି ସ୍ପେନୀୟ ଭାଷାରେ, ଜାପାନର ପ୍ରତିନିଧି ଜାପାନୀ ଭାଷାରେ ଓ ଇଂଲଣ୍ଡର ପ୍ରତିନିଧି ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ଶୁଣିପାରିବେ । ଏଥିପାଇଁ ଅନୁବାଦକର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ପଡ଼େ ନାହିଁ । ସ୍ୱୟଂ ସ୍ୱୟଂ ଯନ୍ତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ ଏହା ହୋଇଯାଏ ।

ଚିତ୍ର କରିବା ପାଇଁ ଏବେ ସ୍ୱୟଂଚାଳିତ କଳ ବାହାରି ଗଲାଣି । ଏହି କଳରେ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କୁ କିଛି କରିବାକୁ ହେଉନାହିଁ । ଏହି କଳରେ ବିଜୁଳି ସୁଇଚ୍ ଓ ପବନ କବାଟ ଲାଗିଛି । କଳଟି ଭିତର ଦେଇ ଅନେକ ପଦାର୍ଥ ଚାଲିଯାଉଛି । ଯେଉଁ ପଦାର୍ଥରେ ରଙ୍ଗ ଦେବା କଥା, ସେଇଟି ପହଞ୍ଚି ଗଲେ ସୁଇଚ୍ ଓ ପବନ କବାଟ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଉଠୁଛନ୍ତି, ଯେଉଁଟିରେ ରଙ୍ଗ ଦେବାର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ, ସେଇଟି ଗଲାବେଳକୁ ସେହି ସୁଇଚ୍ ଓ ପବନ କବାଟ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ହୋଇ ପଡ଼ୁଛି ।

ସେହିପରି ପାଉଁରୁଟି ତିଆରିବା ପାଇଁ ଆଧୁନିକ ଧରଣର ସ୍ୱୟଂଚାଳିତ ଯନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଛି । ଏହି ଯନ୍ତ୍ର ଦ୍ୱାରା ମଇଦା ଚକଟା ହୁଏ, ମଇଦା ଚକଟି ସାରିଲା ପରେ ଯନ୍ତ୍ର ଏହି ଚକଟା ମଇଦାକୁ ସମାନ ଭାବରେ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରି କାଟିପକାଏ । କଟା ସରିବା ପରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ମନକୁ ମନ ସ୍ୱୟଂକ୍ରିୟ ଚୁଲି ଭିତରକୁ ଚାଲିଯାଏ । ପାଉଁରୁଟି ତିଆରି ହୋଇ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ, ଯନ୍ତ୍ର ତାକୁ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରି କାଟି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପାଉଁରୁଟି ମହମ ଦିଆ ମସୃଣ କାଗଜରେ ଗୁଡ଼ାଇ ଦେବା ପରେ ତାହା ବଜାରରେ ଯାଇ ବିକ୍ରି ହୁଏ । ଏହି ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ମଣିଷର ବିନା ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ବା ମଣିଷ ହାତର ବିନା ସାହାଯ୍ୟରେ ହୋଇଯାଏ ।

ବିଜୁଳି ବଲବ୍ ତିଆରି କାରଖାନାମାନଙ୍କରେ ଯନ୍ତ୍ର ଦ୍ୱାରା ବଲବ୍ ତିଆରି କରାଯାଉଛି । ଏହି ଯନ୍ତ୍ରକୁ କେବଳ ଜଣେ ଲୋକ ଚଳାଏ । ଗୋଟିଏ ଯନ୍ତ୍ରରୁ ପ୍ରତି ମିନିଟ୍‌ରେ ଅଠରଶହ ବଲବ୍ ଉତ୍ପାଦନ କରାଯାଏ ।

ଯଦି ଆମେ ମଟର ତିଆରି କାରଖାନା ଯାଇ ଦେଖିବା, ତାହା ହେଲେ ଆମେ ସେଠାରେ ଦେଖି ପାରିବା ୩୦୦ ଗଜ ଲମ୍ବର ଗୋଟିଏ ମେସିନ୍ କାମ କରୁଛି । ତାହାରି ଭିତରେ ରେଳଧାରଣା ବସାଇ ଦିଆ-ଯାଇଛି । ଗୋଟିଏ ପଟେ ଲୁହା ଚଦର ଚାଲିଛି । ଅନ୍ୟ ଏକ ସ୍ଥାନରେ ସେଥିରେ କଣା ବା ଫୋଡ଼ ସ୍ୱୟଂ ସ୍ୱୟଂ ହୋଇଯାଉଛି, ଆଉ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ କରତ ଦ୍ୱାରା ତାହା କାଟି ହୋଇଯାଉଛି, ପୁଣି ଅନ୍ୟ ଏକ ସ୍ଥାନରେ ଦେଖିନିଆଯାଉଛି, ଠିକ୍ ଭାବେ କାମ ହେଲାକି ନାହିଁ । ଏହି ଧରଣର ଟୁକୁଟା କାମ ତା' ଦେହରେ ହେଲେ ଯାଇ ମଟରର ସେ ପାର୍ଟଟା ବା ଅଂଶଟି ହୋଇଗଲା ବୋଲି ଜଣାଯାଏ । ଏହି ପାର୍ଟଟି ତିଆରି ସରିବା ପରେ ସେହି ୩୦୦ ଗଜ ବିଶିଷ୍ଟ ବଡ଼ ମେସିନ ଭିତରେ ଥିବା ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ମେସିନ ତାକୁ ବଜାଇ ଦେଖେ, ତାହା ଠିକ୍ ହେଲା କି ନାହିଁ । ଯଦି ପାର୍ଟଟିର ଶବ୍ଦ ଠିକ୍ ଭାବେ ଶୁଣାଯାଏ, ପାର୍ଟଟି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନରେ ରହେ । ନଚେତ୍ ପାର୍ଟଟି ଖରାପ ହୋଇଥିଲେ ବା ସେଥିରେ ଖଇଗ୍ଗ ଥିଲେ ମେସିନ୍ ତାକୁ ବାହାରକୁ ଫୋପାଡ଼ି ବାହାର କରିଦିଏ । ଏଥିପାଇଁ ଲୋକ ଆଦୌ ଦରକାର ହୁଏ ନାହିଁ । ସମସ୍ତ କାମ କରେ ସ୍ୱୟଂଚାଳିତ ଯନ୍ତ୍ର ବା ଅଟୋମେଶନ । ତାହାରି ଭିତରେ ଏପରି ଯନ୍ତ୍ର ଲାଗିଛି, ଯିଏକି କାମ ଠିକ୍ ଭାବରେ ଚାଲିଛି କି ନାହିଁ, ତାହା ସେ ସବୁ ଜାଣିପାରେ ଓ କାମକୁ ଠିକ୍ ଭାବେ କରିବା ପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ପକାଏ । ଆଉ ଏକ ଯନ୍ତ୍ର ଦ୍ୱାରା ମେସିନ୍ କେତେ କାମ କଲା, ଅର୍ଥାତ୍ କେତୋଟା ଫୋଡ଼ କଲା, ଘଣ୍ଟାକରେ କେତେ ଥର କାଟିଲା, ତାହା ତଦାରଖ କରେ । ଏହାଦ୍ୱା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କୁହାଯାଏ-'ଟ୍ରେଲେମିଟର' ବା ଗଣନା ଯନ୍ତ୍ର । ଏହି ଟ୍ରେଲେମିଟର ଖରାପ ହୋଇଗଲେ ଲାଲବତୀ ଜଳି ଉଠେ ଓ ଏହାକୁ ଉଠାଇ ନିଆଯାଇ ସେଥିରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ନୂଆ ଟ୍ରେଲେମିଟର ଲଗାଯାଏ ।

ଆଲୁମିନିୟମ୍ କପ୍ ତିଆରି କରିବା ପାଇଁ ଏକ ଅଟୋମାଟିକ୍ ମେସିନ୍ ବାହାରିଛି । ଏହି ମେସିନ୍‌ରେ କେବଳ ଆଲୁମିନିୟମ ଚଦର ମଣିଷ ଦ୍ୱାରା ଚଢ଼ାଇ ଦିଆଯିବା ପରେ ତା'ର ଭିତରେ ଚଦର କଟା ହୁଏ, କଟା ଚଦର ଖଣ୍ଡ କପ୍ ଆକାରର ଗୋଲେଇ ହୋଇଯାଏ, ସେହି ଚଦରରୁ ଖଣ୍ଡେ କାଟି ହୋଇ କପ୍‌ର ନାଡ଼ ତିଆରି ହୁଏ ଓ ସେହି ନାଡ଼ କପ୍ ଦେହରେ ଲଗିଯାଏ । ଏହି ମେସିନ୍‌ରେ ଏହି ପ୍ରକାର ଭାବେ ଦୁଇ ହଜାର କପ୍ ଏକ ଘଣ୍ଟାରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଏ । ଏହି ସ୍ୱୟଂଚାଳିତ ମେସିନର ଆକାର ୧୨ଫୁଟ ଲମ୍ବ, ୬ଫୁଟ ଓସାର ଓ ୮ଫୁଟ ଉଚ୍ଚ ।

ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗିଥିବା ବେଳେ ବହୁ ପରିମାଣର ଗୁଳି ଗୋଳାର ଆବଶ୍ୟକ ପଡ଼େ । ଆଗରୁ ତିଆରି ହୋଇ ରହିଥିବା ଗୁଳିଗୋଳା କେଉଁ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସରିଯିବ, ତାହା ଜାଣି ହୁଏ ନାହିଁ । ଏହାର ଅଭାବ ବେଳେ କେହି କେବେ ହେଲେ ହାତରେ ତିଆରି କରି ଚାହିଦା ପୂରଣ କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ଯେତେ ଲୋକ ଲଗିଲେ ବି କଦାପି ଚାହିଦା ପୂରଣ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଏହି ଚାହିଦାର ଅଭାବ ପୂରଣ ନିମନ୍ତେ ଏକ ପ୍ରକାର ସ୍ୱୟଂକ୍ରିୟ "ଉଠା ଅଟୋମେଟିକ୍ ମେସିନ୍" ଉଦ୍ଭାବନ କରାଯାଇଛି । ଏହି ମେସିନ୍‌କୁ ସୈନ୍ୟବାହିନୀର ପଛପଟେ ରଖାଯାଇ ଥାଏ । ଗୁଳିଗୋଳାର ଅଭାବବେଳେ କେବଳ କଞ୍ଚାମାଲ ମେସିନ୍‌କୁ ଯୋଗାଇ ଦେଲେ, ସେଥିରେ ଅପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ପରିମାଣର ଗୁଳିଗୋଳା ତିଆରି ହୋଇଯାଏ ।

ଗାଁ ଗହଳରେ ହେଉ କିମ୍ବା ସହର ବଜାରରେ ହେଉ ଆମକୁ ଲୁଗା ସଫା କରିବାକୁ ଧୋବାର ଆଶ୍ରୟ ନେବାକୁ ପଡ଼େ । ଧୋବା ଘରେ ଆମେ ମଇଳା ଲୁଗା ଦେଇ ଆସିବା ପରେ ସେ ଲୁଗାକୁ ସଫା କରି ଶୁଖାଇ ଇସ୍ତ୍ରୀ କରେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ବୈଜ୍ଞାନିକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ଯନ୍ତ୍ର-ଧୋବା ତିଆରି କରାଯାଇଛି, ସେ ଯନ୍ତ୍ରରେ କେବଳ ମଇଳା ଲୁଗାକୁ ଭର୍ତ୍ତି କରିଦେଲେ, ପାଞ୍ଚ ମିନିଟ ମଧ୍ୟରେ ଲୁଗାଟି ସଫା ଓ ଇସ୍ତ୍ରୀ ହୋଇ ତା' ଭିତରୁ ବାହାରି ଆସେ ।

କଳକାରଖାନା ଓ ସରକାରୀ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ସଂଖ୍ୟାରେ କର୍ମଚାରୀ କାମ କରନ୍ତି । ଏହି କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କର ମାସିକ ବେତନ ମାସ ଶେଷରେ ହିସାବ କରିବା ପାଇଁ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ କର୍ମଚାରୀ ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଏବେ ଆଉ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମାସିକବେତନ ହିସାବ କରାନଯାଇ, କରାଯାଉଛି କମ୍ପିଉ-ଟରରେ । କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କର ଦରମାଖାତା ଓ କାମ-ହିସାବ ଖାତା 'କମ୍ପିଉଟର'କୁ ପଠାଇଦେଲେ, ସେ ସବୁ ପ୍ରକାର ହିସାବ କରି ରିପୋର୍ଟ ଦେଇଦେଉଛି ।

ଆଜି ମନୁଷ୍ୟ ଯେଉଁ କୃତ୍ରିମ ଉପଗ୍ରହ, ଆକାଶକୁ ପଠାଉଛି, ପାରମାଣବିକ ବିଦ୍ୟୁତ୍ କେନ୍ଦ୍ରମାନ ଓ ବ୍ୟାପକ ତଥା ବିରାଟ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ସରବରାହ ସଂସ୍ଥାମାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଛି, ଯଦି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଚମତ୍କାର ସ୍ୱୟଂକ୍ରିୟ ଯନ୍ତ୍ରମାନ ବାହାରି ନ ଥାନ୍ତା, ଏହା କଦାପି ସମ୍ଭବପର ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା ।

ଅଟୋମେଶନ ସାହାଯ୍ୟରେ ଡାକ୍ତରମାନଙ୍କୁ ମାନବଶରୀରର ରୋଗ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ସହଜ ହେଉଛି । ଗଣିତ ବିଶାରଦମାନେ ଯେଉଁ କଠିନ ଅଙ୍କର ସମାଧାନ କରି ନ ପାରନ୍ତି, ସ୍ୱୟଂକ୍ରିୟ କମ୍ପିଉଟର ତା'ର ସମାଧାନ ଆଖି ପିଛୁଳାକେ କରି ପକାଉଛି ।

ଅଟୋମେଶନ ଏପରି ଅଦ୍ଭୁତ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି, ତାହା ନ ଦେଖିବା ଲୋକ ଆଦୌ ବିଶ୍ୱାସ କରିବ ନାହିଁ । ୧୯୫୮ ମସିହାରେ ବ୍ରୁସେଲ ଠାରେ ଏକ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଉଥିଲା । ଏହି ପ୍ରଦର୍ଶନୀରେ 'ଯାନ୍ତ୍ରିକ ହସ୍ତ' ବୋଲି ଗୋଟିଏ ସ୍ୱୟଂକ୍ରିୟ ଯନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହେଉଥିଲା । ଏହି 'ଯନ୍ତ୍ରହସ୍ତ' ଏପରି ଭାବରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା, ମଣିଷ ଯାହା ଭାବେ ତାହି ସେ ମଣିଷ ଭାବିବାମାତ୍ରେ ତାହାହିଁ କରୁଥିଲା । ମନେକର ଆପଣ ଉକ୍ତ ଯନ୍ତ୍ର ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିବା ଗୋଟିଏ କଙ୍କଣକୁ ହାତରେ ପିନ୍ଧି ଚିନ୍ତା କଲେ ଯେ ସେହି 'ଯନ୍ତ୍ର ହାତ'ଟା ତା'ର ହଲୁ । ଆପଣ ଏ କଥା ଭାବୁ ଭାବୁ ସେ 'ଯନ୍ତ୍ର-ହାତ' ହଲିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲାଣି । ପୁଣି ଆପଣ ଚିନ୍ତା କଲେ ସେ ହାତମୁଠା କରୁ, ସେ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ହାତ ମୁଠା କରିସାରିଲାଣି । ଆପଣ ଚିନ୍ତାକଲେ ତା'ର ଅଙ୍ଗୁଳିଗୁଡ଼ିକ ମେଲିଇ ଆମକୁ ତା'ର ଡାହାଣ ହାତ ଉପରକୁ ଟେକି ଦେଖାଉ, ତେଣେ 'ଯନ୍ତ୍ର-ହାତ'ର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଙ୍ଗୁଳି ଗୁଡ଼ାକ ମେଲା ହୋଇଗଲଣି ଓ ଡାହାଣ ହାତ ଉପରକୁ ଟେକି ସାରଲଣି । ଏଥିପାଇଁ ଆପଣଙ୍କୁ 'ଯନ୍ତ୍ର-ହାତ'କୁ ମୁହଁରେ କିଛି କହିବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ । କେବଳ ଯନ୍ତ୍ର ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ କଙ୍କଣକୁ ଆପଣଙ୍କ ହସ୍ତରେ ବାନ୍ଧି ଯାହା ଚିନ୍ତା କରିବେ, ତାହା ହଠାତ୍ 'ଯନ୍ତ୍ର-ହାତ' କରିଥାଏ । ଏହି ଯନ୍ତ୍ରଟି ରୁଷ୍‌ର ବୈଜ୍ଞାନିକମାନଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ଉଦ୍ଭାବନ କରାଯାଇଛି । ଯନ୍ତ୍ରଟି କୌଣସି ବିଦ୍ୟୁତ୍ ଶକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ମାନବ ଶରୀରରେ ଥିବା ସ୍ନାୟୁର ବୈଦ୍ୟୁତିକ ସ୍ପନ୍ଦନରେ ପରିଚାଳିତ ହୋଇଥାଏ । ହାତ ହରାଇଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଏହି ଯନ୍ତ୍ର ହାତ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୋଗାଇ ଦିଆଯାଉଛି । ଉକ୍ତ ହସ୍ତ ଦ୍ୱାରା ହସ୍ତ ନ ଥିବା ମଣିଷ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ସକ୍ଷମ ହୋଇପାରୁଛି । ସମୁଦ୍ର ତଳେ 'ଯନ୍ତ୍ରହାତ' ଦ୍ୱାରା ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଉଛି ଓ ଲୁହା କାରଖାନାର ବ୍ଲାଷ୍ଟ ଫରନେସ୍ ଫୁଟୁଥିବା ବେଳେ, ତାହା ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି ।

ଜଙ୍ଗଲରୁ କାଠ କଟାଯାଇ ଦୂର ସ୍ଥାନକୁ ଶଗଡ଼, ଟ୍ରକ କିମ୍ବା ନଦୀରେ ଭେଳା କରି ପଠାଇବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ଏଥିପାଇଁ ବହୁ ଶଗଡ଼, ଟ୍ରକ ଓ ଶ୍ରମିକଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତା ହୋଇଥାଏ । ଏହିଭଳି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଯେପରି ବ୍ୟୟ ବହୁଳ ସେହିପରି ମଧ୍ୟ କଷ୍ଟକର । କିନ୍ତୁ ଏବେ ସ୍ୱୟଂକ୍ରିୟ ଯନ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା କରାଯାଉଛି । ଯନ୍ତ୍ରଟି ପ୍ରଥମେ କାଠଗଡ଼ଗୁଡ଼ିକର ଲମ୍ବ, ମୋଟେଇ ଓ ଓଜନ ପ୍ରଭୃତି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିସାରି କାଠଗଡ଼ଗୁଡ଼ିକୁ ଗଣି ପକାଏ ଓ ତାହା ପରେ କାଠଗଡ଼କୁ ସବୁ ବାନ୍ଧି ଯେଉଁଥିରେ ଲଦିବା କଥା ଲଦି ପକାଏ ।

ରେଳ ଷ୍ଟେସନମାନଙ୍କରେ ମାପ ଓଜନ ଯନ୍ତ୍ରରେ ଯେପରି ଦଶ ପଇସିଟିଏ ପକାଇଦେଇ ନିମ୍ନଭାଗରେ ଥିବା ଗୋଟିଏ ଅଂଶରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ପଡ଼ିଲେ ଓଜନ ହେଉଥିବା ଲୋକର ଓଜନ ଗୋଟିଏ ଟିକେଟରେ ଲେଖି ହୋଇ ଯନ୍ତ୍ର ଭିତରୁ ବାହାରି ଆସେ, ସେହିପରି ଦୋକାନରେ ଖୁଚୁରା ବିକ୍ରୟ କରିବା ପାଇଁ ଆଉ କୌଣସି ଲୋକକୁ ନିଯୁକ୍ତି କରିବାକୁ ପଡ଼ୁନାହିଁ । କେବଳ ବୋତାମ ଟିପିଲେ ଆମ ଚାହିଦା ମୁତାବକ ଅର୍ଡର ନେଇଯାଏ ମେସିନ୍ ଓ ସେହି ମେସିନ ଆମକୁ ଜିନିଷ ଯୋଗାଇ ଦିଏ । ସେହି ମେସିନ ବି ଆମେ କେତେ ପଇସା ଦେବା ତାହା ସେ ହିସାବ କରିଦିଏ । ବର୍ତ୍ତମାନ ରେଳ ଷ୍ଟେସନ, ସିଗାରେଟ ଦୋକାନ, ସରବତ ଦୋକାନ କଫି ଦୋକାନ, ଚକୋଲେଟ ଦୋକାନ, ଷ୍ଟୁଡିଓ ଇତ୍ୟାଦିରେ ଏହି ଧରଣର ଅଟୋମାଟିକ୍ ମେସିନ୍ ପ୍ରଚଳନ କରାଗଲଣି । ଅଟୋମାଟିକ୍ ମେସିନ୍ ଭିତରକୁ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ପଇସା ପୂରାଇ ଦେଲେ ଚାହିଦା ମୁତାବକ ରେଳ ଟିକେଟ, ସିଗାରେଟ୍, ସର୍ବତ, କଫି, ଚକୋଲେଟ ଓ ନିଜର ଫଟୋ ବାହାରି ଆସେ । ଏହି ପଦ୍ଧତିରେ ସ୍ୱୟଂଚାଳିତ ଯନ୍ତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ ବିଦେଶରେ ସୌଖୀନ ହୋଟେଲମାନ ପରିଚାଳିତ ହେଉଛି ।

ବହି ବନ୍ଧାଇ ନିମନ୍ତେ ପାଞ୍ଚଟି ମେସିନ ବିଶିଷ୍ଟ ଗୋଟିଏ ବହି ବନ୍ଧେଇଯନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଛି । ଏହି ଯନ୍ତ୍ରରେ ବହିର ଫର୍ମା କାଗଜଗୁଡ଼ିକ ଆପେ ଆପେ ଭଙ୍ଗାଯାଏ, ଅଠା ଲଗାଯାଏ, ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଥାକ ସିଲେଇ ହୋଇଯାଏ, ପରେ ବହିଟି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଏ । ମେସିନ ଭିତରେ କଭର ବା ମଲାଟ ଲଗିଯାଏ ଓ କଡ଼ କାଟି ସୁନ୍ଦର କରିଦିଆଯାଏ । ଏହି ଯନ୍ତ୍ର ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତି ମିନିଟ୍‌ରେ ପ୍ରାୟ ଶହେ ଖଣ୍ଡ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବହି ବନ୍ଧେଇ ହୋଇଥାଏ ।

ସ୍ୱୟଂଚାଳନ ବିଦ୍ୟାର ଦ୍ରୁତ ଅଗ୍ରଗତି ଘଟିବା ଫଳରେ ଯେଉଁ ଅଦ୍ଭୁତ କାର୍ଯ୍ୟମାନ ସବୁ କରାଯାଉଛି, ଏ ମଣିଷ ଜାତି ତାହା ଦେଖି ଆଜି ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ପଡ଼ୁଛି । ଯେଉଁ ମଣିଷ ଜାତି ପଢ଼ିବା ଏବଂ ଲେଖିବା ପାଇଁ ତାଳପତ୍ର ଓ ଭୂର୍ଜପତ୍ର ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲା, ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗରେ କାଗଜରେ ମେସିନ ଦ୍ୱାରା ଛପା ହୋଇଥିବା ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଅକ୍ଷରର ବହିମାନ ପଢ଼ୁଛି । ଆଜିକି ଶହେ ବର୍ଷ ତଳେ ଯେଉଁ ମୁଦ୍ରଣ ଯନ୍ତ୍ର ଯେପରି ଭାବେ ବହି ମୁଦ୍ରଣ କରୁଥିଲା, ତାହାର ବହୁ ପରିମାଣରେ ବିକାଶ ଘଟିଛି । ଅଟୋମାଟିକ୍ ଟାଇପ୍‌ସେଟିଙ୍ଗ୍ ମୁଦ୍ରଣ ଯନ୍ତ୍ର ବାହାରିଛି । ସେଥିରେ ବହି ଛାପିବା ପାଇଁ ବହୁ ସୁବିଧା ହେଉଛି । 'ଲିନୋଟାଇପ୍' ଭଳି ଉପରକୁ ଦେଖାଯାଉଛି, କିନ୍ତୁ ଗୋଟିଏ ଟେପ୍ ବା ଫିତା ହେଉଛି ଏହାର ବିଶେଷତ୍ୱ । ଏହାର ସାହାଯ୍ୟରେ ଘଣ୍ଟାକୁ ପଚିଶ ହଜାର ଅକ୍ଷର 'ଖଞ୍ଜା' ହୋଇପାରୁଛି । ବିଭିନ୍ନ ଭାଷା ଶିକ୍ଷାଦେବା ନିମନ୍ତେ ଅଟୋମାଟିକ୍ ଯନ୍ତ୍ରକୁ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଛି ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଏହି ଯନ୍ତ୍ର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଲିଖିତ ଓ ମୌଖିକ ଉତ୍ତରକୁ ସଂଶୋଧନ କରିପାରୁଛି ।

ବହିର ପ୍ରୁଫ୍ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରୋନିକ୍ ଯନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଛି । ଏକ ମିନିଟ୍‌ରେ ଏହି ଯନ୍ତ୍ର ବଡ ପାଟିରେ ୧୨୦ଟି ଶବ୍ଦ ପଢ଼ିପାରୁଛି । ସ୍ୱୟଂକ୍ରିୟ ଫଟୋ କ୍ୟାମେରା ସାହାଯ୍ୟରେ ପୋଲିସ ମଟରର ନମ୍ବର ଟିପି ପାରୁଛି । ସମୁଦ୍ର ମଧ୍ୟରେ 'ସ୍ୱୟଂକ୍ରିୟ ଜଳବାୟୁ ଷ୍ଟେସନ' ମାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଇ ସମୁଦ୍ରର ବାୟୁଚାପ, ଉତ୍ତାପ, ପବନର ଦିଗ ଓ ଗତି, ବାୟୁରେ ଜଳକଣା ଓ ମେଘର ଅବସ୍ଥା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରାଯାଉଛି । ଏହି ଷ୍ଟେସନରୁ ପାଣିପାଗ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ତଥ୍ୟ ଜାଣିବା ପରେ ସମୁଦ୍ରରେ ଚଳପ୍ରଚଳ ହେଉଥିବା ଜାହାଜ ଓ ମାଛଧରା ନୌକାମାନଙ୍କୁ ସତର୍କ କରାଇ ଦିଆଯାଉଛି ।

ସ୍ୱୟଂକ୍ରିୟ ଯୁଗରେ ଯୁଦ୍ଧର ଭୟାବହତା ବଢ଼ିଯାଇଛି । ମଣିଷ ଜାତି କେତେବେଳେ ଯେ ଧ୍ୱଂସ ପାଇଯିବ ତାହା କହିହେବ ନାହିଁ । 'ଅଟୋମାଟିକ୍ ଯୁଦ୍ଧ' ଫଳରେ ଗୋଟାକ ପରେ ଗୋଟାଏ ଲେଖାଏ ସହର ଧ୍ୱଂସ ପାଇଯିବ । ହୃଦରୋଗ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ପାଇଁ ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରୋନିକ୍ କଂପ୍ୟୁଟର ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଛି । ଅକ୍ଲେଶରେ ଏହି କଂପିଉଟର ମଣିଷର ହୃଦ୍‌ରୋଗ ସମ୍ପର୍କରେ ଡାକ୍ତରଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ତଥ୍ୟ ଜଣାଇ ଦେଉଛି । ତୈଳ ଖଣିରୁ ତୈଳ ଉତ୍ତୋଳନ ସମୟରେ ଖଣି ଭିତରେ କ'ଣ କ'ଣ ଘଟୁଛି ଓ ଉତ୍ତୋଳନ କ୍ରିୟା କିପରି ଚାଲିଛି ତାହା ସ୍ୱୟଂକ୍ରିୟ ଯନ୍ତ୍ର ଦ୍ୱାରା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି ହେଉଛି । ଅଟୋମାଟିକ୍ ଯନ୍ତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ ଏକକାଳୀନ ହଜାର ହଜାର ସଂଖ୍ୟାର ଗାଈଙ୍କ ଠାରୁ କ୍ଷୀର ଦୁହାଁ ହୋଇ ପାରୁଛି । କ୍ଷୀର ଦୁହିଁ କ୍ଷୀରରୁ ଲହୁଣୀ ବାହାର କରି ବୋତଲରେ ପୂରାଇ କିମ୍ବା ପାକେଟରେ ଭର୍ତ୍ତିକରି କାଠ ଡବା ମଧ୍ୟରେ ଖଞ୍ଜି ଦେଉଛି ଦୂର ସ୍ଥାନକୁ ସୁବିଧାରେ ପଠାଇବା ନିମନ୍ତେ ।

ଅଟୋମାଟିକ୍ ଯନ୍ତ୍ର ଏବେ ମାଟି ନ ଥାଇ ଚାଷ କରି ପନିପରିବା ଉତ୍ପାଦନ କରିବାରେ ସଫଳ ହୋଇଛି । ଏହାକୁ କୁହାଯାଉଛି 'ମୃତ୍ତିକା ବିହୀନ ଚାଷ' । ଶ୍ରମିକବିହୀନ ଅଟୋମାଟିକ୍ ଲୁଗା କଳରେ ଲୁଗା ବୁଣାଯାଇ ବିଶ୍ୱରେ ଏକ ନୂତନ ଅଧ୍ୟାୟ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ଲୁଗା ଉତ୍ପାଦନ କ୍ଷେତ୍ରରେ । ଖବର କାଗଜ ପ୍ରକାଶ ଦିଗରେ ଏହିପରି ଏକ ନୂଆ ପରିକଳ୍ପନା ଉଦ୍ଭାବନ କରାଯାଇ, ଖବର କାଗଜମାନଙ୍କର ଖୁବ୍ ପ୍ରସାର ଘଟିଛି । ମନେକର ଦିଲ୍ଲୀରେ ଗୋଟିଏ ଖବର କାଗଜ ଛପା ଯାଉଛି । ଓଡ଼ିଶାର କଟକ ସହରରେ ଖୁବ ପ୍ରଚାର ହେବା ଦରକାର । ଦିଲ୍ଲୀରେ ଛାପି କଟକରେ ଆସି ବିକିଲା ବେଳକୁ ବହୁତ ଖର୍ଚ୍ଚ ପଡ଼ିଯିବ । ତେଣୁ ଟେଲି-ଟାଇପ-ସେଟର ବା 'ଦୂର ଟାଇପ ଖଞ୍ଜା' ଯନ୍ତ୍ର ବସାଇ, ଏହାର ସାହାଯ୍ୟରେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଗୋଟିଏ ଟେପ ବା ଫିତାରେ ଏଭଳି ଅକ୍ଷର ଛିଦ୍ର କରି ଦିଆଯାଇ ସେହି ଫିତାରୁ ଟେଲିଫୋନ କେବଲ ବା ରେଡ଼ିଓ ଦ୍ୱାରା ସଙ୍କେତ ଚାଲି ଆସୁଛି । ଏଣେ କଟକରେ ସେହି ସଙ୍କେତ ପହଞ୍ଚିଲା ମାତ୍ରେ ଏଠାରେ ଗୋଟାଏ ଫିତା (ଟେପ୍)ରେ ସେହି ଭଳି ଛିଦ୍ର ହୋଇ ଯାଉଛି । ଏହି ଫିତାକୁ ଲିନୋଟାଇପ ମେସିନକୁ ଯୋଗାଇ ଦେଲେ ଏଠାରେ ଅର୍ଥାତ୍ କଟକରେ ସଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଖବର କାଗଜ ଛପା ହୋଇଯାଉଛି ।

ଡାକଘରମାନଙ୍କରେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଚିଠି ବାଛିବା ପାଇଁ ଅଟୋମାଟିକ୍ ମେସିନ୍ କାମ କରୁଛି । ଏହି ମେସିନ୍ ୨୭୯ଟି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଠିକଣାକୁ ପ୍ରତି ମିନିଟରେ ୭୦୦ ଲେଖାଁ ଚିଠି ବାଛିବାରେ କୃତିତ୍ୱ ହାସଲ କରୁଛି । କମଳା, ପିଜୁଳି, ନାସପାତି ଓ ସେଓ ଇତ୍ୟାଦି ଫଳମାନଙ୍କୁ ତା'ର ସାନବଡ଼ ଆକାର ଅନୁସାରେ ବାଛବଛ କରିବାରେ ସ୍ୱୟଂକ୍ରିୟ ଯନ୍ତ୍ର ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଛି । ଯନ୍ତ୍ରଟି ପାଚିଲା, ଅଧା ପାଚିଲା, ପଚା, ସଢ଼ା ଫଳଗୁଡ଼ିକୁ ଅଲଗା ଅଲଗା କରିଦେଉଛି । ଆମେ ବୋଝେ ଦି'ବୋଝ କିମ୍ବା ଶଗଡ଼େ ଦି'ଶଗଡ଼ ଫଳଗୁଡ଼ିକୁ ବାଛିବାରେ କୌଣସି ଅସୁବିଧା ହୁଏ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁଠାରେ ହଜାର ହଜାର ସଂଖ୍ୟାରେ ଫଳମୂଳ ଜମାହୋଇ ରହୁଛି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଏ ଯନ୍ତ୍ର ବାଛବଛ କରୁଛି କିପରି ? ଏଥି ନିମନ୍ତେ ଫଟୋ ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରିକ୍ ସେଲ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରା ଯାଇଛି । କାଗଜ ଗୁଡ଼ାଇବା ବାକ୍‌ସରେ ଭର୍ତ୍ତି କରିବା, ବୋତଲରେ ଭର୍ତ୍ତି କରି ଠିପି ଦେବା, ଲେବୁଲ ମାରିବା ଇତ୍ୟାଦି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବେ ରହିଛି ଅଟୋମାଟିକ୍ ମେସିନ । ଏହି ଯନ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟ କୋଟି କୋଟି ସଂଖ୍ୟାରେ ତିଆରି କରୁଛି ଟିଣଡବା । ଟିଣଡବାରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବିଭିନ୍ନ ପଦାର୍ଥମାନ ଭର୍ତ୍ତି କରି ବନ୍ଦ କରିବା କାର୍ଯ୍ୟ ବି କରୁଛି ଆଖି ପିଛୁଳାକେ । ଜଣେ ଲୋକ ହାତଯାକ ପରିଶ୍ରମ କରି ୬୦ଟା ଟିଣଡବା ତିଆରି କରୁଥିବା ବେଳେ, ଏଥିରେ ପ୍ରତି ମିନଟ୍‌ରେ ତିଆରି ହୋଇ ପାରୁଛି ୩୦୦ଟି ଟିଣ ଡବା ।

ଦୈନନ୍ଦିନ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଥିବା ସିଗାରେଟ ଓ ବ୍ଲେଡ୍ ସ୍ୱୟଂକ୍ରିୟ ଯନ୍ତ୍ର ଯୋଗୁ ଅପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ପରିମାଣରେ ପ୍ରତିଦିନ ଉତ୍ପାଦନ କରାଯାଉଛି । ବ୍ଲେଡ୍‌ରେ ଥିବା କଣାକୁ ଅଟୋମାଟିକ୍ ମେସିନ୍‌ରେ କରାଯାଉଛି । ପାଣି ଦେଇ ଦୁଇଧାରକୁ ଦାଢ଼ ବି ଏହି ଯନ୍ତ୍ର କରି ଦେଉଛି ।

ଆମ ମନରେ ଗୁଞ୍ଜି ଗୁଞ୍ଜି ଏକ ପ୍ରଶ୍ନ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ଅଟୋମାଟିକ୍ ମେସିନ ଏତେ କାମ ଏତେ କମ୍ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ କିପରି କରି ପକାଉଛି ? ସେ ଏପରି କରିବା ପାଇଁ ଚିନ୍ତା କିପରି ଓ କେଉଁଠାରୁ ହାସଲ କରିଛି ? ଏହାକୁ ବୈଜ୍ଞାନିକମାନେ ଉତ୍ପାଦନ ପଦ୍ଧତି ଏପରିକି ମନୁଷ୍ୟ ଶରୀରରେ ଘଟୁଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟକୁ, ଗଣିତ ଭାଷାକୁ ଅନୁବାଦ କରିଦେଇଛନ୍ତି, ଅର୍ଥାତ୍ ଫର୍ମୁଲା ଓ ଇକ୍ୱେସନରେ ପକାଇଦେଉଛନ୍ତି । ଗାଣିତିକ ଫର୍ମୁଲା, ନିଦର୍ଶନ ବା ଚିହ୍ନ ଓ ଇକ୍ୱେସନ ଦ୍ୱାରା ବିଶେଷଜ୍ଞମାନେ ଜାଣି ପାରିବେ ଗୋଟାଏ ପଦାର୍ଥର ତାପ, ଗତି ବା ଅବସ୍ଥିତି କିପରି ଅଛି । ବିଭିନ୍ନ କାରଖାନା ଭିତରେ ଆର୍ଥନୀତିକ ସମ୍ବନ୍ଧ କ'ଣ, ଗୋଟାଏ ସ୍ଥିତିରେ ଉଡ଼ାଜାହାଜ ଇଞ୍ଜିନର ପାର୍ଟସ୍‌ଗୁଡ଼ାକ (ଅଂଶ) କିଭଳି ଅବସ୍ଥାରେ କାମ କରୁଛି, ଟ୍ରେନ ଯାତାୟତର କ୍ରମ କ'ଣ, ରୋଗୀର ଅବସ୍ଥା କିପରି ଅଛି, ଲୁଗାକାରଖାନାରେ ସ୍ୱୟଂଚାଳିତ ଯନ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଠିକ୍ ଭାବେ କାମ କରୁଛି କି ନାହିଁ—ସବୁ କହି ହୋଇଯାଏ ଗାଣିତିକ ଭାଷାରେ । (ଦେଖନ୍ତୁ-ଅଣୁ ପରମାଣୁ, ଉଦ୍‌ଭାବନ, ବିଜ୍ଞାନ, ମସ୍ତିଷ୍କ, ମେସିନ)

ଅଟୋମୋବାଇଲ-ବୈଦେ. ବିଶ.-ଗ୍ରୀକ୍‌ର 'ଅଟୋ' (ସ୍ୱୟଂ) ଓ ଲାଟିନ୍‌ର 'ମୋବିଲସ୍' (ଚଳିବା ବା ଘୂରିବା)-ଏହି ଦୁଇଟି ଶବ୍ଦ ମିଶ୍ରଣରେ 'ଅଟୋମୋବାଇଲ' ଶବ୍ଦର ସୃଷ୍ଟି । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଏହାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ସ୍ୱୟଂ ଗତିଶୀଳ । ବୈଦେ.ବି-ମଟର ଗାଡ଼ି, ସ୍ୱୟଂଗତିଶୀଳ ଗାଡ଼ି । (ଦେଖନ୍ତୁ-ଇଞ୍ଜିନ୍ ଗ୍ୟାସୋଲିନ୍, ଟାୟାର, ଟ୍ରାକ୍ଟର, ପରିବହନ, ପେଟ୍ରୋଲ, ବ୍ୟାଟେରୀ, ବ୍ରେକ୍, ମଟରଗାଡ଼ି, ମଟର ସାଇକେଲ, ଯାନବାହନ, ଯୁଦ୍ଧ, ରବର, ରାସ୍ତା ।)

ଅଟୋରିକ୍ସା-ବୈଦେ.ବି. (ଇଂ. ଅଟୋ + ରିକ୍ସା) - ଇଞ୍ଜିନ ଦ୍ୱାରା ଚାଳିତ ତିନି ଚକିଆ ଗାଡ଼ି । ଏହି ଗାଡ଼ିରେ ଖଞ୍ଜାଯାଇଥିବା ଯନ୍ତ୍ର, ଚାଳକର ଇଚ୍ଛାନୁଯାୟୀ ସ୍ୱୟଂକ୍ରିୟ ଭାବେ ଚାଲେ । ଏହାକୁ କେହି କେହି ତିନିଚକିଆ ସ୍କୁଟର ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି । ଆବଶ୍ୟକ ମତେ ଚାଳକ ଏହି ଅଟୋରିକ୍ସାକୁ ଦ୍ରୁତ ଗତିରେ କିମ୍ବା ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ଚଳାଏ । ଏହା ଯାତ୍ରୀ ନେବା ଆଣିବା ଏବଂ ଦ୍ରବ୍ୟ ପରିବହନରେ ସହାୟକ ହୋଇଥାଏ ।

ମଣିଷ ଯେତେବେଳେ ଅନୁଭବ କଲା ସୌଖୀନ, ବଡ଼ ବଡ଼ିଆ ଲୋକ, ଅଫିସର ଓ ରୋଗୀମାନେ ଚାଲିକରିଯିବାର ଅଭ୍ୟାସ ନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରୁ ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନକୁ ଯିବା ପାଇଁ ସେ ଗୋଟିଏ ଗାଡ଼ି ବାହାର କଲା । ସେ ଗାଡ଼ିର ଦୁଇଟି ଚକ । ସେ ଚକରେ ମୋଟା ରବରର ଏକ ଆବରଣ ଦିଆଯାଇଥାଏ । ଗାଡ଼ିଟିକୁ ଟାଣିଲେ ଚକଟି ରାସ୍ତା ଉପରେ ଗଡ଼ିଚାଲେ । ଏହି ଗାଡ଼ିକୁ ଗୋଟିଏ ଲୋକ ଟାଣି ଟାଣି ନିଏ । ଦୁଇଜଣ ବସିପାରିବା ଭଳି ଗୋଟିଏ ଗଦି ଥାଏ ଏବଂ ଆଗକୁ ଲମ୍ବା ଲମ୍ବା ଦୁଇଟି ହାତା, ରିକ୍ସା ସହ ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ହାତାକୁ ଧରି ରିକ୍ସା ଚାଳକ ଚାଲି ଚାଲି ଯାତ୍ରୀଙ୍କୁ ବସାଇ ନେଇ ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥାନରେ ଛାଡ଼ି ଦିଏ ଏବଂ ତା'ର ମୂଲ୍ୟ ସେ ନିଏ । ଆଗରେ ଯାଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ସତର୍କ କରାଇବା ନିମିତ୍ତ ହାତାର ଅଗ୍ରଭାଗରେ ଘାଗୁଡ଼ିର ମାଳ ଲାଗିଥାଏ । ତାହା ରିକ୍ସା ଚାଲିଲା ବେଳେ ଝଣ ଝଣ ଶବ୍ଦ କରୁଥାଏ । ତେଣୁ ଆଗରେ ଯାଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଜାଣେ ଯେ ପଛରେ ରିକ୍ସା ଆସୁଛି । ତେଣୁ ସେ ସତର୍କ ହୋଇଯାଏ ।

ଏହା କେବଳ ମଣିଷ ଯାତାୟତ କରିବାରେ ବ୍ୟବହାର ହେଉ ନ ଥିଲା । ଅଳ୍ପ ପରିମାଣରେ ମାଲପତ୍ର ବି ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରୁ ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନକୁ ପରିବହନ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କରାଯାଉଥିଲା । ଏ ପ୍ରକାର ରିକ୍ସା ଭାରତର କେତେକ ସହରରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ବି ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଛି ।

ଦୁଇ ଚକିଆ ରିକ୍ସା ଟାଣିବାରେ ଚାଳକକୁ ଯେପରି କଷ୍ଟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା, ସେହିପରି କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ହେଲେ ସମୟ ବି ଅଧିକ ଲାଗିଲା । ଏହାପରେ ଏହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଗଲା । ରିକ୍ସା ଦୁଇଚକ ପରିବର୍ତ୍ତେ ତିନଚକ ବିଶିଷ୍ଟ ହେଲା । ଏହି ଚକ ସାଇକେଲ ଚକ ପରି କରାଗଲା । ଏଥିରେ ଟାୟାର, ଟିଉବ ଏବଂ ଟିଉବ ଦେହରେ ପବନ ଦେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କଲା । ପଛରେ ଦୁଇଚକ ଏବଂ ଆଗରେ ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ଚକ ରଖାଗଲା ।

ସାଇକେଲକୁ ଯେପରି ମଣିଷ ସିଟ ଉପରେ ବସି ଚଳାଏ, ସେହିପରି ଚାଳକ ୩ ଚକିଆ ରିକ୍ସା ଚଳାଇବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଗଲା । ସାଇକେଲ ପରି ଏଥିରେ ପେଡ଼ାଲ, ଚାକ୍, ଚେନ, ହ୍ୟାଣ୍ଡେଲ, ମଡଗାର୍ଡ, ବ୍ରେକ ଇତ୍ୟାଦି ରଖାଗଲା । ପଛରେ ବସିବା ସ୍ଥାନ ଉପରେ ଏକ ଘୋଡ଼ଣିର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଗଲା । ଖରା ଏବଂ ବର୍ଷା ବେଳେ ଯାତ୍ରୀମାନେ ସୁବିଧାରେ ଯାତାୟତ କରିବା ପାଇଁ ଏକ ତମ୍ବୁର ଘୋଡ଼ଣୀ (*Hood*)ର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଗଲା । ଏହା ଦ୍ୱାରା ଅଳ୍ପ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ପୂର୍ବ ରିକ୍ସା ଠାରୁ ଏହା ଅଧିକ ବାଟ ଗତି କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହେଲା ଏବଂ ଚାଳକକୁ ଅଧିକ ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ଦିନକ ଭିତରେ ଅଧିକ ବାଟ ରିକ୍ସା ଚଳାଇ ସେ ଅଧିକ ପଇସା ରୋଜଗାର କଲା । ଏହାର ହ୍ୟାଣ୍ଡେଲରେ ଗୋଟିଏ ବେଲ ଲାଗିଥାଏ । ଆଗରେ ଯାଉଥିବା ଗାଡ଼ି ବା ପଥଚାରୀଙ୍କୁ ସତର୍କ କରାଇବା ପାଇଁ ଏହି ବେଲକୁ ଗୋଟିଏ ଲୁହା ଦଣ୍ଡରେ ପିଟି ଶବ୍ଦ ସୃଷ୍ଟି କରି ଲୋକଙ୍କୁ ସତର୍କ କରାଇବାକୁ ହୁଏ । ରାତିରେ ରିକ୍ସା ଚଳାଇବା ପାଇଁ କିରୋସିନ ଦ୍ୱାରା ଜଳୁଥିବା ଏକ ନିରାପଦ ଲ୍ୟାମ୍ପ୍‌ର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଥାଏ । ଏହି ପ୍ରକାର ରିକ୍ସା ବର୍ତ୍ତମାନ ସର୍ବତ୍ର ଦେଖାଯାଏ ।

ବିଜ୍ଞାନର ଅଗ୍ରଗତି ଦିନକୁ ଦିନ ଚାଲୁଛି । ଏହି ରିକ୍ସାକୁ ଆହୁରି ଉନ୍ନତ କରାଯାଇ ଦୂର ସ୍ଥାନକୁ ଯାତାୟତ ଲାଗି ବା ଅଳ୍ପ ମାଲପତ୍ରର ପରିବହନ ଲାଗି ଇଞ୍ଜିନ ଚାଳିତ ଆଉ ଏକ ରିକ୍ସା ଏ ମଣିଷ ତିଆରି କରିଛି । ତାହାର ନାମ ଅଟୋରିକସା ବା ସ୍ୱୟଂଚାଳିତ ରିକ୍ସା । ଏହା ୩ ଚକିଆ, ସାଧାରଣ ରିକ୍ସା ଠାରୁ ବହୁଗୁଣ ଗତିରେ ଯାଇପାରେ । ଏହାର ଚକଗୁଡ଼ିକ ସ୍କୁଟର ଚକ ପରି । ଏଥିରେ ଟାୟାର, ଟିଉବ ଲାଗିଥାଏ ଏବଂ ଗାଡ଼ିକୁ ହାଲୁକାରେ ଚଳାଇବା ପାଇଁ ଟିଉବ ଭିତରରୁ ପବନ ପ୍ରବେଶ କରାଇ ଦିଆଯାଏ । ତିନି ଚାରିଜଣ ବା ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ଅଳ୍ପ କିଛି ଲୋକ ଯାତାୟତ ପାଇଁ ଗାଡ଼ିର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥାଏ । ଯେଉଁଥିରେ ମାଲପତ୍ର ବୁହାଯାଏ, ତାହା ମାଲ ନେବା ଆଣିବା କରିବା ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବେ ତିଆରି ହୋଇ ଥାଏ । ଏହି ରିକ୍ସାରେ ଏକ ଇଞ୍ଜିନ ଯୋଡ଼ାଯାଇଥାଏ, ଯାହାକି ମଟର ସାଇକେଲ ଇଞ୍ଜିନ ପରି । ଏହା ପେଟ୍ରୋଲ ଏବଂ କେତେକ ସ୍ଥଳେ ଡିଜେଲରେ ଚାଲେ । ଗାଡ଼ିକୁ ଚଳାଇବା ପାଇଁ ଇଞ୍ଜିନରେ ଗିଅର ପଦ୍ଧତି ସହିତ ମଝିରେ ମଝିରେ ରୋକିବାର ଆବଶ୍ୟକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବ୍ରେକର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥାଏ । ଚାଳକ ଏହାର ଗତିକୁ ବଢ଼ାଇବା ଏବଂ କମାଇବା ପାଇଁ ଇଞ୍ଜିନରେ ବ୍ୟବସ୍ଥା ରଖାଯାଇଛି । ସତର୍କ ଘଣ୍ଟି, ଗାଡ଼ିର ବେଗ ଇତ୍ୟାଦି ଜାଣିବା ପାଇଁ ହର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ସ୍ପିଡ଼ୋମିଟରର ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିଛି ।

ଗାଡ଼ିଷ୍ଟାର୍ଟ କରିବାର ଏବଂ ବନ୍ଦ କରିବାର ସ୍ୱୟଂକ୍ରିୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଛି । ଖରାବର୍ଷାରେ ନିରାପଦରେ ଯାତ୍ରୀମାନେ କିମ୍ବା ଦ୍ରବ୍ୟାଦି ପରିବହନ ପାଇଁ ଉପରେ ଘୋଡ଼ଣି (*Hood*) ବ୍ୟବସ୍ଥା ଏଥିରେ ଥାଏ । ରାତିରେ ଯିବା ପାଇଁ ଆଗରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଆଲୋକ ଏବଂ ପଛ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ସତର୍କ କରାଇବା ପାଇଁ ପଛରେ ନାଲି ରଙ୍ଗର ବିଦ୍ୟୁତ୍ ଆଲୋକ ଖଞ୍ଜାଯାଇଥାଏ । ଏହି ଆଲୋକ ଇଞ୍ଜିନରେ ଥିବା ମାଗନେଟ ଏବଂ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ଉତ୍ପାଦନକାରୀ କଏଲ ବା (ଡାଇନାମୋ) ଦେହରୁ ସ୍ୱୟଂକ୍ରିୟ ଭାବେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥାଏ । ପେଟ୍ରୋଲ ଚାଳିତ ଅଟୋରିକ୍ସା ଠାରୁ ଡିଜେଲ ଚାଳିତ ଅଟୋରିକ୍ସା ବଡ଼ । ଏହା ଆକାରରେ ବଡ଼ ଏବଂ ଅଧିକ ଯାତ୍ରୀ କିମ୍ବା ମାଲପତ୍ର ନେବା ଆଣିବା କରିଥାଏ । ଯାତ୍ରୀ ଏବଂ ମାଲପତ୍ର ନିରାପଦରେ ନେବା ଆଣିବା କରିବା ଚାଳକଙ୍କ ଗାଡ଼ି ଚଳାଇବାର ଦକ୍ଷତା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ଜିପ, କାର ଟ୍ରେକର ଇତ୍ୟାଦି ଯେତେ ପ୍ରକାର ଗାଡ଼ି ବର୍ତ୍ତମାନ ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ନେବା ଆଣିବା କରୁଛି, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଲ୍ପ ଲୋକଙ୍କୁ ନେବା ଆଣିବା କରିବାରେ ଅଟୋ-ରିକ୍‌ସାରେ ଅଲ୍ପ ଖର୍ଚ୍ଚ ହୋଇଥାଏ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଭାରତ ତଥା ପୃଥିବୀର ବହୁ ସହର, ବଜାର ନଗରୀ ଏବଂ ଭଲ ରାସ୍ତା ଥିବା ମଫସଲ ଅଞ୍ଚଳରେ ଅଟୋ-ରିକ୍‌ସାର ପ୍ରଚଳନ ବହୁଳ ଭାବେ ହେଲାଣି । ସ୍ଥାନର ଦୂରତା, ରାସ୍ତାର ଅବସ୍ଥା ଏବଂ ସହର ବଜାରର ଦରଦେଖି ଚାଳକମାନେ ଭଡ଼ା ନେଇଥାନ୍ତି । କେତେକ ଅଟୋରିକ୍‌ସାରେ ସ୍ପିଡୋମିଟର ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଗତି ଜାଣିବାର ମିଟର ଲାଗିଥାଏ । ବାହାରିବା ସ୍ଥାନରୁ ପହଞ୍ଚିବା ସ୍ଥାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେତେ ବାଟ ସେ ଗତି କଲା, ସେହି ଅନୁସାରେ ଚାଳକଙ୍କୁ ଭଡ଼ା ଦେବାକୁ ହୋଇଥାଏ । କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ଯାତ୍ରୀଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଦେଖି ହୁଣ୍ଡା ଆକାରରେ ଭଡ଼ା ଛିଡ଼ିଥାଏ ।

ଅଟୋରିକ୍‌ସାରେ କେତେକ ସହରରେ ତିନିରୁ ଅଧିକ ଯାତ୍ରୀ ଯାତ୍ରା କରିବା ଦୋଷାବହ ବୋଲି ଆଇନାନୁମୋଦିତ ହୋଇଛି ଏବଂ କେତେକ ସହରରେ ବା ସ୍ଥାନରେ ୮ ରୁ ୧୨ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାତ୍ରୀ ବସି ଯାତାୟାତ କରନ୍ତି । ଏହା କିନ୍ତୁ ନିରାପଦ ନୁହେଁ । କୌଣସି ବଡ଼ ବଡ଼ ସହରକୁ ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ କେହି ଅଜଣା ବ୍ୟକ୍ତି ଯାଇଥିଲେ ରିକ୍‌ସା କିମ୍ବା ଅଟୋରିକ୍‌ସା ଚାଳକମାନେ ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ଇପ୍‌ସିତ ସ୍ଥାନରେ ଠିକ୍ ନେଇ ପହଞ୍ଚାଇ ଦିଅନ୍ତି । କାରଣ ସେମାନେ ସହର ବଜାରର ସମସ୍ତ ସ୍ଥାନ ଏବଂ ଠିକଣା ବାବଦରେ ଜ୍ଞାନ ହାସଲ କରିଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର କେତେକ ସହରରେ କେତେକ ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ରିକ୍‌ସା ଚାଳକ ଥାନ୍ତି, ଯେଉଁ ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ବିପଦରେ ପକାଇ ଟଙ୍କା ପଇସା ଅପ-ହରଣକରିବା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଧନଲୋଭରେ ନିର୍ଜନ ଯାଗାକୁ ନେଇ ହତ୍ୟା କରନ୍ତି । ତେଣୁ ଅଜଣା ଯାଗାରେ ରାତିରେ ରିକ୍‌ସା କିମ୍ବା ଅଟୋରିକ୍‌ସାରେ ଯିବା ନିରାପଦ ନୁହେଁ । ଅତି ଆବଶ୍ୟକ ହେଲେ ସ୍ଥାନୀୟ ପୋଲିସଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ନେଇ ରାତିରେ ଅଚିହ୍ନା ରିକ୍‌ସା ବା ଅଟୋ ରିକ୍‌ସାରେ ଯାତାୟାତ କରିବ ।

ଅଟୋଲକ୍‌ସ୍-ବୈଦେ.ବି. (ନାମ) (୧) ବରିଷ୍ଠ ଗଣିତ ବିଶାରଦ ଓ ଜ୍ୟୋତିଷ । ସେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ୬।୩୦ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା "ଗ୍ରହ-ଉପଗ୍ରହମାନଙ୍କର ଆବର୍ତ୍ତନ ବା ପରିଭ୍ରମଣ" ଓ "ଅଚଳ ନକ୍ଷତ୍ରମାନଙ୍କର ଉଦୟ ଓ ଅସ୍ତ" ନାମରେ ଦୁଇଖଣ୍ଡ ପୁସ୍ତକ ରଚନା କରିଥିଲେ । ଏହି ପୁସ୍ତକ ଦୁଇ ଖଣ୍ଡ ହଲ୍‌ସ୍ ସାହେବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ୧୮୮୫ ଖ୍ରୀ:ରେ ଲାଟିନ ଭାଷାରେ ଅନୁବାଦ କରାଯାଇଥିଲା ।

(୨) ଏହାଙ୍କ ନାମ ଗ୍ରୀକ୍ ପୁରାଣରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ପିତାଙ୍କ ନାମ ହର୍ମି ଓ ମାତାଙ୍କ ନାମ ସିଓନ । ସିଓନ ଜନୈକା ଅପ୍‌ସରୀ । ଅଟୋଲିକସ୍ ସୁନ୍ଦରରେ କନ୍ଦର୍ପ ସଦୃଶ ହୋଇଥିବାରୁ ମାତା ସିଓନ ସର୍ବଦା ଖୁବ୍ ଗର୍ବ କରୁଥିଲେ । ଜନୈକା ବନ୍ଧ୍ୟା ନାରୀକୁ ନିଜ ପୁଅର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ କଥା କହି ଉପହାସ କରିବାରୁ, ବନ୍ଧ୍ୟା ସ୍ତ୍ରୀ ଜଣକ ସିଓନଙ୍କ ଆଖିକୁ ତୀର ବିଦ୍ଧ କରି ଫୁଟାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଅଟୋଲିକସ୍ ପିତାଙ୍କ ଠାରୁ ବରପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ଯେଉଁ ଦ୍ରବ୍ୟ ଛୁଇଁ ଦେଉଥିଲେ, ସେ ଦ୍ରବ୍ୟ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ଆଗରୁ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ଫଳରେ ସେ ଅନ୍ଲେଶରେ ପାର୍ଣ୍ଣାସସ୍ ପର୍ବତର ପାଦଦେଶରେ ଅବସ୍ଥାନ କରି ବହୁ ଚୋରି ଓ ଠକେଇରେ ନିଜକୁ ସମ୍ପୃକ୍ତ କରି ଜୀବନ ଯାପନ କରୁଥିଲେ । ବହୁଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କର ଏପରି କାର୍ଯ୍ୟକୁ କେହି ଜାଣି ପାରିଲେ ନାହିଁ କି ତାଙ୍କୁ କେହି ଧରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସମୟ ଆସିଲା ସିସିଫସ୍ ବୋଲି ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ତାଙ୍କୁ ଧରିବାରୁ, ଅଟୋଲିକସ୍ ସିସିଫସ୍‌ଙ୍କର ଗୋଟେ ଗାଈକୁ ଚୋରିକରି ନେଇଗଲେ । ସିସିଫସ୍ ଛଦ୍ମବେଶରେ ବୁଲି ବୁଲି କିଛିଦିନ ତାଙ୍କ ଚୋରି ହୋଇଥିବା ଗାଈ ଗୋଠକୁ ଠାବ କଲେ । ଏହାଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅଟୋଲିକସ୍‌ଙ୍କୁ ଧରିବାକୁ କେହି ସକ୍ଷମ ହୋଇପାରି ନଥିଲେ ଓ ସେ ଚୋର ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କରିପାରି ନଥିଲେ । ସିସିଫସ୍ ଛଦ୍ମବେଶରେ ବୁଲି ନିଜର ଗାଈ ଗୋଠକୁ ଖୋଜୁଥିବା ସମୟରେ ଅଟୋଲିକସ୍‌ଙ୍କର କନ୍ୟା ଆଣ୍ଟିକ୍ଲିୟାଙ୍କୁ ଭୁଲେଇ ନେଇ ଆସିଥିଲେ । ଅଟୋଲିକସ ଚୌର୍ଯ୍ୟ ଓ ଧୂର୍ତ୍ତତାର ଦେବତା ବୋଲି ଗ୍ରୀକ୍ ପୁରାଣରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

(୩) ବିଖ୍ୟାତ ଇଂରେଜୀ ଭାଷାର କବି ସେକ୍ସ୍‌ପିୟରଙ୍କ ରଚିତ 'ଉଇଣ୍ଟରସ ଟେଲ୍' ପୁସ୍ତକର ନାୟକ । ଗ୍ରୀକ୍ ପୁରାଣର ଚୌର୍ଯ୍ୟ ଦେବତାଙ୍କ ଆଖିରେ ରଖି କବି ସେକ୍ସ୍‌ପିୟର ଏହି ନାୟକର ଚରିତ୍ର ଚିତ୍ରଣ କରିଛନ୍ତି ।

ଅଟ୍ଟୋଡ଼ସେକ୍–ବୈଦେ.(ଫ୍ରେଞ୍ଚ)–ଗୋଲାପ ଅତର ।

ଅଟ୍ଟ୍(ଧାତୁ)–ସଂ.–ଅନାଦର କରିବା, ଉପହାସ କରିବା ।

ଅଟ୍ଟ–ସଂ.କ୍ଳୀ. (ଅଟ୍ଟ ଧାତୁ+କର୍ତ୍ତୃ.ଅ, ଯାହା ସାଧାରଣ ଗୃହକୁ ଉପହାସ କରେ) – ଅଟ୍ଟାଳିକା, ପ୍ରାସାଦ, ବଡ଼ କୋଠା, କୋଠାର ଉପର ମହଲରେ ଥିବା ଘର, ହଟ୍ଟ, ହାଟ, ସରୁ ସୂତା ଲୁଗା, ଭାତ, ପକ୍ୱାନ୍ନ, ଧୃଷ୍ଟତା । ସଂ.ବିଣ (ହାସ୍ୟ ପୂର୍ବରେ ଯୁକ୍ତ)–ଉଚ୍ଚୈଃ ସ୍ୱର ଯୁକ୍ତ, ନିଯୁକ୍ତ, ଶୁଷ୍କ ।

ଅଟ୍ଟକ–ସଂ.ବି. (ଅଟ୍ଟ+କ) – କୋଠାର ଛାତ ଉପରେ ଥିବା କୋଠରି ।

ଅଟ୍ଟଟ–ସଂ.ବି. ଓ ବିଣ.(ଅଟ୍ଟ ଧାତୁ+କର୍ତ୍ତୃ.ଅ. ନିପାତନ) –(ଦେଖନ୍ତୁ–ଅଟ୍ଟ)

ଅଟ୍ଟନ–ସଂ.ବି.–ଚକ୍ର ଫଳକାସ୍ତ୍ର ବିଶେଷ, ଢାଲ ।

ଅଟ୍ଟସ୍ଥଳୀ–ସଂ.ବି.ସ୍ତ୍ରୀ.–ପ୍ରାସାଦ ବିଶେଷ, ଦେଶ ବିଦେଶ ।

ଅଟ୍ଟହସିତ–ସଂ.ବି. (କର୍ମଧା.)– ଉଚ୍ଚହାସ୍ୟ ।

ଅଟ୍ଟହାସ–ସଂ.ବି. ଅଟ୍ଟହାସ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଟ୍ଟହସା–ଦେ ବି. (ସଂ. ଅଟ୍ଟହାସ)–ଅଟ୍ଟହାସ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଟ୍ଟହାସ–ସଂ.ବି. (କର୍ମଧା. ଅଟ୍ଟ+ହାସ) – ଉଚ୍ଚହାସ୍ୟ, ଠୋ ଠୋ ହସ, ବିକଟ ହାସ୍ୟ, ଉପହାସ ବ୍ୟଞ୍ଜକ ହସ ।

ଅଟ୍ଟହାସକ – ସଂ. ବି. ପୁଂ. – କୁନ୍ଦବୃକ୍ଷ । ବିଣ. – ଉଚ୍ଚ ହାସ୍ୟକାରୀ ।

ଅଟ୍ଟହାସା–ସଂ.ବି ସ୍ତ୍ରୀ. – ଚଉଷଠି ଯୋଗିନୀ ମଧ୍ୟରୁ ଏକ ଯୋଗିନୀର ନାମ । (ଦେଖନ୍ତୁ–ଚଉଷଠି ଯୋଗିନୀ)

ଅଟ୍ଟହାସୀ–ସଂ. ବିଣ. ପୁଂ. (ଅଟ୍ଟ+ହସ ଧାତୁ+କର୍ତ୍ତୃ. ଇନ୍, ଅଟ୍ଟହାସିନ୍ ୧ମା. ୧ବ.) – ବିକଟ ହାସ୍ୟକାରୀ, ଉପହାସ ବ୍ୟଞ୍ଜକ ହାସ୍ୟକାରୀ । ସଂ.ବି.ପୁଂ. (ତାଣ୍ଡବ ନୃତ୍ୟ କାଳରେ ଏ ଅଟ୍ଟହାସ କରୁଥିବାରୁ) – ଶିବ, ମହାଦେବ । (ଅଟ୍ଟହାସିନୀ–ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଟ୍ଟହାସ୍ୟ– ସଂ. ବି. (କର୍ମଧାରୟ. ଅଟ୍ଟ+ହାସ୍ୟ) – ଅଟ୍ଟହାସ, ଠୋ ଠୋ ହସ, ବିକଟ ହାସ୍ୟ, ଉପହାସ ବ୍ୟଞ୍ଜକ ହସ ।

ଅଟ୍ଟାଟ୍ଟ–ସଂ.ବିଣ.ପୁଂ.(ଅଟ୍ଟ+ଅଟ୍ଟ୍)–ଅତ୍ୟୁଚ୍ଚ, ସର୍ବୋତ୍କର୍ଷ, ଅନାଦରଗ୍ରାହକ ।

ଅଟ୍ଟାଳ–ସଂ.ବି. (ଅଟ୍ଟ+ଅଲ)–ଅଟ୍ଟାଳିକା(ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଟ୍ଟାଳକ–ସଂ.ବି. (ଅଟ୍ଟାଳ+ସ୍ୱାର୍ଥେ. କ)–ଅଟ୍ଟାଳିକା ପ୍ରାସାଦ, ରାଜଗୃହ, ଇଟାତିଆରି ଘର, ପଥର ତିଆରି ଘର ।

ଯେଉଁ କୋଠା ଘର ବା ସୌଧର ଉଚ୍ଚତା ତାହାର ପ୍ରସ୍ଥ ଅପେକ୍ଷା ବହୁଗୁଣ ବଡ ହୋଇଥାଏ, ତାହାକୁ ଅଟ୍ଟାଳକ ବା ଟାୱାର (*Tower*) କୁହାଯାଏ । ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ଏହି ଅଟ୍ଟାଳକଗୁଡ଼ିକ ନିର୍ମାଣ କରିବାର ପ୍ରଧାନ କାରଣ ଥିଲା ଗଡ ବା ଦୁର୍ଗକୁ ଶତ୍ରୁର ଆକ୍ରମଣରୁ ରକ୍ଷା କରିବା । ଏହି ଅଟ୍ଟାଳକର ଶୀର୍ଷ ଭାଗରେ ସଶସ୍ତ୍ର ପ୍ରହରୀମାନେ ରହି ଦୂରରୁ ଶତ୍ରୁ ଆକ୍ରମଣକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି ଏବଂ ବିପଦ ବେଳେ ପ୍ରତି ଆକ୍ରମଣ ମଧ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି । ପୂର୍ବେ ମନ୍ଦିରର ମୁଖଶାଳା ଓ ପ୍ରାସାଦର ତୋରଣ ଓ ପ୍ରାଚୀର ଉପରେ ଏପରି ଅଟ୍ଟାଳକମାନ ନିର୍ମାଣ ହୋଇଥିବାର ଜଣାଯାଏ । ଖ୍ରୀ.ପୂ ୨୬୭୦ ପୂର୍ବରୁ ମେସୋପଟାମିଆରେ ଅଟ୍ଟାଳକ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳିଅଛି । ଭାରତରେ ପୂର୍ବେ ନାଳନ୍ଦା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ୩୦୦ ଫୁଟ ଉଚ୍ଚର ଏକ ଅଟ୍ଟାଳକ ରାଜା ନରସିଂହ ଗୁପ୍ତ ବାଳାଦିତ୍ୟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ କରାଯାଇଥିଲା । ଚୀନ ଦେଶରେ ମଧ୍ୟ ଇଟା ପଥରରେ ଅଟ୍ଟାଳକମାନ ନିର୍ମାଣ କରା ଯାଉଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ମଧ୍ୟ ଯୁଗରେ ଇଉରୋପ ଦେଶରେ ଅନେକ ରାଜା ଓ ସାମନ୍ତ ରାଜା ଏବଂ ଜମିଦାରମାନେ ନିଜ ନିଜ ଦୁର୍ଗରେ ଅଟ୍ଟାଳକ ନିର୍ମାଣ କରି ତହିଁର ସାମରିକ ଉପଯୋଗ କରୁଥିଲେ । ଇଂଲଣ୍ଡରେ ଯେତେସବୁ ଅଟ୍ଟାଳକମାନ ନିର୍ମାଣ କରା ଯାଇଥିଲା, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଲଣ୍ଡନର ଅଟ୍ଟାଳକ ଇତିହାସ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହା ରାଜାଙ୍କର ଅଭିଷେକ ଦ୍ରବ୍ୟ ସମ୍ଭାରର ଭଣ୍ଡାର ଘର । ପ୍ୟାରିସର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବିଶ୍ୱ ବିଖ୍ୟାତ ଅଟ୍ଟାଳିକା ଆଇଫେଲ ଟାୱାରର ନିର୍ମାଣ କଳା ସାଧାରଣ ସୌଧଠାରୁ ଭିନ୍ନ। (ଦେଖନ୍ତୁ-ଦୁର୍ଗ)।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଏକର୍ଷିତ ଭାବେ ରହିଥିବା ଗୁଜୁରାଟ ସଚିବାଳୟ ଓ ବିଧାନସଭା ଭବନ ଏବଂ ମାଡ୍ରାଜ ବିମାନ ବନ୍ଦରର ଟରମିନାଲ ସରକାରୀ ସ୍ଥପତିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ୧୯୮୫ ମସିହାର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅଟ୍ଟାଳିକା ରୂପେ ବିବେଚିତ ହୋଇଥିଲା। ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଘରୋଇ ସ୍ଥପତିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ଭାରତୀୟ ବହିର୍ବାଣିଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ ଓ ଏରେଗ୍ଲବ୍ ଅଫ୍ ଇଣ୍ଡିଆ କମ୍ପ୍ଲେକ୍ସ ୧୯୮୦ ମସିହାର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅଟ୍ଟାଳିକା ରୂପେ ପେଶାଦାର ସ୍ଥପତି ଶିଲ୍ଡ ଦ୍ୱାରା ମନୋନୀତ ହୋଇ ଶିଲ୍ଡ ପାଇଥିଲା।

ଅଟ୍ଟାଳି-ଦେ.ବି (ସଂ. ଅଟ୍ଟାଳ)-ଅଟ୍ଟାଳିକା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଟ୍ଟାଳିକା-ସଂ.ବି. (ଅଟ୍ଟାଳ + କ + ଆ) - ପ୍ରସ୍ତର ବା ଇଷ୍ଟକାଦି ନିର୍ମିତ ପ୍ରାସାଦ, କୋଠା, ରାଜ ପ୍ରାସାଦ।

ଅଟ୍ଟାଳିକାକାର-ସଂ.ବି. (ଅଟ୍ଟାଳିକା + କୃ ଧାତୁ + କର୍ତ୍ତୃ. ଅ)-ରାଜ ମିସ୍ତ୍ରୀ, ନୀଚ ସଙ୍କର ଜାତି ବିଶେଷ।

ଅଟ୍ଟାଳି-ଦେ ବି. (ସଂ. ଅଟ୍ଟାଳ) - ଅଟ୍ଟାଳିକା (ଦେଖ)

ଅଟୋହାନ- (*Otto Han*)- ବୈଦେଶିକ (ନାମ)- ୧୮୭୯ ମସିହା ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସ ୮ ତାରିଖ ଦିନ ଅଟୋହାନ ଜର୍ମାନର ଫ୍ରାଙ୍କ ଫୁର୍ଟ୍ ଆମମେନ୍ ସହରରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ। କୃତିତ୍ୱର ସହ ବାଲ୍ୟଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତ କରିବା ପରେ ସେ ମାର୍ ଦୁର୍ଗ ଓ ମ୍ୟୁନିକ୍ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ରସାୟନ ବିଦ୍ୟାରେ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରିଥିଲେ। ଛାତ୍ର ଜୀବନର ପରିସମାପ୍ତି ଘଟିବା ପରେ ସେ ଅଧ୍ୟାପନା ଓ ଗବେଷଣାକୁ ନିଜର ଜୀବିକା ରୂପେ ଆଦରି ନେବାକୁ ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ। ବିଜ୍ଞାନ ନିଧ୍ୟାତ୍ରୟୀ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ସନ୍ଦର୍ଭ ରଚନା କରିଥିବା ହେତୁ ୧୯୦୧ ମସିହାରେ ତାଙ୍କୁ ମାର୍ ଦୁର୍ଗ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ତରଫରୁ ପି. ଏଚ୍. ଡି. ଉପାଧି ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଥିଲା। ଡକ୍ଟରେଟ୍ ଉପାଧି ହାସଲ କରିବା ପରେ ଉଚ୍ଚତର ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଗବେଷଣା କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ଇଂଲଣ୍ଡ ଯାଇଥିଲେ। ୧୯୦୪ ମସିହାରେ ସେ ଲଣ୍ଡନ ଠାରେ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ରସାୟନବିତ୍ ରାମ୍‌ସେଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ଗବେଷଣା କରିଥିଲେ। ରୁଦର୍ ଫୋର୍ଡଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ଗବେଷଣା କରିବା ପାଇଁ ପୁନଶ୍ଚ ସେ ୧୯୦୫ ମସିହାରେ କାନାଡ଼ା ଯାତ୍ରା କଲେ। ସେତେବେଳକୁ ରୁଦରଫୋର୍ଡ ସେଠାରେ ମ୍ୟାକ୍‌ଗିଲ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅଧ୍ୟାପନା ଓ ଗବେଷଣାରେ ଆତ୍ମ ନିୟୋଗ କରିଥିଲେ। ପ୍ରବୀଣ ପଦାର୍ଥ ବିଜ୍ଞାନୀ ଫ୍ରେଡେରିକ୍‌ସଡ଼ି ରୁଦର୍ ଫୋର୍ଡଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ନିଜର ଗବେଷଣାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ କରି ରାମ୍‌ସେଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱାଧୀନରେ ଗବେଷଣା କରିବା ପାଇଁ ଇଂଲଣ୍ଡ ଯାତ୍ରା କରିବା ଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ସ୍ଥାନଟି ଖାଲି ପଡ଼ିଥିଲା, ଅଟୋହାନ ସେହି ସ୍ଥାନଟି ପୂରଣ କରିଥିଲେ। ରୁଦର ଫୋର୍ଡଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଏକ ବର୍ଷ ତେଜସ୍କ୍ରିୟତା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସାତ୍ମକ ଗବେଷଣା କରିବା ପରେ ୧୯୦୬ ମସିହାରେ ଅଟୋହାନ୍ ସ୍ୱଦେଶକୁ ଫେରି ଆସିଥିଲେ।

ପରମାଣୁର ବିଭାଜନ ଓ ତଜ୍ଜନିତ ଶକ୍ତି ଉତ୍ପାଦନ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ତଥ୍ୟ ଆବିଷ୍କାର କରି ପ୍ରବୀଣ ଜର୍ମାନ୍ ରସାୟନବିତ୍ ଅଟୋହାନ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ତୃତୀୟ ଓ ଚତୁର୍ଥ ଦଶକରେ ବିଜ୍ଞାନ ଜଗତରେ ଅଭୂତପୂର୍ବ ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ। ତାଙ୍କ ଅବିସ୍ମରଣୀୟ ଆବିଷ୍କାରକୁ ସର୍ବ ପ୍ରଥମେ ପରମାଣୁ ବୋମା ପରି ପ୍ରଳୟଙ୍କରୀ ମାରଣାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ନିର୍ମାଣ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଏହାକୁ ମାନବ ଜାତିର କଲ୍ୟାଣ ସାଧନ ନିମନ୍ତେ ବିନିଯୋଗ କରାଯାଉଛି। ପରମାଣୁର ବିଭାଜନ ଯୋଗୁ ଜାତ ହେଉଥିବା ଶକ୍ତିକୁ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ଶକ୍ତିରେ ରୂପାନ୍ତରିତ କରାଯାଇ ଶିଳ୍ପ ଓ କୃଷି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଶକ୍ତିର ଚାହିଦା ମେଣ୍ଟାଇବା ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି। ଆମ ଦେଶ ପରି ବିକାଶଶୀଳ ଦେଶମାନଙ୍କରେ ଏପରି ପରିକଳ୍ପନାକୁ ବାସ୍ତବ ରୂପ ଦେଇ ଶିଳ୍ପ ଓ କୃଷିର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ଯୋଜନା ମାଧ୍ୟମରେ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଉଛି। ପରମାଣୁର ବିଭାଜନ ଏବଂ ପରମାଣୁ ଶକ୍ତି ଉତ୍ପାଦନ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଉଚ୍ଚ କୋଟୀର ଗବେଷଣା ଯୋଗୁଁ ଅଟୋହାନ୍‌ଙ୍କୁ ୧୯୪୪ ମସିହାରେ ରସାୟନ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ନୋବେଲ ପୁରସ୍କାର ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଥିଲା।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ହିରୋସୀମା ଓ ନାଗାସାକିରେ ପରମାଣୁ ବୋମାର ବିସ୍ଫୋରଣ ଯୋଗୁ ଯେଉଁ ଅଭୂତପୂର୍ବ କ୍ଷତି ଘଟିଗଲା, ତାହା ଜାଣିବା ପରେ ଅପେନ୍‌ହାଇମର୍‌ଙ୍କୁ ଅନେକ ଏଥିପାଇଁ ଦୋଷୀ ସାବ୍ୟସ୍ତ କରିଥିଲେ । ପରମାଣୁ ଶକ୍ତିକୁ ମାନବ ଜାତିର ହିତସାଧନ ପାଇଁ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଏପରି ଧ୍ୱଂସାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଦାରୁଣ ଆଘାତ ଲାଗିଥିଲା । ନିଜର ଶୋକଭାର ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି ସେ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଶ୍ୱ ମହାଯୁଦ୍ଧର ଅବସାନ ଘଟିବା ପରେ ସେ ପରମାଣୁ ବୋମା ନିର୍ମାଣ କରିବାର ଯୋଜନା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଦୃଢ଼ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରିଥିଲେ । ୧୯୫୭ ମସିହାରେ ସ୍ୱଦେଶରେ ଏପରି ବୋମା ତିଆରି କରାଯିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ ହେଉଥିବା ବେଳେ ସେ ଆଦୌ ସେ ଯୋଜନାରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ସଂକଳ୍ପବଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ । ୧୯୬୮ ମସିହାରେ ଏହି ବିଶିଷ୍ଟ ରସାୟନବିତ୍‌ଙ୍କର ମହାପ୍ରୟାଣ ଘଟିଥିଲା ।

ଅଟ୍ୟା-ସଂ. ବି. (ଅଟ ଧାତୁ+ଭାବ. ଯ+ଆ) - ଅଟନ, ପର୍ଯ୍ୟଟନ, ଭ୍ରମଣ ।

ଅଟ୍ରି-ଦେ.ବି. (ନାମ) - ଅଟ୍ରି, ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାର ବାଘମାରି ଗ୍ରାମ ଠାରୁ ୨ କିଲୋମିଟର ଦୂରରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ ଉଷ୍ଣ ପ୍ରସ୍ରବଣ ଅଛି । ଏହା ଖୋରଧା ଠାରୁ ତେର କିଲୋମିଟର ଓ ଭୁବନେଶ୍ୱର ଠାରୁ ୪୨ କିଲୋମିଟର ଦୂରରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହି ସ୍ଥାନଟି ଏକ ମନୋରମ ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟରାଜିରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏଠାକୁ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରାନ୍ତରୁ ହଜାର ହଜାର ଦର୍ଶକ ସ୍ନାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଆସି ସମବେତ ହୁଅନ୍ତି । ଅଟ୍ରିର ଅନତି ଦୂରରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ହଟକେଶ୍ୱର ମହାଦେବ ମନ୍ଦିର ଅବସ୍ଥିତ । ଭୁବନେଶ୍ୱରଠାରୁ ଟ୍ୟାକ୍‌ସି, ମିନିବସ୍ ଓ ଟେମ୍ପୋ ଯୋଗେ ଅଟ୍ରିକୁ ଗମନାଗମନର ସୁବିଧା ଅଛି । ବସ ଯୋଗେ ଗଲେ ବାଘମାରି ଠାରେ ଓହ୍ଲାଇ ଅଟ୍ରିକୁ ଚାଲିକରି ଯିବାକୁ ହୁଏ । ମକର ସଂକ୍ରାନ୍ତି ଦିନ ଏଠାରେ ଏକ ବିରାଟ ଧରଣର ମେଳା ହୁଏ । ଆଖପାଖ ତଥା ଦୂରଦୂରାନ୍ତରୁ ବହୁଲୋକ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତି । ଘରର ଆସବାବ ପଦାର୍ଥମାନ ଏଠାରେ କ୍ରୟ ବିକ୍ରୟ ହୁଏ । ଏହି କ୍ରୟ ବିକ୍ରୟ ପ୍ରାୟ ଏକମାସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲାଗିରହେ । ମକର ସଂକ୍ରାନ୍ତି ଦିନ ପାହାନ୍ତାରୁ ବନ୍ଧ୍ୟା ସ୍ତ୍ରୀ ମାନେ ସନ୍ତାନସନ୍ତତି ପାଇବା ଆଶାରେ ଉଷ୍ଣ-ପ୍ରସ୍ରବଣରୁ ନିର୍ଗତ ଗନ୍ଧକଯୁକ୍ତ ଜଳ ଯେଉଁ ଖାଲ (କଥିତନାମ-"କୁଆକୁଣ୍ଡ") ମଧ୍ୟ ଦେଇ ବାହାରିଯାଏ, ତାହାରି ମଧ୍ୟକୁ ଅରୁଆଚାଉଳ ଓ ଗୁଆ ନିକ୍ଷେପକରନ୍ତି । ହଟକେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ସ୍ମରଣକରି ଏହି 'କୁଆକୁଣ୍ଡ'ରେ ଗୁଆ ଖୋଜନ୍ତି । ଲୋକଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ବନ୍ଧ୍ୟା ସ୍ତ୍ରୀ ଗୁଆ ପାଇଲେ ସେ ପୁତ୍ର ବା କନ୍ୟାବତୀ ହୁଏ । ଲୋକ ମୁଖରୁ ଶୁଣାଯାଏ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ହଟକେଶ୍ୱରଙ୍କ ଠାରୁ କିଛି ହରିଡ଼ା ଏବଂ ଗୁଆ ପୂଜିତ ହୋଇ ଏହି 'କୁଆକୁଣ୍ଡ'ରେ ସେବକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିକ୍ଷେପ କରାଯାଇଥାଏ । ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀ ହରିଡ଼ା ପାଏ ସେ ପୁତ୍ର ଏବଂ ଯେ ଗୁଆ ପାଏ ସେ କନ୍ୟା ପ୍ରାପ୍ତହୁଏ । ମାତ୍ର ବେଳେବେଳେ ଏହି ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନେ ଗୁଆ କିମ୍ବା ହରିଡ଼ା ନପାଇ ମାଛ ଇତ୍ୟାଦି ପାଇଲେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ହଟକେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ସ୍ମରଣକରି ଗିଳିଦିଅନ୍ତି । କେତେକ ସ୍ତ୍ରୀ କଣ୍ଟାଯୁକ୍ତ ମାଛ ଗିଳିଦେବା ଫଳରେ ତଣ୍ଟିରେ ଲାଗିଯିବାରୁ ଡାକ୍ତରଖାନାର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇଥିବାର ଜଣାଯାଇଛି ।

ଉଷ୍ଣ ପ୍ରସ୍ରବଣରୁ ନିର୍ଗତ ଜଳର ଉତ୍ତାପ ୫୫° ସେଣ୍ଟିଗ୍ରେଡ଼ । ଏହି ଉଷ୍ଣ ପ୍ରସ୍ରବଣର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇଥିବା ଜଳଭଣ୍ଡାର ବା କୁଆକୁଣ୍ଡର ପରିଧି ୧୦ଫୁଟ ଓ ଗଭୀରତା ୧୫ଫୁଟ । ଏହି ଜଳ ଭଣ୍ଡାରରୁ ପ୍ରତି ଘଣ୍ଟାରେ ୩୭୫ ଘନଫୁଟ ଜଳ ବାହାରକୁ ନିର୍ଗତ ହୋଇଥାଏ ।

ଅଠ୍ (ଧାତୁ)-ଗମନ କରିବା ।

ଅଠଉର-ଦେ.ବିଣ. (ସଂ.ଅସ୍ଥିର)-ଅସ୍ଥିର, ଅନିଶ୍ଚିତ, ଭ୍ରମଣଶୀଳ ।

ଅଠଚାଳିଶ-ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ (ସଂ. ଅଷ୍ଟଚତ୍ୱାରିଂଶତ୍)- ୪୮ ସଂଖ୍ୟା । ବିଣ. ୪୮ ସଂଖ୍ୟକ ।

ଅଠଚାଳିଶି-ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଠଚାଳିଶ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଠଣି-ଦେ ବିଣ.-ଅଘଟଣ, ଅସୁନ୍ଦର ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଠତରଶ-ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଷ୍ଟଷଷ୍ଠିଂଶତ୍, ଅଠଷଠିଶ ସଂଖ୍ୟା । ବିଣ.-୩୮ ସଂଖ୍ୟକ ।

ଅଠତରିଶି-ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଠଷଠିଶ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଠତ୍ରିଶ-ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଠଷଠିଶ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଠତ୍ରିଶି-ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଠଷଠିଶ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଠର-ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ. (ସଂଖ୍ୟାବାଚକ) (ସଂ ଅଷ୍ଟାଦଶ, ପ୍ରା.-ଅଟ୍ଠାରସ) ଦଶ ସଂଖ୍ୟାରୁ ଆଠ ଅଧିକ, ୧୮ ସଂଖ୍ୟା । ଦେ. ବି.-ପଶା ଖେଳର ୩ଟି କାଠିରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ୬ ବିନ୍ଦୁ କରି ପଡ଼ିବା ପଠ । (ଦେଖନ୍ତୁ-ଅଷ୍ଟାଦଶ)

ଅଠରଗଡ଼-ଦେ.ବି.-ଅଠରଗଡ଼ କହିଲେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନକୁ ବୁଝାଏନାହିଁ । ଏହା ଅଠରଗୋଟି ଗଡ଼ ବା ଦୁର୍ଗର ସମାହାରକୁ ବୁଝାଏ । ଏହି ଅଠରଗଡ଼ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରାଚୀନ ରାଜ୍ୟ କଳାହାଣ୍ଡି, ମୟୂରଭଞ୍ଜ, ଜୟପୁର, ସମ୍ବଲପୁର, ଖେଉଁଝର ଏବଂ ଓଡ଼ିଶା ବାହାରର ରତନପୁର, ରାୟପୁର, ବସ୍ତର ଓ ବିଜୟ ନଗରମ୍ ରାଜ୍ୟରେ ଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ଇତିହାସ ଅନୁଧ୍ୟାନ କଲେ ଜଣାଯାଏ, ତତ୍କାଳୀନ ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡ ରାଜ୍ୟ ଦକ୍ଷିଣରୁ ଗୟା ଓ ଭାଗଲପୁର ଠାରୁ ଝାଡ଼ି ଜୟପୁର ଏବଂ ବସ୍ତର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗ୍ରେଟ ନାଗପୁର, ଓଡ଼ିଶା, ଛତିଶଗଡ଼ ଓ ଜୟପୁର ରାଜ୍ୟର ପାର୍ବତ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳକୁ ନେଇ ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଏଥି ମଧ୍ୟରୁ ଛତିଶଗଡ଼ ରାଜ୍ୟ ରତନପୁରର ଅଠରଟି ଗଡ଼ ଓ ରାୟପୁରର ଅଠରଟି ଗଡ଼କୁ ନେଇ ହୟହୟ ରାଜବଂଶ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରିଥିଲା । ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡ ରାଜ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରଦ ରାଜାମାନେ ନିଜ ରାଜ୍ୟରେ ଅଠରଟି ସୁଦୃଢ଼ ଗଡ଼ ବା ଦୁର୍ଗ ନିଜ ଶାସନାଧୀନରେ ରଖି ରାଜ୍ୟର ସାମରିକ ଶକ୍ତିକୁ ଦୃଢ଼ କରିବାପାଇଁ ଚେଷ୍ଟିତ ହେଉଥିଲେ ଏବଂ ଯେଉଁ ରାଜ୍ୟର ରାଜା ଅଠରଟି ଗଡ଼ ନିଜ ରାଜ୍ୟରେ ନିର୍ମାଣ କରିପାରୁଥିଲେ ସେମାନେ ଅନ୍ୟ ରାଜ୍ୟର ରାଜାଙ୍କ ତୁଳନାରେ ବେଶୀ ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । କାରଣ ଏହିପରି ଅଠରଗଡ଼ ବିଭିନ୍ନ ରାଜ୍ୟରେ ଥିବାର ଐତିହାସିକ ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ପ୍ରମାଣ ସ୍ୱରୂପ ନିମ୍ନଲିଖିତ ରାଜ୍ୟ ଏବଂ ଗଡ଼ମାନଙ୍କର ତାଲିକା ଦେଖିଲେ ଏ ସଂପର୍କରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ରୂପେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ ।

୧-ରତନପୁର ରାଜ୍ୟର ଅଠରଗଡ଼- (୧) ରତନପୁର (୨) ମାରେ (୩)ବିଜୟପୁର (୪)ଖାରେଦ (୫)କୋଟଗଡ଼ (୬)ନୟାଗଡ଼ (୭)ସୋନ୍ଥି (୮)ଓଖାର (୯)ପାଣ୍ଡ୍ରଭଟ୍ଟ (୧୦) ସିମାରିଆ (୧୧) ଚମ୍ପା (୧୨) ଲଫା (୧୩) ଛୁରି (୧୪) କେନ୍ଦା (୧୫) ମାଟିନ୍ (୧୬)ଇଉପ୍ରୋରା (୧୭) ପେଣ୍ଡ୍ରା (୧୮) କୁରକୁଟି ।

୨-ରାୟପୁର ରାଜ୍ୟର ଅଠରଗଡ଼-(୧)ରାୟପୁର (୨)ପାଟଣା (୩) ସିମ୍ୟା (୪)ସିଙ୍ଗାରପୁର (୫)ଲୟାଣ (୬)ଆମୋରା (୭) ଡ୍ରଗ (୮) ସରଦା (୯) ସିରସା (୧୦) ମୋହଡ଼ି (୧୧) ଖଲରି (୧୨) ଶିରିପୁର (୧୩) ଫିଙ୍ଗେଶ୍ୱର (୧୪) ରାଜେନ (୧୫) ସିଙ୍ଗାଗଡ଼ (୧୬) ସୁଆରମାର (୧୭) ଟେଙ୍ଗଣାଗଡ଼ (୧୮) ଅକାଲୱାରା ।

୩-ଜୟପୁର ରାଜ୍ୟର ଅଠରଗଡ଼-(୧) ଆନ୍ଧ୍ର (୨) ବିଜୟ ନଗର (୩) ବୋବିଲି (୪) ମକୁଆ (୫) ସାଲୁର (୬) ରାମଭଦ୍ରପୁର (୭) ନଉଘା (୮)କଳାହାଣ୍ଡି (୯)ଝଡ଼ଆଲ (୧୦) କାଉଁରା ପାଟଣା (୧୧)କେନ୍ଦ୍ରା ନୟାଗଡ଼ (୧୨) ମେରଙ୍ଗି (୧୩) କୁଚୁପାଁ (୧୪) ପାଲକୁଣ୍ଡ (୧୫) ବଣ୍ଡାପାଲ୍ଲି (୧୬) ରେଙ୍ଗାଲି ବାଲ୍‌ସା (୧୭) ପୋରାମ (୧୮) ଚମୁଣ୍ଡା ।

୪-ବିଜୟନଗର ରାଜ୍ୟର ଅଠରଗଡ଼-(୧) ଜୟପୁର (୨) ଶୃଙ୍ଗାଭର ପେସକୁଟା (୩) ମାଡ଼ଗୋଲେ (୪) ସାଲୁର (୫) କୋଟାପାଲେମ (୬) କୁରୁପାମ (୭) ଅଙ୍ଗାପିଲି (।) ଗୋଲକୋଣ୍ଡା (୯) ପାଲକୋଣ୍ଡା (୧୦) ଆନ୍ଧ୍ର (୧୧) ରେଗୁଲବାଲସ (୧୨) ପୋରାମ୍ (୧୩) ଚେଡ଼ା (୧୪) ପୁଟ ପେଣ୍ଟା (୧୫) ସୁଙ୍ଗୁମଦ୍ଧଲସ (୧୬)ଚେମୁଡ଼ୁ (୧୭) ରାଜାମ (୧୮) ନରଘା ।

୫-ବସ୍ତର ରାଜ୍ୟର ଅଠରଗଡ଼-ବସ୍ତର ରାଜ୍ୟରେ ଅଠରଗୋଟି ଗଡ଼ର ନାମ ତାଲିକା କୌଣସି ସୂତ୍ରରୁ ମିଳେନାହିଁ । ମାତ୍ର ବସ୍ତର ରାଜ୍ୟର ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କଲବେଳକୁ ପ୍ରତାପ ରାଜଦେବ ୧୫୦୨ ଖ୍ରୀ:ରେ ଅଠରଗୋଟି ଗଡ଼ ଜୟ କରିଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ତେଣୁ ନିଃସନ୍ଦେହରେ କୁହାଯାଇପାରେ ବସ୍ତର ରାଜ୍ୟ ଅଧୀନରେ ଅଠରଗୋଟି ଗଡ଼ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ ରହିଥିଲା ।

୬-କଳାହାଣ୍ଡି ରାଜ୍ୟର ଅଠରଗଡ଼-(୧) ଜୁନାଗଡ଼ (୨) ଭୁବନେଶ୍ୱର (୩)ଅସୁରଗଡ଼ (୪)ଦେଓଗାଁ (୫)କୋକସରା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

(୬) ଥୁଆମୂଳ (୭)ଦେଓପୁର (୮)ମଣ୍ଡାବସି (୯)କାସିପୁର (୧୦) ମଣ୍ଡଳ ପାଟଣା (୧୧) ଚନ୍ଦ୍ରଗିରି (୧୨)ବିଷମଗିରି (୧୩) ଦାଦପୁର (୧୪) ଲଞ୍ଜିଗଡ଼ (୧୫) ମୁଣ୍ଡା (୧୬) ଭର୍‌ଥ (୧୭) କର୍‌ଡାପାଟ (୧୮) ମଦନପୁର୍ ।

୭-ମୟୂରଭଞ୍ଜ ରାଜ୍ୟର ଅଠରଗଡ଼-(୧) ଭଞ୍ଜଭୂମି (୨) ମାଣଦି (୩) ହରିହରପୁର (୪) ଦେବାଳିଆ (୫) ପୁରୁଣିଆ (୬) କାରଞ୍ଜିଆ (୭) ବାମନଘାଟି (୮) ଶୀରିହଣ୍ଡା ।

ମୟୂରଭଞ୍ଜ ରାଜ୍ୟରେ ଅଠରଗୋଟି ଗଡ଼ ଥିବାର ଐତିହାସିକ ସୂଚନା ମିଳୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟ ଦଶଗୋଟି ଗଡ଼ର ନାମ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି ସୂତ୍ରରୁ ମିଳେନାହିଁ । ଏଥିନିମନ୍ତେ ଗବେଷଣା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ।

୮-ସମ୍ବଲପୁର ରାଜ୍ୟର ଅଠରଗଡ଼-(୧) ସମ୍ବଲପୁର (୨) ପାଟଣା (୩) ରେଢ଼ାଖୋଲ (୪) ସୋନପୁର (୫) ବାମରା (୬) ଗାଙ୍ଗପୁର (୭) ବୋନ୍ଦା (୮) ଆଠମଲ୍ଲିକ (୯) ଫୁଲଝର (୧୦) ବଣାଇଗଡ଼ (୧୧) ରାଇଗଡ଼ (୧୨) ବରଗଡ଼ (୧୩) ସାକ୍ତି (୧୪) ଚନ୍ଦ୍ରପୁର (୧୫) ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ (୧୬) ବନ୍ଦ୍ରା ନୂଆଗଡ଼ (୧୭) ଖଡିଆଳ (୧୮) ବୋଡ଼ା ସମ୍ବର ।

୯-ଖୋରଧାରାଜ୍ୟର ଅଠରଗଡ଼-(୧)ଖୋରଧା (୨)ରଥିପୁର କଟକ (୩) ଗଡ଼ ମଲଧଡ଼ା (୪) ହଳଗଡ଼ ତାପଙ୍ଗ (୫) ଗଡ଼ ରୋଡ଼ଙ୍ଗ (୬) ଦାଣପୁର (୭) ରାମେଶ୍ୱର (୮) କୁସୁପଲ୍ଲୀ (୯) ମୋଟରି (୧୦) ଗଡ଼ କାଳୁପଡ଼ା (୧୧) ଗଡ଼ କୋକଲ (୧୨)ଗଙ୍ଗପଡ଼ାଗଡ଼ (୧୩)ଗଡ଼ମାଣିତ୍ରି (୧୪)ଦେଓଗରଡିଆ ସନ୍ଧକପାରି କଟକ (୧୫)ଛନ୍ଦମାଗଡ଼ (୧୬) କୁହୁଡ଼ି (୧୭) ବୋଳଗଡ଼ (୧୮) ନରଣଗଡ଼ ।

କେହି କେହି ଏହି ଅଠରଗଡ଼ ଶବ୍ଦକୁ ଭିନ୍ନ ରୂପ ଦେଇ ବିକୃତ ଅର୍ଥରେ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ପରିବେଷଣ କରିଆନ୍ତି । କେତେକ ଆଲୋଚକ ଅଠରଗଡ଼କୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ଥିବା ଅଠର ଗଡ଼ଜାତ ବୋଲି ମତ ଦେଇଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଅଠର ଗଡ଼ର ଅର୍ଥ କୁହେଁ ଅଠର ଗଡ଼ଜାତ । ପ୍ରକୃତ ତଥ୍ୟ ହେଉଛି, ପ୍ରାଚୀନ କାଳର ରାଜାମାନେ ନିଜ ରାଜ୍ୟର ପରିସର ମଧ୍ୟରେ ନିଜର ସାମରିକ ଦକ୍ଷତା ବୃଦ୍ଧି କରେଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅଠର କିମ୍ବା ଅଠରର ଗୁଣିତକ ଦୁର୍ଗମାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠାକରି ରାଜ୍ୟକୁ ଶତ୍ରୁ କବଳରୁ ରକ୍ଷାକରିବା ଓ ଶତ୍ରୁ ଆକ୍ରମଣକୁ ମୁକାବିଲା କରି ନିଜକୁ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ମନେ କରୁଥିଲେ । ଏହାର ପ୍ରମାଣ ସ୍ୱରୂପ ଶିଖରଭୂମ ରାଜ୍ୟ-୩୬, ଚତୁଃ ପଞ୍ଚଶତକ ମଣ୍ଡ-୫୪, ସର୍ଦ୍ଦିମ ସୁକଳ ମଣ୍ଡଳ-୩୬, ଷଡ଼ ପ୍ରକୀର୍ତ୍ତି ମଣ୍ଡଳ-୭୨ ଓ ଖୋରଧା ରାଜ୍ୟ-୭୨ଟି ଗଡ଼ ବା ଦୁର୍ଗକୁ ନେଇ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରିଥିଲା । ଏଥିରୁ ଅନୁମିତ ହୁଏ, ଯେଉଁ ରାଜ୍ୟର ରାଜା ଯେତେ ପରିମାଣର ଗଡ଼ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରୁଥିଲେ, ସେ ରାଜାଙ୍କର ଦକ୍ଷତା ଜନସାଧାରଣ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ରାଜାମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ସେତେପରିମାଣରେ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇପାରୁଥିଲା ।

ଅଠର ଗଡ଼ଜାତ-ଦେ. ବି.-ଇଂରେଜମାନେ ଓଡ଼ିଶା ଅଧିକାର କରିବା ପରେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସନ୍ଧି କରିଥିବା ଅଠରଜଣ ରାଜାଙ୍କ ରାଜ୍ୟର ସମଷ୍ଟି । ସେହି ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ହେଲା (୧)ମୟୂରଭଞ୍ଜ (୨)କେନ୍ଦୁଝର (୩)ଢେଙ୍କାନାଳ (୪) ବଉଦ (୫) ଖଣ୍ଡପଡ଼ା (୬)ଦଶପଲ୍ଲା (୭)ନୂଆଗଡ଼ (୮) ତାଳଚେର (୯) ନୀଳଗିରି (୧୦) ହିନ୍ଦୋଳ (୧୧) ଆଠମଲ୍ଲିକ (୧୨)ରଣପୁର (୧୩) ନରସିଂହପୁର (୧୪) ଆଠଗଡ଼ (୧୫) ପାଲଲହଡ଼ା (୧୬) ବଡ଼ମ୍ବା (୧୭) ତିଗିରିଆ (୧୮) ଅନୁଗୁଳ ।

(ଦେଖନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଶା ଇତିହାସ, ଗଡ଼ଜାତ ଆନ୍ଦୋଳନ)

ଅଠରନଳା-ଦେ ବି.-ଯେଉଁ ପୋଲରେ ଅଠରଟି ଫୁକାର ଥାଏ, ୧୮ ଫୁକାର ବିଶିଷ୍ଟ ପୋଲ ।

ପୁରୀକୁ ଜଗନ୍ନାଥ ସଡ଼କରେ ଗଲେ, ମାଛଲନ୍ଦ ପୂର୍ବରୁ ଅଠରନଳା ପୋଲ ପଡ଼େ ।

ଥକାମନ ଗୁଳ ପିବା ଚକାନୟନ ଦେଖିବା,
ଶଙ୍ଖନାଭି ମଣ୍ଡଳରେ ବେନନେତ୍ର ପଖାଳିବା । ଘୋଷା ।
ବାଟରେ ବାଟ ମଙ୍ଗଳା ଦେଖିବା ଅଠରନଳା
ପଞ୍ଚମନ ଏକହେଲା ନରେନ୍ଦ୍ରେ ସ୍ନାନ କରିବା ॥ (ଭଜନ)

ଏହି ପୋଲ ମଧୁପୁର ନଦୀ ଉପରେ ରାଜା ମତ୍ସ୍ୟକେଶରୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇଥିଲା । ମଧୁପୁର ନଦୀର ଡାକ ନାମ ମଙ୍ଗଳା ନଈ ବା ହୁଲୁହୁଳିଆ । ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ସମୟରେ ଅଠରନଳା ପୁରୀକୁ ଥିଲା ଏକମାତ୍ର ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରବେଶ ପଥ । ଏହାର ନିର୍ମାଣକାଳ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଖ୍ରୀ: ୯୭୫ରୁ ୯୯୫ ମଧ୍ୟରେ । ଅଠରନଳା ପୋଲର ଦୈର୍ଘ୍ୟ ୨୭୮ ଫୁଟ ଓ ପ୍ରସ୍ଥ ୩୮ ଫୁଟ । ଅଠରନଳା ପୋଲରେ ୧୮ଟି ଫୁକାର ଅଛି । ସେଗୁଡିକ ଖିଲାଣ କାମ ନହୋଇ ପଥର ଦ୍ୱାରା ଲହଡ଼ି ମୁଦ କରାଯାଇ ତିଆରି ହୋଇଥିବାରୁ ଶକ୍ତ ଓ ସ୍ଥାୟୀ ହୋଇପାରିଛି । କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଅଛି, ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ତାଙ୍କର ୧୮ଟି ଲୋକ-ହିତୈଷୀ ପୁତ୍ରଙ୍କର ସ୍ମୃତିରକ୍ଷା ପାଇଁ ଏହାକୁ ନିର୍ମାଣକରି ପ୍ରତିନଳା ତଳେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପୁଅର ଶବକୁ ପୋତିଥିଲେ ।

ଯାଜପୁରଠାରେ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଝରଣା ଉପରେ ଏହିପରି ଗୋଟିଏ ଅଠରନାଳିଆ ପୋଲ ରହିଅଛି । (ଦେଖନ୍ତୁ-ପୁରୀ, ପୋଲ)

ଅଠରନଳା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗାତ ବସିବା-ଦେ. ପ୍ରବଚନ (ସ୍ତ୍ରୀ ମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ) ଅଠରଟି ସନ୍ତାନ ପ୍ରସବକରିବା, ଅଠରଟି ସନ୍ତାନ ସନ୍ତତିର ମାତା ହେବା ।

ଯେଉଁ ଭାଗ୍ୟବତୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଅଠରଟି ସନ୍ତାନର ଜନନୀ ହୁଅନ୍ତି, ସେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ପୁରୀ ଆସି ଅଠରନଳା ପୋଲ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଉକ୍ତ ପୋଲକୁ କିଛି ମହାପ୍ରସାଦ ଅର୍ପଣ କରି ଅଠରନଳା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗାତ ବସନ୍ତି ।

ଅଠରଭଗା-ଦେ.ବି.(ନାମ) ପୁରୀଜିଲ୍ଲାର ପି ଲିଥାନାରେ ଅଠରଭଗା ଗ୍ରାମ ଅବସ୍ଥିତ । ବୈଶାଖ ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷ ଷଷ୍ଠୀ ଦିନ ଉକ୍ତ ଗ୍ରାମରେ ଏକ ଭଗବତ ମେଳଣ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ ମହା ସମାରୋହରେ ୪ ଦିନ ବ୍ୟାପୀ ଚାଲେ । ଏହା ବାଇଶଟି ଗ୍ରାମର ଭଗବତ ପୋଥିମାନ ଦୋଳ ବିମାନରେ ଆସି ମହା ଆଡ଼ମ୍ବରରେ ପୂଜାପାଇଁ ଏଠାରେ ଏକତ୍ରିତ ହୁଅନ୍ତି । ସ୍ଥାନୀୟ ଠାକୁରାଣୀ ଚଣ୍ଡେଶ୍ୱରୀଙ୍କର ପୂଜା ଏହି ଅବସରରେ ବିଶେଷ ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ । ଉକ୍ତ ମେଳଣରେ ହଜାର ହଜାର ଦର୍ଶକଙ୍କର ସମାବେଶ ହୁଏ । ୪ ଦିନ ପରେ ଠାକୁରଙ୍କର ବିମାନ ଗୁଡ଼ିକ ବିଦାୟ ନେବା ପରେ ପ୍ରାୟ ଏକମାସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗାଈ ଗୋରୁ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଆସବାବ ଗୁଡ଼ିକର କ୍ରୟବିକ୍ରୟ ହୁଏ ।

ଅଠର ରାଜବଂଶ-ଦେ. ବି.- ଓଡ଼ିଆ ମହାଭାରତର ରଚୟିତା ଶୂଦ୍ରମୁନି ସାରଳାଦାସ ତାଙ୍କ ଲିଖିତ ମହାଭାରତରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି, ଏକ ସମୟରେ ଭାରତରେ ଅଠରଟି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପ୍ରାଚୀନ ରାଜବଂଶ ଥିଲେ । ସେହି ରାଜବଂଶ ମାନଙ୍କର ନାମ ଗୁଡିକ ହେଉଛି—୧) ସୂର୍ଯ୍ୟ (୨) ସୋମ ବା ଚନ୍ଦ୍ର (୩) ଭୋଜ (୪) ଅନ୍ଧକ (୫) ପାଣ୍ଡୁ (୬) କୁରୁ (୭) କେଶରୀ (୮) ବୃଷ୍ଣି (୯) ହରିହର (୧୦) କଶ୍ୟପ (୧୧) ଅଙ୍ଗିରା (୧୨) ମଧୁକ (୧୩) ପାରେଶ୍ୱର (୧୪) ପ୍ରଚଣ୍ଡ (୧୫) ଦୁର୍ଦ୍ଦଣ୍ଡ (୧୬) କୌଶିକ (୧୭) କନ୍ଧ (୧୮) ମହ୍ଲାର ।

ଅଠଷଠି-ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଷ୍ଟଷଠୀ, ୬୮ ସଂଖ୍ୟା, ଅଠଷଠି ସଂଖ୍ୟକ ।

ଅଠସ୍ତରି-ଦେ. ବି. ଓ ବିଣ. (ସଂଖ୍ୟା ବାଚକ) (ସଂ. ଅଷ୍ଟସପ୍ତତି)-ସତୁରିରୁ ଆଠ ଅଧିକ, ୭୮ ସଂଖ୍ୟା, ୭୮ ସଂଖ୍ୟକ ।

ଅଠା (GUM)-ଦେ.ବି. (ସଂ ଅଷ୍ଠି = ଫଳର ଟାଣୁଆ ମଞ୍ଜି)-ଯେଉଁ ନାଲୁଆ ତରଳବସ୍ତୁ ଦ୍ୱାରା ଦୁଇଟି ପଦାର୍ଥ ଯୋଡ଼ିହୁଏ. ବୃକ୍ଷାଦିରୁ ବାହାରିବା ଘନ ନିର୍ଯ୍ୟାସ (ଯଥା-ବର ଅଠା, ସଜନା ଅଠା, ସିଝି ଅଠା ।), ଯେଉଁ ତରଳ ପଦାର୍ଥ ଶୁଖିଗଲେ ଲାଗିରହେ, କେଳାମାନେ ପକ୍ଷୀ ଧରିବା ପାଇଁ ବାଉଁଶକାଠି ଆଗରେ ବୋଳିଥିବା ନାଲୁଆବସ୍ତୁ । କାଗଜପତ୍ର ଯୋଡିବା ଏବଂ ବହି ଖାତା ବନ୍ଧାଇ ପ୍ରଭୃତିରେ ଯୋଡାଇ କାମକରିବା ଲାଗି ଯେଉଁ ଦ୍ରବ୍ୟ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ, ତାହାକୁ ଅଠା କୁହାଯାଏ । ଅଟା, ମଇଦା, ତେନ୍ତୁଳିମଞ୍ଜି, ସିଝାଭାତ, ଚୂଡ଼ା ପ୍ରଭୃତି ଦ୍ୱାରା କୃତ୍ରିମ ଭାବରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥାଏ । କେତେକ ଗଛର କ୍ଷୀରକୁ ମଧ୍ୟ ଅଠା ରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ କରାଯାଏ । ଆମ ଦେଶରେ କଇଥ, ବେଲ, ବବୁର, ସଜନା ଗଛରୁ କ୍ଷୀରବାହାରି, କିଛିକ୍ଷଣ ଜମି ରହିବା ପରେ ଶୁଖିଗଲେ ତାହାକୁ ଗୁନ୍ଦ କୁହାଯାଏ । ସେହି ଗୁନ୍ଦକୁ ପାଣିରେ ଭିଜାଇ ଦେଇ ଚକଟି ଦେଲେ ଅଠା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଯାଏ । ମିଶର, ଆରବ ପ୍ରଭୃତି ଦେଶରେ ଏକ ପ୍ରକାର କଣ୍ଟାଗଛ ଜନ୍ମେ । ତାହାର କ୍ଷୀରରୁ ଯେଉଁ ଅଠା ପ୍ରସ୍ତୁତହୁଏ ତାହା 'ଗମଆରବିକା' ବୋଲି ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ଏହା ଛାପାଖାନାରେ ଛାପା କାମରେ ବହୁଳଭାବେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥାଏ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଆଜିକାଲି ବିଜ୍ଞାନଯୁଗରେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ମାନଙ୍କ ଗବେଷଣା ଫଳରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଆଧୁନିକ ଧରଣର ଅଠା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇ ବହୁକାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟବହାର କରା-ଯାଉଥିବାର ଦେଖାଗଲାଣି । ଜଣେ ଆମେରିକୀୟ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଫଳତାର ସହିତ ପଶୁମାନଙ୍କର ମାଂସପେଶୀ ମାନଙ୍କରୁ 'ଜେଲ'ଅଲଗା କରି ଏକ ଫଳପ୍ରଦ ଅଠା ତିଆରିକରି ସୁନାମ ଅର୍ଜନ କରିପାରିଛନ୍ତି, ଯାହାକି ଭଙ୍ଗା ହାଡ଼ ଓ ଦାନ୍ତ ଯୋଡ଼ିବାରେ ଖୁବ୍ ସାହାଯ୍ୟ କରି ପାରୁଛି । ଭବିଷ୍ୟତରେ ଏହି ଅଠା ଗ୍ରହଣବାର କୌଣସି ଭୟ ନାହିଁ । କନେକ୍ଟିକଟ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଅଧୀନସ୍ଥ ମେଡିକାଲ ସ୍କୁଲର ଏହି ବୈଜ୍ଞାନିକ ଜଣକ ଯେଉଁ ଅଠା ତିଆରି କରିଛନ୍ତି, ତାହା ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇ ପାରିବ । ଦାନ୍ତ ଭିତରେ ହୋଇଥିବା ପୋକଖିଆ ଦାନ୍ତଗୁଡ଼ିକ ଏହିଅଠା ଦେଇ ଭର୍ତ୍ତି କରାଗଲେ ତାହା ଚିରଦିନ ପାଇଁ ସ୍ଥାୟୀ ହୋଇ ରହିପାରିବ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଦାନ୍ତ ଗୁରିପଟେ ଓ ଉପରେ ଏହି ଅଠାର କୋଟ୍ ଦିଆଗଲେ ଦାନ୍ତଗୁଡ଼ିକ ତୁରନ୍ତ ନଷ୍ଟ ହେବନାହିଁ । ଆମେରିକାର ଦନ୍ତ ଚିକିତ୍ସକ ସଂଘର ଡାକ୍ତର ମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ କୁହାଯାଇଛି, ମାଂସପେଶୀରୁ ତିଆରି ଏହି ଅଠା ଶରୀରର ଲବଣାକ୍ତ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍ତମ ଭାବରେ କାମ କରିପାରିବ ଓ ଏହି ଅଠା ଠିକ ଠିକ ହୋଇ-ଯାଇଥିବା ହାଡ଼କୁ ସଫଳ ଭାବରେ ପୁନର୍ବାର ଯୋଡ଼ିଦେଇ ପାରିବ ।

ବିଜ୍ଞାନର ଅଗ୍ରଗତି ଫଳରେ କାଠଯୋଡ଼େଇ ପାଇଁ ଫେବିକଲ, ମୋବିକଲ, ପ୍ଲାଷ୍ଟିକ ଦ୍ରବ୍ୟ ଯୋଡ଼େଇ ପାଇଁ କ୍ୱିକ୍‌ଫିକ୍ସ, ରବର ଯୋଡ଼େଇ ପାଇଁ ଏକପ୍ରକାର ରବର ସଲ୍ୟୁସନ, ଗାଲରେ ଗାଲୁଆ ରୋଗ ହେଲେ ବେଲଡୋନା ପ୍ଲାଷ୍ଟର ଓ କୃତ୍ରିମ ନିଶ ଏବଂ ବାଳ ଯୋଡ଼େଇ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସ୍ପିରିଟ୍ ଗମ୍ ଇତ୍ୟାଦି ଆଧୁନିକ ଧରଣର ଅଠାମାନ ବଜାରରେ ବିକ୍ରୀ ହେଉଛି ।

ମୁଖା ଇତ୍ୟାଦି ତିଆରି କରାଯିବାବେଳେ ତେନ୍ତୁଳି ମଞ୍ଜିକୁ ଅଠା କରାଯାଇ ସେହି ଅଠାରେ ତିଆରି ମୁଖାକୁ ରଙ୍ଗ କରାଯାଏ । ଗୋରୁ ଖୁରାରୁ ଶିରିଷ ଅଠା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଏ । କେନ୍ଦୁ ଫଳର ଅଠାକାଗଜ ଯୋଡ଼ିବା ଓ କୋଠା ତିଆରି ବେଳେ ବ୍ୟବହାର ହେଉଅଛି । କାଖରେ କାଖଗୁଲି ଏବଂ ଜଙ୍ଘରେ ବାଗି ଉଠିଲେ ଅଲେଖା କାଗଜରେ ବରକ୍ଷୀର ଅଠା ଭଲଭାବେ ବୋଳାହୋଇ କାଖଗୁଲି ବା ବାଗି ଉଠିଲେ ମଡ଼ାଆ ହୁଏ । ଗୁଡ଼ ଓ ଚୂନ ମିଶ୍ରଣରେ ଘରକାନ୍ଥ ପଲସ୍ତରା ହୋଇଥାଏ । ଏହି ମିଶ୍ରଣ ଏକପ୍ରକାର ଅଠା ସ୍ୱରୂପ କାମ କରେ । କଡ଼ି, ବରଗା ଉପରେ ଟାଇଲ ଛପର କରି ଟାଇଲ ଉପରେ ପଥର ଚୂନ, ଗୋଡ଼ି, ବାଲି, କେନ୍ଦୁ, ବେଲ, ଝିରାଗୁଡ଼ ମେଥିପାଣି, ବଟା ବିରି, ଇତ୍ୟାଦି ମିଶ୍ରଣରେ ଯେଉଁ ଏକ ଅସ୍ତରଣ ଦିଆଯାଏ ତାହା ଅଠା ସ୍ୱରୂପ କାମକରେ ଓ କୋଠାଗୁଡ଼ିକ ଖୁବ୍ ଟାଣହୁଏ । କାଚଦ୍ରବ୍ୟ ଭାଙ୍ଗିଗଲେ ରସୁଣ ରସ ଦିଆଯାଇ କାଚ ଯୋଡ଼େଇ ହୋଇଥାଏ । ବଟାବିରି, ଅରୁଆ ଚାଉଳ ଓ ଅଳଆବାଲ ଏକତ୍ର ମିଶାଇ ବଳଦ ଶିଙ୍ଗ ଭାଙ୍ଗିଗଲେ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇ ବଳଦ ଶିଙ୍ଗ ଯୋଡ଼େଇ କରାଯାଏ । ବର କ୍ଷୀର, ସିଝୁକ୍ଷୀର ଓ ନିମକ୍ଷୀରକୁ ଏକତ୍ର କରାଯାଇ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିବା ଅଠା କେଳାମାନେ କାଣ୍ଡିଆ ଅଗ୍ରଭାଗରେ ଲଗାଇ ପକ୍ଷୀ ଧରନ୍ତି ।

(ଲକ୍ଷଣାର୍ଥ)-ଅପବାଦ, କଳଙ୍କ, ଦୁର୍ନାମ ।

'ରଖାଇଲ ସୁରତି ମିଠା
ଲଗାଇଲ କଳଙ୍କ ଅଠା ।
(ପ୍ରାଚୀନ ସଂଗୀତ)

(ସଂ. ଅଷ୍ଟ)-ତାସ ବା ଗଞ୍ଜାପାରେ ଆଠ ବିନ୍ଦୁଥିବା ସାର ।
ବି. ବିଣ. (ସଂ. ଅଷ୍ଟ)-ଅଟ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଠା ଅଠା-ଦେ.ବିଣ.-ଅଠାଳିଆ, ଅଠାଯୁକ୍ତ, ଅଠାପରି ଲଗିଯାଉଥିବା ।

ଅଠାଅଶି-ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ. (ସଂଖ୍ୟାବାଚକ) (ସଂ. ଅଷ୍ଟାଶୀତି, ପ୍ରା. ଅଟ୍‌ଠାସୀଇ)-ଅଶି ସଂଖ୍ୟାରୁ ଆଠ ଅଧିକ, ୮୮ ସଂଖ୍ୟା, ଅଠାଅଶି ସଂଖ୍ୟକ ।

ଅଠାଇଶ-ଦେ ବି. ଓ ବିଣ. (ସଂଖ୍ୟା ବାଚକ) (ସଂ. ଅଷ୍ଟ ବିଂଶ) କୋଡ଼ିଏରୁ ଆଠ ଅଧିକ, ୨୮ ସଂଖ୍ୟା, ଅଠାଇଶ ସଂଖ୍ୟକ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

ସଂଖ୍ୟାଭିଧାନାନୁସାରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କଳ୍ପରେ ୨୮ ଜଣ ବେଦ ସଂଗ୍ରାହକ ଓ ବିଭାଗକାରୀ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ନାମ ହେଉଛି-(୧)ସ୍ୱୟଂଭୂବ (୨) ପ୍ରଜାପତି ବା ମନୁ (୩) ଉଶନ (୪)ବୃହସ୍ପତି (୫) ସବିତା (୬) ମୃତ୍ୟୁ ବା ଯମ (୭) ଇନ୍ଦ୍ର (୮) ବଶିଷ୍ଠ (୯) ସାରସ୍ୱତ (୧୦) ତ୍ରିଧାମ (୧୧) ତ୍ରିଷଭ ବା ତ୍ରିବୃଷ (୧୨) ସୁତେଜା ବା ଭରଦ୍ୱାଜ (୧୩) ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ ବା ଧର୍ମ୍ମ (୧୪) ବପ୍ରବନ ବା ସ୍ୱଚକ୍ଷୁ (୧୫) ତ୍ରୟାରୁଣି (୧୬) ଧନଞ୍ଜୟ (୧୭) କୃତଞ୍ଜୟ (୧୮,ଋତଞ୍ଜୟ (୧୯) ଭରଦ୍ୱାଜ (୨୦) ଗୌତମ (୨୧) ଉତ୍ତମ ବା ହର୍ଯ୍ୟାତ୍ମା (୨୨) ବାଚଶ୍ରବା ନାରାୟଣବେଣ (୨୩) ସୋମ ମୁଖ୍ୟାୟନ ବା ତୃଣବିନ୍ଦୁ (୨୪) ଋକ୍ଷ ବା ବାଲ୍ମୀକି (୨୫) ଶକ୍ତି (୨୬) ପରାଶର (୨୭) ଜାତୁକର୍ଣ୍ଣ (୨୮) କୃଷ୍ଣ ଦ୍ୱୈପାୟନ ।

ପୁରାଣ ଶାସ୍ତ୍ରାନୁସାରେ ପଞ୍ଚମହାଭୂତ,ପଞ୍ଚତନ୍ମାତ୍ରା ପଞ୍ଚ କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟ, ପଞ୍ଚଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ, ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ତ୍ରିଗୁଣକୁ ଅଠେଇଶ ତତ୍ତ୍ୱ ବୋଲି କୁହାଯାଏ ।

ଅଠାଇଶା ଶହେ-ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ. (ସଂଖ୍ୟାବାଚକ) (ସଂ. ଅଷ୍ଟାବିଂଶୋତ୍ତରଶତ)-ଏକଶତ ଅଠାଇସ, ୧୨୮ ସଂଖ୍ୟା ।

ଅଠାଇଶି-ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଠାଇଶ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଠାଁ-ଦେ କ୍ରି.ବିଣ-(ସଂ.ଅଷ୍ଟ)-ଅଷ୍ଟାଁ । (କୌଣସି ରାଶି) ୮ ସଂଖ୍ୟାରେ ଗୁଣିତକ ହେଲେ ।

ଅଠାଳଉ- ଦେ ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଠାଣଉ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଠାଳବେ-ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ-ଅଠାଣଉ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଠାଁଳୋଇ-ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଠାଣଭ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଠାକାଚ-ଦେ. ବି.-ଯେଉଁ କାଚରେ ଅଠା ରଖା-ଯାଇଥାଏ ।

ଅଠାକାଠି-ଦେ.ବି.-କେଳାମାନେ ପକ୍ଷୀ ଧରିବା ପାଇଁ ନଳ ଆଗରେ ଯୋଖିବା ଅଠାଯୁକ୍ତ କାଠି । (ଲକ୍ଷଣାର୍ଥ)-ଚକ୍ରାନ୍ତ, ବିପଦ, ଫାନ୍ଦ ।

କେଳାମାନେ ପକ୍ଷୀ ଶିକାର କରିବାକୁ ଯେଉଁ 'ନଳ' ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି, ସେ ନଳର ଅଗମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ ନଳର ମୂଳରେ ଥିବା ଛିଦ୍ରରେ ପୂରାଇ ଯୋଖିଲେ ନଳମାନ ୨୦।୨୫ ହାତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଢ଼ିଯାଏ । ସବୁ ଉପରେ ଥିବା ନଳର ଅଗରେ ମୁନିଆଁ କେଞ୍ଚାଥାଏ, ଜମ୍ବା ଅଠାକାଠି ଥାଏ । କେଳା ଗଛତଳେ ଲୁଚି ଠିଆହୋଇ, ପକ୍ଷୀ ବସିଥିବା ସ୍ଥାନକୁ ପକ୍ଷୀର ପେଟ ତଳକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ସେ ନଳକୁ ଭୂଷିଦିଏ । କେଞ୍ଚା ପକ୍ଷୀର ପେଟରେ ପଶିଗଲେ ପକ୍ଷୀ ମରିଯାଏ, କିନ୍ତୁ ଅଠାକାଠି ଲାଗିଲେ ପକ୍ଷୀ ଅଠାକାଠିରେ ଲାଗିଯାଏ ଓ ଉଡ଼ି ପଳାଇ ପାରେନାହିଁ । କେଳା କ୍ରମଶଃ ନଳ-ମାନଙ୍କୁ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ହୁରାଇ ତଳକୁ ଖସେଇ ଆଣେ ଓ ସେଥି ଅଗରେ ଲାଗିଥିବା ପକ୍ଷୀକୁ ଧରେ ।

ଅଠାକାଣ୍ଡିଆ-ଦେ.ବି.-ଅଠାକାଠି ।

ଅଠାଠିକ୍-ଦେ.ବି.-ମୁମୂର୍ଷୁ ଅବସ୍ଥା, ଅତ୍ୟନ୍ତ ଜରାଗ୍ରସ୍ତ ଅବସ୍ଥା, ମୃତ୍ୟୁର ଅବ୍ୟବହିତ ପୂର୍ବାବସ୍ଥା, ମରଣାନ୍ତକ ଅବସ୍ଥା, ଶେଷ ମନ୍ଦ ଅବସ୍ଥା ।

ବିଣ.-ସମାପ୍ତ, ଅଶାସ୍ୱତ ।

ଅଠାଣଉ-ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ (ସଙ୍ଖ୍ୟାବାଚକ, ସ. ଅଷ୍ଟ-ନବତି)-ନବେରୁ ଆଠ ବେଶି, ୯୮ ସଙ୍ଖ୍ୟା ।

ଅଠାଣବେ-ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଠାଣଭ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଠାଣିଆଁ -ଦେ. ବିଣ.-ଅସୁନ୍ଦର, ଅଦର୍ଶନ ।

ଅଠାଣୋଇ-ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଠାଣଭ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଠାନ-ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ -ଅଠାବନ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଠାନଭ-ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଠାଣଭ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଠାନବେ-ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଠାଣଭ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଠାବ-ଦେ.ବି.-ଅଣ୍ଠାବ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଠାବନ-ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ. (ସଙ୍ଖ୍ୟାବାଚକ) (ସ. ଅଷ୍ଟ-ପଞ୍ଚାଶତ୍)-ପଚାଶରୁ ଆଠ ଅଧିକ, ୫୮ସଙ୍ଖ୍ୟା, ଅଠାବନ ସଂଖ୍ୟକ ।

ଅଠାବୁଆ-ଦେ. ବିଣ.-ଅଣ୍ଠାବୁଆ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଠାବୋଲବା-ଦେ. କ୍ରି-କୌଣସି ବସ୍ତୁରେ ଅଠା ଲଗାଇବା, କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଠାରେ ଦୋଷ ବା କଳଙ୍କ ଆରୋପ କରିବା, ଅପବାଦ ଦେବା ।

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri
CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଠାଳ-ଦେ. ବିଣ.-ଅଠାଳିଆ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଠାଲଗାଇବା-ଦେ.କ୍ରି-ଅଠାବୋଳିବା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଠାଲବେ-ଗ୍ରା. ବି. ଓ ବିଣ.-ଅଠାଣେଉ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଠାଳିଆ-ଦେ. ବିଣ.-(ସଂ. ଅଷ୍ଠି = ଟାକୁଆ, ଫଳର ଟାଣୁଆ ମଞ୍ଜି)-ଚଟଚଟିଆ, ଯାହା ଅଠାପରି ହାତ ଆଦିରେ ଲଗିଥାଏ ।

ଅଠାଶଟା-ଦେ. ବିଣ.-ଅଠାଶଠା (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଠାଶଠା-ଦେ. ବିଣ.-ଉପର ଠାଉରିଆ (କାମ), ଯତ୍ନ-ପୂର୍ବକ କରାନଯିବା (କାର୍ଯ୍ୟ) ।

ଅଠାଶି-ଦେ.ବି ଓ ବିଣ -ଅଠାଅଶି (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଠାଶିଆ-ଦେ. ବିଣ.-(ସଂ ଅଷ୍ଟ ଓ ମାସ)-ଆଠମାସିଆ (ସନ୍ତାନ), ଯେଉଁ ପିଲା ଗର୍ଭଧାରଣର ଆଠମାସରେ ଜାତହୁଅନ୍ତି । (ସାଧାରଣତଃ ଆଠମାସିଆ ପିଲାମାନେ ଦୁର୍ବଳ ଓ ଅଳ୍ପାୟୁ ହୁଅନ୍ତି ।)

ଅଠାସୁଆ-ଦେ. ବିଣ.-ଉତ୍ତମରୂପେ ଭଙ୍ଗା ବା ଗୁଣ୍ଡୁଆଁ ସ ହୋଇନଥିବା (ପଥରଖଣ୍ଡ)

ଅଠିକ୍-ଦେ. ବିଣ.-(ସଂ. + ଫା.ଠିକ୍)-ଯାହା ଠିକ୍‌ନୁହେଁ ବେଠିକ୍, ଅଯଥାର୍ଥ, ଅଶୁଦ୍ଧ, ଅନୁଚିତ ।

ଅଠିକଣା-ଦେ. ବିଣ. (ସଂ. ଅ + ଫା. ଠିକାନା)-ଅନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ, ଅନିଶ୍ଚିତ, ଅଡୁଆ, ଗୋଳମାଳିଆ, ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ ଅସ୍ଥିର, ଅଡ଼ଭଲ, ଅସୁନ୍ଦର, ଅଘଟଣ, ଅଶୃଙ୍ଖଳ, ଯାହାର ପତ୍ତା ମିଳିନାହିଁ ।

ଅଠିଲ୍-ଦେ. ବିଣ.-ଭୂରି ଯଥେଷ୍ଟ ଅପେକ୍ଷା ବେଶି, ଅତିରିକ୍ତ, ଅତ୍ୟଧିକ (ଭୋଜନ), ପୂର୍ତ୍ତି, ବଳୁଆ, ମଜଭୁତ, ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ।

ଅଠିଲ-ଦେ.ବି. (ସଂ. ଅଷ୍ଠୀଲା = ଗୋଲ ପଥର ଖଣ୍ଡ)-କାଚର ନାନାବର୍ଣ୍ଣର ଗ୍ରେଟ ମାଳାର ଦାନ, କାଠର ଗ୍ରେଟ ଦାନଯୁକ୍ତ ମାଳ ।

ଅଠେଇଶ-ଦେ ବି. ଓ ବିଣ-ଅଠାଇଶ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଠେଇଶା ଶହେ-ଦେ.ବି. ଓ ବିଣ-ଅଠାଇଶା ଶହେ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଠେଇଶି-ଦେ ବି. ଓ ବିଣ -ଅଠାଇଶ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଠେଲ୍-ପ୍ରାଦେ. (ସମ୍ବଲପୁର) ବି. — ଅଠିଲ (ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅଠୌର-ଦେ. ବିଣ. ଯାହାର ଠିକଣାନାହିଁ, ଅସ୍ଥିର ।

पुस्तकालय
गुरुकुल कांगड़ी विश्वविद्यालय
7930
GURUKUL KANGRI LIBRARY
Acc
Cl
Ca
Tag etc.
Checked
Any Other

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

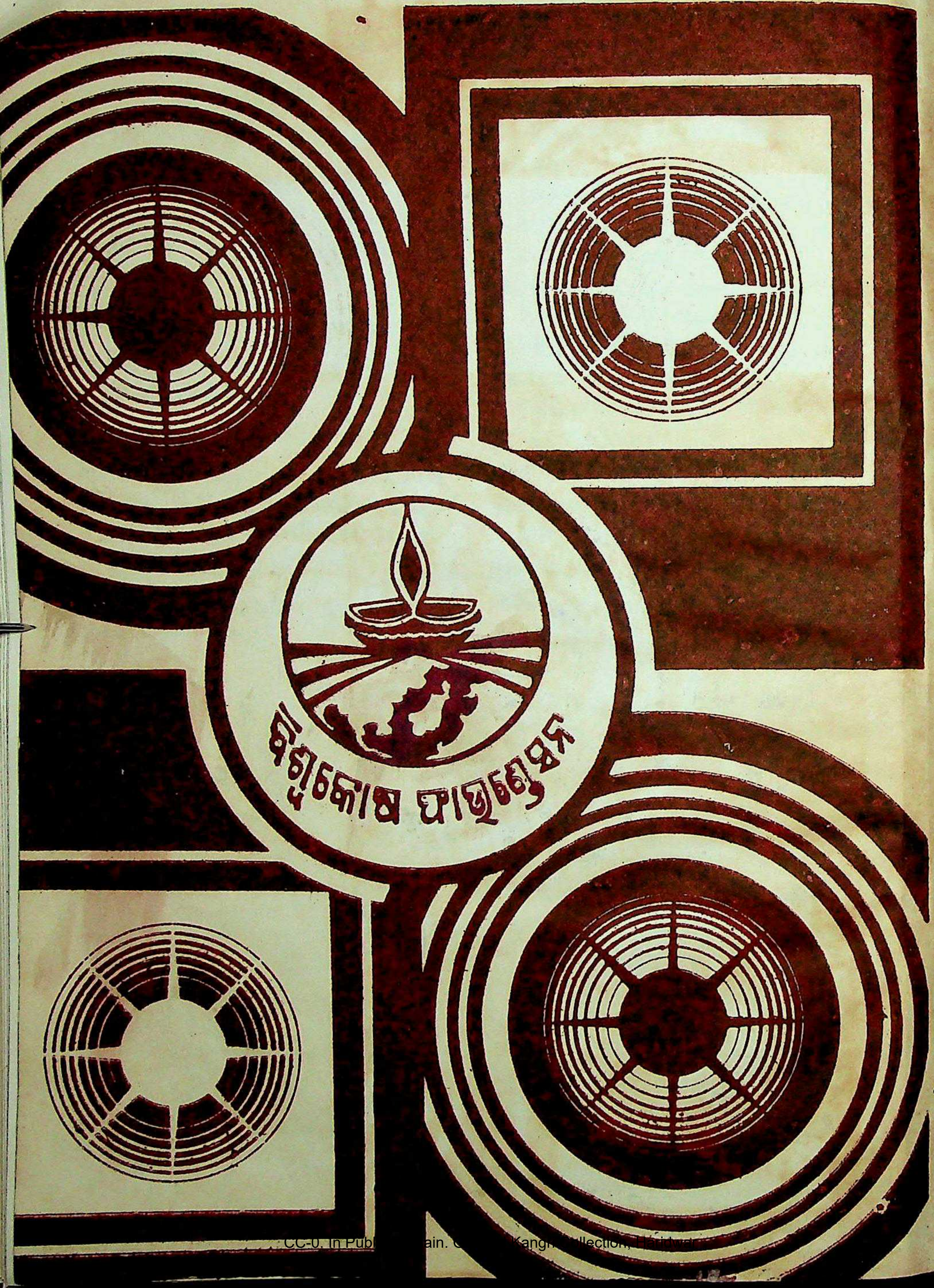

CC-0. In Pub[illegible]ain. [illegible] Kangri Collection, [illegible]

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

"Forwarded free of cost and with the compliments of the Department of Education, Government of India, New Delhi."

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar